

tarif anlayışı nedir? Kendisini akan zamanın neresinde görür? Gülen, Said-i Nursi'nin öğretisini ve toplu
projesini ne oranda benimsemiştir? Gülen Hareketinin temel ilkeleri nelerdir? Fethullah Gülen fikriyatı, İslam'ın
Arap yorumuna karşı bir Türk veya Türkiye yorumu mudur? Fethullah Gülen Avrupa Birliği ile
entegrasyona nasıl bakmaktadır? İslam dinini hurafeden, siyasal kirlenmeden arındırmak
için ne gibi tavsiyeleri var? İntihar bombacılığını nasıl yorumluyor? Kadının, toplum yaşamının her alanına erkekle
eşit olarak girmesini ve bunun için mücadele etmesini savunuyor mu? Demokrasiye bakışı nedir? Demokrasiyi bi
amaç mı araç olarak mı görüyor? İnsan Hakları'na bakışı nedir? Gülen, eğitimi neden bu kadar çok önemsiyor
"Okulları" nerede ve nasıl eğitim veriyor? Fethullah Gülen'in laiklik yorumu nasıldır?
Fethullah Gülen, bu boşluğu isabetle tespit etmiştir. Yüzde yüze varan enflasyonla, iç kavgalar ve belerl
geçen çeyrek asrın başında (1970'lerde) Gülen Hocanın sesinin duyulması ve giderek artan bir nin on
kulak kabartması bir tesadüf olmasa gerektir. Ülkemizin içine düştüğü siyasal kargaşa, toplumsal k sızlık
güven ve dayanışma duygusunun eksilmesi ve ahlaki yozlaşma durumları, Fethullah Gülen'i gider aha ne
duyulur hale getirmiştir. Gülen salt milliyetçiliğin dolduramadığı boşluğu sosyal içerikli (d uşmac
uzlaştırıcı, güven aşılayan ve kurtuluşu ulusun kendi çabasında gören) dinsel mesajlarla doldurmu olumsa
berlik heyecanını ve ulusal dayanışma arzusunu yeniden hissetmeye susa

duşunce dizisi

100 soruda fethullah gülen ve hareketi

Prof. Dr. DOĞU ERGİL

2. BASKI

düşünce dizisi-13

100 soruda fetullah gülen ve hareketi

Prof. Dr. DOĞU ERGİL

i y i k i k i t a p l a r v a r . . .

TİMAŞ YAYINLARI

İstanbul 2010

timas.com.tr

**100 SORUDA
FETHULLAH GÜLEN VE HAREKETİ**
Prof. Dr. Doğu Ergil

TİMAŞ YAYINLARI | 2299
Düşünce Dizisi | 13

YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Neval Akbıyık

KAPAK FOTOĞRAFI
Arda Yavuz

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Mayıs 2010, İstanbul

2. BASKI
Haziran 2010, İstanbul

ISBN
978-605-114-224-1

TİMAŞ YAYINLARI
Alayköşkü Caddesi, No:11, Cağaloğlu, İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

**100 SORUDA
FETHULLAH GÜLEN VE HAREKETİ**

Prof. Dr. Doğu Ergil

Prof. Dr. DOĞU ERGİL

Lisans eğitimini sosyoloji dalında Ankara Üniversitesi'nde tamamladı; lisans-üstü derecesini sosyoloji ve sosyal psikoloji dalında Oklahoma Üniversitesi'nde, doktora derecesini sosyoloji, siyasal ekonomi ve siyaset bilimi dallarından oluşan disiplinlerarası 'Kalkınma Çalışmaları' (Development Studies) alanında New York Eyalet Üniversitesi'nde (Binghamton) elde etti. Akademik kariyerinin büyük kısmını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (Mülkiye) sürdürdü. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, TODAİ Yüksek Sevk ve İdare Okulu, Johns Hopkins Üniversitesi'nin Washington DC'de bulunan yüksek lisans okulu School for Advanced International Studies ve London School of Economics and Political Science'ta konuk hocalık yaptı.

Bilimsel çalışmalar yanında ülkemizde eksikliği duyulan ve geçmişte üniversitelerde okutulmayan demokrasi ve uzlaşma kültürü, yaratıcı sorun çözümü, çatışma yönetimi ve liderlik konularında çalışan sivil toplum kuruluşlarının oluşumunda bulundu, programlarını yönetti. Demokrasi ve barış çalışmaları nedeniyle çeşitli uluslararası kuruluşlardan ödüller aldı.

Güncel sosyal ve siyasal gelişmeler hakkındaki gözlem ve düşüncelerini, BBC'den *El Jazeera*'ya uzanan uluslararası ve ulusal TV kanallarında ve köşe yazarlığı yaptığı *Today's Zaman*'da geniş bir izleyici kitlesiyle paylaşan Ergil'in Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmış 24 kitabı, birçok makalesi, değişik dillerde kitap bölümleri ve alan araştırmaları vardır.

İçindekiler

GİRİŞ

Modernleşen Türkiye’de Dini Önder Olgusu:

Fethullah Gülen Örneği..... 13

1. Fethullah Gülen kimdir? 19
2. Fethullah Gülen’in resmi ve gayri resmi eğitimi nedir?..... 21
3. FGH’nin dünya görüşünü etkileyen başlıca öğretiler, tarihi ve sosyal-siyasal olaylar nelerdir? 23
4. Dünya görüşünde hangi aşamalarda ne gibi değişiklikler olmuştur? 28
5. FGH, Said-i Nursi’nin öğretisini ve toplum projesini ne oranda benimsemiştir? 32
6. Gülen hareketi kendisinden önceki bir hareketin devamı mıdır?
7. Gülen hareketinin temel ilkeleri nelerdir?..... 38
8. FGH’nin öğretisinde izleyicilerine cazip gelen nedir? 41
9. FGH ve hareketinin ahlak anlayışı hangi bileşenlerden oluşmaktadır? 44
10. Fethullah Gülen kapsamlı insan-merkezli bir (hümanist) felsefenin taşıyıcısı mıdır? 56
11. Fethullah Gülen fikriyatı, İslâm’ın Arap yorumuna karşı bir Türk veya Türkiye yorumu mudur? 60
12. Gülen öğretisinde sufiliğin rolü ve işlevi nedir? 69
13. Gülen Hareketi bir tarikat olarak nitelendirilebilir mi? 73

14. Günümüz dünyasında fanatizmin yaygınlaşması nasıl aşılabilir?76
15. Cemaat yapısı içinde bireyin yeri nasıl belirlendi, birey cemaate teslim olmadan özgür iradesini korumayı başarabildi mi?78
16. Yöneten-yönetilen ilişkileri çerçevesinde şûrâ olgusuna nasıl bir rol atfediyorsunuz?80
17. Fethullah Gülen'in laiklik anlayışı nasıldır?.....86
18. FGH'nin telkin ve hareketinin Türkiye'nin yukarıdan değil, aşağıdan ve içeriden laikleşmesine katkıda bulunduğu söyleniyor. Bu yoruma katılıyor musunuz?.....89
19. Ahlaklı bir insan ve ahlaklı bir toplum için mutlaka dine başvurulmalı mıdır?99
20. Fethullah Gülen düşüncesinde devlet nasıl bir yer tutar? "Hukuk Devleti" ve "Derin Devlet" gibi kavramları nasıl yorumluyorsunuz?103
21. FGH düşüncesi çok-kültürlülük konusuna nasıl bakar? İncanın, devletin ya da topluluğun kendi mensuplarını tek-tipleştirme eğilimi konusunda ne düşünür?108
22. Bugünün dünyasında İslâm'ı içerden ve dışardan saptıranlara karşı Müslüman'a nasıl bir görev düşüyor?110
23. FGH İslâm'ı şiddetle bağdaştıranlara nasıl bakmaktadır?118
24. FGH din adına intihar bombacılığını nasıl yorumlamaktadır? 122
25. Şiddet eylemlerini dini kaynaklara dayandıranlarla aynı kaynaklardan barış, kardeşlik ve hoşgörü çıkartmanın 'dayanılmaz zorluğunu' nasıl açıklamaktadır?129
26. Kadın-erkek arasındaki fiili eşitsizliğin kaynağı toplumsal gelenekler midir, yoksa dinimizde de bu eşitsizliği onaylayan vurgular mı vardır?137
27. FGH kadının, toplum yaşamının her alanına erkekle eşit olarak girmesini ve bunun için mücadele etmesini savunur mu?.....148

28. İzleyenlerinin ve kendisinin demokrasiye bakışı nasıldır?
Demokrasiyi bir amaç olarak mı, yoksa bir araç olarak mı
görür?..... 153
29. “İnsan Hakları”na bakışı nedir? 161
30. Dini kurumlar kültürel bir olgu olarak görülüp devletten,
yani siyasi otoriteden bağımsız olarak mı ele alınmalıdır,
yoksa bu alanda devlete rol düşmekte midir?..... 166
31. Başörtüsünün bir siyasi çekişme ve rejim sorunu olmaktan
çıkarılması için ne önerir?..... 168
32. Çeşitli mezhep mensuplarının, çocuklarını kendi yol ve
yöntemleriyle eğitmeleri bir demokrasi ve inanç özgürlüğü
meselesi midir?..... 175
33. FG öğretisi ne zaman bir toplumsal harekete dönüşmüştür? .. 176
34. Hareket hangi bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara cevap
vermektedir?..... 178
35. Gülen hareketi başladığında ne idi, bugün nasıl
tanımlanabilir? 180
36. Gülen hareketi başlangıç döneminde hangi toplumsal kümelere
hitap ediyordu; bugün hangi toplumsal kümeleri hareketin
içinde görmek mümkün?..... 181
37. FGH’yi sıradan bir din adamı olmaktan çıkarıp yaygın(laşan) bir
modernleşme hareketinin önderi kılan
ana etmenler (faktörler) nelerdir?..... 182
38. Gülen’in etrafında oluşan halkanın başlangıçtaki
amaçları ne idi? 185
39. Gülen fikriyatının kentlileşen kitleler arasında ve büyük
kentlerde yankı bulması ve bir toplumsal harekete
dönüşmesi nasıl açıklanabilir? 188
40. Küresel realiteyle uyum sağlamak zorunda olan Gülen
hareketinin başlangıçtaki ve bugünkü amaçları arasında
ne kadar süreklilik, ne kadar farklılık vardır? 189
41. FGH, yerel bir Türk realitesini küresel bir gerçekliğe
ulaştırmak için hangi manevi, maddi ve insani araçları
kullanmıştır? 193

42. FGH, Türkiye'nin kendi içinde huzurlu, dışarıda itibarlı bir ülke olması için ne gibi önerilerde bulunur?	197
43. Dünyanın her yerine yayılan 'hareket', misyon(erlik) duygusunu izleyicilerine nasıl bir telkin ve eğitim süreciyle aktarmıştır?	202
44. Dünyaya yayılan eğitim seferberliğinin gönüllülerini ikna etmek nasıl mümkün olmuştur?	204
45. Gülen hareketi devlete alternatif bir teşkilatlanma mıdır?	206
46. Bu küresel işbölümü nasıl yönetilmektedir?	209
47. Gülen hareketini bir vaaz kümesinden bir küresel teşkilatlanmaya dönüştüren izleyicilerin niteliği nedir?	210
48. Gülen hareketinde hangi etkinlik türleri ve etkinlik kümeleri vardır?	212
49. FG'nin bir "ideal toplum" modeli var mıdır? Varsa, bu topluma ulaşabilmenin yolları nedir?	213
50. Bugün Gülen hareketinin hedef kitlesinde kimler vardır?	216
51. Hareketin finans kaynakları nelerdir?	217
52. Hareket gelişimi süresince İslâm ülkelerinden ya da İslâmi kuruluşlardan yardım almış mıdır?	222
53. Resmi çevreler Gülen hareketinin dış bağları konusunda neden bu kadar endişe duymaktadırlar?	224
54. Hareket, bugüne kadar herhangi bir hukuki kovuşturma sonucu ceza almış mıdır?	226
55. Doğu-Batı karşıtlığı veya "medeniyetler çatışması" bir fantezi midir, yoksa bir gerçeklik midir?	229
56. İslâm toplumları küreselleşme karşısında başarılı bir sınav verdi mi?	237
57. İslâm dünyasında görülen durağanlığı aşmak için içtihat yolunun kullanılmasına ne dersiniz?	240

58. İslâm âlemi, dinin birleştirici insancıl özünü unutup inancı siyasetin yedeğine verdiği için mi istikrarsızlık ve gerilik içindedir?.....242
59. İsrail-Filistin sorununu bu kadar çözümsüz kılan sizce nedir? Siz ne gibi çözüm önerileri sunarsınız?246
60. Avrupa Birliği ile entegrasyona nasıl bakmaktasınız?248
61. Sizce Avrupa ve Amerika arasındaki siyasal görüş ayrılıkları bir kopuş noktasına varır mı? Yoksa bu iki güç, aynı medeniyetin üyeleri olarak önünde sonunda uzlaşırlar mı?.....255
62. Dünyada ve ülkemizde yüksek boyutlara varmış olan Amerikan karşıtlığı Amerikan halkına mı yoksa mevcut (o zaman W. Bush) hükümetini politikalarına mı yöneliktir?256
63. ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" konusunda görüşünüz nedir?257
64. Hareketin "İslâm devleti" kavramına bakışı nedir? Böyle bir devlet türü olabilir mi?.....261
65. Hareketin siyasi bir gündemi var mı? Hiç oldu mu?265
66. Herhangi bir siyasi hareketi veya partiyi yeğliyor musunuz? Hareketin siyasetle olan ilişkisi ne düzeyde cereyan ediyor?268
67. Din ile siyaset iç içe olabilir mi?272
68. Sizce din toplumsal yaşamın her alanına girmeli midir?273
69. Piyasa ekonomisi konusundaki görüşünüz nedir? Devlete ve özel girişime ekonomide nasıl birer yer biçersiniz?275
70. "İslâm Ortak Pazarı" ya da "İslâm Ülkeleri Birliği" gibi tasarımlara nasıl bakıyorsunuz?278
71. Bireye bakışınız nasıldır? Size göre bireyin din ve devlet karşısında özgürlüğü nereye kadardır?280
72. Çevreye ve doğal yaşama ilişkin temel görüşleriniz nedir?282
73. Sanata ilişkin görüşünüz nedir?287

74. İzleyicilerinizi sanata teşvik ediyor musunuz? Siz hangi sanat dallarına daha çok ilgi duyuyorsunuz?	289
75. Kültür kavramına bakışınız nasıldır? Kültür mirasımızın temel kaynakları sizce nelerdir?	295
76. İlgi duyduğunuz spor dalları var mı? Okullarınızdan ve hareketinizden hiç tanınmış sporcu çıktı mı?	298
77. Hareket, neden bir eğitim seferberliği yürütüyor?	300
78. Okullar açmak ve yeni bir kuşak yetiştirmek fikrinin kaynağı nedir?	305
79. Okullar ilk nerede, ne zaman ve nasıl kurulmaya başlanmıştır?	309
80. Okulların güttüğü gaye nedir? Başlangıçta neydi, şimdi nedir?	312
81. Söz konusu okullar eğitim ve öğretim kalitelerini hangi seviyede tutmaktadır?	315
82. Hangi ülkelerde okul vardır?	318
83. Okullar, dini eğitim mi vermektedir, yoksa laik eğitimi mi benimsemişlerdir?	322
84. Okullarda hangi dilde eğitim verilmektedir?	324
85. Yurtdışındaki okullarda Türkçe öğretmenin ne faydası vardır?	324
86. Okulların öğretmen ve idareci ihtiyacı nasıl karşılanmaktadır?	326
87. Öğretmenlerin ve yöneticilerin atanmasında aranan nitelikler nedir?	326
88. Okullarda ders dışında ne tür faaliyetler yapılmaktadır?	327
89. Okullarda verilemeyen dini ve ahlaki öğretim, nüfusu Müslüman olan ülkelerde nasıl ve ne şekilde verilmektedir?	327
90. Okullar ücretli midir?	329
91. Okulların finansman ihtiyacı veya açığı nasıl karşılanmaktadır?	330

92. Yurtdışındaki okulların ulusal ve yerel yönetimlerle ilişkisi ne düzeydedir?	331
93. Daha çok hangi kesimler, çocuklarını bu okullara gönderiyor?	332
94. Okulların müfredatı ne şekilde ve hangi kriterler gözetilerek hazırlanıyor?	333
95. Öğrencilerin yıl içinde ya da yaz tatillerinde yapmaları gereken mecburi projeler var mıdır?	333
96. Orta öğretim okullarından mezun olan öğrenciler, öğrenimlerine genellikle nerelerde devam etmektedirler?	334
97. Türk Dışişleri görevlilerinin ve Türk hükümetinin okullara bakışı ne yöndedir?	334
98. Okul açılacak ülkeler için herhangi bir kıstas gözetilmekte midir?	337
99. Sınırları içinde okul açılmasına izin vermeyen ülkeler var mıdır?	338
100. Fethullah Gülen hareketinin açtığı okulların ulusal ve uluslararası düzeyde başarıları var mıdır?	339
Sonsöz	
Cemaat, Cemaatleşme ve Gülen Topluluğunun Tarihsel Perspektif İçinde Değerlendirilmesi.....	341
Kaynaklar.....	367

GİRİŞ

MODERNLEŞEN TÜRKİYE'DE DİNİ ÖNDER OLGUSU: FETHULLAH GÜLEN ÖRNEĞİ

Toplulukların, onları bir arada tutan dayanışma ideolojilerine gereksinimleri vardır. Gelişmemiş ve farklılaşmamış topluluklarda akrabalık ilişkisi, yani kan bağı çok önemlidir. Tanıdık, bildik kimselerle birlikte yaşamak bireylere güven verir. Yabancılarla pek güvenilmez, onlar çoğu kez kuşku ve endişe kaynağıdır. Bu nedenle bir arada yaşamak ve işbirliği yapmak durumunda olan tarihsel topluluklar, aradıkları güveni bir biçimde aralarında kan bağı kurarak sağlamışlardır. Daha çok törensel nitelik arz eden bu 'akrabalaşma', iki biçimde gerçekleştirilmiştir: Ya iki grubun üyeleri, vücutlarında açtıkları bir yaradan akan kanı birbirine karıştırarak 'kan kardeşi' olmuşlardır ya da diğer gruptan evlenerek, ikinci kuşağın akraba olmasını sağlamışlardır. Tarihte oynadıkları rol itibarıyla merkezi önemde olan ama sayısal üstünlükleri bulunmadığı için geniş alanlara ve nüfus kümelerine hükmedemeyen kabileler böyle büyümüşlerdir. Hazreti Muhammed'in mensup olduğu Kureyş kabilesi de nüfusunu ve nüfuzunu (etkisini) böyle artırmıştır. Osmanlı ailesinin bağlı olduğu göçmen boyunun da kısa sürede çoğalması ve yayılması bu sayede olmuştur.

Kan akrabalığına dayanan toplulukların büyümeleri ve yayılmaları sınırlı kalmıştır. Eninde sonunda birçok akrabalık grubu ya kendiliklerinden (savunma ve işbirliği gereksinimiyle) ya da zor

kullanma kabiliyeti olan kişi ve grupların kılıç zoruyla bir araya gelmiş veya getirilmişlerdir. Avrupa'da feodal düzen, Asya'da merkezi imparatorluklar, böyle bir evrimin sonunda ortaya çıkmıştır. İmparator ve ona bağlı merkezi otoritenin mutlak gücü, pek çok soy (etnik) ve inanç kümesini kısa veya uzun süre bir arada tutabilmiştir. Bu baskıcı ve toparlayıcı güç zayıflayınca oldukça hızlı bir dağılma gerçekleşmiştir. Dünyanın bildiği en büyük imparatorluk, Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğudur. Ama bu büyük güç, Cengiz Han'ın ölümüyle dağılmış ve daha yönetilebilir parçalara ayrılmıştır.

Avrupa sahnesinde Roma İmparatorluğu sonrasında hâkim olan siyasal yapı feodalizmdir. Feodalizm parçalı bir dünyadır ve üç önemli özelliği vardır: Yerinden yönetim, yerinde üretim ve yerinde tüketim. Zaman zaman kurulan krallıklar bile bu yapı üzerinde yükselmişlerdir. Bu parçalı dünyada ortak bir kültür, insanlık ve dünya tasavvuru yanında en azından yönetici sınıfın kendi içinde sosyal ilişkilere kılavuzluk edecek bir değer ve ahlak sistemine ihtiyaç duyulması kaçınılmazdı. Bu ihtiyaç, parçalı siyaseti ve yönetimi hiç olmazsa kültürel boyutta bütünleştirecek bir kurum etrafında toplanmaya yol açtı: Din veya Hristiyanlık. Eğer Ortaçağ Avrupası'na damgasını vuran en önemli etken nedir diye sorulursa "Hristiyanlıktır" diye cevap verilebilir. Gerçekten de ulus-öncesi (feodal dönem) topluluklar ve krallıklarla bölünmüş Avrupa'da din, topluluklar-üstü, devletler-üstü bir etkiyle Avrupa kültürünün harcını oluşturmuştur. Tarihi bugünden geriye doğru okursak Avrupa Birliği'nin temelleri bu ortak kültürde bulunabilir.

Eğer şimdi Avrupa Birliği, "Bugün vardığımız siyasal bütünlüğün temelinde din değil, demokrasi kültürü ve eşitlik, çoğulculuk gibi idealler var" diyorsa, bunu reddedemeyiz ama o bütünlüğü hazırlayan dinsel/inançsal altyapının rolünü de yadsıyamayız. Çünkü din, pek çok değerın kasası olarak dünden bugüne ortak bir kültürel mirası taşımıştır. Bu kasanın anahtarları Hristiyan ülkelerin ortak kültürel belleğinde ve bilincindedir. Peki o halde Avrupa Birliği önderleri laik ve demokratik değerlere niçin Hristiyanlıktan daha çok atıf yapmaktadırlar? Onlar da bilmektedirler ki insanlığın inançtan başka da pek çok değeri vardır ve bunlar, hukukun üstün-

lûğü, demokrasi, insan hakları, eşitlik olgularının şekillendirdiği özgürlükçü bir hukuk sisteminde somutlaştırılmıştır. Böyle olması da kaçınılmazdır, çünkü tarihte birbiriyle kanlı mücadelelere girmiş pek çok Hristiyan mezhebinin yanında 20 milyon Müslüman'ın ve birkaç milyon Yahudi'nin yaşadığı Avrupa kıtasında salt din temelli bir siyasal düzen kurulması artık kolay değildir.

Buna ek olarak, din temelli bir Avrupa'nın farklı dinlere mensup başka toplumlarla sağlıklı, barışçı ilişkiler kurması da başka türlü mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Hristiyanlık, büyük ölçüde ruhanileşerek dünyevi alandan kültürel alana çekilmiş ve siyaset (dünyevi yaşamın yönetilmesi); demokrasi, hukukun üstünlüğü, bireysel haklar ve özgürlükler ile kültürel çoğulculuk temelleri üzerine oturmuştur.

Demokrasi kültürü, din ve soy bağından (etnisiteden) bağımsız ama onlarla barışık olduğu için tüm toplumlara açıktır. Bu mesaj, çoğunluk dini Müslüman olan Türkiye'yi de Avrupa Birliği'ne çekmektedir. Bu çekimin mutlu bir sona kavuşmasını engelleyen iki sorun vardır. Öncelikle Türkiye demokrasi kültürünü ne oranda ve ne vadede benimseyecek ve kolektif bilincinde barındırdığı devletçi, otoriter ve etnik reflekslerden ne kadar arınacaktır? Sonra da Avrupa ne zaman Türkiye'ye dinsel ve kültürel farklılıkları açısından değil, siyasal, ekonomik ve hukuki gelişmişlik düzeyini ölçü alan bir gözle bakacaktır?

Konumuz olan dayanışma ideolojileri faslına dönecek olursak; kan bağı ve inançtan sonra tarih sahnesinde insanları birleştiren ideolojinin milliyetçilik olduğunu görürüz. Milliyetçilik, özellikle Fransız Devrimi'nden sonra siyasal birlik arayan halkların benimsedikleri veya bir ulusal toplum kurmak isteyen seçkinlerin devlet gücünü kullanarak geliştirdikleri bir dayanışma ideolojisidir. Aynı devletin sınırları içinde yaşayan farklı din, soy ve kültür grupları arasında siyasal ortaklığa dayalı bir birlik idealini temsil eder milliyetçilik.

Milliyetçiliğin başarılı olması iki temel olguya bağlıdır: 1- Milli devlet, kuruluş gerekçesi olarak önüne koyduğu hedeflere ulaşmakta başarılı olmalıdır, yani halkına refah, itibar, güvenlik, özgürlük ve adalet sağlamalıdır. Hukukun üstünlüğüne bağlı kalmalı, keyfi

ve yozlaşmaya müsait uygulamalardan uzak durmalıdır. Başka deyişle, başarılı yönetimle, ahlaklı ve adil duruşu birlikte sergilemelidir. Bu, madde-mana dengesidir. 2- Farklı soy, dil, din ve kültür gruplarını barındıran millet içinde ayrımcılık yapmamalı, her gruba eşit mesafede durmalı ve hepsine hukuksal güvence ve siyasal sisteme katılma hakkı sağlamalıdır. Aksi halde bu çoklu yapı içinde bir unsura dayalı milliyetçilik uygulaması birlikten çok çatışma, ayrışma ve huzursuzluk kaynağı olur.

Nitekim birçok ulus-devlet bu dengeleri kurmak ve gözetmek açısından başarılı olamamıştır. Sonunda iç kavgalar kızışmış ve ulusal bütünlük duygusu zedelenmiştir. Ortaya çıkan kargaşa ve kutuplaşma ortamında güvenini ve umudunu yitiren insanlar, zayıflayan ekonominin beslediği endişelerin de etkisiyle sığınacak güvenli manevi limanlar aramışlar ve büyük bölümü, yeniden dine sığınmayı yeğlemiştir. 'Başarısız' milliyetçiliğin sunamadığı güven ve dayanışma duygusunun dinde ve inananların dayanışmasında aranması dünyada yaygın bir olgudur. Ancak, büyük dinlerin "büyük anlatıları", geleneklerin ve geleneksel toplulukların çözülmesine denk düşen modern toplumun bireyleşen üyeleri için fazla "büyük" ve kapsayıcıdır. O nedenle insanlar, inanç ve değerlerinin köklerine sadık kalmak şartıyla yaşama dair yeni yorumlar ve modern dünyada kendilerini kavrayacak topluluklar aramak ihtiyacı duyuyorlar.

Bunlar, içine doğulan cinsten değil, gönüllü katılman topluluklar. Bu topluluklarda din/inanç daha az kuralsal, daha çok ruhani. Bu, seküler yaşam tarzına daha kolay uyum sağlanmasına neden oluyor. Dünyada bir seküler ruhsallık dönemine girildiğine ilişkin epeyi emare var. Bu süreç, inançları birbirine yaklaştırıyor ve insanı merkeze alan bir ruhanilikte buluşturma eğilimi gösteriyor. Yaradan'a yakarıшта, insan ilişkilerini düzenleyen ilkelerde ve kendini arayışta giderek daha çok benzer yanıtların ortaya çıktığı görülüyor.

Büyük dinlerin, dünyevi yaşamın çeşitlenmesi ve gelişmesiyle zenginleşen yorumları sayesinde seküler zemin genişliyor. Bu zeminde birçok ruhanilik alanı açılıyor ve bunlar yeni gruplaşmalarla (cemaatlerle) sivil toplumu zenginleştiriyor. Doğan çoğulcu

yapı, geleneksel ile modern, dini ile dünyevi alan arasında iç içe geçen geniş bir ara alan oluşturuyor. Bu alanda bireyler ihtiyaçlarına uygun yanıtlar ve ilişkiler bulabiliyorlar. Başka alanlarda, ilişkilerde bulamadıkları motivasyona, kişisel gelişim olanaklarına, birlikte hareket etme ve bu birliktelikten bir barış kültürü türetme imkânına ulaşıyorlar. Bütün bunlar, demokrasinin inşa edileceği dayanışmacı zemini hazırlıyor.

Bu ruhsallıklar, bir yandan büyük dinleri “insani boyuta” çekiyor, bireye/insana yaklaştırıyor, diğer yandan pazar ekonomisine bir vicdan/ruh sağlayarak onun bencil, katı ve menfaatçi yüzünü gizliyor. Bireyin yalnızlığına ve güçsüzlüğüne yapısal/sistemsel olmasa da küme (ruhani cemaat) çerçevesinde çare sunuyor. Cemaat içinde birey kendini daha güçlü ve korunaklı hissediyor. Öyle hissettiği oranda da cemaate daha fazla bağlanıyor. Eğer toplum, ruhani ile dünyeviye içinde barındıran ve sekülerleşme eğilimi taşıyan bu cemaatleri içine alıp onlardan çoğulcu bir toplum ve siyaset üretemezse, cemaatten topluma, toplumdan ulusa (hukuki ve siyasal bir birlik olarak) evrilmek oldukça zor olacak. Paralel topluluklar, siyaset yoluyla ortak bir yaşama kültürü yaratamadıkları takdirde veya yaratmadıkları için ruhanilik, siyasetin boşalttığı veya dolduramadığı yeri kaplamaya aday olacak.

Pazar ekonomisinin ayrıştırıcı ve maddiyatı öne çıkaran uygulamalarına, onun ekonomik özüne dokunmadan hayırhah ve dayanışmacı, paylaşımcı bir ruh aşlamak dinsel bir okumayı gerektiriyor. Çünkü din, cemaat ve ulus olgusunu aşan bir değer sistemi. Bu nedenle küresel bir nitelik kazanmış olan pazar ekonomisinin maddiyatçı ve ayrıştırıcı etkisini azaltmak amacıyla dayanışmacı cemaatler kurulmasına olanak sağlayan ruhaniliklere ihtiyaç var. Bunların, giderek uzaklaştığımız “sosyal devlet”in yerini alması bir rastlantı değil. Bir damarı dinden beslenen, diğer damarı dünyevi koşullarla irtibatlı seküler (veya sekülerleştirici) ruhsallıklar karşımıza bir kent olgusu olarak çıkıyor ve post-modern döneme denk düşüyor.

Fethullah Gülen’in bu süreci iyi okuduğu anlaşılıyor. Adını duyurmaya başladığı 1970’lerden itibaren yüzde yüze varan enflasyonla,

iç kavgalar ve darbelerle geçen çeyrek asır boyunca giderek artan bir kitlenin ona kulak kabartması bir tesadüf olmasa gerek.

Ülkemizin içine düştüğü siyasal kargaşa, toplumsal huzursuzluk, güven ve dayanışma duygusunun eksilmesi ve ahlaki yozlaşma, Gülen'i giderek daha net duyulur kılmıştır. Fethullah Gülen salt milliyetçiliğin dolduramadığı boşluğu, sosyal içerikli (dayanışmacı, uzlaştırıcı, güven aşılayan ve kurtuluşu bireyin ve ulusun çabasında gören) dinsel mesajlarla doldurmaya çalışmış, sönmüş görünen toplumsal seferberlik heyecanını ve ulusal dayanışma arzusunu duymaya susamış kitleleri hareketlendirmeye çalışmıştır.

Fethullah Gülen bir Türk Rönesansı önermektedir ve bunun için önce toplumumuzun kendi içinde barışa ve huzura kavuşması gerektiğini savunmaktadır. Dayatmaya değil, kabule yaslanan bir yurttaşlık hukuku; zora değil, benimsemeye dayanan bir ahlak telakkisi; lütuf beklemeye değil, çalışıp, üretip, paylaşmaya bağlı bir dayanışma anlayışı ve her şeyden önce bireyin kendisinden olduğu kadar toplumun tümünden sorumlu olduğu önerisi, geniş bir kesime cazip gelmiştir. Teklif edilen, 'devletin milleti' olmak değil, vatandaşların ortaklığına dayanan bir millet ve düzen fikridir.

Fethullah Gülen'in mesajını ve mesaisini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Peki, başarısının sırrı nedir? Bu sorunun yanıtını, hem kendi ağzından verdiği cevapların hem de yazara sunduğu yayımlanmış beyanlarının toplumbilimsel analizini içeren bu kitapta bulacaksınız.

Doğu Ergil

Nisan 2010, Ankara

1-Fethullah Gülen kimdir?

Fethullah Gülen, kendisini sayan ve sevenlerin deyişiyile “Hoca-efendi”, (bundan böyle FGH olarak anılacaktır), 11 Kasım 1938 yılında Erzurum’un Pasinler İlçesi Korucuk Köyü’nde doğdu. Köy yaşamının yavaş temposu sonucu nüfusa resmi kaydı daha sonra yapıldı. Bu nedenle FGH’nin resmi nüfus kaydı 27 Nisan 1941 tarihini taşır. Babası Ramiz Efendi, annesi Refia Hanım’dır. Ailesinin ve dindar çevresinin teşvikiyle erken yaşta Kur’an’ı hatmetti ve hafız oldu. Onda din bilgisine olan yatkınlığı keşfeden ailesi, erken yaşta hafızlığını tamamlayan FG’nin, başta Osman Bektaş Hoca olmak üzere Erzurum’un tanınmış din adamlarından ders almasını sağladı. Bölgenin önde gelen mutasavvıflarının sohbetlerine katılarak, öğrendiklerini zenginleştirdi. FG eğitimini tamamladıktan sonra ilk resmi görevine Edirne’nin Üç Şerefeli Camii’nde başladı. Askerlik öncesinde ve sonrasında bu camide toplam 4 yıl imam-hatiplik görevinde bulundu. Askerlik hizmetini Ankara/Mamak ve İskenderun’da yerine getirdi. Edirne’den sonra Kırklareli’ne tayin oldu. Burada bir yıl vaizlik yaptı.1966 yılında İzmir’e vaiz olarak nakledilen Fethullah Gülen, önce Kestanepazarı, sonra da Bornova camilerinde çalıştı. Bu camilerde verdiği vaazların yanı sıra Kestanepazarı Kur’an kursunu da yönetti. Artık sohbetleri ve yorumları ilgi gören bir din adamı olma yolundaydı. Gezici bölge

vaizi olarak Ege Bölgesi'nin değişik il ve ilçelerinde 1971 yılına kadar vaaz ve sohbetlerde bulundu. Faaliyet alanı İzmir'le sınırlı kalmadı. 1980 yılına kadar Balıkesir'in Edremit ilçesi ve Manisa'da da hizmet verdi. Vaaz ve sohbetlerinin ünü bu tarihlerde artık Ege bölgesini aşmış, ülkenin en büyük metropoliten alanı İstanbul'a ulaşmıştı. 1989 yılında ısrarlara dayanamayıp İzmir'den sonra fahri olarak İstanbul'da da vaazlar vermeye başladı. Bu faaliyetleri 1992 yılına kadar sürdürdü.

Genel olarak Ege ve Marmara bölgesi, özel olarak İzmir ve İstanbul son yıllarda Anadolu'dan yoğun göç almıştı. Geleneksel bir yaşam biçiminden gelen ve farklı, daha modern bir dünyaya uymak durumunda olan bireyler ve aileler, getirdikleri değerlerle kent yaşamının gerektirdiklerini uyumlu kılmanın zorluğunu yaşıyorlardı. Geleneksel değerlerle modern dünyanın beklentileri arasındaki uyumsuzluğu aşacak yorumlara şiddetle ihtiyaç duyuyorlardı. Ama bu yorumların, bilgisine ve kişiliğine güvenilen bir din âlimi tarafından yapılması gerekiyordu. Kendilerine kentlerde yeni bir yol ve yordam arayan kitleler, aradıkları yorumcuyla Fethullah Gülen'in şahsında buldular. Kutsal metinlerin geçmişin sosyal tortularından (yani başka ülke ve toplumların tecrübelerinden) arındırılması; özüne uygun bir anlama ve bugünün ihtiyaçlarına yanıt verecek bir içeriğe kavuşturulması geniş kitlelerin beklentisiydi. Aslında bu ihtiyacı bütün Müslüman toplumlar duyuyorlardı. FG'nin bu beklentiye yanıt vermesi, onu aranan bir kanaat önderi ve "Hocaefendi" yaptı.

Giderek FGH'nin önderliğini arayan, yorumlarını kendi tercihlerinin rehberi olarak gören halkalar oluşmaya başladı. Ünü giderek artan FGH, etrafında geniş kitlelerin manevi anlamda saf tuttuğu bir aşamada kritik bir karar vermek durumundaydı. Bir toplum önderi olarak insanların günlük hayatlarını yönetecek ve dolaylı da olsa siyasi bir rol mü üstlenecekti? Yoksa maneviyatı tercih edecek ve insanlara yaşam, ahlak ve inançla ilgili alanlarda kendi tercihlerini yapmaları için ilham mı verecekti? FGH ikinci yolu seçti. İnsanla Yaradan arasında doğrudan bir ilişkinin nasıl kurulacağı sorunsalına (problematikğine) hayatını vakfetti ve felsefesini bu

temel üzerine oturttu. Bağınazlığa kapalı inancı, bireyin kendini keşfetmesinin insanlar-arası ilişkilerin anahtarı olduğunu telkin etti. İnsanı sevmenin Yaradanı sevmenin diğer yüzü olduğunu söylerken sevgi köprüsüyle diğer insanlara ulaşılabilirliğini; hoşgörü ve diyalogla “ötekini” yakın kılmanın mümkün olduğunu vurguladı. Onun için, bunu yapabilen insan zaten Allah’ın makbul kuluydu.

Telkinlerinde yerel ve evrenselin birbiriyle çelişmediğini; ikisinden de vazgeçilemeyeceğini, bunların birbirini dışlamak yerine uyum içinde olması gerektiğini belirtti. Gülen’in bu insani ve modern yaşamla uyumlu yaklaşımları, kentli orta sınıf mensuplarını da etkiledi. Onlar kendilerini modern dünyanın bir parçası olarak görüyorlardı. Saygıdeğer bir yaşamları ve meslekleri vardı, geçim sıkıntıları yoktu. Ancak mana dünyalarının kendilerine yetmediğini hissediyor; ahlaki yozlaşmanın mutlaka önlenmesini, toplumda giderek zayıflayan güven ve dayanışma duygusunun güçlendirilmesini istiyorlardı. Kendileri gibi hisseden ve düşünen insanlarla temas arıyorlardı. İşte bu durumda olan kentli orta-sınıftan pek çok birey, madde yanında manevi dünyalarını da zenginleştirmek ve toplumlarına katkıda bulunabilmek için FGH’nin öğretisi etrafında buluştu.

Halkın ilgisi ve bu ilgiye yanıt vermeyi bir ilahi görev olarak algılayan FGH’nin yoğun çalışması, kırktan fazla kitap, yüzlerce vaaz, sohbet ve konferans kasetinde somutlaştı. FGH’nin ayrıca kitap halinde yayınlanmayı bekleyen birçok dosya çalışması bulunmaktadır.

2-Fethullah Gülen’in resmi ve gayri resmi eğitimi nedir?

FGH’nin tek resmi eğitimi ilkokuldur. Kendisi ilkokul mezunudur. Çocukluk yıllarında köyü Korucuk’ta ilkokul yoktu, daha sonra açıldı. FGH o yıllardaki eğitim koşullarını ve kendi öğrenim sürecindeki bazı ilginç olayları şöyle anlatıyor:

“O sıralarda köyümüzde ilkokul yoktu. Okul daha sonra açıldı. Şu anda da mevcut olan caminin bitişiğindeki medreseyi sınıf olarak kullandılar. Gündüzleri çocuklara, geceleri de

yaşlı erkek ve kadınlara orada okuma yazma öğretiyorlardı. O yaşlı başlı insanların durumunu pencereden seyreder eder, gülerdim. Bana halleri çok tuhaf gelirdi. Yaşım tutmadığı için ilk sene beni okula almadılar. Okula gittiğimde yaşıma yine tutmuyordu; fakat devam ettim. İki veya üç sene okula gittim. Öğretmenlerden birisi aşırı din düşmanıydı. Benim teneffüslerde dahi namaz kılmamı hazmedemezdi. Ancak ben, yine bir sıranın üstüne çıkar ve namazlarımı kılardım. Adımı molla koymuştu. Bütün sebep de namaz kılmam.”¹

FG’nin üzerinde annesi Rafia Hanım’ın büyük etkisi olmuştur. Hatta ilk öğretmenin annesi olduğu söylenebilir. Rafia Hanım gündüzleri köyün kızlarına, geceleri de oğlu Fethullah’a Kur’an okumayı öğretirdi. Bu eğitim annesinin sözlerine göre şöyle sonuçlanmıştı: “Fethullah, Kur’an’ı dört yaşında ve iki ayda hatmetti. O yaştan itibaren de namazını terk etmedi.”

Fethullah Gülen, çocukluk yıllarına (1940’lar) ilişkin diğer anılarını şöyle dile getiriyor:

“İneklerimizi, koyunlarımızı gütme bana düşüyordu. Sıbgatullah benden üç yaş küçüktür. Demek ben dokuz yaşında isem, o altı yaşlarında falandı. Onun için evin bütün ayak işleri de bana kalıyordu. Boş vakitlerimi kitap okuyarak geçiriyordum. Nasıl öğrendim bilmiyorum; ama kendimi bildim bileli Osmanlıca’yı iyi okurdum. Babama ait ne kadar kitap varsa bu arada okudum. Babamdaki sahabe hayranlığı bana da geçmişti. Onlara ait hayat hikâyelerini işte o yaşlarda adeta ezberlemiştim. İlk Arapça hocam, babam oldu. Bana Emsile ve Binâdan bir miktar okuttu. Fakat daha sonra bazıları babama, bana hafızlık yaptırmasını söylediler. Babam biraz tereddüt geçirdi; fakat iki üç çocukla beraber beni de hafızlığa başlattı. Ev işlerinden ve hayvanları gütmekten vakit bulabildiğim ölçüde ezber yapabiliyordum. Buna rağmen iyi çalıştığım günler yarım cüz kadar ezberleyebiliyordum. Zaten yazın vakit bulmam mümkün değildi. O kış hıfzımı tamamladım.”²

Gülen’in gayri resmi eğitiminin esas dayanağı Erzurum’da aldığı medrese eğitimidir. Fethullah Gülen, hıfzını tamamladığında 14 yaşındaydı. Babası, Hasankale’ye gidip Hacı Sıdkı Efendi’den

‘talim’ ve ‘tecvit’ (Kur’an-ı Kerim’i usulüne göre okuma yöntemi) dersleri almasına karar vermişti. FG’nin Hasankale’de kalacak yeri yoktu. Her sabah köyünden (o sırada yaşadıkları Alvar’dan) yola çıkıp 8–9 kilometre yürür ve Hacı Sıdkı Efendi’nin ders halkasında yerini alırdı. Her akşam da aynı yolu tekrar yürümek zorundaydı.

Babası Ramiz Efendi’nin gönlü, FG’nin bir çocuk için çok uzun sayılacak bir yolu her gün yaya olarak gidip gelmesine razı değildi. Ama din eğitiminden geri kalmasını da istemiyordu. Bunun üzerine FG, Erzurum’da Sadi Efendi’nin yanına gönderildi. Molla Camii’ndeki medrese eğitimi, onun ömür boyu sürecektir olan öğrenme ve keşfetme isteğinin temeli oldu.

Özetle, dindar bir aile ve evlatlarının din eğitim alması için çaba gösteren anne babasının gayretleri, FG’nin geleceğini belirledi. Gülen küçük yaşlarından itibaren hayata inanç penceresinden baktı. Bununla birlikte sadece bu bakışın yeterli olmadığını, hayatın realitesinden ve çeşitliliğinden kopmadan ve korkmadan inanç ile insani ihtiyaçları nasıl bağdaştıracığını düşünmeye hayatını ve kariyerini hasretti. Kendi sözleriyle, “yaşadığı her günü, hiç bitmeyen eğitiminin devamı; dünyayı da bir dersane olarak görmesi” onun en temel kişilik özeliği oldu.

3- FGH’nin dünya görüşünü etkileyen başlıca öğretiler, tarihi ve sosyal-siyasal olaylar nelerdir?

“Bence, bir insan, dinî ilimlere ve ruh terbiyesine ehemmiyet verirken, pozitif bilimler yanında edebiyat, tarih ve felsefeden de bir nebze nasibini almalıdır. Bir yandan fizikten kimyaya, biyolojiden astronomiye kadar modern bilimlerin ana prensiplerini öğrenirken diğer yandan da Camus, Sartre, Marcuse gibi varoluşçu filozofları okumalı; Doğu ve Batı felsefesinin ana kaynaklarıyla tanışmalıdır. Buna inandığım için okuma ve istifade etme yelpazemi biraz geniş tuttuğumu söyleyebilirim.

Dini konulara gelince: Kur’ân-ı Kerim, onun açıklayıcısı durumunda olan hadis-i şerifler ve imana ilişkin konuları kuvvetli bir şekilde anlatan Risale-i Nur külliyyatını kültürel kaynakları-

mın başında sayabilirim. Klasiklerden, İmam Rabbani, Gazali, Mevlana, İmam-ı Azam ve diğer müçtehitlerden İslâm medeniyetinin fikri derinliklerine inmek için, kelim ve tefsir alanlarında yararlandım. Çağdaş düşünürlerden Elmalılı Muhammed Hamdi, Mustafa Sabri, Ahmet Hamdi Aksekili, Babanzade Ahmet Naim, İzmirli İsmail Hakkı, İsmail Fenni Ertuğrul, M. Şemsettin Günaltay, M. Ali Ayni birikimime yeni boyutlar kattı.

Bir Ramazan ayında, bazı arkadaşlarımla, İslâm hadis külliyyatının en geniş olan ve 46.000'den fazla hadis ihtiva eden Müttaki'l-Hindî'nin 16 ciltlik Kenzü'l-Ummâl'ini baştan sona mütalâa ettim. Bunun gibi, aynı yoğunlukta olmasa da, İslâm fıkhi, tefsir, tasavvuf ve belâgat külliyyatının bazı önemli eserlerini de, bazılarını birkaç defa olmak üzere, okudum.

Çocukluğumdan beri okumayı çok severim. Çocukluğumda Siyer, yani Peygamber Efendimiz'in hayatı ve Sahabe menkıbeleriyle başlayan okuma hayatım, sonraki yıllarda ilmî, fikrî, felsefî kitaplarla devam etti. Bu arada Doğu klasiklerinin yanı sıra, askerde bir komutanımın tavsiyesi üzerine, hemen hemen önemli bütün Batı klasiklerini de okudum. Mevlâna, Sâdî, Hâfız, Molla Câmî, Firdevsî, Enverî gibi Doğu klasiklerinin üstadlarını tanımaya çalıştığım gibi, Shakespeare'i, Balzac'ı, Voltaire'i, Rousseau'yu, Kant'ı, Zola'yı, Goethe'yi, Camus'u, Sartre'ı da eserleriyle tanımaya gayret ettim. Bunlardan başka, Bertrand Russell'ı, Puşkin'i, Tolstoy'u ve daha başkalarını da okudum. Bacon'ın Mantık'ından, Russell'in Nazarî Mantık'ına, Pascal'dan Hegel'in Diyalektiğine, Dante'nin İlahî Komedyası'ndan Picasso'daki obje-suje ilişkisine kadar değişik mevzuları araştırdım.

Okudukça düşünce ile sanat arasındaki ince bağları keşfettim ve müthiş keyif aldım. Edebiyat alanında Fuzuli, Baki, Nef'î, Şeyh Galip, Leyla Hanım gibi klasik edebiyatımızın devlerinin yanı sıra Yahya Kemal, Necip Fazıl, Mehmet Akif Ersoy, Sezai Karakoç başta olmak üzere, Namık Kemal, Şinasi, Tefvîk Fikret gibi önde gelen şair ve yazarların eserlerini severek ve defalarca okudum."³

FGH'nin, beslendiği fikri kaynaklar hakkındaki açıklamaları iki olguyu ortaya koyuyor:

İnsan hayatı, madde ve mana âlemi diye birbirinden kopuk iki dünyadan oluşmaz, oluşamaz. Bu nedenle her ikisine de ait bilgi kaynaklarına ulaşmak ve onlardan beslenmek gerekir. Bu, kâmil bir insan olmanın gereğidir.

Bir din adamının donanımı, sadece dini kaynaklarla sınırlı kalırsa o din adamı evrensel bir düşüncenin meyvelerinden yararlanamaz, yorum ve ilhamlarıyla günümüz insanına yaşamın çetrefil problemlerinde yeterince yol gösterici olamaz.

Bu anlayışın izdüşümünü FGH'nin tüm yorum ve telkinlerinde olduğu kadar kendi gelişmesinin evrelerinde de görmek mümkündür.

3.a. Fethullah Gülen'in tarih anlayışı nedir? Kendisini akan zamanın neresinde görür?

“Kendimi bildiğimden beri bana nakledilen ve benim aklımda ve gönlümde hayal ettiğim ‘altın çağların’ özlemini duydum. Ama kendim bu tarih tasavvurunun neresindeyim pek net söyleyemiyorum. Tarih denildiği zaman, merhum Akif’in, ‘Gül devrini görseydim onun, bülbül olurdu/ Ya Rab, beni evvel getireydin, ne olurdu!’ mısralarında ifade ettiği gibi, gönlüm hep saadet asrında gezer, onu arar. Çok samimiyetle o çağların bir kere daha yaşanacağına inanıyorum ve böyle bir dönemin arifesinde bizleri yaşattığına inandığım için Allah’a şükrediyorum.

Benim tarih tasavvurumda, bizler, milli köklerimizin yeni sürgünleriyiz. Bu sayede toplumumuzun iyi dönemlerine bağlanarak sapmalardan ve hatalardan arınma olanağı bulabiliriz. Kendimizi yenileyebiliriz. Yitirdiğimiz ‘iyi’nin köklerini tarihimizde bulur ve kendimizi bu mana denizinde yeniden keşfederek kimliksizlikten kurtulabiliriz. Başka bir anlatımla, aklımızda ve ruhumuzda kurduğumuz bir süreklilik sayesinde tarihimizin bize sunduğu derinliği algıladığımız kadar onu yeni dünya koşullarında yeniden kurma gücünü bulabiliriz. Bu bizi hem tarihin bir parçası hem de yapıcısı kılar. Ne büyük bir ayrıcalıktır böyle hissetmek.”⁴

3.b.Tarihte en çok kimlerden etkilenmiştir?

“Dört halifenin her biri kendisine ait hususiyetiyle bana çok etkileyici gelir. Mesela Hz. Ebu Bekir, iki sene gibi az bir zamana o kadar çok şey sığdırmıştır ki onu kavramakta zorlanıyorum. Onu anlamak için dönemini adeta x-ray [röntgen] ışınlarıyla incelemek lazım diye düşünüyorum. Fakat Hz. Ömer, daha geniş bir zamanda gerçekleştirdiği açılımlar ve bu açılımlara rağmen kendi nefsinin sıfırlamaktaki başarısı, vefatı anında ‘dünyaya geldiğim gibi gidersem kendimi mutlu sayacağım’ cümlesiyle dile getirdiği duygulardaki derin tevazuu, dünya malına ve geçici güce tamah etmemesi, hakperestliği ve Allah’ın inayetinden başka dayanak tanımayışıyla bende derin bir hayranlık hissi uyandırıyor. Marx’ın da ona hayran olduğunu söylerler.

[Öte yandan]... Ömer bin Abdülaziz aklıma gelince gözlerim dolar. Yine, Fatih’e ve özellikle Osman Gazi’ye hayranlık duyarım. Fatih’in İstanbul’un fethi gibi icraatlarına kıyaslanırsa Osman Gazi’nin yaptıkları küçük görünebilir ama o bir millet mimarıdır. Büyük bir oluşumun temellerini atarken, işine yansıttığı aklî, hissî, kalbî, tüm yetilerini harekete geçirmiş, zor bir dönemde ortaya koyduğu askerî ve siyasî deha ile çok büyük bir iş yapmıştır.

Kısaca, etkilendiğim düşünür ve eylem adamları olmuştur. Bu da tabiidir ama kültür alışverişi konusunda görüşümü şöyle açıklamak isterim: Değişik kültürler birbirlerinden etkilenirler. İnsanlık denen olgunun temelindeki süreklilik bu sayede sağlanır. Ama bir kültür, tıpkı bir elbise gibi birinin sırtından alınıp bir başkasının sırtına giydirilemez. Ya ne olur? Yeni sentezler, yeni bileşimler doğar. Onlar artık çıkış noktalarındaki saflıklarını, özgünlüklerini korumazlar. Bulundukları sosyal ve coğrafi ortamın özellikleriyle uyumlu hale gelirler.”⁵

“[B]ir gru[p], söz gelimi bizim kültürümüz, onca renkliliğine rağmen, bize ifade ettiği manaları [başkalarına] ifade edemez, bizde uyardığı heyecanı onlarda uyaramaz. Bu doğaldır ve tersi de geçerlidir. Zira kültür, işporta metaı gibi bedeli ödence alınıp eve götürülecek bir tablo, bir resim, bir plak ya da bir kaset değildir. O, içinde var olup geliştiği çevrenin;

bütün zaman ve mekân unsurlarının birleşik noktası olması açısından bir bütündür ve içinde geliştiği çevreye mahsustur. [Kendisini] oluşturan ve besleyen bütün elemanları birleştirici bir çerçeveye yerleştirmek için onu, arkasında bulunan tarihî, sosyal ve ekonomik bütün unsurlarla birlikte düşünmek gerekir. Böylesi bir açıdan bakınca ilk hatırlayacağımız şey, kültürün... [bir milletin] kendine özgü bir hayat biçimi ve... davranışlar manzumesi olmasıdır. Hiç şüphesiz böyle bir tahlilde ilk göze çarpan husus, bir toplumun kültürünü yansıtan hayat felsefesiyle davranış biçimi arasındaki bağ ve etkileşimdir. Bir toplumu veya milleti de diğerinden ayıran işte bu düşünme, duygulanma ve davranış biçimleridir.”⁶

Bununla birlikte FGH, kültürel farklılıkların, insanlık ailesini onulmaz ayrılıkların tuzağına düşüremeyeceği inancındadır. Ona göre, bütün bu farklılıklara rağmen insan olmanın getirdiği ve Yaradan'ın tüm insanlara bahsettiği ortak nitelikler vardır. Bunlar, bizleri ayırmaktan çok birbirimize bağlar; bağlamalıdır. Fiziksel varlığımızın gereklerini tatmin yanında her insanın temel sosyal ihtiyaçları olan adalet, özgürlük, dayanışma, inanma, güvenme, korunma, sayılma (önemsenme) ve içinde taşıdığı potansiyeli gerçekleştirme tüm kültürlerin ortak noktalarıdır. Bunlar, toplumdan topluma farklı biçimlerde tecelli ederken insanlığın en rafine değer ve uygulamalarının bileşimi olan medeniyeti oluştururlar. İşte kültürler, medeniyet denen denize akan ırmaklar gibidir. Bizler kendi yolumuzla, yani kendi kültürümüzle, çağdaş medeniyete ulaşabildiğimiz oranda varlığımızı koruyabilir ve aynı zamanda medeni dünyanın bir parçası oluruz. Çağdaş medeniyet denizinde başka kültürlerle temasa geçer ve onlardan kültürümüzü zenginleştirecek katkılar alırız. Bu kültürel değişimin en fazla yapıldığı alan teknoloji ve bilimdir. Söz konusu etkileşime kapılarını kapayan bir toplum, hem varlığını sürdürmekte hem de kültürel özgünlüğünü korumakta zorlanır ve sonunda zafiyete düşer. Başka bir deyişle biz, hem kendimize ait bir dünyada hem de başkalarıyla paylaştığımız bir evrende yaşarız. Bu ikisini aynı anda yaparız. Yaptığımız oranda da hem kendimiz, hem de insan oluruz; hem yerel, hem küresel oluruz. Bu çok boyutluluğu inkâr ettiğimiz zaman kendimizi sınırlı

kimlik kalelerine kitleriz, ki bu da bizim insan olmak niteliğimizle bağdaşmaz. Ayrıca kültürel etkileşim, bağnazlığı azaltan, bizi ortak insani değerlerde buluşturan bir süreçtir. Nitekim FGH de şu gerçeğin altını ısrarla çizmektedir: İnsanlığın ortak medeniyetini zenginleştirecek bir kültür sahibi olunmadan kültürel etkileşime girilemez. Ya ne olur? Başka kültürlerin çöplüğü olunur. Öyle bir tarihsel konjonktürdeyiz ki bir zamanlar dünyada hayranlık uyandıran özgün kültürümüzü canlandırıp evrensel medeniyete yeniden katkı yapmaya başlamamız gerek. Yoksa başka kültürlerin etkisinden kurtulamayız. Bu düşüncesiyle FGH, çağımızı Türkiye'nin yeniden bir dünya devleti olması ve tarihin nesnesi (üzerine tarih yapılan değil) değil, öznesi (bizzat tarih yapan) olması için uygun bir zaman olarak görüyor. İzleyicilerine ve hareketine de tüm yetileri ve heyecanlarıyla bu sürece katkıda bulunmalarını telkin ettiğini tahmin etmek güç değil.

4. Dünya görüşünde hangi aşamalarda ne gibi değişiklikler olmuştur? Yani, ilk vaazlarını verdiği andan bir kanaat önderi olduğu bugüne gelinceye kadar geçirdiği zihinsel-felsefi aşamalar nelerdir?

Bu soruya verdiği yanıt, FGH'nin oldukça erken yaşlarda bütünsel bir dünya görüşü kazandığını ve ilerleyen zamanlarda bunu geliştirdiğini göstermektedir. Bunda Batı ve Doğu dünyasının klasiklerini daha çocukluk dönemlerinde okumaya başlamış olmasının etkisi olmalıdır. Bu nedenle kendisi, ilk vaazlarından bugüne çok ciddi fikri dalgalanmalar, değişiklikler olmadığını düşünmektedir. Tabii bu demek değildir ki düşünceleri, edindiği yeni bilgiler ölçüsünde zenginleşmemiş, hep aynı kalmıştır. Ancak bir düşünsel doğrultu söz konusuysa bundan pek sapmamıştır. Kendi ifadesiyle "siyah-beyaz ölçüsünde bir değişme" olmamıştır. Arkasından hemen eklemektedir:

"Ama zaman, zemin ve insan faktörlerine bağlı olarak küçük değişiklikler de yok değildir söz ve değerlendirmelerimde. Sözelimi, eski vaazlarımda Yahudilerin sebebiyet verdiği sorunları genellemeci bir üslupla değerlendirir, bazı ayet ve

hadisleri bu çerçevede yorumlardım. Ama 90'lı yıllardan sonra içine girilen diyalog sürecinde bu yaklaşımdan uzaklaştım. Gerek Kur'an ayetleri[nde], gerek hadislerde dile getirilen karşıt düşünceleri daha bütüncül bir gözle değerlendirip, suçlamaların şahıslara değil, eylemin niteliğine yapıldığını öne çıkardım. Bunu, İslâm'ın evrensellik özelliğine daha uygun olduğu için yaptım ve öyle telkin ettim.”⁷

Zaten FGH, kanaat önderlerinin başka türlü davranmasını da uygun bulmaz.

“Dünüyle bugünüyle oturmuş, akla, düşünceye, vahye açık bir toplum[un]... hayat felsefesi [ve] millî üslûbu... birleştirici, yaklaştırıcı olmalıdır. Bunun tersini yapanlar, henüz gelişme sürecini tamamlayamamış; âdet, töre, eğlence, ya da tabu hâline getirilen folklorik alışkanlıklara bağnazca bağlı topluluklar ve onların körü körüne izlenen önderleridir.”⁸

Bu önderler, insanların ortak özelliklerine ve ihtiyaçlarına değil, farklılıklara ve bunların ne kadar korkutucu ve tehlikeli olduğuna vurgu yaparlar. İnsanlar arasında kuşku ve düşmanlık tohumları ekerler. Oysa günümüz dünyasında barış, topluluklar arasında geliştirilecek ortak çıkar ve ihtiyaç temelli siyasalar üzerine bina edilmelidir.

Bu anlayış, bir toplum içinde yönetenlerle yönetilenler arasında olduğu kadar birbirini dışlamayan toplum kesitleri arasında da egemen olmalıdır. Demokrasinin özü budur. Demokrasinin sürekliliği ise toplumun çeşitli kesimleri arasındaki etkileşim ve iletişim kanallarının sürekli açık olmasına ve bu kesimlerin ortak yaşamı ilgilendiren konularda karar alma sürecine engelsiz ve ayırimsız katılabilmelerine bağlıdır. Toplumsal uzlaşma bu sayede sağlanabilir ve ancak aşağıdan yukarı doğru inşa edilebilir. Kendi içinde uzlaşma sağlayabilen bir toplumda yönetime düşen, varılan toplumsal uzlaşmayı hürriyetçi bir rejim olarak yapılandırmak ve sağlam hukuk kurallarına bağlamaktır.

FGH'nin demokrasi anlayışı, yöneten-yönetilen uyumu ile sınırlı değildir. O, bütüncül bir demokrasi vizyonunu dillendirmektedir:

“[M]ektepteki hocadan kürsüdeki vaize, gazete ve mecmuadaki yazardan televizyon kamerası karşısındaki yorumcu-ya, şiiriyle, nesiriyle kendini ifade eden edebiyatçıdan geniş manada bütün varlığı, dar manada kendi çevresindeki eşya ve hareketleri tuvaline taşıyan ressam kadar herkes, hemen her zaman muhatap kitleleri açısından demokratik değer ve ideallerin taşıyıcısıdır veya olmalıdır.”⁹

FGH, toplumsal uzlaşmanın ve demokrasinin tesadüfi veya belirli toplumlara has olmadığını, onu oluşturmak ve sürdürmek için çaba gerektiğini, kanaat önderlerine bu meyanda çok iş düştüğünü vurgular:

“Önderler, veren ve üreten insanlar oldukları kadar üretimi ve düşüncüyü teşvik eden insanlardır. Çevrelerine sürekli sinyaller göndererek muhataplarını uyarır, onları motive eder, karşılaştıkları zorluklara hazırlar, onların içindeki yetenekleri, meslek ve sanat anlayışlarını açığa çıkarır ve yeni ufuklara yöneltir[ler].”¹⁰

Toplum ve kanaat önderleri insanların ufuklarını sürekli genişleten, onları içine sıkıştırdıkları maddi ve manevi sınırları aşmaya teşvik eden insanlardır. Yanlış anlaşılmasın; önderler, insanlar için özlenen şeyleri yapmazlar. Onları tembelliğe ve edilginliğe mahkûm etmezler, teşvik eder ve yol gösterirler. Dinamik, ihtiyaçlarını sürekli olarak üstün otoritelerden beklemek alışkanlığından kurtulmuş bir toplumun temelleri böyle atılabilir.

FGH için olgun bir toplum, soran, sorularına yanıt arayan, üreten bir toplum olduğu kadar, paylaşıma önem veren, güçsüzünü ve mahrumunu gözeten ama aynı zamanda yukarıdan gelen kararları (otoritelerin karar ve eylemlerini) eleştirel bir tavırla değerlendiren; onların yanlışlarına karşı çıkan ve yönetenleri sürekli alternatif çözümlere zorlayan vatandaşlardan oluşur. Böylece yönetim, halka ait kararların uygulayıcısı olur, çeşitli ve çelişkili olabilecek talep ve beklentiler ortak çıkar süzgecinden geçirilerek bağdaştırılır. Böylece, FGH'nin deyişiyle “üslûp bozuklukluları” düzeltilir ve siyasi bir armoni (ses uyumu) sağlanır. Yöneten-yönetilen ve toplumsal katlar ve kümeler arasında kurulan böylesi bir müteakabiliyet (karşılıklık) yeni ve demokratik bir siyasi kültüre ebelik eder. Bu

süreçte kanaat ve topluluk önderliğinin rolü önemlidir ama bunun yanında her birey, toplumun kurucu bir ögesi olmak sorumluluğu ile davranıp, kendi çıkarlarının ve edinimlerinin ötesinde, toplu çıkarları ve toplumun geleceğini düşünerek hareket etmelidir.

Gülen bu toplumsal sorumluluk olgusunu, beslendiği ana kaynak olan dine bağlar. Ona göre insan, hayatta aradığı temel doğrultuları da, onlara ulaşmak için gereken motivasyonun kaynağını da İslâm'da bulabilir. Ama bu, İslâm'ın kapalı devre bir ilham ve bilgi kaynağı olduğunu göstermez:

“İslâm, başka kültürlerden alınabilecek değerlere karşı sonuna kadar açık[tır]... İslâm toplumu, dünyanın ta öbür ucunda da olsa, yararlı şeyleri arar, bulur ve ona talip olur; olmalıdır. Evet o, fizik, kimya, matematik, astronomi, geometri, tıp, ziraat, sanayi ve diğer teknolojileri bir zamanlar nereden olursa olsun alıp değerlendirdiği, geliştirip arkadan gelenlere emanet ettiği gibi, bugün de kimden olursa olsun alınabilecek her şeyi alır; gücü yetiyorsa inkişaf ettirir ve yeni mirasçılara tevdi eder.”¹¹

“Aslında insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olması da Müslüman'ın derin bir hakikat aşkı, ilim tutkusu, bir araştırma sevdasıyla çalışmasını, öğrenmesini, her hususta maharet sahibi olmasını gerektirmektedir. Bir mü'min, inanç ve düşünce sistemiyle alâkalı konularda, Kur'an, Sünnet ve Peygamber'in telkininden oluşan inancının özü dışında –ki bunlar onu Müslüman kılmaktadır- kalan ilim ve teknolojilere alabildiğince açık olmalı. Aldığını da geliştirip bundan sonraki sahiplerine emanet etmelidir. İlmin ve teknolojinin milletten millete, kuşaktan kuşağa geçmesi, yani insanlığın malı olması zaten bu sayede olmuştur. Müslüman, insanlığın bu ortak akıl ve emek mirasından nasıl mahrum kalabilir? Zaten bunların dini ve milleti de söz konusu değildir. Bu itibarla, kendine güvenen, çağdaş dünyadan korkmayan, inançları sağlam toplumlar, bütün müsbet ilimleri, ellerinden geliyorsa kültürlerinin bir parçası haline getirerek, deyim yerindeyse kalblerinin sesi soluğu haline getirir ve insanları iyiliğe ve Allah'a götüren birer vasıtaya dönüştürebilirler. Zaten o değil midir ki bize bilimsel merakı ve yaratıcı zekâyı veren?”¹²

5- FGH'nin Said-i Nursi ve Nur hareketinden etkilendiği hep söylenir. Gülen, Nursi'nin öğretisini ve toplum projesini ne oranda benimsemiştir? Bir süreklilik mi söz konusudur, yoksa ondan ayrıldığı noktalar var mıdır?

“‘Büyük’ olarak tanıdığım ve hayatım boyunca hayranlık duyduğum [insanlar] ...oldu. Mesela; İmam Rabbani, Mevlana Halid, Gazalî, Aktaab-ı Erbaa, Abdülkadir Geylânî, hususiyle Şeyh'ul Harranî, Hasan'ul Harakanî, Akil Menbicî ve Muhammed Bahaüddin hazretleri gibi tasavvuf büyüklerine hayranlık duydum, akıl ve duygu ölçülerini anlamaya çalıştım. Onların izlerini takip etmek, Resulullah'ın arkasında yürümek gibi geldi bana.”¹³

“Okuduğum, düşüncelerinden ve yorumlarından yararlandığım sayısız insanı her zaman, üstatlarım, hocalarım diye takdirle yâd ediyorum” der, fakat Bediüzzaman'ın yeri onun için farklıdır. Bu farklılığın sebebini, “Onun bu çağa ait olması ve çağını çok iyi okumasıdır” diye ifade eder ve Nursi'nin kendisi üzerindeki etkisini şöyle açıklar:

“Nursi'nin yazmış olduğu eserler, imana ilişkin sorularına yanıt arayanlar açısından iyi bir reçetedir. Ayrıca, talebeleriyle aralarındaki yazışmalarının özeti diyebileceğim mektuplar vardır; orada kavgasız, gürültüsüz, radikalliğe, şiddete sapmadan, toplumun huzur ve güvenliğini tehdit etmeden adil ve insana saygı üzerine kurulmuş bir toplum modeli önermiştir.”¹⁴

Gülen, yetiştiği çevrenin de etkisiyle, bütün tasavvuf büyüklerine karşı derin bir ilgi, saygı ve sevgiyle büyüdüğünü söyler. Onların isimlerini sürekli dualarında zikrettiğini ve himmetlerini umduğunu belirtir. Ama selef-i sâlihînin eserlerini okurken tenkit edebileceği yerler gördüğünü itiraf etmekten geri kalmaz. Çok yararlandığı bazı kitapları okurken bile kritiğe tâbi tuttuğunu, çünkü onlarda sevgi ve saygı anlayışıyla çelişen konularla karşılaştığını söyler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Bediüzzaman onun için çok farklıdır. Said-i Nursi'nin farklı hali ve çağa meydan okuyan tavırları içinde meziyetlerini gizlemesi onu çok etkilemiştir. Bu etkiyle Nursi'yi, kendi deyişiyle “düşünce ufkunun mihrabı” olarak benimsemiştir. Bu konuda “İnsan, düşüncede mihraptan başkasına yönelirse kibleden

dönmüş gibi olur. Ama neylersiniz ki birçoğumuz yüzümüzü ya yere ya da Batı'ya çevirmişiz, önümüzdeki bu kibleye sırtımızı dönmüşüz. Anlaşılması zor bir ihmalle ondan mahrum kalmışız” demektedir.¹⁵

Said-i Nursi'de en etkilendiği husus, onun kimi yöneticilerin keyfiliğini eleştirirken bunu toplum yararı açısından yapmasıdır, kendi görüşlerine aykırı olduğu için değil. Kaldı ki Nursi'nin yaşadığı dönemde yönetimi ve yöneticileri eleştirmek hiç de kolay bir iş değildir. Ortaya koyduğu düsturlarda herkesin hayatına rahatlık getirmek kaygısı gözlenir. Öğrencilerine yazdığı mektuplar hem bir irşat gayesi, hem de ahlaklı bir toplum yaratma çabasının bireysel düzeyde başlaması gerektiği mesajını taşır. FGH, Nursi'nin yapmak istediği şeyin tarikat kurmak değil; imanı (iyi insan ve iyi toplum için gerekli değerler ve inançlar bütünü) kurtarmak olduğunu belirtir.

FGH, Nursi'nin Risale-i Nur külliyyatını, geniş bir kitleyi etkileyen ve bir arada tutan manevi-fikri bir harç olarak görür. Ona göre, manevi-sosyal etkisiyle Nursi, önemli bir kanı önderidir. Belki külliyyatı, çağdaş bilimsel eserlerdeki sistematığe sahip değildir. Ancak vurguladığı değerler, konuları işleyiş tarzı ve önerdiği çözümler, kitleleri etkilemiştir. Bu eserler geniş bir kitlede *“yalnızca itikadî ve dinî heyecan uyarmakla kalmaz, aralarında güçlü cemaat bağlılığı ve kardeşliği de uyarır. Bu güçlü cemaat ve kardeşlik bağı onları, fikrî ve itikadî teşviştten ve haricî tesirlerden muhafaza eder.”*¹⁶

Sonuç olarak Said-i Nursi ve Risale-i Nur külliyyatının, FGH ve hareketi üzerindeki ciddi etkisi olmuştur. Ama bu etkinin manevi ve ilham boyutunda olduğu görülmektedir. Gülen hareketinin praxisi (teori ile pratiğinin bileşimi) daha çok kendine özgüdür ve günümüz koşullarından hareketle oluşturulmuştur. Dolayısıyla Gülen sistematığında 'Nur Hareketi'nin etkisi doğrudan ve organik değildir.

6- Gülen hareketi kendisinden önceki bir hareketin devamı mıdır?

Gülen hareketi içinde yer alanlar, kendilerini daha önceki bir hareketin ne devamı ne de uzantısı olarak görürler. Belirli bir dönemde,

Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda toplumun bir kesiminin arayışlarıyla FGH'nin görüşlerinin uyuşması bu hareketin doğuşunu hazırlamıştır. Bu bir Türkiye olgusudur ve ülkenin belli bir konjonktüründe kendi değerlerini kendisi yaratmış, hedeflerini kendisi belirlemiştir.

Hareket, FGH'nin ifadesiyle, gelenekle gelecek irtibatını kendi içinden türetmiştir. Kendi geleneklerini oluşturmuş, toplum ve ahlak anlayışlarını olgunlaştırmış, görüşlerini ya da dünyayı okuma biçimini belirlemiştir. Bununla kalmamış, teşkilatlanma modelini kendisi geliştirmiş, görüşlerini yayma (tebliğ) faaliyetlerini planlamış ve bunları eğitim programları ve kurumları vasıtasıyla sadece Türkiye'ye değil tüm dünyadaki insanlara taşımak gibi evrensel bir misyon yüklenmiştir. Türkiye'nin siyasi ve ekonomik olarak ulaşması, etkisini yayması gereken her yere bir kültür misyoneri olarak ulaşıyor olması, hareketi tüm benzerlerinden farklı kılmış ve etkisini dünyaya yaymıştır.

Daha önce Türkiye'den, kendi ulusal sınırlarını aşan böylesi bir toplum hareketi çıkmamıştır. FGH'nin deyişiyle hareketin *"bu seviyeye gelmesinde, ne siyasî ve ideolojik ne de sosyo-kültürel ve İslâmî, kendinden önce herhangi bir mirasın desteği olma[mıştır]."*¹⁷

O halde hareket dinamizmini ve gücünü oluşturan iç tutarlılığını (ilke ve amaçlarını) nasıl türetmektedir? Başka bir deyişle yaptıklarını ve grup-içi dayanışmasını sürdürmek için gereken motivasyonu nasıl sağlamaktadır?

Bu soruların iki yanıtı var gibi görünmektedir: 1) Fethullah Gülen'in temsil ettiği değerler ve kendilerine hedef ve doğrultu arayan insanlara sunduğu, yaşanan çağla uyumlu yorum ve değerlendirmeler. 2) Lider arayan ama önlerine çıkan liderlerden kısa sürede soğuyup bir süre sonra yollarını ayıran insanların karşısına, vaaz ettikleriyle çelişmeyen bir yaşam tarzıyla, maddi ve siyasi çıkar ve mevki talep etmeden çıkan, bu yüzden inandırıcılık sorunu çekmeyen FGH'nin kişiliği. Bu kişiliğe atfedilen değerler, onu karizmatik bir şahsiyet haline getirmiş ve izleyenlerin sayısı ve bağlılığı kendisini manevi ağırlığı da olan bir kanaat önderi konumuna taşımıştır.

Çağdaş bir toplumsal olgu olmasına rağmen Gülen hareketi İslâmi bir hareket olarak görülür. Bu doğru bir tespittir. Ancak söz konusu hareket, eylem ve uygulamalarıyla bir din veya inanç kümesinin sınırlılıklarını aşmıştır. Bu özelliğiyle de diğer çağdaş İslâmi hareketlerden ayrılır. Bugün doğuda ve batıda üzerlerinde pek çok siyasi ve sosyolojik araştırma ve yayın yapılan dini hareketler vardır ama bunlar genellikle geçmiş birkaç tecrübenin devamı olarak doğmuşlardır. Ya da kendileri, geçmiş bir dini veya sosyal-siyasal hareketin mirasçısı olduklarını iddia ederler. Bunun eleştirilecek bir yönü olmasa da söz konusu hareketlerin geleceği geçmişe demirlemeleri; yani vaat ettikleri 'yarın'ı artık geri getirilemeyecek 'dün'de görmeleri onları gerçekdışı, hatta akılcılıktan uzak bir yerlere savurmaktadır. Bu özellikleriyle yapay bir 'bugün' inşa etmek peşine düşmektedirler ki bu da onları ya fanatizmle ya da intihara kadar varan şiddet eylemleriyle buluşturmaktadır.

Gülen hareketi ise her şeyden önce değişimi okumayı başarmış görünmektedir. Zaten hareketin mensupları, geleneksel toplumun dönüşerek modern bir toplum olma evresindeki hayat mücadelelerinde mana ve amaç arayışlarına FGH'nin öğretisinde karşılık bulmuş olan insanlardır. FGH onlara değişimden korkmamayı, küçük dünyaların değil, büyük dünyanın parçası olmayı telkin etmektedir. Onlar da artık zihni ve manevi sınırları olarak kendi ülkelerini değil, bütün dünyayı görmektedirler. Yerkürenin her yerine öğrenci, öğretmen, teknisyen ve işadamı olarak gitmeleri; bu öğretiyle bütünleşip dünyalılışmalarının bir göstergesidir.

Bu süreçte Fethullah Hoca'nın bir din adamı olmasının şöyle bir rolü olmaktadır: FGH'nin izleyicileri dindar kişilerdir. Dolayısıyla Hoca'dan aldıkları ilhamla dinlerinin gereğini yerine getirdiklerini düşünerek manevi haz duymaktadırlar. Başarılarını, Yaradan'ın kendilerinden hoşnutluğu olarak görmektedirler. Başka din adamları kimi dini metin ve ilkeleri, insanların hareket kabiliyetlerini ve özgürlüklerini sınırlar mahiyette yorumlarken FGH, aynı metinleri bireysel iradeyi, öğrenmeyi, aydınlanmayı ve girişimciliği teşvik eder mahiyette yorumlamaktadır. Bu da harekete büyük bir dinamizm ve etkinlik kazandırmaktadır.

Fethullah Gülen Hoca'nın izleyicilerinin ortak bir özelliği de çoğunluğun "yükselen", yani gelişen/modernleşen topluma "tutunma çabasındaki" toplumsal tabakalardan gelmesidir. Bu nedenle Gülen hareketi "tutunamayan" veya "kayan" toplumsal kesimlerin öfkesini, hıncını, radikalliğini taşımaz. Bu yüzden de siyaseti, sıkışıp kaldığı dar mevzileri yarıp dışarı çıkmak için bir araç olarak görmez. Eğer grubun bir muhalif duruşu varsa bu, toplumu yeterince anlamayan/kavramayan veya ahlaki yozlaşmayı besleyen olumsuz uygulamalara karşıdır. Bunu da siyasal terim ve yöntemlerle değil, kültürel terimlerle dile getirmeye (aydınlatma ve tebliğ) çalışmaktadırlar.

Hareketin kitlesel tabanı, "yükselen" veya yükselmeye kararlı kesimlerden oluştuğu için eğitime ve dünya ile iletişim içinde olmaya önem vermektedirler. Bu da onları dil öğrenmeye, meslek sahibi olmaya ve dünyanın her yerinde çalışmaya motive etmektedir. Sözü edilen kendi dışına 'açılma', bağnazlığı ve içe-kapanmacı refleksleri törpülemektedir. Çeşitli dini ve etnik kümelerle diyalog geliştirme çabaları, çoğulculuğu kabule yatkın bu psikoloji sayesinde mümkün olmaktadır.

Hareket, kendi içinde geliştirdiği ortak bir barış dilinin başka dini ve kültürel kümelerle paylaşılmasına özen göstermektedir. Hareket içinde söylenenler şöyle özetlenebilir: "Ortaklığa yapılan vurgu, kim olursak olalım ait olduğumuz toplumun ve insanlık ailesinin evlatları olduğumuz gerçeğinden uzaklaşmamamızı sağlamaktadır. Neticede biz ulusal bir topluma, bir inanç iklimine ve insanlık denen büyük bir aileye mensubuz ve bunlardan birini ihmal etmek bizi eksik bireyler yapar. Böyle düşününce de kimseyle bir kavgamız olmuyor ve kendimizi tecrit edilmiş bir küme olarak görmüyoruz. Bir ayağımız, benimsediğimiz ulusal ve dinsel âlemde, diğeri de dünyanın merkezinde."

Gülen hareketinin mensupları durdukları yeri böyle tanımlayınca kendi ülkelerinin değerleriyle olduğu kadar, Batı dünyasının değerleriyle de neden kavgalı olmadıklarını anlamak daha da kolaylaşıyor. Bu da onları siyasal çekişmelerin ve kutuplaşmaların

ötesinde bir yerde tutuyor. Çok çeşitli rejimlerin, yönetim biçimlerinin ve yönetici karakterlerinin hüküm sürdüğü dünyanın pek çok ülkesinde kök salıp eğitim ve çalışmalarını sürdürmeleri başka türlü mümkün olamazdı zaten.

Yine kendi ifadeleriyle, onların derdi siyasal sistemlerle değil, insanla. Peki bu insan tipolojisi (tanımı) dindar, itaatkâr ve ahirete dönük bir varlık mı? Neticede klasik dindarın tarifi bu. "Hayır" diyor hareketin üyeleri. "FGH'nin telkinleriyle üreten, düşünen, öğrenen, kendimizi aşıp dünyalı olmaya çalışan, ürettiği değeri muhakkak muhtaç olanlarla paylaşan insanlarız biz. Alt sınırimız ailelerimiz, içinden geldiğimiz nispeten mütevazı şartlar, ama üst sınırimız yapabileceklerimizin, öğrenebileceklerimizin, üretebileceklerimizin, ulaşabileceklerimizin azamisi."

Bu görüşlerin, harekete büyük esneklik ve uyum kabiliyeti kazandırdığı görülüyor. Başarılı oldukça saflar sıklaşmış ve FGH'nin şahsına bağlılık ve önderliğine güven artmış. Artık FGH'nin somut direktiflerini beklemiyorlar. Onun işaret ettiği doğrultuda veya aldıkları ilham uyarınca aralarında istişare edip harekete geçiyorlar. Hareket içindeki sıkı dayanışma ve fedakârlık (el verme) duygusunun yoğun oluşu, kararlar ve uygulama arasındaki süreyi asgariye indiriyor.

Kendine özgü koşulları içinde 'sağda' duran bir sivil toplum örgütlenmesi olmasına rağmen Gülen hareketi, zaman zaman radikal sağ tarafından eleştirilmektedir. Bunun nedeni sorulduğunda hareketin üyeleri şu hususlara dikkat çekiyorlar: "Biz sosyal veya siyasal kutuplaşmanın tarafı değiliz. Kendimizi daha çok kültürel alanda ifade ediyoruz. Bir kavganın tarafı da değiliz. İstedığımız, farklılıkların bağdaştığı, ahlaki değerlerin gözetildiği ve nitelikli insanların ön planda olduğu bir toplum. Biz karınca kararınca bu amaç için; nitelikli, ahlaklı, uyuşmacı (diğerlerini anlayan ve sayan) insan yetiştirilmesi ve bu insanların hayatta başarılı olması için birbiri[mizi] desteklemeye çalışarak katkıda bulunuyoruz. Bizim bu sosyal tarafımız pek çok dini çevre tarafından anlaşılmıyor ve yeterince dindar olmadığımız biçiminde eleştiriliyor. Sanki

dindarlık sadece ibadet etmekten ibaretmiş gibi... Oysa hangi din, merkezinde insan olmadan var olabilir? Dindeki tüm ilkeler, değerler ve tavsiyeler insanların iyiliği ve mutluluğu içindir. İnanan olmadan inanç olmaz; cahilin inancı da Allah'ın buyruğuna uymaz. Bu nedenle ne dini ne de siyasi bir hareket veya örgütle ilişkimiz var."

7- Gülen hareketinin temel ilkeleri nelerdir?

Bu sorunun yanıtı, Fethullah Gülen'in bir din adamı olduğu gerçeğinden ayrı düşünülemez. FGH hayatını, dinin esaslarını anlamaya, yorumlamaya ve dindar bir insan olarak çıkardığı dersleri başkalarıyla paylaşmaya adanmıştır. Onun söylediklerini ve yaptıklarını anlamak için bu perspektifi gözden kaçırmamak gerekir. Aksi halde zaman zaman yapıldığı gibi FGH'yi ve hareketini siyasetten başlayarak maddiyat arayışına kadar farklı parantezlere sıkıştırmak sonucu doğar. Bundan en fazla sakınan ve üzüntü duyan da FGH'nin kendisidir.

Söylem ve eylemleri bir süreç içinde gözlemlendiği zaman FGH'nin gelenekle moderniteyi uzlaştırmaya çalıştığı görülür. Ona göre modern toplumun üç özelliği vardır: Toplumsal uyum –ki bunun somutlaşmış biçimi demokrasidir–, çalışma ve üretkenlik –ki bu kavramlar yatırımcılık ve girişimcilik biçiminde gerçekleşirken serbest pazar ekonomisinin gelişmesini de sağlar- bir de ahlak ve dayanışmanın toplumsal istikrarı sağlaması. Bu sonuncu özellik, birbirine güvenen insanların, mümkün olduğunca yozlaşmaya direnerek bireysel kapasitelerini artırırken toplumun yaşam kalitesini de yükseltmelerini ima eder.

Bu felsefe, Gülen'i klasik teologlardan ve cemaat önderlerinden ayıran temel özellikler içerir. Peki farkın kaynağı nedir? Öncelikle FGH, sufi gelenek ve öğretilerden bir ölçüde etkilenmiştir. Bu etki din anlayışına yansımakla kalmamış, kendisinin 'sufi tecrübe' dediği genel tavrına da yansımıştır. Nedir bu tavır denecek olursa; tevazu, yani kendisini diğerlerinden üstün görmemek, kimsenin önünde gitmemeye özen göstermek ve tahammül (nahof farklılıklara karşı

bile hoşgörü) denebilir. Bu tavrın görüntüye yansıyan sonucu, konuşmadan önce herkesi dinlemesi ve mahcubiyetidir. Bu çekingen tavrı bazılarınca bir şeyler sakladığı biçiminde yorumlanmıştır. Ona göre ise öğrenilecek o kadar çok şey ve âlemin o kadar çok bilinmeyenidir ki bu tavrı, hem bir hayreti hem de hürmeti yansıtmaktadır.

Sufizmin bir başka özelliği de bireyin, erdemli ve mütekâmil bir insan olması sorumluluğunu yine kendisinin üstlenmesidir. Kamil insan, kendisi kadar toplumuna karşı da sorumludur. Kendisi için istediğini başkaları için de ister. FGH, bu sorumluluğu din anlayışının merkezine oturtmuştur. Ona göre bir Müslüman, manevi derinliğe (içsel bütünlüğe) sahip olduğu kadar, sosyal bir varlıktır da. Yani birlikte yaşadığı insanların iyiliğini düşünmelidir. Bu 'adanmışlık', onun ahlak anlayışının temelini oluşturur. Adanmışlık, bir insanın önce kendi grubuna karşı sorumlu olması demektir.

Gülen öğretisindeki kuvvetli milli damar her zaman sezilir. İzleyicilerine; milletlerini güçlendirmeyi, diğer insanlara açılmayı ve geniş insanlık ailesini kucaklamayı salık verir. FGH bu konuda üç manevi aracı teklif eder: Tevazu, müsamaha ve kendini insanlığa adanmak.

Osmanlı'nın onca geniş topraklara yayılması ve pek çok din ve kültür kümesini kucaklayıp yüzyıllarca birlikte yaşatması tesadüf değildir. İmparatorluk bünyesindeki gruplar arasında ayrım yapılmaması bunda çok önemli rol oynamıştır. Tahmin edilebilir ki dünyaya yayılan okullarıyla Gülen hareketi, Osmanlı tecrübesinden önemli bir ders çıkarmıştır. Gülen'in izleyicileri, bu tavra "Yesevî ve Mevlâna çizgisi" diyorlar ve onu Türk'ün dünyaya armağan edebileceği yeni bir insanlık ve ahlak anlayışı olarak görüyorlar.

Hareketin bu çizgideki girişimleri, çok farklı kültürel çevrelerle kolay ilişkiye girilmesini ve diyalog kurulmasını sağlıyor. Bir süredir sürdürülen inançlar ve medeniyetler arası diyaloga bu dinamik açıdan bakmak gerekiyor. Bu çabalarda Gülen hareketi, durduğu yere ilişkin perspektifi kaybetmemeye özen gösteriyor. Bu da "İslâm'ın ilâhî bir din olarak insanı ebedî ve mutlak hakikate

“ulaştıracağı” inancı. FGH buna bütün varlığıyla inandığı gibi onu izleyenler de manevi önderlerinin görüşündeler. Kendilerini ve tüm insanlığı mutlak hakikate ulaştıracak İslâm inancını, “ebediyete yürüyüş ideali” olarak yorumluyorlar. Benimsedikleri ideal, Gülen hareketinin bütün grup-ıçi ve grup-dışı (sosyal) dinamiklerini belirliyor.

FGH’ye göre ilahi vahye dayanan bütün dinlerin özünde “mutlak hakikate varmak” vaadi ve umudu vardır. Ancak bu ideal, Gülen hareketinde soyut bir vaat olarak kalmaz. Hareketin bütün eylem ve girişimlerinde bu idealin aktif bir programa dönüşmesi için çalışılır. Onun için Gülen’in dini inancında olduğu kadar, dünyevi yaşama bakışında da fedakârlık ve diğergâmlık vardır. Empati, yani kendini başkasının yerine koyabilme, onun acılarını paylaşabilme yetisi, Gülen felsefesinin en önemli değerlerinden biri ve üyelerinden beklentisidir. İnsanları ayırmsız kucaklayabilme kapasitesi, bireyi insanlık idealine yaklaştırdığı kadar Allah’a da yaklaştıır. O nedenle bu çağrı, dinin beklediği bir vecibedir. Bu çağrıyı yerine getirmek-getirememek çizgisinde yaşanan gerilim, bizim ne kadar kâmil bir insan olduğumuzu da belirler. FGH’nin ‘metafizik gerilim’ dediği budur. Birey, eylemini bu gerilim içinde gerçekleştirirken insanlık idealine yaklaşır veya ondan uzak düşer. İdeale yaklaşmak bu gerilimi düşürür ve birey, kendisini kâmil bir insan olarak yeniden üretir. Uzak düşen insan yabancılaşır ve sürüklenir...

Hareketin üyeleri, bu anlayıştan kalkan bir fedakârlık ve başka insanlara açık bir olgunlaşma/insanlaşma ve Yaradan’ı hoşnut etme ilkesini benimsemeseler, dünyanın en ücra köşelerine gidip tam bir misyoner (dava insanı) olarak renkleri, dinleri, ırkları ve milliyetleri farklı insanlara felsefelerini taşıyamazlardı. Böylesi bir fedakârlık, kaynağını ancak inançta bulabilir. İşte FGH bunu keşfetmiş ve dini, modern dünyanın/yaşamın şartlarında yorumlayarak oluşturduğu büyük sinerjiyi yine insanların yararına kullanmaya izleyicilerini ikna etmiştir.

8- Bugün birçok İslâm düşünürü, öğreticisi ve İslâm adına çeşitli uygulamalar yapan insan (icracı) varken FGH'nin öğretisinde izleyicilerine cazip gelen nedir?

Bu soruya üç yanıt verilebilir:

I- İç kapalı değildir.

II- Otoriteyle kavgalı değildir; farklılıkların armonisini savunur.

III- Dışsal, yani zorlayıcı bir ahlak anlayışına sahip değildir.

Şimdi bunları tek tek açalım:

I- 'Gülen hareketi', başlarda, dinlerini daha iyi anlayabilmek ve hurafelerden arınmış modern bir yoruma kavuşmak isteyen dindar/ muhafazakâr insanlardan oluşan bir cemaat olarak ortaya çıkmış olabilir. Hele ilk yıllarda Gülen'in izleyicileri arasında kızlarını okula göndermeyenlerin sayısının az olmadığı ama onun telkinleriyle şimdi okula, hatta üniversiteye gönderilen kızların sayısının ne kadar arttığı düşünülürse FGH'nin, izleyenlerini modernite ile buluşturmadaki etkisi daha iyi anlaşılır. Ama şu da unutulmamalıdır ki hareketin dönüşüm dinamiğinde sosyal ortam da önemli rol oynamıştır.

İzmir gibi zengin ve Türkiye şartlarında ileri bir kent ortamı ve o ortama katılmaya hazır ve istekli (kırdan gelmiş) göçmen grupları, hareketin kent(li), hatta büyük kent karakteri kazanmasında birinci derecede etkili oldu. Hareket, sosyal statüleri giderek yükselen kesimlerin katılmasıyla, moderniteyle İslâm dininin barışık olduğu bir yoruma ihtiyaç duyan ve bunu benimseyen insanların manevi dergâhı oldu. FGH bu ihtiyacı iyi anladı ve istenileni sundu. Bu nedenle onun yorumlarıyla dünyayı daha iyi anlayan; varlık, görev, güven, fedakârlık, hoşgörü, ahlak, iyilik, mutluluk, huzur ve başarı gibi temel sorulara yanıt bulan bir kitle oluştu.

Bu kitle, dünyayla barışık, billurlaşmakta olan Yeni Dünya'dan korkmayan, hatta onu kendi değerleriyle karşılamaya hazır bir topluluk oldu. Ancak bunu yaparken hiçbir zaman bir dinsel cemaatin dar sınırlarına sıkışmadı. Nitekim yine FGH'nin verdiği ilhamla başlatılan ve Türkiye'nin toplumsal çatışmalar doğuran

sorunlarına çözüm aranan Abant Toplantıları serisinin 1998 yılında gerçekleşen ilk toplantısında şu anlayış ortaya çıktı: Vahiy ve akıl çelişmez. İnsanlar kendi sosyal yaşamlarını düzenlerken akıllarını kullanmalıdırlar. Devlet, inançlar karşısında tarafsız olmalıdır. Devlet yönetimi, din esaslarına dayandırılmamalıdır. Bir politika olarak laiklik, birey özgürlüklerini ve haklarını sınırlamadığı gibi kamusal alandaki etkinliği de sınırlamamalıdır. Görülüyor ki Gülen hareketi mensuplarının kavgası başkalarıyla değildir. Onlar kavgayı kendi nefislerinde verdiklerini söylemektedirler. Kâmil ve ahlaklı insanlar olarak “Yaradan’ın olduğu kadar yaratılanın karşısına da yüzleri ak çıkmaya çabalamaktadırlar.”

Gülen hareketinin bir dinsel cemaatin boyutlarını aşmasında başka bir dinamik daha etken oldu: “Bir lokma, bir hırka” anlayışını hiç benimsemediler. Allah onlara akıl ve yetenek vermişti. Bunları azami düzeye çıkarmak, onun buyruğunu yerine getirmek demekti. Bu da çok çalışmak ve üretmek anlamına geliyordu. Çalıştıkça üretilen değer çoğaldı. İşte bu noktada bir kırılma gerçekleşebildi. Dünya nimetleri, tevazu ve fedakârlık üzerine kurulu hareket felsefesini aşındırabilirdi. Anlaşılan, hareketin önderinin kişiliği ve yaşam tarzı buna izin vermedi. FGH, çok azla yetinen, kişisel tüketimi son derece sınırlı, (zaten pek çok rahatsızlığı olduğu için perhiz yapmak zorunda) evlenmemiş ve tensel hazlar konusunda dedikodulara vesile olacak hiçbir vukuatı duyulmayan bir derviş gibi yaşadı ve bunu herkesin gözü önünde yaptı. Bu yaşam tarzını sürdürürken izleyenlerine çalışmalarını, başarımlarını ve zenginleşmelerini öğütledi. Ama başka bir şeyi daha öğütledi: Yaratılan servet, ondan mahrum olan insanların eğitilmesi ve iş kurması, yani ‘güçlendirilmesi’ için bir yatırıma dönüşmeliydi. Buna Batı dillerinde ‘insan sermayesi’ veya ‘insani sermaye’ deniyor. FGH, insan sermayesi zengin olan bir toplumun güçlü ve etkili olabileceğine inandı. Bu düşünce şöyle bir denklem üretti: Bir ayağı dinin yüce ilkelerinde, diğer ayağı dünya perspektifini kaybetmeyen insanda olan bir yaşam ve ahlak felsefesi. Bu da pek çok insana inandırıcı ve cazip geliyor. Pek çok dinsel cemaatten farklı olarak değişimden korkmaması, hareketi dünyaya daha açık kılıyor ve üyelerini moderniteden kopartıp grup içine kapatmıyor. Ancak

bütün bu söylenenlerle birlikte Gülen hareketi içinde yer alanlar, kendilerini her şeyden önce İslâmi bir topluluk olarak görüyorlar. Ama aynı zamanda modern birer insan olmanın tüm niteliklerini de kendilerine yakıştırıyorlar.

Gülen hareketi mensupları, kendilerini, kimilerinin görmek istediği veya iddia ettiği gibi siyasal bir hareket olarak nitelendirmiyorlar. Hatta bunu özenle ve kesinlikle reddediyorlar. Nitekim FGH de sık sık siyasetin yozlaştırıcı ve insanları birbirinden uzaklaştırıcı etkisinden bahsediyor. Hareket yozlaşan, içine kapanan ama dayanışmasını yitiren, nitelikleri dünyayla rekabeti sınırlayan, ahlaki sorunlarını kolayca çözemeyen bir toplum tehlikesine karşı ahlaklı ve dayanışmacı, değişimden korkmayan bir toplum teklifinin taşıyıcısı olarak görüyor kendini.

Bu, ilk bakışta çok iddialı bir proje. Ama hareket, bunu ne bir devrimle ne de siyasal bir programla gerçekleştirmek niyetinde. FGH'nin kendisi asıl devrimin insanın içinde gerçekleşmesini savunuyor. Ahlaklı, diğergâm, çalışkan ve paylaşılan insanlar; ahlaklı ve üretken bir dünya toplumu kurabilirler diye düşünüyor. Bunun da dinin en saf (yani belirli bir kültürel-tarihsel tecrübeye hapsolmemiş, örneğin Arap geleneklerinden arındırılmış) ve insanın gelişmesine elverir biçimde algılanması ve yorumlanmasıyla mümkün olacağına inanıyor. Değişimi kendi içinde başlatan ve olgunlaşan (kâmil) insanlardan oluşan toplumların hızla değişen ve gelişen dünyada tutunabileceğine inanıyor.

II- Görülüyor ki bu bir sivil toplum projesi; siyasal bir gündem değil. Bu nedenle de siyasal grup ve otoritelerle ne kavgalı, ne de onlarla yol arkadaşı. ABD politikalarını birçok kez eleştirmiş olmasına rağmen şu anda sağlık ve ruh huzuru nedeniyle orada yaşıyor olması da Gülen için bir çelişki değil. Eleştiriyi de bir diyalog biçimi olarak görüyor. Ayrıca vatanını ve özlediği ideal toplumu kendi ruhunda ve aklında yaşattığına inanıyor. Bu durum, izleyenleri için de sakınca oluşturmuyor; çünkü FGH'nin öğretisi, onun maddi varlığını gerektirmiyor. Kendi ifadelerine göre, "Her birey Gülen'in öğretisini kendi vicdanında ve eyleminde yaşıyor ve yaşıyor."

III- Sosyal psikolojide iki türlü ahlak anlayışı vardır: Dışsal ahlak ve içsel ahlak.

Dışsal ahlak, insana kendisi dışındaki bir otorite tarafından dayatılan ölçüler ve davranış biçimleridir. Birey, bu kurallara ve ölçülere ancak o otoritenin varlığı ve gözetimi altında uyar. Polisin olmadığı yerde kişinin kırmızı ışıktaki geçmesi ya da bir yetkilinin yakalanmayacağına kanaat getirdikten sonra- kendisine emanet edilmiş bütçeden para tırtıklaması, ahlak kurallarını içselleştirmedişinin göstergesidir. Demek ki o toplumda ahlak, resmi kurallar ve denetlenen ilişki biçimleri (eli sopalı bir otoritenin direktifleri) olarak algılanmaktadır. Bu toplumda otoritenin zayıflaması veya denetim yeteneğini kullanamaması durumunda o oranda kural-sızlık, ahlak yozlaşması ve sosyal çözülme olur. Bir de tabii yönetenler, başkalarına dayattıkları davranış ölçülerine ve herkese eşit muamele etmeye (adalete) önem vermemeye başlarsa toplumda adalet duygusu zayıflar, ahlaki yozlaşma şiddetle birleşir. Tabir yerindeyse; cehennemin kapıları açılır. Halkımız bunu şu veciz deyişle gayet güzel ifade etmiştir: "Et kokarsa tuzlarsın, ama ya tuz kokarsa?"

Gülen ve izleyenleri için ahlak, insanın kendisiyle ve diğer insanlarla diyalogunun ölçüsü olmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için bir dışsal-otorite gerekmez. İnsanların iyilik kodlarını benimsemesi ve içselleştirmesi yeterlidir. Ahlaklı bir iç-diyalog geliştiremeyen, yani kendisine dürüst olmayan insan, başkalarına da olamaz. Bu durumda başkalarıyla girilen diyalog da toplumsal yarar ve iyilik üretmek için değil, çıkar amacıyla yapılmaktadır. Bu da dayanışmacı, adil ve üyeleri birbirine güvenen insanların toplumu olmaz; maddecî ve egoist bir toplum olur. Bu tür toplumların geleceği belirsizdir. Hem kendi içlerinde kavga ederler hem de dışarıyla çatışmalara girerler.

9- FGH ve hareketinin ahlak anlayışı hangi bileşenlerden oluşmaktadır?

a- Benimsenmiş/Özümsenmiş Ahlak Anlayışı

FGH, içsel ahlak anlayışını benimser. Gülen hareketi, ahlakı, birey üzerine inşa edilen ve onun taşıyıcısı olduğu bir toplumsal olgu

olarak görür. Bu anlayışın temelinde benimsenmiş/özümsevenmiş ahlak algısı vardır.

Dayatılmış (eli sopalı) olmaktan çok benimsenmiş veya özümsevenmiş bir ahlak anlayışına vurgu yaptıktan sonra FGH bunu, "vicdani genişlik" olarak adlandırıyor. Ona göre, vicdan sahibi olmak ve vicdanın, diğer bireylerin iyiliğini de içerecek biçimde topluma açık tutulması, insan davranışının bütün alanlarını kuşatır. Tabii bir din adamı olarak FGH, bu anlayışı İslâm'da bulur ama pratikte ahlakın tek kaynağının sadece dini naslar değil, insanın iradi seçimleri de olduğunun ipuçlarını verir. Yani Gülen için ahlak (ya da vicdan), inanç ile eylem arasındaki köprüdür. Öyle olmalıdır.

Ahlaki ilkeler ve iyi davranış biçimleri büyük ölçüde eğitimle kazanıldığı için eğitime çok önem verir. İzleyenlerini artık dünyaya yayılmış olan bir eğitim seferberliğine yönlendirmesi de bu yüz-dendir. Ama onun için ahlaklı olmanın başka bir yönü de vardır: Aynı zamanda dindar olmak. Bu nedenle bireyin nefsini terbiye etmesine çok önem verir. Bu terbiyede bir mürşit yol gösterebilir ama yolu yürüyecek olan bireyin kendisidir. Başarıp başaramayacağı da kendi iradesine/vicdanına bağlı olan ve ömür boyu sürecek bir mücadele sonucunda ortaya çıkacaktır. Bu nedenle ahlak, yani vicdan genişliği, bireyi toplumla bütünleştiren bağıdır. Belki de bu dünyada bir tür 'Sırat Köprüsü'dür! Bu köprüyü geçebilen insan, ahlaklı ve adil toplumun kurucusu olacaktır.

İşte tam bu noktada Gülen felsefesinde şaşırtıcı bir kavramla karşılaşıyoruz: Rönesans... FGH, öğretilerini geliştirdikçe ahlaklı, hoşgörülü ve adil bir toplumun, çekişmelerle enerjisini, yolsuzlukla kaynaklarını tüketmeyeceğine, yurttaşların birbirlerine güvendikleri, farklılıklarından endişe etmedikleri için işlerinde güçlerinde çok daha fazla yol alacağına vurgu yapmıştır. Telkinleri, böyle bir toplumun, tarihte kaçırdığı Rönesansı kendi bünyesinde, kendi şartlarında ve kendi zamanında gerçekleştirebileceği doğrudur.

Batı uygarlığının doğuşunu hazırlayan Rönesans'ı kendi ülkelerinde gerçekleştirebilecekleri fikri, izleyenlerine fevkalade cazip gelmektedir. Hiçbir siyasi veya dini önderin, insanların kendi

içlerindeki enerjiyle gerçekleştirebilecekleri böylesine büyük bir projeye atıf yapmaması, izleyenlerine aşıladığı büyük güven hissiyle FGH'yi diğer kanaat önderlerinden ayırmaktadır.

Peki heyecan uyandıran bu motivasyonun kaynağı nedir? Gülen için mesele açıktır: Allah sevgisi ve onun buyruklarına uyma. Allah'ın buyruklarına uyan insan, kendini arındırıp başkalarına kalbini açtığı oranda bir enerji ortaya çıkacak, bu enerji önünde sonunda yayılacak ve olumlu sonuçlar elde edilecektir. Bu manevi enerjiyi yaymanın adı da hareketin dilinde tebliğdir.

b- Tebliğ

Tebliğ önce irşat, yani aydınlatma ile başlar. Aydınlanma, bireyin kendisinde başlar ve kişi, Allah'ın yeryüzündeki varlığını kendi ruh-beden-eylem bütünlüğü içinde hissedinceye kadar devam eder. Bunu gerçekleştirebilen insan artık hem kendisidir, hem insanlıktır, hem de Allah'ın kendisinden olmasını istediği kişidir. Bu aşamada yaradan-yaratılan bütünlüğü gerçekleşmiştir. Aydınlanan insan, başkasını da aydınlatabilir (irşat). Bunun için kendisi gibi doğru yolu arayanları davet etmelidir. Bu davet ne kadar geniş kitlelere ulaşabilirse, ulaştırılabilirse, tebliğ de o kadar yaygınlaşır. Modern çağın cehdi ya da mücadelesi budur. Bu mücadele şiddetle, silahla gerçekleştirilecek bir şey değildir. Nitekim Gülen hareketinin bu doğrultudaki çağrısı, kişilerin barış ve uyum içinde, birbirlerini aldatmadan, istismar etmeden, muhtacı gözeterek, eğitiminde yardımcı olarak ve birbirlerine el ve omuz vererek ahlaklı, dayanışmacı ve adil bir toplum yaratmalarıdır. Ama ilk aşama, o toplumu oluşturacak bireyleri yetiştirmektir.

Hareketin mesajı kadar amacını gerçekleştirecek yöntemi de barışçıdır. Yöntem, davetle başlar ve irşatla devam eder. Davetin anlamı şudur: Allah yolunda, yani ahlaklı ve tüm insanları kavrayacak genişlikte vicdanlı bir insan olmak istiyorsan 'gel'. İrşat eylemi de irşat edilenin rızasına bağlıdır. Öyle anlaşıyor ki Mevlana'nın çağrısının bir benzeri günümüzde Gülen hareketi ile tekrarlanmaktadır.

c- Tebliğ ve Temsil

FGH için tebliğ eylemi kadar, ilhamı ve bilgiyi hayata geçirecek, onları yaşanan gerçekler haline getirecek pratikler de önemlidir.

Yoksa en değerli ideal, en işe yarar düşünce bile soyut bir tavsiye olmaktan öteye gidemez. Peki, düşünce ile eylem arasındaki köprüyü kim kuracaktır? Bu soru, el veren ile el alan arasındaki organik bütünlük (doku uyuşması) kadar, dünyevi beceri ve gerçekçilikle de ilintili bir olgudur. O halde her tebliğ işleminin bir de temsil yanı vardır. Tebliğ eden tebliğ ettiği değeri, bilgiyi ve ölçüyü aynı zamanda temsil de edebilmelidir. Bu da tebliğcinin ya da 'taşıyıcı'ın söylediğini yapabilmesi, aktardığı değeri yaşaması, savunduğu ahlak kuralını kendi hayatında uygulaması demektir. Taşıyıcı, taşıdığı değer ve ölçüleri temsil edemezse onları aktaramaz da (tebliğ edemez). Gülen, bu ilişkiyi Peygamberlerle sahabenin veya havarilerin içten, heyecan ve güven yüklü bağlarında bulur. Aksi halde bir fikrin akıma; akımın davaya ve davanın örgütlenmeye dönüşemeyeceğine inanır. Ona göre tebliğ ve temsil bir bütünün birbirini tamamlayan öğeleridir. Bu ilişkiyi şöyle dile getirir:

"Dünyayı düzeltmeye kalkanlar, önce kendilerini düzeltmelidirler. Evet, önce içlerini kinden, nefretten, kıskançlıktan, dışlarını da her türlü uygunsuz davranışlardan temiz tutmalıdırlar ki çevrelerine misal teşkil edebilsinler. Kendi içini kontrol edememiş, nefsiyle savaşamamış, duygu âlemini fethedememiş kimselerin etrafa sunacakları mesajlar, ne kadar parlak olursa olsun, ruhlarda heyecan uyaramayacak, uyarsa da sürekli tesir bırakamayacaktır... Söz, temsil kanatlarıyla uçurulabildiği ölçüde gönüllerde heyecan uyarır ve bütün enginlikleri aşar."¹⁸

Gülen, İslâm dünyasında şahit olunan birçok müzmin toplumsal sorunun nedenini yöneticilerin ve önde giden insanların temsil yönünün eksikliğine bağlar. Kendilerini 'kurtarıcı' diye tanıtanların, kendilerinden başka kimseyi kurtaramadıkları kısa süre sonra ortaya çıkar, onlara inanan insanlar düş kırıklığına uğrar ve güvenlerini yitirirler. FGH'ye göre:

"İslâm dünyasının eksikliği, ilim değil, teknoloji değil, zenginlik değildir. ...[B]unların hepsinin kendilerine göre birer tesiri vardır; fakat, [asıl] müessir [olan] ...mümince görüntüdür. İslâm'ın yorumlanması biraz bizim tavırlarımızla alakalıdır. Biz Kur'an-ı Kerim'e muhtaç olduğumuz kadar Kur'an da

kendisini ifade etme adına samimi ve gönlü Kur'anlaşmış insanlara muhtaçtır. Bütün ihtişamıyla yüksek raflarda, kadife bohçalar içerisinde muhafaza edilen Kelam-ı İlâhî, öpülüp başlara konan bir kitap olsa da eğer onu temsil eden insanlar yoksa, o kendini anlatamıyor demektir. Kur'an her zaman vardı ve indiği andan itibaren de mücessem bir ruh halinde insanlara rehber oldu. Fakat gördüğünüz gibi, O'nun sesi bazen gürül gürül çıktı, kevn ü mekânı inletti, çınlattı; bazen de ağzına fermuar vurulmuş gibi sustu, harem odalarına kilitlendi, kadife mahfazalar içinde hep bağlı kaldı."¹⁹

Görüldüğü gibi FGH, sosyal mesajlarını dinsel ifadelerle aktarmaktadır. Kendisi bir din adamıdır ve bu onun için doğaldır. Ancak mesajlarında Allah'ın buyruğunu alacak ve uygulayacak olanın insan, daha doğrusu birey olduğunu söyleyerek dinin nasıl yaşandığının bu dünyaya ait bir olgu olduğuna dikkat çeker. Kur'an gibi ilahi kaynaklı bir rehberin, onun kıymetini ve önemini anlamayan insanlar tarafından kuytu bir yerde saklanan ve günlük hayattan soyutlanmış bir mücevher muamelesi gördüğünü söyler. Bu doğru ve cesaretli saptamanın amacı, Kur'an'ı küçümsemek değil, tersine insan cehaletinden ve bencilliğinden dolayı bu kutsal metnin sosyal yaşama yön verecek işleve kavuşmadığına vurgu yapmaktır. Işık oradır ama onu açacak olan da kapayacak olan da insandır. O halde insanı, aydınlığı seçecek olgunluğa kavuşturmak gerekmektedir. Tebliğ ve aydınlatmanın amacı budur. FGH tebliğ konusu şöyle ifade eder:

"Hâsılı, her birimiz bize bakanlara 'yalan yok çehresinde' de-dirtmeli ve muhataplarımızı 'eğer bu insanları böyle yüksek bir karakter ve ahlaka ulaştıran sâik dinleri ise onların dini de yalan olamaz' hakikatine ulaştırmalıyız."²⁰

d- Toplumsal Birlik ve Toparlanma İdeali

İnsan toplumlarının evrimini incelediğimizde üç tür dayanışma ideolojisinin görüldüğünü belirtmiştik. Bunlardan ilki kan bağı ya da akrabalık ilişkisi, ikincisi inanç, üçüncüsü ve tarihsel sıralamada en son olanı da milliyetçilik veya "muhayyel bir toplumun" varlığına olan inanç ve bağlılıktır. Milliyetçiliğin başarılı olması iki temel

koşula dayanır: Milli devlet öncelikle 'millet'in adalet, güvenlik, itibar ve refah ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Sonra da eşitlik, özgürlük ve katılma yoluyla, toplumsal farklılıklar bağdaştırılmalı ve hukuk toplumsal uzlaşmayı yansıtacak bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bunlar az şeyler değildirler ve gelişmişle gelişmemiş, demokratikle otoriter ülkeler arasındaki farkı belirlerler. FGH, kendi ifadesiyle, "ülkesi ve toplumu için ikinci seçeneği hiç kabul etmemiştir." Ruhunda ve dimağında duyduğu "huzursuzluk", bu sorunların nasıl aşılacağı konusundaki iç hesaplaşmasından kaynaklanmaktadır.

Özetle milliyetçiliğin başarısı, ulusal devletin kapsayıcı ve tatmin edici başarısına bağlıdır. Yoksa milliyetçilik, pek çok örnekte görüldüğü gibi, gönüllü birlikten çok dayatma ve huzursuzluk kaynağı olabilir. Ortaya çıkan kargaşa ve kutuplaşma, toplumun ruhunda ve yaşamında onulmaz yaralar açabilir ve derin travmalar olarak kuşaktan kuşağa aktarılabilir. İşte FGH bu tehlikeyi görmüş ve toplumun çoğunluğu gibi olayları çaresiz seyredeceğine bir şeyler yapmak konusunda sorumluluk almıştır. Başka bir deyişle Gülen'in öğretisinin şekillendiği ve mesajının etkili olmaya başladığı dönem, Türkiye'nin derin bir krize sürüklendiği 1970'ler ve 1980'lerdir.

Devletin kavrayıcılığının azaldığı, milliyetçiliğin bütünleştirici özelliğini yitirdiği bir dönemde Gülen insanları bir araya getirecek bir çağrıya gereksinim olduğunu görmüş; dinin toparlayıcı etkisinden yararlanmanın pratik değerini fark etmiştir. Eğer bir slogan yakıştırmak gerekirse Fethullah Gülen'in topluma çağırısı şöyle bir şeydir: "Güç Allah'tan, gayret bizdendir. Toparlanalım ve toplumsal seferberliği başlatalım. Muhtaç olduğumuz kudret inancımızda ve onun bize ahlaki bir vecibe olarak yüklediği misyondadır. Saygınlık ve etkinlik istiyorsak insanımızın kalitesini yükseltmek zorundayız. Haydi, siz de gayretinizle, bilginizle ve servetinizle katılın. İnsana hizmet, Hakk'a hizmettir."

Kabul etmek gerekir ki kimseyle kavgaya atılmayan, kimseyi dışlamayan, herkesi kendi iradesiyle bu davete katılmaya çağıran bir kolektif misyon söz konusudur. Başarı herkesin olacaktır, kimse kimsenin sırtından bir şey kazanmayacaktır. Şu anda ülkemizde bu çağrının başka bir benzeri yoktur. Uygulaması ise hiç yoktur. Bu

çağırıcı kuvveden fiile çıkaran bir ekibin başarıları da ortadayken, hareketin, etkisini ve mensuplarının sayısını artırması şaşılacak bir şey değildir. Asıl şaşılması gereken, devletimizin kurucu ideolojisi olan milliyetçiliğin ve milliyetçilerimizin bu pratikten bir ders çıkarmıyor olmasıdır.

Özetle FGH, çağırısını yaptığı bu toplumsal seferberliği, başka bir dayanışma ideolojisinde değil, daha kapsayıcı olduğuna inandığı dinde bulmaktadır. Bunun için İslâm'ı günün şartlarına göre yeniden yorumlamaktadır. Onun içindeki en toparlayıcı, hareketlendirici ve heyecanlandırıcı damarı bulup erdemli ve ahlaklı insanlara, çağdaş dünya ile uyumlu bir toplum vizyonu sunmaktadır. Umutunu yitirmiş, güvenini kaybetmiş insanlar için FGH'nin öğretisinin neden cazip olduğu artık bir sır olmasa gerektir. Böyle bir çağrının Allah katında da kendilerini muteber kılacağına inandıkları için izleyicileri ona yanıt veriyor olmalıdırlar.

Gülen, çağırısının önemini şu etkileyici gerekçelerle dile getiriyor:

“Her hamle ve hareket[in amacı] her şeyden evvel, yüce Yaratıcı ve O'nun hoşnutluğu olmalıdır... Hakk'ın hoşnutluğu istikametinde yapılan işlerin zerresi güneş, katresi derya ve bir ânı ebedler kıymetindedir... Bir ev, içinde barınanları ma'rifetle kanatlandırıyor; bir ma'bet, kubbesi altında bir araya gelen cemaatte sonsuzluk düşüncesini mayalıyor ve bir mektep çıraklarını ümit ve inançla şahlandırebiliyorsa, vesîleliğini edâ ediyor; dolayısıyla da mukaddestir. Aksine, bunların hepsi insanoğlunun yolunu kesmiş birer cadı tuzağıdır.”²¹

Hayatında mana ve yön arayanlar için etkisi inkâr edilemeyecek bu felsefe, çatlağını bulmuş su gibi toplumda kendine bir mecra bulmuş görünüyor.

e- El Verme veya Başkasını Destekleme İdeali

Gülen için bu ilke, kişisel felsefesinin merkezi değerlerindendir. Öyle ki bir Türk Rönesansı olacaksa bu sayede olacaktır. Bu nedenle onun görüşleri etrafında şekillenen toplumsal hareket de söz konusu ilkeyi hem düşünce hem de pratik dinamiği olarak benimsemiştir. Bu ilke ve uygulama, benzeri dini hareketler içinde Gülen hareketini hem daha etkili hem de kendi içinde daha dayanışmacı

kılmaktadır. Gülen'den el ve feyiz alanlar, bunu diğerlerine (artan oranda kişiye) aktarırken onların yaşam kalitelerini yükseltecek katkılarda da bulunuyorlar. Grup üyeleri eğitimlerinden başlayarak iş sahibi olmalarına kadar giden süreçte hep diğerlerinin yardım ve desteğini görüyor. 'Kartopu etkisi' denen (yokuş aşağı yuvarlanan bir kartopunun koca bir kitle olması hali) süreç, 'yaşa ve yaşat', 'yücel ve yücelt', 'saygılı ol ki saygın olasın' diye ifade edilebilecek ve tümü 'iyilik bulaşıcıdır, tıpkı kötülük gibi, sen iyiliği seç ve yay' anlayışıyla hareket mensuplarının günlük hayatlarının manevi iklimini oluşturuyor.

f- Fedakârlık

Bu ilkelerin birer iyi niyet belirtiminden öteye gitmesi için FGH, fedakârlık hasletine çok önem veriyor. Ona göre fedakârlığın pek çok çeşidi vardır. Birikim için tasarruf yapmak, çocuklar okusun diye tüketimi asgariye indirmek vs. Ama toplumsal konularda fedakârlık, benliğin tüm çağrı ve arzularını gerektiğinde kontrol altına alabilmek ve başkalarını kendisi kadar düşünebilmektir. Onun görüşüne göre, batan bir gemide kimse güvende değildir. Can yeleği olan da bir süre sonra okyanusun dalgalarına ve köpekbalıklarına yem olacaktır. O halde gemiyi sağlam tutmak gerekir. Bu da kendimiz kadar diğerlerinin de iyiliğini, özgürlüğünü, haysiyetini ve güvenliğini kollamak ve korumakla olur. Bunlar, söylendiği kadar kolay mıdır? Hiç de değil. Ama FGH için bireysel kurtuluş yoktur. Asıl olan, toplumsal kurtuluştur. Bunun için her birey fedakârlık yapmalıdır. Neden? Bencilliğinden, hırsından, tamah ve kıskançlığından kurtulmak için... Zaten medeniyetin anlamı da budur: Kendimiz için istediğimizi herkes için istemek ve edinimlerimizi toplumun diğer fertleri ile paylaşmak. İşte o zaman edinimlerimiz ve kazanımlarımız çoğalır. Bilgi de, servet de, güven de, saygı, görgü ve inanç da böyle çoğaltılabilir.

Ancak bu tarz bir kişi-ötesi, toplumun tüm bireylerince benimse-
necek bir fedakârlık, dayanışma ve paylaşma anlayışı, FGH'nin tabiriyle bir "mefkûre", sosyal bilim diliyle bir ütopya gerektirir. Ütopyası olmayan toplumlar dümeni kırık bir gemi gibi tarihin engin denizinde yollarını şaşırır ve sonunda karaya otururlar. Peki,

bahsedilen fedakârlık duygusunu, fedakârlık olarak değil de insani bir sorumluluk olarak algılamak nasıl mümkün olacaktır? Gülen bu konuda dünyevi bir kaynağa değil, doğrudan ilahiyata dönmektedir. Ona göre, *“Böylesi bir fedakârlığı ancak Allah’ın hoşnutluğundan başka bir şey aramayan, dünyevi ve şahsi menfaat beklentisini asgari düzeye indirmiş, diğergâm insanlar üstlenebilir.”*

FGH bu niteliklerle donanmış insanlara “ruh mimarları” der. Bu insanlar çoğunlukta değilse veya etkili değilse, toplumsal diriliş veya kurtuluş için umut yok diye düşünür. Hareketin mensupları, önderlerini bu hasletin tipik bir örneği olarak görürler. Ona hayranlıkları, sadece kendilerini manevi açıdan doyurduğu için değil, yararlı birer toplumsal aktör olmaya teşvik ettiği içindir de. Kişisel olarak ve topluluk olarak FGH’nin telkinleri doğrultusunda başarılı oldukları oranda ona bağlılıklarının arttığını ifade ederler. Bu duygularının, Gülen’in şu ifadesinde karşılık bulduğunu belirtirler:

“Bugün bizim, şuna buna değil; ‘milletimin maddi manevi mutluluğu için cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım’ diyenlere... Şahsi menfaat ve bencillikleri bir tarafa iterek Hakk ve millet yolunda fani olanlara... Toplumun ızdıraplarıyla kıvrım kıvrım kıvranıp, hep inilti kovalayanlara... Elinde ilim meş’alesi, her yerde bir چراغ tutuşturup cehalet ve görgüsüzlüklerle mücadele edenlere... Üstün bir inanç ve azimle, dökülüp yolda kalanların imdadına koşanlara... Maruz kaldıkları karşısında isyan etmeden, ümitsizliğe düşmeden bir küheylan gibi yoluna devam edenlere... Yaşama arzusunu unutarak yaşatma zevkiyle şahlanan babayiğitlere ihtiyacımız var.”²²

FGH, insanlar için ütopyanın kapsayıcı ve yönlendirici rolünü sık sık vurgular. Hem ütopyayı dillendirecek, hem de insanları ütopyanın çağrısı doğrultusunda yönlendirecek önderlere ihtiyaç vardır. Gülen, onlara “mekûre kahramanları” der. Şu sözler onundur:

“Kanaatimce, toplumumuzun şimdilerde... Bu ölçüde mefkûre kahramanlarına ihtiyacı var. Önce kendi milletimize, sonra da bütün bir insanlığa merhamet duygusuyla ellerini uzatabilen ve ellerini Rabbine her kaldırışında başkalarını dileyen mefkûre kahramanlarına. Böyle büyük bir ihtiyacı başkaları

karşılayamayacağına göre, konumumuzun gereği kendi içimizden başlayarak onu seslendirmek de yine bize kalıyor.”²³

Önderler, bu niteliği hak edebilmek için fedakâr ve mütevazı olmalıdırlar. Yine onun sözleriyle:

“İdeal insan, kendine rağmen bir mum gibi yanar ve başkalarını aydınlatır.”²⁴

“Olgun insan ve gerçek dost, Cehennem’den çıkışta ve Cennet’e girişte bile ‘Buyurun’ demesini bilendir.”²⁵

g- Hakka ve Halka Hizmetin Dayanılmaz Benzerliği

Bir insan, şahsi kurtuluşu için Hakk’a sığınır. Ama o Allah’ın kulu olduğu kadar bir ülkenin yurttaşı, bir toplumun üyesidir de. Yani, sosyal bir varlıktır. Sosyal kurtuluş ancak yurttaşlarla birlikte mümkündür. Eğer küresel bir sorun varsa, mesela küresel ısınma veya doğal kaynakların (hava, su) yaşamı tehdit edecek düzeyde kirlenmesi söz konusu ise bunlar tüm insanların işbirliğini ve fedakârlığını; başkaları adına yaşayabilmek kabiliyetini gerektirir. Bizim kültürümüzde var olan Mevlana ve Yunus geleneği tam da bu soruna parmak basar. “Yaradan’dan ötürü yaratılan her varlığı sevme” anlayışı, başkaları için yaptığımız her hizmetin Allah’a hizmet olduğu, onu hoşnut ettiği inancı, Gülen felsefesinde merkezi önemdedir. Kendini Hakk’a adayan, bunu halka hizmet etmekle ispat eder. İslâm’da her türlü sevginin kaynağında yüce Yaratıcı vardır. Bu nedenle, Hakk’a adanmışlık ruhu, halka ve insanlığa hizmetin en güçlü saikidir (motivasyonudur). Adanmışlık ruhu, saygıyı, fedakârlığı, tevazuyu ve Allah’ın tün yaratıklarını ayrımsız kucaklamayı çağırıştırır. Bu duygunun etkisindeki insan, FGH’nin gözünde şöyle olmalıdır:

“‘[O]nlar’ ve ‘biz’, ‘ötekiler’ ve ‘bizimkiler’ gibi bölücü, parçalayıcı ve kavgaya sürükleyici mülâhazaların tamamen dışındadır ve kimseyle açık kapalı herhangi bir problemi yoktur. Problemi olması bir yana o, hep çevresine yararlı olma mülâhazalarıyla oturup kalkmakta, içinde bulunduğu toplumla sürtüşmemeye fevkalâde ihtimam göstermekte, toplum içinde görüp sezdiği arızalar karşısında bir savaşçı gibi değil de, bir mürşid gibi davranarak, fertleri fazilete, yüce ahlâka yönlendirme istika-

metinde aktiviteler ortaya koymakta ve elden geldiğince, siyasî nüfuzdan ve ne sûretle olursa olsun hâkim olma, idare etme düşüncesinden uzak durmaktadır.

Bilgi, bilginin değerlendirilmesi, sağlam bir ahlâkî telâkki ve bunun, hayatın her alanına hâkim kılınması, imanlı fazilet ...[onun temel hasletleridir.]”²⁶

Gülen öğretisinde bireysel olduğu kadar toplumsal kurtuluşu gerçekleştirmek aynı sürecin iki ayrılmaz parçası. Bu metafizik gerilimin dinamosu veya motivasyon kaynağı ne? FGH, hiç tereddüt etmeden yine ‘Allah sevgisi’ diyor. Ama bu sevgi insanın yüzünü, aklını ve ruhunu sadece ahirete dönük kılmıyor. İnsanı, yaşamının amacını gerçekleştirmesi için kendisine verilmiş akıl, vicdan ve irade yollarıyla dünya ile de ilgilenmeye çağırıyor. Böylece Allah sevgisi, FGH için hem uhreviliği hem de dünyeviliği içeriyor. Birini diğerinin üzerine çıkarmıyor. İnsanı Yaradanı ile, bireyi toplumla birlikte algılayan bir yaklaşım bu.

Öyle anlaşıyor ki izleyenlerine Gülen düşüncesinin anlamlı ve gerçekçi gelmesinin nedeni FGH’nin hayatlarına yön veren telkin ve ilhamlarının onların yaşam deneyimleriyle büyük ölçüde örtüşmesi. Dini bir cemaatten toplumsal bir harekete dönüşmek, dini kaynaklardan modern dünya ile uyumlu bir yaşam felsefesi üretmek ve bireyin akıl ve irade özgürlüğünü kullanarak Yaradan’ı hoşnut ederken kendini geliştirmesi ve zenginleştirmesi fikri, modern toplumsal kesimlere cazip geliyor.

Bu özellikler, Gülen hareketini modernite ile kavga eden ve hatta tepkisini şiddetle ifade eden diğer dinsel kökenli akımlardan çok farklı kılıyor. Bunda hareketin sınıfsal kökeninin ‘yükselen’lerle ilintili olması ve bilime önem vermesi de muhakkak ki etkili. Bilim, değişen ve değiştiren bir güç olarak karşıya da alınabilirdi. Nitekim pek çok dinsel akım bunu yaptı. Ama Gülen için bilim, Allah’ın bahsettiği akıl ve yaratıcılığın dışavurumundan ibaret. Tanrısal düzeni bozmadığı takdirde bilim, ilahi aklın açılımı. Yeter ki bize açtığı ufuklarla ve araçlarla yararlı ve iyi şeyler yapmamıza vesile olsun.

FGH'nin yazdıklarını okuyunca insan şöyle bir izlenim ediniyor: Madem Allah her kuluna ayrı bir yüz, karakter, ses, genetik yapı, zekâ ve yetenek vermiş, o halde onların birbirlerinden farklı olmasını istemiş. Demek ki bireysel farklar ilahi düzen anlayışıyla çelişmiyor. Yeter ki birey, bencil ve hodgam olmasın. Birey bencil olduğunda ilahi tasarımın esası olan 'farklılık içinde bütünlük ve uyum' tehlikeye girer; bireyin mesaisi yararsız ve bencil bir maddiyata dönüşür. Bu, onun ahlak anlayışının da bir parçasıdır.

Çalışan ve kazananın beklenen fedakârlık, Gülen'in sözlüğünde sıradan bir cömertlik değildir. Benliğini, seçtiği ütopyanın gerçekleşmesine adamaktır. O bunu dindarlığın da bir ölçüsü olarak görür. O halde, inananın çabası ve edinimlerini paylaşmaktaki cömertliği (fedakârlığı) açık uçlu ve sınırsız olmamalıdır. Sıfatlarla sınırlanmamalıdır. Çünkü bir ucu ilahi olana, öteki ucu iyi bir dünya kurmaya, yani insanların iyiliğine uzanmaktadır. Ütopya paylaşılmadıkça başkalarının benimsenmez, o halde duyurulmalı ve yayılmalıdır. Tebliğ bunun için önemlidir.

"Fedakârlık da tebliğ adamının en mühim hususiyetlerinden birisidir. Baştan fedakârlığı göze almayan, alamayan insanlar, asla dâvâ insanı olamazlar. Dâvâ insanı olmayan kimselerin başarılı olmaları da söz konusu değildir. Evet, gerektiği yerde mal, gerektiği yerde can, hatta evlad ü iyal, makam, mansıp, şöhret... vs. gibi çoklarının dilbeste olduğu, gaye-i hayâl bildiği şeyleri bir çırpıda terk etmeye hazır olanlar[ın] ve bunların sahip çıktıkları dâvâ[nın] neticede varıp zirvelere oturması muhakkak ve mukadderdir."²⁷

Bütün bu anlatılanlar, hemen akla tarihte Hıristiyanlığı yaymak için hiç bilinmedik ülkelere, hiç bilmedikleri insanlar arasına gidip kendi inançlarını büyük bir fedakârlıkla yaymaya çalışan misyonerlerin serüvenini getiriyor. Çeşitli ülkelerde kurulmuş olan Gülen okullarını ve üniversitelerini görünce ve rengi, ırkı, milliyeti ve dini ne olursa olsun onlara bilgi, saygı ve dayanışma ruhu taşımaya soyunmuş yüzlerce öğretmen ve yönetici ile tanışınca insan etkilenebiliyor. Asya'nın ücra köşelerinde, Afrika'nın cangıllarında ne işi var bu insanların? Nasıl bir adanmışlık ve inançla buralara gelip, insanlık adına bu hizmeti veriyorlar? Sonra düşünüyor insan:

Türkiye'nin etkisini, kültürünü ve insani ilişkilerini sınır ötesinde taşıyan bu çapta ve etkide bir ikinci sivil teşkilatı var mı? Yok! Ne yazık ki yok. Peki, Gülen hareketi bunu nasıl başarıyor: İnalararak. Neye? Davalarına; yani bu yolla hem Yaradana hem de yaradılana hizmet ettiklerine inalararak...

10-Fethullah Gülen kendisini yalnızca bir İslâmi öğretinin temsilcisi olarak mı görmektedir, yoksa onu da kavrayan daha kapsamlı insan-merkezli bir (hümanist) felsefenin taşıyıcısı mıdır?

Bu sorunun yanıtı, bir önceki soruya verdiği cevapta saklıdır. Ancak bu kez, biraz mizacından biraz da hizmet adına gerçekleştirilen şeylerden hareketle, meseleye başka bir açıdan yaklaşmaktadır. FGH'ye göre:

“Bu hareketin felsefi tarihini yazanlar... Allah [için yapılan]... büyük işleri değişik sebeplere [yoracaklardır].”

Ne yapıldığını, ne yapılmak istendiğini anlamadan, olaylara ve eylemlere önyargıyla yaklaşmak, işin felsefesini anlamayı da başarılan şeylerin kapsamını görmeyi de önlemiş. Bu da önyargıların, iftiraların ve karşı duruşların birer engele dönüşmesine neden olmuş. FGH ve onun öğretisinden etkilenenler için bu durum hep bir acı ve zorluk kaynağı olmuş. O nedenle ne yaptıklarını ve niye yaptıklarını hep açıklamak zorunda kalmışlar. Bu açıklamaların başında da ülke içinde ve dışında açılan okulların neden açıldığı, oralarda nelerin ne amaçla öğretildiği gelmiş. FGH bu konuda şunları söylüyor:

“Devletimiz özel okullar açma izni verince, ellerinde olanı yazın yazlıkta, kışın kışıkta harcaayıp zevk safa içinde hayat sürüp Âhiret'e öyle intikal etmektense, kazançlarını ülke hizmetine, insanımızın ve her bakımdan kardeşlerimiz olan insanların hizmetine yatırmayı tercih eden ve bunu bir ibadet [coşkusu] içinde yerine getiren hizmet gönüllülerinin Türkiye gibi, Türkiye dışında açtıkları okullardan da tek tek haberdar olmam esasen mümkün değildir. Bu okulların açılmasında sadece... teşvik edici olmam hasebiyle, okul açan şirketlerin pek ço-

ğunun adlarını bile bilmediğim gibi, hangi okulun nerede bulunduğundan da çok fazla haberim yoktur. Fakat basına yansıdığı ve değerli basın mensuplarımızın ilgili dizilerinden takip edebildiğim kadarıyla, Azerbaycan'dan Filipinler'e, Çarlık Rusyası'nın başkenti Petersburg'dan ve Musevî vatandaşlarımızdan değerli işadamı Sayın Üzeyir Garih'in de referans ve yardımlarıyla Komünist Rusya'nın başşehri Moskova'da açılanından Yakutistan'a kadar, İran, Suriye, Suudi Arabistan gibi, [okulların] açılmalarına izin vermeyen ülkelerin dışında hemen her ülkede bu okulların açılmış bulunduğu artık herkesin bildiği bir husustur."²⁸

"Söylediğim, ortaya koyduğum şeylerin onda biri bile [doğru değilse], hesabını vermekten korkarım, [çünkü neticede] Allah'a hesap vereceğim. Ben o işin [yüzlerce okul açılması gayretinin] neresindeyim, ne kadar içindeyim Allah bilir. ... Bir dönemde belli bir teşvikim oldu. Ama mesele benim teşvik mülahazalarımın, teşvik soluklarımın ulaştığı yerin on katı geniş alanlara ulaştı. Benim [bizzat] hiç dahlim yok orada. Ben zannediyorum, o meselenin, o faaliyetlerin, o aktivitelerin fikir planında bile olsa, fikir işçisi planında bile olsa, öşrüne sahip çıkmak bile o büyük hizmete karşı saygısızlık olur, onca insanın [emeğine] karşı saygısızlık olur, onları görmezlikten gelme olur. Ama varsın bazı kimseler o mevzuda haksızlık yapsınlar, hakkı görmezlikten gelsinler. Umum millete mal olmuş, âdetâ bir millî mücadele sevdasıyla yürütülen bir harekete bazı kimselerin çok ciddi müdahaleleri olduğundan bahsetsinler. Meselenin bir vebali varsa onların[dır.]

...[G]üzel bir şey oluyor; bunu görmeyen görmesin. Bence, Türk Milleti için yeniden bir ikbâl dönemi başlamıştır... Bunu da Allah, hiç bilemediğimiz, adını nâminı bilemediğimiz insanların eliyle gerçekleştiriyor... [B]en tavsiye de etsem, tavsiye alanımın on kat ötelere gitmiştir bu mesele. Kaldı ki o tavsiyenin de çok müessir olduğuna kânf değilim. Belki millet meselenin mâkûliyetinde bir[leşiyor]... Yani, siz bir şey söyleyin; o istikbâl vaat etsin, bir de insanlar onun semeresini görsün, [başarısızlık ve gevşeme de görmesinler]... işte o zaman bu millet hemen uçuyor ona. Dolayısıyla, bu hareket de millete mal olmuş, Allah bütün milleti kullanıyor."²⁹

FGH'nin buraya kadar söyledikleri kendi din, ahlak ve toplumsal yarar anlayışıyla uyumlu. Ama özellikle Sovyet boyunduruğundan kurtulduktan sonra uluslararası sistemde kendilerine yeni bir yer ve kimlik arayan Türki devletlerden başlayan bir yurtdışı açılımını teşvik etmesi sadece bu motiflerle izah edilebilir mi? Nitekim o da telkinlerinde arayış içindeki Türk dünyası ile kültürel, iktisadi ve manevi bağların tesis edilmesinde gördüğü yararı dile getiriyor. FGH 80'li yılların sonundan itibaren işadamlarına, eğitimcilere ve her gittikleri yerde yeni bir hayat kurabilecek girişimcilere Orta Asya'ya açılmaları çağrısını yaptı. Dünyanın dört bir yanına dağılıp oralara yerleşmeleri, aile kurmaları, katıldıkları toplumda Türk ve İslâm kültürünü temsil etmelerini salık verdi. Bu telkin, Türkiye'yi misliyle büyüttü. Türkler, imparatorluklarını yitirdikten sonra dünyada hiçbir zaman bu dönemdeki kadar etkili olamamışlardı. Yüzlerce okul açıldı, binlerce iş kuruldu. O okullardan binlerce öğrenci mezun oldu ve kendi ülkelerinde önemli yerlere geldikçe Türkiye'nin gönüllü elçileri oldular. Yurtdışında Türklerce kurulan işler, Türkiye'den giden başka işadamlarına ve teknisyenlere iş alanı açtı. Türkiye dünyada sermayedar ve iş kuran bir ülke olarak anılmaya başlandı. Belki FGH bu tabiri beğenmeyecek ama Türkiye, amacı sömürmek olmayan koloniler kurdu. Bu kolonilere Türk dilini ve kültürünü taşıdı. Bu kültür, yerel kültürle yeni sentezler yarattı. Okullar ve sosyal faaliyetler bu kültürel sentezlere FGH'nin "kâmil insan", "iyi ahlak" anlayışlarını kattılar.

Bu büyük misyonda küçük bir şahsi yan da var:

"Asya, çocukluğumdan beri dualarımda yer alırdı; oradaki soydaşlarımızla, dindaşlarımızla kucaklaşmak bana çok önemli, bir bayram gibi gelirdi. Gün geldi, işadami, tüccarı, sanayicisiyle tüm arkadaşları cami kürsüsünden oraya gitmeleri hususunda teşvik ettim."³⁰

Çağrısını makul bulup Asya'ya ve başka kıtalara giden arkadaşlarının başarı ve coşkularını yerinde görmek için neden oralara gitmediği sorulduğunda FGH şu yanıtı vermiştir:

"...[S]ofiler [açısından] düşünülecek olursa; insanın dünyada, dünyevilik adına zevk peşinde olmaması gerekir. Benim felse-

feme göreyse, ibadet ve marifetten doğan ruhani zevklere bile talip olmamak lazımdır... Fakat, [yine de] bir insan olarak; çok defa maaş almadan, bir bursla yetinerek eğitim faaliyetlerinde bulunan, yerinde bir okulun tamirinde amele gibi çalışan, yerinde bir diplomat gibi devlet adamlarıyla görüşerek Türkiye için lobiler oluşturanları gözümle göreyim istedim. Allah, belli mülahazalarla o zevki bana yaşatmadı.”³¹

Bir de işin insani, yani ahlaki boyutuna vurgu yapıyor FGH:

“[E]sasen Türk milletine mâlolmuş böyle bir harekette benim katkım çok azdır. Buna rağmen gitsem, umum arkadaşların yaptıklarına sahip çıkmak gibi, arka planında benim düşüncelerim varmış gibi bir algılamanın doğabileceği[ni düşündüm].

Ayrıca, bazılarında başarıyı önde görünenlere isnat etme temayülü vardır... Bazılarının tavırlarından endişe duyuyor, oradaki insanları iğfal etmelerinden korkuyordum. ‘İşin arkasında falanlar var, açıktan söylemeseler de hedefleri başkadır’ türünden çarpıtmalar yapabileceklerini tahmin ediyordum. Bu durumda arkadaşlarımızın hizmetlerine gölge düşürmemek için arzularımı sineme gömdüm.

Yapılan işlerin mimarıymışım gibi, kalkıp Türkî dünyalara gitseydim insanlar bana bakacak, sarılacaktı. Bu tür şeyler bana tabii gelmiyor.”³²

Bu sözlerden kavmi ve dini ne olursa olsun farklı topluluklara açılmak, başka ülkelerin insanlarına kendi manevi değerlerini ve ülkesinin kültürünü taşımak gayreti seziliyor. Sonra da çocukluğundan beri önemseydiği ve Türk kültürünün köklerinin bulunduğu inandığı Asya ile önce gönül bağı, sonra fiili (kültürel ve ticari) bağlar kurmak arzusu. O nedenle FGH, izleyenlerine önce Asya üzerinden dünyaya açılmayı öğütlemiştir.

FGH, İslâm’ın evrensel bir mesajı olduğuna ve bunu insanları birbirlerine yaklaştıran bir hümanist felsefe ve gerileyen dayanışma duygusunun ateşleyicisi olarak dünya çapında yaymanın önemli bir misyon olduğuna inanır. İnancının kudretiyle başkalarını da bu misyona inandırmış olması, ideallerin güçlerini kaybettiği dünyamızda ve ülkemizde giderek daha az yadırganmaktadır.

11–Fethullah Gülen fikriyatı, İslâm'ın Arap yorumuna karşı bir Türk veya Türkiye yorumu mudur?

FGH, bu soruyu yanıtlarken, düşünce sistematığının esasının İslâm ve Hz. Peygamber'in sözleri ve eylemleri olduğunu bir kez daha hatırlattıktan sonra, ilham verdiği hareketin Türk'ün İslâm'ı yaşayış biçiminden, onun tarih içinde şekillenen yönetim anlayışından ve uygulamalarından nasıl ve neden etkilendiğine dikkat çekmiştir.

Öncelikle Hz. Muhammed'in ve ashabının davranışlarını örnek gösterir:

“[Onlar], gönüllere girmek için her fırsatı kullandılar; yaptıkları toplantılarla, verdikleri ziyafetlerle insanlara yakın oldular ve daha sonra da davalarını anlattılar. Ayaklarına gelinmesini hiç beklemediler, hep muhtaçların ayağına onlar gittiler. Efendimiz... ve sahabe... öyle yaptığı gibi onları takip eden dönemlerde Raşit Halifeler de... aynı şekilde davrandılar. Fetihlerde bile, Müslümanlar kilise ve havraları yıkmadılar, azınlıkların haklarına asla dokunmadılar, hiçbir zaman vicdan hürriyetine kısıtlama getirmediler, düşünce hürriyetini tahdit altına almadılar. Selahaddin Eyyûbîler, Alparslanlar, Kılıçarslanlar ve daha sonra Fatihler, Yavuzlar, Kanuniler hep böyle davrandılar... Güçleri yettiği sürece, din, dil ve ırk ayrımı yapmadan herkesi korudu ve kolladılar.”³³

“[E]cdadımız, öyle bir miras bırakmışlar ki bizim bugün yüzümüz ak, alnımız da açık; çünkü bizim atalarımız ne Saraybosna'da, ne Makedonya'da, ne Yunanistan'da, ne Bulgaristan'da ve ne de bir dönemde hüküm sürdükleri bir başka belde de hiç kimseye baskı yapmamış, hiç kimseye zulmetmemiş, hiç kimseyi dinini ve dilini değiştirmeye zorlamamış ve günümüzde uygulananlardan çok daha ileri seviyede bir demokrasi anlayışı sergilemişler... müsamaha ve hoşgörüyle insanların gönüllerine girmişler[dir].

Dolayısıyla, hem temel kaynaklarımız, hem de tarihî tecrübeler gösteriyor ki, hoşgörü ve diyalog bizimle başlayan bir yol değildir; o bizim mazimizin özü ve [sonucudur;] ... bir vazife ve vecibedir. [Yani] ... hiç kimsenin şefkat ve merhametinin ürünü değil; İslâm'ın şefkat ve merhametinin neticesidir. Ta-

nıyanlara ‘Siz farklısınız’ dedirten insanların güzellikleri de İslâm’ın özünden, Kitap’tan, Sünnet’ten ve dinin yorumuna açık yanların[dan]...kaynaklanmaktadır.”³⁴

Kısacası FGH’ye göre hoşgörü, farklılıkları bir arada yaşatabilme becerisi ve hiçbir kişi ya da grubun inancı ve kültürü nedeniyle dışlanmaması, belirli bir dönemdeki Müslüman yöneticilerin şahsi becerilerine veya kişisel iyiliklerine değil, onların yönetim tarzını şekillendiren “sağlam ve kalıcı kaynaklara dayanmaktadır.” Bu kaynakların en tipik örneklerinden birisi ‘Medine Vesikası’dır (Hicri 1. yıl veya M.S. 622). Bu vesika, farklı din gruplarının eşit birer ortak olarak katıldıkları bir toplum sözleşmesidir. Tüm grupların haklarının kayıt altına alındığı ve ortak bir yönetim ve adalet sisteminde buluşulan bir hukuki metindir. FGH, Medine Vesikası’na atıf yapmakta ve bugünün toplumlarının, içlerinde barındırdıkları çoğul yapıyı koruyarak, hoşgörü ve hukuksal eşitliğe dayalı bir anayasal düzende çatışmadan barış içinde yaşayabileceklerini ima etmektedir. Böyle bir düzeni kurmayı ise “bütün Müslümanlar üzerine bir vazife” olarak görmektedir. Öğretisi doğrultusunda dünyanın çok değişik ülkelerinde gönüllü kültür elçileri olarak görev yapan izleyicilerini de sözünü ettiği vecibeyi yerine getiren görev insanları değerlendirmektedir.³⁵

Bu noktaya kadar FGH’nin diyalog, hoşgörü ve insanlığın ortak değerlerini başka ülkelere/insanlara taşıma eylemini dinin özünden çıkardığını anlıyoruz. Peki bu “taşıyıcılığı” veya tebliğ işlevini yerine getirenlerin Türk olmalarının bir önemi ve anlamı var mı? Bu soru bizi bir “Türkiye Müslümanlığı var mı?” sorusuna götürüyor.

FGH’ye göre ‘Türkiye Müslümanlığı’ kavramı, İslâm’ın evrenselliği ile çelişir gibi gözükebilir. Ama tarih içinde şekillenen sosyolojik bir realite, yani kültür denilen bir olgu da vardır. Yan yana yaşasalar bile her toplumun birbirinden farklı olması, hatta farklı dil ve dinlere, alışkanlık ve âdetlere sahip olması başka türlü nasıl izah edilebilir ki? Evet, İslâm evrensel bir dindir ama Türkler kendi örf ve âdetlerini (başka deyişle kültürlerini) koruyarak İslâmiyet’i benimsemişlerdir. İslâm âlemi içinde Türk’ün ve Türkiye’nin kendine özgü bir yeri vardır; tıpkı farklı İslâm toplumlarının ve ülkelerinin olduğu gibi...

Türkler, İslâmiyet'i erken bir tarihte benimsemişler ve çağın önemli Asya kentlerinde; Semerkant'ta, Taşkent'te, Buhara'da yükselen yeni bir medeniyet, Hicret'in 3. yüzyılında Buharileri, Müslimleri, Tirmizileri uygarlık tarihine armağan etmiştir. Bu âlimler, İslâm'ın Türk dünyasında yayılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. İslâm Anadolu'ya ulaştığında Türk kültürü ile bütünleşmiş, Anadolu'nun sosyal gerçekliği ile etkileşmiş ve "Türkiye Müslümanlığı" diye bir realite doğmuştur.

FGH'ye göre Hz Muhammed düşünce tarzı ve ilkeleri açısından geçmiş peygamberler arasında kendisini Hz. İbrahim'e benzetir. Bu benzetmenin temeli, benzer prensipleri savunmaları ve yaymalarıdır. Türkler Müslümanlığı benimsedikten sonra zaten "nezih" olan kültürlerini İslâm'ın evrensel ve tüm insanlığı kapsayan ilke ve değerleriyle daha üst seviyeye çıkarmışlardır. Asya Türkleri arasında birçok düşünür ve bilim adamı çıkması bu kültürel iç içelik sayesinde olmuştur. Buhariler, Molla Hüsrevler, Molla Güraniler, Merginaniler hep Asya'da yetişen insanlardır. Bu insanların katkılarıyla İslâmiyet, Küçük Asya'ya, Anadolu'ya gelmiştir. Buradaki Türk devletleri (Selçuklular ve Osmanlılar), güçleri, adaletleri ve bugün bile geçerli çoğulcu yönetim anlayışlarıyla İslâm'ı dünyaya tanıtmışlar ve onun iyi yanlarını tarihe kaydetmişlerdir. Bu nedenle Türkiye İslâmı, zenginliğini ve özgünlüğünü bir ölçüde Asya'ya borçludur. Asya'nın FGH düşünce sistematğinde tuttuğu yeri açıklayan bu yaklaşım, Gülen hareketinin neden öncelikle Asya'ya yöneldiğini de açıklayabilir. Bir manevi borç ödenmektedir...

Evet, İslâm Mekke ve Medine'de doğmuştur ama:

"İster hadiste, ister tefsirde, ister fıkıhta, isterse Hicri 4. ve 5. asırda gerçekleştirilen Rönesans'tan dolayı, biz Asya'ya çok şey medyunuz. ...[D]inin yoruma açık kısımlarında [elimizde] kitap, sünnet, icma-i ümmet, kıyas-ı fukaha [var]...[Ancak] kıyaslarda bir toplumun ahlakının, psikolojik yapısının, sosyo-ekonomik durumun [etkisi] inkâr edilemez... Sosyal yapının [belirleyici bir etkisi vardır.] Türk milleti içtihadı açık yanları, kitabı, sünneti böyle (bu yapıların prizmasından, DE) yorumlamış. İcmaı öyle anlamış. Bu açıdan da başka milletlerden farklı olarak, hele böyle hep büyük devletlerle de idare edildiğinden

[kendine has bir tarz ve uygulama pratiği geliştirmiş.] ...İşte bu manada 'Türkiye Müslümanlığı' tabiri uygundur kanaatindeyim.

Bu [konunun bir boyutu da] Müslümanlığı bizde kitabın, sünnetin yanında İslâm'ın ruhî [yanı olan]... tasavvufa açık [olmasıdır]. İslâm'ın ruhî hayatının ele alınmasının yanı sıra [pozitif bilimlere] de ayrı bir bakışımız olmuş. Bütün bunlar müşterek, beraber gelişmiş. Ve biz fıkıh medreselerinin, mekteplerinin yanında, sürekli tekke ve zaviyeleri beraber görmüşüz. Bu da tabii olarak bir farklılık getiriyor." ³⁶

Bugün İslâm dünyasının diğer bölgelerinde bilim ile dini hayatın manevi boyutları arasında Türkiye örneğinde görülen beraberliği bulamadığını söyleyen FGH, İslâm milletlerinin bu mevzuda hep kapalı yaşamış olduklarını ileri sürüyor.

"Müslümanlığı yaşarken bile belli ölçüde bağnazlığın bahis mevzu olduğu söylenebilir. Benim Amerika'da, Avustralya'da, Batı âleminde, Arap dünyasında gördüğüm şu oldu; öyle sert bir anlayışları var ki bu anlayışla devam ettikleri müddetçe Müslümanlık adına değişik milletlerden hep tepki alacaklardır. Çünkü sürekli teferruatın kavgasını veriyorlar...[Ş]ayet, teferruata ait...mesele[ler]de bile anlayış bu kadar sertse, başkalarına Müslümanlığı nasıl anlatacağız? Bu türlü hadiselerin [sonrasında]... hep dedim ki: 'Keşke Müslüman Türk'ün inandığı manada bir Müslümanlığı buralara getirebilsek. Bu adamlar buralarda bu bağnaz düşünceyle hareket ettikleri müddetçe Müslümanlığa fayda değil, zarar getirirler.' Bu anlayış Efendimiz'in emrettiğine de muhaliftir. O buyuruyor ki, 'Müjdeleyin, ürkütmeyin, kaçırmayın'; bu adamlar kaçıracaktır. 'Kolaylaştırın, zorlaştırmayın' [der]; aksine bunlar [yokuşa sürecekle]; [anlamsızlaştıracaklar, müjdele]meyecekler. Bu açıdan şartlı ve izahlı olarak 'Türk Müslümanlığı' tabiri doğrudur. Ama İslâm'ın evrenselliği açısından bir Türk Müslümanlığı deyince, bir Kürt Müslümanlığı, bir Fars Müslümanlığı, bir Arap Müslümanlığı çıkar. Bu noktada da işi karıştırmış oluruz." ³⁷

Bu sözleriyle FGH, bir inanç sistemi olarak din (İslâm) ile belirli toplumların onu yaşayış biçimini (tarihi, kültürel ve sosyolojik şartların etkisini) ayırt etmektedir. Böyle yaparak

dini etnik farklılıklardan arındırmanın ama tarihi ve sosyolojik gerçeklere göre belirli bir zaman kesitinde ve belirli bir toplumda neden öyle anlaşıldığını ve yaşandığını anlamının önemine dikkat çekmektedir.

Diğer yandan FGH, Anadolu Müslümanlığından memnundur. Memnuniyetini şu sözlerle dile getirir:

“[B]u millet, bu dini hakkıyla temsil etmiş ve çok önemli bir varidat bırakmış. Bu yönüyle de meseleye tarihi açıdan bakılabilir. Bazen tarihi hadiseler insanlığın sırtında bir kambur gibidir. Onu atıp kurtulmak ister. Bazen bir şeref gibidir boyunda taşınan madalya gibi... Biz onunla iftihar ederiz.” Bu vesileyle FGH, Türkiye Müslümanlığının özüne ve tarihi birikimine bakarak Türkiye’nin, İran veya Cezayir olmasının söz konusu olamayacağını söylerken Bülent Ecevit’in; “Türkiye’de aynı zamanda laik yobazlar da var...” değerlendirmesine dikkat çekiyor ve ekliyor: “Her kesimin yobazı olduğu gibi laikliğin de yobazları var... [M]esele[lere] böyle taassupla yaklaşanlar, kendi düşüncesinden başka hak kabul etmeyenler, hatta kuvveti, hakkın yerine koymak suretiyle, [zorla]... her şeyi yapmaya çalışanlar var.”³⁸

FGH bu muhakeme çizgisini sürdürerek hak, kuvvet (veya iktidar) ve adalet ilişkisini şöyle değerlendiriyor:

“Bizim ölçülerimiz[l]e; kuvvet haktır, hak kuvvette değildir. Ama kuvvetin ceberrutu, bunun da ötesindedir. O aklı selime karşı da asidir. Mükemmel mantığa karşı da asidir. Onu ele geçirenler akılla mantıkla, muhakeme ile diyalogla, münasebetle, daha başka insani değerlerle halledebilecekleri problemleri, kaba kuvvetle halletmeyi düşünür[ler]. Dolayısıyla, bunların hepsini kulak ardı ederler. Böylece çok insani değerler kulak ardı edilmiş olur. Son asır itibariyle en çok yaşadığımız da budur. Cezayir’deki mesele de budur bence. Orada bir toplum[sal uzlaşmazlık ve taraflar arasında değer uyumsuzluğu] problemi vardır. Bir kesim[in referansları dinidir. Ama b]azı söz ve düşüncelerde zamanlama [doğru mudur]? Bu, gelecekte oradaki felsef[e] tarihçileri ve sosyologları meşgul edecektir... Fakat beri planda, hakkı kuvvette gören, mantığı, muhakemeyi silen ve her şeyi kuvvetle halletmeye çalışan

kaba kuvvet, orada kendisini çirkince göstermiştir. Sonra da bu kaba kuvvete, hak izafe edebilmek için, karşı taraf terörist ilan edilmiştir.

Nerede... kuvvet öndeyse, hak kuvvetin vesayetindeyse, bir kısım dayatmalar, kabuller, biraz da kutsanarak, sır...[nite-liğine bürünürler]...[Giderek, büyü halini alarak, topluma empoze edil[irler]...Buna isterseniz paradigmanın (bakış açısı, bilimsel düşünme metodu), enigmaya (gizem, bulmaca – D.E.) dönüşmesi diyebiliriz. Bir kısım dayatmacı kabuller... laiklikte de olabilir... kilise [de] dayat[abilir]. Oysa yapılması gereken, herkesi kendi konumunda kabul etmektir.”³⁹

Bu sözler, FGH’nin her türlü bağnazlığı dışladığına ve toplumsal alanda çoğulculuğa inandığına işaret ediyor. Ona göre bilimsel olması gereken paradigmanın, zorla ve zorbalıkla benimsetilen bir sırra, yani enigmaya dönüştürülmesi dogmatizme yol açıyor. Toplum aşırı siyasallaşıyor ve kutuplaşıyor. O zaman toplumda fikirler ve siyasi programlar yarışmıyor, dogmalar çarpışıyor ve kutuplaşan toplum dogmatizmin batağına saplanıyor. FGH, bugün Türkiye’de yaşanan kutuplaşma ve gerilimlerin nedenini bir ölçüde dogmaların savaşına bağlıyor:

“Bir dogmatik cephe başka bir dogmatik cepheyle savaşıyor. Hepsi katı [fikirlere sahip], hepsi dayatmacı ve... [ne yazık ki onlar] geniş halk tabanına [kadar tesir etmiş.]

Toplumun bu aşırı kutuplaşmasından ve gerilimlerden kurtulması için uçlarda değil, ortalarda olanlar –ki çoğunlukta-dırlar- soğukkanlılıklarını korumalı ve taraf tutmamalıdırlar. FGH’ye göre uçların aşırılığını ancak onlar yumuşatabilir ve çoğunluğu makulde buluşturabilirler. Onların bu ılımlı tutumu Türkiye’yi yeniden hoşgörü, diyalog, birbirini anlama, karşılıklı saygı ve farklılıkları benimse iklimine kavuşturabilir. Bu yapıldığında Türkiye dünyaya önemli bir barış ve demokrasi örneği sunacaktır.”⁴⁰

Bu süreçte FGH’ye göre Türkiye Müslümanlığının birikimi zengin bir çeyiz sandığı, renkli bir repertuar sunmaktadır. Bir kere Türkler yaklaşık 10 asırdır Müslümandırlar. Anadolu üzerinden Avrupa’ya genişledikçe, kadim dünya uygarlığına temel teşkil eden

Greko-Romen medeniyetinin mirasçısı olmuşlardır. Asırlarca bir cihan imparatorluğunu yönetmek başarısını, Asya'dan getirilen kültür, İslâm maneviyatı ve hukuku ve Batı uygarlığı senteziyle sağlayabilmişlerdir. Osmanlı devleti bir ırklar, inançlar mozaigi ve devletler topluluğudur. Bu devasa makineyi ahenk içinde yüzyıllardır işletebilmeleri, Türklerin bütünlük içindeki çoğulluğu görmeleri ve onları çatıştırmadan bir arada yönetebilme becerilerinden kaynaklanmaktadır. Peki, bunun felsefi temeli nedir? FGH'ye göre, İslâm'ın değer ve ilkelerini toplum hayatına ve günün şartlarına göre yorumlayarak bir yönetim tarzı geliştirmiş olmalarıdır. İşte bu, Türklerin Müslümanlığıdır.

İslâm'ın kutsal kitabı, Allah'ın insanları farklı cinsiyetlerde, renklerde, ırk, kabiliyet, dil farklılıklarıyla yarattıklarını söyler (Nisâ/ 4:1; Hucurât/ 49:13). Bu farklılıkları sağlıklı bir iş ve güç bölüşümü içinde ahenkle yönetebilme sorumluluğunu Allah insanlara bırakmıştır. Bunun için önce birbirlerini tanımaları ve anlamaları gerekir. Ancak insanlar birbirlerini tanıyıp güvendikçe aralarında işbirliği doğar. Ama önce farklılık vardır. Birlik ve bütünlük çaba ve anlayışla doğar. Doğduğu oranda da toplumsal huzur ve uygarlık gelişir. Osmanlı İmparatorluğu bu ilişkiyi iyi anlamış ve onca farklı kavim, din ve devletten bir imparatorluk yaratmıştır. FGH, Osmanlı örneğini çok önemser ve Türk Müslümanlığının parlak bir dönemi olarak görür ve gösterir.

FGH, bu kadar heterojen (farklılığı içinde barındıran) bir devleti yönetmenin ancak sağlam ve gelişen bir hukuk ve bilimle mümkün olduğunu ileri sürer. O nedenle Türkiye Müslümanlığı bilime kapalı değildir. Hukuk ise değişen şartlara yanıt vermesi için sürekli geliştirilmesi gereken bir disiplindir. Bu nedenle tarihimizde birçok fıkıh âlimi ve öğretisi çıkmış ve bugüne zengin bir hukuk mirası bırakmıştır. FGH'ye göre: İslâm fıkıh usûlüne, modern tabirle, hukuk metodolojisine, o ölçüde, o zenginlik ve derinlikte başka bir dönemde, millette ve medeniyette rastlanılmadığı gibi, İslâm'ın fıkıh mirası da modern dünyanın tarihteki en büyük hukuk çalışma mahsulü olarak gördüğü Roma hukukundan kat kat üstündür.

Gülen, Said-i Nursi'nin bakış açısından hareketle bu değerlendirmeye modern bir yorum daha ekler:

"[Türk-İslâm hukuku ve onun] tatbik şekli de kişilere, zamana ve şartlara göre farklılık gösterir. Burada mutlaklık değil, iza-fiyet söz konusudur ve iza'fi bir doğruyu mutlaklaştırıp, her zamana, her kişiye ve şarta uygulamaya kalkmak, istenmeyen neticeler doğuracağı gibi, Müslümanlar arasında da anlaşmazlıklara ve kavgalara sebep olur." (Nursî, 694-95).⁴¹

Özetle, "Türk Müslümanlığı tabirinin önemli bir yanını fıkıh veya hukuk boyutu oluşturur. İslâm'ı, hayatın bütün sahalarında tatbik çalışan Müslüman Türkler, içinde pek çok ve farklı inancı, dünya görüşünü, kültürü, kavmi barındıran kültürler, milletler, dinler mozaigi halinde devletler kurmuşlardır. Bu da, onların çok geniş ve kapsamlı bir hukuk sistemi oluşturmalarına yol açmıştır... [Hukuk alanında Türkler] bir yandan Hanefî fıkının, bir yandan da Türk hukuk sisteminin gelişmesine yardımcı olmuşlardır].

...İslâm fıkı, Osmanlılarda bir başka önemli açılım göstermiş ve Kanunî zamanında 1537 yılında Ebu's-Suud efendinin farklı akidelerden olan müçtehitlerin yorumlarından yararlanmak isteğine Sultan Süleyman izin vermiş (Akdağ II:67), bu da, Padişah'a 'Kanunî' unvanı verilmesine sebep olan kanunların oluşmasına yol açmıştır. [Bu] kanunların veya kanunnamelelerin temelinde, devlet işlerinde mutlak manada herhangi bir mezhebe bağlı kalmayıp, herhangi bir müçtehidin görüşünü uygulayabilme düşüncesi yatmaktadır. Kısaca, İslâm hukuku, Türklerin elinde, başka milletlerin tarihinde şahit olunmadık bir şekilde inkişaf imkânı bulmuştur."⁴²

Meselenin, bunlardan ayrı olarak bir de hiç inkâr edilemeyecek kültür boyutu vardır.

"Aynı dine mensup olsalar da her toplumun, her kavim ve kabilerin mizacı, içinde bulunulan sosyal, ekonomik, siyasî ve fizikî şartlar, o dinin uygulanmasında birtakım farklı kalıpların, modellerin oluşmasına yol açmıştır."⁴³

Bu noktada Fethullah Gülen düşüncesini inceleyen Ali Ünal, tarihçi Enver Ziya Karal, Ahmet Cevdet Paşa gibi kaynaklara gire-

rek Boşnak ve Kürt topluluklarına has çok değişik günlük yaşam pratiklerinden örnekler verir ve şu yargıya varır:

“Türk-İslâm cemiyetinde ırk sebebiyle olduğu kadar, coğrafya muhiti ve tarih seyri yüzünden ileri gelen farklı gelenekler ve yaşayış şekillerinin mevcut olduğunu da kaydetmek icap eder.”⁴⁴

“İslâm’ın, doğrudan sahasına almayıp zamana, şartlara, mizaç ve karakterlere bıraktığı alanlar da vardır. Meselâ İslâm, her zaman için geçerli belli bir devlet şekli teklif etmez; bunun yerine genel idarî prensipler koyar. Denebilir ki mimarî için getirdiği herhangi bir kaide yoktur; belki sadece israfı ve lüksü yasaklar. Giyimde, vücudun nerelerinin ve ne ölçüde örtülmesi gerektiğini ve bu konudaki temel prensibi vaaz eder, fakat şekil, renk, desen, kumaş üzerinde durmaz. Edebiyat sahasında, mücerret güzelliği ön plana çıkarır; hakperestlik ve hakikate bağlılık aşılır; kâinatı tasvir ederken, ona ilâhî bir sanat olarak bakar ve Yaratıcı’nın marifetini telkin eder.”⁴⁵

Bütün bu söylenenlerin özeti her milletin kendisine ait ve kendi tarihi şartları içinde oluşmuş bir kültürü olduğudur. Bu bağlamda FGH ‘Müslümanlık’ sıfatını hiçbir zaman İslâm ile karıştırmaz. Onu, İslâm’ın yaşanış ve tatbik şekli, her ülkede veya millette aldığı biçim olarak görür. Dolayısıyla bir Arap, Fars veya başka bir millete ait Müslümanlıktan söz edilebileceği gibi, Türk veya Türklerin Müslümanlığı deyiminden de rahatsız değildir. Çünkü:

“İslâm, Mekke ve Medine’den doğup hızla yayılmış ve yayıldığı her yerde karşılaştığı kültür ve medeniyetleri derinden tesiri altına alarak, yepyeni kültür ve medeniyet kompozisyonları meydana getirmiştir. Bu sayededir ki fethedilmiş ülke halklarını kendi aslî formasyonu içinde yoğurmakta hiçbir zorluk çekmemiştir. O, bir yandan kendi aslî unsurlarını coğrafyaya ve milletlerin hayatına nakşederken, bir yandan da, başka kültürlerden, aslî prensiplerine ters düşmeyen unsurları ödünç almaktan asla çekinmemiş ve bu şekilde hem daha çabuk yayılıp benimsendiği gibi hem de evrenselliğinin muhtevasını sürekli zenginleştirmiş, yenilemiş ve geliştirmiştir.”⁴⁶

Türk kültürü ile İslâm'ın evrenselliği birleşince, biraz da imparatorluk yönetiminin gereği olarak, kültürel ve kavmi farklılıklara karşı hoşgörü ve onları devletin birliği içinde bir arada yaşatmak Türk tarihinin en önemli başarılarından biri olmuştur:

“Fatih bir millet olan Türkler, idareleri altındaki çeşitli milletleri Türkleştirmeye çalışmamış, onların din ve âdetlerine saygı göstermişlerdir.”⁴⁷

Osmanlıların [ve] Selçuklular[ın]...sürdürdükleri, çağına göre bir ‘ihtilâl niteliği’ taşıyan... yönetimdeki adem-i merkeziyetçiliğin bir [benzeri ancak bugünün gelişmiş demokratik ülkelerinde görülebilir.]”⁴⁸

Özetle, sorulan soruya FGH'nin verdiği yanıt, Türk veya Türkiye Müslümanlığının özgün ve yüksek karakterine vurgu mahiyetindedir:

“Sonuç olarak, İslâm'ı idrak ve yaşayışları, samimiyet ve irfanları, İslâm'a hizmet düşünce ve niyetleri, İslâm'la her sahada kaynaşmaları, onu tatbikte başkalarına tarıdıkları hoşgörü, yine onu tatbikte ortaya koydukları modeller ve sergiledikleri misaller, edebiyatı, mimarisi, şehirleriyle meydana getirdikleri medeniyet gibi hususiyetler, Selçuklu ve Osmanlı [Türklerini], İslâm tarihi içinde, Pakistanlı âlim, yazar Mevdudî'nin de kabul ettiği üzere [mümtaz bir] mevkie oturtmuştur.”⁴⁹

12– Gülen öğretisinde sufiliğin rolü ve işlevi nedir? Allah'ın ruhundan üflediği cevheri taşıyan insanın hikmete kendi içinden ulaşabileceğini benimseyen bu yaklaşım, bağnaz gelenekçiliğe, otoriterliğe ve kurumlara hapsedilmiş din anlayışına karşı çıktığından demokrasinin tohumlarını içinde taşımakta mıdır?

FGH tasavvuf düşüncesine yakın bir tefekkür ve din adamıdır ama onun dilinde bu kavram, “kalbi ve ruhi hayat” biçimini almıştır. Bu konuda FGH, Hz. Muhammed'in manevi ve ruhani hayatını örnek alır. Yazı ve vaazlarında Peygamberin ruhani hayatına, bir diğer ifadeyle onun tasavvufi yaşantısına sıkça atıfta bulunur. Bu atıflarda, tasavvuftan bahseden İslâm mütefekkirlerinin bir bölü-

münün konuya olumlu bir katkıda bulunmadıkları gibi kimi batıl cereyanlara da ilham kaynağı olduklarına dikkat çekmiştir. Bu boşluk gözetilerek kendisinden bir tasavvuf tanımı istendiğinde FGH şunları söylemiştir:

“Tasavvuf, İslâm’ın ruhî hayatıdır. Hiçbir dönemde ehl-i sünnet ve’l-cemaat çizgisine göre İslâm’ı temsil edenler, o ruh ve mananın dışında olmamışlardır. Tarikat ise tasavvuf düşüncesi içerisinde, dinin özüne varmak suretiyle Hakk’ın rızasını ve dolayısıyla dünya ve ahiret saadetini kazanmayı amaçlayan disiplinler mecmuasıdır.

Tasavvuf, bir hayat tarzı olarak Asr-ı Saadet’te yaşanmış; daha sonra ise ‘tarikât ricali’ diyebileceğimiz insanlar tarafından, şahısların karakter, ruhî yapı ve anlayışlarına göre sistemleştirilmiştir. Bu gayet normal bir harekettir. Şu anda benim gücüm yetse ve insanların içlerini, kafalarını okuyabilsem, sünnet kıstasları içinde istidat ve kabiliyetlerine göre onlara bu kabil vazifeler [verirdim]... Esasında [şeyhlerin] yaptığı da bundan farklı değildir. Şahısların karakterlerine, içtimâî durumlarına, genel yapılarına göre onlara, dinin ruhuna uygun sorumluluk [vererek], herkesin kabiliyetine göre manevî terakkisini sağlayıp, ‘insanın yaratılışından gaye, insan-ı kâmil olmaktır’ espri-sini gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. İşte tasavvuf budur!”⁵⁰

Bu noktada FGH, kendi düşünce sistematığına ve öğretisine, “adı konulmamış bir tasavvuf hareketi” denmesine şu yanıtla karşılık vermektedir:

“[Ş]ayet Allah’a yaklaşma yolunda olan insanlar veya insan-ı kâmil olma peşinde koşan insanlar manası kastediliyorsa, bu doğrudur ve bu manada mutasavvıf olmayan veya tasavvuf yolunda bulunmayan bir mü’min yok demektir. Ama bununla, tasavvuf duygu ve düşüncesini ister muhatapların farklılığı, isterse o işi temsil eden şahısların farklılığı açısından tarikatlar hâline getirip sunma meselesi anlaşılıyorsa bu manada bu çalışmalar, ne tasavvuf ne de tarikattır.”⁵¹

FGH bir adım daha atarak, tasavvuf düşüncesi içinde Türklerin İslâm yorumunun özel bir renk taşıdığını belirtir. Ona göre:

“Tasavvuf İslâm’ın ruhî hayatını konu alan bir disiplindir. Metafizik yanı çok ağır olan bir yorumdur. Tasavvuf terbiyesi toplumumuzun her kesiminde belli ölçüde vardır. Herkes ondan nasibini almıştır. Tasavvufun Türk toplumu üzerindeki tesiri, İslâm dünyasındaki başka yerlerden daha fazladır. Kendini herkesten hakîr, yani aşağı; herkesi kendinden üstün görmeğe ve başkalarını kendine tercih etmeğe dayalı anlayış, Ahmed Yesevî gibi, Yunus Emre gibi, Mevlâna Celaleddin-i Rûmî gibi, daha çok ve en otantik şekilde Makâlât’ı ile tanıdığımız Hacı Bektaş Velî gibi tasavvuf ehli tarafından bu millete ta baştan aşılarmıştır. O yumuşak, o kucaklayıcı anlayış ve tavır Allah yanında önemli bir yere, bir değere sahiptir ve toplum hayatında da birleştirici bir unsurdur. Kendisi tasavvufçu olmasa bile, aynı ahlâk ve anlayış Türkiye’de son asrın en önemli düşünürlerinden Bediüzzaman tarafından da çok ciddî manada temsil edilmiştir. O, ‘Bana zulmedenlere, beni kasaba kasaba dolaştıranlara, türlü türlü ithamlarla mahkûm etmek isteyenlere ve zindanlarda bana yer hazırlayanlara hakkımı helâl ettim’ der.”⁵²

Ona göre bu anlayış, Türk toplumunun hemen her ferdinde vardır. En azından, potansiyel manada ve her zaman ortaya çıkabilecek şekilde vardır. FGH bu durumu Türk veya Türkiye kültürü ile ilişkilendirir ve her inanç sisteminin içinde geliştiği kültürel ortam ile organik bir ilişki (alış-veriş) geliştirdiğini vurgular.

Sayın FGH’nin verdiği yanıtların içinde tasavvuf ve tarikat ilişkisi de vardır. Bu konuda şunları söyler:

“Tasavvuf... İslâm’ın asıl özü olan... rûhî, manevî yanının bir ilim olarak incelenmesine ve yaşanmasına sonradan verilmiş bir isimdir. Hiç kullanılmasa da olur. Önemli olan, züht, takva, ihsan, marifet gibi kalbin amellerini yerine getirmek, yaşamaktır. Bu, İslâm’ın ayrılmaz parçasıdır.

Tarikatlar ise, İslâm’ın bu ruhî-manevî yanının biraz müesseyleşmiş şekli olarak Peygamberimizden 5 asır sonra ortaya çıkmıştır. Benim, hedefleri ve bilhassa tarihimizde gördükleri genelde müspet fonksiyonları açısından tarikatlara saygım vardır. Fakat bugün tarikatlar çağa uygunluk arz eder mi, ol-

malı mı, olmamalı mı? Bunların tartışması yapılabilir. Fakat hiçbir Müslüman dinin özünü oluşturan ve imanı besleyen, insanı kemale ulaştıran bir yol olarak, onun ruhî-manevî yanına, yani tasavvufa kayıtsız kalamaz. Her insan, hayatını Allah'ın rızasına göre örgütler; O'nun arzusu istikametinde yaşamaya çalışır. O'na O'nu görüyormuşçasına ibadet etmeyi ve neticede ahlâken mükemmel insan olmayı kendine gaye edinir ve edinmelidir. Bunun için tarikatın olması da şart değildir.”⁵³

Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen dönemde tarikatlara ve tekkelere gösterilen tepkinin nedeni sorulduğunda FG şöyle bir yorum getiriyor:

“Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemindeki genel bozulmadan ve çöküşten, tarikatlar da tekkeler de medreseler de nasibini almış. Asıl fonksiyonlarını istenildiği manada göremez olmuşlar. Aynı şey, orduda [da] yaşanmıştır. Osmanlı döneminde, hemen bütün yeniliklere, bazen yanına medreseyi de alarak yeniçeriler karşı çıkmıştır. Patrona Halil İsyanı ve daha başka isyanlarda durum böyledir. Medrese olarak, mesela bir dönem Kadızâdeliler adeta geriliğin temsilcileri gibi [davranmış]lardır. Kısaca, Osmanlı'nın yaşadığı genel çöküşten, bir zaman onun yükselmesinde en önemli rolü oynayan müesseseler, askeriye, ilmiye, yani medreseler ve tekkeler de nasibini almıştır. Aynı şey bugün de olabilir. Tarikatlarda kısmen yozlaşma yaşandığı gibi, şahit olduğumuz üzere, mülkiyede de daha başka hayati müesseselerde de aynı yozlaşma görülebilir.

...Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda tekke, zaviye ve medreselerde görülen bozulmanın, yozlaşmanın üzerine gidilmiş; gerek bunlara karşı, gerekse yer yer ortaya çıkan bazı isyanlara ve asker kaçaklarına karşı İstiklâl Mahkemeleri kurulmuş. Fakat bu mahkemelerde olsun, yozlaşmaya karşı gösterilen tavırda olsun, zaman zaman aşırılıklara [gidilmiştir. Bunlar, o] anın ve hadiselerin sebep olduğu reaksiyon içinde [değerlendirilmelidir.] O gün devletin cephe aldığı, tasavvuf değildi, olamazdı da. Çünkü tasavvuf, İslâm'ı fert seviyesinde en iyi yaşama ve mükemmel insan olma mesleğidir. İhlâs, samimiyet, takva mesleğidir. Fakat bu ad altında ilme, yeni gelişmelere karşı çıkılır ve bu konularda devletin önü tıkanmaya çalışılır-

sa, devlet, usulü dairesinde buna müdahale eder. Aksi halde, müdahalesinde haklılığı olmaz.”⁵⁴

FGH’nin bu analizi, son dönemde gündemi işgal eden “dinci” ve “laikçi” tartışmasına da uzanıyor:

“[D]inde yobazlık olduğu gibi ... dine karşı çıkmada da yobazlık olabilir.] ... Hukukî manada lâikliği benimseyenlere kimse bir şey demez, lâikliği bir ideoloji, bir kavga unsuru haline getirenlere ‘lâikçi’ diyorlar, ‘laikçi yobaz’ diyenler de oluyor. Dolaşısıyla, şahsen bu tür ifadeleri kullanmaktan hoşlanmasam ve bunları kendi üslûbuma çok ters de bulsam da bu tür insanlar olabiliyor. O bakımdan, yukarıda arz etmeğe çalıştığım gibi, devlet ve toplum olarak, yumuşak, hoşgörölü, diyaloga açık, farklılıklara saygılı fakat birleştığımız noktaları ön plana çıkarıcı, barıştıracı olmalı ve hukuk sınırları dışına çıkmamalıyız.”⁵⁵

13- Gülen Hareketi bir tarikat olarak nitelendirilebilir mi? Manevi alana ilişkin öğretileri ve günlük hayata ilişkin pratikleri, ona tarikat denmesine olanak verir mi?

Bir yanda insanlar-arası iletişimi ve etkileşimi ortak yaşamı yeknesaklıktan kurtaracak, yeni sentezlerle zenginleştirecek bir kazanç olarak gören; diğer yanda her türlü (inançta ve düşüncede) yobazlığı reddeden FGH’nin, ilham verdiği birlikteliğin bir tarikat örgütlenmesi olup olmadığı sorusuna hazırlıklı olduğu belli.

Gülen hareketinin temel dinamikleriyle klasik İslâm tarikat geleneğinin dinamikleri benzeşmekle birlikte hareket, gerek bir sivil inisiyatif olarak örgütlenme biçimi, gerekse kültürleşme (esas aldığı değerler ve onları uygulama) biçimi ile tarikat örgütlenmesinden ayrılmaktadır. Max Weber’in Protestanlık ve Asya dinleri üzerine yaptığı analizlerde geliştirdiği “dünyevi asketizm” kavramıyla da kısmen analiz edilebilmekle birlikte Gülen hareketi, sivil dinamiklerle organize olmuş bir harekettir. Klasik tasavvuf kültüründeki tevazu, fedakârlık, diğergâmlık adanmışlık ruhu, halk içinde Hakk’la beraber olma, başkalarının iyiliği için yaşama, karşılıksız hizmet etme, hiçbir niyet ve eyleminden ödül beklentisi içine girmeden ruhi, manevi ve kalbi derinlik... gibi pek çok kavram, hareketin fikri

ve ameli dinamikleri arasında yer almaktadır. Ama bu, tarikatlarda olduğu gibi yalnızca insanın kendi içine yönelmez. İçe yöneldiği kadar dışa ve toplumsal olana da yöneliktir. Bu açıdan dini derinlik ve kulluk şuuru daha bütüncüdür/kuşatıcıdır ve sosyal amaçlar taşır. Weber kendi kavramsallaştırmasıyla buna “dini ve sosyal ilişkilerin rasyonelleşmesi” olarak bakar. Aslında bu bile Gülen hareketinin rasyonel ve toplumsal dinamiğini bütünüyle kuşatmaz.

Tarikat, daha özel ve mahrem olana yöneliktir. Kişiyi (‘salık’i, yani tarikat yolunda olanı) dünyadan soğutur, sosyal hayatın içinden kopararak bireysel ve ruhi tecrübe ve çilelere yöneltir. Üyelerini bütünüyle sosyal hayattan koparmasa da tarikat, daha katı, açılıma çok da dirençli disiplin içinde tutar. Gülen hareketi, tarikattan ziyade Mevlana, Yunus, Yesevî çizgisinde daha geniş sosyal bir içerik taşır. Adeta onların çağdaş bir izdüşümüdür. Burada “dini duygu” ile “sosyal eylem” büyük bir uyum içerisinde hareket eder. İçe yönelik arınma, olgunlaşma, anlama ve aydınlanma çabası, Yaradan’a ulaşmak için gereklidir ama ‘yaratılana’ ulaşma ve ona el verme çabası da iyi kulluğun gereğidir. Bu ikisini benliğinde birleştiren kişi kâmil insan olacaktır. Kişinin dini ve toplumsal dünyaları (veya kişilik katları) arasında bir kopukluk olmayacaktır. Dünya nimetlerinden asgari düzeyde yararlanma veya aşırıya kaçmama tutumu (‘çilecilik’ bu kavramı tam karşılamaz) bireysel olarak kişiyi olgunlaştırdığı gibi, toplumsal olarak da onu başkalarıyla aynı tarzda hissetmeye ve hareket etmeye yöeltebilir. Bu da bir ideal ve eylem ortaklığı (toplumsal olana benzer duygu ve hedeflerle katılma) sonucunu doğurabilir.

Max Weber sistematığında bu ilinti, “dinin ve sosyal ilişkilerin rasyonelleşmesi” olarak ifade edilmiştir. Gülen hareketinin insanla toplumu, din ile sosyal davranışı kategorik olarak ayırmayan, dolayısıyla bireyin bütünlüğünü bozmayan yaklaşımı, günlük hayatta rasyonel olmak isteyen, ama ruhani hayatta Yaradan’la bütünleşmeyi arayan bireyler için davetkâr olmuştur. Bu anlamda, ‘hareket’, gücünü ve dinamizmini bu çağrının modern insanın ihtiyaçlarına yanıt veren felsefesinden almaktadır denebilir.

Gülen hareketinde kritik kavramın ‘hizmet’ olduğu vurgulanmıştı. Gülen’in hizmet anlayışı toplumsal sorumluluk ve adanmışlık ruhunu gerektirir. Söz konusu olgu, Max Weber’in Protestan ahlakını (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu) tanımlarken belirttiği; zevklerde aşırıya kaçmamak, topluma (diğerlerine) karşı sorumluluk ve elde edilen değerlerin tüketimden çok başkalarının hayatını olumlu etkileyecek yatırımlara dönüştürülmesi ilkelerine benzer. Ancak buradaki ‘azla yetinmek’ veya yaşam tarzında tevazu büyük hedefler gütmeyi dışlamaz. Bu nedenle Gülen’in hizmet anlayışı, bireyi aşar; kapsamlı (evrensel) ve devamlılık arz eden bir dinamik haline gelir.

Normal bir dindarlık, böylesi bir fedakârlığı kaldırmaz. Zira normal bir dindarlığın sınırları bellidir; namaz, oruç, zekât, hac vs. Ama Gülen’in “hizmet” tanımlaması daha geniş çaplı ve süreklilik (hayat boyu sürecektir) arz eden bir durumdur. Yalnızca dini temele değil, milli, insani, ahlaki ve evrensel değerlere de tutunur ve akılcılıktan ayrı düşmez. Bu anlamda FGH’nin tanımladığı hizmeti üstlenen insanlar, özveri, idealizm, adanmışlık ve akılcılık değerlerini kişiliklerinin ayrılmaz bir parçası yapmışlardır. Gülen’in hizmet erbabı kendilerini bireye, topluma (o millet der), insanlığa ve dine (Allah’a) aynı anda hizmet etmek ve rızalarını almak üzere görevli addederler. Kabul etmek gerekir ki böyle bir adanmışlık, büyük bir insan ve Tanrı sevgisi olmazsa gerçekleşemez.⁵⁶

Tarikat (mı?) tartışmasına dönersek, FGH, çilecikten çok fedakârlığı, adanmışlığı ve aşırılıktan sakınmayı öğütlemiştir. Birlikte hareket etmenin ve aynı ilkeleri paylaşmanın erdemini savunduğu kadar yaşamı anlamlandıran ve yücelten değerleri (maddi ve manevi) üretmenin gereğini de vurgulamıştır. Bu çağrı hem samimi hem de gerçekçi bulunmuştur. Çağrının eyleme; eylemin harekete dönüştüğü tipik bir sosyal oluşum ortaya çıkmıştır. Bu hareketin Türkiye’den çıkması bir tesadüf olmasa gerektir. “İslâm’ın Türkiye şartlarında yorumu” derken FGH’nin muradının bu olduğu anlaşılmaktadır.

14- Günümüz dünyasında fanatizm yaygınlaşıyor ve İslâm'ın üzerine gölge düşürüyor. Bu dinler ve kültürler-arası bir sorun mudur yoksa İslâm âleminin içinde filizlenen bir sorun mudur? İkincisiyse nasıl aşılabilir?

Bu soruya FGH, “Her ikisi de” diye cevap veriyor ve şöyle devam ediyor:

“İslâm dünyası haricinde de bugün fanatizm, gerek dinler, gerekse ideolojiler özelinde belki de tarihin hiçbir döneminde görülmediği ölçüde tavan yapmış [bulunuyor]. Dolayısıyla bu geniş perspektiften bakıldığında, konuyu sadece İslâm âlemiyle sınırlandırmak yanıltır ve İslâm dünyasını bu çerçevede şamar oğlanı yapmak haksızlıktır.”⁵⁷

FGH, giderek artan şiddeti fanatizme, hoşgörüsüzlüğe ve sevgisizliğe bağlıyor. Bu sevgisizliği de duygudaşlık eksikliğiyle yani insanların birbirlerinin sorunlarına ve öznel durumlarına duyarlılıklarıyla ilintili görüyor. “Herkes kendine baksın ve fanatik çöplüğünü süpürsün” diyor.

Fanatizm karanlık bir odanın anahtar deliğinden dışarıya bakıp dünyayı gördüğüyle sınırlı sanan bir insanın duygularıyla hareket etmeye benzer; sadece kendi dar görüşünden hareket eden ve başka her şeyi yabancı ve dışsal gören bir ruh halidir. Fanatik, bildiği ve gördüğü dışında kalan her şeyi kuşku, korku ve nefret kaynağı olarak algılar ve ona savaş açar. Bu uğurda kendisine, yakınlarına ya da başkalarına vereceği zararı önemsemez. Kuşku, endişe ve nefret duyduğu inanç, nesne ve topluluklara karşı açtığı savaşı kutsar, onu kutsal bir ‘dava’ haline getirir. Bu yapay kutsallık fanatiğin, insan öldürdüğü ya da binaları havaya uçurduğu zaman ahlaki sorumluluk duymamasına neden olur. Bu kutsal davada her şey -kendisi de- önemsizdir ve dava için ‘harcanabilir’.

Böylesine akıl ve ahlak dışı bir inanca, ancak kutsal kitapların ve dinlerin temel ilkeleri dışına çıkılarak varılabilir. Aşırı baskı, esaret, yoksulluk ve çaresizlik, başka deyişle ‘kuşatılmışlık’ duygusunun etkisindeki insanlar kurtuluşu aşırı doktrinlerde arayabilirler. Yaşadıkları ortam buna inanmaya müsaittir. Bir de onlara bu aşırı öğretileri bir kurtuluş ideolojisi olarak sunan öğreticiler varsa,

ortaya patlayıcı bir bileşim çıkar. Bu değerlendirmenin ışığında fanatizm, verili/mevcut koşulları bir çaresizlik veya esaret olarak yorumlayan ve kurtuluşun bireyi ve her türlü insani değeri feda etmeyi göze alan aşırı tepkilerde (sınırsız şiddette) saklı olduğunu savunan ruh hali olarak tanımlanabilir.

Bu nedenle FGH, dinin temel ilkelerinin belirli bir zamana ve mekâna göre yorumlanmasının sakıncalarını vurgular. Fanatizm sorununun aşılması için "iyi insan" olmanın şartlarından (örneğin öldürmeyeceksin, çalmayacaksın, kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapmayacaksın vs.) ve Peygamber'in uygulamalarından sapılmamasını salık verir. Buraya kadar söylenenler İslâm dünyasının içerden okunmasına dayanır. Bir de meselenin dış boyutu vardır.

FGH'ye göre, İslâm dünyası yüzyıllarca Batı tarafından doğrudan işgal ve sömürü altında tutulmuş; bedeni zincirlenirken ruhu esir edilmek istenmiştir. Batı'yla ittifak eden veya kendi halkından çok Batılı seçkinler gibi davranan ama ülkelerini geliştirmeyen ve özgürleştirmeyen yöneticilerce idare edilen birçok İslâm ülkesinde derin bir hoşnutsuzluk iklimi oluşmuştur. Bu iklim, yıllar içinde büyümüş, koyulaşmış ve adil olmayan ülke yönetimleri kadar yabancı boyunduruğuna da isyan boyutlarına varmıştır. Gelişmeyen ulus, güçlü ulusal akımlar yaratamamıştır. Sosyalizmden beklenen kurtuluş, sosyalizmin maddi şartları oluşmadığı için İslâm âleminde gerçekleşememiştir. Adalet, özgürlük, dayanışma ve ahlaki yönetim beklentisi dinsel bir iklimde aranmıştır. Dinin vaadi olan bu beklentiler siyasetle karşılanamayınca dine siyasal bir rol yüklenmiş ve dinsel terminoloji ve duygularla adalet ve özgürlük aranmaya başlanmıştır. Bu durum din ile siyasetin iç içe girmesine neden olmuştur.

Böyle olunca her türlü olumsuzluğun giderileceği umuduyla din günlük siyasetin alanı haline gelmiş ve dünyevileşmiş, her türlü kavgaın odağı olmuştur. Kutsal kavramlar ve bir ucu Yaradan'a uzanan bir meşruiyet arayışı yoluyla her türlü aşırılığın ve şiddetin önü açılmıştır. Kimi fanatik din adamlarının yorumuyla kutsal metinler birer nefret belgesi olarak yeniden anlamlandırılmıştır. Kendilerini 'kuşatılmış' hisseden genç insanlar etki altına alınmışlar,

çaresizlik duyguları istismar edilerek, tanrısal olduğuna inandırıldıkları bir dava uğruna ölmeyi ve öldürmeyi 'ibadet' olarak benimsemişlerdir.

Ülkelerini geliştirmeden, özgürleştirmeden ve insanlarına anlamlı ve haysiyetli bir hayat sunmadan onları on yıllarca demir yumrukla yöneten Batıcı seçkinlerin şekillendirdiği çaresizlik ortamından 'çıkışın' yolu olarak fanatizmin benimsenmesi, İslâm âlemi için bir talihsizlik olmuştur. Bu kısır çemberi kırmak, ancak fanatizmin bir kurtuluş ideolojisi olarak ürettiği ülkelerin gelişmesi, cehaletin kararttığı dimağların çağdaş bir eğitimle aydınlanması ve dinin siyaset alanından çekilerek -belki de daha doğru bir ifade ile siyasetin din alanından çekilerek- eski saygın yerine dönmesi ile mümkün olacaktır.

15- Fethullah Gülen'in ilk izleyenleri, yeni geldikleri kent ortamında dini değerleri merkeze alan bir cemaat yaşamına ihtiyaç duyan insanlardı. Dayanışma ve yardımlaşma onlar için önemliydi. Bu cemaat yapısı içinde bireyin yeri nasıl belirlenmişti ve birey cemaate teslim olmadan özgür iradesini korumayı nasıl başaracaktı? Bu sorunu pratikte ve öğretilde nasıl çözdünüz?

Sayın FGH, "Sorudaki cemaatleşmeyle alakalı hususlara aynen katılmak zor" dedikten sonra, sorunun ikinci bölümünü yanıtladı. Aslında soruda bahse konu olan yeni bir "cemaat" arayışı, dinsel bir cemaati ima etmiyordu. 'Cemiyet' ve 'cemaat' ya da 'toplum' ve 'topluluk', toplumbilimin iki temel kavramıdır. Toplumlar en geniş dayanışma ve işbölümü örgütleridir. Farklı kültür ve meslek kümelerini içlerinde barındırırlar. Toplumlar bireyler için fazla geniştir; birey toplum içinde kendini köksüz, dayanaksız ve anonim bulabilir. O nedenle -geleneksel veya modern- her toplumda bireyler kendilerini kavrayacak, bir kimlik veya işlev sunacak, benzerleriyle dayanışmalarını sağlayacak, hayatlarına anlam katacak topluluklar (cemaatler) ararlar. Bu her zaman ve her toplum için geçerlidir.

Özellikle geleneksel cemaat ortamından gelen, sosyal ilişkileri, değerleri ve hayatlarını yönlendiren temel ilkeleri “bilindik” (içinde sürpriz taşımayan) toplumsal çevrelerin insanları, bildik geleneklerin değil, oluşumuna katılmadıkları yasa ve kuralların geçerli olduğu modern kent ortamında kendilerini boşlukta hissederek. Bu nedenle kendilerine çok yabancı gelmeyen değerleri benimsemiş, davranış kodları fazla farklılık göstermeyen insanlarla bir araya gelerek daha güvenli bir çevre/evren ararlar. Bu çok doğaldır ve her toplumun gelişme sürecinde yaşanan bir olgudur. Nispeten geç gelişen ve geleneksel özellikleri büyük ölçüde korunan geniş bir ‘taşra’sı olan ülkemizde bu süreç halen sürmektedir. İşte Gülen hareketi bu sürece denk düşmüş ve önemli bir ihtiyaca cevap vermiştir.

Gülen düşüncesi ve dayanışma ideolojisinin önemli kavramlarından birisi ve bireyin topluluk içinde kaybolmasını engelleyen emniyet şûbapı şûrâ olgusudur. Kur’an’ın hükümlerine bağlanan şûrâ olgusu, cemaat mensuplarının kendi aralarında aldıkları kararları ve düzenledikleri ilişkileri birbirlerine danışarak ve dayanışma içinde gerçekleştirmeleridir. Bu, inanan bir toplumun en önemli özelliğidir. FGH’ye göre eşitliğe, katılmaya ve dayanışmaya olanak veren şûrâ, Kur’an-ı Kerim’de namaz ve infakla (geçindirme, yedirip içirme, yani düşküne arka çıkıp modern tabirle onu güçlendirme ve topluma dâhil etme) ile aynı çizgidedir. Nitekim, Şûrâ Suresi’nde (42/38) şûrâ, ibadetlerle beraber anılır, onun ibadet ölçüsünde bir muamele olduğu hatırlatılır.

FGH, bu öneriyi hem inanç gereği hem de toplumsal dayanışma ve kendi içinde uyumlu bir toplumsal yapının oluşması açısından önemser:

“İslâm dininde şûrâ, hem idare edenlerin hem de idare edilenlerin mutlaka uymaları lâzım gelen hayatî bir esastır. İdareci; siyaset, idare, [yasa yapma] ve toplumla alâkalı daha pek çok meselede istişarede bulunmakla; idare edilenler de kendi görüş ve düşüncelerini idarecilere bildirmekle sorumlu tutulmuşlardır.”⁵⁸

FGH'ye göre şûrâ: "herhangi bir hususta verilecek kararların isabetli olabilmesinin ilk şartıdır. İyiden iyiye düşünülmeden, başkalarının fikir ve tenkitleri alınmadan fert ve toplumla alâkalı verilen kararlar[ın], çok defa hüsrân ve fiyasko ile neticelendiği görülmüştür... Başkalarının fikirlerine saygılı olmayan biri, üstün bir fıtrat, seviyeli bir dimağ, hatta dâhi bile olsa, her düşüncesini meşverete arz eden sıradan ve düz bir insana göre daha çok yanılmalara maruzdur. En akıllı insan, meşverete en çok saygılı ve başkalarının düşüncelerinden en çok yararlanan insandır. İş ve plânlarında kendi fikirleriyle yetinen, hatta onları zorla diğer insanlara da kabul ettirmeye çalışanlar, önemli bir dinamizmi elden kaçırdıkları gibi, çevrelerinden de sürekli nefret ve istiskal görürler."⁵⁹

Burada FGH, demokratik bir toplumun olmazsa olmaz şartı olan tartışmayı ve ortak karar almayı salık vermektedir. Bu görüş, klasik bir tarikat kalıbının çok ötesinde, yeniklere ve insan iradesine açık bir ortaklaşmayı öne çıkarmaktadır.

Meşverete başvurulmadan, yani topluluk üyelerinin fikir ve reyî alınmadan girişilen (keyfi) uygulamalar sonunda insan "kaderi tenkit ve çevreyi suçlama gibi ...zararlı davranışlara" girebilir. Çok sık şahit olduğumuz, "Dış güçlerin bitmez tükenmez tehdidi altındayız", "Bizi bölecekler, sömürgeleştirecekler" endişeleri, hep halka başvurulmadan, onun görüşü alınmadan verilen, toplumun gerçeklerinden çok yöneticilerin kendilerince 'uygun' gördükleri kararların sonuçlarından türeyen olumsuzluklar nedeniyledir.

FGH'ye göre, modern ve demokratik toplumu da "İslâm nizamını [da] ayakta tutan dinamiklerin başında şûrâ gelir. Ferde-topluma, devlete-millîte, ilme-maarife, iktisâdiyâta ve içtimâiyâta (ekonomik ve toplumsal alana - DE) ait meselelerin çözümünde en önemli misyon ve vazife şûrâyâ aittir[r]."⁶⁰

16- Şûrâ kavramının, bireyin topluluk içinde erimesini engellediği ve ortak kararların oluşmasına katkıda bulunduğu açık. Yöneten-yönetilen ilişkileri çerçevesinde şûrâ olgusuna nasıl bir rol atfediyorsunuz?

FGH, kesin Kur'an hükmü veya sarîh sünnet olarak kayda geçmiş ilkelere, yani nass'a bir Müslüman olarak öncelik verilmesi gereğini vurguladıktan sonra, "Devlet reisi veya [yöneticilerin], Allah tarafından [onaylandıklarına inanılsa da] vahiy ve ilhamla da beslense[ler], yine istişare etme zorunluluğu altındadır[lar]. Aslında, bugüne kadar [bu]nu görmezlikten gelen veya göz ardı eden hiçbir toplum iflah olmamıştır. Zaten Efendimiz de ümmetin kurtuluş ve geleceğe yürümesini, 'İstişarede bulunan kaybetmez' sözleriyle meşverete bağlamıyor mu?" demektedir.⁶¹

Bu yargı, Gülen hareketini giderek genişleyen ve farklı kesimleri içeren bir 'hareket' veya duygu ve amel birliği haline getiren gerçeği de içinde taşımaktadır. Burada yapılan değerlendirmeyi kuvvetlendiren fikri deliller yine FGH'nin şûrâyı ve meşvereti nasıl yorumladığında mevcuttur:

"Allah Resulü, her meseleyi ashabıyla istişare ederek onların düşünce ve görüşlerini alıyor, plânladığı her işi maşerî vicdana mâl ediyor ve ...plânlanan işlere, herkesin ruhen ve fikren iştirakini sağlayarak projelerini en sağlam statikler üzerinde gerçekleştiriyordu. ...Böylece [Peygamberimiz] hayatı vahyin aydınlığında sürdürüyor olma[sına] rağmen, meşveretle memur olduğunu da ortaya koyuyor; bununla idarecilere sorumluluklarını hatırlatıyor, idare edilenlere de düşüncelerinin değerlendirilmesi fırsatını veriyor... ve onlara, idarecilere yardımcı olma yollarını açıyor; idarecilere de istibdâda girmelerini hatırlatıyordu."⁶²

Bu sözlerle FGH, toplum yaşamında yöneten-yönetilen ikiliğinin kalıcı ve kurumsal değil, sadece işlevsel ve topluluğun ihtiyacını karşılamaya yönelik bir iş/görev bölümü olduğunu hatırlatıyor. Modern demokrasinin esası olan bu anlayış, dinin siyasete; siyasetin de dine karışmaması ve her birinin kendi özerk alanlarında hükümlerini icra etmeleri ilkesine gönderme yapıyor. Yaptığı anda da vahiy ile yasa yapımı arasındaki ilişki, hatta olası çelişki gündeme geliyor. FGH bu sorunsalı (problematik) şöyle aşmayı öneriyor:

"Elbette ki şûrâ ilâhî emirler önünde bir teşri (yasa yapımı) kaynağı değildir. ...Evet, İslâm'da, hakkında sarîh 'nass' olan meseleler insanların müdahale sınırları dışında bırakılmıştır.

Bu türlü meselelerde [de] sadece nassın ifade ettiği maksadın bulunabilmesi mülâhazasıyla şûrâya müracaat edilebilir. Hakkında İlâhî nass bulunmayan meseleler ise bütünüyle şûrâ sınırları içinde sayılır. Bu gibi hususlarda varılan netice ve verilen kararlara, nasslarda olduğu gibi uyma mecburiyeti vardır. ...Aslında İslâm'daki nasslar, küllî prensipler ve umumî kaideler[dir]. ...[S]ayıları ...fazla olmayan bir kısım meselelerin dışında ...tafsilatta bulunup fazla durmamış[lard]ır. Haklarında nass ...olmayan mevzulara gelince, bunlar bütünüyle şûrâ alanı içine girerler ve meşverete açık meselelerdir.”⁶³

Bu yorumu kendi sözlerimizle ifade edersek, İslâm'da sosyal ve siyasal alanı kapsayan sınırlı sayıda nass, yani vahiyle gelen kesin hüküm vardır. Bunlar dışındaki tüm alanlarda meşveret ile karar alınır, alınmalıdır. Eğer belirli bir zaman ve durumda yanlış karar alınmış veya bir süre sonra o karar, amaca aykırı duruma düşmüşse, bu durum yine şûrâ (topluluğun ortak kararı) ile giderilmelidir. Kısacası, toplum zorbaca veya zorbalarca, onların keyiflerine göre değil; günlük hayatın ihtiyaçlarından hareketle toplumu oluşturan bireylerin ortak akli ve kararlara katılması ile ortaya çıkacak yasa ve ilkelerle yönetilmelidir. FGH, bu demokratik ilkeyi İslâm'ın özünde bulurken, toplumun ve yönetim tarzının laik yorumu, belirtilen ilke ile hiçbir biçimde çelişmemektedir.

Çelişmediği için de dine saygılı bir laikliğin, FGH'nin İslâm'da gördüğü, “insanlar arasında eşitliğin tahakkuk ettirilmesi, ...cehaletle savaşıp bilginin yaygınlaştırılması, ...ülke insanının devletlerarası [dengelerde] yer ve itibarını korumaya yönlendirilmesi, ...fert ve toplum arasında [sosyal] adaletin gerçekleştirilmesi, ...her kesimiyle bütün bir milletin, hemen her ferdinde sevgi, saygı [ve zevklerden] fedâkarlıkta bulunarak başkaları için yaşayabilmesi duygularının geliştirilmesi, ...iç ve dış siyasetin tanzim edilmesi, ...dünyanın yakın takibe alınması, ...bütün bir cihanla başa çıkabilecek güç kaynaklarının [oluşturulması ve] modernizasyonu ...gibi hususlar[la]” pekâlâ bağdaşabileceği ileri sürülebilir. (*Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994). Zaten bunlar insanlık tarihinin temel meseleleridir. Din de dünyevi siyaset de bu insani ihtiyaçları karşılamak konusunda işlevsel olmak durumundadır.

FGH, şûrânın neler vaat ettiği konusunda, bu yorumu daha da kuvvetlendirecek fikirler ileri sürer:

“[T]oplumun fikir ve müdahale seviyesini yükseltmek, ...her yeni hâdisede onun görüşlerini alıp ona kendi önemini hatırlatmak, hatırlatıp alternatif düşünce üretmeye sevk etmek, ...[toplumun] idareye katılmasını sağlamak... halkın idareyi kontrol edip, gerektiğinde idarecileri sorgulaması şuuru canlı tutmak, ...yöneticilerin sorumsuzca davranışlarını engelleyip tasarruflarını sınırlandırmak.”⁶⁴

FGH’nin bu önerileri, ‘katılımacı ve müzakereci demokrasi’ olarak adlandırılan modern demokrasi tanımına oldukça yakın. Seçimlerle sınırlı, vesayetçi, yani devlet/bürokrasi güdümlü bir siyasal sistemden çok, gelişmiş ülkelerde görülen hukukun üstünlüğüne dayanan, insan merkezli siyasal sistemlerle daha uyumlu bir düzen tasavvuru içeriyor Gülen’in analizi. Üstelik Gülen, halkı kendi hayatına ilişkin kararlara katılmaya çağırırken bunun bir hak olduğu kadar sorumluluk olduğunu söylüyor ve bu sorumluluğu yerine getirmeyen bireylerin yurttaşlık görevinden kaçtıklarını dile getiriyor.

Yurttaşların tercih ve taleplerine başvurmayan yöneticiler kadar, reylerini hisas etmeyen ve taleplerini dile getirmeyen yurttaşları da eşit oranda sorumlu tutuyor:

“[İ]dareci bu sorumluluğu yerine getirmediğinde mesul olacağı gibi, idare edilenler de fikirlerinin alınmak istendiği konularda görüşlerini bildirmediğinde mesul olurlar. Hatta sadece görüşlerini bildirme[diklerinde] değil, görüşlerinin alınmasında kararlı olmadıkları zaman da vatandaşlık vazifesini yerine getirmemiş sayılırlar.”⁶⁵

Görülüyor ki FGH, bireyleri aktif yurttaşlar olmaya ve kendi kaderlerini doğrudan etkileyen kararları bizzat almaya davet ederken, karar sahibi olmamayı da bir yurttaşlık zafiyeti olarak değerlendiriyor. Bu tür yurttaşların, ellerindeki gücü paylaşmayan, aldıkları kararlar sorgulanamayan yöneticilerin veya demagogların pençesinden kurtulamayacağını ima ediyor. FGH’nin dikkat çektiği bir husus da oybirliğinin sağlanamadığı durumlarda çoğunluk

kararının geçerli olması (buna 'icma hükmü' diyor) ve buna herkesin uyma hükümlülüğünü hatırlatıyor; tabii azınlık haklarının korunması şartıyla...

Bu verilerin ışığında, Gülen öğretisinde, tüm yaşam alanları nasslardan kaynaklanan değişmez, değiştirilemez, sorgulanamaz kurallara bağlanan bir toplum ve yönetim anlayışını bulmak imkânsızdır. Tersine, dini nassların kendine özgü ilahi alanı dışında kalan çok geniş bir dünyevi alanda oldukça gelişmiş bir demokratik düzen savunusu ve bireysel teşebbüs alanı teklifi ile toplumun karşısına çıkıyor.

İyi insan olmak, 'ahlaklı ve dayanışmacı toplumsal ilişkiler' geliştirmek için temel ilkeler vazeden nasslar ile ibadete ilişkin esaslar olmasa bir dinden bahsetmek mümkün olmaz. Bu nedenle sırf nasslar var ve onlardan bahsediliyor diye kapı arkasında bekleyen bir "şeriat tehlikesi"nden söz etmek çok anlamlı değil. Hele ki FGH'nin adını koymadan söz ettiği (şûrâ ve meşveret kavramları ile ifade edilen) demokrasi konusunda söylediklerini dinledikten ve yazdıklarını gördükten sonra...

Bu konuyu FGH'nin kendi sözleriyle sonlandıralım:

"Ben her meseleyi kolektif şuur içinde çözmekten yanayım. Üç aklı, bir akıldan daha üstün görenlerden ve arkadaşlarımla çoğunluğunun hissiyatını, hissiyatıma tercih edenlerdenim. Öyleyse gelin; mutlaka istişare mekanizmasını işletelim. Geleceğin büyük problemlerini o çarkın içinde öğütelim ve katıyen münferit hareket etmeyelim."⁶⁶

Fethullah Gülen, her ne kadar demokrasinin, yani bireylerin kendi hayatlarını ilgilendiren kararlara katılmasının önemine ve verilen kararları uygulayanların sıkıca denetlenmesinin erdemine inansa da kâmil insanların öncülüğüne olan ihtiyacın da farkında. Şöyle diyor:

"Bilen insan çok; fakat bildiğini temsil eden insan çok az. Bilginin irfana dönüşüp onun da davranışlarımıza aksetmemesi bizim eksikliğimiz." Hem bilen (o, 'bilge insan' diyor) hem de önderlik vasfı taşıyan insan, Bediüzzaman'ın tespitiyle "vazife taksimi, mesai tanzimi ve yardımlaşmanın kolaylaştırılması" görevlerini üstlenir. "Toplumda a'dan z'ye her seviyedeki

insanın yapacağı şeyler vardır. Bu açıdan...[herkese]... kapasiteleri istikametinde iş verilmeli. Böyle olunca [birlik ruhu] zedelenmez..."⁶⁷

Kanaat ve topluluk (cemaat) önderlerinin öneminden bahsederken söz kaçınılmaz olarak FGH ile izleyicileri arasındaki ilişkiye geliyor. İzleyicileri (kendisinden ilham alanlar ve onu kanaat önderi olarak görenler), onun huzurunda ne oranda bir meşveret ortamı içinde olduklarını hissediyorlar sorusuna FGH şu yanıtları veriyor:

"Arkadaşların bazıları ...belki saygılarının tesirinde kendilerini her zaman ifade etmek istemiyorlar. İfadeden biraz geri duruyorlar. Fakat sizin arzu ettiğiniz şekilde anlar da az değildir. Çok konuşuluyor, düşüncelerini ifade ediyorlar. ...[B]en hep arkadaşlara telkin ediyorum. ...Teslimiyetçi bir ruhla illa 'Falan hep doğru konuşur' demeyelim diye. Kendi kendimi de sorguluyorum, bunlar yanlış olabilir diye. Benim yorumlarım, şahsi yorumlarım. Bunlara katılmayabilirsiniz. Ama bazı şeyler var ki, bunlar doğruysa, kitap ve sünnetle [teyit edilmişse] ille de beyin fırtınası yapacağım diye yok yere bir fırtına çıkarmanın da manası yoktur."⁶⁸

Otoritesinin etkisinin ve cemaat bağının, izleyenleri arasında bireyselliği ve özgürlükleri baskılayan bir yanı olup olmadığı sorulduğunda FGH şu yanıtı veriyor:

"Mutlaka tesiri vardır. Saygı duyup saygının altında ezilme söz konusu olabilir, fakat her zaman olan şeylerden değildir. Bunu hepimiz beraber çözmemiz lazım...[A]rkadaşlar da düşüncelerini rahatlıkla ifade etmelidir... münazara [şeklinde]... [y]ani edebe muvafık şekilde, her meseleyi birbirimize karşı saygıyı koruyarak açık müzakere edebiliriz... Bu da olur zamanla zannediyorum. Şu anda da burada herkes düşüncesini çok rahatlıkla ortaya koyuyor. Doğruysa hüsnü kabul görüyor."⁶⁹

Bu değerlendirmeden sonra FGH kanaat önderlerine veya bilge insan ihtiyacına geri dönüyor ve bu insanların varlığının ve olumlu etkisinin veya eksikliğinin toplumlarda nasıl yansımalarla yol açabileceğine işaret ederek cevabını noktalıyor:

"Düşünce ufukları itibarıyla fertler kendi egolarını aşamamış, aşanlar da bunu gerektiği gibi seslendirememiş, seslendirip

mensup oldukları [toplumun] her kesimine mâl edememişlerse, böyle bir milletin zamanla kuruması, çözülmesi ve başkaları tarafından yutulması kaçınılmazdır.”⁷⁰

17- *Fethullah Gülen’in laiklik anlayışı nasıldır?*

Bu konuda oldukça hırpalanmış birisi olarak oldukça hazırlıklı olduğu görülen FGH, uzmanların görüşlerinden hareketle şu değerlendirmeyi yapıyor:

“1982 Anayasasının 2. maddesinde laikliğin Türkiye Cumhuriyeti’nin temel niteliklerinden olduğu belirtilirken, 24. maddede herkesin ‘vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğu ve dinin istismar edilemeyeceği’ öngörülmüştür. Laiklik Anayasamızda ve diğer kanunî metinlerde tarif edilmemekle birlikte, 2. maddenin gerekçesinde laikliğin ‘hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyeceği’ açıklanmış ve ‘her ferdin istediği inanca sahip olabilmesi ve dini inançlarından dolayı farklı bir muameleye tabi kılınmaması’ anlamına geldiği ifade edilmiştir. Din hürriyeti ise kişilerin diledikleri dine inanmaları ve taciz edilme korkusu olmaksızın serbestçe seçtikleri dinin gereklerini yerine getirmeleri olarak tarif edilmektedir.”⁷¹

FGH, yürürlükteki hukuk kurallarına bakarak laisizmin diyanetin dünya hayatına, idarenin de dini hayata karışmaması; herkesin kendi sosyal ortamında inancını özgürce yaşayabilmesi olarak anlaşılması gerektiğini savunuyor. Ama gerçek hayatta durum böyle değil. Olmadığı için de birçok sorun çıkıyor; toplumla devlet ve inanç kümeleri arasında gerilimler yaşanıyor. FGH’ye göre, insanlar, bir dine mensup olup olmama konusunda kendi serbest iradeleriyle karar vermeliler. Yurttaşlar (tüm insanlar), bir dine inanma veya bir dinin gereklerini yerine getirmeleri bakımından herhangi bir zorlamaya tabi tutulmamalıdır. FGH, inançla bağlı olduğu İslâm dini açısından şöyle düşünmektedir:

“Dinin ruhunda ve özünde zorlama yoktur. Çünkü zorlama dinin ruhuna [aykırıdır]. İslâm, irade ve ihtiyarı esas alır ve bütün muamelelerini bu esas üzerinde kurar. İkraha (zorlama) ile yapılan bütün amel ve fiiller ister inanç, ister ibadet ve

isterse muamelat açısından katıyen muteber kabul edilemez. Zaten böyle bir durum -ameller niyetlere göredir- prensibine de uygun düşmez.”⁷²

Bu görüşüyle FGH, İslâm'ı zorla ve zorbalıkla ilişkilendirmeye çalışan radikal yorum ve akımlarından taban tabana zıt bir zeminde durduğunu belli etmektedir. Gerçekten de FGH, İslâm'ın siyasallaştırılmasını dinin istismar edilmesi olarak görüyor ve buna şiddetle karşı çıkıyor. Çünkü bunun sonucunda siyasetin de dine müdahalesinin kaçınılmaz olduğunun farkında. Din eğer mukaddes bir olgu ise onun dünyevi hiçbir şeye alet edilmemesini gerektirir. Bu, maddi olduğu kadar, manevi tatmin alanını da kapsamalıdır. FGH, bir adım daha ileri giderek şöyle diyor:

“Hatta din insanın manevî füyûzat (feyizler, manevi tecelliler D.E.) hislerine de (bu deyişi ideoloji olarak da okumak mümkün) alet edilmemelidir, şahsın şahsî cennete girişine bile alet edilmemelidir. Dinin politize edilmesi, imanın... bir kısım siyasî mülahazalara esas alınması[na neden olur]... [K]endi yorumlarımız[a], kendi idare anlayışlarımıza kutsiyet kazandırmak, onları kutsamak, dini tahkir edecek bir durum olabilir. Saniyen, siyasî düşüncelerimizi, parti anlayışımızı dine bina ettiğimiz zaman, dine bir yönüyle bizim eksikliklerimiz, bizim arızalarımız, bizim kusurlarımız da akseder, bize [duyulan] tepki, dolayısıyla, ona da [duyulur]... Diğer bir yaklaşımla, bize nefret duyan insanların nefretinden din de nasibini alır. Din, hakikati öyle temsil edilmeli ki bütün siyasî mülahazaların üzerinde olsun. Hâlbuki din politize edildiği[nde], onu biz temsil ediyoruz denil[mektedir]... [O] zaman başkalarını âdeta işin dışında görmüş oluruz. Burada herhangi bir kimseyi ya da siyasî bir yapıyı hedeflemiyorum. Dinin politize edilmesinin, din adına nasıl bir tepki oluşturabileceğine dikkat çek[liyorum]. [Bu d]ine sahip çıkma gibi görülse bile... tavırlarımızla... onu kararttığımızdan... bize karşı duyulan nefretten din de nasibini al[ıyor]...[D]ini politize edenler dine büyük kötülük etmiş olu[yo]rlar.”⁷³

“Din Allah'la insan arasında temeli samimiyete, ihlâsa (içten, riyasız sevgiye – DE), Allah'ın rızasını kazanmaya, elden geldiğince insanın dışı bakan yanından ziyade kalbî derinliklerine dayanan bir husustur. İnsanın hayatını kalbin zümrüt tepele-

rinde geçirmesidir. Dinin bu yanını [tümünden] ihmal ederek, onu merasim gibi ve ...göster[i] ...yaparcasına uygulamak yanlıştır.”⁷⁴

“Laik bir devlet olan Türkiye’de Müslümanlığı politize etmek İslâm’ın ruhuna büyük ihanettir[. D]inin siyasete alet edilme-mesi gerekir.”⁷⁵

FGH bu konudaki sözlerine rağmen, söylediklerinin tam tersi iddialarla, ‘irtica, laiklik karşıtlığı ve Atatürk düşmanlığı’ gerekçeleriyle yıllarca takibata uğramış ve aleyhinde pek çok dava açılmıştır. Bunu yapan güç de laik olduğu iddiasıyla tüm topluma kendi din anlayışını dayatmış ve benimsediği dinin belirli bir akidesini din işlerini yöneten kuruma egemen kılmış ve o kurumu devlet teşkilatının bir parçası olarak örgütleyip yöneterek laiklik ilkesini kendisi çiğnemiştir.

FGH, laiklik ile laikleşme arasındaki farkı şöyle görmektedir: Laiklik bir politikadır. Arkasında bir siyasi otorite vardır ve bu otorite kendi yönetiminde tuttuğu din kurumunu, toplumu yönlendirecek biçimde kullanır. Bu tarzda, din, siyasal otoritenin bir parçasıdır ve ona tabidir. Siyasal otorite zafiyete düştüğü zaman toplum, siyasallaştırılmış olan inanç alanına müdahale eder ve dini siyasetin/ devletin pençesinden kurtarmaya çalışır. Ancak bu sancılı bir süreçtir. Çünkü dini siyasal otoritenin elinden, özerk ve saygın inanç alanına çekmek için siyasal alanda mücadele etmek gereği doğabilir. Solcu ve milliyetçi ideolojilerin iflas ettiği toplumlarda genellikle böyle olmuştur.

Ne zaman ki toplum olgunlaşır, gelişir, yurttaşların eğitim, gelir ve yaşam seviyesi yükselir, o zaman din siyaset alanından hak ettiği kültürel alana, inancın hak ettiği saygın ve siyaseten nötr (tarafsız) alana çekilir. Laikleşme işte budur.

Laikleşme bir süreçtir. Dinin siyasetten arınması olduğu kadar insanların dini referansların yanında başka iradi ve dünyevi referanslarla kararlarını vermelerini ve hayatlarını yönlendirmeleri olgusudur. Artık dini olan ile dünyevi olan karşıt ve çatışma halinde değil, birlikte ve birbirlerini tamamlar durumdadırlar. Bu

anlamda FGH'ye göre Türkiye, laikleşmesini daha tamamlamamış bir ülkedir.

18–Laiklik bir politikadır, arkasındaki siyasal güce göre yorumlanır. Bir de laikleşme denilen toplumsal süreç vardır ki toplumlar gelişip eğitim düzeyi ve kültürel çeşitlilik arttıkça davranış ve düşüncelerin tek referansı din olmaktan çıkar, davranış ve düşünceye yön veren referanslar çeşitlenir. Sizin öğretileriniz ve etkiniz Türkiye’de tam da bu sürece rast geldi. Bu nedenle telkinleriniz ve hareketiniz Türkiye’nin yukarıdan değil, aşağıdan ve içeriden laikleşmesini hem temsil ediyor hem de onun fikriyatını sağlıyor. Bu yoruma katılıyor musunuz?

Bu soruya FGH, demokrasi ile laiklik arasındaki ilişkiye atıf yaparak yanıt veriyor. Bu noktada Sayın FGH'ye birbiriyle ilintili üç kritik soru sormak ihtiyacı doğdu: Türkiye’deki Müslümanların çoğunluğu, Cumhuriyet’in ‘laik’ olarak tanımlanan kurumlarında değişiklikler görmek arzu ediyor mu? Hatta daha ileri giderek, Türkiye’de demokrasi ile İslâm bir arada yaşar mı? Türkiye bunu başarabilirse, dünyanın geri kalan kısmına, özellikle diğer İslâm toplumlarına iyi bir örnek olabilir mi?

FGH’nin yanıtları şöyle oldu:

“Türkiye’de demokrasi ve laiklik senelerden [beri] ...hatta denebilir ki Osmanlılarda [da] kısmen vardı. Cumhuriyet’in kurucuları, Osmanlılardan ...aldılar, laisizmi geliştirdiler. Daha sonraki yıllarda da bu doğrudan doğruya anayasaya giren bir kavram oldu. Ne var ki [ne] tarifi üzerinde [ne de] çerçevesi üzerinde çok fazla bir şey konuşulmadı... [B]ilgi verilmedi. Onun için ...[sorun] büyük ölçüde laiklikten [veya] ...demokrasiden rahatsızlık duyma[ktan] değil, [laiklik] kavram[m]ın çerçevesinin belirsizliğinden [kaynaklandı].

Mesela, Türkiye’de bazıları laiklik derken, dine hakkı hayat tanımama[yı da] düşündüler. Tabii Türkiye’deki Hristiyanlara ve Yahudilere karşı böyle diyemezlerdi. Çünkü onların arka-

sında Avrupa vardı, Amerika vardı, dünya vardı. Türkiye'deki garip Müslümanların hakkını müdafaa edecek yoktu.”⁷⁶

FGH'nin bu önermeleri şöyle okunabilir: Ülkedeki garip Müslüman çoğunluğun, kendileri de Müslüman olan yöneticiler veya egemen seçkinlerce korunması gerekirdi. Ancak onlar, gerçek bir demokraside 'ayaklar baş olur' çekincesiyle, adına demokrasi dedikleri ama aslında vesayetçi ve otoriter bir düzen oluşturdular ve yoksul, yoksun Müslüman çoğunluğa sahip çıkmadılar. Halk arasında "laiklik ve demokrasi buysa bize özgürlük, saygınlık ve refah getirmeyen bu kavramlar pek de bize uygun değil galiba" inancı doğdu. İnançlı insanların, günlük hayatta da bireysel, ailesel, sosyal veya ibadetle ve muamelatla alakalı uygulamalarda bekledikleri özgür ortamı bulamamaları, söz konusu kavramlara toplumun önemli bir kesiminin mesafeli bakmasına neden oldu.

Bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra FGH, halkın ne demokrasiyle ne de doğru uygulanan laiklikle bir sorunu olamayacağını ileri sürüyor:

“[M]illetimizin geçmişten gelen genel [bir] terbiyesi var. Bundan ötürü, bugüne kadar laiklik karşıtı veya demokrasi karşıtı zümrelerin devlete başkaldırdığına hiç şahit olmuyoruz... Dolayısıyla... millet çoğunlu[ğu], % 80 diyebiliriz, ne laiklikten ... ne de demokrasiden rahatsızlık duydu. ...Batı'daki ölçülerle gelsin, biz de evet deriz filan dediler.”⁷⁷

Bu noktada FGH, ilginç bir yorum yapıyor ve isim vermeden, günün iktidar partisine ilişkin halk arasındaki yaygın görüşe değiniyor:

“Bunlar idareye geçince esasen herkesten laikiz dediler, herkesten daha demokratiz dediler, herkesten ziyade cumhuriyetçiyiz dediler. Ve buna halkın tepkisi olmadı. Kendilerini tutanların (bu deyişi, 'rejime daha eleştirel bakanlar' diye anlamak mümkün - D.E.) tepkisi olmadı. Demek bu mesele milletin çok fazla problemi değildi. ...Hatta dinini diyanetini rahat yaşaması açısından çevresine de bakarak Türkiye'yi daha rahat buluyor[du]. Mutlaka bir kısım antidemokratik şeyler vardı ama. ...Türkiye Asya'daki devletlerle, Afrika'daki devletlerle,

Mağrip ülkeleriyle mukayese edilmeyecek kadar demokratik hak ve hürriyetlerden istifade ediyor ve yaşıyordu. ...[Gerisi k]imsenin de problemi değildi... Sonradan zannediyorum bu meseleyi suni olarak problem haline getirdiler. Ve bazı kimseler de siyasi mülahaza[larla] ...bu işe sahip çıktılar. [B]öylece Müslümanlığı adeta demokrasinin ve laisizmin karşısına diktiler. ...[İ]ktidar [ve siyaset]...mevzuu...Kur'an-ı Kerim'in ...öğretileri içinde ...% 3 nisbetinde bir şey tutar. % 97 nispetinde şahsen ferdin dini, dini düşüncesi, ruhani hayatı, Allah'la irtibatı, münasebeti, ailesinin terbiyesi, çocuklarını okutma hak ve hürriyeti, [geçimini] kazanma hak ve hürriyeti [gibi dünyevi tercihlerin]...hiçbiri İslâm'la çelişmediğinden ötürü millet de laiklikle ve demokrasiyle hiçbir zaman çelişkiye düşmedi."78

Demokrasiyi iktidar arayışındaki şu veya bu kümenin yararına veya ideolojisine göre eğip bükme, daha doğrusu çarpıtma konusunda, FGH şöyle düşünüyor:

"Demokratik düşüncüyü hizmetimize kanaliz edebilir miyiz diyorlar. Demokrasiyi bir yere kanaliz etmemiz mümkün değildir; o [doğasına uygun bir biçimde] ...akıyor kanalın[ın] içinden. Ancak şimdiye kadar başkaları onu değişik duygu, değişik düşünce, değişik anlayışlarına alet ettiler... Marks derken demokrasi dediler, Lenin derken demokrasi dediler, Mao derken demokrasi dediler, şimdi de ona başka vasıflar ilave ederek yine demokrasi diyorlar... Aslında Marks, Lenin, Stalin, Mao demokrasiden fersah fersah uzak insanlardır. [B]unlar dünya çapında diktatörlerdir; bunların insanlığa tavsiye ettiği ve bunlarla temsil edilen sistemler, totaliter sistemlerdir; uzaktan yakından demokrasiyle alaka[lar]ı yoktur. ...[B]ir sistemin demokrasiyle şöyle böyle ...alakası varsa bence İslâm ona çok yakındır... İslâm'ın ve Müslüman'ın onun (demokrasinin – D.E.) [bir] çok kural[ından] ...istifadesi her zaman söz konusudur. O demokratik hava, o demokratik esintiler içinde bir Müslüman'ın dünya kadar yapacağı şeyler vardır."79

Bunları dedikten sonra FGH, Müslümanlara demokrasinin nimetlerinden yararlanma çağrısı yapar:

"[O]na savaş ilan edileceğine onun size bahşettiği o engin atmosfer içinde müesseselerinizi kurma, dininize diyanetinize,

milletinize, ülkemizin ülküsüne hizmet etme ...gayreti içinde bulunmanız size düşer.”⁸⁰

Peki, ileride bildiğimiz anlamda demokrasi aşılabilir mi?

“[D]aha mükemmel, daha beşeri bir sistemin bulunması [teorik olarak mümkündür.] İnsan, mantığıyla, muhakemesiyle, duygularıyla, hürriyet anlayışıyla, hürriyet felsefesiyle, aile yapısıyla, devlet hayatıyla ...demokrasiden bekledikleri neyse, [daha ileri] bir sistem[i], nazari olarak ortaya at[a]bilir.

[Hatta bu, teoride de kalmayabilir] ...[yeni] ...sistemi temsil edecek figürler, mimarlar tarafından temsil edilir, gösterilir ... ve dünyada bu uygulama[lar] doğrultusunda bir yöneliş olur. ...Tarihte bu yollar denenmiştir, insanlığın bu arayışı devam edecek[tir]. Dolayısıyla şu anda yürü[ürlükteki sistem] ...daha da tekâmül ederek değişebilir.”⁸¹

Bu görüşler FGH’nin demokrasiye olan inancını sergilediği kadar, onu donmuş bir gerçek olarak görmediğini de ifade ediyor. FGH demokrasinin insani ihtiyaçlar doğrultusunda ve insanların yaratıcılıkları oranında geliştirilebileceğine dikkat çekmekle siyaset sürecine muhafazakâr değil, ‘ilerici’ bir açıdan baktığını gösteriyor; bu durumda kendisini gericilikle itham edenler için çelişkili bir görüntü ortaya çıkıyor. Onların gericisi, kendisini suçlayanlardan daha tekâmülcü, yani ilerlemeci görünüyor!

Bu izlenim, Müslümanların demokrasiden azami olarak yararlanması çağrısı ile daha da pekişiyor. FGH demokrasinin gücünden, bireyi ve toplumu geliştirici etkisinden söz ettikten sonra şu soruyu soruyor:

“İnanan, ülkesini seven insanlar böyle bir zeminden rantabl (verimli – D.E.) olarak yararlanmayı neden düşünmezler, istifade etmezler?”⁸²

Biraz serzeniş taşıyan bu soruya karşı FGH’ye bu aşamada sorulması gereken, İslâm’la demokrasinin bağdaşıp bağdaşamayacağı meselesiydi. Cevabını tarihi bir arka plana dayandırarak verdi:

“Saltanat Müslümanlıkla telif edilmiş zamanında, [oysa] Allah Resulü, hilafet diyor. [Ne var ki biz,] ondan sonra [gelen

ezici yönetim biçimlerini] ...sultanlıkları alkışlamışız. Onların uygulamalarını da Müslümanlık olarak görmüşüz. ...[Ne] Emevilerin ...[ne] Abbasilerin durumu [ne de] Karahanlıların, İlhanlıların, Selçukluların, Osmanlı'nın durumu, [Peygamberin anladığı anlamda Allah'ın] yolunda sayılmaz. Bütün bu [örnekler] ...kâmil manada, tamı tamına İslâm'a uygundur denilebilir mi? ...Ama bütün bunlara sahip çıkılmış. İdari açıdan eksiklerine rağmen sahip çıkılmış."⁸³

FGH, saltanatları ve çeşitli adlar altında anılan sultanları hedef tahtasına koymadan onların insanın özüne ve saygınlığına, içinde taşıdığı yüksek değerlere uygun bulmuyor. Tabii ki bu, sultanlar/hükümdarlar arasında son derece iyi, adil ve becerikli örnekler olmadığını iddia etmek anlamına gelmiyor. Sadece ceberrut yönetim tarzlarını yadsıyor ve sözü yine demokrasiye getiriyor: "[İ]yi bir demokrasi idaresi varsa ülkemizde, bundan kim ne zarar görür? [Kaldı ki, demokrasi] bir süreçtir. Sürekli tekâmül etmesi gereken bir süreçtir. ...Batı [da] 'biz demokraside ulaşılacak noktaya ulaştık' demiyor... Eğer demokrasi mükemmele ulaşma mevzuunda bir süreçse... mükemmeliyete doğru gidiliyor den[ebilir]."⁸⁴

Peki biz Türkiye'de demokrasiyi içimize sindirebildik mi? Demokrasi ile din arasındaki ilişki hep problemliymiş gibi algılandı veya böyle algılanması istendi. Bunu nasıl yorumlamak lazım?

FGH, bu sorulara şu karşılıkları veriyor:

"Demokrasi bir halk idaresidir. Cumhuriyetin daha bir derinleşmiş şeklidir. Hayati, daha insani bir b[oyu]tunu teşkil eder. Bu açıdan eskiden beri bir manada ...varolduğu söylenebilir. Adı konmamıştır. Hatta biraz evvel isimlerinden bahsettiğim Raşid halifeler döneminde adı konmamış cumhuriyetin ...[ve] ...bir demokrasinin var olduğundan bahsedilebilir. Belki sistemler arası[nda] böyle ...iç içe girmeler vardır, [birbirleriyle] ...telif etmek mümkündür. Onun için de cumhuriyet[in] ve demokrasi[nin], İslâm'a, İslâmi düşünceye, İslâm'ın yaşanmasına, müsait birer zemin teşkil e[tikleri düşünülebilir.] Bunları Müslümanlığa ters görmek, bence yanlış bir yorumdur, yanlış bir yaklaşımdır. Ancak hani keşke daha olgun, daha gelişmiş bir demokrasi olsa, Batılılar da onu istiyorlar, biz de çok defa

onu istiyoruz. Yani öyle bir demokrasi olsa ki ferdi, içtimai (bireysel ve toplumsal – D.E) bütün problemlerimizi çözsün.”⁸⁵

Din ile demokrasi ve cumhuriyet arasında içkin bir çelişki yoksa dahi, FGH için inancı bir siyasal ideolojiye dönüştürmek çabası toplumsal istikrar için de din için de büyük tehlikeler arz etmektedir. Bu konuda şöyle düşünüyor:

“[D]in siyasallaştı deniyor. Böyle bir kabul, bazı kesimler dini siyasallaştırıyor, dini politize ediyor anlamına gelir. ...[D]inin politize edilmesi, siyasallaştırılması tehlikelidir ama rejim için tehlikeli olmaktan daha çok din için tehlikelidir. Esas dinin ruhunu karartma demektir. Çünkü din herkesin dinidir. Herkesin saygı duyacağı, herkesin onunla dünyevi huzuru temin edeceği, kalbi itminana (güvene –D.E.) ulaşacağı, insanın Allah’la irtibatının adıdır.”⁸⁶

Türkiye’de laikliğin tehlikeye düştüğüne ilişkin çok ciddi bir tartışmanın sürdüğü hatırlatılınca da şu cevabı veriyor:

“Eğer devletin dine sahip çıkması, ama karışmaması; başkalarının da dine karışmaması; dindarın da dinini yaşarken başkalarına karışmaması şeklinde anlaşılacaksa ve devlet ciddi bir tarafsızlıkla bu meseleyi götürecekse hiçbir problem yok. Fakat zannediyorum birileri suni problem çıkarıyorlar. Bazen belki laikliğin müdafaası adına bazıları sert davranıyorlar. Bu [da] başkalarını tahrik ediyor. Ama önce kimden başlıyor onu bilemeyeceğim. Bazen de bazıları haksız yere laikliğe veya demokrasiye hücum ediyorlar. Onlar [da] karşı tarafı [veya karşıtlarını] harekete geçiriyorlar.”⁸⁷

Bazı İslâmi çevrelerin kendisini insanları siyaset alanında pasifleştirmekle suçlamasına ise şöyle karşılık veriyor:

“İslâm demokrasi, demokrasi İslâm değildir. Demokrasi dünyanın yöneldiği bir sistemdir ama hâlâ rötüşüyor, kendini bulmak için kabuk atıyor. Türkiye’de tam bir demokrasi olduğu söylenmiyor... Demek ki demokrasi bir kemale erme süreci yaşıyor. Demokrasi bir süreçtir, [ondan] geri ...[durulması] ... mümkün değildir. İnanan insanlar da en azından diğer insanlar kadar demokrasiden yararlanmalı[dır]. Dinin emirlerinin... [d]evleti alakadar eden[leri] ...yüzde 5 nisbetinde. ...Demok-

rasi iyi değerlendirilirse [dini yorumlarla modern devletin yasa ve uygulamaları arasında oluşabilecek uyumsuzluklar] büyük ölçüde giderilebilir.”⁸⁸

Cumhuriyet karşıtı olmakla suçlandığı hatırlatılınca FGH hüzünlüyor ve: “Ben onlardan evvel cumhuriyetçiyimdir. Hatta İslâm’ı ilk dönem itibarıyla ben cumhuriyet kabul edenlerdenim” diyor.⁸⁹

Bu beyanlar, FGH’nin insani ihtiyaçları karşılamak yolunda gelişmekte olduğunu düşündüğü demokrasi ile de inanç üzerinde baskı kurmayan, dolayısıyla dini siyasallaşmaya zorlamayan laiklikle de bir sorunu olmadığını ortaya koyuyor. Gülen adı etrafında oluşturulan “tehlike” sinyalleri, herhalde resmi çevrelerin devlet denetim ve güdümünde olmayan her türlü yurttaş girişiminden ve sivil toplum hareketinden duyduğu büyük kuşku ve tedirginlikten kaynaklanıyor.

Bu kuşku ve tedirginlik, bugüne kadar demokrasimizin gelişmesini geciktirmiş, laikliği amacından ve felsefi yatağından saptırmış, toplumu vesayet altında ve devlete tabi olarak tutan otoriter ve merkezîyetçi uygulamaların kaynağı olmuştur. FGH, bir kavga adamı olmadığı için bu gerçeklere sadece anlaşılır imalarla yanıt vermeyi yeğlemektedir.

Unutmamak gerekir ki Sayın Fethullah Gülen bir din adamıdır ve başka bir iddiası da yoktur. İslâmi gelenekleri, giderek karmaşılaşan ve değişime ayak uydurmak durumunda olan toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde yorumlamayı başardığı için itibar ve ilgi görmüştür. Yorum ve tavsiyelerinde demokrasinin herkes için güvence olduğunu, toplumdaki farklılıkları bağdaştırmanın en güvenilir zemininin demokrasi olduğunu vurgulamaktadır.

Laiklik konusunda ise ne siyasetin (dar anlamda devletin) inanca ne de inancın siyasete müdahalesine izin veren bir “yaşa-yaşat” felsefesi olması gerektiğini savunmaktadır. Bunu yaparken de tezlerini, inandığı ve incelediği İslâm dinine dayandırmakta ve İslâm’ın demokrasi ve laiklikle çelişmediğini ileri sürmektedir. Modern bir toplumda bunların bireye engel değil, geliştirici ve özgürleştirici olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda şu mantık sürecini izlemektedir:

“Anayasanın birinci maddesi, Türkiye Devleti’nin bir cumhuriyet olduğunu vurgular. Hemen ikinci maddede bu cumhuriyetin vasıfları zikredilir ve Türkiye’nin demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilir. Yine bildiğiniz gibi, bu iki hüküm asla değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif de edilemez. Evet, bu iki esas teminat altındadır, bunlara dokunamazsınız. [Ancak b]elki, [bunları] ...mükemmel[leştirebilir], demokrasiye ilavelerde bulunabilirsiniz. Laikliğin tarifini açabilir, genişletebilir ve onu insanî değerleri daha da kuşatıcı olma ufkuna yükseltebilirsiniz. ‘Sosyal devlet’ ifadesi üzerinde durup meseleyi açabilir ve biraz daha insanîleştirebilir, [dost kıla]bilirsiniz. ...Fakat bütün bunlar[ı, objektiflik yanında] ...dünyadaki genel gelişmelerden istifade ederek, ...meseleleri inkişaf ettir[erek yapabilirsiniz.]”⁹⁰

Demokrasi konusunda FGH’nin söyledikleri, dünyanın ve toplumsal yaşamın nasıl yorumlandığı ile bağlantılı. Bu yorumun dinsel veya laik olması tartışmayı, egemenliğin kaynağına taşıyor. Son yıllarda hararetli bir tartışma konusu olan bu olgu, egemenliğin ilahi kaynaklı olması durumunda yasaların ve kamu yönetiminin bütünüyle dinsel hükümlere dayanmasını ima ediyor. Bu durumda toplumu yönetmek, yasaları yorumlayıp uygulamak da din adamlarına düşüyor. Laik bir toplum tasavvuru için kabul edilemez olan bu durumu FGH, kendisi de dinsel referanslardan hareket ederek şöyle açıklıyor:

“Demokrasi, halk hâkimiyetine dayalı bir sistem demektir. ...‘Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir’ sözüyle seslendirilen ...husus demokrasidir. ...[B]u söz, hâkimiyetin -hâşâ- Allah’tan alınarak insanlara verilmesi demek de değildir; aksine, hâkimiyetin, Allah tarafından, kaba kuvvet temsilcilerinin elinden alınıp millete verilmiş olduğunu belirtmektedir.

Evet, demokrasi, temel hak ve hürriyetlerin korunmasını halkın temsilcilerine tevdi eden, milletin görüş ve kanaatlerinin ülke yönetiminde tesirli olması gerektiği esasına dayanan bir idare şeklidir.”⁹¹

Bu analiz, bir din adamının laik dünya tasavvuru, hukuk ve kamu yönetimi anlayışıyla en az çelişerek yapabileceği yorumdur. Tan-

rısal etkiyi ve insani iradeyi birbirinin karşısına koymadan, inanç ile insani iradeyi birbirini tamamlar biçimde kurgulama çabası, Gülen sistematığının omurgasını oluşturur.

FGH, her topluluğun talep ve hak ettiği yönetime sahip olacağını hatırlatmaktadır:

“İntihab (seçim – D.E.) ‘nuhbe’den gelir. Nuhbe, kaymak demektir. Unutmayın ki bir şeyin aslında ne varsa kaymağı da o cinsten olur. Sütün üstünde süt kaymağı, şapın üstünde de şap kaymağı bulunur. ...Bu sözler aynı zamanda, ‘Nasıl olursanız, öyle idare edilirsiniz’ hadis-i şerifinin çok enfes bir yorumundan ibarettir. İşte, halkın içinden çıkan ve onu tam aksettiren temsilcilerin idaresidir demokrasi.”⁹²

Bu yorumuyla FGH, bir toplumun demokrasisinin o toplumun gelişmişlik düzeyi, dünya ile kurduğu ilişki seviyesi, bireylerinin bilgili, bilinçli ve donanımlı olması oranında derinleşeceğine işaret eder. Yani demokrasi de laiklik de gelişmiş ve gelişmemiş bir toplumda farklı algılanacak ve yaşanacaktır. Bu sosyolojik çıkarılamayı yadsımak mümkün değildir. Özetle, dinsel hükümlerin egemen olduğu toplum da laik hukukun geçerli olduğu toplum da o toplumları oluşturan insanların tercihleridir.

FGH bu noktada tartışmayı farklı bir boyuta taşır; laik devlet teokratik devlet karşıtlığına:

“Lâik, Fransızcadan alınmış bir kelimedir; ruhanî ve dinî olmayan fikir, müessese, sistem demektir. Fransızlar, meşhur ihtilâlden sonra teokratik düzeni kaldırıp devleti kiliseden ayırarak dinîlikten ve ruhanîlikten çıkarınca, [ona]...lâik devlet ismini vermişlerdir... Bu arada ...[t]eokratik düzeni, dinî bir idare şeklinde yorumlamak epistemolojik ve terminolojik olarak yanlıştır. Teokratik düzen demek, dine ve dini metinlere dayalı bir idare biçimi demek değildir. Yani teokratik devlet sözüyle, Tevrat’a, Eski Ahid’e ya da Yeni Ahid’e bağlı bir devlet ifade edilmez. Onu, Kur’an-ı Kerim’e ve Sünnet-i Sahiha’ya bağlı devlet şeklinde dile getirmekse bü[sbü]tün yanlıştır. Teokrasiyi İslâm’la beraber zikretmek ya bir garaza [dayanır] ve Müslümanları ezip sindirme kastına matuftur ya da terminolojiye vâkıf olmamanın ve cehaletin emaresidir. Teokratik devlet, ruhban sınıfının hâkimiyetine ve kilise otoritesinin

üstünlüğüne dayanan bir idare sistemidir. O, [ruhban sınıfının] içtihad ve kararlarına göre idare edilen devlet demektir.

Öyle bir devlette, ruhban sınıfının sözleri [kesin hükümdür]. Onlar, ne söylerlerse mutlaka Hakk'ın o mevzudaki muradını seslendirmiş olurlar ve asla sorgulanmazlar. Dolayısıyla, lâiklik kavramı Batı'nın dinî, siyasî ve içtimaî şartları çerçevesinde, ruhban sınıfının baskılarına ve onun farklı mütalaalarından ötürü ardı arkası kesilmeyen dâhilî harplere karşı ortaya çıkan bir kilise-devlet ayrımı ihtiyacından doğmuştur. Bu açıdan da batı toplumlarının problemi din ile değil, din adamlarıyla ve dinin emirlerini kendi şahsî çıkarları için kullanan o günkü kilise teşkilatıyla alâkalıdır.

Hatta belli bir dönemde mesele din-bilim ayrışmasına kadar uzanmıştır. 'Metafizik bilim olamaz' teziyle ortaya çıkan Descartes, bilginin ancak ölçülebilir ve bölünebilir nesnelerin incelenmesiyle elde edilebileceğini söyleyip bilimin konusunu sadece maddeyle sınırlamış; daha sonra da Kartezyen (Dekartçı) felsefesinin tâbileri hep aynı istikamette [konuşmuşlardır]. Dini ve bilimi ayrı iki alan olarak ele almış ve alan ihlali yapılmaması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu alan ihlali yapılmaması anlayışı kalıptan kalıba girerek zamanla dinin ve devletin sınırlarını belirleme, din işleri ile dünya işlerini birbirinden ayırma ve karşılıklı müdahaleye meydan vermeme düşüncesini ifade eden lâikliğin bir esası olagelmıştır.

Bununla birlikte, lâiklik her toplumda aynı biçimde uygulanmamış; dünyanın değişik yerlerinde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bir yerde uygulanan lâiklik, herkesin vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetini; ibadet, dinî ayin ve törenlere katılma hakkını; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı ya da başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkını temin ederken; bazı yerlerde de çok katıca uygulanmış, lâiklik tamamen sekülerizm olarak ele alınmış ve adeta... dinî hayat yasaklanmış; [insanların] dinî düşünceleri[ni] ve dinî kanaatleri[ni] anlatma hakları bütün bütün ihlâl edilmiştir.

Bu açıdan da, lâikli[liğin] ...geliştirilmeye açık olduğunu itiraf etmek gereklidir. Demokrasi gibi bu husus da bir gelişme ve daha insanî olma [süreci] yaşamaktadır...

Türkiye Cumhuriyeti'nin, anayasa tarafından belirlenen önemli bir esası da sosyal oluşudur. Sosyal devlet olmanın gereği,

fertilere temel hak ve hürriyetler tanımak ve bunların gerçekleştirilmesini temin etmektir. Bu hak ve hürriyetler anayasayla belirlenmiştir. Mesela; herkes, özel hayatına ve aile mahremiyetine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir; özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Sosyal devlet, bu mahremiyet hürriyetini tanımasının yanı başında o hürriyeti korumakla da mükelleftir. Aynı zamanda, herkes istediği bir yere yerleşme ve seyahat hürriyetine de sahiptir. Sosyal devlet çerçevesi içinde mutlaka bu hürriyetin temini de lazımdır; yoksa sosyal devletten söz edilemez.

Şayet, bazı hak ve hürriyetler belirlenmişse ama şahıslara onlardan istifade etme imkânı verilmiyorsa, mesela, inanmanın önü alınıyor ...ve [farklı] düşünceleri ifade etmeye mani olunuyorsa, yine orada bir sosyal devletin varlığından bahsedilemez. Bir devletin sosyal olabilmesi için, o ülkedeki herkesin düşünce ve kanaat hürriyetine, düşünce ve kanaatlerini değişik yollarla açıklama ve yayma hakkına sahip olması gerektiği gibi; her ferdin bilim ve sanata dair değişik sahalarda eğitim görme, öğrenme ve öğretme, bu alanlarda her türlü araştırma yapma ve onları yayma hürriyetinin bulunması da zaruridir. [Ancak] ...sizin kendi düşüncelerinizi açıklamanız ve kanaatlerinizi ifade etmeniz, hiçbir zaman başkalarını rahatsız etmeye müncer olmamalıdır. Zira sizin kişilik haklarınız olduğu gibi başkalarının da ferdi hak ve hürriyetleri vardır.”⁹³

19– Ahlaklı bir insan ve ahlaklı bir toplum için mutlaka dine başvurulmalı mıdır? Laik bir ahlak mümkün değil midir?

FGH bu soruya da hazırlıklı idi:

“Beşeriyetin geldiği seviye itibariyle, önemli görülen şeylerden biri de inanma ve inandığı gibi yaşayabilme hakkının insana verilmesidir. Belli bir dönemde sistemi oturtmak için farklı davranılmış olabilir; ama bugün Türkiye’de demokrasi benimsenmiştir. Belki bundan 10 yıl önce biri çıkıp ‘Demokrasi artık dönüşü olmayan bir süreçtir’ dediği zaman (Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı’nın açılışındaki konuşmasına atıfta bulunuyor) sorgulanıyordu. Ama şimdi herkes çeşitli şekilleriyle demokrasiden bahsettiğine göre, artık [sorunlara] demokrasi içinde ...çareler [arayacağız demektir]”⁹⁴

FGH bunları söyledikten sonra, hâlâ ortak paydada buluşulamasını, insanların meselelerin özüne bakmak yerine korku, çıkar ve önyargılarından kaynaklanan pozisyonlarındaki ısrara bağlıyor. Bu ısrar, ilişkileri sertleştiriyor ve çözümsüz kılıyor. Oysa “[t]araflardan biri biraz yumuşasa diğer taraf da yumuşayacak.” Bu duruma örnek olarak, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik sürecini gösteriyor. Sanki AB’ye üyelik, ülkeyi radikal dinci bir çizgiye çekecek endişesi var, Avrupa ile entegrasyon kuşkuyla karşılanıyor. Üstelik bunu yapanların çoğu da kendilerini şimdiye kadar, modern ve Batılı olarak adlandırmış olanlar.

Peki, din gerçekten de bütün hayatı kapsamakta mıdır? FGH’nin bu soruya yanıtı ikircikli değildir:

“Din hayattır, yaşandıkça var olur. Dini yaşarken dikkat edilmesi gereken öncelikler vardır. Mesela, dinin muhkemâtı (hükümleri – D.E.) dediğimiz temel esaslar önceliklidir ve kimsenin bunlardan taviz verme hakkı yoktur. İkinci olarak, bir Müslüman’ın, ferdî ve ailevî olarak Kur’an ve sünnette emredilen ferdi ve ailevî hususları nasıl anlıyorsa o şekilde yaşamasına fırsat verilmeli, sınırlar çek[il]erek yaşama alanı daraltılmamalıdır. Diğer taraftan, Müslümanca yaşamaya çalışanların da bazı şeyleri karıştırmamaya azami dikkat göstermesi icap ediyor.”⁹⁵

Burada FGH, dindar bir insanın kendi hayatını dini esaslara göre yaşamaya çalışırken, inançlarını, ilke ve değerlerini uyulması gereken mutlak hükümler olarak diğerlerine zorlamaması ve toplumda genel geçer kılmak amacıyla siyasete taşımamasına özen göstermesini öneriyor. Bunun için de “Dinin furuâtı bazen usulün yerine konuluyor” ikazını yapıyor.⁹⁶

Dinle demokrasinin pekâlâ bağdaştırılabileceği gerçeğini yineledikten sonra bugün demokrasinin çok farklı şekilleri olduğunu, Hristiyan demokratlar, sosyal demokratlar, liberal demokratlar gibi çeşitli akımların, anlayışların, farklı noktalardan çıkarak aynı amaca yöneldiğine dikkat çekiyor ve ekliyor:

“İslâmi duygu ve düşüncelere yer veren bir demokrasi neden olmasın ki! İnsani bir demokrasi olacaksa, beni her şeyimle

kucaklamalı ve bu tür ihtiyaçlarıma da cevap verecek şekilde geliştirilmelidir...

Bence gelişmiş bir demokraside, dünyayı seküler bir insan olarak huzur içinde yaşama imkânı da ahireti bir ahiret insanı gibi yaşama imkânı da bulunabilmelidir. İsteyen sahabe gibi yaşayabilmelidir.

Demokrasi de bir gelişme süreci yaşıyor. Mesela, biz çoktan demokrasiye geçmişiz, ama Kopenhag Kriterleri, eksiklerimizin boyutlarını fark ettirdi. Bu süreç [gelişerek olgunlaşacak.] Nitekim Avrupalılar da hâlâ bir demokratlaşma [süreci] yaşıyorlar; tamamladıkları[nı], mükemmeli yakaladıkları[nı] söylemek zordur. Bir gün kalbi, ruhi, fikri, hissi... Bütün ihtiyaçlarımızı demokrasi şemsiyesi altında karşılayabileceğimiz ortamların oluşacağına ben inanıyorum; o istikamete doğru ilerlediğimizi de görüyorum. Laikçi ve İslâmcı (bu tabirlerden hoşlanmadığımı ifade etmeliyim) taraflar arasındaki sertliğin de yumuşayacağına inanıyorum. [Ayrıca] okumuş, entelektüel insanların anlayışlı olmaları, meseleleri vehimlere bağlayarak hayali korkular yaşamaktan kurtulmaları lazımdır.”⁹⁷

Demokrasiye olan nihai inancını dile getirdikten sonra FGH, farklı inanç ve dünya görüşü sahibi kümelerin, aralarında sürtüşme çıkmadan birlikte yaşabilmeleri için kamu alanının düzenlenmesi gereğinden söz ediyor. Bu konudaki baş aktörün de herkesi temsil eden ve kucaklayan devlet olmasını öneriyor.

“İnsanların dinlerini gönül rahatlığıyla yaşayıp huzur duyabilmeleri için devletin kol kanat germesine, ortam hazırlamasına ihtiyaç vardır. Dinin, fertleri kıvama erdirmeye, aile ve toplumu düzene sokma, vicdanlara hükmederek kalplerin kapısını açma ve bu yolla önü alınamayacak birçok kötülüğü önleme hususunda sahip olduğu yenilmez güce ihtiyacı vardır. İyi bir din eğitimi ile devlet bu gücü arkasına almaya bakmalı. Çünkü insan sadece dünyevi bir varlık değildir; uhrevi yanları da vardır.”⁹⁸

Gerek formel (okulda verilen), gerekse ailede verilen eğitimde dine bu kadar vurgu yapılması sonucu FGH'nin laikliğe karşı insanlar yetişmesini savunduğu iddiasına ne denilebilir? Kendisine yönelti-

diğinde FGH bu soruyu pek yadırgamadı çünkü kendisi bu amaçla çok suçlanmış bir insan. Onun samimi fikri şöyle: “Tabii ahlak pek çok kaynaktan beslenebilir ama ana kaynak dindir, çünkü Yaradan, dünyaya ve insanlar âlemine bir düzen verebilmek için ahlaklı olmayı insan ilişkilerinde öne çıkarmıştır. Ahlak dinin esasında gizlidir. Durum böyleyken, devlet veya yönetimler bundan istifade etmelidirler.” Bu görüşünü şu sözlerle temellendirmektedir:

“Devlet adamlarımız, dinin etkisini göz ardı etmemeliler. ... Ancak Allah korkusu [kötü] insanların ellerini tutar. Ayrıca hastalar, sakatlar, ölümün eşiğine gelmiş ihtiyarlar var. Ölüm her gün gözlerinde tülленir bunların. Ahiret inancından başka ne vardır ki bu insanların ruhundaki feryadı dindirebilsin. Öyleyse devlet adamlarımız dinin bu yenilmez esaslarından yararlanarak, fertleri birer maneviyat insanı haline getirebilirler ve böylece asayiş ve emniyet teminini kolaylaştırırlar. Bu din eğitimi verildiği zaman kanuna, nizama, kanun adamlarına, zabıtaya ve mahkemelere ihtiyaç kalmayacak demek değildir. Bunlara yine ihtiyaç olacaktır ama problemlili insan sayısının azalmasına yardım edeceği için işleri kolaylaşacaktır.”⁹⁹

Ahlakın olgun insanlığın şartı olduğu kadar bir toplumsal sigorta olduğu konusunda da inancı tamdır FGH’nin. Ona göre ahlak ve faziletin kaynağı vicdandır ve vicdana hükmeden ana unsur da dindir. Din iyi huyların edinildiği bir ulvi okuldur. Onun sözleriyle:

“Din, insanları kendi hür iradeleriyle hayırlara sevk eden ilâhî prensipler mecmuasıdır. İnsanın maddî-mânevî [ilerlemesini], dolayısıyla da dünyevî ve uhrevî bütün saadetlerini hazırlayacak esasları dinin prensipleri içinde bulmak... mümkündür... Din, Allah’ı[n] emirleri istikametinde insanlarla münasebetlerini düzene koyma, hatta O’nun hesabına bütün varlığa karşı derin bir alâka ve muhabbet duyma [yoludur].”¹⁰⁰

FGH, nasıl dinsel hükümler ile dünyevi yaşamı düzenleyen yasaları, yani maneviyat ile siyaset ve hukuku karıştırmıyor, onlar için paralel ama birlikte varlık alanları öngörüyorsa, din ile bilimin de birbirini tamamlayan özelliğine vurgu yapıyor:

“Din ile gerçek ilim, bir hakikatin iki yüzü gibidirler. Din, insanı doğru yollarda gezdirir ve mesut edecek neticelere ulaştırır. ...

İlim ise bir meşale gibi, bu yollarda ve kendi alanı içinde onun önünü aydınlatır.”¹⁰¹

20- Fethullah Gülen düşüncesinde devlet nasıl bir yer tutar? Son zamanlarda gündemden düşmeyen “Hukuk Devleti” ve “Derin Devlet” gibi kavramları nasıl yorumluyorsunuz?

FGH, devleti, özellikle ‘hukuk devletini’ çok önemsiyor ve onu toplum yaşamının, toplumsal barışın ana unsuru olarak görüyor:

“Hukuk [devleti].., faaliyet alanını ferdi hak ve hürriyetler sınırında tutan, kanunların umumîliği esasına bağlı ve şahısların hem başkaları hem de devlet karşısında korunması için yargı [yolunu açık tutan] ...devlet[tir].

Hukuk devletinin en mühim hususiyeti, bütün icraat[ında] ... sadece yasalara değil, genel hukuk kurallarına da bağlı [oluşudur.] Devletin her müeyyidesi mutlaka belli ölçülerle ortaya konur, uygulanmadan önce de herkese duyurulur. İdareciler de dâhil herkes adli yargı kurumlarınca denetlenebilir. ... Çıkarılacak kanunların anayasanın ruhuna uygun olması lazımdır. Anayasanın ruhu, fert, aile ya da toplum olarak size şu hak ve hürriyetleri tanıyorsa, çıkarılacak yasalar kat’iyen onlara aykırı olamaz. Aksi halde, anayasa ile diğer yasalar arasında çelişki meydana gelir; toplumda bir herc ü merc yaşanır.”¹⁰²

“Herkes hakkını mensubu bulunduğu ...devletin hukuk sistemi içinde arama mecburiyetindedir; aksi halde, fertler veya belli gruplar kendi isteklerine göre ihkâk-ı hak etmeye kalktıkları zaman ülkede kargaşa çıkar.”¹⁰³

FGH tahlilinin bu aşamasında 1980 darbesine giden yolun taşlarının nasıl döşendiğine açıklık getiriyor:

“Türkiye’de 80’li yıllardan önceki oldukça uzun bir dönemde, bazı kimseler kendilerine göre bir hak arayışına girdiler. Hak meselesine Lenince, Maoca, Fidel Castroca yaklaştılar ve ‘Hak verilmez alınır!’ diyerek sokaklara döküldüler. ‘hürriyet’ dediler, ‘proletarya diktatörlüğü’ diye bağırıp çağırdılar ve yakıp yıkararak ihkâk-ı hak etme ardına düştüler. Bazıları da, ülkeyi korumak kendi vazifeleriymiş gibi onların karşısına dikildiler.

O günlerde sinirler hep gergindi ve seneler korkunç bir gerilim havasında geçti. Yürekler sürekli kan dökme hissi ile çarptı. Gencecik beyinler sadece kan düşündü, kan konuştu ve her fert adeta kanlı katil gibi diğerinin yakasına yapışmak hummasına tutuldu. Kan dökmek ve canlara kıymak suretiyle ihkâk-ı hak mücadelesi böyle sürüp gitti. Ölenler niçin öldüklerini anlayamadı; öldürenler de niçin öldürdüklerini bilemedi. Maalesef, değişik devrelerde bunları gördük.

...[B]azı işleri hukuk dışı yollarla halletmeye kalkanlar, başkalarını da hukuk dışı bir kısım oluşumlara sevk etmiş olurlar. İster devlet isterse de kendini devlet yerine koyan ve devlet yanlısı görünenler, meseleleri hukuk dışı yollarla halletmeye kalkıştıkları zaman daha ciddi problemlere ve komplikasyonlara sebebiyet verirler. Böyle bir tavır her yandan hukuk dışı oluşumların patlak vermesini tetikle[r]. ...Yeraltı dünyası oluşur; gizli cinayetler işlenir; faili meçhuller artar ve herkes kendi kafasına göre bazı şeyler yapar. Evet, böyle bir hukuksuzluğu kendini devlet yerine koyan fertler yapamayacakları gibi, devletin kendisi de yapamaz. Hatta hak arama mevzuunda herkes yanlışlık yapsa bile devlet bu mevzuda asla hatalı adım atmamalı; hukuk dışı hiçbir müdahaleye yanaşmamalıdır. Öyleyse, her mesele hukuk çerçevesinde halledilmeli; problemlerin çözümü yasama, yürütme ve yargı mercilerine müracaatta aranmalıdır.”¹⁰⁴

Yürüttüğü muhakeme FGH’yi, Kürt sorunu ve onu çözeceği iddiasında olan çevrelerin nerede hata yaparak sorunu derinleştirdikleri noktasına getiriyor:

“Devlet şakîlere karşı savaşabilir; savaş esnasında güvenlik güçlerine silah çekenleri öldürebilir; zira savaşın da kendine göre bir hukuku vardır. Fakat bir insan gelip teslim olursa, devlet onu asla yargısız infaz edemez. Teslim olan bir insanı öldürmek hukuk devletinin ruhuna aykırıdır. Ayrıca, o şahıs, itirafta bulunacaktır, söyleyeceği şeyler olacaktır; devletin orada çıkarları söz konusudur ve ondan alınabilecek ipuçlarıyla daha büyük fitnelerin önü alınacaktır. Hal böyleyken, birisi pişmanlık duyarak dağdan inse, itirafta bulunmak için bir yere müracaat etse, ‘Benim diyeceğim şeyler var; şekavetin

merkeziyle, fitnenin yuvasıyla alâkalı hayatî bilgiler vereceğim' dese, eğer siz, 'Seni kabul etmiyoruz, senin yerin dağ' şeklinde cevap verir ve onu reddederseniz ...dağı[n teşvik edil]mesi mevzuunda sizin bazı şeyler çevirdiğiniz kanaati hasıl olur bende. O zaman düşünmeden edemem: Siz galiba orada bazı şeyler karıştırıyorsunuz. ...Acaba uyuşturucu işi mi çeviriyorsunuz? Silah üretiyor ve silah ticareti mi yapıyorsunuz? Yıllanmış kavgaların bir türlü sona ermemesinde bir çıkarınız mı var? Neye binaen hukuk devletinin açık olduğu bir konuya itiraz ediyorsunuz? İnsanlar gelip teslim oldukları zaman, icabında alır muhakeme edersiniz; cezalandırır ve içeriye atarsınız ya da itirafını değerlendirir, onu mükâfatlandırırırsınız; başkalarını da böyle bir şey yapmaya imrendirir ve bir sürü insanın dağdan inmesini sağlarsınız. Şayet, bunları yapmadığınız gibi yapılmasına da karşı geliyorsanız, sizin devletin temel disiplinlerine aykırı olarak bir kısım hesaplar peşinde olduğunuz şüphesizdir. İşte bu da hukuk devleti ruhuyla telif edilemez."¹⁰⁵

FGH, devletin resmi personelinin ve kimi kurumlarının 'ulusal güvenlik' mazeretiyle nasıl hukuk dışına çıktıkları ve bu durumun hem toplumsal istikrar hem de devletin inandırıcılığı açısından nasıl hastalıklı sonuçlar doğurduğuna dikkat çekiyor:

"Bir hukuk devletinde devlet içinde devletten ya da derin devletten bahsetmek mümkün değildir. Fakat maalesef, 'Devletin nizam ve intizamını, asayiş ve güvenliğini temin etmek maksadıyla öldürmem istenen insanları öldürdüm' diyen kimseler çıktı bizim ülkemizde. 'Devletim bana 'vur' dedi, ben de vurdum' diyenler oldu. Onlara belki şöyle denebilirdi: 'Devlet sana 'zina et' derse, zina mı edeceksin! 'Hırsızlık yap' dediğinde hırsızlık mı yapacaksın?.. Hırsızlığa teşvik eden bir devlet, devlet haysiyetini kaybetmiştir; zinaya teşvik eden bir devlet, devlet olma keyfiyetini yitirmiştir, o suretâ bir devlet heykeli olsa da artık ruhsuzdur. Aynen öyle de, 'Git adam öldür' diyen bir devletin devlet haysiyet ve şerefinden bahsetmek mümkün değildir. Öyleyse, icabında o memuriyetten ayrıl; git başının çaresine bak, ama cinayet işleme. Devlet bile emretse, dünyadaki evrensel hukukî değerlere ve Türkiye'deki hukuk sistemine aykırı icraatta bulunamazsın.

Bir sürü faili meçhul var. Bu cinayetlerin arkasında kimler olduğu hâlâ belli değil. ...[Belli olmadığı için de] ...çok geçmeden yine aynı cinayetler işleniyor, benzer senaryolar oynanıyor.

Evet, devlet, devlet için bile olsa cinayet işleyemez. Devlet tecziye eder; ama hukuka göre muhakeme ettikten sonra cezalandırır. ...Fakat kat'iyen yargısız infazda bulunamaz. Onu devlet yapamadığı gibi kendini devletin yerine koyan, devletini sevdiği için bunları yaptığını iddia eden kimseler de yapamaz.

[B]ir kısım asileri cezalandırmak için devletin bünyesinde bazı gizli servislerin var olması hiç kabullenilemez. Nitekim var mıydı, yok muydu bilemem; fakat bir dönemde 'Yeşil' diye birisi çıkmış ve devlet hesabına çalıştığını iddia etmişti. Şayet, devlet böyle insanları kullanıyorsa; dün bir Yeşil'i kullandığı gibi, bugün bir Kızıl'ı kanunsuz şeylere alet ediyorsa ve yarın da bir Mor'a bir kısım karanlık işler çevirtecekse, böyle çirkin şeylerle devlet haysiyetini ve hukuk devleti olma keyfiyetini telif etmek mümkün değildir.

Yine, ileri gelenlerden bir tanesi, bir dönemde, Hizbullah hakkında, 'Hizbullah dediğiniz şey kendi devletine hizmet eden insanlardan oluşmaktadır' demişti. Devletin, onları PKK'ya karşı kullandığını söylemişti. Bu mesele, bugün karşılıklı münakaşa mevzuu haline gelmiş ve hâlâ üzerinde konuşulan bir konu olarak sürüp gidiyor. Şayet, şakiyi şakiye karşı kullanırsanız; ona karşı da başka bir şaki bulmak zorunda kalırsınız. Sonunda her şakiye karşı başka bir şaki çıkarmaya mecbur olur ve hiç farkına varmadan bir kısır döngü içine girersiniz. Ayaklarını azıcık sağlam bir yere bastığını düşünen mücrim, tek taraflı [anlaşmayı bozar ve] artık sizi dinlemez, size alet olmak istemez. 'Nasıl olsa sağlam yere bastım; kendime göre bir şey yaparım' diye düşünür. Siz bu defa ayrı bir şaki zümresi bulma mecburiyetinde kalırsınız. Hizbullah'ı Mizbullah, onu da Tizbullah... takip eder ve bu mesele sürer gider. Bunlar güçlü bir hukuk devleti için ayıptır. Bunlara cevaz vermek ve önyak olmak tarihî ayıptır. Onları çıkaranlar, alet olarak kullananlar ve hem devlet bünyesine hem de kendi başlarına gâile yapanlar ...tarih mahkemesinde sorgulanacak ve tarihe birer kara leke olarak geçeceklerdir, ...ve tabii Allah'ın huzurunda da bu cürümlerinin hesabını vereceklerdir."¹⁰⁶

Buraya kadar sürdürdüğü tahlilde FGH, bugün artık birçok emekli generalin 'yanlış yaptık' sözleriyle itiraf ettiği hatalara dikkat çekmiş ve güvenlik politikalarının güvenlik sağlamak bir yana daha da güvensiz bir toplum yarattığına ve devleti hukuk dışına savurduğuna işaret etmiştir. Vurguladığı noktalardan biri, bu ülkeye çok ağır bedeller ödetmiş ve uygulamalar kadar onları uygulayanların meşruiyetine de gölge düşürmüş asırlık bir yanlıştır: Yani 'Düşmanımın düşmanı dostumdur' anlayışı. Bir silahlı grup diğerine karşı 'devletin âli menfaatleri' için kullanılmıştır. Yerleşik deyimle 'it ite kırdırılmıştır.' Devlet, güvenliğini 'emanet ettiği' bu yasa dışı grupların kendisini de yasadışına sürüklemesine ve meşruiyetini zedelemesine bigâne kalmıştır. Oysa düşmanımın düşmanı, onun düşmanıdır, ama benim dostum değildir. Muhtemelen kısa bir çıkar ortaklığından sonra benim de düşmanım olacaktır çünkü yasadışı ve kan dökücü yöntemleri, onaylanıp yargı dışı tutuldukça sürecek ve hedef değiştirecektir. Bunun o kadar çok örneği vardır ki...

FGH'nin dikkat çektiği bir husus da toplumsal sorunları duyurma ve kamuoyu oluşturma süreçlerinde oynanan kritik roldür:

"Tiraj ve reyting uğruna Türkiye'nin geleceğinin karartılması alet ol[un]mamalı; terörle mücadele bahanesiyle hak ve hürriyetlerin ihlaline, demokratikleşme gayretlerinin inkıtına sebebiyet ver[il]memelidir"¹⁰⁷ derken, sürtüşmeleri çatışma boyutuna çıkaracak kışkırtmalardan kaçınmayı salık vermektedir.

Sanki yıllar önce bugünleri görerek yaygın bir Kürt-Türk karşıtlığı yaratmanın onulmaz yanlışlığına dikkat çeken FGH şunları söylemiştir:

"Falanların (Kürtlerin – D.E.) içinde bir kısım eşkıya var' deyip umum hakkında hükümler vermek doğru değildir. Bir dönemde, 'Ben Türk'üm' diyen insanların içinden de 'Mao, Mao' diye bağırانlar çıkmadı mı? Bugün ulusalcı olduğunu belirtenlerden bazıları bir zamanlar Lenin'in, Stalin'in arkasından koşmuyorlar mıydı? Bizim içimizden bir kısım eğri büğrü düşünen [kuraldışı] kimseler çıktığı gibi, elbette başkalarının arasından da yaramazlar çıkabilir. Emniyet güçleri onları bulmalı, yargıya teslim etmeli ve şayet cezayı gerektiren yanları varsa, hukuk onları cezalandırmalıdır. Fakat bu mevzuya şöyle

böyle yorumlar getirerek, toplumun farklı kesimleri arasında değişik cephelerin oluşmasına sebebiyet verecek şekilde bir üslup kullanmaktan kat'î surette uzak durulmalıdır."¹⁰⁸

Kısacası FGH, aklîselim sahibi herkesin sergilemesi gereken bir duruşla, içlerinden çıkan uygunsuz veya kurlsız grupların büyük kümeleri olumsuz olarak nitelendirip kötölememize ve düşmanlaştırmamıza yol açmamasını ifade ediyor. Aksi halde büyük çaplı toplumsal sorunları veya uzlaşmazlıkları çözmemizin mümkün olmayacağını ve bu sorunların ülkemizi istikrarsızlaştıracak boyutta büyüyebileceğini söylüyor.

21- FGH düşüncesi çok-kültürlülük konusuna nasıl bakar? İnançın, devletin ya da topluluğun kendi mensuplarını tektipleştirme eğilimi konusunda ne düşünür?

Osmanlı'daki 'devlet-i ebed müddet' fikri FG'ye göre 'çoğulcu' görüşün sonucudur. Ona göre Osmanlı örneği İslâm'ın çok-kültürlülük konusuyla barışık olduğunu göstermiştir. Örneğin Osmanlı kendine özgü hukuk sistemiyle, devleti yüzyıllar boyu yaşatacak esnekliği sağlayabilmiştir. Bunun için dinin temel kaynaklarından çıkarılan ilke ve hükümlerden yararlanılmış, gerisi yeni yorumlarla ve yasalarla takviye edilmiştir. Bu da toplumsal düzen (nizam) ve devlet felsefelerini birbirine yaklaştırmıştır.

Örneğin, fethedilen yerlerde, devletin tebaa ile ilişkileri oldukça adaletli ve işlevseldir. Farklı inanç ve etnik kökenden gelen toplumlar kendi günlük yaşamlarını ve kültürel kurumlarını yönetme konusunda özerktirler.

"Bir ikinci mesele [de] farklı dinlerden insanlar[ın], Hıristiyan, Yahudi, hatta ateistin [aynı devlet çatısı altında yaşamayı sağlanmış.] ...Budistlere, Brahman[lara] çok iyi muamele yapılmıştır. Bu insanlardan istifade e[dil]miştir hatta. Daha ilk dönem itibariyle Gazi Mihal, Osman Gazi'nin yanında yer alıyor. Yani bir Hıristiyan'la beraber hareket ediyorlar. Sonradan ihtida etti mi, etmedi mi belli değil. Fakat İslâm ordularının ön saflarında savaşanların bir tanesi de budur. Evranos Paşalar, Zağnoslar, Gazi Mihaller...

[Devletin tebaası arasında] Anadolu'dan gelen öz be öz saf Türk kanı taşıyan insanların sayısından daha çok, değişik kavim ve ırktan insanların bulunması herhalde bunu gösteriyor. Hiç kimse Osmanlı'ya iltihakla bazı avantajlardan mahrum kalabileceği endişesini taşımamış. ...Bu husus ...dinin ruhundaki [zenginliğin, kolaylığın] hayata geçirilmesidir. En hoş tarafı da Osmanlı'nın bu kolaylaştırma meselesini sadece Müslümanlar için değil, Hristiyan, Yahudi ve diğer inançlar için de uygulamasıdır. [Osmanlı yöneticileri], müsamahakâr olma prensibini uygulamışlar, bu yüzden de [devletin] kapıları[nı] sürekli aralık tutmuşlar[dır]. Bu da büyük bir mana ifade etmiş olacak ki kendisine iltihaklar hızlanmış[tır.] ...Devleti[n bu çoğulcu özelliği] ...kanunlara esneklik kazandırdığı gibi ...rical-i devleti de rahatlatmıştır. ...[E]vrensellik yakalanmıştır."¹⁰⁹

Bu noktada FGH, çok sorulan ve merak edilen bir olguyu tahlile girişiyor. Bu da kendisinin Fatih Sultan Mehmet döneminde zirveye ulaşmış olduğunu düşündüğü hoşgörü, çoğulculuk, farklı kümelerin bir arada yaşaması ve yaşatılması ilkesinin, günümüzde dini nassların ihyası olarak yeniden hayata geçirilip geçirilemeyeceği sorunudur.

Bu varsayımın geçerliliğini FGH şu sözlerle sorguluyor:

"İslâm'ın prensiplerini yorumlayabilecek mantığı beraber getirmediğiniz takdirde, asla bu işe evrensellik kazandıramazsınız. Osmanlılar gibi gerçekten bu işe açık olduğu zaman [başarı sağlanabilir. Ama] ...bu mevzuda din adına katılığa düşülürse, Osmanlı tarihindeki Kadızadeler'in yaptığı gibi, [doğa bilimleri] medreseden sökölüp atılırsa, 'Bunlar şer ilimler, ne işi var [yüksek İslâmi bilimlerin] yanında' anlayışıyla, 'Gâvura ne hayat hakkı tanıyacaksın, Yahudi ne diye bizim istifade ettiğimiz haklardan istifade etsin, ticarete başkalarına ne diye kazandıralım, gâvurlarla ticaret de ne demekmiş' gibi mülahazalar söz konusu olursa, evrenselliğimizin dinamikleri sayılabilecek çok önemli hususlar budanmış olur. Aslında bunlar bizim kolumuzun kanadımızın budanması anlamına gelir."¹¹⁰

Bu gerçekçi değerlendirmeler, bugün ulus-devlet adı altında uygulanan tek-tipleştirici girişimler sonunda gayrimüslim nüfusumuzun

büyük bir bölümünü neden yitirdiğimizi açıklıyor. Sadece onları mı, Müslüman nüfusumuzun farklı etnik kökenden ve mezheplerden gelenlerinin de neden yabancılaştırıp küstürüldüğü sorusuna yanıt veriyor. FGH bu sonucu “gerçek İslâmî mantığın kaybedilmesi” ya da “İslâm’ı, kendi çerçevesi içinde evrenselliğe açık mahiyeti içinde yorumlama mantığının kaybedilmesi” olarak yorumluyor.

22- FGH bugünün dünyasında İslâm’ı içerden ve dışardan saptıranlara karşı Müslüman’a nasıl bir görev biçiyor?

FGH’ye göre mensup olduğu ulusa veya dine, şu veya bu nedenle kötülük edenler onlara en büyük zararı verenlerdir. Çünkü onlar içerden birileridir. Düşman amansız olabilir. Bunu bilir ve beklersiniz. Ama dostların insafsızlığı ve vefasızlığı hem acı hem de yaralayıcıdır:

“Dayanılması en güç olan imtihan da işte budur... [V]efa umulan bir yerden ihanet ve cefâ görmek, hem acı hem de oldukça düşündürücüdür. ...Dünden bugüne yer yer düşmanlarından ve zaman zaman da dost kılığına bürünmüş hasımlarından, devamlı ihanet darbeleri yiyen ve sürekli olarak hırpalanan [Müslümanlar], bütün tarih boyunca imtihanların en acı ve en ağırlarını gördü. En korkunç hıyanetlere maruz kaldı[lar]... Belki... bundan sonra da bir kısım imtihanlar görecektir... karşısına ateşten tepeler, kandan irinden deryalar çıkacak; ancak, bütün bunlar onun, kendini yenilemesine ve metafizik gerilimine yardımcı olacaktır. Zira o bunlarla dost ve düşmanını tanıyacak, bunlarla bilenecek ve bunlarla düştükten sonra doğrulup kalkmanın ve kendine gelmenin yollarını öğrenecektir.”¹¹¹

“Eğer hasımlarının husumeti ve önyargıları, dostlarının da cehalet ve vefasızlığı olmasaydı, bugün topyekûn insanlık [İslâm’ın] sunduğu semavî sofraların çevresinde birleşip birbirleriyle el sıkışacaklardı. Gönüller İslâm’a kulak vermeyince o da sesini duyurmaz; davranış ve temsil sözü derinleştirmeyince, onun da sesi kısılır ve katiyen ruhlarda teveccüh uyaramaz.”¹¹²

FGH, ne demek istiyor bu sözlerle?

Başka vesilelerle söyledikleriyle birlikte değerlendirildiğinde, kimi dindaşların “taassubu, ufuksuzluğu ve vefasızlığı; düşmanlarının

da kin, nefret, husumet ve yobazlığı” dinin yanlış yorumlar ve uygulamalarla saptırıldığına ve günlük, dünyevi emellere alet edildiğine işaret ediyor. Bu durumda, din kendi olmaktan, yani bir inanç olmaktan çıkıyor ve dünyevi iştahların, iktidarların ve siyasetin aracı haline geliyor.

“Oysaki din, kendi olarak konuşmak, kendi olarak gönüllere girmek ve kendi olarak söyleyeceklerini söylemek için gönderilmişti. O, kimseyi tevkil (vekil tayin – D.E.) etmemişti ve kimsenin de onun namına konuşmaya hakkı yoktu. Ama gel gör ki pek çoklarımız itibariyle, utanmadan ve sıkılmadan onun hakkında rahatlıkla konuşabiliyoruz.”¹¹³

FGH’ye göre sorunun kaynağı, din adına yapılan ve insanlara itici gelen kişisel tercihlerdir. Onlar da belirli bir zaman diliminde ve mekânda var olan özgün koşulların eseridir. O halde sorunun kaynağı din değil, dindaştır; onun samimiyeti, niyeti ve insaniyeti, dini nasıl yaşadığı ve güç sahibi ise başkalarına nasıl yaşattığı belirleyici niteliktedir.

FGH’ye göre:

“Hoşgörü, barış ve sulh atmosferinde yaşamayı arzu eden ve bu gaye uğrunda gayret gösteren Müslümanlar[ın] da İslâm’ın dünden bugüne biteviye saldırılara maruz kaldığını ve bundan sonra da bazı insanların düşmanca hislerle hareket edebileceğini bilmeleri lazımdır.”¹¹⁴

Bunları söyledikten sonra FGH tarihi birkaç örnek verir:

“Hazreti Ebû Bekir, bir taraftan Esvedü’l-Ansî, Müseylemetü’l-Kezzâb, Secah, Tuleyha gibi peygamberlik iddiasındaki yalancılarla, içten çıkan vefasızlarla mücadele e[tmıştır]. ...Birinci Cihan Harbi’ne girerken... Arap kabile reisleri...[yabancı tahrikine kapılarak] Osmanlı askerlerinin Medine müdafaasında... ihanete uğramasına sebe[p olmuşlardır.]”¹¹⁵

FGH’ye göre bu tür insanlar hep oldular, olacaklardır. Öyleyse, onlarla da yaşamak durumundayız. Bu, aynı zamanda kâmil insan olmanın sınavıdır. Peki bu durumda nasıl davranmalıyız? Öncelikle düşmanlık vesileleri yaratmamalıyız:

“Mazinin yanlışlıklarını tarih kitaplarında zincire vurma ve düşmanca duyguları hortlatmama taraftarıyız. Geçmişte belli hadiseler başka zincirleme hadiselere sebebiyet vermiş; düşmanlıklar, [karşı] düşmanlıklar doğurmuştur; insanlar birbirlerinden uzaklaşmış, zıt cephele oluşmuştur. Bugün bunları konu ederek yeniden kavga sebebi yapmak, yeni uçurumlar meydana getirmek manasızdır. Kim ne derse desin, ne yaparsa yapsın; biz, yürüdüğümüz hoşgörü yolunda ilerlemeye devam etmeli, sağdaki soldaki kine, nefrete, düşmanlığa rağmen, bir kısım ‘sulh adaları’na ulaşmalı, ‘sulh adacıları’ oluşturmaliyiz.”¹¹⁶

Bu sözler, “demokratik açılım”, gayrimüslim azınlıklarla daha iyi ilişkiler ve Ermenistan’la ilişkileri normalleştirme süreçlerinin başladığı bir dönemde çok daha anlamlı geliyor. Bir zamanlar, bir din adamının hoş ama soyut tavsiyeleri olarak algılanabilecek şeylerin bir zaman sonra gerçeğe dönüşmesine şahit olmak ilginçtir. Tabii bunlara karşı olanlar için de tedirginlik verici...

Peki barışa nasıl ulaşılabilecektir? FGH’nin buna ilişkin formülü de farklılıkları kabule dayalı karşılıklı saygı, yani hoşgörü ve birbirini tanıyıp ilişkileri sıcak tutmak için sürekli diyalog. Ama o bunun da ötesine geçmeyi öneriyor:

“Biz ‘hoşgörü’ diyelim, hoşgörünün de ötesine yürüyelim, dünyayı dostça paylaşmayı düşünelim; niyetimiz, azmimiz bu istikamette olsun ve planlarımızı, projelerimizi o niyet ve azme göre yapalım.”¹¹⁷

Ama bu iyi niyetin ve uzlaşma çabasının da sınırları olduğunu bildiriyor:

“[U]nutmayalım ki dünyadaki bütün insanları yumuşatmaya da bizim gücümüz yetmez. Herkese ‘diyalog’ dedirtemeyiz, ‘hoşgörü’, ‘konuma saygı’ dedirtemeyiz. Siz Türkiye’de bile herkesi hoşgörü atmosferine taşıyamıyorsunuz. Hatta bazen, ‘Bunlar hoşgörü, diyalog diyerek milleti Hristiyanlaştırıyorlar’ diye her yere şikâyet ediyorlar sizi.”¹¹⁸

Aynı zamanda yılmamak gerektiğini de söylüyor. Toplumda ve insanlar arasında barış ve yumuşak ilişkiler isteyen herkese düşen görevin, “nefreti kırmak, kalpleri yumuşatmak, duygu ve düşünce-

lerinizi [açarak]... onları da hoşgörü çizgisine getirmek" olduğunu ileri sürüyor. Bir yandan da insanları uyanık olmaya çağırıyor:

"Evet, Müslümanlar olarak bizim problemimiz sadece dıştaki husumet değildir. Kendi içimizdeki tutarsızlık, vefasızlık, samimiyetsizlik, mukavemetsizlik ve sadakatsizliktir en büyük derdimiz."¹¹⁹

Bir din adamı olarak çareyi, "*İslâmî duygu ve düşünce[lerin] takviye edilmesin[d]e, kitlelerin de hedefsizlikten kurtarılarak yüksek mefkûrelerle (iülkülerle-D.E.) irtibatlandırılma[sın]da*" görüyor. Sonra ekliyor: "*İsterseniz siz buna, insanların yeniden kalbî ve ruhî hayata yönlendirilmesi diyebilirsiniz.*"¹²⁰

Gülen, bir maneviyat adamı olarak ruhun kurtarılmasına ve imanın kuvvetlendirilmesine önem veriyor. Ancak bunu yaparken maddi hayatta, sosyal yapıda, ekonomi ve hukukta gerçekleştirilmesi gereken değişiklikleri de göz ardı etmiyor. Sadece bunların yetmeyeceğine, hatta değişim sürecinin oldukça sarsıcı ve çatışmalı geçeceğine işaret ediyor. İşte tam da bu süreçte maneviyatın yardımcı ve yumuşatıcı olabileceğini söylüyor. Bu bağlamda diyalogun dili ve mantığı önem kazanıyor. FGH, insanlar ve topluluklar arasında bugün kullanılan dilin üslup açısından uygunsuz, içerik açısından da eşitlikten çok egemenlik temelli olduğunu düşünüyor. Bunlardan gönüllü ve barışçı bir birlikte yaşama isteği çıkmayacağından endişe duyuyor. Bu endişeyi şöyle dile getiriyor:

"Yıllar var ki toplumumuzda sürekli bir düşünce kayması yaşanıyor ve her gün daha da yaygınlaşan bir üslûp bozukluğu bütün duygu ve düşünceleri âdeta esir alıyor. Beyanlar fevkâlâde dekolte, ifadeler olabildiğine mütecâviz, davranışlar bayağılardan bayağı, edâ büsbütün yırtık; bu şirâzesizliğe (ölçsüzlüğe - D.E.) esas teşkil eden hisler ve mantıklar ise akreplerin niyetleri kadar karanlık... Neyi dinleyecek, kime güvenecek ve hangi düşünceye itimat edeceksin? Her zaman tenkide ve tahribe kilitlenmiş bu kavgacı ruhlar arenasında, en masum düşünceler, en tutarlı plânlar ve projeler bile [gerçeklerin]...insafsız dişleri arasında çiğnenip bir kenara atılmakta ve en mukaddes değerler hep [ayaklar altına alınmakta].

Nedir acaba insanımıza insanî değerler açısından bu ölçüde irtifa kaybettiren sebepler? Nedir acaba bizi birbirimizin kurdu haline getiren saikler? Şayet bu üslûpla –tabîî, buna da üslûp denecekse– bir yere varılmak isteniyorsa çok yanlış; hele bu yolla bir kısım yüksek mefkûrelerin gerçekleştirilmesi düşünülmüyorsa o da bütün bütün bir aldanmışlık. Ama ne acıdır ki biz yıllardan beri hep peşi peşine aldanmakta, hep akla hayale gelmedik yanlışlıklar yapmaktayız. Hem de yaptığımız şeyleri dünya çapında büyük başarılar gibi göstererek büyük yanlışlıklar yapmaktayız. Öyle ki âleme örnek olacak, dünyanın şeklini değiştirecek, hiç olmazsa ülkemize çeki düzen vereceğiz yaveleri en çok bu dönemde duyulan fantezilerden oldu. Ama, işte o tiz perdeden atıp tutmalar ve işte huzursuzluğun pençesinde kıvranan bu mübarek ülke ve mağdur millet!

Doğrusu, bu şîrâzesizlikle ne dünyanın düşünce haritasını değiştirmek ne kendi toplumumuzun idbârını ikbâle çevirmek ne de insanımıza yeni ufuklar açabilmek mümkün olacaktır. Bence, bu hafakanlı çevrelerin, her biri birer hezeyan ve ihtilaç sayılan düşüncelerinden doğsa doğsa ancak kargaşa doğar. Ama katiyen yenilik doğamaz.”¹²¹

Buraya kadar sunulan tahlil, Türkiye’de pek çok aydının altına imza atacağı bir değerlendirmedir. FGH’nin düşünceleri şöyle anlaşılabilir:

1. Ülkemizin tarihinden, sosyal ve kültürel gerçeklerinden yola çıkacağımıza, bunları ideolojik bir prizmadan geçirerek yorumlamış ve gerçeklerden uzak bir millet tasavvuru ile ülkeyi yönetmişiz. Doğal olarak bu durum, toplum içinde gerilimler, uyumsuzluklar ve çatışmalar yaratmış.
2. Söz konusu çatışma ortamı, çeşitli ‘düşman’ algılarına yol açmış ve sonu gelmeyen bir ‘kurtuluş savaşı’ duygusu içinde toplum yaşamını normalleştirememişiz.
3. Bu toz duman içinde hoyratlaşmışız. Dilimiz kabalaşmış, savaşçı bir tona bürünmüş; birbirimizi sevmeyi ve saymayı unutmuşuz. Dolayısıyla ortaklık duygumuzu ve birleşeceğimiz ortak değerleri yitirmişiz.

4. Öğünmüşüz, çok başarılı olduk diye kendimizi avutmuşuz ama güvenilir bütün uluslararası ölçülere göre geri kalmış bir toplum olduğumuz, demokrasi konusunda büyük eksikliklerimiz olduğu gerçekleri de ortada duruyor. Üstelik kendi bölgemizde çatışan uluslar arasında barış elçiliğine soyunurken, kendi içimizdeki çatışmaları sonlandıramadığımız gerçeğini göz ardı ediyoruz.
5. Bu zafiyetler iki ana kaynaktan besleniyor: a) Gerçeklerden kaçıp kendimizi aldatmamız, yani mantık ve muhakeme hataları yapmamız; b) Vicdan ve vicdana bağlı adalet, insaf ve muhabbet gibi yüksek değerleri ihmal etmemiz.

Bu zafiyetlerle malul insanların (FGH bunlara, 'kalp ve düşünce fakirleri' diyor), "dünyanın yükselip daha bir yaşanır hale gelmesine ve insanoğlunun mutluluğuna herhangi bir katkıda bulunmaları ya da milletleri için yararlı olabilmeleri ve hele onları yeni ufuklara yönlendirmeleri katiiyen söz konusu değildir. [D]eğildir, zira [onlar] hiçbir zaman, kendi[leri]ni iç derinlikleriyle duyamamış ve var oluş hedeflerini kavrayamamış; dahası sevmeyi unutmış, saygıya boş vermiş, fazileti fantezi saymış ve sürekli ne kazanacağını, nasıl kazanacağını, kimi çarpacağını ve hangi yollarla refahın doruğuna ulaşacağını düşlemiş durmuş [kişilerdir.]"¹²²

Bu kişiler ve onlar gibi olanlar, çareyi "dönüp dolaşıp yine sosyalizm, kapitalizm, liberalizm gibi doktrinlerde" arayacaklar, ama toplumu içine düştüğü kısır çemberden kurtaramayacaklardır. O nedenle "arızanın hakikî merkezi"ni ve sapmaların gerçek sebeplerini tespit etmek gerekir.

Peki, 'arızanın hakiki merkezi' nerededir? Bu konuda FGH, kendi düşünce sistematığı içinde açık ve tutarlıdır:

"Biz, bir iki asırdan beri millet olarak onca yenilik teşebbüs[ünde bulunmakla birlikte], kendi millî kültürümüze dayanarak kendi ahlâk sistemimizi kurama[dık]; kendi metafizik mülâhazalarımızı geliştirip sistemleştireme[dik]. Allah, kâinat ve insan gerçekleri açısından kendi iç dünyamızı aksettirecek bir sanat telâkkisi [yanında]...[tutarlı bir eğitim]...sistemi geliştireme[dik.]

[Oysa d]ünyada hemen her ahlâkî sistemin özünü, sağlam bir inanç, hazmedilmiş hürriyet duygusu ve yaygımlaştırılmış bir mesuliyet şuuru teşkil eder ki bunların hemen hepsi de metafizikle alâkalı konulardır. [Din]...ve... hürriyet duygularının öldürüldüğü, gönüllerden sorumluluk hissinin sökülüp atıldığı bir toplumda metafizikten bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir ortamda ahlâktan söz etmek ise bü[sbü]tün... imkânsızdır. Kendi metafizik düşünce sistemini kuramamış toplumlar, böyle bir metafizik mülâhazaya göre kendi iç kimliklerini belirleyememiş fertler, zamanla ruhlarını, inançlarını yitirecekleri gibi, uzun zaman kendi soy kütüklerini korumaları da mümkün olmayacaktır.”¹²³

Bu tahlilden çıkarılabilecek iki sonuç var. İlki, tarihimize ve kültürel zenginliğimizle teması kaybettiğimiz için bir anlamsızlığın içine düştük. Kimlik, felsefe ve inanç açısından kim olduğumuza ve ne istediğimize karar vermek zorundayız. İkincisi, Osmanlı’nın inkârı ile başlayan günümüz tarih ve toplum anlayışı, sanki gökten yere yeni inen, tüm özelliklerini yöneticilerin tayin ettiği yapay bir “ulus” (plastik bir nesne) kavramsallaştırılmasına oturtulmuş. Bu yapay ‘nesne’nin ne kimliği ne ruhu ne de organik birliği var, yöneticilerin ona yüklediklerinden başka. O nedenle ulusumuzun doğal ve tarihi birikiminden hareket eden yeni bir kimlik ve ruh arayışına girişmeliyiz. Ancak o zaman kendimize gelebilir ve üstü örtülmüş olan kültürel zenginliğimizi keşfedebiliriz. Günün gereksinimleriyle uyumlu, Tanrı-kâinat-insan eksenli yeni bir yaşam felsefesine ulaşmamız, benliğimizi bulmamızı ve kendi içimizde huzura kavuşmamızı da sağlayacaktır.

Neye ihtiyacımız olduğunu belirttikten sonra, bu ihtiyacı karşılamakta öncü veya önder rolü oynayacakların niteliklerini tartışmak kaçınılmaz hale geliyor. Gerçekten de kimlik krizine son verecek, bireysel ve toplumsal huzursuzluklara çare üretecek değerli insanlar hangi özelliklere sahipler?

FGH, onlara, “iman ve aksiyon dinamizmini harekete geçirerek, yeniden bir inanç, sevgi, aşk, mantık ve muhakeme devri[ni] başlatacak olan” özel insanlar adını veriyor. Sonra da şöyle devam ediyor:

“Onlar, tarihî ‘yanılgıları’ düzeltmek, eskiye ve yeniye ait güzel şeylerden bir dünya kurmak, semavîlikle arzîliği (ilahî ve dünyevi, insani olanı – D.E.) bir kere daha buluşturmak için hep ölesiye bir gayret içinde olacaklardır. Samimiyetlerinin derinliği ölçüsünde hizmetten başka bütün mülâhazalara kapalı kalacak, yanlışlara karşı alternatif düşünceler sunacak, kimden gelirse gelsin doğrulara arka çıkacak, tahribe ve tahripçiyeye karşı inşa ve imarın yanında olacaklardır... Her insana karşı –onun her düşüncesini paylaşmasalar bile– her zaman saygılı, ince, zarif birer üslup insanıdırılar.

Yeni bir mezhep, yeni bir yol ve yeni bir sistem peşinde değildirler; ama eskilere yeni derinlikler kazandırarak en eski kıymetlerden en yeni şeyler ortaya koyacak kadar da duygulu, düşünce, his ve mantık zenginliğine sahiptirler. Herkesin maddî güce ve kaba kuvvete sığındığı günümüzde onlar, maddeyi kendi çerçevesinde kabulün yanında, sadece... ruha, maneviyata, ilâhî inayetlere güvenirlir. Milletçe kurtuluşlarının, maddî zaferlerden ve ülkeler elde etmekten daha çok, insanları kucaklama[kt]an, onların ruhlarına girme[kt]en ve gönüllerin kapılarını aralama[kt]an geçtiğine inanırlar. Bugüne kadar düşmanlıklarla bir türlü açılmayan gönül kapılarının, mutlaka muhabbetle açılacağına öylesine inanmışlardır ki sevginin en küçük bir parçasını dünyalara değiştirmezler.

Herkesin her fırsatta, kin, nefret, sertlik ve huşûnet sergilemesine karşılık, onlar, olabildiğince hoşgörü ve müsamaha ile davranır, her zaman evrensel barışa giden yolları araştırırlar... ve bunu hayatlarının gayesi bilirler. Bu itibarla da şununla bununla uğraşma yerine bütün mücadele güçlerini kendi nefisleri üzerine teksif ederek sürekli kendi boşlukları, kendi zaafları ve kendi tutarsızlıklarıyla savaşırlar ...ve kötülükleri iyilikle savarlar.”¹²⁴

Burada söylenenler, kuşkusuz ki bir ‘ideal insan’ tiplemesi. Keşke tüm insanlar veya en azından insanların pek çoğu böyle olabilse. FGH, biraz da kendi yaşam tarzından ve özelemlerinden yola çıkarak bu tip insanların çoğalmasını ve örnek olarak diğer insanları etkilemelerini diliyor. Çizdiği ‘ideal tip’ o kadar cazip ki bu meziyetlere ve donanıma sahip insanlara duyulan hasret nedeniyle Gülen hareketi mensuplarının belirtilen beklentilere uygun davran-

malari, onun tarifi doğrultusunda kâmil insan olmaya çalışmaları anlaşılır bir şey.

Gülen'in felsefinde çok açık olan iki arayış ve beklenti var: Ahlaklı insan, dayanışmacı toplum. FGH'nin gerek insan tariflerinde gerekse toplum tahlillerinde bu iki hedefe nasıl ulaşılabileceğine ilişkin yığınla malzeme var. Bu malzeme, en azından kısmen değerlendirilmiş ki kendisi hiç amalamamış olmasına rağmen, bir 'Gülen hareketi' doğmuş.

Hareketin doğrultusu da Gülen tarafından ortaya konmuş: Bu içeri doğru bir yolculuk olmalı. Yani nefis terbiyesi; iştahlarını yenme, yıkıcı dürtülerini denetleme ve saldırganlığı zapturapt altına alma. Bunu başardıktan sonra başkalarına yardım ve işbirliği elini uzatma. Görüldüğu gibi bu bir ahlak felsefesi.

Günümüzde bizim ölkemizde bu tür bir felsefenin bir başka örneği ve temsilcisi olmadığu için, birçok kişi ve evre, Gülen'in teşvik ettiğu yolculuğu, 'dışarı doğru', yani siyasi amaçlı ve örtölü bir egemenlik arayışı olarak görmek ve göstermek istiyor. şimdi değilse de bir gün böyle olur mu? Bugüne dek izlediğu çizgiye bakarak FGH'nin yaşadığu sürece buna izin vermeyeceğini sanıyorum.

23- İşlâm'ı şiddetle bağdaştıranlara Fethullah Gülen nasıl bakmaktadır ve şiddet içeren dinsel yorumlara karşı tezi nedir?

FGH'ye göre şiddet dünyanın her köşesinde, her ölkede görölen bir hastalıktır:

"[Her yerde] cinayetler işlenmektedir. Hatta bazen toplu cinayetlere de girilmektedir. şu kadar var ki bu türlü cinayetler bazı devletler tarafından topluca yapılnca ona 'terör' denmiyor da 'operasyon' adı veriliyor. Ancak, güçsüz, kuvvetsiz ve çelimsiz fertler tarafından yapılnca bu cinayetlere 'terör' ve 'cinayet', o suçu işleyenlere de 'terörist' ve 'cânı' deniyor. Suikast ve cinayetler bazen bir ferde yönelik oluyor ve bir ya da bir kaç kişi tarafından yapılıyor, bazen de bir uçak düşürme, bir trene sabotajda bulunma, bir şehrin altını üstüne getirme şeklinde ve bir örgüt, bir gizli cemiyet ya da bir devlet tarafından yapılıyor.

Aslında, cinayete kurban giden tek kişi de olsa, binlerce insan da öldürülse o hadise terördür, cinayettir; öyle [utanç verici] bir işe girişenler de bir iki kişi, bir örgüt ya da bir devlet de olsa, onlar da cânî ve teröristtir.”¹²⁵

“Cinayeti kim kime karşı işlemiş olursa olsun o cinayettir. Ve cinayetin her türlüsü melundur. İşlenen suç ne olursa olsun, fertler ceza veremezler; cezayı devlet verir. Devletin mahkemeleri vardır. Cezalandırma onların vazifesidir. Dolayısıyla, bir mümin hiçbir cinayete karşı tasvipkâr bir tavra giremez. Herhangi bir cinayet karşısında katiyen yumuşak duramaz. Öldürülen insan Müslümanlığa ters sözler söylemiş olabilir; zamanında dilini çok uzatmış, ona buna saldırmış, kötülükler yapmış olabilir. Bunların hiçbirisi işlenen cinayeti haklı ve kabul-lenilir kılmaz... Hukuk sistemini işlettirerek o türlü insanların seslerini kesmenin imkân ve ihtimali vardır. Dolayısıyla, bir Müslüman’ın o türlü suikastlara teşebbüs etmesi şöyle dursun, kalben taraftar olması bile düşünülemez. Kimsenin, ‘Falan din düşmanı, iman düşmanı, İslâm düşmanı, Kur’an düşmanı[ydı] öldürüldü, zaten buna müstahaktı, iyi de oldu’ falan demeye hakkı yoktur ve bir cinayet karşısındaki bu tavır mümince bir tavır değildir.”¹²⁶

Bu düşüncelerinin sadece insanlara has olmadığını, bütün canlıları korumak gerektiğini belirterek FGH şöyle devam eder:

“[B]en hayatımda bilerek bir karıncaya bile basmadım. Yılanın belini kıran arkadaşım ile aylarca görüşmedim, konuşmadım. Her canlının yaşama hakkı olduğuna, eko-sistem içinde onların hepsinin bir yeri bulunduğuna inandım. Hiçbir canlıya kıyma hakkımız, [yetkimiz] olmadığını ifade ettim. Kaldı ki insan, yaratılanların en şerefli, en mukaddesidir. O türlü terör mülahazasıyla insan öldürenlerin Cennete giremeyeceklerini ve öylelerinin hakiki Müslüman olamayacaklarını [tekrar tekrar] söyledim. Bu sadece benim değil, Müslümanlar olarak bizim genel telakkimizin sesi, soluğu ve ifadesidir; bu inanç, tabiatımıza mal olmuştur.

Bütün terör faaliyetleri, kimden ve nereden gelirse gelsin, barışa, huzura vurulan en büyük darbedir. Hangi sebeple ve hangi maksada yönelik olursa olsun, hiçbir terör faaliyeti katiyen tasvip edilemez. Terör, bir kurtuluş mücadelesi şekli olamaz.”¹²⁷

Ne var ki kimi canilerin çeşitli mazeretlerle ve dinsel metinleri saptırarak cinayetlerine kılıf hazırladıklarını FGH de bilmektedir. Ama ona göre bu durum Müslümanlığın doğasına da Müslüman'ın özümsemiği değerlere de aykırıdır. İslâm'a atfedilen şiddete önce Müslümanların karşı çıkması gerektiğine inanır FGH:

"Müslümanlar çıkıp demeli[ler ki], 'Hakiki Müslümanlıkta terör yoktur.' Çünkü İslâm bir insanın öldürülmesini küfre denk tutuyor. Bir insanı öldüremezsiniz. Savaşırken bile masum insanlara işlemezsiniz. Bu mevzuda kimse fetva veremez.

...İslâm, savaşı hoş görmemiş, onu, [öncelikle] müdafaa maksadına bağlamış, sonra da, bizzat Kur'an'da geçen 'fitne katilden beterdir' prensibi çerçevesinde, kargaşaları, düzensizlikleri, zulmü, bozgunculuğu önlemek için savaşı meşru saymıştır. Bununla birlikte, onun için insanlık tarihinde ilk defa çok önemli sınırlamalar getirmiş ve çok erken bir dönemde beynelmilel hukuk kaideleri va'z etmiştir. O kadar ki sahanın mütehasısı İslâm âlimleri tarafından mevzu ile ilgili kitaplar 13 asır önce yazılmıştır. 'Savaş anında da Allah korkusunu sakın kalbinizden çıkarmayın. Unutmayın ki Allah'ın tevfiği olmadan hiçbir şey yapamazsınız. İslâm'ın huzur ve sevgi dini olduğunu daima hatırlayın.

Rasûlullah'ın cesaret, yiğitlik ve takvası (Allah korkusuyla dinin emirlerine uyma – D.E.) sizin için daima model olmalı. Ekili tarlaları ve meyve bahçelerini çiğnemeyin. Mabetlerde yaşayan rahiplere, keşişlere, kendilerini Allah'a vermişlere saygı gösterin ve onları incitmeyin. Sivilleri öldürmeyin, kadınlara karşı münasebetsiz davranmayın ve mağlûpların duygularını yaralamayın. Yerli halktan hediye kabûl etmeyin. Askerlerinizi, yerlilerin evlerinde barındırmaya kalkmayın. Beş vakit namazınızı sakın ola kaçırmayın. Allah'tan korkun ve unutmayın ki ölüm, herhangi bir zamanda, savaş cephesinden [çok] uzakta bir yerde de gelip sizi bulabilir. O halde, daima ölüme hazır olun' gibi emirler, tarihte hemen bütün İslâm devlet başkanlarının cepheye gönderdikleri komutanlara hatırlattıkları prensipler olarak tarihe geçmiş ve aynen tatbik edilmiştir. Mecbur kaldığında, ancak bir devletin, belli prensipler çerçevesinde başvurabileceği savaşı, İslâm ve Müslümanlar adına fertler

veya örgütler başlatamayacağı gibi, kuralsız, insanlığın korunması gereken değerlerine yönelik... terör hadisesinin de İslâm'da yeri olmayacağı açıktır."¹²⁸

Peki o halde ortalıkta dolaşan 'cihad' çılgınlığının kaynağı nedir ve İslâm'da çokça sözü geçen cihad kavramı ne anlama gelmektedir? Bu kavramı duydukları zaman birçok insan ürpermekte ve gelmekte olduğunu düşündükleri bir şiddet dalgasına kapılıp yok olacaklarından endişe duymaktadır. FGH'ye göre gerek tarihte uğradıkları anlam kayıp ve kaymalarından, gerek Müslümanların onları yanlış anlayıp yanlış temsil etmelerinden, gerekse İslâm'a karşı çevrelerin farklı gösterme çabalarından dolayı, pek çok temel İslâmi kavram yanlış anlaşılmaktadır. Bu türden bir yanlış anlayışa kurban giden en önemli kavramlardan biri de 'cihad'dır. FGH'ye göre:

"Cihad, Arapça cehd veya cühd kökünden isim olup [insanın gücü oranında] bir çabayı ifade eder. Dolayısıyla cihad, her türlü meşakkat ve zorluğa göğüs gerip çalışmak, çabalamak ve gayret etmek gibi manalara gelir. Cihad, terim anlamıyla, insanın kendi özüne ermesi... işidir. İnsanın kendi gücünü kullanarak, kendini zorlayarak [tüm engellere]...göğüs gererek kendi özüne ermeye çalışması 'büyük cihad'; buna karşılık, başkalarının... özleriyle bütünleşmeleri için gayret etmenin adı da 'küçük cihad'dır. Allah Rasûlü'nün ifadesiyle büyük cihad, nefisle cihaddır ki, insanlığın temizlenmesi, saflığa ermesi, Allah katında arzu edilen niteliği kazanması, yani ayetlerle zihnin yanlış kabullerden, yanlış düşüncelerden ve batıl inançlardan, ibadet, istiğfar (bağışlanma dileme), riyazet (az yeme, az içme, az uyuma...) gibi kendine özgü amellerle de kalbin günahlardan arınması, arınmış kalb ve zihinle Kitab'ın ve hikmetin öğrenilmesi ve gerekli daha başka bilgilerin kazanılması eylemidir.

Küçük cihad ise sadece cephelerde [savaşarak yapılan] bir cihad şekli değildir... Bu şekilde bir anlayış cihad[ın] ufkunu daraltmak olur. Hâlbuki cihadın yelpazesi... geniştir. Bazen bir kelime, bazen bir susma, bazen sadece yüzünü ekşitme, bazen bir tebessüm, bazen bir meclisten ayrılma, bazen de meclise... dahil olma, kısacası, yaptığı her işi Allah için yapma, sevgi ve öfkeyi O'nun rızasına göre ayarlama, bütünüyle bu

cihadın şümûlüne girer. Hayatın her sahasında, cemiyetin her kesiminde, (hayatı ve toplumu) iyileştirme adına sürdürülen her türlü gayret de... cihadın manasına dahildir. Bu cihad bir manada maddîdir.

...[C]ihad[lardan]...ikisi birden yerine getirildiği zaman denge korunmuş olur. Aksine, bunlardan biri eksik olduğu zaman hakikatteki muvazene (denge) bozulur. Küçük cihad, dinin emirlerini fiilen yerine getirmek ve o mevzuda kendinden bekleneni eda etmektir. Büyük cihad ise bu emirleri ihlâsla ve şuurla yerine getirme; kin, nefret, haset, benlik, gurur, kendini beğenme gibi varlığında ne kadar yıkıcı ve tahrip edici his ve duygu varsa, bütününe birden savaş ilan etme demek olup hakikaten zor ve çetin[dir]."¹²⁹

24- *Din adına intihar bombacılığını nasıl yorumluyor? İntihar bombacılarına dinsel anlamda "şehit" oldular diyor mu?*

Bu soru karşısında FGH'nin yanıtı kısa ve kesin oldu:

"Kimse intihar komandosu olamaz. Kimse vücuduna bombalar bağlayıp masum insanların içine giremez. İçine girdiği bu toplum hangi dinden olursa olsun caiz değildir. Savaş halinde bile -ki orada dengeler çok korunamaz- buna cevaz verilmemiştir. Çocuklara ilişmeyin, kilisede ibadet edenlere dokunmayın denmiş. Bir dönemde böyle denmiş de bitmiş değildir yani. Efendimiz ne demişse onu Hz. Ebu Bekir demiş, Hz. Ebu Bekir ne demişse Hz. Ömer demiş, o ne demişse daha sonraki dönemlerde Selahaddin Eyyübi demiş, Alparslan demiş, Kılıçarslan demiş. Fatih de bunu demiş.

De[diği için de]... Kostantiniye İstanbul olmuş. Yani ne Rum Ermeni'ye bir şey yapmış ne Ermeni Rum'a. Ne de Müslümanlar onlara bir şey yapmışlar İstanbul fethedildikten sonra. Patrikhane'de Fatih'in kocaman bir posterı var[; ...s]aygıyla yâd ediyorlar. [Çünkü o] bütün fikirlere karşı hep saygılı olmuş ama günümüzde... bir eksiklik var.

Üzülerek ifade edeyim ki İslâm dünyasında bazı softa hocaların, ham Müslümanların kullanacağı başka silah yok. Müslümanlık hak bir dindir, doğru yaşanmalı. Ona giderken de batıl vesileler kullanılması katıyen doğru değildir. Hedef doğru olduğu gibi

o hedefe ulaşmak için kullanılacak bütün vasıtaların da doğru olması lazım. Bu açıdan adam öldürerek cennete gidilmez. Müslüman 'Ben adam öldüreyim cennete gideyim' diyemez. Adam öldürerek Allah'ın rızası kazanılmaz. Bir Müslüman'ın en önemli hedefleri Allah'ın rızasını kazanmak, Allah'ın yüce adını âleme duyurmaktır."¹³⁰

Din adına şiddete başvuranların davranışlarını gerekçelendirmek konusunda şöyle bir muhakeme çizgisi izlediklerini ileri sürüyor FGH:

"[S]avaş eskiden cephelerde olurdu. Ama şimdi her yer savaş alanı. Dolayısıyla bunu da bir savaş, bir cihad olarak... kabul ediyorlar. Buradan [hareketle] kendilerine cennette kapı açılacağını düşünüyorlar. [Oysa] İslâm'ın kuralları bellidir. Savaşı fertler ilan edemezler. Savaşı bir hizip, bir organizasyon ilan edemez. Savaş, devletin ilan edeceği bir şeydir. Devlet başkanı savaş demeden, bir ordu savaş demeden savaşa kalkamazsın. O zaman herkesin kafasına göre bir savaş olur. Alır etrafına üç beş tane -bağışlayın- çapulcu, onlarla bir savaş cephesi oluşturur. Bir başkası da başkalarını alır [farklı bir cephe oluşturur]...[Bunlar] Müslümanlığı zaafa uğrattıyor... Devlet savaş ilan etmeyince gidilmez. [Aksine davranış] İslâm'ın ruhuna aykırı[dır]. İslâm'da sulh ve savaş kuralları belirlenmiştir."¹³¹

'Madem bu davranışlar İslâm'ın ruhuna aykırı, neden İslâm dünyasında bu tür sapmalar ortaya çıkıyor?' sorusuna uzun zamandır anlamlı yanıtlar aranıyor. Bu hem İslâm'ın yaygın olduğu ülkelerde hem de kendisini radikal dincilerin hedefinde gören ülke ve toplumlarda yapılıyor. FGH'nin şahsi yanıtı oldukça çarpıcı:

"Bana göre İslâm dünyası diye bir dünya da yok. Müslümanların yaşadığı yerler var. Bazı yerlerde çok, bazı yerlerde az. O da kültür Müslümanlığı. İslâm'ı kendi düşüncelerine göre yeniden inşa etmiş Müslümanlar var. Bununla radikalizmi, sert [uçlara savrulan] Müslümanları kastetmiyorum. İnsanın inandığı şeylere doğru inanması, doğru inandığı şeyleri de doğru uygulaması lazım... İslâm dünyası dediğimiz coğrafyada bu anlayışta, bu felsefede toplumların var olduğu söylenemez. Var olduğunu söylersek Müslümanlığa iftira etmiş oluruz.

Hiç Müslümanlık yok desek o zaman da insanlara iftira etmiş oluruz.”¹³²

FGH, şu dönemde Müslümanların kendilerine has bir ‘Aydınlanma’ başlatabilecek birikime sahip olmadıkları düşüncesinde. Bunu şu sözlerle dile getiriyor:

“Müslümanların dünya muvazenesine (dengesinde D.E.) katkıda bulunacaklarına şu anda ihtimal vermiyorum. İdarecilerde o mantığı görmüyorum. İslâm dünyası şimdilerde belli ölçüde bir aydınlanma olsa da çok cahil. Bunu hacda görebiliyorsunuz... konferanslarında, panellerinde, [t]elevizyonlar[ında], parlamentoların[d]a...görebiliyorsunuz. Ciddi bir seviyesizlik söz konusu. [Şu anda d]ünyanın problemlerini çözemezler. Belki ileride olabilir.”¹³³

FGH bize “İslâm Dünyası” diye adlandırılabilen ortak özellikleri, kendisine has bir uygarlık anlayışı ve birikimi olan bir yapı olmadığını söylüyor. Bu nedenle de İslâm’a ait ortak yorumları ve değerleri paylaşan dayanışma halinde bir kitle olmadığını belirtiyor. Şöyle devam ediyor:

“Yok böyle bir dünya. Ferdî Müslümanlık var. Bazı Müslümanlar var dünyanın değişik yerlerinde. Parça parça, kopuk kopuk. Dört başı mamur Müslümanların var olduğunu şahsen görmüyorum. Başkalarıyla münasebet içinde olabilecek ve aynı zamanda bir birlik teşkil edebilecek, müşterek problemlerini halledebilecek, kâinatı yorumlayacak, kâinatı çok iyi okuyacak, Kur’an’la kâinatı mütalaa edebilecek, geleceği çok iyi okuyacak, gelecek adına projeler üretebilecek, istikbaldeki yerini belirleyebilecek Müslümanların olmadığı bir dünyaya ben ‘İslâm dünyası’ demiyorum. İslâm dünyası diye bir dünya olmadığına göre herkes kendi seviyesine göre bir şey yapıyor. Hatta denebilir ki Müslümanlık adına kendi doğrularıyla [yaşayan] Müslüman insanlar var. Kendileriyle mutabakata varılmış, icma (fakihlerin fikir birliği – D.E.) ile test edilmiş, sağlam bir Kur’an telakkisine bağlanmış, [üzerinde mutabakat] edilmiş bir İslâmî anlayışın var olduğu söylenemez. Bir kültür Müslümanlığının hâkim olduğu söylenebilir.

[Aslında H]icri beşinci asırdan sonra böyle. Abbasi döneminden ya da Selçukluların ortaya çıkma döneminden başlıyor.

İstanbul'un fethiyle daha çok öyle olmaya başladı. Bizim için takdir edilen bir dönemdir. Daha sonraki dönemlerde ise yeni yorumlara kapılar kapatıldı. Düşüncenin ufukları daraltıldı. İslâm'ın ruhundaki genişlik daraltıldı. İslâm dünyasında daha vicdansız insanlar görülmeye başlandı. Hazımsız insanlar. Başkalarını kabul edemeyen insanlar. Herkese bağrını açamayan insanlar. Hizipleri, birer vesile ve vasıta olarak gayenin önüne çıkaran insanlar. Tekkede de bu darlık yaşandı, zaviyede de. Çok acıdır medreselerde de yaşandı."¹³⁴

Peki, tekke ve zaviyelerin, amaçlarından saptıktan, yani İslâm'ın yüce değerlerini yeni kuşaklara aktarmak ve değişen zamana uyumlu bir İslâm uygarlığının altyapısını hazırlamak doğrultusundaki görevlerini ifa etmekten uzaklaştıktan sonra varlıklarının sona erdirilmesini FGH onaylıyor mu? Birçok din adamının tersine, işlevlerini yitirseler ve değişime direnişin odağı olsalar bile sırf dinsel kurumlardı diyerek bu kurumların devamından yana duygusal bir tepki vermiyor. Sonra sözü Türkiye'de de kanlı eylemler sergileyen radikal dinsel örgütlere, özellikle el-Kaide'ye getiriyor ve şöyle diyor:

"Dünyada en nefret ettiğim insanlardan bir tanesi Bin Ladin'dir. Çünkü Müslümanlığın [aydınlık] çehresini kirletmiştir. Bir kirliliği meydana getirmiştir. O korkunç tahribatı bundan sonra biz bütün gücümüzle tamire kalkışsak bile seneler ister. Her yerde değişik platformlarda anlatacağız. Kitaplar yazacağız. Müslümanlık bu değildir diyeceğiz. Bin Ladin, hissini, hevesini İslâmî mantık yerine koymuş, canavarlık yapıyor. Etrafındaki adamlar da öyledir. Türkiye'de öyle düşünen insanlar varsa onlar da canavarlığa kilitlenmiş insanlardır. O mülahazayı lanetleriz. Fakat bunun önünü almanın yolu Müslüman görünen dünyada -ki bir İslâm dünyası [yoktur, sadece] Müslümanların yaşadığı ülkeler vardır- Müslümanların problemlerini[n] çöz[ül]mesidir. Kendilerini idare edecek [uygun] insanları mı seçer[ler]? Reformlar mı yaparlar? İyi nesillerin yetişmesi için [gerekleri mi yaparlar?] Müslümanlar, [birçok alanda] problemlerini çözmeli[dir, s]adece terör mevzuunda değil, o Allah'ın bir belası[dır ama yeterli değil]. Uyuşturucu da, sigara da, ...tefrika da (ayrılıkçı akımlar - D.E.) ... [m]illetin

birbirini yemesi başka bir bela... Fakirlikten kurtulamama ayrı bir bela... Başkaları tarafından hep zillet içinde idare edilme, [bu tür] idare edilmeye katlanma, hep ezilme başka bir bela..." Bunların hepsi hususiyle başta milletimize musallat olmuş Allah'ın belasıdır. Bunlardan sıyrılmanın yolu da bence doğru dürüst insan olmaya bağlıdır. Doğru dürüst insan olma da Allah'a kulluktan geçer."¹³⁵

Terörizme giden yolun karmaşık bir sorunlar yumağı olduğunu ifade eden FGH, bu sorunların kendi alanlarında ve nedensellik ilişkisi içinde çözülmesi gereğini ima ederken, 'kurtuluşun' bireyde başladığını ve biteceğini ifade ediyor. Onun için iyi insan olmanın önemini unutmamak gerekir ve iyi insan olmak, dinin özünde ve saptırılmamış değerlerinde yatmaktadır. FGH, bunu "Allah'a kulluk" olarak tanımlıyor.

İyi ama 'iyi kulluk' o kadar fazla yoruma tabi olmuş, din çevrelerinde bile bu konuda birbirinden son derece farklı o kadar görüş ve tanım ortaya konmuştur ki bu karmaşadan nasıl kurtulacağız? FGH de bu durumun farkındadır ve sonuçlarından oldukça muzdariptir:

"Bizim suçumuz [bu; m]illetin suçu[, e]ğitimin suçu. Hakiki Müslüman'ın, İslâmiyet'i dört bir yanıyla anlamış bir insanın terörist olması düşünülemez. Teröre girmiş bir insanın Müslüman olarak kalması zordur. Hedefe ulaşmak için insan öldürmeyi din tecviz etmez (izin vermez - D.E.). Tabii onların mükemmel yetiştirilmesi mevzuunda hangi gayretleri ortaya koyduk ki? Hangi bağlayıcı unsurlarla onların ellerini ve kollarını bağladık ki? Hangi sorumluluk duygusu altında onları yetiştirdik ki onlar terör yapmasın diye bekliyoruz... Mesele sadece o değil ki. Türkiye [ve] Müslüman görünen dünya uyuşturucu ile kıvranıyor, kumarla kıvranıyor, hortumlamayla kıvranıyor. Türkiye'de hırsızlık yapmayan insan kalmadı neredeyse. Ulaşılabilen yerlere ulaşıldı. Ama ulaşılamayan yerler var ki, sorgulayamıyorsunuz. Onlara hesap soramıyorsunuz. Dolayısıyla kapatılıyor, örtbas ediliyor ve gidiliyor.

Bütün bunlar bizim içimizde yetişen insanlardır. Hepsisi bizim çocuklarımızdır. Nasıl oldu da bazıları bunları kabadayı gibi yetiştirdi? Nasıl oldu da bazıları kaba kuvvetin temsilcisi gibi

yetişti? Nasıl oldu da bazıları insani değerlere isyan etti? Nasıl oldu da kendi milletinin başına gelip bomba gibi patladılar? Bunların hepsi bizde yetişti. Demek ki eğitimde bir şey vardı. Demek ki sistemin sorgulanacak yanları, eksiklikleri vardı. Bunun giderilmesi lazımdı. Demek ki insan yetiştirme birinci planda ele alınmış bir mevzu değildi. Ve bu arada heder olup giden harap olan nesiller oldu. Tatmin edilmeyen gençler, maneviyattan mahrum gençler oldu. Birileri bunlara üç beş kuruş verdi. Veyahut da robotlaştırdı... Onları şuursuz hale getirdiler. Bunları mefkûre (ülkü, ideal- D:E:) diye, gaye diye bu türlü caniliklere saldırdılar ve insan öldürttüler. Onlarla bir yere varmak istediler.”¹³⁶

FGH, Türkiye’de ve diğer Müslüman toplumlarda çıkarların, siyasal rekabetin ve yaptıkları sorgulanamayan otoriter yönetimlerin insanları nasıl yoldan çıkardığını, toplumları parçaladığını ve parçaları birbiriyle çatıştırdığını isabetle teşhis ediyor. Bu sapmaların büyük ölçüde ahlak kaymalarından ve sorumluluktan kaçıştan kaynaklandığını düşünüyor. Örneğin eğer bir şiddet eylemcisi motivasyonunu inandığı bir din adamından almışsa, cinayetlerinden dolayı sorumluluk ve vicdan azabı duymayacaktır. Yaptığı şey ne kadar yanlış/günah olursa olsun onu yüce bir değer ya da kendisine vaat edilen cennet uğruna yaptığı için bir anlamda ‘vicdansızlaştırılmıştır.’

FGH, El-Kaide’nin İstanbul’da 2003 yılında gerçekleştirdiği intihar bombalamalarına katılanlar için de aynı şeyleri düşünüyor:

“İstanbul’da da aynı şeyin olduğu söylenebilir... Terörist saldırıları yapanlar akli başında, inanmış, camiden çıkmış, o işi yapmış insanlar değil. Dini bilgisi zayıftır. Bir hocası ve piri vardır, ‘falan öldürülsün’ demiştir. Türkiye’de az insan öldürülmedi ki. O grup onu öldürttü, öbür grup diğerini. 12 Mart’ta da millet kanlı bıçaklıydı. Asker geldi müdahale etti. 12 Eylül’de yine millet kanlı bıçaklıydı. Millet birbirini öldürüyordu. Birbirini öldürerek bir yere varmaya çalışılıyordu. Bunların hepsi teröristti. O taraf da teröristti, bu taraf da. Ama ad koyuyorlardı. Biri diyor ki: ‘Ben Müslümanlık için yapıyorum.’ Öbürü de diyor ki: ‘Ben toprağım için, milletim için yapıyorum.’ Diğeri de diyordu ki: ‘Ben kapitalizme, sömürüye karşı savaşıyo-

rum.’ Onların hepsi bir kısım laflardı. Kur’an-ı Kerim aynen ‘laf’ diyor. Hiçbir kıymet-i harbiyesi olmayan şeylerdi. Ama öldüren öldürene. Ve herkes bir mefkûre uğruna öldürüyordu. O yıkılası mefkûre uğruna niceleri öldürüldü. ‘Bu kaldırılсын’ diyordu baştaki birisi, onun vücudu kaldırılıyordu. Falan da kaldırılсын diyordu, filan da... Bütün bunların hepsi terördü. Sadece Müslüman yapmıyordu, herkes yapıyordu. Herkes yapa yapa bu işi yapılır hale getirdiler... Herkesi alıştırdılar... [T]oplumu bu hale getirdiler.”¹³⁷

FGH bu tahliliyle çok önemli bir gerçeğe parmak basıyor. Şiddet, musallat olduğu toplumları atomize ediyor; bireyler arasında dayanışma ve güven duygusunu yok ediyor. Bir iktidar, siyasal hesap ve etkinlik aracı hale getirilen şiddet, toplumda ‘olağan’ hale gelince her türlü ahlaki ve insani değer, hukuk düzeni yok oluyor. Şiddete tepki eşiği düşünce, toplum şiddetle yaşamaya, sorun çözmeye ve diğerleri üzerinde etkinlik kurmaya şartlanıyor. Şiddet toplumun dokularını parçalamakla kalmıyor, hayatın her alanına ve kolektif bilinçaltına işleyerek, sadece ‘ötekilere/öteki-leştirilenlere’ değil; çocuklara, kadınlara yöneliyor, hatta hayat hakkına tecavüz biçimini alıyor.

Her kaos bir yenilenme ile sonlanır. Kaostaki toplumlar bir ‘kurtarıcı’ aramaya başlarlar. Bazıları sahte ve toptancı kurtarıcıların kurbanı olur. ‘Kurtarıcılar’, onlara toptancı veya totaliter yöntemler önerirler. Doğumdan ölüme, sabahtan akşama kadar benzer ve tek tip davranış biçimlerini sorgulamadan ve itiraz etmeden benimsemelerini isterler. Akıllara ve gönüllere hükmetmek isterler. Bu deneyler tarihte ve günümüzde başarısızlıkla ve çoğu zaman felaketle sonuçlanmıştır. İşte faşizm ve komünizm bu türden totaliter anlayışlardır. Bugün bunu din adına, ama dinin esasında olmayan önermeler ve yöntemlerle gerçekleştirmek isteyen (el-Kaide gibi) örgütler ve akımlar var. Bu örgüt ve akımlar kendilerini birey ile Allah arasına koyarak, Allah adına bir nizam kurmaya gayret ediyorlar. İnsan (Müslüman) burada kurucu değil, sadece tâbi, hatta kurban durumunda; itirazı infazla sonuçlanan bir teferruat. FGH ikinci ve farklı yolu öneriyor: İslâm toplumlarını mutlu, huzurlu, adalet ve dayanışma içinde yaşatan zamanlarda din nasıl

yorumlanmış ve hangi yüksek ideal ve değerlerle günlük hayata yansımışsa onları yeniden benimseyelim ve günümüz şartlarında yorumlayarak hayata geçirelim teklifinde bulunuyor.

Kendi sözleriyle:

“[İ]şin... çaresi... doğrunun öğretilmesi. Müslüman’ın terörist olamayacağı anlatılmalı. Neden anlatılmalı? ‘Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur. Zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur’ (Zilzal Suresi 7. ve 8. ayetler) [ilkesinden hareket ederek]...[b]ir insanı öldürmenin bütün insanları öldürme gibi olduğunu Kur’an-ı Kerim[’in] söyl[ediği vurgulanmalı]. İbn-i Abbas[’ın] insan öldürenin ebediyen cehennemde kalacağını söyl[ediği hatırlatılmalı.] ...Şimdi dinin temel esprisi buysa o zaman bunun eğitimle verilmesi lazım. [Ama] vermiyorlar.”¹³⁸

Görülüyor ki FGH eğitimin, özellikle iyi bir dini öğretimin, insanları doğru yola getireceğine inanıyor. Peki, neden Müslüman toplumlar bunu yeterince yapamıyorlar? Bu durum İslâm’da özeleştirici geleneğinin gelişmemesinden veya bir dönem sonra yok olmasından mı kaynaklanıyor? Bu sorgulama önemli, çünkü özeleştirici yapmayan bir kişi ve toplum kendisinde kusur aramaz, düşünce ve davranışlarını eleştirel bir süzgeçten geçirmez; daha çok ‘ötekileri’ suçlar. Bu da ilerlemeyi, kendini geliştirmeyi ve diğerlerini anlamayı ve onlarla sağlıklı ilişki kurmayı engeller.

FGH, “Müslümanlıkta özeleştirici kültürü yok” önermesinin mutlak anlamda alınmasına taraftar değil. Bu konuda şunları söylüyor:

“Müslümanlıkta özeleştirici vardır. Vahiy ile müeyyed (kayıtlanmış – D.E.) olmayan her şey Müslümanlar arasında sorgulanmıştır. Fukahanın, kelimcilerin kendi aralarında İslâmî meseleleri... münazara ve münakaşa yapmaları o kadar yaygındır ki kitaplar dolusudur. Herkes birbirini eleştirmiştir Müslümanlıkta...[Eğer bugün özeleştirici yapılmıyorsa]...meseleyi Müslümanlıkta değil de bugün Müslümanlığı okumayan, bilmeyen veya yanlış yorumlayan kimselerde aramalıyız.”¹³⁹

25– Şiddet eylemlerini dini kaynaklara dayandıranlarla aynı kaynaklardan barış, kardeşlik ve hoşgörü çıkartmanın

‘dayanılmaz zorluğunu’ nasıl açıklıyorsunuz? Bu ikiliği kendi yorumlarınızda nasıl aşıyorsunuz?

Bu soru sadece bin Ladin gibi öğretisini ve eylemlerini ‘öteki’ne (ki bu ‘öteki’, başka Müslümanlar da olabilir) karşı kin, nefret ve yok etme duygusuyla biçimlendiren fanatiklerin dini okuyuşuyla, FGH’nin barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış ve bir arada yaşama felsefesine dayanan okuması arasındaki farka yönelik değildir. Şu soruların yanıtlarını da aramaya yöneliktir: İslâm’ın ruhunda gerçekten böyle şiddet yüklü bir öz var da bu kimi zaman uygun yorumlarla ortaya mı çıkmaktadır? Yoksa şiddet ve nefret temelli bir yorum İslâm’ın özünden, ruhundan külliyen bir sapma mıdır? Bu sorulara verilecek yanıtlar, Müslümanların kendi inançlarını sorgulamaları yanında tüm insanlığa dair ontolojik bir önermede bulunmalarını sağlayacak önemde.

Bu sorulara FGH’nin yaklaşımı, İslâm toplumlarında şiddete yönelmiş fanatiklerin öncelikle bir azınlık olduğu savıyla başlıyor:

“[B]ir buçuk milyarlık Müslüman dünyanın içinden böyle üç beş tane sergerdenin çıkmış olmasını, İslâmi bünyenin ifrazatı saymak mümkündür... Ayrıca terör, pek çok masumu da kurban alır. İnsanlık tarihinin şu son yarım asrını dolduran terör faaliyetleri, başlangıçta teröre maruz tarafa zarar veriyor gibi görülse de nihai zararı neticede daima teröristlerin aleyhine olmuştur... Terör, bilhassa İslâmi bir gaye adına katiyen kullanılamaz. Terörist Müslüman, Müslüman terörist olamaz. Müslüman, ancak sulhun, barışın ve huzurun sembolü olabilir. İslâm, bir gemide 9 canı 1 masum bile bulunsa, 9 canı ölsün diye, o masumun hatırına geminin batırılmasına izin vermez. İslâm’da hak haktır; hakkın büyüğü küçüğü yoktur; bir masumun hakkı toplum için bile feda edilemez.”¹⁴⁰

Sonra sözü intihar bombacılarına getirerek diyor ki:

“Dünyanın dört bir yanındaki insanlar, mesela Filistinliler ... çok sıkıntılı günler geçirse bile intihar saldırıları doğru değildir. Hedefi ve kimin öleceği belli olmayan saldırılara girişmek; sadece öldürmek için üzerine bombalar bağlayarak hiçbir şeyden habersiz, masum çoluk çocuğun da bulunduğu insanlar

arasında pimi çekmek Müslümanca bir hareket olamaz. İslâm, savaşın en kızıştığı bir noktada bile olsa 'nasıl ölünür, nasıl öldürülür, düşmana karşı nasıl mücadele edilir' meselelerinde bazı kural ve kaideler koymuştur. Kadınların, çocukların ve savaşa bizzat katılmayan insanların öldürülmesi diye bir şey yoktur dinimizde. Filistinlilerin çaresizliğini anlamakla beraber içine düşülen bu mücadele yanlışlığı ve bir kısım insanların tavrıyla İslâm'ın ve bütün inanların mahkûm edilmesi karşısında çok üzüliyorum."¹⁴¹

Bu değerlendirme, şiddet ve intihar eylemlerinin, bir intikam ve savunma aracı ya da siyasal manifesto olarak kullanılmasının İslâm diniyle bağdaşmadığına ilişkin kuvvetli bir vurgudur. Söz konusu tavır, İslâm'ın barışçı ve insani yanını içeren manevi özelliğiyle, ondan şiddetle yüklü bir siyaset tarzı üreten radikal duruştan açık bir biçimde ayrılmaktadır.

"Bin Ladin [gibi fanatikler], Kur'an'a ve sünnete dayandıklarını kendi[leri]nce söyleyebilir[ler] ... Eğer Efendimiz'in ve Raşit halifelerin uygulamaları esas alınacaksa, orada Bin Ladin'den söz edilemez; onun yaptıklarıyla Efendimiz'in icraatları katiben aynı çizgide ele alınamaz...

Efendimiz'in uygulamalarını esas alırsak, Bin Ladin'in meseleye bütüncül bir nazarla bakmadığı ortaya çıkar. Kitap, sünnet ve selef-i salihinin (dinin emrettiği şeylere uygun davranan önceki kuşak – D.E.) anlayışlarına genel nazarla bakmıyor, sadece bazı yerleri alıyor...

Çok kullanılan bir örnek vardır: [Ö]ncesine sonrasına bakmadan bir ayetin sadece 'Müşrikleri nerede görürseniz öldürün' kısmı alınıyor ve benzer yanlış sonuçlar çıkartılıyor. Bunun manası 'Sizi kabul etmiş, içinize girmiş, sonra da başkaldırmış ve düşmanca tavırlara girerek millete ihanet etmiş kişiler olursa cezalandırın'[dır]. Bu tür başkaldırıları karşı her devlet kendini korur, asileri tedip eder. Osmanlı'da da Cumhuriyet döneminde de bu türden birçok hadise cereyan etmiştir.

Konunun devamında, 'Sonra döner gelir, namaz kılar, oruç tutar ve eski çizgilerini cımbızlanır gibi bir kelimeye bağlı olarak ele alınırsa o zaman Bin Ladin ve benzerlerinin mülahazaları çıkar karşımıza...

[Özetle, ortada bir] metodoloji sorunu var. Meseleye tek taraflı yaklaşıyor, 'İşte kâfir bunlar', 'Kafire [veya]...dünyayı [baskı kurarak] yönetenlere karşı böyle tavır alacaksın' de[nilince,] mesele...[anlam değiştiriyor, siyasallaştırıyor.]

Eğer Efendimiz'in uygulamalarına, ondan sonra gelen Raşit halifelerin ve selef-i salihinin uygulamalarına, en yakın örnek olması bakımından Osmanlı devletinin uygulamalarına bakarsak hiç de öyle davranmadıklarını, aksine içlerindeki Hristiyan ve Yahudilere bağırılarını açtıkları gibi, başka ülkelerde zulüm görenlere de kapılarını ardına kadar açıp kıyıma uğrayanları himaye ettiklerini görürüz. Başkaları öldürürken, aksine onlar kol kanat germişler. Genel görüş, insanlara sevgi ve şefkatle kucak açmak, kendi dünyamızı onlara tanıtırıp sevdirmek olduğu için başka türlü davranamazlardı zaten.

...Kur'an ve sünnet[e dayanmayan] ...kaba ve haşin davranışlarımız[la] ...aslında dine kötülük yapı[yoruz]. Bugün Bin Ladin hayatta mı değil mi belli değil. Dilerim ölmüş olsun, böyle çarpık bir anlayıştan da Müslümanlar kurtulsunlar."¹⁴²

Bunları söylüyor ama fanatizmin ne bin Ladin'le başladığını ne de o öldükten sonra biteceğini FGH de biliyor. Çözümü fanatizmi doğuran kök nedenlerde aramanın daha isabetli olduğunu vurgulamak için yakın çevreden bir örnek veriyor. Irak'ta sürekli 'din adına cinayet' işleyen ve bunu bir Müslüman ülkeyi yabancı işgalinden kurtarmak üzere yaptığını ilan ederken yurttaşlarından ve dindaşlarından binlercesini acımasızca katleden insanların/örgütlerin durumuna işaret ediyor:

"Mücadele edilmesi gerekli olan yerde (işgali engellemek için – D.E.) savaşmayıp sonra Amerikalıların oradan çekilmesi için masum insanları tutacak ve öldüreceksiniz, böyle şey olmaz. Eğer bunu oradaki Müslümanlar yapıyorlarsa din adına ciddi bir cinayet işliyorlar demektir. Çünkü 'Hiçbir insan başkasının suçundan dolayı cezalandırılmaz' düsturu Kur'an'ın önemli bir düsturudur. Hatta bir ailenin bütün fertleri cinayet işlese, onlardan bir tanesi o işe karışmamışsa, o insana ilişilmez, yani kanı, ırzı, malı her şeyi koruma altındadır, heder edilemez. Onların, bu yoldan bir neticeye ulaşmaları mümkün değil-

dir. ...Allah'a inanmış bir Müslüman'ın bu işleri yapacağına ben ihtimal vermiyorum. Gözünün dönmüş olması lazım ki yapabilsin."¹⁴³

Bu yanıtlardan sonra, İslâm ile terörizmi bağdaştırmanın Gülen sistemiğinde mümkün olmadığı anlaşılıyor. Peki, şiddet bir savunma biçimi olamayacaksa İslâm kendini korumak için hangi alternatif yolu veya yolları benimsemeli? Bu kritik soruyu Fethullah Gülen şöyle yanıtlıyor:

"İslâm coğrafyasında çıkar kavgaları, hizip ve klik sürtüşmeleri, antidemokratik uygulamalar ve insan hakları çiğnenmesi gibi problemlerden ötürü bir sürü gayrimemnun grup oluşmuş[tur.] ...[B]unların çoğu bazı [gizli] servislerin oyununa gelecek ölçüde görgüsüz, bilgisiz, çabuk harekete geçen tipten[dir]. Birileri bunları kullanarak [politikalarını] ...yürü[tü]yor."¹⁴⁴

Şu halde ilk yapılması gereken, bu oyunun teşhiri ve oyuna alet olan yerel grupları, örgütleri bu sahte davalarından vazgeçirmektir.

FGH devam ediyor:

"Terör oyununda çifte standardın tesiri de oldukça büyük... Dünya siyasetinin büyük oyuncuları, işlerine geldiği yerde demokrasi, insan hakları, özgürce yaşam dedikleri halde, ... çıkarları öyle davranmayı gerektiriyorsa rahatlıkla müdafaa ettikleri değerlerin aleyhinde olabiliyor ve gerektiğinde kaba kuvvet[e baş vu]rabiliyorlar. Dünyadaki global siyasetçilerin Keşmir ve Filistin meseleleri ...gibi... kanayan ...yara[lar söz konusu olduğunda] umursamaz tutumları bunun açık delili[dir]."¹⁴⁵

Görülüyor ki FGH, bu çifte standardın ve ikiyüzlü ahlak anlayışının teşhir edilip, sahiplerinin dünya kamuoyu önünde teşhir edilmelerinden yana.

Üçüncü yol olarak da "yaşatılmak istenen İslâm fobisinden ...bir dünya paranoyası" üretmenin ne kadar yanlış, ulusları karşı karşıya getiren, uygarlıkları birbirine düşüren, dolayısıyla dünya barışı ve istikrarı için ne kadar zararlı olduğunun her vesileyle anlatılmasını öneriyor:

“[B]u koca yalana şimdilerde bazı İslâm dünyası idarecilerinin de inanır olması hem garip hem de vahimdir.”¹⁴⁶

FGH’nin şiddeti reddetmesinin nedeni ve öğretisindeki sevgi, hoş-görü ve barış içinde bir arada yaşama eksenli felsefenin kaynakları hakkında daha söyleyecekleri var:

“Allah’ın gönderdiği din[in], bunun adı ister İslâm, ister Yahudilik, isterse Hristiyanlık olsun, bırakın terörü emretmeyi, ona müsaade etmesi bile düşünülemez. Bir defa, Allah nazarında hayat çok önemlidir. Bu bakımdan Allah, gönderdiği din ile onu ...korunması gereken beş aslî değerden biri saymıştır. Öyle ki İslâm, her bir insan ferdini, başka varlıklara göre bir nev’ (yeni, en son gelen – D.E.) olarak gördüğü için, tek bir insanı öldürmeyi bütün insanları öldürme, tek bir insanın hayatını kurtarmayı da bütün insanların hayatını kurtarma olarak kabul etmiştir. Ayrıca, hak konusunda, ‘hakkın küçüğü büyüğü olmaz’ diyerek, ferdin hakkı ile toplumun hakkını eşit görmüş, bunlardan birini diğerine feda etmemiştir.

Ayrıca İslâm, Müslüman fertlerin hareket ve faaliyetlerinde hedefin meşru olmasını şart meşru bir hedefe gayrimeşru yollarla gidenlerin, gitmeye kalkanların, maksatlarının aksiyle cezalandırılacaklarını hatırlatır. Bu zaviyeden diyebiliriz ki terör, herhangi bir İslâmî gayeyi gerçekleştirmede asla vasıta olamaz.”¹⁴⁷

“Müslüman terörist olamaz; çünkü İslâm, dünyada en ağır cezayı, insan hayatına ve insanların emniyetine kastetmeye; Âhiret’te en ağır cezayı da Allah’ı inkâr ve O’na şirk koşmakla birlikte, yine insanı öldürmeye vermiş, kasden cana kıyanların Cehennem’de ebedî kalacakları tehdidinde bulunmuştur. Karşılığında böyle bir cezanın konduğu bir fiili, bir insan Müslüman iken... katiyen işleyemez. Dolayısıyla, ne teröristin hakikî Müslüman, ne de Müslüman’ın terörist olması [din hükümlerine göre] mümkün değildir.”¹⁴⁸

Yukarıdaki değerlendirmeyi yaptıktan sonra ise gözler önünde cereyan eden bir gerçekten kaçılmayacağını ve onunla yüzleşilmesi gerektiğini söylüyor:

“[G]erek İslâm dünyasında, gerekse başka yerlerde eğer terör hadiseleri var ise ve devam ediyorsa, önce bunun sağlıklı bir

teşhisi yapılmalı, sonra da bu teşhise göre tedavi cihetine gidilmelidir.”¹⁴⁹

Tedavi ne olabilir? Bir din adamı olarak, dinin esaslarını ve sahih hükümlerini kendilerine Müslüman diyenlere anlatmanın birincil önemde olduğunu zaten sürekli yinelemektedir. Ama bu, bir kişinin, hatta tek bir ülkenin çabalarını aşan bir olgudur. İslâm âleminde ortak bir akıl oluşmalı ve ana kaynaklara en yakın yorum yapıldıktan sonra bu düşünce yaygınlaştırılmaya çalışılmalıdır. Fakat bu da yetmez. Adalet duygusunu zedeleyen, dürüstlükten ve verimlilikten uzak, duyarsız ve umarsız yönetimlerin insan ihtiyaçlarına ve haklarına saygılı hale getirilmesi son derece önemlidir. Eğer bu başarılamazsa, FGH gibi dinin barışçı, farklılıklara saygılı ve dayanışmacı ruhunu anlatmaya çalışan kanaat önderleri ve yorumcular yerine çatışmacı, hiddet ve şiddet dolu bir dil ve mantık üreten fanatik din adamları gelecek; öfke ve umutsuzluk dolu insanları aşırılıklara sürükleyeceklerdir. Bu din değil, siyasettir. Siyaset insanları ayrıştırır, çatıştırır ve gerçek inançtan uzaklaştırır.

FGH, insan ilişkilerinin ahlaki ve barışçı temelde şekillenmesinde, toplumsal istikrarın sağlanmasında dinin yüksek insani değerlerinin katkıda bulunacağına inanıyor:

“Allah, dini insanın ferdî ve içtimai saadeti için va’zetmiştir... Bir Allah’a iman ve ibadet, bütün inananların canlı cansız tüm varlıklarla içten münasebetini de gerektirir. Kişinin Allah’a iman ve teslimiyeti ne kadar derinse, başka varlıklara karşı duyduğu alâka [ve sorumluluk] da o kadar içtendir.

Gerçekte, Allah’la insanlık arasında ve bütün şartları insanlığın hayrına bir mukavele olan din, insan dışında diğer varlıkların boyun eğdiği ilâhî sisteme teslimiyet esasına oturur. Yani, bizim dünyamız dâhil bütün kâinat, Allah’ın tespit buyurduğu kanunlar bütününe itaat eder ve neticede bir birlik, nizam ve âhenk oluşur. Allah’a bu şekilde itaat eden diğer varlıkların aksine, biz insanlarda irade dediğimiz bir şey vardır. Bu irade ve onun tabii neticesi olan bir kısım sorumluluklar bize, varlığımızı bütün varlıkla[rla] hemâhenk hale getirmek ve böylece [ilerlememiz ve olgunlaşmamız] için verilmiştir.

Allah, zulmü ve fitneyi asla istemez. O, barış içinde ve adalet ölçülerine göre yaşamamızı diler. Dolayısıyla, Allah'a inanan ve O'na ibadet edenlerden beklenen, dünyada barış, kardeşlik ve adaleti sağlama istikametinde çalışmaktır.

Din, başlıca şu temel disiplinleri getirmiştir:

Kuvvet haktır; aksine, hak güce tâbi değildir.

Adalet ve kanun hakimiyeti esastır.

İnanç ve düşünce hürriyeti, hayat, hususî mülkiyet, aile kurup çoğalma, akıl ve beden sağlığı gibi temel haklar asla çiğnenemez.

Ferdî hayatın mahremiyeti ve dokunulmazlığı koruma altındadır.

Kimse, aksine bir delil olmadıkça suçlanamaz ve bir başkasının işlediği suçlarla cezalandırılmaz,

Fertler barış içinde, bir arada yaşamak maksadıyla işbirliği yapma durumundadırlar.

Din, kim haksız yere bir insanı öldürürse, bütün insanları öldürmüş ve kim de bir insanın hayatını kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibidir (Kur'an, 5:32) [diye] ferman eder. Çünkü her bir insan ferdi bütün insanlığı temsil eder ve ferdî haklar, bütün insanlığın hakları ölçüsünde muhteremdir. Ayrıca, bir insanı öldürmek, insanın öldürülebileceği fikri ve duygusuna da kapı aralar.

Din nazarında içtimaî hayatın temeli güç değil haktır."¹⁵⁰

FGH'nin söylediklerinde, bir türlü kavuşamadığımız sivil, yani özgürlüklerle sorumlulukların dengelendiği, azınlıkların çoğunlukça ezilmediği, yönetimin yasalara uyduğu (hukuk devleti) ve sosyal adaletin sağlandığı (herkese fırsat eşitliğinin sağlandığı ve ekonomik güvenceye kavuşturulduğu) bir anayasanın geniş çerçevesini görmek mümkün. Bir din adamından, dinin -korkulduğu gibi- gericiliğe ve fanatizme değil, ahlaki arınmaya ve toplumsal adalet ile özgürlüklerin güvence altına alındığı düzenin kurulmasına katkıda bulunabileceğini duymak heyecan verici. Modern yaşam biçimi ve dünya ile kavgalı olmayan bir din anlayışına kim itiraz edebilir? İşte FGH'nin dini yorumlama biçimi bu açıdan önemli.

Ama bir üzüntüsü var. İslâm dini adına şiddet uygulayan insanlar:

“[H]erkesin sırtına öyle ağır bir yük oldu[lar] ki, on[lar]dan kurtulmak için verilen emekle İslâm’ın güzelliklerini anlatıp pek çok insanın gönlüne girmek mümkündü. Ama şimdi Müslümanlar, değişik yerlerde kendilerini anlatma adına işe başlarken önce karşısındakini, kendisinin terörist olmadığına, radikalce davranmadığına ya da canlı bomba olmadığına inandırmak, onu ikna etmek için uğraşmak mecburiyetinde kalıyor[lar]. Dinimizin güzelliklerini anlatmaya çok defa sıra gelmiyor.”¹⁵¹

26– Kadın-erkek arasındaki fiili eşitsizliğin kaynağı toplumsal gelenekler midir, yoksa dinimizde de bu eşitsizliği onaylayan vurgular mı vardır?

Bu soru, hem toplumumuzda hem dünyada İslâm dininin kadına erkek karşısında daha düşük bir statü uygun gördüğü yaygın kanısına FGH’nin nasıl karşılık verdiğini anlamak için soruldu. Barış, hoşgörü, dayanışma ve ‘ötekini anlamayı’ esas alan bir toplum tasavvuru, cinsiyetler arası eşitsizliğe olumlu bakabilir miydi? Bakıyorsa bu çelişkili durum dinin temel kaynaklarında mı gizliydi? Yoksa Arap yarımadasının kültüründen ve tarihinden yansıyan hayat pratiklerinden mi kaynaklanıyordu?

Bu sorular, demokrasi ve onun temel özelliklerinden biri olan eşitlik ilkesine sürekli vurgu yapan Gülen hareketinin fikri ve manevi önderince şöyle yanıtlandı:

“İç donanımı itibarıyla kadın bir şefkat abidesidir; şefkati de yaratılış ve tabiatından kaynaklanmaktadır. Bu nezih tabiat, yanlış müdahalelerle kirletilmemişse, hep şefkat düşünür; şefkat söyler; şefkatle oturur kalkar; bir ömür boyu çevresindekileri şefkatle süzer ve herkese kadeh kadeh şefkat içirir. Herkesi şefkatle kucaklayıp herkese şefkat içirdiği aynı anda, inceliğinin ve içtenliğinin gereği olarak da sürekli ızdırapla yutkunur durur...Görünce de onlarda tasayı, kederi, yapraklar gibi sararır solar ve hüznü inler...

Ruh ufku itibarıyla eşini bulmuş ve çocuklarıyla susuzluğunu giderebilmiş bir kadının, Cennet hurilerinden... yuva[sı]nın da

Firdevs'ten (cennet – D.E.) farkı yoktur. Her hâlde böyle bir cennetliğin gölgesinde şefkat yudumlama[rak] yetişen çocukların da ruhanîlerden farkı olmayacaktır... Böyle bir yuvada, tenler... ayrı ayrı görünse de, herkese ve her şeye hükmeden can bir tanedir. Her zaman kadından fışkırıp bütün bir yuvayı saran bu can, manen bir büyü, bir ruh gibi her zaman herkesin üzerinde kendini hissettirir ve âdeta onları bir yerlere yönlendirir. Kalb ufkunu karartmamış ve ruhunun önü açık mübarek bir kadın, aile sistemi içinde tıpkı bir Kutup Yıldızı gibidir; hep yerinde durur, kendi etrafında döner; sistemin diğer üyeleri ise varlıklarını her zaman onun çevresinde şekillendirir ve ona bağılılık içinde hedeflerine yürürler; evet, herkesin yuva ile münasebeti muvakkat, sınırlı ve izafidir. Kadın ise başka bir işi olsun olmasın, içinde şefkat, merhamet, sevgi macununun kaynayıp durduğu mutfağıyla sürekli evinin orta yerinde dimdik ayakta durmakta ve duygularımıza neler... neler ...sunmaktadır!

Bize göre kadın, [özellikle] de analık b[oyut]uyla, semalar kadar derin ve gönlünde göklerin yıldızları kadar duyguların, düşüncelerin köpürüp durduğu bir his ve merhamet yumağıdır... Bilhassa ...bahtiyar bir kadın; madde ve mananın, cisim ve ruhun birleşik âlemi diyebileceğimiz sihirli bir noktada, tasavvurlar üstü öylesine parlak bir konuma mâliktir ki, bunun ötesinde ona vereceğimiz en yüksek payeler ve makamlar dahî onun güneşler gibi parıldayan gerçek değerleri yanında... sönük birer mum [gibi] kalırlar.

Bizim düşünce dünyamız ve değerler atlasımızda kadın, [yaratılış] hâdisesinin en önemli rengi, insanlık âleminin en bereketli ve sihirli rüknü, evlerimizde Cennet güzelliklerinin kusursuz bir izdüşümü, varlık ve bekâmızın da en sağlam teminatıdır. O yaratılmadan önce Âdem Nebi yalnız, eko-sistem ruhsuz, mutasavver insanoğlu inkıraza teslim, yuva ağaç kovuğundan farksız bir in ve insan da kendi ömür fanusunun mahpusuydu. Onunla ikinci bir kutup oluştu ve kutuplar birbirine bağlandı. Varlık yeni ve farklı bir sesle, bir görüntüyle şenlendi, yaratılış tamamlanma [sürecine] girdi ve yalnız insan da bir [türe] dönüş[tü]."¹⁵²

Çizilen bu tabloda FGH kadın'a şu özellikleri atfediyor:

1. Kadın değerlidir. Değeri, onun insanlığı bir türe dönüştüren erkekle tamamladığı yaradılış olgusudur. İnsanın oluşu Âdem

peygamberle gerçekleşmiştir, ama insanlığın doğuşu kadının yaradılışı ile mümkün olmuştur.

2. Kadın şefkatlidir, vericidir ve evlilik içinde yerini bulursa çocuklarına, eşine ve diğer aile üyelerine verebileceği sevgi, ilgi ve olumlu katkıların sınırı yoktur. Onun sayesinde sağlam aileler kurulabilir ve çocuklar sevgi ve şefkat ortamında yetişir. Bu tür insanlar başkaları için de iyiliklere vesile olurlar, çünkü dünyaya sevgi ve şefkatle bakarlar. Özetle, iyi ve mutlu bir eş ve anne olarak kadın toplumun sağlığı ve huzuru için de önemlidir. Kadın bu rolüyle toplum hayatına göze çarpmayan ve pek ödüllendirilmeyen büyük bir hizmet sunar.

Kadın sorunu karşısındaki görüşlerini böyle belirttikten sonra FGH, mutlak olmasa bile (kendisince de) tercih edilen kadın rolünü şöyle tanımlıyor:

“Gerçi kadın, fizyoloji ve psikoloji açısından farklı bir tabiata sahip ve ayrı özellikleri haizdir... Bu nedenle onun için de insanlık için de en uygun işlev anneliktir ve evin çekip çevrilmesidir.”¹⁵³

Ve bir yanlış anlamaya yol açmamak için hemen ekliyor:

“[Bu önerme] erkeğin kadından üstün ya da kadının erkekten aşağı olması manasına gelmez. Kadını erkeği havadaki azot ve oksijen şeklinde düşünecek olursak, her ikisi de hususi yerleri, konumları itibarıyla fevkalâde önemlidirler ve aynı ölçüde birbirlerine muhtaçtırlar. ...[K]adm-erkek arasında [üstünlük türü] mukayeselere girmek... münasebetsizliktir. [K]adın-erkek, yaratılış ve dünyadaki misyonları açısından birbirlerinden farksızdırlar ve bir [bütünün] birbirine muhtaç iki ayrı yüzü gibidirler.”¹⁵⁴

FGH bunları söyledikten sonra, dünyanın pek çok yerinde kadına bakışın olumsuz; kendi değerlendirmelerinden çok uzak; eşitsizliğe, hatta dışlamaya varan nitelikte olduğunu hatırlatıyor. Birkaç asrı kapsayan bir değerlendirme yapıldığında kadına karşı eşitsiz ve ayrımcı tavır ortaya çıkıyor. Örneğin Nietzsche; “Kadınla konuşacağın zaman kırbacı eline almayı unutma!” diyerek, âdeta bir çağın düşüncesine tercüman oluyordu.

"Tolstoy, evlilikle alâkalı hatıra defterinde; 'Evlendiğim için çok mutluyum. Yuva saadeti bir güneş gibi ruhumu aydınlatıyor' diyordu ki bunlar yerinde ve doğru sözlerdi. Ama bir süre sonra yazdığı bir romanında roman kahramanını: 'A, sakın evlenme; eşin ortaya iyi bir eser koymayı engeller. Alâkalarını baskı altına alır ve seni aşağı ve sıradan bir varlık hâline getirir. O bayağı bir varlık olduğu için kocasının ruhunu da bayağılaştırıp alçaltmak ister' şeklinde konuşturarak, kadınlar hakkında gerçekten ne düşündüğünü açıkça ortaya koymuştu."¹⁵⁵

"İslâm'ın ilk zuhur ettiği Arap Yarımadası'nda Cahiliye dönemi itibarıyla durum aynıydı; kadının dünyaya gelişi de, büyümesi ve büyütülmesi de ve daha sonra evlenmesi de tamamen birer trajediydi. Kız çocukları bir taraftan ailenin sırtında birer yük kabul edilir, diğer yandan da mevcudiyetleri birer ar vesilesi sayılarak, bazı bölgeler itibarıyla diri diri toprağa verilirlerdi."¹⁵⁶

Bu kara dönemin İslâmiyet'in gelişiyle son bulduğunu söyleyen FGH, kadın haklarının kesin hükümlerle güvence altına alındığını ileri sürüyor:

"Kur'ân; 'Erkeklerin kadınlar üzerinde bazı hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır'(Bakara sûresi, 2/228) fermanıyla, herhangi bir yoruma meydan bırakmayacak şekilde bu gerçeği vurgular ve kadını yaratılış plânındaki [eşit] konumuna yükseltir. Veda Hutbesi'nde... 'Size, kadınların hukukunu gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı öğütlerim, kadınlar size Allah'ın emanetidirler' buyru[lu]. Kadının, hemen bütün dünyada bir meta gibi alınıp satıldığı o meş'um dönemde, onları saygı duyulacak bir konuma yükseltmek, kadınlık âlemi için önemli bir tarihî hâdisedir. Kur'ân ve Sünnet'te, kadının konumu ve hakları o kadar net ve açık vurgulanır ki onun İslâm'la esaretten kurtulduğunu söylersek, mübalâğada bulunmuş olmayız."¹⁵⁷

"Evet, Allah kadını başka değil, erkeğe eş olarak yarattı. Âdem Havvasız, Havva da Âdemsiz olamazdı. Bu ilk çift, hem Yaratıcı adına hem de varlık hesabına [ayna olmak] ve tercümanlık gibi önemli bir vazife ile vazifelendirilmişlerdi. ...iki [vücut], bir ruh gibiydiler ve bir hakikatin ...iki [farklı] yüzünü temsil ediyorlardı. Zamanla, kaba anlayış ve hoyrat düşünce bu birliği

bozdu. Onun bozulmasıyla da hem aile düzeni hem de içtimâî nizam bozuldu.”¹⁵⁸

FGH bu açıklamalarıyla şunu söylüyor: Kadının hakkı ve statüsü erkeğin kararına (lütuf da denebilir) ve tasarrufuna bağlı değildir. Onun hakkı ve eşitliği, yaratılıştan gelir. Erkekle bütünleşerek ‘insanlık ailesi’ni oluşturduğu için erkekle kadın arasında bir astlık-üstlük ilişkisi olamaz. Ancak Hz. Muhammed, kadının yaratılışından gelen narinliği nedeniyle onun korunması için erkeğe görev vermiştir. Erkeğin bu görevi, bir tahakküme dönüştürmesi dinle ilgili değil, tarihi veya fiili bir durumdur.

FGH, kadın hakları ile insan hakları arasındaki köprüyü şöyle kuruyor:

“[İ]nsan yeryüzünde Allah’ın halife ünvanı[nı] layık gördüğü yegâne yaratıktır] ...İslâm dininde ...[insan] ...[b]ir sultan haline getirilmiştir. Allah’ın halifesidir. Eşyaya müdahale imkânı verilmiştir. Kendini koruması, nesillerini koruması, yaşama çalışma hürriyeti, teşebbüs hürriyeti gibi hürriyetlerle [donatılmıştır.]

Kadın hakları meselesine gelince, aslında İslâm’da kadın-erkek bir çark[ın] dişleri [gibi] ...mükemmel işleyen bir sistem meydana getir[ir]ler. [O nedenle] ...kadının farklı yaratılışını bir eksiklik şeklinde algılama[mak gerekir] ...Bir kere ...kabul edilmesi lazım[dır ki t]abiatta bunlar belli ölçüde farklı yaratılmışlardır. Yapabilecekleri iş açısından ve aynı zamanda altında bulundukları bazı sorumluluklar açısından, hatta maruz kaldıkları bazı şeyler açısından farklılıkları vardır. ...Tabiatının icabı iş bölümünde ona bazı şeyler düşecek, öbürüne de bazı şeyler düşecek.”¹⁵⁹

FGH bu noktada durup, belirttiği doğal farklılığın, kadının sosyal hayata katılması ve istediği işte çalışabilmesi açısından bir engel olarak yorumlanabileceği olasılığını düşünerek şöyle diyor:

“Kadın normal çalışabilir. Kadının çalışmayacağına dair İslâm’da herhangi bir şey gösterilemez. Ancak bir yerde ona takatinin üstünde vazife tahmili mevzuunda Allah Resulu karşı çıkmıştır. Mesela bir yerde buyurur ki... [s]ilahı omzuna

verme[k], cephelerde bir kadını ...en ağır şeylerde koşturma[k] ona karşı bir haksızlık olur.”¹⁶⁰

FGH'nin yorumu, Hz. Muhammed'in yorumundan mülhemdir; kadın da erkek de mizaçlarına (o buna yaradılış diyor) uygun olmayan işlerde çalışmaya zorlanmamalıdır. Erkek evde çocukların ön eğitimi ile ilgileneceğine, dışarıda ve ağır şartları olan işlerde çalışmaya daha uygundur. Kadın da şefkat gerektiren ve çocuklarına yol gösterici olacak biçimde ev ortamında daha verimli olacaktır. Diğer yandan Sayın Gülen'in deyişiyle kadın, “beyinin [dışarıda edindiği] ...stresleri ...[de] dökmesine yardımcı olacak, [onunla] fikir teatisinde bulunacak[tır.]”¹⁶¹

Bu noktada konuyu tekrar kadının dışarıda çalışmasına getirerek, bunun kadının hakkı olduğunu ama hem ev ve aile işleri hem de dışarıda çalışmanın yükünün kadının takatini aşmaması gereğini yineliyor. Bunu da kadının aşırı tükenmemesi gerektiği; sağlam bir aile yapısının, mutlu ve yıpranmamış kadınların çabasıyla mümkün olduğu düşüncesiyle açıklıyor. Sağlıklı bir toplumun bu tür ailelerin eseri olduğuna inanıyor.

Bu görüş, bugün birçok çevrede fazla geleneksel bulunabilir ama FGH gerek dayandığı dini kaynaklar, gerekse kendi gözlemlerinden hareketle, cinsiyetlerin doğasına uygun bir işbölümü oluşturulduğunda bunun herkes kadar topluma da yararlı olacağı görüşünde.

Buradan, çok uzun süredir kadına karşı ayırımcılığın somut örneği olarak gösterilen birkaç konuya geliyor. Bunlardan ilki, mahkemelerde bir erkeğin yerine iki kadının şahitliği meselesi. Bu konuda FGH şöyle düşünüyor:

“Kimi kadınlar memurdur, kimi tarlada çalışıyordur. Ama kadınların çoğu evdedir ve aile sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu durum kadının sosyal rollerine ilişkin görüş ve ilkelerin olduğu eski çağda çok daha fazla gerçekçiydi. Bu nedenle kadınların büyük bir bölümü ev dışında cereyan eden şeyleri yakından takip etmiyor olabilirler. O zaman, sosyal yaşamın içinde erkek kadar bulunmayan bir kadının şahadeti de tıpkı bir erkek gibi geçerlidir [dersek acaba] hukuki hükümleri azınlığın görüşü üzerine mi] bina etmiş olacaktık. Hukuk felsefesi açısından acaba [bu] tasvip edilir ...mi?”

“Allah kadını değişik şeylerle donatmıştır... Şefkatle donanmış [olmak]... belki [yargı sürecinde] negatif ...olabilir. Öyle [ki] ...şahadette ...şefkat öne çıkabilir. Kadın orada objektif olmayabilir... Halbuki orada hakkaniyet önemlidir. ...Onun için [kadının] şefkatin[e] ...bir yönüyle bir zaaf nazarıyla bakılmıştır. ...Onun için Kur'an-ı Kerim de o ayette meseleye böyle yaklaşmış, onu öyle ele almıştır.”¹⁶²

FGH konuya ilişkin geleneksel açıklamaları kendi üslubuyla tekrarladıktan sonra bunlara yönelik itirazlara karşılık olacak şu sözleri söylemek ihtiyacı duyar:

“[Kadını] sürekli evinden, işinden alıp mahkemelere götürmek, ...sürekli hakimlerin karşısına dikmek ...bence kadın hakları adına, feminizm adına bile bu mesele[nin]...üzerinde durulmaya değer.”¹⁶³

Görüşmelerimizde FGH, kadın-erkek ilişkileri konusundaki tartışmalara da değindikten sonra meselenin aile kurumu çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Referansları yine Kur'an ve hadislerdendi: “Kur'ân, insanları aile hayatına çağırır ve evliliğin pek çok hikmet ve faydalarına işaret eder” dedikten sonra şu örnekleri verdi:

“Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince haklarını gözetemeyeceğinizden, adaleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, onlarla değil, size helâl olup arzu ettiğiniz diğer kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere evlenin. Eğer bu takdirde de aralarında adaleti gerçekleştirmekten endişe ederseniz, bir kadınla veya elinizin altında olan cariyelerle yetinin. Bu durum, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” (Nisâ, 4/3);

“Erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşru çerçevede hakları vardır. Şu kadar ki erkeklerin onların üzerindeki hakları bir derece daha fazladır. Unutmayın ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Bakara, 2/228);

“Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirsinler. Bu, emzirmeyi mükemmel şekliyle uygulamak isteyenler içindir. Annelerin,

münasip şekilde yiyeceğini giyeceğini sağlamak, babanın görevidir..." (Bakara, 2/233)

"Evleneceğiniz kadınlara mehirlerini gönül hoşluğu ile verin. Eğer mehrin bir kısmını gönül rızasıyla size bağışlarsa onu içinize sine sine afiyetle yeyin." (Nisâ, 4/4);

"Bir eşinizden ayrılıp da yerine başka bir eşle evlenmek isterseniz, ayrıldığınız hanıma yüklerle mehir vermiş olsanız da, içinden ufak bir şey bile almayın. Boşanmaya sebep uydurup iftira ederek, göz göre göre günaha girerek bunu almanız hiç münasip olur mu?" (Nisâ, 4/20-21)

"Ey Peygamber! Eşlerinizi boşayacağınız vakit onların iddetlerini (üç adet süresi – 100 gün – D.E.) dikkate alarak boşayın ve iddeti dikkatle sayın! Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten, özellikle eşlerinizin hukukuna zarar vermekten sakının!" (Talâk, 65/1-2)

"Boşadığınız eşlerinizi, imkânlarınız nispetinde oturduğunuz meskenlerin bir bölümünde iddetlerini tamamlayıncaya kadar oturtun. Onlar üzerinde çıkıp gitmelerini sağlamak için bir baskı kurmak niyetiyle onlara zarar vermeye kalkışmayın! Eğer hamile iseler, çocuklarını doğuruncaya kadar nafakalarını verin! Sonra boşadığınız eşlerle ilginiz kesilince sizin hesabınıza çocuklarınızı emzirirlerse, ücretlerini verin!" (Talâk, 65/6-7)

FGH, bir din adamı olarak Kur'an'da vazedilen hükümlerin her birinde bir hikmet olduğunu ifade ediyor. İşaret ettiği bazı örneklerin zamanın Arap yaşamından ve sosyal ilişkilerinden alındığı açık. Bugünün yaşam tarzında ve sosyal ilişkilerinde ne kadar geçerli olacakları tartışılabilir. FGH de bunun farkında, o nedenle bu hükümlerin ruhunun önemsenmesini salık veriyor:

"Görüldüğü üzere, her konuda olduğu gibi bu mevzuda da Kur'an, eşlerin birbirlerine karşı hak ve görevlerini anlatmanın yanında ısrarla temel insanî ahlâk üzerinde duruyor, fertleri Allah'a karşı saygılı ve birbirlerine karşı da faziletli olmaya çağırıyor. İşin doğrusu, insanî ve hukukî münasebetlerin arızasız seyredebilmesi[ni sağlamak]... ailede problemin doğmasına meydan vermemek veya daha baştan böyle bir problemi çözmektir."¹⁶⁴

Kısacası Sayın Gülen, aile kurumunu korumayı ve kollamayı esas alıyor ve bunun sağlıklı sosyal ilişkilerin ve toplum yapısının temeli olduğunu düşünüyor. Bu noktada İslâm'ın ana kaynaklarındaki ilke ve değerlerle Batı'dan hiç geri olmadığını, hatta birçok konuda ileri gitmiş olduğunu ileri sürüyor:

“Yakın tarihe kadar Batı toplumunda kadın hakları diye bir şeyden bahsetmek mümkün değildi. Günümüzde ise farklı aşırılık ve aykırılıklara girilerek âdeta eski dönemlere bir tepki tavrı sergilenmekte[dir]. Vakıa bunların hepsi de tamamen nazarı plânda kalmaktadır. Dünyada kaç tane devlet başkanı kadın vardır? Kaç yerde orduların üst kademelerinde kadınlar vazife görmektedir? Nüfus itibarıyla erkeklere denk olan kadınlar acaba parlamentolarda nispetlerine uygun temsil imkânına sahip midirler? Dünya ruhanî reisleri arasında ne kadar kadın vardır? Buna adliyeyi, mülkiyeyi, emniyet teşkilâtlarını, gizli servisleri de ilâve edebiliriz.

Daha bugün bile Batıda böyle olması gerektiğinin öyle hararetli müdafileri var ki biz kendi dünyamızda öylelerine hiç rastlamadık. Fransız sosyolog Bouthaul Gaston, kadınların ruhsal yanları ve özel mantık düzenleriyle bazı ağır meselelerin altından kalkamayacaklarından ve önümüzdeki günlerde savaş gibi konuların yine erkeklere kalacağından bahseder. Ona göre siyasî konularda da kadını erkeklerle bir tutmak yanlıştır. Hâsılı o, kadının fizikî yapısını esas alarak bir kısım tavsiyelerde bulunur ki, böyle düşünenlerin sayısı hiç de az değildir.

İslâm'ın insanlık adına ortaya koyduğu şeyleri nispetlere bağlayarak ifade etmek doğru bir yöntem olmasa da bazı konuların mukayese ile anlatılmasının daha aydınlatıcı olduğunda da şüphe yoktur.

Eski Hint dinlerinde kadın pis, zayıf karakterli, aşağılık bir varlıktır. Zaten Buda da başlangıçta kadınları kendi dinine kabul etmiyordu. Ve o günkü hukuk kadına hiçbir hak tanımıyordu. İbranî geleneğinde baba, icabında kızını satabiliyor ve erkek evlât var ise kızlar asla miras alamıyordu. Eski Yunan'da kadın bir başkasına devredilebiliyordu. Çin'de, kadın insan sayılmadığı gibi, kendisine isim de verilmiyordu. Tahrife uğrayan yanlarından olsa gerek, hem Yahudilikte hem de Hristiyanlıkta

Hız. Havva Hız. Âdem'i aldatarak memnu meyveden yemesine sebep olduğu için kadın bu ilk günahın suçlusu sayılıyordu. Batının en uygar bir ülkesinde kadının İncil'e el sürmesine 16. yüzyılda ancak izin veriliyordu.

Asya'da da durum bundan farklı değildi; imkânı varsa bir erkek istediğı kadar kadınla evlenebiliyor; evlâdın, öz anasının dışında bütün analıklarıyla nikâhlanması mahzursuz karşılanıyordu.

Arap yarımadasında da kadının durumu yürekler acısıydı. Yerinde o bir ganimet metaı gibi el değıştirip duruyor, bazı kabileler itibarıyla ta baştan geçim zorluğu ve daha değışik mülâhazalarla kız çocukları diri diri gömölüyor ve yaşarsa hayatının her safhasında farklı aşağılamalara maruz bırakılıyordu. Zira fuhuş, çağımızda olduğuna denkti; kadın üzerinde oynanan ahlâk dışı oyunlar hayâ hissini yitirmemiş insanları çıldırtacak seviyedeydi.

İslâm, bu olumsuzlukların hepsinin üzerine birden yürüdü. Kadını da erkeğı de birer insan olarak muhatap kabul etti ve bir hamlede... yeni bir statü ile onu mübarek bir varlık olma düzeyine yükseltti. Onu bir [kâr kapısı] olmadan kurtarıp ... ayaklarının altında [cennet olan] annelik payesiyle şereflendirdi. Artık bu nadide varlık zinaya, fuhşa, iffetsizliğe zorlanamayacak ve katiyen alınıp satılan bir meta durumuna düşürülemeyecekti. Onlara yan bakılamayacak, iftira ve aşağılama türünden kem söz söylenemeyecekti: 'İffetli kadınlara zina isnat edip de buna dair dört şahit getiremeyen herkese seksen değnek vurun ve bundan böyle, onların şahitliklerini artık ebediyen kabul etmeyin...' (Nur, 24/ 4-7) Kız çocukları hafife alınamayacak ve hele asla öldürülemeyecekti: '...[De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben okuyup açıklayayım: ...[F]akirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, çünkü sizin de onların da rızkını veren Biz'iz. Kötülüklerin, fuhşiyatın açığına da gizlisine de yaklaşmayın! Allah'ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın!' (En'am, 6/ 151).

[Kur'anda anlatılan] önce Hız. Âdem'in, daha sonra da ondan, onun mayasından eşinin yaratılması şeklindedir. Bu resmediş kadın-erkek ayrımı yapılmadan her ikisinin de insan olduğunu

hatırlatmaya matuftur. Ve konuya Kur'ân'ın tasviri açısından bakılacak olursa, bu iki varlığın birbirini tamamlayıcı önemli birer fenomen oldukları hemen anlaşılacaktır. Aralarında bir farklılık olsa da, bu pek çok maslahat için planlanmış özel bir dizayn olup kat'iyen ontolojik bir farklılık değildir. Kur'ân-ı Kerim'de erkeğin kadından üstün olduğu hissini uyaran ayetler, farklı istidat ve farklı kabiliyetleri ifade [maksadıyla]... buyurulmuş beyanlardır. 'Allah'ın kiminize kiminizden daha fazla lütufta bulunduğu şeyleri kendiniz için temenni etmeyin; erkekler kendi yaptıklarından hisse sahibi oldukları gibi, kadınlar da kendi yaptıklarından hisse sahibidirler.' (Nisa, 4/32)... Allah ile kulluk münasebetleri açısından kadın-erkek arasında katiyen fark yoktur. Herkesin kazandığı kendinedir. Herkes kendi [bilgi ve ahlak güzelliğinin] sultanıdır ve bunun dışındaki telâkkilerin de bir kıymet-i harbiyesi yoktur.

İslâm'da, insan olma ve Allah'a kullukta bulunma açısından kadın-erkek arasında bir fark bahis mevzuu olmadığı gibi temel hak ve mesuliyetler açısından da bu iki cins arasında herhangi bir hususiyet söz konusu değildir. Kadının inanç ve düşünce hürriyeti, yaşama hakkı, mülkiyet ve tasarruf hakkı, kanun karşısında eşitlik ve adaletle muamele görme hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı, özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı hakkı... gibi konuların hiçbirinde erkekten farkı yoktur. Erkek gibi onun da malı, canı, ırzı teminat altındadır ve bunları ihlâl edenler için ağır cezalar söz konusudur.

Evet, kadın da hukuken hür ve müstakil bir şahsiyettir. Onun kadınlığı, ona ait ehliyetlerden hiçbirini daraltıcı, ortadan kaldırmayıcı mahiyette değildir. Herhangi bir hakkına dokunulduğu zaman, o da tıpkı erkekler gibi hakkını arayabilir. Başkasının zimmetinde bir hakkı varsa onu istirdat edebilir. (geri alma - D.E.)

İslâm dininde, kadın ve erkeğin bir kısım özellikleri nazar-ı itibara alınarak bazı hukukî düzenlemelerde bulunulmuştur. Ezcümle: Kadın askerlik, savaş, yakınlarının geçimini temin etme külfeti, akrabanın işlediği cinayetler karşısında kan bedeli ödeme sorumluluğu gibi mükellefiyetlerden varestede tutulmuştur. Bunlara kadının özel durumları itibarıyla hayatın değişik külfetlerine katılmaması gibi hususlar da ilâve edilince onun

erkeğe nispeten daha az gideri olacağı açıktır. Bu itibarla da mirastan bazı mallardan yarım hak almasıyla [almadığı ganimet ile borçları] denkleşmiştir. Buna baba tarafının mallarını yabancılara götürüyor diye ana ocağında uyanması muhtemel antipati de eklenince böyle bir [bölüşümün haklılığı] kendi kendine ortaya çıkacaktır.”¹⁶⁵

Bütün bu açıklamalarla İslâm dininin benimsenip yaygınlaştığı Arap toplumunda şekillenen hukuk ve arkasındaki felsefeyi açıklamaya çalışan FGH, bugün bu hükümlerin –ruhları dışında- büyük ölçüde karşılıkları olmadığını farkındadır. Bunu da şu sözlerle dile getiriyor: “Burada esas olan hak ve adaletin gerçekleştirilmesidir.”

Bu konuyu bitirirken aile kurumunun korunmasını ve sağlıklı (o ‘ahlaklı’ olarak nitelendiriyor) yaşamasını tehdit eden sınırsız ve kurlsız cinsellik hakkında şunu söylüyor:

“İslâm, insanın cismanî ve bedenî arzu ve ihtiyaçlarını da asla yasaklamamış; o, meşru dairededeki zevk u lezzetleri keyfe kâfi görmüş ve bir damlasında batmanlarla elem bulunan gayri meşru hazlara girilmemesini tavsiye etmiştir.”¹⁶⁶

27–Kadının, toplum yaşamının her alanına erkekle eşit olarak girmesini ve bunun için mücadele etmesini savunuyor musunuz?

Bu soru, toplumumuzun daha çok laik ve ‘modern’ olarak adlandırılabilir kesimi ile Batı dünyasında yaygın olan, ‘İslâm’ın kadını geri plana ittiği ve sosyal hayattan soyutladığı’ kanısı hakkında FGH’nin görüşünü almak için soruldu.

Sayın Gülen soruya dinin, ruhu ve temel ilkeleri ile uygulamada ortaya çıkan çelişkilere dikkat çekerek yanıt verdi:

“Müslümanlığın kadınla alâkalı bir problemi yoktur. Bugün bir problem görülüyorsa, onu, daha sonraki dönemlerde İslâm’ı sertleştirenler, girişi daraltanlar, imkân içinde imkânsızlık yaşıtanlar, kadına dar bir zemin takdir edenler çıkarmışlardır. Asr-ı Saadet, yarı Peygamberimiz ve Onun Raşid Halifeleri (İlk dört halife: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali – D.E.) döneminde, kadın hayatın içindedir; ortada hiçbir problem yoktur.”¹⁶⁷

Sonra Batı'nın önyargılarından ve düşmanca tutumundan yakındı:

“Batılı bizi düşman olarak görüyor ve İslâm'da insan hakları yok diyor. [Oysa d]in kadını eve hapsedmiyor. ...Bazı iktisatçılar, kadının üretim sürecine katılmasıyla kalkınma arasında bir ilişki kuruyorlar. Kadının fiziki yanı dikkate alınıp, hususi durumları korunduktan sonra hayatın bazı sahalarına katkıda bulunması İslâm'da yasaklanmış değildir; zaten kadın, hayatın her diliminde kendine göre katkılarda bulunmuştur da. [M]esela, savaflara katılması caiz görülmüş, okuması, eğitim görmesi tasvip, tercih ve teşvik edilmiştir.

Öyle ki saadet asrında Hz. Aişe, Hz. Hafsa ve Hz. Ümmü Seleme validelerimiz [fıkıh bilginleri] ve müçtehitlerin arasında yer almaktaydı; hatta peygamber hanesindeki kadınlar, dini öğrenme adına bir yönüyle erkeklerin bile müracaat kaynağıydılar. Tabiiinden (sahabeden sonra gelen kuşak, D.E.) birçok kimse öğrenmek istediği şeyler konusunda Efendimiz'in eşlerine müracaat ederlerdi. Bu durum onlarla da sınırlı kalmamış, daha sonraki dönemlerde de bazı ehliyetli kadınlar pek çoklarına [öğretmen] olmaya devam etmişlerdir.

Yani, Müslümanlıkta kadının hayatını kısıtlama ve hareket alanını daraltma gibi bir durum söz konusu değildir. Bugün için olumsuz görülen noktalar, bir de yaşandığı dönemin şartları ve o zamanki devletlerin uygulamaları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Ayrıca bazı bölge ve toplumlarda Müslüman olmadan önceki âdet ve geleneklerin Müslüman olduktan sonra da devam etmiş olması da göz önünde bulundurulmalıdır. Bunların da İslâm'a fatura edilmesi doğru olmaz.

Önemli olan, kadının fiziki durumunun ve özel hallerinin dikkate alınarak düşünülmesidir; mesela, [kadınlar a]ğır maden işlerinde çalışmalı mıdır, erkeklerde olduğu gibi [kadınlar için de] mecburi askerlik takdir edilmeli midir? Ağır silah eğitiminden geç[iril]meli midir gibi.

Eğer bunların yapılmasında çok büyük bir zaruret görülüyorsa ona da kimsenin bir şey demeyeceği kanaatindeyim.”¹⁶⁸

Tam bu noktada FGH, namaz kılarken erkeklerin önde, kadınların arkada durmasını kadının erkek karşısında ikinci sınıf olarak gö-

rüldüğünün delili olarak yorumlanmasına değiniyor. Bu konuda toplumda oldukça hararetli tartışmaların cereyan ettiğini biliyor. Meselenin bir eşitsizlik konusu değil, cinsiyet farklılığından kaynaklanan bir 'uygunluk' formülü olduğunu ileri sürüyor:

"Bazı realitelerin göz ardı edilmemesini rica eder[im;] öncelikle namazın, Allah'tan başka hiçbir şeyi hatıra getirmeden, O'nun huzurunda el pençe divan duruyormuş gibi eda edilmesi gereken bir ibadet olduğunu ifade edelim.

İkinci olarak da, namazın edası anında, vücudumuzun duruşundaki intizam kadar, kalp ve ruhumuzun istikamet ve konsantrasyonu, başka bir ifadeyle, hayalin başka tasavvurlarla meşgul olmasına izin vermeyip, Allah'tan başka her türlü mülahazaya kapanmış olmasının çok önemli olduğunu hatırlatalım. Bu iki hususu akıldan tuttuktan sonra kendimize soralım: Neden bazı realiteleri görmezden geliyoruz?

Zannediyorum, Kâbe'yi tavaf esnasında bile olsa, gözü endamlı ve güzel bir kadına ilişen erkekler, 'Biz hiçbir şey hissetmedik' diyemezler. Eğer birisi [aksini] derse, ben de ona, 'Rica ederim, Allah görüyor, duyuyor; ne olur burada yalan söylemeyelim' derim. Niçin bazı meseleleri büyütüyoruz da bazılarını görmezlikten geliyoruz?

Hâsılı, kalbin saf[lığını] koruyarak namaz kılmak, kadın için de erkek için de çok önemlidir. ...Şimdi bunları görmezden gelerek, küçük şeyleri büyütüp İslâmiyet'i sorgulamak, ...aceleden verilmiş bir hüküm olur gibi geliyor bana."¹⁶⁹

Bu örnekten sonra FGH, kadının çağımızda kamusal alanda her türlü yeri alabileceğini, her türlü makamı işgal edebileceğini söylüyor. Son zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadınlara rahatlık sağlasın diye müftülüklerde kadın görevliler çalıştırmaya başladığına işaret ederek bu uygulamayı kutluyor.

Kadının modern toplumda her şey olabileceğini söyledikten sonra kendi terciğini belirtiyor:

"[K]adın asker de olabilir, hekim de, ...her alanda okuyabilir. Önemli olan dinini yaşayabilmesidir; kamusal alanda hizmet verirken dinini güzelce yaşayanlar olabileceği gibi, evinde durduğu halde tam yaşamayanlar da olabilir."¹⁷⁰

Konu din kurallarını öğretmek üzere yazılmış ilmihal kitaplarına geliyor. Bu kitapların kadınlara ilişkin bölümlerinde kadının ikinci sınıf bir varlık olarak gösterildiği göze çarpıyor. Bu durum tarihsel midir, yani tarihin bir döneminde ve günün şartlarına göre yapılan yorumlara mı dayanmaktadır, yoksa dinin esasından mı kaynaklanmaktadır sorusu, kadının statüsü meselesiyle yine gündeme geliyor. Çünkü İslâm toplumlarına yöneltilen en büyük eleştiri bu noktada odaklanıyor ve bu kültürel arka planın ne insan haklarının, ne sosyal eşitliğin ne de demokrasinin gelişmesine uygun olduğu iddia ediliyor. Bu hususta fikri sorulduğunda FGH şunları söylüyor:

“Kadının kendine ait hususiyetine ve fiziki durumuna itina gösterildiği için sorumlulukları ve hareket alanı erkekten biraz farklı olmuştur; mesela, ağır işler ve ev dışındaki sorumluluklar erkeğe yüklenmiştir. Teşri (Hz. Peygamber ve dört halife dönemi) ve tedvin (kitapların ve sistemlerin olduğu) dönemlerindeki yorumlar o günkü kültüre bağlı olarak bu istikamette gelişmiştir...[K]adınlara ve erkeklere ait hususiyetlerin (özellikler) gözetilmesi bu konuda amil (sonucu etkileyen sebep) olmuştur demek belki daha doğru olur.

[Meseleye nereden bakarsanız bakın k]adın kadındır, erkek de erkektir...[İ]kisi bir araya gelince bir bütün oluştururlar. Mevzuya, ikinci sınıflık ya da eşitlik meselesi olarak bakmamak lazımdır. Çünkü bazı noktalarda kadın daha ileridedir. Mesela, bazı yerlerde Efendimiz kadını çok öne çıkarmış, ‘Cennet anaların ayağının altındadır’ demiş; ama babalar için böyle bir şey söylememiştir. Yine Efendimiz, ‘Kime karşı sorumluluğum vardır?’ diye soran kişiye ‘Annene karşı’ buyurmuş, sonra yine ‘annene karşı’, sonra yine ‘annene karşı’, sonra da ‘babana karşı’ demiştir.

[Günümüzde] bazı yerlerde kadın erkeğe göre çok daha önde duruyor. Bazı yerlerde de, ‘[b]urada durmak lazım’ deniliyorsa, mesela, ‘senin cephede nöbet beklemene, beline bombaları bağlayıp düşmanla [boğuşmana] gerek yok’ deniliyorsa, bu yaklaşımı, kadının mahrumiyeti olarak anlamak yerine, takdir hissiyle yaklaşp, kadının hakkını koruma açısından ele almak da mümkündür.

Vazife ve sorumluluklardaki farklılıkların ...birincilik-ikincilik münakaşasından kurtarılaraq, görevin paylaşılması açısından değerlendirilmesi belki daha doğrudur ki bu tür şeyler aynı zamanda tarihi tecrübelerle dayalıdır.

Burada M. Akif'e ait bir mısradan hareketle 'Doğrudan doğruya saadet asrından alıp ilhamı, asrın icaplarına göre söyletmeliyiz İslâm'ı' diyeceğim. Zira bazı konularda kadın öne çıkar, bazı konularda da erkek öne geçer. Efendimiz'in bu konuda ayırım yaptığını göremeyiz. Farklı anlayışların hâkim olduğu bir toplumda o, Hasan ve Hüseyin efendilerimizi omzuna aldığı kadar kız torunlarını da omzuna alarak onlarla namaz kılmış ve toplumdaki yanlış anlayışları düzeltmiştir."¹⁷¹

Bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra FGH, Kur'an hükümlerinin dinin ruhuna en uygun biçimde 'Saadet Asrı'nda uygulandığına işaret ediyor. Eğer dini hükümler, Kur'an'ın indiği zamanın toplumsal şartlarına (günün değerleri, kurumları ve âdetleri / alışkanlıkları) göre yorumlanmaya devam edilirse bu, ilerlemeyi, çağdaş yorumları ve yaşam pratiklerinin geliştirilmesini önler. Bunun üzerine (dinin değil ama) dini yaşamın tutuculuğa, statüko savunmasına hizmet ettiği şikayetleri başlar.

İşte bu sorunsalın farkında olan FGH şöyle bir çıkış noktası öneriyor: Dini hükümleri, Hz. Muhammed dönemindeki uygulanışı ile birlikte ele almak, orada tatbikinin nasıl yapıldığına bakmak, sonra günümüze gelip Kur'an'ı bir kere daha yeniden uygulamak.

Özetle, İslâm coğrafyasında kadın konusunu çetrefil hale getiren iki ana neden olduğu anlaşılıyor. Birincisi, kadına ilişkin konularda dinin esaslarını geçmişin eşitsizlik içeren tarihi şartlarına ve erkek-egemen siyasal düzenlere göre yorumlamak ve bu yorumları günümüz şartlarında sürdürmeye çalışmakta ısrar. Bu ısrar, sorunu bir sosyal, hatta siyasal kültür meselesi olmaktan çıkararak dinin özünü sorgulamaya neden oluyor. Bu nedenle, Müslüman toplumlar, dinlerinin özünde var olduğuna inandıkları cinsiyetler ve insanlar arası eşitlik-denge ilkelerinin zamanın uygulamalarında yok olmamasına çalışmalıdırlar. Ancak kadının istismarını önleme gayretiyle işe koyulup onun sosyal tecridi ile sonuçlanan ayırmacılığa gitmekten de sakınmalıdırlar.

İkincisi, Müslüman toplumların çoğu, gelişmelerini tamamlamamış, modernitenin eşit yurttaşlık değerlerini ve pratiklerini hayatın her alanında (buna aile de dâhil) sindirememiş durumdalar. Buna karşı FGH, Müslümanlara, bireysel özgürlüklerin yanında cinsiyetler arası ve insanlar arası eşitliğin dinlerince engellenmediğini söylüyor. Dinin özünü esas alıp o özün günün şartlarıyla nasıl uyumlu kılınacağı sorunsalını sürekli irdelerken, yenilikten korkmamayı ve değişimle birlikte hareket etmeyi salık veriyor.

Başvurduğu referansların Kur'an ve hadis kaynaklı olması ve genellikle İslâm'ın ilk dönemlerine ait olması yargısına karşı şu yanıt acaba uygun düşer mi? FGH bir din adamıdır. Bir siyaset ve hukuk ya da bilim adamı değildir. Onun kendisine biçtiği rol –ki aksine hiçbir ciddi somut delil yoktur- İslâm dininin incelenmesi, hurafelerden ve tarihsel tortulardan arındırılması, günün şartlarında olgun, ahlaklı insanların yetişmesi ve istikrarlı, dayanışmacı toplumların oluşmasına katkıda bulunmaktır. Ruhun ve vicdanın giderek yitirildiğine inanılan bir çağda böyle bir insani ihtiyaçtan hareket eden Gülen, gördüğü ilgi ile çabasının karşılığını bulmaktadır. Bu ilgi devam ettiği sürece Sayın Gülen'i ve Gülen hareketini bilimsel merakın konusu yapmaktan kaçınmak mümkün değildir.

28– İzleyenlerinizin ve sizin demokrasiye bakışınız nedir? Demokrasiyi bir amaç olarak mı, yoksa bir araç olarak mı görüyorsunuz? Araç ise nasıl bir toplum düzenine ve rejime ulaşmak için?

“Demokrasi konusundaki görüşlerimi büyük ölçüde açıklamıştım ama şunları da ekleyebilirim: Demokrasi, ...[insanlara] kendi duygu ve düşüncelerini yaşama imkânı veren bir sistemdir... [H]oşgörü, onun önemli bir derinliğini teşkil etmektedir. Hattâ denebilir ki hoşgörünün olmadığı bir yerde demokrasiden de söz edilemez. Gel gör ki hoşgörüyü tahammülü olmayan bazı zavallılar, bir taraftan demokrasi derken, diğer taraftan onu besleyen kaynağı kurutmak istemektedirler. Demokrasinin hakim olduğu bir ülkede, herkesin demokratik hak ve hürriyetlerden istifade ederek varlığını sürdürmesi gerekirken, bir kesim diğer bir kesimin varlığından rahatsız olacaksa, rahatsız olan kesimin,

‘Demokratiz, demokrasiye taraftarız’ gibi iddialarında, en hafif ifadesiyle, samîmî olmayacağı açıktır. Zira ...hoşgörü olmadan demokrasinin yerleşmesi mümkün değildir. Aslında demokrasiyi savunanların, kendi düşüncelerini paylaşmayanları bile hazmetmeleri ve sinelerini ...herkese açmaları bir zorunluluktur.”¹⁷²

FGH, insanların etnik ve kültürel özelliklerinin/ farklarının onların dışlanma nedeni olmaması gereğini belirtirken inanç bakımından bir tercih yapıyor:

“Kim olursa olsun, insanları oldukları gibi kabullenmek demek, inananla inanmayanı aynı kefeye koymak demek değildir. Bizim düşüncemize göre, inananın ve inanmayanın durumu kendi kıymetleri ölçüsüncektir.”¹⁷³

Peki bu fark (yani Müslüman olmakla olmamak), insanların demokrasiden yararlanma derecelerini mi belirleyecektir? İslâm, demokrasiye kayıtlı ve şartlı mı yaklaşmaktadır Gülen’in görüşüne göre?

FGH’nin inancına göre, demokrasi, “hiçbir zaman İslâmiyet’in ruhuna muhalif [değildir, üstelik demokratikleşme] ... süre[cinden]...geriye dönülmesi mümkün değildir. Demokrasinin de değişik türleri var. Sosyal demokratlar var, Hıristiyan demokratlar var, totaliter demokratlar (kendilerine demokrat diyenler – DE), liberal demokratlar var dünyada. Ben arzu ederim ki demokrasi bir gün öyle gelişsin ki o gelişme süreci içinde... [i]nsanların, fertlerin maddi-manevi, dünyevi-uhrevi bütün ihtiyaçlarını görebilecek bir zemin hazırlasın. ...Demokrasi bir gün öyle gelişecek ki zannediyorum Türkiye’de ben değil hiç kimse ona itiraz etmeyecek... Ben şahsen hayatımın hiçbir döneminde [bu konuda] ümitsizliğe düşmedim. Yüklelebilmek için ümitsizliği atmak lazım... ümitle kanatlanmak lazım.”¹⁷⁴

Demokrasiden daha mükemmel bir sistem bulunabilir mi sorusuna FGH bunun iki yolla mümkün olabileceği yanıtını veriyor:

“İnsan denilen varlık ...mantığıyla, muhakemesiyle, duygularıyla, hürriyet anlayışıyla, hürriyet felsefesiyle, aile yapısıyla, devlet hayatıyla ...demokrasiden bekledikleri[nden] ...daha üst seviyede bir sistem[i], nazarî (teorik – DE) olarak ortaya atabilir.

İkincisi bu ... sistem, [onu] temsil edecek figürler, mimarlar tarafından temsil edilir, gösterilir. Yani bizatihi uygulaması olur ve dünyada bu uygulama doğrultusunda bir yöneliş olur. ...Tabii bu söylediklerimiz neticede birer faraziye'dir."¹⁷⁵

Şu an için ne söylenebilir?

"Hâlihazırdaki durum beşerî bir realitedir. ... 'Demokrasi bugün bir vetiredir, ondan geriye dönülmesi mümkün değildir' derken bunları ifade etmeye çalışmışım. ...Nitekim ...birçok anti-demokrat, hatta anti-cumhuriyetçi, hep 'demokrasi ve cumhuriyet' dedi ama, [savundukları değerlere aykırı şeyler yaptılar.] Buna rağmen demokrasi ...gelişti. ...Neden inanan, ülkesini seven insanlar böyle bir [özgürlükçü] zeminden rantabl (verimli – DE) olarak yararlanmayı düşünmezler, istifade etmezler?"¹⁷⁶

FGH bu serzenişi hem inançlı insanlara, hem de demokrasi adına demokrasiyi sınırlandırmaya çalışanlara yöneltiyor. Bu da bizi İslâm'da istibdat veya teokrasi sorunsalına getiriyor. Ona göre:

"Birtakım insanlar her şeyi kötüye kullanabilecekleri gibi İslâm dinini de kötüye kullanabilir ve müstebit bir idare için dini istismar edebilir[ler]. Fakat bu, İslâmiyet'in müstebit bir yanı olduğu manasına gelmez... Bugüne kadar Müslümanlığı hep teokrasiyle karaladılar, oysa Müslümanlığın teokrasi [fikriyle] hiçbir surette alâkası yoktur. Çünkü teokrasi, bir yönüyle kilise babalarının içtihatlarıyla ve [uygulamalarıyla oluşan bir] devlet sistemidir. Müslümanlıkta kilise de yok, kilise babası da yok. Batılıların anladığı manada, diyanet camiasının kanunları belirleme [yetkisi] de yok. İslâmiyet'te en yüksek mertebe Hakk'a kulluk mertebesidir. Ve hürriyetlerin en engini budur. İnsan bütün kayıtlardan o sayede [kurtulma] imkânı bulur... [Şimdilerde bir] de fundamentalizm [çıkardılar, yani] köktencilik... Bu da batı kaynaklı [bir kavramdır.] İran'daki hareketi, bazıları da Suudi Arabistan'daki hareketi, bir yönüyle fundamentalizmle telif ederek... İslâmiyet karalanıyor."¹⁷⁷

Oysa FGH'ye göre bunlar tarihi ve siyasi olgulardır ve bu ülkelere özeldir. Ama İslâm inancı, ya da başka bir ifadeyle Müslüman toplumlar tarihte o kadar farklı siyasal sistemlerle bağdaştırılmaya çalışılmıştır ki hatta:

"Saltanat Müslümanlık'la telif edilmiş zamanında. Allah Resûlü, hilâfet diyor, ondan sonra meliklik başlıyor, melike adud diyor. Ve biz bütün bu insanları alkışlamışız. Sultanlıkları da alkışlamışız. Onların uygulamalarını da Müslümanlık olarak görmüşüz. [Oysa bütün bu yönetim biçimleri, Peygamber'in] yolunda sayılmaz. [Ne Emevilerin, ne Abbasiler'in durumu Peygamber'in, bir rehberin gözetiminde toplumun kendisini yönetmesi anlayışıyla bağdaşmaz. O nedenle] "Karahanlılar'ın, İlhanlılar'ın, Selçuklular'ın, Osmanlılar'ın durumu da... tamı tamına İslâm'a uygundur denilebilir mi?... Ama bütün bunlara sahip çıkılmış. İdari açıdan eksiklerine rağmen sahip çıkılmış."¹⁷⁸

FGH'ye göre bilimsel bakış, meseleleri kendi zamanlarının ve şartlarının perspektifinde ele almayı gerektirir:

"Bugün ülkemizin demokrasi ile idare edildiği ...söyl[eni]yor ama birçoğumuz daha ileri bir demokrasi istiyoruz. Bu da çok doğal. Çünkü demokrasi bir süreçtir ve toplumun gelişmesi ile birlikte o da gelişir. Demokrasi, "sürekli tekâmül etmesi gereken bir süreçtir."¹⁷⁹

Bu durum bütün insanlık için, bütün ülkeler için geçerlidir ki FGH de aynı kanatte:

"Batı, 'Biz demokraside ulaşılacak noktaya ulaştık' demiyor ki... Türkiye'de biz de [olaya bu anlayışla bakmalıyız.]"¹⁸⁰

İyi yönetim ve insancıl bir siyasal sistem için Sayın Gülen'in formülü net: "Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir... Hz. Osman [ve]...Hz. Ali dönemi"nin ölçüleri... "Efendimiz'den sonra hakikî manada, Allah'ın rızasına en uygun çerçevede İslâmiyet'i bu insanlar temsil etmiştir...[D]aha sonraki dönemde bu yaşanmamıştır."

İşte bu noktada FGH, demokrasiyi, sözünü ettiği ölçülere en yakın sisteme ulaşma çabasında bir süreç olarak görüyor; sürekli gelişen ve gelişmeye en uygun olan yönetim tarzı...

Bu bağlamda devletin rolünü nasıl gördüğü sorulduğunda iyi insanlar, iyi ilkeler ve iyi kanunlarla yönlendirilen devletin bizatihi bir değer olduğunu söylüyor. Sonra ekliyor, devletin olması, hiç olmamasından iyidir. Ama daha iyi olması için çalışmak boynumuzun borcudur. Kendi hayat kalitemizi doğrudan etkiler.

FGH'nin devlete bakış açısına gelirsek:

"[D]evletsizlik kargaşa demektir. Devletsizlik nizamsızlık demektir. Devletsizlik değişik anlayışların birbiriyle vuruşması ...demektir. Devletsizlik istikrarsızlık demektir. Devletsizlik, bütün düşüncelere karşı düşmanlığın gemiyi azıya alıp yürütmesi demektir. Muvakkaten Türkiye'de bir devlet yokluğu düşünün, hatta bu devleti idare edenler sosyalistler bile olsa, devlet yokluğunu düşünün, o sosyalizmin bile nüanslarını paylaşan insanlar arasında öyle kavgalar olur ki kan gövdeyi götürür. Değişik tarikatlar birbirlerine girerler. Mezhep farklılıkları kavga mevzuu olabilir. Farklı dil[den] ...olan insanlar birbirlerine girerler. Cami cemaatleri Anadolu'daki eski beylikler gibi her birisi cami beyliği haline gelir. Az güçlü birisi ortaya çıkar, bir hatip (demagog - DE), üç beş insanı arkasına al[r,] ...provokasyon yapa[r,] ...Şimdi bu açıdan, devletsizlik mi devlet mi tercihini yapma mecburiyetindeyiz? ...[B]iz, yine zati bir değeri olan devlet diyoruz. [Ama] devleti idare eden insanların evsafı [düşükse] ...her şeye rağmen onları benimseme, başımıza taç yapma gibi bir mesele söz konusu değildir."¹⁸¹

Gülen'in demokrasi konusundaki görüşleri şöyle özetlenebilir: Demokrasi İnsan İçindir, Demokratlar Olmadan Demokrasi de Olmaz. Demokrasinin iyi bir yönetim biçimidir. Onun garantörü adil ve eşitlikçi devlettir. Peki, iyi bir devletin garantörü kimdir? Gülen'e göre 'insan'dır; "[a]hlâken mükemmel ve faziletli insan."

"Farabî gibi, ütopya yazarları, faziletli şehirden bahsedenler, şehri öne çıkarmışlardır. Hâlbuki insan daima önde düşünül-melidir. Şehir, medeniyet, ülke, belde arkadan gelir. Demokrasi için de erdemli, faziletli insanların mevcudiyeti çok önemlidir. Bana göre, İslâmiyet insanlara çok iyi bir demokrasi terbiyesi verir. Demokrasi, İslâm'ın terbiyesinden geçmiş faziletli insanlarla mükemmele[n] uyuşabilir."¹⁸²

Nasıl "Kaç çeşit İslâm var?" diye soruluyorsa, ona göre "Kaç çeşit demokrasi var?" diye de sorulabilir. Bu bir uygulama sorunudur:

"Fransa'daki demokrasi anlayış ve uygulaması İngiltere'dekinden, İngiltere'deki Almanya'dakinden farklılık arz edebilir. İslâm'ın demokrasiyle bir problemi yoktur. Hattâ

belli ölçüde kanunnamelerine bakılırsa, Osmanlı dönemiyle ilgili olarak çokları lâiklikten, sekülerizmden bahseder. Temel iman ve ibadet esaslarına ters düşmeyecek şekilde, yeni yeni kanunlar yapılmış[tır, yapılabilir].”¹⁸³

Kısacası, dünyevi olayların yönetilmesi ve sorunların çözülmesi yeni kurallar gerektirir. Bunlar için örfi yasalar yapılmıştır. Eğer Kitap, Sünnet ve ana kaynaklarda yol gösterici ilke yoksa ortaya çıkan yeni meselelerde hüküm, yönetici irade tarafından verilir:

“Verilirken, ana kaynaklarda açık bir şey bulunmazsa, bunlarla ters düşmemeğe bakılır... Bu açıdan bakıldığında, İslâm’ın demokrasiyle, ...[baskıcı olmadığı sürece] lâiklikle bir problemi yoktur. [Ne var ki] lâiklik temelde ...hukuku ilgilendirdiği halde, sistem tamamen seküler sistemdir deyip [dini] dışlarsanız, dinsizlik diye tercüme edilen felsefî bir lâikliği dayatmaya kalkar[sanız] ...toplumda ...[ayırımcılığa ve] zıtlışmalara sebebiyet verebilirsiniz. O zaman dünya kadar lâiklik [ve] demokrasi karşıtı insan çıkabilir. Böylesi çıkışlarda, bu çıkışı yapanların yanlışı kadar, onları bu yanlışa sevk eden insanların da hatalarına dikkat çekmek gerekir.”¹⁸⁴

FGH’nin görüşleri bu yöndeyken çoğu İslâm ülkesinde neden demokrasi yoktur? Bu kritik soruya FGH’nin yanıtı şöyledir:

“[Din] ve demokrasi söz konusu edildiğinde bunlardan birincisinin ilâhî, semavî bir din, diğerinin ise beşerî bir yönetim şekli olduğu göz ardı edilmemelidir. Dinin temel amaçları iman, ubudiyet, marifet ve güzel ahlâk gibi evrensel hususlardır. Kur’ân yüzlerce ayetiyle, insanları imana, Hakk’a kulluğa, kullukta derinleşerek ihsan şuuru kazanmaya ve güzel ahlâka çağırır. ‘İman etmek ve salih amelde bulunmak’ Kur’ân’ın ısrarla üzerinde durduğu konulardan olduğu gibi Hakk’ı görüyor gibi davranma veya O’nun tarafından görülüyor olma şuuruyla O’nunla vicdanî bir münasebet içinde bulunma ve bütün bunları güzel ahlâkla bezeme de onun her zaman hatırlattığı mevzulardandır.

Demokrasi ise İslâm gibi her yanıya net değildir. Hatta büyük ölçüde muğlâk ve mudil (çetin – D.E.) de denebilir. Bu açıdan... [ç]ok defa yanına bir kelime ilâve edilerek; ‘sosyal’, ‘liberal’,

‘Hristiyan’, ‘radikal’... vesaire gibi sıfatlarla anılır ki, pratikte bazen bunlardan biri diğerini demokrasi de kabul etmeyebilir.

Ne var ki, günümüzde ‘demokrasi’ dendiğinde hep [görelî biçimde] ...algılanmakta[dır.] ...‘[D]in’ den söz edilince de onun içinde [demokrasinin] yeri ne kadardır, ona hiç bak[ıl]madan, dinin pek çok fakültelerinden [biri olan] siyasetle irtibatlandırılmaktadır. İşte, bu iki mülâhaza Müslüman aydınlar arasında, İslâm ve demokrasinin bağdaşıp bağdaşmayacağı konusunda farklı düşüncelere sebebiyet vermiştir. Bunlar, birbirinin tam zıddı ...gibi görünmeseler de aralarında ciddî bir fark olduğu açıktır. [Görüşlerden] birine göre İslâm, bir din olmanın yanında ...bir devlet sistemidir [de]. Ferdî, ailevî, içtimaî, iktisadî, siyasî her alanda kendini ifade eder/etmiştir. Bu açıdan onu sadece iman ve ibadetten ibaret sayma müdahale ve tasarruf alanını daraltma demektir. Bu [görüş] İslâm’ın bir siyasî ideoloji şeklinde algılanmasına sebebiyet vermiştir. Bu [yorum], tamamen hukuka dayanan, temel prensipleri itibarıyla hiçbir kesimi baskı altına almayan, hatta açıktan açığa buna karşı çıkan ve her zaman cumhurun görüşlerine göre –re’ye açık alanlarda– icraatta bulunan bir sistemin ruhuna aykırı düşmektedir.”¹⁸⁵

Demokrasiye kapalı bir din anlayışı da inançtan soyutlanmış bir toplum tasavvuru da FGH için kabul edilemez durumlardır. İki görüş de yanlıştır. Din ile demokrasi neden bağdaşmasın ki? Eğer din, insanların inanma ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olarak talep görüyorsa, toplumsal yaşamı yönetmek anlamına gelen siyasetle arasında bir bağdaşma olmak durumundadır. Önemli olan, bunun nasıl yapılacağıdır ki bu da insan zekâsı ve becerisi ile ilintilidir.

FGH’ye göre din, Allah’ın hâkimiyetine, demokrasi ise milletin re’yine dayanmaktadır. Bu noktada Gülen, hâkimiyetin kayıtsız şartsız Allah’a ait olduğu görüşünden taviz vermez. Ancak hâkimiyetin “Allah tarafından insanların tasarrufuna tevdi edilen bir husus” olduğunu söyledikten sonra onun dünya üzerinde kullanılmasının önemine dikkat çeker. Hâkimiyetin, yani toplum yönetiminde belirleyici iradenin, “herhangi bir fert, bir müstebid ve bir diktatörden alınıp cumhura tevdi edilmesi”nin önemini vurgular. Bu durumu da “bir manada Raşit Halifeler dönemindeki uygulama”ya benzetir.

FGH, konuya açıklık getirmek, hâkimiyetin kullanılmasında insan sorumluluğundan kaçmaya mahal bırakmamak için şu değerlendirmeyi yapar:

"Allah'ın kozmolojik anlamda her şeye hâkim olduğunda şüphe yok... Ancak bu, bizim iradelerimiz, temayüllerimiz, tercihlerimizin de olmadığı manasına gelmez. İnsanlar ferdi hayatları adına bazı seçimlerde muhtar bırakıldıkları gibi bir kısım içtimâî ve siyasî meselelerde iradeleriyle baş başa bırakılmışlardır. Yasama ve yürütme organlarını seçen kimseler farklı bir [seçim sistemleri uygulayabilirler]. Zaten Asr-ı Saadet'te tek bir tür [seçim tarzı] söz konusu olmamıştır."¹⁸⁶

Son dönemlerde, "demokrasi ihracı" veya otoriter ülkelere "demokrasi götürmek" diye tanımlanan bir müdahale tarzına şahit oluyoruz. Oysa FGH'ye göre:

"Hiçbir devletin diğer bir devlete 'ille de bunu alacaksınız, ille medenî olacaksınız, ya da medeniyeti şu şekilde anlayacaksınız, ille demokrasiyi böyle yorumlayacaksınız' şeklinde baskılar kurmaya ve istediğini kaba kuvvete başvurarak almaya hakkı yoktur. Bir başka ülkeyi demokratlaştırmak, -kendi anlayışına göre- medenileştirmek kimsenin vazifesi değildir. Çünkü bu mülhaza her zaman [yanlışlara], haksızlıklara açıktır; her zaman baskı ve dayatma vesilesi yapılabilir ve her zaman[milletlerin] haysiyetiyle, şerefiyle, ...milli birlikleriyle [ve ulusal egemenlikleriyle] oynamaya sebep olabilir."¹⁸⁷

Böylesi bir müdahale sadece dışarıdan değil, ülke içinden de yapılabilir. Seçilmiş iktidarlara siyaset dışı müdahaleyi hak gören, 'yetkisi ve haklılığı kendinden menkul', aktif olarak görevde bulunan veya emekli devlet memurları ya da sivil olmaktan çok devlet görevlisi gibi hareket eden çeşitli sivil örgütler benzer çıkışlar yapmaktadırlar. FGH'ye göre:

"Türk toplumunun gözlerinin içine baka baka hiç kimsenin, hiçbir kuruluşun -eski görevleri ne olursa olsun- böyle bir saygısızlık yapma[s]ına izin vermemelidir. ...Hür ve demokratik bir ortamda yaşadığımızı inanmak istiyoruz. Demokratik bir ortamda böyle militanca çıkışları anlamada zorluk çekiyoruz. Bunun böyle devam etmesi, devlete ve demokrasiye güveni sarsar."¹⁸⁸

FGH dünya düzeninin 'güçlü' devletlerin tercihlerine göre belirlendiğini belirtiyor:

"[H]emen her yerde, zayıf, güçsüz ve geri kalmış ülkeleri büyük ölçüde kaba kuvvet idare ediyor, hem de hiç kimseye hesap vermeden. Bir baştan bir başa şu koca İslâm dünyasında şimdiye kadar emsaline az rastlanan mazlumiyetler, mağduriyetler en feci şekliyle yaşanıyor. ...Milletlerin kaderine hükmeden/hükmetmek isteyen kaba kuvvet temsilcileri, öteden beri, ideolojileri adına veya yaptıkları kötülükleri meşru ve makul gösterme hesabına ... '[resmi/kurucu] ideoloji tehlikede', 'modernite tehdit altında', 'her yanda demokrasi düşmanları var', 'lâiklik gitti, gidiyor' gibi yavelerle sürekli saf halk yığınları arasında korku ve telâş [yaratıyorlar]".¹⁸⁹

Bunları söyledikten sonra baskı ve haksızlığa direnişin bir insan hakkı olduğunu ama bireysel çıkışların yetersizliğini dile getiriyor:

"[B]ütün bunlara 'yeter artık' diyecek yiğitçe bir sesin yükselmeyişi ise hepimiz için ayrı bir bahtsızlık ve yaşama hakkı, konuşma hakkı, kendini ifade etme hakkı gibi demokratik hak ve özgürlüklerin, tiranlara ve güçlülere karşı birlikte direnerek kazanılabileceğini ifade ediyor."¹⁹⁰

29–“İnsan Hakları”na bakışınız nedir? Birçok kişi gibi bu hakları “vatanımızı milletimizi bölmek için” kullanılan “Batı’nın oyunları” olarak mı görüyorsunuz?

FGH bu soruya, hukuk disiplini çerçevesinde değil, düşünce sistematığının temelini oluşturan İslâm dini açısından bakarak yanıt veriyor. Ona göre, günümüz insanının gereksinim duyduğu bütün hak ve özgürlükler (insan hakları da dâhil), dengeli,engin ve evrensel bir din olan İslâm tarafından sunulmuştur:

"O kadar ki Kur'ân-ı Kerim, haksız yere bir insanı öldürmeyi, 'Bütün insanlara karşı cinayet işleme' şeklinde değerlendirmiştir. ...Her kim de bir canı kurtarırsa, bütün insanları kurtarmış gibi olur."¹⁹¹

"[Peygamberimiz], başka bir hadislerinde ise, 'Kim malını müdafaa sırasında öldürülürse şehittir. Kim kanını müdafaa

sırasında öldürülürse şehittir. Kim dinini müdafaa sırasında öldürülürse şehittir. Kim ailesini müdafaa sırasında öldürülürse o da şehittir' buyurmuşlardır ki dünyadaki bütün hukuk sistemlerinde, hadiste geçen değerler birer esas olarak korunmaya alınmıştır. Bu hususlar, bizim hukuka esas teşkil eden usul kitaplarımızda 'zaruriyat' diye önemle üzerlerinde durulur. Bu açıdan din, can, nesil, akıl ve mal, herkesin korumakla mükellef, yani yükümlü olduğu temel esaslardır. ...İslâm, insan haklarına işte bu temel prensipler açısından yaklaşır.

Zaten insan, başka hiçbir sistem veya dinde değil, sadece İslâm dininde 'Allah'ın halifesi' unvanıyla payelendirilmiş ve yeryüzünün halifesi olduğu vurgulanmıştır. Bununla da kalınmamış, aynı zamanda ona eşyaya müdahale etme imkânı verilerek, [insan] çalışma ve teşebbüs hürriyeti gibi hürriyetlerle de [yüceltilmiştir]. İnsana bu derece ehemmiyet veren bir dinin insan haklarını ihmal etmesi nasıl mümkün olur ki?"¹⁹²

FGH, İslâm dininin günümüz insan hakları anlayışına uygun olan uygulamalarından örnekler verirken, insanların ayıplarını sergilemenin uygun bulunmadığını, başkalarının haklarını çiğnemenin ahlaksızlık ve günah olduğunu söylüyor. Üstelik FGH "haklar" dendiğinde bundan sadece insan haklarını anlamıyor. Hakların bütün canlılar âlemini kuşattığına inanıyor, Hz. Muhammed döneminde hayvan haklarının nasıl gözetildiğine ilişkin örnekler veriyor.

FGH, kendi yaşam felsefesinin özünü oluşturan İslâm dininde Peygamber'in "sahih hadisleri"nden çıkardığı anlamla insan haklarını beş esasa dayandırıyor. Buna göre, insanın canı, akli, malı, nesli ve dini korunmalıdır. İnsan bunları korumak "uğruna ölürse şehit olur... [Bu] hususlarda mücadele verme cihad sayılmıştır. Dünyadaki bütün hukuk sistemlerinde temelde bu beş esasın birer [ilke] olarak kabul edildiği ve korunduğu da bir [gerçektir]." FGH bu ilkelerin usul kitaplarında da mevcut olduğunu söylüyor. Bu analiz, Gülen'i şu değerlendirmeye götürüyor:

"Çağdaş dünya, insan haklarıyla alâkalı bir kısım konularda hâlâ emekleyedursun, İslâm, asırlarca evvel, suç ve ceza mevzuunda kanunîlik ilkesini vaz' ediyor; kesinleşmiş bir suç olmadığı takdirde kimsenin suçlu sayılamayacağını, maznunun

da diğer insanlar gibi bir kısım haklarının bulunduğunu ve bunların kat'iyen onun elinden alınamayacağını; ihtimallere binaen insanların sorgulanamayacağını; kimseye işkence edilemeyeceğini; her hakkın muhterem olduğunu; insan haklarıyla alâkalı hiçbir şeyin küçümsenemeyeceğini; kuvvetin hakkın emrine tâbi olması lazım geldiğini ve hiçbir zaman hakkın kuvvete feda edilemeyeceğini kemal-i ciddiyetle hatırlatıyor, herkesi hakka saygılı olmaya çağırıyor, her zaman hakkın hamisi olduğunu bir kere daha gösteriyordu.”¹⁹³

Bu görüşüyle FGH, İslâm'ı sadece bir inanç olarak değil, geçmişte olduğu kadar günümüzde de insan haklarının ve çağdaş hukuki normların kaynağı olarak benimsiyor. İnsan hakları ihlallerini sorgulamak ve mağdurları korumak içinse şunları öneriyor:

“Günümüzde, insana ve insanî değerlere hizmet için birçok organizasyonların gerçekleştirildiği ve bu cümleden olarak vakıfların kurulduğu [biliniyor]. ...Bunlar pek çoğu itibariyle kuruluş gayeleri çizgisinde hizmet vermektedirler. Bir de dünya çapında insanlık hesabına kurulmuş gibi görünen kurum ve kuruluşlar var. Bunların gerek tüzüklerine, gerekse faaliyetlerine baktığımızda, hiç de kuruluş gayelerine uygun hizmetler vermedikleri görülecektir.”¹⁹⁴

Çünkü onlar sadece güçlülerin haklarını korumaktadırlar. Bu anlamda Batı'da bir ikiye bölünme damarı olduğunu düşünen FGH, insanların haklarını tarihte en iyi koruyan devletin Osmanlı olduğuna inanıyor. Bu konuda Cemil Meriç'ten bir alıntı ile şöyle diyor:

“Cemil Meriç merhum, ‘Avrupa’da bir dönem haksızlıklar yaşanırken, Osmanlılar, insan hakları diye bir kavram düşünmemişlerdi. Çünkü onlar bu hakikati yaşıyorlardı. Dünyanın dört bir yanında en küçük bir haksızlığın işlenmesine, hakkın hukukun çiğnenmesine izin verilmeyecek şekilde, Devlet-i Âliye mekanize birlikleriyle hemen oraya yetişirdi’ demişti.”¹⁹⁵

Ve Osmanlı'yı idealize etmeyi daha ileri boyutlara taşıyor:

“Zannediyorum bundan dolayı da Avrupa’da çoğu zaman Osmanlı idaresi tercih edilmiştir. Fransız ihtilalinde bile, Fransızlar gelip Osmanlı’nın himayesine sığınmışlardır.] Osmanlı ölümle

karşı karşıya kaldığı dönemlerde bile, kendisine sığınanları korumayı ihmal etmemiştir.”¹⁹⁶

FGH'nin Osmanlı'ya atfettiği bu sarsılmaz adalet ve insan sevgisi-nin toplumumuzun ruhuna işlemiş olduğu inancı, Türklerin, insan 'hakları' ve 'hümanizm' kavramlarının mucidi olan Batı'dan ahlaken daha üstün olduklarını düşündüğünü ima etmektedir. Gülen'e göre bu vasıflarla donanan Türkler, verici ve diğergâm insanlardır:

“[Y]aşamadan çok, yaşatma zevkiyle doludurlar. Onlar, 'gözümle görüp, netice ve semeresini almadığım bir şeye yatırım yapmam' felsefesiyle değil; bir yönüyle aysberg gibi, bir yüce davada görüneninden daha büyük görünmeyeni olan bir [ülküye] hizmet etmektedirler. Ve şimdiye kadar da bu inanmış gönüllerden; yaptıkları şeyin yerine ulaştırıldığından emin olmalarından dolayı, 'Ne oluyor ki!' diyen çıkmamıştır. Metod ve sistemin bu şekilde işlediğini bildiklerinden, başkalarının itham ve iftiralarına hiç mi hiç aldırmamışlardır.”¹⁹⁷

Kuşku yok ki FGH, toplumun tümünden değil kendi gönlüne ve görüşüne yakın insanlar topluluğundan söz etmektedir. Bu tespiti de şu cümleyle doğrulamaktadır:

“Her halde cemaatle cemiyet arasındaki fark da bu olsa gerek.”¹⁹⁸

İslâm'ın hak anlayışını ve Osmanlı'nın adaletini idealize ettikten sonra, gerçek hayatın hiç de ideale uymadığı bilinciyle şunları da eklemeden yapamıyor:

“Bugüne kadar, içtimâî, iktisadî, idarî ve siyasî hayatta kuvvet çok defa hakkın hasmı gibi davranmıştır. ...[K]aba kuvvet temsilcileri her zaman menfaat yörüngeli hareket etmiş, hayatı bir mücadele ve bir boğuşma şeklinde yorumlamış; bu itibarla da güçleri yettiği ve imkânları elverdiği ölçüde başkalarının hukukunu hiç mi hiç önemsememiş, hatta yer yer pek çok insanî hakları çiğnemiş ve ...'Kuvvet bende!' diye haykırmıştır. ...Gün gelip de iman, İslâm, ihsan gibi önemli irtibat noktalarında kırılmalar, çatlamlar olunca, hakkın yerini bâtil almış; kuvvet, taassup ve [inadını] dayatmaya başlamış; haklar çiğnenmiş; zulüm başını alıp gitmiş, her yerde kaba kuvvetin

hırılıtları duyulmaya başlamış; Allah da emaneten lütfettiği kardeşlik şuurunu, emniyet hissini, şefkat duygusunu, hak saygısını çekip elimizden almış. Bir daha verir mi vermez mi bir şey diyemem ama, O, şimdiye kadar emanette emin, iman, İslâm, sabır ve hak kahramanlarına her zaman bunları veregelmişti; vaade vefa ve hakka adanmışlık ruhuyla O'na teveccüh edenleri hiç yalnız bırakmamıştı."¹⁹⁹

Bu tahlilde iki nokta öne çıkıyor:

1) İdealize ettiği şey İslâm dinidir ama onun yaşanmasında tarih ve toplumsal şartlar açısından öyle sapmalar yaşanmıştır ki dinin özünden uzaklaşmıştır.

2) Yitirdiğimiz masumiyeti kazanmak mümkün müdür? FGH'nin kuşkusu şartlıdır; eğer yine idealize edilen değerlere dönülür ve olumlu şartlar (hak ve sevgi temelli ilişkiler) yeniden oluşturulursa insan haklarına ve adalete dayanan düzen geri gelebilir. Başta hayalci gibi görünen tahlil, hayatın hoyrat gerçekleri karşısında insanlardaki 'iyiyi aramayı' ilham etmektedir.

Peki İslâm'ın hümanizmle ilişkisi nedir? FGH'ye göre hümanizmin özü sevgidir:

"Cenab-ı Hakk kâinatı, muhabbet atkıları [ile]... örmüştür... Aile, toplum ve milleti teşkil eden fertler arasında en güçlü münasebet sevgi [bağdır.] Sevgi, anne babadan evlada şefkat şeklinde; evlattan anne babaya ise saygı şeklinde tecelli etmektedir. [Evrensel] sevgi ise, bütün varlıktan, varlığın her parçasına karşı yardımlaşma ve [dayanışma] şeklinde kendini göstermektedir."²⁰⁰

Adalet ve sevgi birleştiği zaman, insan çabası sadece bireyin kendi çıkarına değil, 'diğeri'nin de ihtiyacına cevap verebilir. İşte o zaman haklar temelinde herkesi kavrayan (içselleştirici) bir düzen kurulabilir. Bu bağlamda sevgi yetmez, kim ne ise ona saygı duyulan ve bu saygının karşılıklı olduğu bir hoşgörü ve işbirliği ilişkisi de kurulmalıdır. Cemaatler düzeyinde gerçekleştirilen bu olgu, toplum düzeyinde de gerçekleştirilebilirse, geçmişte idealize edilen toplumların oluşmaması mümkün değildir.

30– Dini kurumlar (ibadet yerleri, din öğretimi ve din hizmetleri personeli) kültürel bir olgu olarak görülüp devletten, yani siyasi otoriteden bağımsız olarak mı ele alınmalıdır, yoksa bu alanda devlete rol düşmekte midir?

FGH'ye göre Allah ile kul arasında vasıta olarak görülen din adamlığı statüsü, İslâm'a terstir. Müslümanlıkta din adamı yoktur. Herkes dindar olabilir ve bu noktada kimsenin kimseden statü farkı olmaz. Sadece, dini yaşamada, o da Allah katında bazı insanlar diğerlerinden daha önde olabilirler:

“Yine Müslümanlıkta imamlık, müezzinlik gibi vazifeler de resmî bir memuriyet değildir; bu adlar altında da dinî statü yoktur. Ancak Cumhuriyet'ten sonra, bir bakıma Osmanlı'daki yapının biraz farklı bir devamı olarak, din devletin kontrolüne alınmış ve dolayısıyla Diyanet İşleri... resmî bir kuruma dönüştürülmüştür. Hâlbuki böyle bir şey İslâm'ın özünde yoktur; bu, İslâm'ın temel kaynaklarından çıkarılmış bir anlayış değildir. Olsa olsa, bir kısım dindarların bazı dinî merasimlerini yönetmek üzere bir teşkilat olabilir. Fakat hiçbir ferdin dinî hayatını yaşama adına diyanet teşkilâtına ihtiyacı yoktur.

[Bir Müslüman,] ölüsünü gömmeye, mevlidini okumaya, Kur'an okumaya kadar, bütün dinî vazife ve merasimlerini kendi kendine yapabilir. Bir aracıya, bir vasıtacıya, bir kuruma ihtiyaç duymaz.”²⁰¹

Bu noktada kendisinin bir 'din adamı' olarak nitelenip niteleneceği sorusunu şöyle yanıtlıyor:

“Bu manada da bir din adamı olmadığımı söylemeliyim. Ama uzun zaman Diyanet İşleri Başkanlığı mensubu olarak cami kürsülerinde va'z ettiğimden dolayı, Türkiye'de bilinen adıyla, ben de din adamı olarak görülebilirim. Fakat bu da asıl özelliği açısından, din değil; devlet memurluğudur.

İkincisi, dünyada veya her ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de hatırı sayılır [sayıda] insan... [beklediği hizmetler açısından] mutlaka ya bir teşkilat ya bir cemiyet veya mutlaka bir lider arıyor.”²⁰²

“[Bu nedenle ‘D]iyanet yoluyla devlet, bizlerin ne şekilde Müslüman olacağımızı belirliyor’ eleştirisini çok haklı bulmuyorum. Devletin bastırmacı dayatmacı bazı yanları olabilir. [Ama Diyanet], ailevî hayatımız, itikadî hayatımız, çarşıdaki ticaret hayatımız, alışverişimiz açısından, değişik [konularda] baskı yapmıyor. ...Yüzde doksan serbest yaşandığı [söylenbilir]. Biz kendi dinimizi yaşıyoruz. Bana kimse şöyle yaşayacaksın, böyle yaşayacaksın demiyor. ...Devlet olmasın diyen, değişik uçlardaki bir kısım kimseler, Diyanet de olmasın diyor[lar]. Fakat düşünmüyorlar ki Diyanet olmayınca ne olur? Biraz evvel bahsettiğim gibi cami eyaletleri olur. Değişik müftü eyaletleri olur. Değişik zihniyetlerdeki insanların hükümlerine göre belki birer tarikat tesis edilir. Ama Allah’a ulaşmak için değil. Meşreplerini, mesleklerini yaymak için sokaklara dökülür insanlar... Bu zaviyeden ben şahsen Diyanet’i eleştirecek yanları olmakla beraber, faydalı görüyorum ve Diyanet’e taraftarım. Birileri Diyanet’e taraftar görünmeyi, resmi dinin arkasında bir kuruluşa taraftarlık gibi ele alabilir. Bu hiçbir şeyi değiştirmez, çünkü yanlıştır.”²⁰³

Bunları söyledikten sonra kendisine atfedilen liderlik vasfı konusunda şunları söylemek ihtiyacı duyuyor:

“Samimî olarak söylüyorum; davranışlarımla veya tutumumla böyle bir intiba (liderlik imajı – DE) uya[ndı]rmışsam, hiç de hakkım olmayan bir hatır sayılma veya liderlik pozisyonunu gasp etmişsem, bu takdirde, Allah’tan da, insanlardan da af dilerim. İslâm’ı çok iyi temsil eden, bugün insanlık adına yapılması gerekenleri çok iyi gören onlarca, yüzlerce insan vardır. İlâhiyat Fakültelerinde çok değerli ilim adamları vardır. Ben onların ellerine su bile dökemem. Bu gerçeğe rağmen, biraz önce arz etmeğe çalıştığım gibi, dinin ve şartların ister istemez aynı noktaya çektiği insanların faaliyetlerinde, hizmetlerinde mutlaka bir yönlendiricilik ve lider arayanlar, bu konuda merakları tahrik ettiler. Bu faaliyetlere düşman olanlar, bunu biraz da şahıs temelinde hareketin, hizmetin kendisini karalamak, vurmak için kasten yaptılar. Yoksa ortada ne hatırı sayılır bir din adamlığı var, ne de liderlik.”²⁰⁴

31– Başörtüsünün bir siyasi çekişme ve rejim sorunu olmak- tan çıkarılması için ne önerirsiniz?

Ülkemizde başörtüsü ve onun çeşitli türevleri (örneğin türban) adeta bir rejim sorunu haline gelmiştir. Bunda rejimin temel nitelikleri arasında yer alan ‘laiklik’in özünden uzaklaştırılarak sembollere indirgenen bir olgu haline getirilmesinin rolü vardır. Oysa günlük hayata ilişkin kararlar verilirken dinden daha geniş bir değerler yelpazesine başvuruluyorsa; yasalar din hükümlerine değil, toplumsal iradeye dayanıyorsa ve siyasi otorite kültürel-inançsal alandan çekilip tüm kültürlerle ve inançlara eşit mesafede durabiliyorsa laikliğin şartları oluşmuş demektir. Kimin ne giydiği, giysilerin inançla ne kadar ilintili olduğu o kadar önemli değildir. Ama ülkemizde başörtüsü tipi bir rejim sorunu haline gelip parti kapatma gerekçesi olabilmıştır. Bu konuda FGH’nin görüşü şu doğrultudadır:

“Başörtüsü kullananlar geleneksel, dindar ve muhafazakârdır; kullananmayanlar modern, çağdaş ve laiktir” anlayışı resmi bir nitelik kazandı. Geleneksellik ve muhafazakârlık bir ölçüye kadar hoşgörüyle karşılanabilir, ne de olsa bu nitelikteki kişiler eğitimsiz ve yereldirler ya da taşralıdırlar. Ama dindarların saklı bir emelleri vardır ve bu emel, önünde sonunda laik değerlerin aşındırılıp, bir din devleti kurulması olacaktır. O halde başörtüsü ve başörtülüler, kamu alanından dışlanmalı ve kamu hizmetlerinden mahrum bırakılmalıdır ki palazlanmasınlar görüşü haksız ve ayırımcıdır.

Birincisi, laikliğin tepeden inme ve zorla sağlanabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Her türlü tarih ve toplumbilim nosyonundan mahrum olan bu yaklaşım laikliğin dört özelliği konusunda bilgisizdir.

1. Laiklik bir politika olabilir. Ama laikleşme bir sosyo-kültürel süreçtir ve bir toplum geliştikçe, sınıflaştıkça, kentlileştikçe, dünya ile ilişkileri arttıkça ve bilgi düzeyi yükseldikçe, tercihlerini yaparken ve karar verirken başvuru (referans) çerçevesi giderek genişler. Yerleşik geleneksel bilgi ve referansları yanında çoklu bir başvuru çerçevesine kavuşur. Geleneksel dünyada en yerleşik başvuru kaynağı dindir. Modern dünyada dine başka

başvuru kaynakları da eklenmiştir. Laikleşme işte bu başvuru kaynaklarının tikel olmaktan çıkıp çoklu olmasına işaret eder.

2. Laikleşme, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen; temel ahlaki ilkelerin, sadece dinden değil, insani tercihlerden ve karşılıklı insani beklentilerden de kaynaklanması olgusudur. Laik ahlak anlayışı, dinden kaynaklanan ahlaki ilkelerle günün ihtiyaçlarına uygun bir sentez yaratır.
3. Yasalar, ilahi gücü temsil ettiğini iddia eden bir otorite tarafından değil, mukaveleye, yani insanlar-arası uzlaşmaya bağlı olarak yapılır. Böylece, kutsallık atfedilen bir otoritenin vaaz ettiği kanunların sorgulanamaz, tartışılmaz ve değiştirilemez olması sorunu yaşanmaz. İnançlarını özgürce yaşayan insanlar, ortak yaşamı ve başkalarıyla ilişkilerini, ortak bir iradeye dayanarak aldıkları kararlar ve yaptıkları yasalarla yönetirler. Bu yasalar, değişen durumlara karşılık vermemeye ve işlevsizleşmeye başlayınca da yine ortak kararlar yeni yasalar yaparlar.
4. Devlet veya siyasal otorite ile inanç, laik bir düzende birbirinden ayrılmıştır. Laikleşme denen süreç içerisinde inanç kümelerinin sürekli çatışması veya tek bir inanç sistemini temsil eden devlet otoritesinin bir tek inancı, çeşitli inançlar taşıyan topluma dayatması, inançlar arasında tercih yapması, tarih içinde büyük gailelere yol açmış, on yıllar süren savaşlar ve kısımlar yaşanmıştır. İşte laikleşme, bu kargaşaya son vermek üzere devletin veya siyasal otoritenin tüm dinlere eşit mesafede durması ve her inanç kümesinin inancını baskı altında olmadan yaşamasını, yaşatmasını ve genç kuşaklar(ın)a aktarmasını sağlamak üzere onları desteklemesi, koruması amacıyla tüm dini inançlara eşit mesafede durması olgusudur. Laik bir devlet, din tercihi yapmaz, dindarların inançları konusunda ihtiyaçlarını gidermeleri için destek sağlar, yasal ve fiili güvenceleri sağlar. Böylece din kümeleri arasındaki tarafsızlığıyla onların kendi aralarındaki ilişkilerinde hoşgörölü, saygılı ve barışçı olmalarını temin eder.

Bu verilerin ışığında başörtüsü -ister geleneksellik ile ilişkilendirilsin, ister dinden kaynaklanan muhafazakârlıkla- kültür alanına giren bir konu olarak değerlendirilmesi gerekirken, devletin siyasal ve

ideolojik tercihleri karşısında kalmış ve neticede siyasal ve ideolojik bir nitelik kazanmıştır. Üstelik üzerine yapıştırılan etiket, 'devlet ve rejim düşmanlığı'dır.

Bu hafta ile başörtülü genç kızlar eğitim hakkından mahrum bırakılmış, çocukları askere alınıp şehit olan başörtülü anneler, milletin vergileriyle yaşatılan Ordu Evleri'ne alınmamış, subay veya ast-subay oğulları evlenen başörtülü anneler, teyzeler ve büyükanne-ler, Ordu Evleri'nin kapsından döndürülmüşlerdir. Bütün bunlar yapılırken resmi ağızların en fazla terennüm ettiği sözler, "milli birlik ve beraberlik"tir.

Meselenin bir de sosyo-ekonomik boyutu vardır. Türkiye'yi doğu- dan batıya, kuzeyden güneye gezen biri, bu kadar doğal zenginliği olan, inanılmaz bir tarım potansiyeli ve yeterli işgücü bulunan bir ülkenin bu ölçüde geri ve yoksul kalmış olmasını anlayamaz. Hatta isyan eder. Bunda da haklıdır, çünkü bu geriliğin ve yoksulluğun kaynağı kötü yönetimdir.

Karşımızda örnek aldığı uygar toplumların hukuki ve siyasal standartlarından giderek uzaklaşan, tarihini olduğu gibi değil, yönetici kadronun olmasını istediği gibi yazmış ve toplumu tüm kültürel, sosyal ve inançsal çeşitliliği ve zenginliğiyle benimseyip yönetmekten resmen tanımladığı dar bir kalıba sokmaya, ideolojik, kültürel ve siyasal bir cendereye sıkıştırmaya çalışan bir devlet yapısı var. Devlete egemen olan kadrolar, gönüllerine göre (en büyük özelliği itaatkâr) bir toplum yaratmak hevesiyle on yıllarca otoriter bir yönetim uygulamış, siyasal ve kültürel talepleri bastırmış, bireylerin olduğu kadar milletin sahip olduğu potansiyeli uyaracaklarına devleti tahkim etmeyi yeğlemişlerdir. Bu durumda toplum yeterince gelişmemiştir. Gelişmemiş toplumsal kesitlerin geleneksel olmasından daha doğal ne olabilir ki?

1960'tan sonra kentlere yönelen yoğun göç sonucu, geleneksel kültürün içinden çıkıp gelen insanların, 'laik devlet'in egemenlik alanında ve 'modernleşmiş kesimlerin' yaşadığı varsayılan mekânlarda artan oranda görünür olması bir panik havası yarattı. 'Laiklik elden gidiyor mu?' sorusu sıkça sorulur oldu. Onların görünürlüğü, tıpkı uzaydan gelmiş yaratıklarla karşılaşmış et-

kisi yaptı. Oysa kentlerde sayıları giderek artan geleneksel nüfus, 'dışsal' bir unsur değildi. Devletin modernleş(tir)me projesinin uzanamadığı, dönüştüremediği geniş halk kesimlerinin içinden çıkıp gelen insanlardı onlar. Ancak kendi kimlik ağaçlarında ana gövdeyi oluşturan unsurun laiklik olduğunu düşünen insanlar tarafından yabancı, itici, hatta laik yaşam tarzı namına 'tehlikeli' olarak algılandılar, böyle de muamele gördüler.

İşte böylesine tartışmalı ve ideolojik olarak çarpıtılmış bir olgu karşısında FGH "Kadınların başlarını örtmeleri şart mıdır?" sorusuna şu yanıtı veriyor:

"Kadının başını örtmesi meselesi bir iman meselesi ...değildir. Allah'a karşı kulluk, umumi manada kulluk meselesi ölçüsünde önem arz etmez bunlar. Teferruata ait meselelerdir.Allah'a iman meselesi ta Mekke'de Efendimize tebliğ edilmiş. Namaz meselesi orada bize farz kılınmış, daha sonra zekât farz kılınmış. Ama tesettür meselesine gelince biraz farklı. Zannediyorum peygamberliğin 16'ncı, 17'nci senesinde Müslüman kadınların başları açıktır."²⁰⁵

Türban kullanmakta ısrar ve buna karşı duruş yüzünden oluşan kırılmaların bir çelişki arz ettiği kendisine hatırlatılınca şöyle diyor:

"Temel meseleler varken, teferruatın kavgasını vermek zannediyorum ...yanlış."²⁰⁶

Bu konunun özgür iradeye bırakılması gerektiğini düşünen FGH, kimsenin oportünizme sapmamasını salık veriyor. Bırakın başını örtmek isteyen örtsün, diğerleri onlara hoşgörüyle baksın; ama takanlar ikiyüzlü davranmaya da zorlanmasınlar diyor:

"İnsanlar [gerektiğinde] başlarını açsınlar, belli bir dönem sonra kapatsınlar demek de değildir bu. ...Dindeki başörtüsünün nereye konacağı meselesi çok iyi kararlaştırılmalı. ...[Örtenler] ...mozaik içinde toplumun bir kesimi olarak kabul edilmeli. ... [Kısaca t]eferruata boğulmayalım. Küçük şeylere büyük şeyleri feda etmeyelim. Yani başörtüsü eğer İslâmi öğretiler ...arasında dördüncü beşinci sırada bir meseleyse, bununla kavgaya ederek ... imana müteallik meseleleri çok geri plana atıyoruz. Yani birinin imanı vardır, namazı da vardır, belki hacca da gidiyordur. Fakat

bu meselede (başını örtmede – DE) farklı düşünüyor (başını örtmüyorsa – DE), bu insan[1]... kabul etmemezlik [olmaz].”²⁰⁷

Başörtüsü konusunda böylesine esnek bir yorum yapan FGH’nin aslında böyle düşünmediği, takiiye yaptığı ve bir İslâm devleti kurulduktan sonra bütün toplumu örtünmeye zorlayacağı endişesini taşıyan kesimler vardır. Bu endişe kendisine söylenince FGH’nin yanıtı şöyle olmuştur:

“Bu İslâm’ın esaslarını bilmemekten kaynaklanıyor. ...Eğer öyle bir yanlışlık yapılırsa, İslâmi öğretilere ters yapılmış olur bence. Bu, İslâm’ı, Müslümanlığı bilmeden yapılmış olur. ... [İnsanları] kendi anlayışıyla, kendi hayat tarzıyla baş başa bırakacaksınız...[Baskının] İslâm olmadığını bilmek lazım... Millete baskı yapma meselesi İslâm değildir.”²⁰⁸

Bu önermesiyle FGH, baskı ve zorlamanın İslâm inancından değil, tiranların veya siyasal otoritenin tercihinden kaynaklandığını söylemek istiyor. İslâm dininin siyasal tercihler, iktidar kaygıları nedeniyle siyasal aktörler tarafından kullanılabileceğini ima ediyor.

Başörtüsünün bir siyasal çekişme konusu olmaktan çıkarılması ve gençlerin bu çekişmeden zarar görmesini önlemek için FGH pratik ama sonuçları itibarıyla etkili bir yorum sunuyor: Meseleye dinin esasları ve fûruu (esaslara bağlı ama onlara nazaran ikinci, üçüncü dereceden konular) açısından yaklaşarak... İslâm’ın beş şartı kadar ağır bir sorunla karşı karşıya olmadığımızı vurguluyor. Sonra da başörtüsünü veya okulu tercih konusunu insanların vicdanına havale ediyor. Konuyu biraz daha açmak için devam ediyor:

“İslâm dininde, inanç ve amel adına mükelleflere teklif edilen hususlar ‘usûl’ ve ‘fûrû’ diye iki ayrı bölümde mütalâa edilir. Bunlardan hayati ehemmiyet arz eden esaslar, usûl kategorisine giren hususlardır. Fûrû’a gelince o, hep bu usûl üzerine bina edilir. Bu açıdan denilebilir ki, usulün olmadığı yerde, sistemli fûrûdan bahsetmek mümkün değildir.

Buna göre ‘Lâ ilâhe illallah; Muhammedün Rasûlullah’ başta olmak üzere, sair iman esasları akidede usûldür. İman esasları... dört asla irca edilebilir ki bunlar; Allah’a, ahirete, peygamberlere iman; bir de ubudiyet (kulluk –DE) veya adalettir.

Namaz, oruç, hac, zekât veya diğer ibadetler, bu asıllar üzerine bina edilen ve asla göre fûrûât sayılan amellerdir. Ancak fûrûât demek, Türkçemizde anlaşıldığı şekliyle 'Olmasa da olur' gibi bir mefhumu akla getirmemelidir. Bunların fûrûât olması, asıl ile olan münasebet ve mukayeseleri neticesi ve tamamen yukarıdaki taksim ve tasnif itibariyledir. Yoksa ibadetsiz imanın tam olmayacağı izahtan varestedir.

Tesettür emrini, bu esaslar çerçevesi içinde incelediğimizde, önce onun hicretin yedi veya sekizinci yılı; yani peygamberliğin yirminci senesinde farz olduğunu görürüz. Bu demektir ki İslâm'ın ilk yirmi yılında kadınlar, cahiliye dönemindeki giysilerini devam ettiriyorlardı.²⁰⁹

...Öyleyse bizim de, tebliğ ve irşatta daha çok bu önemli noktaya dikkatleri çekmemiz gerekmektedir. Allah'ın büyük gördüğü şeyleri büyük görmek, küçük gördüğü şeyleri de küçük kabul etmek kalbin takvasındandır.

Tesettür meselesi, farz[dır ama] iman ve imanî hakikatlerin önüne geçirilmemelidir. Hele 'tesettür -örtünme keyfiyeti mahfuz- ile de şu şekilde olacak!' denilmemelidir. Zira tesettür başka, çâr ve çarşaf başka şeylerdir. Çarşafın tesettür yollarından biri olduğu muhakkak. O, Osmanlı döneminde bazı yörelerde kullanılmaya başlanmış bir giysi çeşididir. Onun mazisi birkaç asır gibi yakın bir tarihe dayanır. Hatta çarşafın bazı yörelerde kullanıldığı o dönemlerde bile Bağdat ve Şam gibi merkezî şehirlerde kullanılmadığı bilinen gerçeklerdendir. Hakikat böyle iken, bir tesettür türü üzerinde imanî meseleler ölçüsünde durmak ve ona her şeyin aslı nazarıyla bakmak, dinî emirlerdeki ilahî tertibi alt-üst etme demektir. Bu dinde aslî bir mesele olmadığı halde, daha sonraki dönemlerde ibadetmiş gibi ortaya çıkartılan bir husus olması itibariyle dinin ruhundaki [ölçülülüğe de karşıdır].

Ayrıca objektif bir değerlendirme kabul edilmese de, tesettürün belli kostümlerle yorumlanması konusunda şahsî kanaatimi de beyan etmek istiyorum: Müslüman'ın yemesi, içmesi, oturup kalkması, evi, sokağı, çarşısı, pazarı; onun sanat telâkkisini, ruh zarafetini, gönül inceliğini aksettirici bir mahiyette olmalıdır. Bu açıdan da, bazı kılık ve kıyafetlere avamca bir gözle bakıldığında dahi onda estetik zevkin olduğunu söylemek çok zordur.

O halde tesettür emrini hayatına tatbik etmekle mükellef olan bizler, kendi iradelerimizle herhangi bir giyim tarzını seçebiliriz. Manto, pardösü, çarşaf, çâr veya kırmızı, mavi, sarı, yeşil... vs. Bunda bir standar[dizasyona] gitme, dinin ruhundaki esnekliği ve dolayısıyla da evrenselliği öldürme demektir. Kaldı ki, [çeşitlilikte] de ayrı bir güzellik var. ...Bir zamanlar Çin’de Mao’ya kadar herkes, yakasız gömlek giyerdi, ...ve onlar bu halleriyle çok çirkin bir görünüm arz ederlerdi. Aynı zamanda hayatı böyle standardize etmek ve bazı kalıplar içine sokmak, halka zorluk çıkarmak demektir. Bu ise kolaylık dini olan İslâmiyet’in ruhuna zıttır.

Öte yandan, yanlış bir anlayışın tesirinde kalan bazı kesimler -maalesef- bazı kılık ve kıyafetler karşısında, kelimelerle ifade edilemeyecek ölçülerde tahrik olmaktadırlar. Dini bilmeyen kimseleri tahrik etmeme, dinde çok önemli bir esastır. Aksi halde, gücü ve kuvveti elinde bulunduran bazı kimseler, bırakın fûrûâtı, usûlü dahi yaşama ve yaşatma imkânını vermeyebilirler. Yakınçağ itibariyle tarihimiz bunun nice örnekleriyle doludur.”

Üniversiteye türbanlarıyla giremeyen ve bu nedenle öğrenim hakkından mahrum kalan genç kızlar hakkında ise şunları düşünüyor:

“Genç kızlarımızın zorlanmaları halinde tercihlerini eğitim[den] yana yapmalarını arzu ederim. Tabii ki dini mülâhazalarla başlarını örten hanımlara müdahale edilmesine karşıyım. Onların dinin detayına ait bir konuyla tahsilleri arasında tercih yapmak zorunda bırakılmalarına üzülüyorum. Ama toplumumuz hassas bir dönemden geçiyor. Herkesin bunu göz önüne alması lazım. Bir taraf bunu kavga sebebi yapmamalı, diğer taraf da... kavga başlatıldı diye görüp üzerine gitmemeli.”²¹⁰

FGH, bu açıklamasıyla aslında ne demek istiyor?

Örtünme, dinin usule dair ilkeleri arasında değildir, ancak uygulamaya girdiği andan itibaren dindarların hayatında yer eden bir olgudur. İmanlı bir kişi yaptığı bir iç muhasebe sonucu örtünmeyebilir. Bu ne bir iman kaybıdır ne de dinden sapmadır.

Baş örtmeyi seçenler veya örtünmeyi yeğleyenler, yine dinin ruhunda olan estetik anlayışa uygun giysiler seçmeli, sakil görünmemeli

ve diğer insanların güzellik duygusunu incitmemelidirler. Bir de örtünen insanların kendileri için tehdit olduğuna inananların korkularını uyuracak aşırılıklara kaçmamalıdır. Modern zamanların ruhuna uygun renk ve biçim tercihleri yapmalıdırlar.

FGH, örtünme olgusunun tek başına ele alınmamasını, bunun geniş bir haklar ve özgürlükler manzumesi içinde değerlendirilmesini öneriyor ve başka ülkelerden benzer (Katolik rahibelerin örtünmesi gibi) ama bizim bilmediğimiz örnekler veriyor:

“Gönlüm arzu eder ki Batı ülkelerinde olduğu gibi kadın hakları, kanaat ve düşünce hürriyetiyle beraber ele alınsın... [H]iç unutmam, Vatikan’a gittiğimizde [bir gazeteci] hanım da yanımızdaydı... Papa kadınlarla görüşmediği için o içeriye giremedi. Türkiye’de böyle bir şey olduğunu, mesela Diyanet İşleri Başkanı’nın sadece erkeklerle görüştüğünü, kadınları kabul etmediğini düşünün, bu konu gazetelere sürmanşet olur mu olmaz mı? Fakat Papa’nın sadece erkeklerle görüşüyor olması oralarda haber olmuyor.”²¹¹

32- İslâm’ın içinde çeşitli mezhepler var. Bu mezhep mensuplarının kendi çocuklarını kendi yol ve yöntemleriyle eğitmeleri bir demokrasi ve inanç özgürlüğü meselesi midir? Öyle değilse siz ne öneriyorsunuz?

Bu konuda FGH oldukça sarıh; olaya geniş açıdan bakıyor. Ne İslâm’ı tek din olarak görüyor ne de İslâmi yorumları din için bir tehdit nedeni. Ona göre:

“İnanç hürriyeti İslâm’ın en temel taşlarından biridir. Allah bile Kur’an’ın da ‘dileyen iman etsin, dileyen küfür etsin’ [diyor], bizim farklı bir söylem geliştirmemiz dinen caiz değildir. Din[sel] tercih[ler için] özgür bir ortamın [bulunması] elzemdir.”

Bu özgürlük ortamında İslâm’ın başka öğretilerin rekabeti karşısında gerileyebileceği endişesine karşı da şunları söylüyor:

“Bizim dinimizden hiçbir kuşkumuz yok. O evrensel değerleri ile bütün dinlerin inanç, ibadet ve muamelat hemen her alan-

daki öğretilerine üstündür. Yeter ki biz onları çağın idrakine [uygun olarak] iyi anlatabilelim ve temsil edelim.”

Kısaca FGH, hem dinlerin engel tanınmadan öğretilip yayılabileceği bir serbestiden yana hem de dini hükümlerin güncel hayata ve değişimin temposuna uygun biçime uyarlanmasına/yorumlanmasına olumlu bakıyor.

33- FG öğretisi ne zaman bir toplumsal harekete dönüşmüştür?

Fethullah Gülen hareketi hep gizemli ve masonik tarz bir akım ve örgütlenme olarak görülmek istenmiştir. Ancak durum komplo teorileri üretmeyi gerektirmeyecek kadar açıktır. Gülen hareketi Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal eden yapının bir ürünüdür. Osmanlı Devleti bir cemaatler toplumu veya toplamıydı. Cumhuriyet, bu kozmopolit ve çoğulcu yapıdan türdeş (homojen) bir ulus-devlet kurmayı amaçladı. Bunu da daha çok köy kökenli olan nüfusun modernleştirilmesi yoluyla yapmayı denedi. Bu yöntem kentlerde tuttu, ama ülke nüfusunun ağırlıklı çoğunluğunun yaşadığı kırsal alan modernleş(tir)menin dışında kaldı.

Son dönem Osmanlı seçkinlerinin iki inancı Cumhuriyet’i kuran kadrolarca da paylaşıldı:

1. Kırdaki Hasan oğlanla Fadik kızı okuturuz, toplum modernleşir.
2. Batı’nın ilmini ve fennini alır, bizim sosyal değerlerimiz, âdet ve örfümüz ile birlikte yoğururuz, (değişmeden) ileri/ modern bir toplum oluruz.

Ancak böyle olmadı. Eğitim, tabii ki modernleşmenin olmazsa olmaz şartı. Ama öncelikle, o eğitilmiş insanların yeni bilgi ve becerileriyle katılabilecekleri daha üst düzey bir sosyal ortam olması gerekiyordu. Ziraat mühendisliği bölümünü bitiren bir genci sabanla çift sürülen bir köyde görevlendirir ve hiçbir alet edevat ve modern tarım girdisi sağlamadan ve pazar için üretim yapılan bir ekonomik düzen kurmazsanız, o mühendis de öküzün ardında çift sürmeye başlar. Özetle, toplumu yeni yetişen iş gücünden, onların yüksek bilgi ve becerilerinden yararlanacak düzeyde dönüştürmek/ geliştirmek gerekir ve bu da eğitim hamlesiyle eşzamanlı olmalıdır.

Osmanlı ve Cumhuriyet eliti, sistemin üretemediği ilim ve fenni dışarıdan almanın ülkeyi kalkındırmaya yeteceğini düşündü. Oysa ilim ve fen (teknoloji) belirli bir toplumsal yapının ürünüdür. Bu yapıda kültür (sosyal değerler, örf ve alışkanlıklar) ile ekonomi organik bir bütün oluşturur. Bu bütünlüğü bozup -bir benzetme ile- başka bir gövdenin belden aşağısını kesip sizin gövdenizin üstüne monte ederseniz, doku uyuşmazlığı sorunu doğar. Nitekim bizim ülkemizde de böyle oldu. Ülke sınıflaşemedi, yetersiz sermaye ve girişimcilik nedeniyle kalkınma hamlesi güdük kaldı. Modernleşemeyen kırsal alan, geleneksel cemaat yapısını sürdürdü. Bilim ve teknoloji, ülkeye üretimle değil; tüketimle, ithal edilen tüketim mallarıyla girdi ve toplumsal kültürü kuşatıp dönüştüremedi. Kentle köyün arasındaki fark daha da açıldı.

Kırsal alanda süren cemaat yapıları, 1960'tan sonra başlayan yoğun göç ile kentlere taşındı. Tabii bu yapılar yeni bir ortamda yeni ihtiyaçlara uygun olarak şekil değiştirdiler. Ama birer dayanışma kümesi ve kültürel açıdan 'benzer' olanların 'bildik dünyalarını' içlerinde taşıyan sosyal kozalar olarak mensuplarına güven ve yeni bir dünyada tutunabilme olanağı sundular. Cumhuriyet'in bireycilikten uzak duran ve hep kolektivitelere (millet, devlet) vurgu yapan ideolojisi, cemaatlere/topluluklara yaradı. Onlar da bir kolektivite idi ve devlet, içlerinde farklı kimlikler ve kültürel kodlar taşıdıkları için bu topluluklara soğuk, hatta karşıt bir duruş sergilemekle birlikte bütün toplumu Cumhuriyet'in vaatleriyle mutlandırıp tatmin edemedi. Onlar da devletten beklenen ilgi, yardımlaşma, refah düzeyini artırma, hatta mensuplarının toplumda belirli yerlere gelmek için desteklenmesi işlevlerini üstlendiler. Bireyciliğin her iki düzeyde de (devlet ve cemaat) önemsenmediği bu kurguda insanlar cemaatlere yöneldiler veya var olanları yaşattılar.

İşte Gülen cemaati ve onun faaliyetleri (hareketi), bu sosyal-kültürel ortamda doğmuş ve gelişmiştir. FGH'nin kendi sözleriyle bu hareket, masa başında yapılmış bir master plan olmamıştır:

"[Ortada] hadiselerin yönlendirmesi ve şekillendirmesi, ihtiyaç ve zaruretlerin uyardığı düşüncelerle oluşan bir yapı vardır. Dinamik olan bu yapı, bahsi geçen ihtiyaç ve zaruretlerle hemen her gün kendini yenilemektedir. Fakat bu demek değildir

ki çekirdek bir fikir yoktur; vardır ama onu şekillenmesi ker-
van yolda iken olmuştur ve olmaktadır. Mesela; Orta Asya'ya
okullar açılırken, onların 15 yıl sonra bugün varacağı yer hesap
edilmiş ve ona göre planlanmalar yapılmış değildir. Mesela,
dil seti/Türkçe olimpiyatı yarışmaları, tamamıyla şartların
uyardığı bir düşüncedir."²¹²

34- Hareket hangi bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara cevap vermektedir ki bu kadar kısa sürede ülkeye yayılmış ve hatta ülke sınırlarını aşmıştır?

Gülen hareketinin özünü anlamak için onun hayata atfettiği anla-
ma ve kendine biçtiği misyona bakmak gerekir. Çünkü bu hareket
adına yapılanlar, kendilerine ilham veren kaynakla uyumlu olsa
bile neticede pratik hayatın 'olabilirliği' ve onları gerçekleştiren
izleyicilerinin 'yapabilirliği' ile kayıtlıdır.

FGH'nin sohbetlerinde, yazılarında ve konuşmalarında verdiği
mesajlardaki ağırlık; sevgi, merhamet, ümit, hoşgörü veya müsama-
ha, güzel ahlak, iç-dış bütünlüğü, doğruluk, başkaları için yaşama,
yaşatmak gibi konulardır. Ve bu hedefler doğrultusunda dünyevi,
hatta uhrevi hiçbir beklentiye girmemeyi savunur. 1995'ten sonra
da dinler veya medeniyetler arası çatışma endişesi taşıyan dünyaya
İslâm kesiminden bir katkı sunabilmek için 'diyalog ve hoşgörü'
kültürünü yayma çabalarını öne çıkarmıştır ve şöyle demektedir:

"Kimsenin toprağında, ülkesinde, hâkimiyetinde gözümüz
yok. Fakat Allah'ın bize ihsan ettiği şeyleri her yere götürme,
herkesin ruhuna üfleme, ruhumuzun ilhamlarını başkalarının
sinelerine boşaltma manasında dünyanın her yerinde gözümüz
var, kalbimiz var. Kalbim bütün dünya için atıyor. Hiçbir yer,
bu noktayı nazar[ın]...dışında kalmayacaktır. Bu, Efendimiz'in
(s.a.v) [de düşüncesidir.] Buyuruyor ki: 'Benim mesajım güne-
şin doğup battığı her yere ulaşacaktır.' ...[Hayata destek olma]
mülâhazasıyla, bütün dünyaya talibiz. Aksine talip olmayı da
ben [görevden kaçış] sayıyorum."²¹³

Öyle anlaşıyor ki FGH İslâm'ı yaymak için yola çıkmıştır. Onun
İslâm anlayışı, dinin esaslarından sapılmadan modern zamanların
gereklerinin ve yeni insani ihtiyaçların karşılanmasını kolaylaştı-

racak bir yorumlamayı da içermektedir. Teori ve pratiği bir arada kavrayan ve düşüncelerini sadece Müslümanlara değil, tüm insanlara taşımaya hazır bir 'tebliğ'den bahsetmektedir FGH. Bu, insanı dinine göre değil, insan olmaktan kaynaklanan değerlere göre mütalaa eden bir yaklaşımdır. Ancak ilhamını nereden aldığı da açıktır:

"[Biz], Efendimizin verdiği espi ile hareket ederiz... Bazıları devlet olmayı, cihanın fethini gaye edinirler, bunlar bi[zde yoktur]... dünyadan semere beklenmez, hatta ahirette bile bir şey beklenmez. Çağın büyük mütefekkirinin yaklaşımı içinde 'Gözümde ne cennet sevdası, ne cehennem korkusu, milletin imanını selamette görürsem cehennem alevleri içinde yanmaya razıyım' mülahazasıyla [meselelere] yaklaşır[ım]."²¹⁴

Bu düşüncelerine rağmen toplumun kimi kesimlerinde FGH'nin mutlaka bir gün siyasi bir düzen kurmak için hamle yapacağı endişesi vardır. Buna karşılık Gülen düşüncesinde bu konuda şöyle bir ilke vardır: "Kur'an sinekten bahseder; arıyı, örümceği, karıncayı, hayatları ve yapılarıyla Allah'ı göstermeleri açısından surelerine isim yapar. Fakat devletten bahsetmez."

İslâmi ilke ve değerlerin dünya çapında yayılmasını Hz. Muhammed'in bir direktifi olarak benimseyen FGH, bu tebliğin her sosyal dokuda ve her devlet sisteminde mümkün olabileceğini, yerine getirebileceğini göstermiştir. Peki, bu kadar çabanın sonucunda bir ortak devlet yapısı veya hilafet türü bir üst-yapı amaçlanmıyorsa ne umulmaktadır? Gülen'in yazdıklarından ve söylediklerinden çıkartılabilecek olan, ortak duyarlılıkları bulunan, ortak değerleri savunan ve bunlar aracılığıyla iletişim kuran, yardımlaşan; küresel sorunları dayanışarak göğüslemeyi uman bir uluslar-üstü cemaatin oluşturulması çabasıyla veya ütopyasıyla karşı karşıya olduğumuz. Bu (üst-)cemaat, siyasi olmaktan çok ahlaki bir topluluk. Değerlerin erozyona uğradığı, insanlar arasındaki dayanışmanın azaldığı bir dönemde tüketim, servet ve iktidar hırsı dizginlenmiş insanların içinde yer alacağı böylesi bir dayanışma-yardımlaşma ağının kurulması ihtiyacından yola çıkan ve bunu gerçekleştirmek için Gülen'den ilham alan bir hareketin serüvenini izliyoruz.

35- *Gülen hareketi başladığında ne idi, bugün nasıl tanımlanabilir?*

“[Bu yapı] hiçbir zaman bir hareket olarak başlamadı. Taban[m] ...küçükten başlayıp büyüğe, [yerelden] başlayıp [küresele] giden projelerin makuliyetinde birleşmesi sonucu bir hareket halini aldı. Böyle olmayabilirdi de. Onun için sosy[olojik olarak] hareketi baştan bu yana ‘Fethullah Gülen hareketi’ diye adlandırmak doğru bir değerlendirme [olmaz].”²¹⁵

Başlangıçta Fethullah Gülen’i bir imam olarak izleyen ve onun dini yorumlarına ilgi duyan bir grup vardı. Sonra, İzmir ve İstanbul gibi metropollerde sosyo-ekonomik durumu daha iyi olan gruplar yeni hayatlarında, kentin modern ilişkiler ağı içinde ahlaki tuzaklara düşmemek için bir manevi önder arayışına girdiler. Bu kesimler, FGH’nin dini yorumlarına ilgi göstermekle kalmadılar. Onu bir din adamı olmanın yanında yaşam ve faaliyet alanlarını genişletmelerinde rehberlik eden bir fikir önderi (kimilerinin kullandığı yeni deyişle, ‘yaşam koçu’) olarak da görmeye başladılar. FGH’nin yereli aşan değerlendirmeleri, izleyicilerinin ulusal, hatta uluslararası çaptaki tasavvurlarıyla örtüştü. Yeni imajı, FGH’nin düşünce ve telkinlerinin “kuvveden fiile” geçmesini sağladı. İlham kaynağı olduğu girişim ve projeler başarı kazandığı ölçüde FGH’nin etki alanı da genişledi. Bu işin fikri cephesi.

Konunun bir de fiili cephesi var. Gülen hareketi, bir ‘yetenek avcılığı’ ve ‘keşfedileni değerlendirme’ görevi ifa etti. Kırsal kesimde ve kentlerin mütevazı mahallelerinde okumak ve yükselmek isteyen (özellikle çalışkan ve yetenekli) gençlere maddi imkân ve altyapı (yurt, burs ve içinde yer alacağı akran kümesi) desteği sağlanarak eğitilmelerine vesile olundu; üniversitelere kayıt olmaları sağlandı. Önceleri taşra üniversitelerine giden bu gençlerin daha yerleşik ve gözde üniversitelere gitmeleri telkin edildi. Zamanla bu da yetersiz bulundu. FGH’nin kızlı erkekli yetenekli öğrencilerin dünyanın en önde gelen üniversitelerinde öğrenim görmelerini salık vermesi ve izleyenlerinin yardımıyla küresel nitelikli bir destek ağı kuruldu.

Şu anda Gülen’in telkinleri ve izleyicilerinin destekleriyle dünyanın her yerinde okuyan üniversite öğrencileri var. Bu okullarda

okuyup mezun olanların bir kısmının, mezun oldukları ülkede yerleşmeleri, evlenmeleri, iş kurmaları; artlarından gelecek öğrencilere arka çıkmaları ve yaşadıkları çevrelere insani-İslâmi değerleri yaymaları tavsiye ediliyor.

Çeşitli ülkelerde oluşan 'Gülen toplulukları' oraların yöneticileri ve halklarıyla öylesine iyi ilişkiler kurdular ki yöneticiler çocuklarını standartları genellikle yerel okullardan daha yüksek olan Gülen okullarına gönderdiler. Bu okulların mezunları da zamanla Gülen topluluğunun akıcı Türkçe konuşan gönüllü üyeleri veya sempa-tizanları oldular. Kendi ülkelerinde iktidara gelen bu mezunların bir bölümü, o ülkelere gelen Türk işadamlarına, yatırımcılarına yardımcı oldular. Gülen topluluğu Türk işadamları için bir lobi kurumu, iş-çözen, yol gösteren bir rehber görevi yapar oldu. Yaratılan ekonomik değerlerin bir bölümünün topluluğa dönmesi bir tür 'döner sermaye' oluşturarak, topluluğun mali gücünü artırdı ve insani projelerin, eğitim yatırımlarının finansal altyapısını sağladı. Böylece Gülen hareketi, yerelden ulusala, ulusaldan küresele uzanan bir çizgi izledi. Öyle görülüyor ki bu hareket artık Türkiye'nin en önemli ve en geniş çaplı ihraç nesnesidir.

36- Gülen hareketi başlangıç döneminde hangi toplumsal kümelere hitap ediyordu; bugün hangi toplumsal kümeleri hareketin içinde görmek mümkün?

FGH bu konuda çok realist:

"Başlangıçta tamamıyla dindar kitlelere, cami cemaatine hitap ediyordu. Şu an geldiği yer itibariyle soy, dil, din farkı gözetmeksizin tüm insanlara hitap ediyor."²¹⁶

Bu yanıt üzerine insan biraz durup düşünmek ihtiyacını duyuyor. İslâm'ın temel öğretilerini Müslümanlara, üstelik taşraya veya kentlerin daha mütevazı mahallelerinin nüfusuna ulaştırmakla başlayan bir hizmet nasıl oldu da uluslararası bir nitelik kazandı? Bunun iki yanıtı olabilir. İlki, Müslümanların değişen, modernleşen bir sosyal ortamda inançlarına bağlılıklarını kaybetmeden yeni durumlarla ve sorunlarla baş etmelerini sağlayacak yorumları FGH'nin öğretisinde bulmaları. İkincisi, çoğulcu yapısıyla, ülke-

nin ve dünyanın kültürel ve inançsal farklılıklarını bir arada ve çatıştırmadan yaşatma ihtiyacı.

Bu farklılıkları uzlaşma, hoşgörü ve ortak değerler üzerinden üretilecek bir işbirliği ile yönetmek mümkün. Ama bu zor görev başırlamazsa toplumlar ve inanç-kültür kümeleri arasında sürekli bir kuşku, dışlama ve gerilim yaşanacak. İşte Gülen hareketi bu gerilimleri en aza indirmek amacıyla, farklılıkları bağdaştıracak ortak değerlerin ortaya çıkarılıp ortak ihtiyaçların el birliğiyle karşılanması için evrensel bir 'yaşam ortaklığı' öneriyor. Zaman içinde bu mesaj ve çabalar daha anlaşılır hale geldikçe, farklı kültürlerden ve inançlardan gelen insanların teklif edilen ortaklıkta yer almak konusunda ilk başta duydukları kuşkunun azaldığı ve çemberin genişlediği görülüyor.

Hiçbir inanç sistemi veya din birbirine irca edilemeyeceğine göre, dinlerin ortak ilkeleri ve bunun yanında tüm kültürlerde var olan ortak insani değerler yeni bir senteze kavuşturulabilir. Bu anlayış, FGH'nin telkin ettiği bir bileşimdir; İslâm'dan yola çıkar, ama aynı zamanda çoğulcudur. Bu durumu, bir denize dökülen nehirlerle benzetmek mümkündür. Aynı denize ulaşan bütün nehirler o denizi beslediği gibi, deniz de nehirleri bünyesinde birleştirir, ortak bir havza oluşturur. Genel ile özel, parça ile bütün birlik arz eder.

"Fethullah Gülen, yerelden veya parçadan başlayan yolculuğu ile evrensele varmaya çabalayan bir öğretiyi savunuyor" önermesi, çok yanlış olmaz sanıyorum. Aksi halde birbirinden bu kadar farklı ülkelerde Gülen okullarının ve üniversitelerinin kabul görmesi, o ülkelerin seçkinlerinin çocuklarının bu okullarda öğrenim görmesi ve hareketin 'evrensel yaşam ortaklığı' çağrısına olumlu yanıt vermeleri mümkün olmazdı.

37-FGH'yi sıradan bir din adamı olmaktan çıkararak yaygın(laşan) bir modernleşme hareketinin önderi kılan ana etmenler (faktörler) nedir?

FGH, çeşitli biçimlerde ifade edilen 'toplumsal önderlik' sıfatını kabul etmiyor. Öyle olmasına rağmen, sosyolojinin kavramlarıyla değerlendirildiğinde beğense de beğenmese de o bir 'sivil toplum

önderi' konumundadır. İnsanların neden onun etrafında toplanıp yol göstericilik bekledikleri sorusuna da "[B]elki, ilham verdiği projelerin tüm insanlığı kapsama alanı içine alması, makuliyeti, sahip çıkanların uhrevi inançları, sevap mülahazaları, Allah rızası vs." yanıtını veriyor. Bir 'dini önder' olma sıfatını kategorik olarak reddediyor. Kendini şöyle tanımlıyor:

"Ben, dinini elinden geldiğince yaşamaya çalışan, yaşayabilen değil, yaşamaya çalışan bir insanım. Bu bakımdan, dini tam temsil edemediğim için, bir din adamı sayılmam. İkinci olarak, Allah ile kul arasında vasıta olarak görülen din adamlığı statüsü de İslâm'a terstir. Bu açıdan da bir din adamı sayılmam. Müslümanlıkta din adamı yoktur. Herkes dindar olabilir ve bu noktada kimsenin kimseden statü farkı olmaz. Sadece, dini yaşamada, o da Allah katında bazı insanlar diğerlerinden daha önde olabilirler. [Ne var ki] insanlar yapılan bazı hizmet veya ortaya konan [girişimlerde kalıcılık ve güvenilirlik açısından] mutlaka ya bir teşkilat ...veya ...bir lider arıyorlar. Hâlbuki önceden arz ettiğim gibi, nasıl Hacc'da milyonlarca insanı buluşturan Din'in hac emri ise, Cuma'da veya bayram namazlarında binlerce insanı camilerde bir araya getiren Din'in emirleri ise, bugün yanlışlıkla bana mal edilen bazı hizmetler de aslında çağın ve şartların gerektirdiği ülke, millet ve insanlık hizmetini kavramış [belki benden esinlenmiş] bazı şahısların yaptıklarından ibarettir. Ama nedense insanlar, her şey[de] olduğu gibi, bunun da arkasında mutlaka bir lider arıyorlar."²¹⁷

Kendisini sadece bir aracı veya mesaj taşıyıcısı olarak gören FGH, "İslâm'ı çok iyi temsil eden, bugün insanlık adına yapılması gerekenleri çok iyi gören onlarca, yüzlerce insan var" derken zaten harekete geçmeye, hayırlı işler yapmaya hazır pek çok insan vardı, ben sadece onların bir araya gelmelerine ve birlikte projeler üretmelerine vesile oldum demek istiyor ve ekliyor:

"İlâhiyat Fakültelerinde çok değerli ilim adamları vardır. Ben onların ellerine su bile dökmem. Bu gerçeğe rağmen... Dinin ve şartların ister istemez aynı noktaya çektiği insanların faaliyetlerinde, hizmetlerinde mutlaka bir yönlendiricilik ve lider arayanlar, bu rolü bana biçtiler. ... Yoksa ortada ne hatırı sayılır bir din adamlığı var, ne de liderlik."²¹⁸

FGH şöhret konusunda da şöyle düşünüyor:

“[M]eşhur olmayı, şöhreti insanı manen, ruhen öldüren zehirli bir bal gibi görüyorum. ...Eğer Rabbim bana hizmet ettirecekse hizmet ettirsin. Fakat ben o hizmetin, toprak altından bir çiçek, bir fidan gibi başını çıkarıp görünmesini bile, nefsimi pay çıkarırım korkusuyla görmek istemiyorum. Bu, Rabbimle aramdaki münasebetin gereğidir. Bunu herkes anlamayabilir. Onu anlamak için, Allah’a iyi inanmak lâzım.”²¹⁹

Peki FGH hizmetten ne anlıyor?

“[Ç]ocukluğumdan beri, insanlara en büyük hizmetin eğitimden geçtiğine inandım. Bütün insanları kucaklamak gerektiğine, ... insanlar arasında hoşgörü, diyalog ve herkesi kendi konumunda, ne ise o şekilde kabul etmenin zarureti inandım. Diyalog, hoşgörü ve herkesi olduğu gibi kabullenmenin, toplumda bölünmelerin, kavganın önüne geçmek için de gerekli olduğuna inandım. Aynı inanç ve düşünceyi paylaşan çok sayıda insan, bu yolda hizmete koyuldu.”²²⁰

Öyle anlaşıyor ki FGH, bu inanç ve amaçla yapacakları konusunda yaygın bir kabul göreceğini düşündü ama yine onun sözleriyle:

“[Yapılanlar], bazılarını olmadık vehimlere sevk etti. Dünyaya, eşyaya ve hadiselerle kendi pencerelerinden bakanlar, herkesi kendileri gibi görme eğiliminde olduklarından, yersiz endişelere kapıldılar. ...[D]espot[lar,] ...idareye el koyma hevesini taşıyanlar, niyetleri ve yaptıkları asla dünya hesabına, güç veya iktidar hesabına olmayan, hattâ bunlardan olabildiğince kaçan ve sadece Allah’ın rızasını, ahireti düşünen, bunun yolunun da insanlığa hizmetten geçtiğine inanan insanları tehlike gibi görmeğe başladılar. Bunu, devlet için tehlike gibi takdim etseler de esas kendi planlarının önünde bir tehlike gibi görmeye başladılar. En azından şunu olsun düşünmeliydiler ki [bizim ve onların] kuvveti aynı şekilde kullanma[mız birbirine benzemez]. Biri[miz] adalet, merhamet, şefkat, sevgi ve başkalarına hizmet etme yönünde; diğeri[miz] ise zulüm, fesat, bölücülük, sömürme ve nefret adına kullanır. Kaldı ki bizim güçle, kuvvetle bir işimiz yok. Biz, gerçek kuvveti imanda, ibadette, ahlâkta, başkaları için yaşamada ve Allah’a kulluk-

ta görüyoruz. Bize başka türlü bakanlar, endişe ve korku ile [bizim ve başkalarının] hayatlarını azaba çeviriyorlar. Çünkü korkulmayacak şeylerden korkuyorlar ve endişe edilmeyecek şeylerden endişe ediyorlar. Olmadık, olmayacak şeyleri muhtemelmış gibi, olacakmış gibi kabul ediyorlar ve hayatlarını azaba çeviriyorlar.”²²¹

Gülen hareketinin liderlik anlayışında gözlemlenen yeni bir toplumsal önder tiplmesi, sık sık tekrar edildiğini duyduğumuz ‘vicdanını yitirmiş dünya’ ve başkalarıyla menfaate dayanmadan ilişkiler kurabilme ve onları anlayabilme yetisini yitirmiş bireye ve topluma yeni bir alternatif sunabilme çabası olarak anlaşılabilir. Hele içinde ölümcül hastalar taşıyan cankurtaran arabalarına yol vermeyen, kendileri düşünülmeden üretilen otobüslere binmeye çabalarken “Sen de dışarı çıkmasaydın kardeşim” diye azarlanan engellilere muameleyi gördükten sonra, vicdan ile aklı, iman ile bilimi bir arada yaşatabilecek insanlara ve onlara önderlik edebilecek kapasitede toplumsal rehberlere ihtiyaç olduğunu düşünüyor Sayın Gülen.

38- Gülen’in etrafında oluşan halkanın başlangıçtaki amaçları ne idi?

‘Gülen hareketi’ mensuplarıyla yapılan uzun görüşmelerden sonra edinilen izlenime göre, yaptıkları şeyleri yönlendiren, -kendi deyişleriyle- “Allah’ın rızası”nı kazanmak düşüncesidir. FGH izleyenlerine, ihtiyacı olan gençlerin eğitimini desteklemek ve farklı inanç kümeleri arasında anlaşmazlıkları azaltacak, anlayış ve işbirliği geliştirecek diyalog yolunu açmak doğrultusunda çalışmaları telkininde bulundu. Onlar da bu doğrultuda çalışmaktan geri durmadılar. Neticede ortaya uluslararası çapta bir girişim çıktı. Bu girişimin içinde yer alanlar, ahenk içinde hareket etmeyi, bilimsel ile ahlaki olanın uyumunu aramayı, ortak insani değerlere vurgu yapmayı, Türkçe konuşmayı, kendi kültürleri ile Türk kültürünü harmanlamayı ve yerel kalıpları aşan bir dünya görüşüne ulaşmayı önemsemekteler. Bu girişimin, modern dünya ile uyumlu bir İslâm çizgisi taşıdığı inkâr edilemez.

Ortak projeler ayrıca müthiş bir sinerji ve birliktelik ruhu doğurmakta; bir araya getirilen kaynaklar daha büyük çıktılar sağlamaktadır. Bu çıktılar, faaliyet alanlarının genişlemesini kolaylaştırmaktadır.

FGH'ye göre insan ne kadar maddi donanıma sahip olursa olsun;

“Cenâb-ı Allah’a her zaman muhtaçtır. O’nun nimetlerine muhtaç olmasından daha çok inâyet (yardım, ihsan) ve riayetine (koruyup gözetmesine) muhtaçtır. Hava, su ve yiyecek gibi şeylere muhtaç olan insanoğlunun bu maddî nimetlerden daha fazla kalb ve ruh istikametinde beslenmeye ihtiyacı vardır. İnsan altmış yetmiş yaşında olsa ve o zamana kadar imrenilecek bir hayat [yaşasa da] yine de yanlışlıklara düşebilir, hata yapabilir. Öyleyse inanan bir gönül ...Cenab-ı Hakk’a teveccüh etmeli, ‘Ya Rab, beni hidayetinden bir lahza ayırma, ...sözüm, davranışım, konuşmam, el ayak hareketlerim ve hatta mimiklerimle -küçük de olsa- bir yanlışlığın içine düşürme [demelidir].”²²²

FGH'ye göre insan, düşüncelerini sürekli olarak aklın ve vicdanın süzgecinden geçirmeli; eksiklerini, hatalarını görüp onları düzeltme yolunda gayret etmelidir. Ondan sonra da Allah’a güvenmelidir. Yani önerdiği, önce insanın kendi aklına ve vicdanına göre hareket etmesi; doğru yapıyorsa Allah’ın onu ödüllendireceğine inanmasıdır. Başkaca dendiğinde, başarı, doğru davranışın Allah tarafından onayıdır. Girişilen işten elde edilen kazanç ne kadar büyük olursa olsun insan şımarmamalı, kazanımlarında gösterişe gitmemeli, başkalarına el vermeli ve iyiliğe çalışmalıdır.

İşte bu nedenle Gülen öğretisi, Alman sosyal bilimci Max Weber’in serbest pazar ekonomisinin gelişmesi ile Protestan ahlakı arasında ilişki bulunduğu tezini akla getirmektedir. Weber’e göre, Katolik kilisesinin bireyi sıkı denetim altına alan, özgür iradesini sınırlayan dünya görüşü, serbest pazar ekonomisine izin vermemiştir. Üstelik kilise, aşırı tüketimi ve gösteriş ile de kaynak kullanımında iyi bir örnek sergilememiştir. Oysa Protestanlık, mensuplarına tevazuu, çalışkanlığı, aşırılığa kaçmamayı, tutumluluğu ve maddi kaynakların verimli kullanılmasını; gösteriş ve aşırı tüketimle heba edilmeyen kaynakların yatırıma yönlendirilmesini öğütler. Görülüyor ki bu öğreti ile Gülen düşünce sistemi arasında benzerlikler

vardır. Her ikisi de ahlaki davranış, dayanışma, çalışma ve bunların ödüllendirilmesini ilahi bir denklem olarak görür; dünya ile ahireti birleştiren bir denge kurmaya çalışır.

Bu öğreti, Gülen'in etrafında bir izleyici halkası oluşmaya başladığından bugüne, yani hareketin ulus-ötesi bir yapı haline gelmesinden sonra bile paylaşılan bir bağ olmuştur. Bu bağın sağlamlığını temin eden, girilen işlerin başarıya ulaşması değil; FGH'nin, hareket mensuplarına önerdiği tevazu, tutumluluk ve başkalarına el verme olgularını kendi şahsi yaşamında sergiliyor olmasıdır. Yani söylenenle yaşanan arasında bir tutarlılık vardır ve bu da hareket mensuplarıyla manevi önderleri arasında sarsılmaz bir inandırıcılık bağı oluşturmaktadır.

FGH birer karakter özelliği olarak taşınması gereken nitelikleri şu sözlerle ifade ediyor:

"[Ş]u kısacık ömrümüzde, şahsımızın bilinmesi, iyi olarak tanınması ve böylece bize hürmet edilmesi şeklinde gayeler taşımak ya da dünya nimetlerinden istifade etme türünden bazı sevdalar ardına düşmek Rabb'e karşı çok büyük bir ayıptır. O'nu anlatmak ve dinimizin [yüceltilmesine] çalışmak gibi bir kulluk vazifemiz varken dünyevî başka hedefler edinmek Allah'a karşı vefasızlıktır.

Kendi adıma da, makam mansıp sevdasına kapılmaktan, iyi olarak bilinip tanınmaya kadar her türlü dünyevî isteği Rabbi-me, Efendime ve dinime karşı vefasızlık kabul ediyorum. Millet olarak, zaman içinde kendimizi yenilemek, daha parlak bir görüntü sergilemek, hususiyle de son bin senelik müktesebatımızı, kültürümüzü tanımak, tanıtmak ve dinimizi anlatmaktan başka hiçbir sevdam olmasını istemiyorum.

Dinime ve milletime hizmet duygusu bütün bütün ufkumu kaplıyor, ...bunun dışında başka hiçbir şey düşünmüyorum. Hatta düşünmemin, istememin haram olduğunu zannediyorum. ...[Bu] dünyaya bir 'hizmet diyarı' olduğu nazarıyla bakıyor ve hayatta kaldığım müddetçe de bu bakışın gereğini yapmaya çalışıyorum."²²³

Kendisi için bu seçimi yaptıktan sonra, izleyicileri için de şu telkinde bulunuyor:

“Bugün yeni baştan, bir kere daha ilim, idrak ve anlayış ufkumuz-
za göre Allah’a olan imanımızı yenilememiz gerekir...[İ]çinde
bulduğumuz çevrede yenilenmeler yaşanıyor, düşünceler
değişiyor, ilim mantığı ve ilim felsefesi başkalaşıyorsa ve biz
buna rağmen olduğumuz yerde kalıyorsak, ...Allah muha-
faza devriliriz. Sürekli kendimizi yenileme, bu yenilemeyi
yaparken de kalbimizle beraber yürüme mecburiyetindeyiz.
Kalbimizin, aklımızdan bir adım geri kalmaması, hayatiyetini
koruması lâzım. Unutmamak icap eder ki; mantığı çok ileriye
gitmiş, mugalata ve diyalektik adamı olmuş bir insanın, kalbi
o ölçüde inkişaf etmemişse onun kuru mantık ve diyalektiği
kalbini yutmuş demektir, ...kalbî hayatını öldürmüş ve onu
[Allah’ın lütfundan] mahrum etmiş demektir. ...[O nedenle]
siz bir gecenize gündüz boyası çalın, O da sizin gecenizi gün-
düz yapsın. Siz dünya gecelerinizi gündüz yapın O da ahiret
karanlıklarını aydınlığa tebdîl eylesin.”²²⁴

39- Gülen fikriyatının kentlileşen kitleler arasında ve büyük kentlerde yankı bulması ve bir toplumsal harekete dönüşmesi nasıl açıklanabilir?

Bu sorunun yanıtı aslında diğer soruların içinde verilmişti ama
Sayın Gülen şu ilaveyi yapmak gereğini duydu: “Şehirlerde yal-
nızlaşan insanlar, modernleşmenin, batılılaşmanın [baskısı altında]
kimlik erozyonuna maruz kal[dılar].” Kültürel köklerinden kopan
bu insanlar içine düştükleri belirsizlik ve “yalnızlığa bir son verme
düşünce ve arayışı içine gir[di]ler. [D]ini ve milli değerlerini [içine
girdikleri yeni ortamlarda] yeniden keşif” veya yeniden inşa etme
ihtiyacı duydular. Bu ihtiyaç önce kentlerde hissedildi, “şimdilerde
de köylerde” duyulmaya başlandı. Gülen hareketinin yayılmasının
esas nedeni budur.

Bunları ileri sürdükten sonra, bir ayağı ufuk turu yapan akıl per-
gelinin sabit ayağının nerede durduğunu yeniden işaret etmek
gereğini duyan FGH, “Din bir ihtiyaçtır ve bu hareket bu ihtiyacı
hayatın gerçekleriyle çelişmeden sunma meylindedir” diye ekliyor.
Böylece hareketin(in), İslâm dininden mülhem bir çağdaş yaşam
felsefesi geliştirerek günlük hayat pratiğine yol göstermeyi amaç-
ladığını belirtiyor.

40- Dünyaya yayılan Gülen hareketi, küresel realiteyle uyum sağlamak zorundadır. Bu açıdan bakınca hareketin amaçları nedir? Başlangıçtaki ve bugünkü amaçları arasında ne kadar süreklilik, ne kadar farklılık vardır?

FGH bu soruya yanıtında da “Allah rızası” beklentisine vurgu yapıyor ve bu temel ilkede değişiklik olamayacağını vurguluyor. Ancak, “Dünyevi açıdan, değişen ve gelişen arka plan şartlarına göre ülkemizi, milletimizi, devletimizi, ülkümüzü, dinimizi var ve baki kılacak projelerin global ölçekte ele alınması belli başlı değişikliktir. Ama bunlar da Allah’ın rızasına farklı bir yoldan ulaşma gayret ve çabasından ibarettir” diye ekliyor.²²⁵

Daha sonra bu kadar halisane duygularla yola çıkmış bir hareketin, çok ağır biçimde eleştirilmesinden duyduğu derin üzüntüyü dile getiriyor. Türkiye’nin etkisini şimdiye dek hep siyasi ve askeri yollarla genişletmeye çalışıp yeterince başarılı olamadığımız açıkken bunu kültürel yollar ve araçlarla yapmanın neden bu kadar yadırgadığını anlamakta zorlanıyor:

“[B]azı önyargılı insanlar (kendisinin tabiriyle –DE) ‘Gönüllüler Hareketi’ni tenkit e[dip] ...sürekli aynı iddiaları tekrar ediyorlar. ‘Organize faaliyet’ diyorlar, ‘şuna talipler, niyetlerinde şu var’ gibi iftiralarda bulunuyorlar. Hatta bir milletin yüce meclisini aslı astarı olmayan, sadece garaz, kin ve nefrete dayanan [uydurma] isnatlarla oyalayabiliyorlar.

Bu ifadeleri kendime de size de yakıştıramıyorum, sizin huzurunuzda bu tür sözler söylemekten rahatsızlık duyuyorum. Fakat bu haksızlıklar karşısında kendi adıma değil, karalanmak istenen eğitim gönüllüleri hesabına bu kadarcık konuşmazsam vefasızlık etmiş olacağıma inanıyorum. Düşünün; hiç görmedikleri, gezmedikleri, bilmedikleri eğitim müesseselerine karşı oluyor, aleyhte yazıp çiziyor, zihinlerde tereddütler hâsıl etmeye çalışıyorlar. Kaç defa tekrar ettik; geçenlerde bir röportaj vesilesiyle bir kere daha bütün detayıyla anlattık, ‘Okullar bir şahsa ait değildir; bu eğitim müesseseleri bu milletindir’ dedik.”²²⁶

Gülen hareketinin faaliyetleri ve okulları çok sıkı denetimlerden geçti, arandı, soruşturuldu ama kendi ifadesiyle:

“Hiçbir suça rastlanmadı, hiçbiri hakkında hukuki bir kovuşturma açılmadı. O devlet aynı devlettir; müfettişler de o devletin müfettişleriydi. Evet, yapılanlar da teftiş değil, bir manada baskındı. Bütün bunlar neticesinde bu müesseselerin temiz olduğu, hukukî çerçeveye uygun olarak faaliyet gösterdiği devlet kayıtlarına defalarca yazılmasına ve bu raporların halen mevcut olmasına rağmen dedikodular bitmemişse bu işte bir kin ve haset var demektir ve bu insafsızlıktır.”²²⁷

Fakat son yıllarda bu kuşkuların oldukça azaldığı, baskıların da büyük ölçüde tavsadığı söylenebilir. Dedikoduya gelince? O, ülkemizden hiç eksik olmaz. Çünkü dedikodu, doğru bilgi olmadığı zaman merakın kendini tatmin etmesi halidir.

FGH, kendisinin ve adını taşıyan hareketin amacını yineliyor:

“Niyetimizi Allah biliyor, otuz seneden beri bu millet de biliyor. Allah’ın rızasını kazanmak ve tarihî birikimlerimizi dünya insanlarıyla paylaşarak kanlı bir coğrafyada sulh adacıkları oluşturmaktan başka bir sevdamız yok bizim. Biz, millet olarak, kendimizde çok güzel şeylerin bulunduğuna inanıyoruz. ... Bizim bir yönüyle dört bin senelik, bir yönüyle de altın çağımız diyeceğimiz bin senelik şanlı bir tarihimiz var. Pek çok meselede mümârese sahibi olmuşuz; mesela, ciddi bir estetik anlayışı geliştirmişiz. Bu güzellikleri teşhir etmemiz ve bu iş için sergiler açmamız hem hakkımız hem de vazifemizdir bizim. İşte günümüzde bu türlü sergilerin açıldığı yerler de eğitim yuvalarıdır, okullardır, kültür lokalleridir, hatta ticaret mülahazasıyla yurtdışına giden insanımızın açtığı iş yerleridir. Çünkü onların tavır ve davranışlarından dökülen şeyler de yine bizim mazimiz, bedîî zevklerimiz, dinî telakkilerimiz ve ahlakî mülahazalarımız olacaktır ve bizim bu değerlerimiz, başka medeniyetlerin insanlarına çok mana ifade edecektir.”²²⁸

Bu noktada FGH çokça sorulan bir soruya, hareketin geniş faaliyet yelpazesinin nasıl finanse edildiğine ilişkin olarak şunları söylüyor:

“Değirmenin suyunun nereden geldiğini samimi olarak öğrenmek istiyorsanız, suyu çıktığı yerden itibaren takip edin; kanalında, çarkları döndürdüğü yerde izleyin. Eğer önyargılı değilseniz, siz de göreceksiniz. Bir dönemde milletimize ye-

niden istiklalini kazandıran güç ne ise, bu eğitim faaliyetlerinin arkasındaki güç de odur. Bunlar, İstiklâl Harbi'ndeki fedakârlığı, bugün bir başka şekilde ortaya koyan milletimizin hizmetleridir ve kaynağı da onların yürekleridir. ...[Ama] almadan vermesini bilmeyenler [bunu asla anlamayacaklardır.]”²²⁹

FGH'nin “gönüllüler hareketi” dediği, değişik kültür iklimlerini içine alan eğitim ve farklı inanç kümeleri arasında sürdürülen hoşgörü, diyalog faaliyetleri, açık ki küreselleşmeye Türkiye'den yapılan özgün bir katkı. Madem 'stratejik derinlik' sadece işgal edilen alan üzerinde değil, ulusal egemenliğin uzanmadığı alanlar üzerinde de etkinlik sağlamaktır, o zaman Türkiye'nin uluslararası alandaki etkinliği neden bu derecede kuşkuyla karşılanıyor, hatta devlet için bir tehdit olarak algılanıyor?

Cumhuriyet'in kurulduğundan beri ana siyasal aktör, toplum veya toplumsal kümeler değil, devlettir. Vatandaşın kim ve ne olacağı (kimliği), nasıl konuşacağı, giyineceği, davranacağı, hatta düşüneceği devlet tarafından belirlenmiştir. Aksi hep engellenmiş ve cezalandırılmıştır. O nedenle toplumda farklı şeyler yapmak, bireylerde farklı olmak konusunda bir 'öğrenilmiş çaresizlik' vardır.

Kim veya hangi toplumsal grup, devletin çizdiği bu dar 'varoluş' alanı dışına çıkmaya teşebbüs ederse sapkın, suçlu veya hain olarak damgalanır ve böyle muamele görür. Gülen hareketi siyasal bir oluşum olmamasına karşın, resmi olmayan bir grubun devletten bağımsız davranması 'suçunu' işlemiştir ve türünün benzer örnekleri gibi bastırılmak istenmiştir. Resmi ideolojiye (hatta anayasaya) göre, 'millet de vatan da devlete aittir', başka bir toplumsal iradenin oluşması devletin toplum üzerindeki mutlak kontrolü için 'tehlikelidir.' Çünkü onun güç tekeli tehdit etmektedir. Devlet ile millet arasındaki asimetrik ilişki, sivil toplumun aleyhine işlemekte, tüm sivil toplum girişimleri resmen 'sakıncalı' olarak görülmekte ve kendilerine böyle muamele edilmektedir.

Gülen hareketi, başlangıcı, gelişmesi, faaliyetleri, kadroları ve ürettiği maddi değer itibarıyla tam bir sivil girişimdir. Gönüllülük esasına dayanır ve tüm girişimleri, 'insan kapasitesini artırmak', bireyleri yeterli kılmak, dayanışarak birlikte daha büyük işler

yapmak ve başkalarına el vermek olarak tanıtılır. Çok uzak diyarlarda, büyük fedakârlıklarla ve kıt kaynaklarla yürütülen eğitim ve insani yardımlaşma projeleri bir misyonerlik ideali gerektirir. Bu ideali, inançtan ve yapılan işin önemine güvenden başka bir şey sağlayamaz. Öyle görülüyor ki inancın özünü İslâm anlayışı, güvenin dayanağını da FGH'ye duyulan sevgi ve saygı oluşturuyor.

FGH'nin kendisi, ilham verdiği akıma "örnekleri kendinden olan hareket" adını veriyor. Ama her zaman yaptığı gibi inananı da eleştireni de tevazua ve akılcı olmaya çağırıyor:

"[B]u hareket sayesinde dünyanın çehresinin değişeceğini, topyekûn insanlığın yüzünün güleceğini ve yeryüzünün bir cennet haline geleceğini söylemeyi ve bu türlü büyük iddialara girmeyi de doğru bulmuyoruz."²³⁰

Hareketin gayesini, "Şimdiye kadar susuz kalmış, sararmış ve kurumaya yüz tutmuş fidanları (çocukları –DE) çiselemelerle ve şebnemlerle (hareketin katkılarıyla –DE) canlandır[mak]" olarak tanımlıyor:

"[İ]nsanların adeta birbirini yediği ve [çekişmelerin] ardı arkasının kesilmediği bir dönemde ...sevgi kahramanlarının (hareketin üyelerinin) tesiriyle hakikate uyan[ıyorlar] ve insanî değerleri yeni[den] bul[arak], ...dünyayı felakete sürükleyecek büyük sellere karşı dalgakıran vazifesi gör[üyorlar]. ...Dileriz, onların samimi gayretleriyle her yanda sulh adacıkları oluşsun; bunalan toplumlar onların beyaz adalarına koşsun. ...[F]akat, bu hareketi, dünyanın rengini değiştirecek yegâne saik olarak ifade etmeyi, başka hayırlı faaliyetleri ve hareketleri görmezlikten gelerek sadece onu nazara vermeyi ve 'Şuraya yürüyorlar, bunu yapacaklar' gibi mübalağalı sözleri asla tasvip edemeyiz. Bu türlü iddialı düşünce ve beyanları kulluk anlayışımıza ve itidal düşüncemize de zıt kabul ederiz; zira bizim vazifemiz, kendi değerlerimiz çerçevesinde dine, millete hizmet etmek ve bunu yaparken de asla neticeyi düşünmemek, hiçbir beklentiye girmemektir."²³¹

FGH, hareketin(in) ve mensuplarının misyonunu belirttikten sonra bazı kesimlerin kendilerine yönelik olumsuz bakışlarını önyargılara ve iktidar kaygılarına bağlıyor:

“[B]azı insanlar...[hareket mensuplarının (Gülen onlara ‘sevgi kahramanları’ diyor)], dünyayı değiştirecekleri ve kendilerine yaşama imkânı vermeyecekleri düşüncesiyle ciddi bir paranoya yaşıyorlar. Onların kendilerine göre düşünce sistemleri, hayat tarzları, iktisadî, siyasî, kültürel ve idarî felsefeleri var. O felsefeye göre ...bir dünya kurmuşlar. O dünyada kendilerini rahat hissediyor ve hariçten yükselen her sesi haklarında ölüm fermanı olarak görüyorlar. En masum insanları bile kendi dünyalarını karartacak ve rahatlarını kaçırarak tehlikeli kim-seler olarak algılıyorlar. Karanlığı ışık gören, ışığı da karanlık kabul eden bu karanlık ruhlular, sevgi deyip sevgi konuşan ve sevgi teneffüs eden insanlardan bile endişe ediyorlar. Bu endişelerini de aka kara, karaya da ak demek suretiyle, değişik iftiralarla dile getiriyorlar.

Haddizatında, hayatını hoşgörüyeye, diyaloga ve eğitime adanmış insanlardan hiçbirisi gelecekte, değil dünyanın çehresini karartmak, tek insana gölge yapmayı bile düşünmez. ...Hayır, biz kendimizi özel bir misyon eda eden insanlar olarak görmediğimiz gibi, Allah’ın rızasını kazanma maksadıyla insanlığa hizmet etmek dışında bir niyet de asla taşımıyoruz.

Başkaları ne derse desin, biz, büyük iddialara girmeden, aleyhimizeki sözlere aldırmadan, kötülükler karşısında da telaşa kapılmadan kendi vazifelerimizi yapmalıyız. Gördüğümüz muamele ne olursa olsun, inkisar yaşamamalı, kimseye küsmemeli ve darılmamalıyız. Hangi şartlarda olursa olsun sorumluluklarımızı yerine getirme gayretinde olmalıyız. Hatta tek başımıza kalsak bile bu duyguyu korumalı ve ona göre hareket etmeliyiz. ...Evet, bizim hedefimiz Allah rızasıdır; ondan daha büyük bir gaye-i hayal bilmiyoruz. O hedefe ulaşmak için de [Allah’ın birliğini yüceltme] yolunu ve yöntemini seçmişiz; ondan büyük bir vazife de tanımıyoruz. Bu yolda yürürken, vazifenin büyüklüğünden dolayı caka yapmama ve başkalarının [sövgü ve karalaması] karşısında endişe ve tereddütlere kapılmama hususlarında da -Allah’ın izni ve inayetiyle- kararlıyız.”²³²

41- FGH, yerel bir Tük realitesini küresel bir gerçekliğe ulaştırmak için hangi manevi, insani ve maddi araçları kullanmıştır?

Gülen düşünce sistematığında dinsel öge (yani iman) daima merkezi konumdadır. İkinci aşamada, imanla dünyanın ihtiyaçları arasında uyum sağlama kaygısı gelir. Bu, ahlak alanıdır ve herkesin ortak ahlaki prensiplerden hareketle birbiriyle daha hesapsız, daha anlayışlı, acıları ve zorlukları paylaşan bir ilişki kurabileceği öngörülür. Bunu, dayanışmanın önemi izler. Zaruretlerin ve yoksulluğun birlikte aşılabileceği, refahın ve üretimin birlikte çoğaltılabileceği benimsenir. Bu doğrultuda hangi araçlar devreye sokulmaktadır? FGH sırasıyla şunları ileri sürer:

- Allah rızası, ahiret, cennet ve cehennem inancı, ümidi ve endişesi.
- Tarihi mirasımız.
- Türk ve İslâm dünyası olarak Batı karşısındaki duruşumuz.
- Teknik ve teknolojinin üretip insanlığın hizmetine sunduğu her türlü maddi araç.

İlginçtir, FGH, hareketine ivme kazandırmak için maddi ve manevi araçları seferber ederken, menfi duyguların da uyarılacağını ve bunların içinde saklı olan enerjinin dışarı çıkabileceğini öngörüyor. Bu enerjinin pozitif amaçlar uğruna kullanılmasını önemsiyor. Ona göre, her imrenme, her erememe/ulaşamama, her başaramama duygusunun altında bu olumsuz durumu telafi etmek isteyen büyük bir enerji vardır. Bu enerji doğru yolda harekete geçirilebilirse, kaçırılmış fırsatlar tekrar değerlendirilebilir; yitirilmiş yarışlar kazanılabilir ve imrenilen öznelerin önüne geçilebilir. Bu mekanizmayı keşfeden FGH, Batı karşısındaki ezilmişliğimizi, ilerleme hamlemizin itici gücü olarak kullanmayı öneriyor. İlham verdiği genç insanların çabalarını bu bağlamda değerlendiriyor:

“[D]ünyanın her tarafından on binlerce insan, bu adanmış ruhlar sayesinde Türkiye’yi tanımış, Anadolu insanının sıcaklığından haberdar olmuş ve Müslümanlığa karşı sempati duyar hâle gelmiştir. Bugün binlerce kişi, ‘Müslümanlığı bize siz tanıttınız ve sevdirdiniz’ demekte ve onlara karşı minnettarlık hisleri beslemektedir. Demek ki bu minnettarlık duygusuyla dolu insanlar, kin ve nefret tavırlarından bıkmış, dostluğa çok susamış, barış atmosferini özlemiş, ..kendilerine uzanacak bir el bekliyorlardı. Demek ki onlar İslâm’ın gülün yüzünü hiç

görmemiş, Hazreti Muhammed'in mesajını kendi berraklığıyla hiç duymamışlardı. Günümüzün fikir işçileri 'diyalog', 'hoşgörü' ve 'konuma saygı' deyip onlara biraz yakın durunca ve kendi değerlerimizi mütebbessim bir çehreyle sununca, onlar, 'İşte bulduk' diye mukabele ettiler ve... 'Siz gelmeseydiniz, İslâm'ı hiç tanıyamayacak ve Hazreti Muhammed'i hiç bilemeyecektik' dediler.

Dünyanın en ücra köşelerinde bile birer mum yakma gayretindeki bu kahramanlar arasında çok mükemmel insanlar vardır. ...Evet onlar, gönüllerde sevgi tahtı kurmak, insanlığa bugüne kadar duymadığı nağmeleri duyurmak ve kendi değerlerimize karşı sempati uyarmak niyetiyle düştüler yollara. Müslümanlığın gerçek çehresini ve gülen yüzünü ortaya koymak, onu kendi güzellikleriyle sunmak lazımdı. ...[Y]etmiş iki millet[in içinde isteyen] iman burcuna ulaştırmak için sevgi, hoşgörü, diyalog ve herkesi kendi konumunda kabul gibi esaslarla belde belde dolaştılar.

...[Aslında] hoşgörü ve diyalog yolu, ilk kez bu hareketin temsilcileriyle açılmadı. ...[Hz. Muhammed], Mekke'deki müşriklere karşı bu üslupla davranmış, Hudeybiye sulhunda meseleyi pratik olarak ortaya koymuş, Medine Vesikası ile bu hususu teyit buyurmuştur. Hangi din, hangi ırk, hangi millettense olursa olsun din, hayat, seyahat, teşebbüs ve mülk edinme haklarına dokunulamayacağını ilk kez [Peygamberimiz] âleme duyurmuş, ...birlikte yaşama ve diyalog köprüleri inşa etme tavsiyelerinde bulunmuştur. Aynı hakikatleri farklı bir üslup ve eda ile Veda Hutbesi'nde de tekrar etmiştir."²³³

FGH, zalim yöneticiler, aşırılığa kaçan ve haksızlık yapan hükümdarlar dışarıda bırakılacak olursa bu geleneğin İslâm'da daha sonra da devam ettiğini, Raşit Halifelerden Eyyubilere, Selçuklulara ve Osmanlı'ya uzandığını belirtiyor ve Gülen hareketinin bu geleneğin devamı olduğunu vurguluyor:

"Dolayısıyla, hem temel kaynaklarımız hem de tarihî tecrübeler gösteriyor ki hoşgörü ve diyalog bizimle başlayan bir yol değildir; o bizim mazimizin özü ve [sonucudur]. Evet, dünyanın her yanında dinimize ve kendi medeniyetimize tercümanlık eden insanların yaptıkları, onların hususi mahiyette ve kendi tabiatlarına bağlı olarak icat edip ortaya koydukları şeyler

değildir. ...[H]oşgörü demek, başkalarına sevgi eli uzatmak, el sıkışmak, konumlara saygılı davranmak, kimsenin dinine ve diyanetine ilişmemek onların şahsî hissiyatlarından, özel düşüncelerinden ve [ılımlı tavırlarından] kaynaklanmamakta, sağlam ve kalıcı kaynaklara dayanmaktadır. Bundan dolayı da bu üslup, muvakkat ve geçici bir üslup değil, bundan sonra da devam edecek olan, kalıcı bir üsluptur; çünkü dayandığı kaynaklar kalıcı ve değişmeyen esaslardır.

Meseleye bu zaviyeden bakılınca görülecektir ki; hoşgörü, diyalog, herkese karşı saygı ...diyen insanlar aslında ...Medine Vesikası'nı bir kere daha seslendirmiş oluyor ve böylece kendi vazifelerini yapıyorlar. Evet, böyle bir yolla gönüllere girmek, Cenab-ı Hakk'ı duyurmak, Efendimizin adını cihanın her yanına ulaştırmak bütün Müslümanlar üzerine bir vazifedir. Dolayısıyla, bugün dünyanın değişik ülkelerinde gönüllü kültür elçileri gibi görev yapan insanlar dinin tahmil buyurduğu bu vazifeyi de eda ediyorlar."²³⁴

Bütün bu söylenenlerden birkaç sonuç çıkarmak mümkün:

1. Dünyaya yayılıp oralarda nitelikli ve çağdaş bir eğitimin yanında diyalog, hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünü yaymak, dinin (İslâm'ın) özünde olan bir görevdir.
2. Bu görevi ifa etmek, bir Müslüman için Peygamber'in yolunu izleyerek Allah'ın rızasını kazanma çabasıdır ve ibadet yerine geçer.

Buraya kadar söylenenler, inançla ilgili hususlardır. İşin bir de dünyevi tarafı vardır:

3. Türk kültürünü ve Türkiye'deki din anlayışını çeşitli ülke insanlarına taşıyarak bugün İslâm'a isnat edilen şiddet, hoşgörüsüzlük ve demokrasi karşıtlığı gibi nitelemelerin aksini ispat etme.
4. Küreselleşme sürecinde Türkiye'nin ve Türklerin bir yeri ve katkısı olacağını sergiledikten sonra onun nimetlerinden yararlanmak ve yararlandırmak isteği.
5. Bütün bunları gerçekleştirecek kadrodan beklenen fedakârlıklar için onları motive edecek manevi ortamı hazırlamak ve bu kadroyu küresel misyonlarını ifa edecek bilgi ve beceri ile donatmak.

42- FGH, Türkiye'nin kendi içinde huzurlu, dışarıda itibarlı bir ülke olması için ne gibi önerilerde bulunuyor ve izleyicilerine bu konuda nasıl bir rol öneriyor?

FGH'nin bu soruya verdiği yanıtta içe ve dışa yönelik tavsiyeleri birbirinden farklı. İçeride eğitimin önemini vurguluyor ve ülke realitelerinin farkında olan ve dünyadaki değişimin ne anlama geldiğini anlayan bir nesil yetiştirilmesini salık veriyor. Şöyle düşünüyor: Cumhuriyet seçkinleri (kurucular), eğitimi çok önemsediler ve köy çocuklarını okutarak modern bir toplum yaratacaklarını sandılar. Sonuca bakılırsa bu beklenti yeterli olmadı.

Eğitim çabalarına, geçen asır başında şahit olduğumuz Alman, Japon, şimdi de Singapur kalkınma örneklerinde görülen sınıflaşma, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve dünya ekonomisi ile bütünleşme süreçleri eşlik etmedi. Bu nedenle iyi eğitim almış gençler, gelişme hızı çok düşük olan ülkelerinde devlet memuru olmanın ötesinde bir başarı sağlamak ve ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunmakta zorlandılar. Tüketim iştahları da artmış olan insanlar üretmeden tüketime yöneldiler. Gelişme daha da gecikti. Bu nedenle FGH, üretimi teşvik edecek bir planlama ve bu plana uygun bir eğitim politikasını hararetle öneriyor.

Diğer yandan, her şeyin iç barış ve huzurla mümkün olduğu varsayımından kalkılarak iç siyasetin ideolojiler ve kamplaşmalar üzerinden değil, kültürel çeşitlilik ve sosyolojik gerçekler göz önünde bulundurularak yapılmasını umuyor. Uzun zamandır çözülmediği için kangrenleşen sorunların, çekişmelerin kısır zemininde değil, o sorunları birlikte yaşayan toplum kesitlerinin ve siyasi temsilcilerin asgari müştereklerde uzlaşmasıyla çözülmesini salık veriyor.

Dışarıya yönelik tavsiyelerinin başında yine eğitim geliyor. Bu eğitim faaliyetini, daha önce belirtildiği gibi, Türk kültürünün ve Türkiye İslâmı'nın ana değerlerini harmanlayan bir tanıtım projesi olarak görüyor. Gidilip yerleşilen ülkelerde Türkiye'nin kültürel, ekonomik ve diplomatik etkisinin artacağına inanıyor ve bunu izleyicilerine telkin ediyor. Ancak bu konuda oldukça realist; yapılan insani ve maddi yatırımlardan en iyi ihtimalle orta vadede sonuç alınacağını söylüyor. Asıl sonuçların uzun vadede

alınacağına, kendisi görmese bile bu faaliyetlerin uzun erimde Türkiye'nin küresel rolüne katkıda bulunacağına inanıyor. Bu nedenle hareketin dışa yönelik faaliyetlerinde kalıcı evrensel değerler üzerinden köprüler kurmayı önemsiyor. Bu değerleri de şöyle sıralıyor: "Adalet, güvenlik, özgürlük, kardeşlik, insanlık." Bu paydalar üzerine kurulmuş, empatiyi öne çıkaran bir siyasetin Türk dış politikasının ana damarı olmasını temenni ediyor. Bu noktada, demokratikleşmeyi ve dünyaya açılmayı engelleyen yapay çekişmelere değiniyor:

"Aslında Türkiye'de ne Türk-Kürt kavgası vardır, ne de Alevî-Sünnî kavgası vardır. Bir Alevî-Sünnî ayrımı yapmanın âlemi yoktur; bir Kürt-Türk ayrımı yapmanın âlemi yoktur. Aynı kaderi paylaşan insanlar [vardır]. Üzerimize gelip çullandıklarında hepimizi birden ezmişler; savaş ilan ettiklerinde hepimiz tek cephe olmuş, onların karşısında savaşmışız. Çanakkale'deki şehitleri kaldırıp konuşurma imkânı olsa, çok farklı ağızlar kullanacaklar, farklı farklı lehçeler kullanacak[lardır]. ...Fakat bir yerde karşılarına çıkan bir düşman birliği karşısında onlar müşterek savaş vermişlerdir. ...Ve biz onların hepsini şehit oldukları mülahazasıyla tebcil ediyoruz. Takdirle karşılıyoruz, kendilerine düşen vazifeyi yapmışlar diye alkışlıyoruz. Sizin geçmişiniz buysa şayet, kaderiniz [de budur; birliktedir.]"²³⁵

FGH'nin tavsiyesi, farklılıkların varlığını kabul etmek ama bunları abartmadan ortak değerlere vurgu yapmak ve ihtiyaçları karşılamada eşit davranmaktır. Tüm ülkeye özgür ve onurlu bir yaşam sağlayacak ekonomik altyapının önemi açıktır. Eğer Türkiye, gecikmiş olan ekonomik kalkınmasını hızla gerçekleştirebilirse bir uluslararası "cazibe merkezi olabilir". FGH, Türkiye'nin enerji ve sınaî üretim merkezi olmasının sadece iyi bir plan ve gayret istediğini, bunun için de iç huzurun sağlanması gerektiğini belirtiyor:

"Yapılması gerekli olan birinci iş budur. Türkiye'de herkes dışını sıkmalı ve Türkiye'nin nasıl zenginleştirilebileceğini düşünüp bu istikamette gayret etmelidir. Elimizdeki imkânlar nasıl [daha verimli] olarak değerlendirilebilir? ...Dünyanın değişik yerlerinde liberal bir kısım hareketler oluyor; biz de böyle bir [süreçe] girsek ...aynı avantajları elde eder miyiz?

İşte buna bakmak ve Türkiye'yi bir cazibe merkezi haline getirmek lazım. ...[Bunun için de] kendi potansiyel imkânlarınızı değerlendirebil[ir]seniz ...[ülkenizi] zenginleştirebil[ir]seniz ... onlar [size] gelirler."²³⁶

Bu sözler aynı zamanda halk arasında sıkça tartışılan "AB bizi üyeliğe kabul eder mi?" konusuna FGH'nin verdiği yanıttır. Bu yanıtta özgüven tavsiyesi, verimli kaynak kullanmaya dayanan gerçekçi bir planlama önerisi, çalışma ve toplumsal istikrar beklentisi vardır. Toplumsal istikrar için Güneydoğu meselesinin muhakkak çözülmesi gereğinin farkındadır:

"Güneydoğu'nun cazibe merkezi haline getirilmesi lazım. Realiteleri görmezlikten gelemesiniz. Şimdi, Kuzey Irak'ta şöyle böyle kendini sizden farklı hisseden insanlar olabilir. Bir dönemde sizinle beraber bulunmuş; Şeyh İdris'le yapılan anlaşmadan sonra dört asır seslerini çıkarmamış ve kabul etmişler. Bize hep yakındırlar, bize Avrupalılardan daha yakındırlar. Şimdi biz kendi bölgemizi cazip hale getirirsek başka yerlerde gıpta hissini uyarmış oluruz, imrenme hissini uyarmış oluruz, ülkemize imrenirler. ...Siz istediğiniz kadar 'üniter devlet' veya 'bölünmez bütünlük' vurgusu yapın, ülkenizi refah ve özgürlük açısından cazip hale getirmesenez, yurttaşların sadakatini istemekte zorlanırsınız. Halkınızın sınır ötesindeki akrabaları da sizi örnek almaz. Fakat ülkeyi cazip hale getirince diğerleri de size benzemeye çalışacaklardır. Kim bilir belki orada, bölgeyle şöyle böyle bir ittifak akdine gideceklerdir. Irak'takiler, 'Güneydoğu Anadolu'yla şöyle bir ittifakımız olsun' diyeceklerdir."²³⁷

Bu konuda Turgut Özal gibi düşünen FGH, Türkiye'den yayılan barış, istikrar ve refah olgusunun mücavir alanı da etkileyeceğini ve Türkiye merkezli bir bölgesel ittifak ve işbirliği ağı geliştirilebileceğini öngörüyor. Bu nedenle Güneydoğu'daki sorunlar sonlandırılmalı ve buranın halkı ülkenin karşısında değil, bir itici güç olarak arkasında yer almalı düşüncesini ifade ediyor:

"Güneydoğu'nun huzuru Türkiye'nin huzurunun da garantisidir. Bu bölgeye yönelik kalkınma ve iyileştirme projelerinin geciktirilmesi fevkalade sakıncalıdır. ...[Bu] projeleri ...aksa-

tırsanız, oradaki insanlar bu durumdan rahatsız olursa, -ki bu ekonomik bir rahatsızlıktır- istismar etmek isteyen insanlar da istismar eder, meseleyi başka yana çeker[ler], ...ırkçılık ...[ve] şovenliği ...tahrik ederler. Bunlar tepki hareketleridir. Yani, sen burada kendi kendine 'Ben şuyum; Altaylar'dan geldim' falan dersin; öbürleri de kalkar, 'Ben de Babil'den geldim' falan der."²³⁸

Yönetim bir etnik grubun hâkimiyetine yaslanır ve ulusu o etnik grubun üzerine bina ederse, dışarıda bırakılanların "belli duyguları[nı] tetikliyorsunuz" demektir. O nedenle son zamanlarda sıkça söylenen "Kürt şovenizmi, Türk şovenizminin gayrimeşru çocuğudur" değerlendirmesine FGH de katılmaktadır. Bu konuda sivil toplum ile devletin el ele çalışmasını, birbirini tamamlamasını salık vermektedir:

"[T]abii bunları[n hepsini] biz yapamayız; bunlar[ın çoğu] devletin işi; parlamentosuyla, değişik konularla alakalı bakanlarıyla, askeriyle, sivilıyla ...ve kolluk kuvvetleriyle devletin halled[ceği] şeyler. Fakat, vatandaş olarak biz [de] orada bulun[malıyız]. ...[B]ize düşen şey sükûnet telkin etmektir. ...Herkes kafasına göre cezalandırmaya kalkarsa kargaşa olur. ...Bir hukuk devletinde bunlar olmaz, olmamalı."²³⁹

Özetle FGH, ortak değerler, ortak ihtiyaçlar ve beklentilere vurgu yapan ve kimseyi dışarıda bırakmayan bir toplum-devlet bütünlüğü ve işbölümü öneriyor. Gülen, hareketinin bu işbölümüne katkılarının, sorunlu Güneydoğu'da bile olumlu karşılandığını, bu katkıların bir yurttaşlık görevi ve sorumluluğu olduğunu vurguluyor:

"Bölge insanı hoşgörüyü ve sevgiye açıktır. Kuzey Irak'ta bile ...okul açıyor[uz.]Oradaki insanlar ...[bu] eğitim faaliyetini memnuniyetle karşılıyorlar. Güneydoğu'nun değişik yerlerinde onca okul açıldı. ...Aşağı yukarı seksenli yıllardan beri, yurtlar, pansiyonlar, üniversiteye hazırlık kursları [açıldı.] ... [N]e o üniversiteye hazırlık kurslarında, ne okullarda, ne de kültür lokallerinde şimdiye kadar hiçbir şey olmadı. Hatta belli bir dönemde başbakanlardan bir tanesi o bölgede bir anket yaptırttı. ...Vaka bu, devletin anketi bu. ...Van'da açılan

okul[dan] sonra dağa çıkma nispetinin çok ciddi şekilde düşüğünü gösteriyordu anket. Bu da şunu gösteriyor: Toplum büyük ölçüde Anadolu insanının o bölgede vereceği hizmete [istekli] görünüyor. ...'Gelin yapın' diyor.

...Dahası, sizin [birçok bakanınız] ...Güneydoğu'dan. ...[B]ir dönemde sizin hem başbakanlığınızı hem de cumhurbaşkanlığınızı yapmış Turgut Özal o bölgeden bir insan. İsmet Paşa o bölgeden bir insan. Yine başbakanlık yapmış Ferit Melen Van'lı bir insandı. Yani, milletin bir problemi yok, ...halkların birbiriyle bir problemi yok. ...En kötüsü, ...kargaşa çıkaranların oluşturduğu kaos ortamını içte ve dışta değerlendirmek isteyenlerin mevcudiyetidir. Böyle bir dönemde –bağışlayın– karambole getirerek bir kısım kanunlar çıkarıp ezmek istedikleri insanları ezeceklerse toplumsal barış pek mümkün olmaz. [O nedenle] Türkiye'ye yazık etmeyelim."²⁴⁰

FGH'nin bir diğer üzüntüsü de Türkiye'nin uzun süre içe kapatılmış olması. Ülke gerçeklerine ve dünyadaki gelişmelere kapıyı kapatan umarsız yönetimler, kendine ve evrensel ölçülere öylesine yabancı bir toplum yaratmışlar ki şimdi artık bu iç ve dış gerçeklerle yüzleşmek, buluşmak istiyoruz, ama kapanan kapının anahtarını bulamıyoruz. Kaybolan anahtar 'orada, burada' kavgasıyla günlerimizi geçiriyoruz, zaman kaybediyoruz. FGH bu duruma çare olarak şunu gösteriyor:

"Şahsen ben, dünya çapında siyasî bir mülâhaza takip edilmesi gerektiğine inanıyorum. Bunu gerçekleştireceğimiz âna kadar da bu kapalı fanusun içinde kalacağımız kanaatini taşıyorum. ...Önemli bir konuma sahip olan Türkiye'nin, komşularıyla [ilişkisini kesip sadece] millî misak ile çizilen sınırlar içinde, kendi kabuğuna çekilerek varlığını sürdürebilmesi katiyen düşünülemez. Etrafı düşman ağıyla çevrili olan bu ülkenin, en başta yapması gerekli olan şey; kendi ülke insanını çağıyla hesaplaşmaya hazırlarken, günün müsaade ettiği ölçüde, çevresini bir güven halesi haline getirme[ktir.] Evet, ülke insanının bu düşünce istikametinde yetiştirilmesi şarttır.

...[Ö]zellikle son yıllarda ...birtakım eğitim ve kültür faaliyetleriyle dünyaya açılma[kla] bunu[n] gerçekleştirebilece[ği]

ne inanıyorum. Zaten bu faaliyetler, ‘Türkiye kapalı bir fanus içindeydi, bu tür çalışmalar Türkiye adına iyi oldu’ gibi ifadelerle artık takdir görmekte ve bunun neticesi olarak da ‘Pasifik’ten Çin Seddi’ne kadar bir Türk dünyası’ [imajı oluşmaktadır]. Ayrıca, Türkiye’nin, [çeşitli] ülkelerde güçlü lobiler teşkil etmesi ...geleceğini ...garanti altına alması açısından çok önemlidir. Günümüzde ücretle çalışan birkaç [yüzeysel] kuruluş dışında, Türkiye’yi dünyada destekleyip savunan lobilerin var olduğu söylenemez. Eğer bu ülke, ‘devlet-i ebet müddet’ olma düşüncesinde ise, her yerde gönüllü lobilerinin olması zarurîdir.”²⁴¹

FGH bu pratik önerileri ileri sürerken hayali ve ideolojik tekliflerden de mümkün olduğunca uzak durmaya çalışıyor:

“İslâm ortak pazarı türünden ...hayal olan şeyler üzerinde durmanın bir faydası olduğuna inanmıyorum. ...[Ama] ...‘merkez güç’ olduğumuzda... [bu tür ittifakların] zamanla kendi kendine teşekkül edeceği kanaatindeyim. ...Bu itibarla da, eğitiminden, ekonomiye, ondan da kültür faaliyetlerine kadar bu ülkelerin gelişmesine öncelik verilmeli ve onlara her zaman arkalarında olduğumuz hissettirilmelidir.”²⁴²

İlginçtir, bu mülakat, iktidardaki hükümetin ülkeyi dışarı açmak ve komşularıyla sorunsuz ilişkiler kurmak için on yıllar ötesine giden sorunları çözme kararı vermesinden önce yapılmıştır. O nedenle FGH’nin öneri ve öngörülerini, Türkiye’nin son iki yıldaki hamlelerine, onlar gerçekleşmeden önce ışık tutar niteliktedir.

43- Dünyanın her yerine yayılan ve böylesine dinamizm sergileyen bu ‘hareket’, misyon(erlik) duygusunu izleyicilerine nasıl bir telkin ve eğitim süreciyle aktarmıştır?

F. Gülen’in yanıtı kısa ve kesindir:

“İman ve o imanın yaptırım gücü. Bunun haricinde başka hiçbir dinamik, o koca kitleyi harekete geçiremez. Geçirse de ömür boyu, nesilleri içine alan süreklilik sağlayamaz. Bir hadis-i şerifte ‘İnsanların en hayırlısı, diğer insanlara faydalı olandır’ buyrulur. İslâm’da ‘hayır’ tabirinin [anlamı geniştir. İ]nsan-

lara zarar verebilecek yoldaki bir taşı kaldırmaktan, iktisadî hayattaki faydalı teşebbüslere, herhangi bir eğitim müessesesi kurmaya kadar çok geniş ve şümüllü bir çerçevesi vardır. İlimle insanların dimağlarını, kalplerini aydınlatanlar; onlara değişik istihdam imkânları hazırlayanlar, fakir fukarayı zekât ve sadakasıyla destekleyenler, insanların en hayırlısıdır.

Öyle olunca da, bulduğum her fırsatta, dilimin döndüğü, gön­lümün elverdiği kadarıyla, eğitimin önemini, iktisadî kalkınma­da fert fert herkese düşen görevleri ve dost olma, dost kalma, hoşgörü ve diyaloga açık yaşamının zaruretinin anlattım. Hem yazı hem de konuşmalarım­da herkesi eğitim faaliyetlerine katkıda bulunmaya teşvik ettim.

Bu teşviklerim fedakâr insanımızın gönlünde hüsn-ü kabul gördü. Mesela, Aydın­lı Hacı Kemal zengindi, yedi sülalesine yetecek zeytinlikleri ve bir de elmas madeni vardı. Birkaç defa eğitimle alakalı konuşmalarımı dinleyince dükkânlarını ve hatta evini bile sattı. Talebeye burs verme, okullar açma gayretine girdi. Doğru mu ettim bilemiyorum ama bir gün ona, ‘Hacı Kemal, seninle benim ev sahibi dahi olmamamız lazım. Gel, bir kulübeciğimiz bile olmadan yaşayalım bu dünyada. Bu hayırlı işleri dünyalık menfaatler için yapmadığımıza, Allah’ın rızasını aradığımıza halimiz şahit olsun’ dedim. Ve bu fedâkar ve cömert insan hayatı boyunca kiralık bir evde, bir okulun mütevazı odasında yattı kalktı, dünya namına arkada bir şey bırakmadı.”²⁴³

FGH bu etki-tepki sürecini, İstiklal Harbi’nde toplumun topyekûn sergilediği fedakârlığa benzetiyor. Ortaya konan “millet tarafından millet için hizmetlerdir. Bunların kaynağı da yurttaşların yürekleridir, inancıdır. Belki o yürekleri doğru yönde harekete geçirmek için biraz telkin ve yapılacak şeyin de­ğerine inandırmak lazım” diyor. FGH bunu yapmakla hem ilahi hem de milli-insani bir görevi yerine getirdiğine inanıyor. Gör­düğü ilgiyi, Türkiye’nin bütün köy, kasaba, ilçe ve illerindeki ha­yırsever insanların zaten içlerinde taşıdıkları iyilik ve yardımlaşma duygusuna bağlıyor. O sadece bu duyguyu harekete geçirmiştir, bundan sonrası yüreğinde insanlık ve Allah sevgisi taşıyanların yaptıklarıdır.

“Ülkemizin en gözde üniversitelerinden mezun olarak burs miktarı [kadar] bir maaşla çalışan gencecik öğretmenlerin alın teri”inden bahsediyor. Yurtdışındaki bir okulun öğretmenlerinin, devlet yardımı olarak verilen patatesle altı ay yaşadığını, o patatesi pişiren aşçının kendi yemeğini evinden getirdiğini, parasızlık nedeniyle üç ailenin bir evde kaldığını anlatıyor. FGH’nin ifadesiyle, “Değirmen fedakârlık, alın teri, gözyaşı ve fedakâr Anadolu esnafının hayır duygusuyla dönüyor.” O nedenle bu “gönüllüler hareketi”ni “hiçbir dış güce bağlı olmayan bir sivil toplum hareketi” olarak niteliyor.²⁴⁴

44– Başka türlü çoğu yüksek okullara ulaşamayacak gençlere okuma imkânı sağladıktan sonra onları dünyaya yayılan bir eğitim imparatorluğunda gönüllü olmaya ikna etmek nasıl mümkün olmuştur?

Görünen odur ki söz konusu gençler, hareket içinde yetiştikleri ve hareketin, “hizmet” anlayışıyla el verip okuttuğu insanlar oldukları için FGH’nin din, insan, toplum ve “doğru davranış” öğretilerini benimseyerek yetişmişler, onun ideallerini paylaşmışlardır. İnançları ve milletleri için zamanın ve mekânın sınırlarını zorlayarak, öğrendiklerini paylaşmaya gönüllü olmuşlardır. Gönüllülüğün, “bir insanın milleti, ülkesi ve ülküsü adına bir şey yapması için herhangi bir payeye sahip olmasını” gerektirmediğini öğrenmişlerdir.

F. Gülen’e göre “imanı ve ahireti içinde bulunmayan kişiler [bu motiflerin etkisini] anlamaz[lar] ama anlamamakta da mazurdurlar.”

“Bu insanlar, hiç kimseyi tanımadan kalkmış, bir ülkeye gitmişlerdir. Malezya’ya gitmişler, Endonezya’ya gitmişler, sizin adını bilmediğiniz yerlere gitmişlerdir. Afrika’da öyle ülkelere gitmişlerdir. ...Demişler ki ‘Dinimizde hicret çok önemli bir faktördür. Atalarımız da bazı dönemlerde bu dinamiği değerlendirmişler.’ Bu düşünceyle gitmişler. O gitmiş, [bir başkası] ondan örnek almış, ders almış, o da gitmiş, o da gitmiş. Fakat gittikleri yerde ya bir adres bulmuşlar ya da bulamamışlar. Değişik vesilelerle arz etmiştim. Meksika’ya giden bir arkadaşımız oradan bana telefon etti. ‘Telefon rehberine baktım’ dedi, ‘bir tane Müslüman adına rastlamadım ki gideyim ‘burada ne

yapabiliriz' diyeyim.' Telefonun başında hıçkırığa hıçkırığa ağladım, konuşamadım, ahizeyi yere bıraktım. Ve böyle yüzlerce giden insan vardır. Ben Tuva'nın adını bilmiyordum. Yerini de bilmiyorum. Bana bugün deseniz ki 'Haritada, Asya'da yerini çiz', çizemem. 'Yakutistan'ın yerini çiz', çizemem. Moğolları biraz biliyoruz, Moğolistan'ı da biliyoruz. Orhun kitabelerinin yerini de biliyoruz ama oranın haritasını da çizemem ben.

...[B]elli bir dönemde kalkıp yurdunu, yuvasını terk edip giden insanlar Türk Milleti adına gittiler, Türk Devleti adına gittiler. Birer sürgün gibi gittiler. Arkada bıraktıkları devleti takviye etmek için gittiler. Dünyanın dört bir yanında Türk devletini tutacak, destekleyecek, kaldıracak lobiler oluşturmak için gittiler. Senin kültürünle insan yetiştirmek için gittiler. Senin milyonlarca dolar harcamak suretiyle oluşturmaya çalıştığın sunî bir kısım lobiler yerine, lobi adına gönlünü ortaya koyacak insanları yetiştirmek için gittiler. Maaş alamadılar, dört ay maaş alamayan insanları duydum ve gözlerim doldu, ağladım burada. Türkiye'de evleri vardı, yurtları vardı. Her şeylerini arkada bırakıp, hatta duvağıyla gelinini bırakıp öyle gitmişlerdi. Bunlar öyle fedakârlardı ki, gördüğünüz gibi, dünya adına bu insanların hiçbir beklentisi yoktu. Olsaydı onlar da siyaset sahnesine sıçramak için bir menfez kollar, sıçrar ve onlar da bir hortumun başına oturlardı. Ama yapmadılar bunu. Milletin yüzde sekseni bu işe 'Evet' diyor. 'Evet' demese zaten, bunca hayırlı işlerin altından nasıl kalkılır?"²⁴⁵

Bu açıklamadan anlaşılmaktadır ki vatandaşlık sorumluluğu ile bir araya gelen insanlar FGH'nin sözlerinden kendi hayatları, toplumları ve insanlık adına dersler çıkarmış ve bu dersler doğrultusunda kendilerine sunulan hizmet olanaklarını değerlendirmişlerdir. Yaptıklarının başkalarının yaşam kalitesini yükselttiğine inanmışlar ve bunun için ellerinden geleni esirgememişlerdir. Gittikleri uzak ülkelerde Hristiyanlara, Musevilere ve Budistlere orada oluş nedenlerinin ortak bir yaşam kültürü geliştirmek ve dünya barışına katkıda bulunmak olduğuna inandırmışlardır. Onların inandıklarını gördükleri ve kendilerini aralarına kabul ettikleri zaman daha da şevkle çalışmışlardır. Şevkleri ve yaptıkları, hareket etrafında bir uluslararası gönül halkası oluşturmuştur. Yetiştirdikleri çocuklar ve gençler o halkayı daha da büyütmüş, sağlamlaştırmıştır. Bu da

hareketin bir sürü ülkede kök salmasına neden olmuştur. FGH, hareketin misyon anlayışını böyle açıkladıktan sonra en çok sorulduğu konuya yanıt vermiştir.

45- Gülen hareketini devlete alternatif bir teşkilatlanma olarak gören ve göstermek isteyenler var. Durum gerçekten böyle midir?

Bu kuşkucu değerlendirmeyi kendisinin de sık sık duyduğunu söyleyen FGH, hareketin içinde yer alan ve dünyanın dört bir yanında çabalayan eğitim gönüllüleri ve hoşgörü temsilcileri adına bu iftiralardan büyük üzüntü duyduğunu ama asıl incinenlerin gönüllüler olduğunu söylüyor. Kuşkunun kaynağının da "Bunlar devletin yapamadığını yapıyorlar" düşüncesi olduğunu ifade ediyor. Bununla birlikte söz konusu kuşku ve endişelerin, yapılan işin gerek insanlar gerekse Türkiye için önemini azaltmadığını düşünüyor. Çünkü her şeyi devletten beklemek alışkanlığı, ne sivil toplumun gücünü ve yaratıcılığını göstermesine olanak sağlıyor ne de bireylerin içinde saklı enerjinin ortaya çıkmasını. Şöyle diyor:

"[Bu faaliyetleri yürüten] arkadaşların ve onların arkasındaki o gönüllü hareketleri destekleyen, besleyen, finanse eden kim-selerin civanmertliklerini düşünmek çok defa bizi de güçlendiriyor, bizi de yüreklendiriyor. ...[Toplum] vicdanın[ın] bir şeyi sahiplenmesi, ...şayet bir şeyler yapıyorsanız, o mevzuda sizi yüreklendiriyor; 'Yarlış yolda değiliz' diyorsunuz. Çünkü [yaptığına] böylesine [inanen bir topluluğun] yanılması mümkün değil. Yanılsa yanılsa, beri tarafta her şeyi kendi [istek] ve heveslerine göre idare etmek isteyen oligarşik bir azınlık yanılır. Güzele çirkin demeye alışmış, kendilerinden sâdır olmayan her şeyi çirkin [ve tehlikeli] gören[ler], ...işte onlar yanılmıştır."²⁴⁶

Değişimi algılamayan, onu rejim için bir tehdit, kendi iktidarları için bir tehlike olarak gören insanların giderek gücünü yitiren statükoyu korumak için her şeyi yapabileceklerini düşünüyor. Bu nedenle sadece sistemin ataletiyle değil, bir de statükonun muhafızlarıyla çekişmek zorunda kalındığını söylüyor. Ama kesinlikle umutsuz değil:

“[G]üzel ...şey[ler] oluyor; bunu görmeyen görmesin. Bence, Türk Milleti için yeniden bir ikbâl dönemi başlamıştır. Öteden beri hep böyle Türk Milleti’nin ikbâl dönemleri olarak yorumlanan ve algılanan şeyler âdetâ yeniden zuhur etmiş gibi, bir ikbal dönemine doğru gidiyor milletimiz. Bunu da, Allah, hiç bilemediğimiz, adını nâmını bilemediğimiz insanların eliyle gerçekleştiriyor. Biraz evvel bahsettiğim gibi, ben tavsiye de etsem, tavsiye alanımın on kat ötelere gitmiştir bu mesele. Kaldı ki, o tavsiyenin de çok müessir olduğuna kâîf değilim. Belki millet meselenin mâkûliyetinde bir araya geliyor. Yani, siz bir şey söyleyin; o istikbâl vaat etsin, bir de insanlar onun semeresini görsün, ...işte o zaman bu millet hemen uçuyor ona. Dolayısıyla, bu hareket de millete mal olmuş[tur].”²⁴⁷

Eğer durum bu ise Gülen hareketi devlete nasıl alternatif olabilir? FGH, bu soruya şöyle yanıt veriyor:

“[B]azıları ...diyorlar ki, ‘Siz fahrî elçilik yapıyorsunuz, fahrî konsolosluk yapıyorsunuz, fahrî ataşelik yapıyorsunuz, devletin alternatifi misiniz?’ [Buna benim cevabım şudur:] ‘Şayet, sizin ulaşamadığınız yerlerde, bazı kimseler bu işi yapıyorlarsa onları takdir etmek lazım. Demek orada bir boşluk varmış, ...layıklar veya değiller, bu boşluğu o insanlar dolduruyorlarsa, sevinmek lazım; arkalarında durmak ve onları desteklemek lazım.’”²⁴⁸

Bir de bu hareketin ve mensuplarının dünyada pek çok çevrede önemsendiği ve muhatap alındığı gerçeği var. Bu gayriresmi grup bir süre sonra resmi bir teşkilatlanmaya döner de devletin alternatifi olur mu endişesi taşıyor. FGH’nin bu durum karşısındaki tavrı şöyle:

“Öteden beri fakiri tanıyan insanlar bilirler; ben, devlete karşı saygımı -kutsama ölçüsünde- hep gür [sesle] ifade ettim. Hatta bu mevzuda bazılarından ciddi tenkitler aldım, ‘O kadar kutsanacak bir şey mi?’ dediler. Neyin kutsanacağını, neyin kutsanmayacağını âcizâne biraz biliyorum, ‘Tam biliyorum’ diyemem. Kutsamanın kime ait olduğunu da biliyorum. Ama dedim ki ...devlet bir millet için önemli bir müessesedir; çok önemli bir faktördür, ...en kötü devlet devletsizlikten çok

iyidir. ...Bunu belki otuz defa tekrar ettim: 'Devlet[i] kabul etmeme[k], anarşinin kaynağıdır. Siz ille de olumlu bir şey yapmak istiyorsanız, nasıl olursa olsun yine ancak sırtınızı bir devlete vererek yaparsanız' dedim. Yani, devletle alakalı o kadar çok şey söyledim ki, aslında kimsenin 'Devlete karşı bir alternatif mi?' demesi mantıklı değil. Ve hiçbir kimsenin aklının köşesinden de böyle bir şey geçme[meli]. Bu hareketin temsilcilerinin böyle bir mülahazaları olsaydı, şimdiye kadar, şu veya bu şekilde dışa sızan mülahazalarıyla bunu ortaya koyarlardı. Mesela, siyasete talip olurlardı. Mesela, bir yerde idareye talip olurlardı. Mesela, görünmek isterlerdi. Mesela, dünyaya talip ...olur, ...[nimetlerine rağbet ederlerdi]. Fakat hiçbir talepleri olmadı."²⁴⁹

Ayrıca, harekete yöneltilen bütün kuşkuları sonlandırmak için radikal bir öneride bulunuyor:

"[B]iz ne yapıyorsak hepsini milletimiz adına yapıyoruz, hepsi devletimiz içindir. Devlet bir gün gelse bize dese ki, siviliyle, askeriyle 'Siz şimdilik elinizi çekin bu işten; biz bu işe vaziyet ediyoruz.' Biz, 'Baş göz üstüne' der, elimizi eteğimizi çeke-
riz o işten. O iş nasıl olsa yapılıyor, diye düşünürüz. Yiğitçe, yüreğimizi ortaya koyarak buna hazır olduğumuzu bütün arkadaşlarımız her yerde söyleyebilirler.

Hiçbir sivil kuruluş, hiçbir ekip, hiçbir hareket, hiçbir grup kendisini devletin yerine koymamalı; aksine devlete destek olmalı; devletin şöyle böyle belli durumlardan ötürü boşluk bıraktığı yerleri doldurmaya çalışmalı. Bunu yaparken, 'Ben devletimin buradaki bir elemanıyım. Devletim hesabına yapıyorum' mülahazalarından da uzaklaşmamalı. Hep devletin arkasında olmalı, hep devlete dayanmalı, her şeyini hep devlet için yapmalı, ...devletine sahip çıkmalı. [Ama, birileri de çıkıp haksız yere] devlet adına hizmet eden insanların moralini bozmamalı. Onlara çamur atmamalı, ...bu hareketi karalamamalı."²⁵⁰

Bir sivil toplum ve ekonomik dayanışma grubunun manevi önderi olduğu için devlete 'zırhsız' yaklaşmak durumunda olan FGH devletçi midir? Sanmıyorum; fakat o kadar sıkıştırılmış ve itham edilmiştir ki hem her biçimde hesap vermeye hazır olduğunu

hem de devletle asla rekabet etmediğini, etmeyeceğini, siyasal bir amaç taşımadığını belirtmek için aşırı bir güvence verme ihtiyacı duyuyor izlenimini uyandırmaktadır.

46- Bu küresel işbölümü nasıl yönetilmektedir?

FGH'ye göre, adına atfedilen oluşum, "milletimizin maddeten ve manen yüceltilmesi amacıyla hareket eden insanların bir araya gelerek oluşturduğu bir... 'gönüllüler hareketi'dir." Kendi sözleriyle:

"Ben yanıma gelen insanların yüzde yetmişini tanımam. Bu insanlar da birbirlerini tanımazlar. Onlardan kimisi İstanbul'da, kimisi Ankara'da, kimisi de İzmir'de anlatılan şeyleri doğru bulup hareket etmişler; okullar açmışlardır. Sonra da 'Bu hareketi yurtdışına taşıyalım' deyip yurtdışına açılmışlardır. Ciddî fedakârlık yapmış; yememiş yedirmiş, giymemiş giydirmişlerdir. Yurtdışına giden öğretmenler, sadece geçimleri için çok az bir maaşa razı olarak gitmişlerdir. Dünyanın dört bir yanına dağılmış bu civanmert Türklerin yaptığı fedakârlıkların benim gibi hasta ve zayıf bir insana [atfedilmesi] çok yanlış bir düşüncedir ve aynı zamanda, bu fedakârlığı yapan insanların haklarına da tecavüzdür."²⁵¹

Bu anlatılarda, Türkiye'deki etkileri giderek artan, ulusal pazarla yetinmeyip dünya pazarlarına açılan bir girişimci sınıfın ayak izleri görülmektedir. Bu sınıf, yerleşik kentli sermaye sınıfından farklıdır. Birincisi, devletin zengin ettiği, çok uzun yıllar sadece iç pazara dönük ithalatçılık ve ithal ikameciliği ile yetinmiş, Batılı örf ve âdetlere sahip bir sınıftır. Gülen hareketi içinde yer alan veya onu destekleyenlerse daha yerel, gelenekseldir, devlete hemen hiçbir şey borçlu olmadıkları için daha özgürlükçü ve görmedikleri resmi desteği telafi etmek için de daha dayanışmacı ve atılımcılardır. Bir genellemeye onlara 'Anadolu Kaplanları' sıfatı yakıştırılmıştır.

Girişimcilerin maddi destek sağladığı ve her meslek ve iş grubundan gelen insanların çeşitli hizmetleri üstlendiği bu gönüllü işbirliğinde katı bir merkeziyetçi (otoriter) yapı olduğunu söylemek zordur. Ama belli düzenlemelerin ve yönlendirmelerin, planlamaların yapılmadığını söylemek, yani disiplinin olmadığını ileri

sürmek de imkânsızdır. Örneğin görevler arasında rotasyon vardır ve cemaat mensupları bunlara büyük ölçüde uyarlar. Dünyanın bir yerinde bir gün öğretmen olarak karşınıza çıkan kişi başka bir zamanda ve ülkede bir hastane yöneticisi olabilir. Esnek ve geçişliliği olan, kişisel sorumluluk yanında deneyim ve beceriyi esas alan bir işbölümü vardır. FGH, hareketin yapısı hakkında şunları söylemektedir:

“Aslında bu hareketin gönüllüleri en küçüğünden en büyüğüne kadar, ister sınaî, ister ticarî, isterse kültürel faaliyetleri itibarıyla ne yaptılarsa hepsini sordular. Ben bazılarını biliyorum: Merhum Turgut Özal belki yirmi yere mektup yazdı, ki devletin zirvesindeki bir insan[dı]. Başbakanken bunu yaptığı gibi, cumhurbaşkanıyken de ...yaptı. Hatta son seyahatinde ... bir devlet başkanına ‘Ben bu işin kefilim’ dedi. Sayın Süleyman Demirel [de] ...bu konuda ...[k]ırk tane devlet başkanına salâhiyetle mektup yaz[mıştır]. Bu yiğitçe bir tavidir. Bunu alkışlamak lazım. Başbakanken yapıyor bunu Süleyman Bey, Çankaya’ya çıktığı zaman da yapıyor, sahip çıkıyor. Arkadan Sayın Bülent Ecevit geliyor.”²⁵²

Sözlerinden FGH’nin rahmetli Ecevit’in de desteğini aldığını anlıyoruz. Fakat bu destekler, genellikle hareketin dış ülkelerde serbestçe çalışabilmesi için o devletlerin önde gelenlerine yazılan güven mektupları ve izinler tarzında şekillenmiştir. Finansman ve gayretse harekettendir.

47- Bir Türkiye olgusu olan Gülen hareketi, vaaz kümesinden cemaate, cemaatten harekete, hareketten bir küresel teşkilatlanmaya nasıl ulaştı? Bunun arkasındaki manevi ilhamı “kuvveden fiile” dönüştüren izleyicilerin niteliği nedir?

FGH bu soruyu yanıtlamaya ülkemizin durumuna ilişkin biraz buruk bir tahlille başlıyor:

“Ekonomik durumu çok güzel değil Türkiye’nin. Bir azınlık belki müreffeh yaşıyor; Türkiye’yi onlar sağıyorlar, onlar yiyorlar, onlar içiyorlar ama yüzde seksen orta sınıf. Kobiler, Anadolu kaplanları falan, siz hangi unvanlarla yâd ederseniz

ediniz, onlar ...[ş]imdilerde dünyaya açılmaya çalışıyorlar ve bu kocaman yük [ve zahmet] onların sırtında. Bazen bakıyorum, hem hayret ediyorum, hem gözlerim doluyor; diyorum ki: Bu insanlar, kendileri yiyecek bir şey bulamıyorlar; fakat işadamı, tüccarı, sanayicisi, yatırımcısı gidiyor bir yere. Sonra da haber gönderiyor; ‘Birkaç tane öğretmen bulup gönderebilir misiniz? Burada bir okul açalım’ diyor. O ona bakıyor, o ona bakıyor, o da ona bakıyor. Belki bir gün gelecek yeryüzünde okul açmadıkları, kültür lokali açmadıkları, Türk dilini öğrettikleri lisan kursları açmadıkları hiçbir yer kalmayacak. ...[D]ilimizi, kültürümüzü, dinimizi, milli değerlerimizi, tarihten tevarüs ettiğimiz, bir manada dört bin senelik zenginliğimizi, servetimizi, bir manada İslâmiyet’le ayrı bir derinliğe ulaşan dini kültürümüzü, dinî değerlerimizi tanıtma yolları arayacaklar.

Dolayısıyla oligarşik bir azınlığın, şimdiye kadar kendi milletini bile beğenmeyen, [yarattıkları] kast sistemin[d]e ... kitlelere, halkın yüzde seksenine, doksanına [düşkün] ...yaratı[klar]mış gibi bakan [tavırlarına artık prim vermeyecekler].”²⁵³

Türkiye’nin gerçekten de taşıdıkları çeşitli niteliklerinden ötürü halkın büyük çoğunluğunu beğenmeyen, onları sürekli kendine benzetmeye çalıştığı için “bazen kanunu, kuralı, demokrasiyi, Cumhuriyet’i tanımadan her şeyi ayağının altına alan oligarşik bir azınlık”la derdi var. Gülen’e göre, her şeye kayıt koyan bu oligarşik yönetim anlayışı, “Anadolu insanındaki o aşkı, o heyecanı söndürmemeli, ümitlere dokunmamalı. Bu boyunduruk, Allah’ın izniyle, omuza alındığı gibi götürülmeli.”²⁵⁴

Bu sözleriyle FGH, bir tür manevi sivil itaatsizlik önerisinde bulunuyor ve artık millet iradesi için zararlı hale gelen oligarşik ve yasakçı zihniyet yerine özgürlüklerin ve temel hakların egemen olacağı demokratik sistemin ikame edilmesini istiyor.

Bu isteğini de Amerikalı sivil haklar lideri Dr. Martin Luther King gibi bir rüya metaforuyla ifade ediyor. Demokratik, gelişmiş, dünya çapında saygın ve etkin bir Türkiye rüyası gördüğünü söylüyor ve bu rüyayı paylaşmak istiyor. Zaten hareketin manevi iklimi de bu rüyadan etkileniyor:

“Freud’a göre ...rüyalar büyük ölçüde şuuraltı müktesebatın dışavurmasıdır. ...Şayet bir insan bir şeyin rüyasını bile

görmüyorsa, bugüne kadar da görmemişse, o mevzu [ile] ... alakası yok demektir.”²⁵⁵

Hareketinin bu rüyayı paylaşıp paylaşmadığı sorusuna gelince:

“Siz Türk milletinin sıçrayıp devletler muvazenesinde muhteşem yerini almasıyla alakalı hiç rüya gördünüz mü?” deseniz, [arkadaşlarımızdan] bin tane[si] parmak kaldırır. ...Ayrı duygu, aynı düşünceyi benimle paylaşıyorlar bu arkadaşlarım.”²⁵⁶

48- Gülen hareketinin etkinlik alanlarının şeması yapılacak olsa, hangi etkinlik türleri ve etkinlik kümeleri vardır?

FGH, hareketin toplumsal (devlet dışı) ve bireysel çabaların toplamından oluştuğunu belirttikten sonra şu yanıtı veriyor:

- Yaygın ve örgün eğitim
- Sağlık
- Basın yayın
- Finans
- Dinler ve kültürler arası diyalog
- İş dünyası (yatırımlar: ticaret, hizmetler ve sanayi)

Bu faaliyet alanlarını belirttikten sonra güçlü bir toplumun oluşması için önce devletin sivil toplum girişimlerini desteklemesinin önemini vurguluyor. Sonra da devletin yapabilecekleri ile sivil toplum aktörlerinin yapabileceklerine ve bunların birbirini tamamlaması gerektiğine dikkat çekiyor:

“Devletin yaptığı güzel, büyük şeyler vardır ki biz yapamayız onları. ...Ama bazı şeyler de vardır ki, onu devlet yapamayabilir. Devletin bazı yerlerde (ülkelerde – DE) okul açması, kültür lokalleri açması [gibi]. ...[B]unlar, biraz da devletlerarası münasebetlere bağlı şeylerdir. Sizin belli bir dönemde bir devletle münasebetleriniz çok iyidir. Ticarî, sınaî, iktisadî, kültürel münasebetleriniz çok iyidir. Fakat, dünyada ...sürekli değişimler oluyor. ...Bir bakıyorsunuz Fransa sizin yanınızda, bir de bakıyorsunuz karşınızda. Bir bakıyorsunuz Hollanda yanınızda, bir de bakıyorsunuz karşınızda. Devlet bir yerde üniversite açıyor, bir yerde, diyelim, lise açıyor; bir yerde bir

lisan kursu açıyor. Sizin böyle bir şey yapmanız devletlerarası münasebete bağlı olunca, münasebetler bozulduğu an, onu da kapatırlar orada. Bence akıllı bir devlet, bu mevzuda alternatifli hareket eder. Sivil kuruluşları harekete geçirir. Kendi bazı şeyler yapmaya çalışır, devlet büyüklüğünde, devletin şanına yakışır şekilde. Ama bu arada alternatifleri de olur. Sivil kuruluşlara der ki 'Siz de yapın bir şey. Ezkaza bizimle münasebetler bozulunca siz bu işi devam ettirirsiniz.' Ve öyle olmuştur; bazı yerlerde. ...Asya'da bir devletle Türkiye arasındaki münasebetlerin bozuk gitmesinden ötürü, orada o eğitim faaliyetlerinin önü kesilmiştir.

Akıllı bir devlet bence çok alternatifli olur. Hatta sadece, eğitim, okullar, kültür lokalleri, lisan kursları filan demez; sanat aktiviteleri gibi topluma mal olabilecek şeyler, bir tiyatro grubu, bir sinema grubu kurar orada; birileri 'çık' dedi[ği] zaman da orada kalabilecek insanlar ...olur, o düşünceyi devam ettirirler, o hareketi devam ettirirler. Çok alternatifli olmak lazım. Çok kanallardan farklı sürgünler gibi, dünyanın dört bir yanına uzayıp gitmek lazım."²⁵⁷

49– FG'nin bir "ideal toplum" modeli var mıdır? Varsa, bu topluma ulaşabilmenin yolları nedir?

Daha önceki bölümlerde sözü edilen, ahlaklı ve kendilerine güvenen bireylerden oluşan, dayanışmacı, yaptıklarıyla hem kendilerinin hem de başkalarının hayat kalitesini yükselten, dünyaya açılmaktan ve başa oynamaktan çekinmeyen bir toplum özlemini bir kez daha tekrarlıyor FGH. Bunun için gerekli manevi değerlerin İslâm dininde ve ulusal kültürümüzde olduğunu yineliyor. Sonra da insan çabasının önemine ve belirleyici karakterine dikkat çekiyor: İnsan ne yaparsa odur. Ne kadar iyi şeyler yaparsa o kadar iyidir. Hiçbir şey yapmıyorsa, hiçbir gelecek öngörüsü yoksa, hiçbir şeydir. O, ancak tarihin ve siyasetin nesnesi (objesi) olabilir; tarih ve siyaset onun üzerinden yapılır ama onun bir dahli olmaz.

İdeal noktaya varabilmek için insan kadar toplum da kendi içinde huzura kavuşmalıdır. Bu huzur, kendini tanımakla başlar, evreni keşfetmekle artar ve başkalarıyla kurulan sevgi ve yardımlaşma bağı ile olgunlaşır.

“Var oluş sırrını kavrayamayanlar ...sefil arzularına zebun olanlar ...karanlığa ve huzursuzluğa mah[kumdurlar].

İnananlar ve gerçeğin yolunda olanlar için, mutlak huzursuzluk asla bahis mevzuu değildir. Onlar her rahatsızlık ve tedirginliğin arkasında dahi bir ümit ve emniyet [müjdesini] alır[lar]. İman ve ümit huzurun ilk şartıdır. [H]uzur, evvelâ fertte başlar, ailede [büyür] ve nihayet toplumun bütün kesimlerine hükmedecek hâle gelir.

Bu itibarla, milletçe bütün çırpınışlarımız, insanımızı böyle bir huzur topluluğu hâline getirme istikametinde olmalıdır. Hasis ve sefil duygulardan arınmış, yüce [gayeler taşıyan] bir huzur topluluğu. ...Asude vicdanlı fertleriyle, emniyet ve saadet [sunan] aileleriyle, sulh ve sükûn vaad eden milletiyle bir huzur topluluğu...

Öyle ise, iyinin, güzelin, ümit ve emniyetin gelmesini düşünürken de işe, fertle başlama mecburiyetinde olduğumuzu kat'iyen hatırdan çıkarmamalıyız. Çünkü aileyi oluşturacak o olduğu gibi, topluma [dayanak] ve parça olacak da odur. Parçaları günahlardan müteşekkil bir topluluğun vaad edeceği hiçbir hayır, ...hiçbir ümit ve saadet yoktur. Bütün hayır ve saadetler, emniyet ve huzurlar, benlik ve şahsiyetin sırlarını kavramış; zihnî ve ruhî derinliğe ermiş fertlerin etrafında [oluşmaktadır]. Aynı zamanda böylesine sağlam bir rükün hâline gelen fert, iyi bir aile parçası ve mükemmel bir vatandaş olma hüviyetini de kazanmıştır.”²⁵⁸

FGH, bu açıklamada organik bir toplumdan bahsetmektedir. Kâmil birey bu olgunluğa aile çevresinde ulaşır. Toplum da kâmil insanların kozası olan ailelerden oluşur:

“[A]henkli ve [dayanıklı] b[ir] yuva, istikbal vaat eden bir milletin de temel [ögesidir]. Millet bu [ögenin] fazilet ve nezaletiyle varlık gösterir ve derinleşir. Bu [özellikliğini] kaybedince de, bütün hayatiyetini kaybeder. Ailede var olmayan millet, [veya içinde bir millete ait olma duygusu taşımayan ailelerden oluşan millet,] millet olma hüviyetini de yitirmiştir. Bütünüyle sevgi, saygı, dayanışma ve yardımlaşma, milletin itibarî varlığına aileden akseder ve böyle bir millet, milletlerarası muvazenenin,

[küresel barış ve düzeninin] şahit ve nazırı (gözeticisi – DE) durumuna yükselir; eşya ve hâdiselere hükmeder hâle gelir.

Bu topluma ait yapı taşlarındaki tenasüp (uygunluk – DE), terbiyedeki vahdet ve gönüllerdeki diğergâmlık hissi, parçaları ...sımsıkı birbirine bağlar... Böyle bir toplulukta, [yurttaşlar], devleti ve [kamu görevlilerini] omuzlarında taşır. Devlet ve [kamu görevlileri] de, [yurttaşların] fahrî hizmetçiliğini yapar.

...Böyle bir toplulukta, patron işçinin yanındadır; yemesinde, giymesinde ve meşru bütün isteklerinde ...bir aile efradı gibi, yediğinden yedirir, giydiğinden giydirir ve tâkatinin [üstünde] iş tahmil etmez. İşçi ise, o da işin ve işverenin yanında; servet ve patron düşmanlığından uzak, [emeğin] ve gayretin misali olma yolundadır. İşin en iyisini yaparken, kan ter içinde cehdedip boğuşurken, yüceler âleminde kendisine alkış tutulduğunu ve Hak katında [yüceltildiğini] ve takdir edildiğini bilir, yaptığı her şeyi gönül hoşnutluğu içinde yapar.

Böyle bir toplulukta bütün [kurumlarıyla eğitim], fazilet duygusunu geliştirir; sevgi ve mürüvvet (iyilik –DE) kapılarını açar; nesline, insanlığa şefkati ve herkesle anlaşıp uzlaşmayı öğretir. ...Ve nihayet böyle bir toplulukta, adliye, adalet felsefesiyle hükmeder; zalimin, mütecavizin takipçisi, masumun ve mazlumun hamisi olur.”²⁵⁹

FGH uyuşmazlıkları ve çatışmaları hem birey hem de toplumun bütünü için fevkalade sakıncalı bulur. “Birbirine yabancılaşan, birinin [ak] dediğine öbürünün kara dediği, adeta birbirinin kurdu haline gelen kitleleri” ortak değerler ve amaçlar etrafında toplanmanın ihmal edilemeyecek zorunluluğuna dikkat çeker. Bunun için insanı insan yapan akıl, vicdan, gönül birliğinin toplumsal huzur için kaçınılmaz olduğunu söyler. Bunlar arasındaki köprünün harcı da ‘hoşgörü’dür. Hoşgörü, bireylerin de toplumların da ilişkilerinde benimseyecekleri temel değer olmalıdır. Ona göre hoşgörü öğretilabilir ve öğrenilebilir.

FGH, sosyal psikolojinin önemli kavramlarından biri olan ‘bilişsel uyumsuzluk, (cognitive dissonance) durumunun insani ve toplumsal davranışları yönlendiren önemli bir etmen olduğuna inanır. İnsan, içinde bulunduğu durumun kendisinde uyandırdığı

huzursuzluk ve uyumsuzluk duygusu nedeniyle ya o durumu değiştirmek ister ya da o durumun dışına çıkmak. Yani insanlar sürekli olarak gerilim ve huzursuzluk halinde yaşamak istemezler. O halde hem tekil bireylerin hem de toplumların eğilimi, huzur ve istikrar doğrultusundadır.

FGH'ye göre, "kargaşa yeryüzüne ahlak noksanlığı nedeniyle gelmiştir." İşte nitelikli eğitim bu nedenle gereklidir: "Toplumun arasına serpiştirilen nifak tohumlarını ortadan kaldırmak, sevgi iklimini yeniden hâkim kılmak, bilginin yanı sıra iyiliği, güzel[liği], doğruyu öğretmek [için.]" Bunun için "mefkûre (ideal – DE) insanları" gerekir.

FGH, etrafında toplanan insanları bu sıfatla çağırıyor ve ekliyor:

"Biz ...asırlardan beri beklenen bu ideal [toplumun nasıl oluşturulabileceğini] araştırıp durmakta ve böyle bir [oluşuma] sebebiyet vereceğini zannettiğimiz her çareyi kurcalamaktayız. [Bakalım], bu yolda daha ne kadar zaman çırpınıp duracağız?"²⁶⁰

50–Bugün Gülen hareketinin hedef kitlesinde kimler vardır?

FGH, öğretisini özellikle seçilmiş belirli bir kitleye yaymak gibi bir gaye taşımadığını belirtiyor. Onun mesajlarına duyarlılık daha çok bireysel düzeyde ortaya çıkıyor. Bu duyarlılığı taşıyıp ortak projeler geliştiren veya başlatılmış olanlara katılan herkes ya Gülen hareketinin içinde ya da ona sempatiyle bakıyor. FGH bu noktada, harekete yakınlık duyulmasını sağlayan başlıca etmenin "eğitime verilen önem ve bu hususta, örnek okulların kurulmasına öncülük edilmesi" olduğuna inanıyor.

FGH eğitimde, "aklın ziyâsıyla, kalbin nurunu" birlikte götürmekten yana. Bir yandan aklın kavrayıcılığından, diğer yandan kalbin cömertliği ve sevecenliğiyle bütünleşmiş bir insan tipine duyulan ihtiyaçtan bahsediyor.

FGH kendi sorunlarını çözmayip sürekli 'kurtarıcı' bekleyen toplulukları eleştirir. Böyle topluluklar, meseleleri bir sistemin parçası olarak değil, tekil olaylar olarak değerlendirir ve bu bakış açısıyla çözmeye çalışırlar. Oysa FGH'ye göre:

“[Toplumsal] sıkıntılar, millî derter ve tabîî afetler gibi, toplumları saran krizler de günlük tedbirlerle çözülemez. Bu ölçüde krizlerin çözülmesi, toplum çapında basiret, ilim ve hikmetin yaygınlaşmasına bağlıdır. Aksine, hedefsiz, ufuksuz, günlük siyasî manevralar türünden politikalarla bu kabil problemleri çözmeye çalışmak, zaman israfından başka bir işe yarama[z].”²⁶¹

FGH’nin beklediği, “zamanüstü” düşünen, “dünü-bugünü-yarını aynı netlikte görüp değerlendirebilen” ufuk sahibi insanlardır. FGH bu nitelikleri taşımayan insanlarla bir yere gidilemeyeceğini söyler. İdeal insanı (o buna ‘mefkûre insanı’ diyor), içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluk duyar. “Hedefine ulaşma uğrunda -ki en başta Yaratan’ın hoşnutluğu gelir- Allah’ın kendisine bahsettiği her şeyi, hem de gözünü kırpmadan feda eder, ...hiçbir şeyden korkup çekinmediği gibi, O’ndan gayri hiçbir şeye de gönül kaptırmaz.”

Oldukça idealize edilmiş bu insan tipi, FGH’nin özlediği toplumun “fikir işçileri, yarının kurucuları ve [gelecekteki] nesillerin rehberleri olacaklardır. Dünya, onların harman edeceği düşüncelerle yenisinden kurulacak; gelecek, onların sundukları mesajlarla aydınlığa kavuşacaktır.”²⁶²

51- Hareketin finans kaynakları nelerdir? Bağışlar şeklinde başlayan kaynak temini, küresel bir etkinlik ağını şu anda nasıl ayakta tutmaktadır?

Bu soru, uzun süredir devam eden tatsız polemikleri çağrıştırdığından FGH önce isyanını dile getirerek söze giriyor:

“Rabita’nın veya ABD’nin maddî yardımında bulunduğundan tutun, çeşitli istihbarat örgütlerine angaje olunduğuna varınca-ya kadar değişik iftiralarla karalamaya çalıştılar [bizi]. ‘Çamur at, yapışmasa da izi kalır’ felsefesinden hareket ettiklerini zannettiğim bu insanlar, kendi düşüncelerinde asla başarıya ulaşamadılar. [Çünkü bunları ispatlayamadılar.] Bizim alnımız ak ve açıktır, ...hayatımızın hiçbir döneminde, daha sonraları yüzümüzü kara çıkartacak, bu kabil şeyler içine hiç mi hiç girmedik. Bundan sonra da Allah’ın izniyle girmeyeceğiz.

Evet, böylesi büyük çapta hizmetlerin gerçekleştirilmesi için maddî kaynaklara ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Biz onu hep,

Efendimiz'in sünnetinde gördüğümüz usul üzerine halka dayanarak götürmeye çalıştık. [Elbirliğiyle] çalıştık ve çeşitli vesilelerle [halkımıza] müracaat ettik. Onlar da destek verdiler. Bu konuda halk önünde de, Hak katında da veremeyeceğimiz bir kuruşluk hesabımız yoktur."²⁶³

Bu yanıt ne kadar net olursa olsun "giderek büyüyen ve dünya yüzüne yayılan bir hareketin çeşitli istikametlere çekilmemesi, ucundan siyasete bulaştırılmaması veya başka teşkilatlarca ona çengel atılmaması mümkün değildir" deniyor. FGH'nin bu sorulara yanıtı nedir?

"Allah nezdinde en büyük sermayemiz, aczimizi, fakrımızı (Allah'a ihtiyacımızı) bilmemiz, yetersizliğimizin farkında olmamız ve bu mülahazalarla ellerimizi açıp bizi takviye etmesi için dua etmemizdir. Ortaya konan hizmetleri, ilhamla, kerametle, fevkaladeden bir sezgi veya deha ile açıklamak mümkün değildir, ...halkımızın bu hizmetlere destek verme hususundaki ...sarsılma[z azmidir.] ...[D]emek ki Cenab-ı Hak, milletimize hizmet ettirme istikametinde bizleri -çok defa biz farkına varmadan- bir yerlere çekiyor, bize iyi şeyler yaptırıyor diyoruz ve O'na karşı minnet hisleriyle doluyoruz.

Bağımsızlık meselesine gelince, -yine Cenab-ı Hakk'a minnet ve şükranlarımızı ifade ederek arz etmeliyim ki- bu gönüllüler hareketiyle alakalı araştırma yapan yerli ve yabancı akademisyenlerin de en çok üzerinde durduğu husus, hareketin bağımsızlığıydı. Bu hareketin bağımsız olması çok önemlidir. Bu hareketi başkalarına el açar [veya yönlendirilebilir] hale getirmek, mesela, siyasete bulaştırmak onun bağımsızlığına kerte vuran, onu delen ve kıran bir husus olur ki, bu çok tehlikelidir.

Eğer bu mesele bir iman meselesiyse, Türk milletinin birkaç bin yıllık ...kültürünü tanıtmaya adına, ancak gönüllü kahramanların yapabileceği bir meseleyse, Türk dilini bir dünya dili haline getirme meselesiyse şayet, ilerde idareye ve siyasete talip olma, bağımlı hale gelme gibi şeyler bu meseleyi kırar, çürütür."²⁶⁴

FGH tam burada, dışardan bakıldığında taviz veriliyor, amaçtan sapılıyormuş gibi izlenimler doğabildiğini, hatta harekete kuşkuyla bakanlarca bunların dillendirildiğini söylüyor:

“Neden İngilizce dersler veriliyor diye söylüyorlar. [G]ittiğiniz ülkenin eğitim müfredat programı ne ise onu uygulamazsanız, sizin yapacağınız şeylere müsaade ederler mi? Türkçe derslerini bazı yerlerde seçmeli olarak, bazı yerlerde de mecburi ders olarak koymanıza izin verirler mi?”²⁶⁵

Finansman kaynağı konusunda çok açık olmak gereğini biliyor. Özellikle okulların kurulması ve işletilmesi için gerekli maddi desteğin nereden geldiği, onların ne amaçla öğretim yapacağını da belirler diye düşünülüyor. Bu doğal bir insani tepki...

Anlattıklarından okulların merkezi bir finansman kaynağı olmadığı anlaşılıyor. Her okul, Türkiye’deki bir il ya da ilçe tarafından ya da zengin bir işadamı tarafından finanse ediliyor. Daha doğrusu, okul sorumluluğunu alan cemaat mensupları, ülkelerdeki okulların genel müdürlüğü ile irtibat içinde, zengin esnaftan ve cemaat üyelerinden topladıkları paraları belirlenen ülkelere yolluyorlar.

Öğretmenlere gelince; genelde İngilizce eğitim veren bu gençler, Türkiye’deki üniversitelerden yetişiyor; Marmara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ mezunları çoğunlukta. Maaşları oldukça az; 350 ile 700 dolar arasında değişiyor, tasarruf imkânları hemen hemen hiç yok. Gönüllülerin hemen tümü orta ve üniversite eğitimleri sırasında harekete katılıp kendilerini bu misyona hazırlıyorlar.

Özetle, gerek duyulan destek, FGH’nin deyişiyle bu milletin İstiklâl Harbi’ndeki fedakârlığını andırır bir cömertlikle sunuluyor:

“[Bu projenin arkasında] Türkiye’nin bütün köy, kasaba, ilçe ve illerindeki hayırsever insanların desteği ve ...[ü]lkemizin en gözde üniversitelerinden mezun olarak burs miktarı bir maaşla çalışan gencecik öğretmenlerin alın teri var. ...[B]öylesine göz önünde ve sayıları yüzleri aşan eğitim kurumları adına bir başka yerden gelme para iddiaları için bugüne kadar tek bir belge gösterilememiştir. Çünkü milletin, ...fedakâr Anadolu esnafının ...helâl katkılarından başka herhangi bir kaynak yoktu[r.] ...Bu [bir] ‘gönüllüler hareketi[dir, yani] hiçbir dış güce bağlı olmayan bir sivil toplum [girişimidir].

[Y]erli birkaç kurumu ya da yabancı bir devleti arkasına almadan bir şey yapmaktan âciz olanlar, halkın teveccühünden

ve Allah'ın inayetinden başka hiçbir güce dayanmayan bu gönüllüler hareketini anlamakta zorlanabilir. Almadan vermesini bilmeyenler, başta kendi milleti olmak üzere tüm insanlığa hizmet için fedakârlık yapma duygusunu idrak edemeyebilir. Fakat görülen o ki, benim sadece müşevviki bulunduğum bu gayretlerin bir halk teşebbüsü olduğunu ve 'değirmenin suyu'nun da Anadolu'nun tertemiz bağrından geldiğini aslında herkes çok iyi biliyor. Ne var ki, bu Anadolu pınarını istedikleri yöne akıtamayanlar kıskançlık, haset ve kinle onu kurutmaya çalışıyorlar."²⁶⁶

Bu açık ve kesin karşılıktan sonra başka bir polemik konusunda konuşmak gereğini duyuyor FGH: Hareketin diyalog ve hoşgörü kültürünü yayma faaliyetleri konusunda. "Yabancılar neden bu kadar yaklaşıyorsunuz, onların bize yabancı olan hallerini neden benimsiyorsunuz?" eleştirilerine şu yanıtı veriyor:

"[E]ğer, siz onlara doğru bir adım atmazsanız, başkalarının konumuna saygılı olmazsanız, onlarla bazı şeyleri paylaşabilecek olgunlukta davranmazsanız, onlar da size yaklaşmazlar. [Onlara yaklaşmak] kendimize ait değerleri anlatma adına işi kolaylaştıracak şeylerdir; aksi takdirde, meselenin organize yönü size ait olsa bile, siz davranışlarınızdaki katılığı sürdürürseniz başkalarına bir şey anlatmanız mümkün olmaz. Belli bir dönemden sonra bir şey anlatamamış olmamız da zaten aramızda meydana getirilen suni uçurumlardan dolayıdır; yan yana gelememiştir ki kendimizi anlatma fırsatı bulalım."²⁶⁷

FGH, dünyaya açılmamış, hatta kendi ülkesinin sorunları ve toplulukları konusunda fazla bilgisi olmayanların eleştirilerini anlıyor, ama amacın büyüklüğünü kavrayamayan bu insanların tepkilerini çok önemsemiyor. Şöyle diyor:

"Bugün yapılanları bazıları yadırgıyor olsa da bütün bunlar o yüce mefkûre adına, kendimizi ifade etme, dünyadaki yeni oluşumlara katkıda bulunma ve daha ileriye [yönelik] Huntington gibilerin işaret ettiği ['uygarlıklar savaşı'nın] önünü alma adına elimizden gelen çabayı sarf etmek için yapıyor."²⁶⁸

Sıra, hareketin kültür faaliyetleri dışındaki başka bir etkinlik alanına geliyor; ekonomik faaliyetler. Bunların da merkezinde Asya

Finans kuruluşu var. Hareket böyle bir kuruma neden ihtiyaç duydu, kuranlar kimdi, parayı nereden ve nasıl buldular?

FGH bu soruya birçok defa muhatap olmuş bir tavırla, yandaşlarının, öteden beri (25–30 sene evvelinden başlayarak) küçük tasarruflarını değerlendirecek, mütevazı rakamların birleşmesinden hatırı sayılır bir sermaye birikimi sağlayacak bir kuruma gerek duyduğunu söylüyor.

“Hep şöyle ifade ederdim: Önümüzdeki ticari işler, böyle [küçük çaplı] köşe taşı bakkal dükkânı ile olmayacaktır. Biraz daralan, büzüşen dünyada bu küçük dükkânlar ...yerlerini süper marketlere terk ediyorlar. Himmetlerinizi bir araya getirerek daha büyük oynayın. Hatta bu mülahaza ile nazımın geçtiği dairede İzmir’de bulunduğum yıllarda bazı arkadaşlara süpermarketler açtırmıştım. [‘S]üper marketler açın, sen himmetini koy, sen de koy koyabilirsen [dedim’].

Fakat o günkü [etki] ve teşvik dairesi gayet dardı. Üç tane süpermarkete inhisar ediyordu. Asya’da okullar açılma süreci içinde ...yine cami kürsüsünden, Süleymaniye kürsüsünden ...Asya’da gidin yatırımlar yapın, ...tek başımıza bir şey yapamıyorsanız şayet, hepimizin imkanlarını bir araya koyarak orada yatırımlar yapın, sanayi tesisleri kurun, ticaret yapın, ...Türkiye’den ihracat yapın [de]dim. Bu [sözler], Türk insanının ...hayatının her kesiminde zenginleşmesi için gerekli olan şeylerin ...telkininden ibaretti.

Asya Finans içinde benim tanıdığım kişiler vardır. Bunların ... ismen, cismen, resmen ancak on tanesini tanırım. Ama sayılarını bilmiyorum. Ortakları herhalde bir iki yüzü aşkındır. ...Asya Finans’ı ben kurdurdum değil, genel teşviklerden [etkilenen] insanlar bu teşvikleri kaale almış. ...Ondan evvel [de] finans kurumları olmuştur. Al Baraka gibi, Faysal Finans gibi, Kuveyt Finans gibi, Anadolu Finans gibi, İhlas Finans gibi. Bunlar halkta bir istek, bir arzu uyandırmıştır. Onlardaki bu arzu ve istek, fakirin ...cami kürsülerindeki teşvikiyle [birleşince] ... bu müesseseyi kurmaya karar vermişler.

Benim, bu mevzu[yla ilişkilendirilmem] ...şuradan kaynaklandı. Asya Finans’ın açılışında beni tanıyan 5-10 kişi, beni de

o açılışa davet ettiler ama zannediyorum, o gün binlerce insan vardı, ve eski başbakan Sayın Tansu Hanım da oraya gelmişti. [Ama] ...ben, medyaya mevzu oldum, ...sanki benim bu iş[te] dahlim var ...gibi algılandı.”²⁶⁹

Bu yanıtlar, FGH’nin sahip olmaktan çok etkili olmak, yapmaktan çok yaptırmak, yol yordam arayanlara ‘Düşün peşime’ demek yerine doğru bildiği yönü göstermek türünde bir kanaat önderliği yaptığını gösteriyor. Önderlik de bu demek; aklında ve gönlünde taşıdığı bir ‘iyi gelecek’ vizyonu ve ‘iyi davranış’ tarzı konularında insanları ikna etmek ve onları bu doğrultuda harekete geçirmek. FGH’nin bu konudaki özgün rolü; teşvik ettiği insanlara akıl, vicdan ve ahlaktan oluşan bir madde-mana birliğini sunması ve bu dünyada çalışırken manevi değerlerden sapmamanın önemini benimsetmesi.

52- Hareket gelişimi süresince İslâm ülkelerinden ya da İslâmi kuruluşlardan yardım almış mıdır? Şu anda almakta mıdır?

FGH’nin bu soruya yanıtı kısa ve net:

“Asla öyle bir yardım söz konusu değildir. Evvel ve ahir öyle tekliflere kapalı kalınmıştır. Katiyen alınmadığı gibi bundan sonra da alınması mümkün değildir.”²⁷⁰

Sonra bu konuyu ‘hürriyet’ algısı veya düşüncesi ile ilişkilendirerek daha ayrıntılı ve daha felsefi bir açıklama yapıyor:

“[B]iz, İslâm’ın kalbî ve ruhî yanı açısından, hürriyeti ‘insanın Allah’tan gayrı hiçbir şey ve hiçbir kimsenin boyunduruğu altına girmemesi, hiçbir şey karşısında baş eğmemesi’ olarak anlarız.”²⁷¹

“Hürriyet, dinin ruhuna aykırı olmayan her isteği, herhangi bir engelle karşılaşmadan gerçekleştirebilmenin unvanıdır. Bununla beraber o, ölçüsüz bir serbestlik değildir; herhangi bir baskı, mahkûmiyet ve boyunduruk altında bulunmama hâlidir. ...Hürriyetin diğer bir b[oyu]tunu ise, kuvvetin hakta olduğu prensibine göre hareket etmek, zalim kuvvetlerin

dayatmaları karşısında asla 'pes' dememek ve başka güçlerin boyunduruğuna razı olmamak teşkil eder." ²⁷²

"Başkalarına 'diyet ödeme' durumunda olmak çok büyük bir zillettir. Bazıları karşısında bağımsızlığınızı kaybettiğiniz zaman, ne kadar insanın esareti altına girmişseniz, ayakta kalabilmek için o kadar çok diyet ödemek mecburiyetinde kalırsınız. Fakat sizi esir edenlerden her birinin istekleri de farklı farklı olur. O bir şey ister, diğeri başka bir şey diler. ...Her birinin isteğini yerine getirmek zorunda olunca, talebine müspet cevap vermek istediğiniz kimselerin dileklerini bile yerine getiremezsiniz.

...Bir yönüyle, Türkiye'nin [şimdiki] durumu da böyledir. Avrupa Birliği'nin, Orta Asya'nın, Orta Doğu'nun ve [ABD gibi] bazı güçlü devletlerin değişik değişik talepleri vardır ve bazen bu talepler de birbirine terstir. Siz kendi kendinize ayakta duramıyor ve bazı planların, projelerin bir parçası olmaya zorlanıyorsanız; değişik stratejilerde birinci dereceden söz sahibi olamıyor ve onlar planlanırken siz de düşüncenizi açıkça ortaya koyamıyorsanız, tam bağımsız değilsiniz demektir. Bu durum, sizin belli kayıtlarla [bağlı] olduğunuzun ve ortada bir ortaklığın bile bulunmadığının delilidir. Böyle olunca, hiçbir tarafı tatmin edemez, hiç kimseye yetemez ve dolayısıyla da esaretten kurtulamazsınız." ²⁷³

"Bu [açıdan], 'Gönüllüler Hareketi' olarak zikredilen diyalog ve eğitim faaliyetlerinin de bağımsız olması çok önemlidir. ...'[S]ine-i millete müracaat edeceğiz; ama asla başkalarına bağımlı olmayacak ve yabancılara diyet ödeme zilletine düşmeyeceğiz' diyerek çıktı[k] yola. [Bu hareketin mensupları], önce Allah'a dayanarak, sonra ...milletimizin himmetini yanlarına alarak hürriyet[lerinden taviz vermeden] yürüdüler ve ömür boyu ellere el açmadılar, kimseye borçlanmadılar. Kimseye borçlanmadılar; zira bu güzide milletin fertleri çoğunluk itibarıyla diyalog ve eğitim faaliyetlerinin felsefesini tasvip ediyorlardı. [Harekete katılanlar] birbirini tanıyınca, hepsinin kalbine sıcak gelen o mesele, aralarında ortak bir payda haline geliyor, ...birbirinden kuvvet bularak ...hepsi himmetini ortaya koyuyor ve beraberce o müesseseyi açıyorlar." ²⁷⁴

FGH, yaptıkları maddi katkıların sonuçlarını gören insanların bundan o kadar büyük bir haz duyduklarına şahit olmuş ki him-

metlerinin onlar için bir tiryakilik doğurduğuna inanıyor. “Hele, kendileri bir vermişse, Cenab-ı Hakk’ın onlara on lütfettiğini görünce” hareketin gönüllülerinin “[büs]bütün... cömertleş[tiklerini]” söylüyor. Öyle görünüyor ki modern zamanlarda insanları bu kadar derinden etkileyen, hareketlendiren, başkalarına gönül kapılarını açmalarına sebep olacak özveriye vesile olan bir tek şey var: Din.

FGH, niteliklerini sergilediği hareketin bağımsızlığı üzerinde hassasiyetle durulduğunu; özgür bir sivil toplum girişimi olarak başlayan diyalog ve eğitim faaliyetlerinin amaca ulaşması ve inandırıcılığını yitirmemesi için tüm dış etkilere ve siyasal eğilimlere mesafeli kalmasına azami dikkat gösterdiklerini belirtiyor. Ona göre bu bir halk hareketidir (“millete ait”tir) ve öyle kalmadır. Bu noktada yine dine bir gönderme yaparak, hareketin faaliyetlerinin hem İslâm inancıyla hem kurumsal bağımsızlıkla uyumlu olabileceğini söylüyor:

“[H]oşgörü-diyalog derken ve herkesle bir çeşit irtibat içinde bulunurken de dinin ruhsat verdiği dairede dolaşmış, yine Hakk’a kulluğunuzu seslendirmiş, hürriyetin ayrı bir yanını tatmış ve bağımsızlığı başkalarına da tattırma gayretinde bulunmuş oluyorsunuz.” ²⁷⁵

53- Hareket dışından maddi yardım alınmamışsa, 1980–1985 yıllarında Avrupa’da görevli olan Türk din görevlilerin amaçlarını Suudi kökenli Rabıta örgütünün ödemesine göz yuman resmi çevreler Gülen hareketinin dış bağları konusunda neden bu kadar endişe duymaktadırlar?

FGH bu sorunun muhatabının kendisi olmadığını ifade ettikten sonra şunu eklemek gerektiğini duyuyor:

“Şunu söyleyebilirim; bu milletin fedakârlık anlayışlarını bilememelerinden dolayı, bu kadar geniş alanda çok büyük kaynaklar gerektiren işin sadece fedakârlıkla yapılacağına ihtimal vermiyor, akıllarına sığdıramıyorlar ve öküzün altında buzağı arıyorlar. Böylece kamuoyunda bulanıklık meydana getirmeye çalışıyorlar. [Biz] hayatımızın hiçbir döneminde, daha sonraları yüzümüzü kara çıkartacak, bu kabil şeyler içine hiç mi hiç girmedik. Bundan sonra da Allah’ın izniyle girmeyeceğiz.” ²⁷⁶

1980'lerde ülke ekonomisi ağır bir bunalım içindeyken Avrupa'da, özellikle Almanya'da Diyanet'e bağlı görev yapan Türk imamlarının Vahhabi mezhebinin öğretilerini yaymak için çalışan Suudi devleti destekli Rabıta adlı kuruluştan maaş aldıkları basına yansınca, o zamanın Devlet Başkanı olan zat (Kenan Evren), basın önünde gelen temsilcileriyle bir toplantı düzenlemiş ve durumu savunmuştu. O günlerde hepimiz utanç duymuştuk. Atatürkçü ve laik olduğunu iddia eden ama Atatürk'ün 'tam bağımsızlık' ilkesini hiçe sayan o günün yönetimine biat eden basın ve okur-yazar kesim, Gülen hareketinin olası dış bağlantılarını somut bir delile dayanmadan hep eleştirdi ve kuşku beyan etti. Bu çelişki FGH ve izleyicilerini daima üzdü. FGH üzüntüsünü şöyle dile getiriyor:

"[H]er mümin gibi ben de ömrüm boyunca hayırlı bir insan olmanın ve bu suretle Allah'ın rızasını kazanmanın yollarını aradım. Sürekli, insanımıza faydalı olma, onların dertlerini paylaşma ve problemlerine çözüm bulma aşk, şevk ve heyecanıyla yaşadım. Cehalet, fakirlik ve ihtilaf gibi milletimizin yolunu kesen hastalıklara karşı çareler bulmaya uğraştım. Fakat benim fakir fukaranın imdadına koşacağım bir sermayem, okul binaları yaptırıp maarifimizin emrine verebileceğim maddi imkânlarım hiç olmadı. Öyle olunca da, bulduğum her fırsatta, dilimin döndüğü, gönlümün elverdiği kadarıyla, eğitimin önemini, iktisadî kalkınmada fert fert herkese düşen görevleri ve dost olma, dost kalma, hoşgörü ve diyaloga açık yaşamının zarureti anlattım. Hem yazı hem de konuşmalarımda herkesi eğitim faaliyetlerine katkıda bulunmaya teşvik ettim. ...Fakat maalesef, Türkiye'deki bu dostluk tablosundan hoşlanmayan dış mihraklar ve onların içimizdeki piyonları önce, toplumu teşkil eden fertlerin birbirlerine karşı güvenlerini sarstı; milletin değişik kesimleri arasına [endişe] ve kuşku tohumları saçtı. Sonra da eğitim ve hoşgörü temsilcileri hakkında akla hayale gelmedik iftira ve tezvirlerle, onların en samimî davranışlarını dahi evirip çevirip hiç olmayacak bir kısım gayelere, hedeflere bağlayarak bütün hayırlı işleri âdeta kundakladı. En olumlu gayretler etrafında şüpheler uyardı; diyalog adına ortaya atılan tekliflerde başka maksatlar aradı. T]ahribin en utandırıcı örneklerini sergiledi.

İşte bu şeytanî gayretler, millet çoğunluğu üzerinde müessir olmasa da, öteden beri marjinal bir kesimi ayaklandırmaya yetti. Ayaklandılar ve 'hoşgörü', 'diyalog', 'sevgi', 'herkesi kendi konumunda kabul etme' ve 'kavgasız bir dünya' gibi kavramlara karşı âdeta savaş ilân ettiler. Yüreklerdeki ümitleri sarstı, insanların birbirine karşı güven ve itimadını yıktı, toplumun değişik kesimlerini birbirine bağlayan esasları yerle bir ettiler." ²⁷⁷

"Beni, Türkiye'yi ele geçirmeye çalışmakla suçladılar. Ben, dünyevî hiçbir şeye talip değilim; dünyanın sultanlığını tek-lif etseler, gözümü o tarafa çevirip bakmam. ...[H]ayatımda hiç düşünmediğim, rüyalarıma bile girmemiş ve hülyasını bile kurmadığım gayelerle beni suçluyorlar! Fakat [aslında], bu suçlamaların arkasında, hem İslâm'a düşmanlar, hem de yolsuzluklardan sıyrılmış, meselelerini halletmiş ve dünya muvazenesinde gerçek yerini almış bir Türkiye istemiyorlar. Türkiye'nin şu an içinde bulunduğu durumda olması, kendi maksatlarını gerçekleştirmede onlara daha muvafık geliyor." ²⁷⁸

54- Hareket, bugüne kadar herhangi bir hukuki kovuşturma sonucu ceza almış mıdır?

"Hayır!" FGH'nin kısa ve kesin yanıtı bu. Peki ama onun şahsından ve ilham verdiği hareketten neden bu kadar endişe duyuluyor? Duyuluyor, çünkü sivil toplumun güçlenmesi ve iradesini beyan etmesi, devletin ana aktör olduğu siyasal zeminin daralması demek. Şimdiye dek ya devlet erkini kullanarak ya da devlet üzerinden siyasete katılan kesimlerin tüm etkinliği ve ayrıcalıkları sona erecek. Bu endişe az buz bir direnç yaratmıyor. Aslında söz konusu direnç sadece Gülen hareketine karşı sergilenmiyor. Tüm etkili sivil toplum örgütleri, devletin veya devletle bağlantılı siyasal örgütlerin saldırı ve baskısına maruz kalıyor. İstanbul iş çevreleriyle ilintili, dolayısıyla devletin tüm makbul kimlik tanımlarına uygun elit bir tabakanın kurduğu ve yönettiği bir sivil toplum örgütü olan TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), insan ve azınlık hakları ve anayasal sistem içinde silahlı kuvvetlerin görev ve yetkilerinin yeniden tanımlanması konularındaki

çalışmalarından ötürü 'andıç'lar yedi, tehdit edildi. Tıpkı bağımsız diğer araştırmacılar ve yazarlar gibi...

Gülen hareketinin bir başka niteliği de dindar olması. Türk resmi kimliği Müslüman, hatta Sünni olmak üzerine kuruludur. Ama bu kimliğin yüksek sesle söylenmemesi, özellikle de kamu alanında görünür ve etkin olmaması istenir. Evin mahremiyetine, bayramlara ve özel hayatlara sıkıştırılan din, geleneksel kesimlerin bir niteliği olarak taşrada ve gözlerden uzakta yaşanmalıdır.

Ancak zamanla dindar kitleler, 'laik kesim'in yaşam alanı olan büyük kentlerde, onların çocuklarının gittikleri okullarda, hele hele devlet görevlerinde arz-ı endam ettiklerinde alarm zilleri çalmaya başladı. Cumhuriyet'in güzide evlatları, başka dünyadan gelmiş gibi gördükleri 'tuhaf giyimli' (aslında bir kuşak önceki aile büyükleri gibi giyinen), ikide bir namaz kılan, sürekli dine gönderme yaparak konuşan bu insanlardan ürktüler. Oysa onlar, güzidelerin yaşamlarını geçirdikleri birkaç kent dışında görmedikleri ülkelerinin 'öteki yüzünde' yaşamaya devam eden kendi vatandaşlarıydı. Onlar, yetersiz yönetimlerin geliştirmek için pek de çaba sarf etmediği yörelerin geleneksel insanlarıydılar. Üstelik sayısal olarak çoğunluktular.

Laik kesim, hayatı onlarla paylaşmak istemedi. Onların ekonomik olarak güçlenip iktidara ortak olmasını, hukukla pek bağdaşmayan (ama mevcut yasalara uygun) yargı kararlarıyla ve çeşitli idari tasarruflarla, hatta askeri darbelerle engellemeye kalktı. Medya da bu faaliyetlere ortak oldu. Bu olumsuz tablodan kaçınılmaz olarak Gülen hareketi de nasibini aldı.

Bütün bunları FGH de biliyor ama yine de sormaktan kendini alamıyor:

"Geçmişimdeki hangi hareketim, hangi sözüm ve hangi yazım böyle bir endişeyi [doğurmaktadır]? ...45 yıldır halkın içinde olup yayınlanmış ...[onlarca] kitabı, yüzlerce makalesi, şiirleri, bini çok çok aşan vaaz ve yine çok sayıda konferansları bulunan, bütün bunlara karşılık, hakkında kesinleşmiş hiçbir mahkûmiyet kararı olmayan bir insan hakkında böyle bir hükme varmak hangi insaf, hangi vicdan, hangi mantık ve hangi hukuk anlayışıyla izah edilebilir?" ²⁷⁹

1971'de İzmir Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklanması hatırlatıldı. Eğer zamansa olayı kendi penceresinde gördüğü biçimde anlatıyor:

"Sıkıyönetim, adı üzerinde olağanüstü hal demektir ve mahkemeleri olağanüstü mahkemelerdir. 1971 Muhtırası'ndan sonra tutuklanmamızın sebebini, dönemin İzmir Sıkıyönetim Mahkemesi Savcısı, 'Solculardan o kadar insan tutukladık ve cezalandırdık. Dengelemek için, sizden de birkaç kişiyi almışsak ne olmuş?' şeklinde açıklamış[tır. D]aha sonra, hakkımda alt mahkemece verilen ceza kararı, Askerî Yargıtay tarafından bozulmuş ve yeniden görülmekte olan dava, o sırada çıkan umûmî af sebebiyle düşmüştür. Bu durumda, hukukun temel prensibi 'suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz' olduğuna göre, herhangi bir mahkûmiyetimden söz edilemeyeceği ortadadır." ²⁸⁰

Sonra ilginç bir yorum yapıyor:

"[H]ayatının en az 40 yılı adeta yakın takip altında geçen, bu süre zarfında hakkındaki onca isnada, iftiraya, suçlamaya ve yalan yanlış yayınlara rağmen, hiçbir mahkûmiyet kararı bulunmayan bir insanın gelecekte, geçmişine tamamen ters şeyler yapabileceği endişesi varit ise bu durumda, bu ülkede kendisinden endişe duyulmayacak insan yok demektir. ...Kaldı ki bana bu isnadı yapanların geçmişlerinde devlet ve rejim karşıtı pek çok faaliyetleri ve mahkûmiyetleri bulunduğu gibi, şu andaki halleri bile şaibelidir." ²⁸¹

İlginçtir, FGH bunları söylediği zaman Ergenekon davası açılmış; kendilerini vatanın sahibi, devletin muhafızı olarak gören ve halkının büyük kesimini düşman ilan eden kişi ve grupların kirli çamaşırları ortaya dökülmemiştir. Acaba Gülen'in sözleri 'kendini kanıtlayan bir kehanet' miydi?

Hadi buraya kadar anlatılanlar şahsıyla ilgili; ya harekete ait olan kurumlar, özellikle okullar konusunda ortaya atılan iddialar? FGH bu konuda da şunları dile getiriyor:

"[Her] dönemde belli bir kesimin [dönemin] hükümeti üzerinde ...ağırlığı oldu ve bu müesseselere karşı ciddi bir takip, teftiş ... bombardımanı yaşandı. ...Gece yarısı baskına maruz kaldık.

Hatta kızların kaldığı yurtlarda onların dolaplarını didik didik aradılar. Yastıklarının altına baktılar, yatakları kaldırdılar baktılar, ne zaman teftişin yapılacağını bilemedik. ...Ama şimdiye kadar, Türkiye'deki Milli Eğitim kanun ve mevzuatına muhalif hiçbir şey görmediler. Büyük küçük hiçbir talebenin olumsuz bir ifadesine şahit olmadılar. İfade almalar oldu. Ciddi kontroller oldu, dinlemeler oldu, defterlere bakmalar oldu, bilgisayarlara girmeler oldu, her şey didik didik arandı, hiçbir dönemde olmadığı şekilde arandı; fakat kanuna, mevzuata, demokrasiye, cumhuriyete, laikliğe ters bir kelimenin binde bir parçası kadar bile bir şeye rastlanmadı. O zaman ne diyorsunuz siz? O okullar için de ne diyorsunuz? İşte devlet kontrol ediyor. Devlet teftiş ediyor, devletin okuludur, Milli Eğitim'in kontrolü altındadır." ²⁸²

FGH'nin değerlendirmesi böyle. Aksi fikirde olan ve onun sözlerinin tersine bulgular sergileyen çevrelerin yasal delillerini buraya 'cevap hakkı' olarak eklemek gerekir. Ama idari soruşturmalardan ve yargı kararlarından gelen somut bir itiraz olsaydı bu okullar çoktan kapatılırdı. Öte yandan, yabancı ülkelerdeki okullar bir de o ülkelerin otoritelerince denetleniyor, haber alma örgütlerinin gözaltında tutuluyor. Bizim topu topu 2500 kişi kalmış Rum topluluğumuza ait Heybeliada Ruhban okulunu ulusal refleks ve 'ağır kuşku' nedeniyle hâlâ kapalı tuttuğumuz düşünülecek olursa Gülen okullarının başka ülkelerde bunca sene tutunmuş ve oranın elit tabakaları tarafından desteklenmiş olmasının haber değeri olsa gerekir.

55- Doğu-Batı karşıtlığı veya "medeniyetler çatışması" bir fantezi midir? Yoksa bir gerçeklik midir? Eğer bir gerçeklikse, bu çatışmayı hoşgörülü bir birlikteliğe ve birlikteliği işbirliğine nasıl dönüştürebiliriz?

FGH'nin bu soruya verdiği yanıtı aktarmadan önce bilim yazınına "Huntington tezi" olarak geçen ve çok tartışılan konuyu biraz açmak gerekir. Birçok bilim adamı ve teorisyene göre Soğuk Savaş'tan sonra dünyaya insan hakları, liberal demokrasi ve kapitalist piyasa ekonomisinden oluşan yeni bir siyasal düzen egemen olacaktır.

Yani Francis Fukuyama'nın dediği gibi ideolojik çatışmalar son bulacaktır. Bu da Hegel öğretisinin esasını oluşturan diyalektik karşıtlıklarla ilerleyen 'tarihin sonu' demektir.

Prof. Dr. Samuel Huntington ise Soğuk Savaş sonrası oluşan küresel sistemle ilgili düşüncelerinde şu sonuca varmıştır: İdeolojiler döneminin kapanmasına rağmen çatışmaların sonu gelmemiştir. Dünya, kültürel çatışmalarla belirlenen normal durumuna geri dönmüştür ve gelecekteki küresel çatışmaların eksenini kültürel ve dinsel olacaktır. Bu nedenle, 'farklı uygarlıklar' kavramı, kültürel kimliğin en net veya en üstün ifadesi olarak çatışma olgusunu açıklamaya en uygun araçtır.

Huntington 1993 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayınladığı makalesinde kısaca şöyle diyordu: "Başlangıç varsayımım, yeni dünyada çatışmaların ana nedeninin ideolojik ve ekonomik olmayacağıdır. İnsanlığı ayıran çatışmaların ana kaynağı kültürel olacaktır. Ulusal devletler, dünya siyasetinde güçlü aktörler olarak kalacaklar ama küresel siyasette çatışmalar, farklı uygarlık kümelerine mensup uluslar ve gruplar arasında çıkacaktır. Dünya siyasetini uygarlıklar çatışması belirleyecektir. Uygarlıklar arasındaki fay hatları, geleceğin savaşlarının cephe hatlarını oluşturacaktır."

Huntington'a göre Yugoslavya'nın çözülmesi, Çeçenistan-Rusya ve Hindistan-Pakistan arasında cereyan eden savaşlar, Soğuk Savaş sonrası dünyasının uygarlıklar arasında var olan fay hatlarında ortaya çıkmıştır.

Huntington'un bir başka görüşü de yaygın kanının aksine, Batılı siyasal değerlerin evrensel olmadığıdır. Bu safiyene inançta ısrar, yani Batılı olmayan ülkelere demokratik normları ihraç etme isteği, diğer uygarlıklarda tepki yaratacaktır. Ayrıca ekonomik, askeri ve siyasal gücün giderek Batı'dan diğer uygarlıklara kayması çatışmaları arttıracaktır. Huntington'un özellikle dikkat çektiği aktörler ise 'meydan okuyan uygarlıklar'dır ve bunları Hindi-Çin ve İslâm uygarlığı diye tanımlar. Özellikle Çin'in bir süre sonra, diğer ülkeleri kendi nüfuz alanı altına alarak bir 'bölgesel egemen güç' olacağını ileri sürer. Çin kültürü, çoğulculuk ve bireycilik gibi değerler üzerinde yükselmiş Batı kültüründen çok farklıdır. Bu nedenle Çin, Batı için uzun vadede güçlü bir tehdit kaynağıdır.

Huntington ayrıca İslâm uygarlığının son dönemde aşırı nüfus artışı ve yetersiz ekonomik gelişme nedeniyle içeride ve 'İslâm'ın sınırlarında' büyük sorunlarla karşılaşmaya başladığını söyler. İstikrarsızlığın İslâmi tepkiye (Huntington 'kabarma' – 'resurgence' diyor – DE) ve köktenci akımlara yol açtığını belirtirken bunlara, örnek olarak 1979 İran Devrimi'ni ve Birinci Körfez Savaşı'nı gösterir. Huntington bu tezi ileri sürdüğünde El Kaide gibi örgütler ve onların dünya çapında giriştikleri şiddet eylemleri yoktu. Bunlardan sonra Huntington'un tezi Batı'da daha da çok rağbet buldu.

Huntington'un tezinin en tartışmalı yanı, kendi ifadesiyle, "İslâm'ın kanlı sınırları" olduğu iddiasıdır. Bunu birkaç nedene bağlar: İslâm ülkelerindeki aşırı nüfus artışı, özellikle genç nüfus oranının çok yüksek olması. Bir diğer neden de İslâm ülkelerinin Hindi-Çin, Ortodoks, Batı ve Afrika uygarlıklarına komşu olmasıdır. Huntington, İslâmi uygarlığın, potansiyel olarak Çin kültürüne yakın olduğunu; insan hakları, demokrasi gibi değerler alanında Batı ile çeliştiğini, her iki uygarlığın da silahlanmaya önem verdiğini ve diğer uygarlıklarla, özellikle Batı'yla çatışacağını ileri sürer. Dolayısıyla bu iki uygarlığın ittifak yapacağını iddia eder.

Huntington'un asıl tezi, uygarlıklar çatışmasının Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında cereyan ettiğidir. Bu iki uygarlık arasındaki sınırlar, çatışmaların devam ettiği 'kanlı' fay hatlarıdır. Çatışmalar, İslâm'ın Avrupa'ya iki koldan girmesiyle başlar. Batı'daki kol, Müslümanların İberyaya yarımadasını ele geçirmesidir ve asırlar sonra buradan çıkarılmalarına kadar sürer. Doğudaki kol, yani Osmanlı Türkleri'nin Avrupa'yı istilasına ise Viyana yenilgisiyle geriler.

Huntington, Batı uygarlığının temelini oluşturan Hristiyanlık ile İslâm dini arasındaki çatışmayı ateşleyen üç etmen olduğunu düşünür:

- Her ikisi de 'misyoner' dinlerdir. Başka inançtan olanları döndürmeyi amaçlarlar.
- Her ikisi de evrenseldir. 'Ya hep ya hiç' ilkesini benimsemişlerdir. Kendi inançlarının 'en iyisi olduğunu' ileri sürerler.

- Her ikisi de 'teleolojik' dinlerdir. Kendi değer ve inançlarının kâinatın varlık nedenini; insan varlığı ve yaşamının amacını içerdiği ileri sürerler.

S. Huntington'un tezlerinin özeti budur. Tabii her teoriyi olduğu gibi bunu da eleştirenler olmuştur. Bunlardan biri Hintli Amartya Sen'dir. Sen, "Kimlik ve Şiddet: Kaderin İllizyonu" adlı kitabında, uygarlıkların kaçınılmaz olarak çatışacağı tezine karşı çıkar. Ona göre çatışma, insanların birbirlerini sadece tek bir kimlikle, örneğin Hindu veya Müslüman olarak tanıdıkları zaman çıkabilir. Oysa insanların birden fazla kimlikleri ve sosyo-kültürel bağlılıkları vardır. Örneğin bir kişi Hindu, kadın, mimar, anne, belediye meclis üyesi, sanatçılar derneği üyesi, parlamenter, birinin kızı vs. olabilir. Bunların hepsi bir kişinin kimlik alanını oluşturur ve kişi her bağlılık alanında başkalarıyla ortak bir yaşam sürdürür. Bunlarda esas olan çatışma değil uzlaşmadır.

Paul Berman ise "Terror and Liberalizm" kitabında "dinler ve kültürler arasında artık kesin hatlar veya engeller yoktur, dolayısıyla kaçınılmaz bir çatışma olması beklenmemelidir" diyor. Bütün kültürler bir ölçüde birbirlerine nüfuz etmişlerdir ve farklı dinlere mensup uluslar ortak insani değerleri veya yaşamsal çıkarları paylaşmaktadırlar. Öyle olmasaydı ABD ve Suudi Arabistan müttefik olabilirler miydi? Berman'ın ilginç bir tespiti vardır: Birçok aşırı İslâmcı ya okumak ya oturmak amacıyla Batı dünyasında uzun süreler geçirmiştir. Bu nedenle çatışmanın nedeni, kültürel veya dinsel kimlikten ziyade felsefi, siyasi eğilimlerdir.

Bu kitabın yazarı dâhil, birçok eleştirmen, Huntington'un aksine, sosyal değerlerin sanıldığından daha kolay yayılabileceği, benimsenebileceği ve değişebileceği (şekil değiştireceği) inancındadırlar. Örneğin, Tayvan, Türkiye, Güney Kore, son dönemde Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu ve Latin Amerika ülkeleri demokratik yönetimlere sahip olmuşlardır. Ama Batı ülkelerinin hatırı sayılır bir bölümü hâlâ anayasal (meşruti) monarşilerle yönetilmektedir.

Huntington'un tezine en ağır eleştirilerden biri Edward Said'den gelmiştir. "Budalalıkların Çatışması" adlı yazısında Said, Huntington'un uygarlıkları sabit ve hiç değişmeyen değerler ev-

reni olarak görmesinin, onun kültürler arasında var olan (ve hep var olmuş bulunan) dinamik alışverişi ve karşılıklı bağımlılığı anlamasını engellediğini ifade eder. Huntington'un düşüncesi kültür dünyaları arasındaki uyum ve uzlaşmadan çok çatışma ve anlaşmazlığa dayanır. Her kültür dünyasının kendi içine kapanmış olduğu tezi haritaya bakılarak varsayılmış bir görüştür ve uygarlık kümelerinin veya ırkların sadece kendilerine has özel bir kaderleri ve psikolojileri olduğu anlayışına dayanır. Bu da "hayal edilmiş" bir coğrafyaya gönderme yapar ki belirli politikaların oluşturulmasını (Batı emperyalizmini) haklı kılar. Müdahaleci ve saldırgan bir öz taşıyan "uygarlıklar çatışması" tezi, Amerikalıların zihninde sürekli bir küresel tehdit karşısında savaş halinde olma psikolojisi yaratmak içindir ve Soğuk Savaş'ın başka araçlarla devam ettirilmesine yaradığı gibi, farklı kültürler arasında köprüler kurulmasını ve uzlaşmaya zemin sağlayacak çabaları da önler.

Başka eleştirmenler, Huntington'un tanımladığı uygarlıkların hiç de bütünlük arz etmediğini, hatta kendi aralarında çatıştıklarını ileri sürmüşlerdir. Nitekim İslâm dünyasının Araplar, İranlılar, Türkler, Pakistanlılar, Kürtler, Berberiler, Arnavutlar, Bosnalılar ve Endonezyalılar'dan oluştuğunu ve bu toplumlarda gerek dini gerekse sosyal yaşamda önemli farklılıklar gözlenebileceğini belirtmişlerdir. Bu da 'uygarlık'ların tüm üyelerini aynı kalıba sokan değer sistemleri olmadığı tezini güçlendirmektedir.

Diğer yandan "Batı uygarlığı" denen alanda yüzyıllarca savaşmış Katolikler ve Protestanlar ile Germen ve Roma geleneklerinden gelen iki farklı kültür kümesi bir arada yaşamaktadır ve sanki bunların arasında hiç uyumsuzluk yokmuş gibi düşünülmektedir. Bu farklılıklara bir de Ortodoks Hristiyanlık ve özellikle bu dinsel iklimde komünizmin uzun süren etkisi eklendiğinde Huntington'un tezi iyice zayıflamaktadır.

Daha gerçekçi düşünürler, İslâm dünyasındaki çatışmaların en temel nedeninin 'modernite' olduğunu, geleneksel sosyo-ekonomik yapıların ve değerlerin moderniteye karşı direnişinden kaynaklanan çatışmaların, dinden kaynaklanan çatışmalardan çok daha önemli ve şiddetli olduğunu ileri sürmektedirler.

Bir başka eleştiri de dinler ve kültürlerarası diyalogun yaman bir savunucusu olan Papa II. John Paul'ün sözlerinde saklıdır: "İslâm veya Hristiyanlık siyasal ve ideolojik amaçlar doğrultusunda yanlış (veya kasıtlı – DE) olarak kurgulanırsa çatışma çıkar."

Ne denirse densin, Huntington'un tezi büyük bir tartışma yaratmış ve aksi tesirini göstermekte gecikmemiştir. Dünya barışını kurmak ve korumak için ciddi girişimler olmuştur. Bu girişimler 'Uygarlıklararası Diyalog' adı altında toplanabilir. Birleşmiş Milletler 2001 yılını Uygarlıklar Arasında Diyalog Yılı ilan etmiştir. Çok kişi bu kavramı o dönemde İran Cumhurbaşkanı olan Muhammed Hatemi'ye atfeder. Oysa seneler önce FGH, bu konuda Batı dünyasına öncülük eden Papa II. John Paul'ü ziyaret etmiş ve işbirliği yapılması önerisini götürmüştü. Gülen hareketi de bu girişimin Müslüman ayağı olacaktı. Bu arka planın hazırlanmasından sonra 2005 yılında Birleşmiş Milletlerin 59. Genel Kurul toplantısında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile İspanya Cumhurbaşkanı José Luis Rodríguez Zapatero ortak yönetiminde bir girişim başlatıldı: 'Medeniyetler İttifakı'

Bu girişimin amacı, aşırılığı ve köktencilliği önlemek için farklı toplumların ortak hareket edecekleri bir birliktelik oluşturmaktır. Özellikle Batı ve İslâm ülkeleri arasında dinsel ve kültürel değer farklılıklarından kaynaklanan gerilimleri ve kutuplaşmayı önlemek murat ediliyordu. Bu konuyu, Uygarlıklararası Diyalog Yılı etkinliklerini yönetmek için görevlendirilen eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Giandomenico Picco'nun kulaklara küpe olacak bir sözü ile tamamlayalım:

"Tarih adam öldürmez. Din, kadınların ırzına geçmez. Kanın saflığı binaları havaya uçurmaz. Kurumlar kendi kendine zafiyete düşmez. Bunları sadece (tekil veya toplu halde –DE) bireyler yapar."

Bu değerlendirmeden sonra, kişisel girişimleri, düşünceleri ve hareketinin faaliyetleriyle bu konuda bir hayli yol alan FGH'nin görüşlerine başvurabiliriz:

"Huntington'ın iddia ettiği medeniyetler çatışması meselesine gelince: Bu türden iddialar[da], gelecekle alâkalı gerçekçi de-

gerlendirmelerden daha çok, dünya hâkimiyetini elinde tutan güç adına yeni hedefler belirleme ve bu hedefler çerçevesinde kamuoyunu şartlandırma gayesinin güdüldüğü kanaatindeyim. Sovyet bloğu dağılıncaya kadar, bir Doğu-Batı veya NATO-Varşova çatışması etrafında parçalanın insanlığın düşüncesi, bu defa da yeni bir sunî düşman üretilerek, din ve kültür farklılığı üzerinde bir medeniyetler çatışmasına hazırlanmakta ve böylece hâkim bloğun [egemenliğinin] devamı için yeni bir zemin oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Aslında bugüne kadar çatışma hep bazı güç merkezleri için arzu edilen bir şey olmuştur. Yani sık sık var olduğu vehmedilen ve büyük bir tehlike gibi gösterilen gerçekten daha çok hayalî bir düşmana karşı, kitleler alarma geçirilmiş ve bu şekilde yığınlar savaşın her çeşidine hazır hale getirilmişlerdir.

Aslında dünden bugüne ister Hz. Musa ve Hz. İsa (as) ile temsil edilmiş olan dinler, ister Hz. Muhammed (sas) ile temsil edilmiş bulunan, Allah'ın razı olduğu hiçbir ilâhî din, çatışma temeline oturmamıştır.[O]turmak şöyle dursun, bu dinler ve hususiyle de İslâm yeryüzünde fitneye, fesada, çatışmaya, zulme ilan-ı harp etmiştir. İslâm sulh, güven ve esenlik demektir. Dolayısıyla, sulhun, emniyetin ve dünya barışının esas olduğu bir dinde, savaş ve çatışma gibi şeyler arızîdir. ...İslâm, savaşı insan tabiatının yol açtığı tabîî ve arızî bir hadise olarak ele almış, onu dengelemek için de kaideler koymuş ve onu sınırlandırmıştır. Meselâ, 'Bir topluluğa, bir millete olan kininiz, sizi adalet[ten] alıkoymasın' buyurarak, adaleti ve cihan sulhunu esas almış; modern hukuk sistemlerinin de kabul ettiği, dinin, canın, malın, neslin ve aklın korunması hususunda [ilkeli bir savunma] sathı oluşturmuştur.

Buna karşılık Hıristiyanlık, ta baştan mücerret bir sevgi dini olma[sına rağmen] bir insanlık realitesi (sosyal-siyasal olgu-DE) olan savaş konusunda kaideler koymamakla, dünya savaşlarının, Yüzyıl Savaşları gibi daha başka savaşların, Nagazaki ve Hiroşimaların meydana gelmesine mani olamadığı gibi, bunların çok fazla kanlı ve birer fecaat halinde tecelli etmesine de âdeta tersinden katkıda bulunmuştur. Evet, Batı tarihi, İslâm'ın ta başında Mute ve Yermuk'la başlayan, Haçlı

seferlerinde ve onu takip eden süreçte devamlı İslâm'a karşı saldırılarla ve hatta kendi içinde savaşların tarihi olagelmıştır. Huntington ve benzerlerinin geleceğe bakış açıları da aynı [zihniyetin] ürünü olup, aynı ruh haletini yansıtmaktadır.

Biz, Allah'ın lütuf ve keremiyle şimdilerde başlayan ve bir ölçüde bütün dünyaya yayılma istidadı gösteren hoşgörü ve diyalog esintilerinin devamı için elimizden geleni yapmaya çalışacak ve inşallah tahmincileri yalan çıkaracağız. Zira biz inanıyoruz ki bu meltemler öldürücü silahları, mekanize birlikleri ve daha başka pek çok olumsuzlukları alt edecek güçtedir. Plânı çok eskilere dayalı bu yepyeni mesajın toplumun her kesiminde ifade edilip sahneye konulması, günümüzün muhabbet fedailerine (Gülen hareketine – DE) bir ilahî iltifattır. Bu açıdan da diyoruz ki hoşgörü ve diyalog, ülkemizde en iyi bir şekilde temsil edilmeli ve bu konuda mutlaka bütün dünyaya örnek olunmalıdır. Asya, Allah'ın inayet ve keremiyle bu hususta dirilirse, bütün bir dünyanın onun etrafında kümelenmesi hayal olmasa gerek. Bu da, insanlığa, çatışma değil, temelde aynı değerlere oturan ilâhî dinlerin, bu temeller etrafında bir araya gelmesine sebep olacak ve insanlık, kıyametten önce inşallah yeni ve kutlu bir bahar daha yaşayacaktır.”²⁸³

FGH'nin bu konuda kendine biçtiği rolse şöyle:

“Fakiri, dünya çapında bir diyaloga şevklendiren, ...insanın bizzat yaratılışında var olan... kerem ve güzelliştir. Mayası iyilik ve güzellikle yoğrulmuş olan insanlığın, bir gün bu mayanın gerektirdiği, zorladığı çizgiye geleceğine inancım da, ümidim de tamdır. Şu anda, savaşlardan, çatışmalardan, akan kanlardan, işlenen zulümlerden bıkmış olan insanlığın evrensel bir diyaloga ve barışa hazır olduğuna ve böyle bir diyalog için konjonktürün müsait bulunduğuna, bu kutlu gaye için, eğer biz yanlış adım atmazsak, tam [da uygun] nokta da bulunduğumuza inanıyorum...”

Düşmanlıklar üzerinde, kavga zemininde ve başkalarının gündemine karşı sürekli tavır alarak ve [tepkisel] davranarak müspet hiçbir şey yapılamayacağı ortadadır. Bu bakımdan ... insan, [ortak] medeniyet değerlerinin de en azından gaye olarak ön plana çıktığı günümüzde, meselelerini ancak konuşarak

halledebilir. Bu da diyalog demektir. Bizim için eskiden beri varit olan, fakat dünyanın Demirperde'nin yıkılmasından sonra keşfettiği bir gerçek var ki gelecek asırda dinler çok söz sahibi olacaktır. Bu, insanların yürüdüğü tabîî bir hedeftir. Şu anda, İslâm ve Hristiyanlık, dünyada en fazla müntesibi olan iki dindir. Budizm ve Hinduizm'in de çok sayıda müntesibi vardır. Yahudilik, müntesiplerinin sayısı itibariyle küçük gibi görünse de, etkilidir. Dolayısıyla, [günümüzde] evrensel bir dirilişin, sulhun ve barışın bu dinler arasında, önce ortak noktalarda başlayacak bir diyalogdan geçeceği [olgusu] karşımızda durmaktadır. Böyle bir diyalogda geç kalındığı bile söylenebilir.

Biz, kendi değerlerimizden şüphe etmiyoruz ve kimseye iltihak teklifinde bulunmadığımız gibi, kimsenin aklından da bize böyle bir teklifte bulunmak geçmiyor. ...Bundan sonra ise, zihinlerin, kalplerin fethi, ...karşılıklı saygı ve sevgiyle kaynaşma ...olacaktır. Gerçek fetih budur. Toprak elde etmek değildir. İşte, bu hissiyatla Sayın Papa ile görüşmemiz tabîî idi...

Tarihin hiçbir döneminde böylesi kolay bir yakınlaşma, kaynaşma ve karşılıklı kabul olmamıştır. Bu da, ümitlerimizde haksız olmadığımızı gösteriyor. Siyasî ihtiraslar ve tarihî düşmanlıklar, daha çok dünya menfaatlerini paylaşma üzerinde cereyan ediyor. Biz, hiçbir zaman bir dünya nimeti paylaşımı kavgasında olmadık. Dünyevî hiçbir şeyde gözümüz yok ki bazılarına rakip olalım ve onlarla zıtlaşalım. Uhrevî menfaatler ise ışıktır gibidir, manevîdir, paylaşmakla asla tükenmez. Güneşten 6 milyar dünyalı istifade ediyor ve birinin istifadesi başkasına mani olmuyor. Manevî kazançlar da böyledir. Dolayısıyla, bugün siyasî ihtiraslarla hareket edenler, dünyevî en küçük bir beklenti içinde olmadığımızı görecek ve inşallah, siyasî ihtirasların kimseye bir şey kazandırmadığı anlaşılacak ve gerçek zenginlik keşfedilecektir."²⁸⁴

56- İslâm toplumları küreselleşme karşısında başarılı bir sınav verdiler mi? Veremediyse neden?

FGH'ye göre bu sorunun yanıtı oldukça açık. Müslüman ülkeler küreselleşmeye hazırlıksız yakalandılar ve gelişmeleri yakından izleyip sürecin doğasına uygun refleksler geliştiremediler. Bu za-

fiyetin bir boyutu yapısal sorunlardı ki yeterince gelişmemekle ilintiliydi; diğer boyutu İslâm entelektüellerinin öncülük ve yol göstericilik konusunda yeterince etkili olamamalarıydı.

İslâm dünyasında neden etkili entelektüel akımlar veya yeterince entelektüel çıkmadı sorunsalına FGH, bir entelektüel tanımıyla yaklaştı:

“[Entelektüel, dünyada, kendi varlığının şuurunda olan, varlığı doğru okuyup doğru yorumlayan, içinde yaşadığı çağın farkında ve her zaman onunla hesaplaşmasını bilen, bildiklerini de gerektiğinde tereddüt etmeden seslendiren aydın insan”dır.²⁸⁵

Gülen, İslâm dünyasında bu tanıma uyan entelektüel sayısının azlığını kabul ediyor, sonra görüşünü daha da açıyor:

“İslâm dünyasındaki bu[gün görülen] gerileme ve durgunlaşma sadece ona mahsus bir keyfiyet değildir. Tarihte, dünü çok parlak, bugünü derbederlik ve perişanlık örneği pek çok millet gelip geçmiştir ve gelip geçecektir. ...[B]u husus, umum milletlerin kaderi gibidir. Ateşin, parlayıp çevresine hararet verdikten sonra sönmesi, kullanılan nesnelerin kullanıla kullanıla paslanıp eskimesi, dünyaya gelen her ferdin büyüyüp, olgunlaşıp sonra da ölmesi türünden değişik medeniyet ve milletlerin de böyle bir kaderi vardır. Yenilenerek ömürler uzatılmaya çalışılmalıdır, ama böyle bir şeyin şartları da çok ağır olsa gerek.²⁸⁶

Özetle FGH, İslâm ülkelerinin zamanın ruhunu anlamakta ve kendilerini yenilemekte zorlandıklarına işaret ediyor. Peki bu uyumsuzluğun nedenleri konusunda ne düşünüyor?

“İslâmî ruhun üç önemli esası vardır; bunlardan birinin ihmali, belli ölçüde diğer dinamikleri de etkileyerek o ruhu felç eder.”

Söz konusu esasları üç kategoride özetliyor:

- 1) “[T]edvin (metinleri bir araya getirip tertipleme – DE) döneminde olduğu gibi dinî ilimleri temel kaynaklara dayanarak çağın idrakine göre yorumlama.”
- 2) “[K]elam sıfatından gelen Kur’an ...gibi, kudret ve iradenin [büyük kitabı] sayılan kainatı ve bu muhteşem kitabın tekvinî (yaratılışa ilişkin – DE) emirlerini iyi okuyup değerlendirme.”

3) “[M]adde kadar manaya, cisim kadar ruha, dünya kadar [ahirete] ve fizik kadar metafizik mülâhazalara da açık durarak bütün bu hususlar arasındaki dengeyi koruma.”²⁸⁷

İşte Gülen’e göre bu üç esas ya bütününü veya kısmen ihmal edilmiş ve İslâm ülkeleri yitirdikleri felsefi derinlik ve zamanın ruhunu okuma kabiliyeti nedeniyle uygarlık yarışında geri kalmışlardır. Kendi sözleriyle FGH bu olguyu şöyle ifade eder:

“Bir dünyada akıl ihmal edilmiş, kalb devre dışı bırakılmış, hakikat aşkı ve ilim aşkı sönmüş veya söndürülmüşse orada elit insandan ve entelektüelden bahsetmek mümkün değildir.”²⁸⁸

Entelektüellerin fikir önderliğinden mahrum kalan ülkelerin gerileyeceği görüşüne FGH bir de zenginlik ve gücün körleştirici etkisini ekler:

“İslâm dünyasının, tıpkı bugünkü Batı gibi parlak bir dönemi olmuştur. Böyle bir dönemin artıları yanında, bazı hayati dinamikler ihmal edilince eksilerinin olması da söz konusudur. Bazen, maddeten güçlü olma kendini salmaya; işleyen bir nizam ve sistem sezilmedik bir körlüğe; zaferler, muvaffakiyetler yaşam tutkusuna ...[mevcut düzeni ve elde edilen ayrıcalıklı konumları korumaya] sebebiyet verebilir. Böylesine [içine kapanan] bir atmosferin hâkim olduğu coğrafyada entelektüel yetişmez.”²⁸⁹

FGH bu değerlendirmeye bir de günümüz dünyasını belirleyen teknolojinin İslâm toplumlarının dışında oluştuğu gerçeğini ekliyor:

“[B]ugünkü ... ilimler, İslâm ulemasının tetkik, tecrübe ve araştırmalarının semeresi değildir, ...bütününü Batılı anlayışın güdümünde cereyan etmektedir. İslâm dünyasında varlığı yeniden yorumlayacak, kendi düşünce imbiğinden geçirecek ve yeniden vazedecek cins kafalar yetişeceği ana kadar da bu iş böyle devam edeceğe benzer.”²⁹⁰

Özetle, İslâm ülkeleri çağdaş bilime ve teknolojiye kendi katkılarını yapmadıkları müddetçe, Batı’nın belirlediği bir tempoda ve Batı’ya bağlı olarak değişecek ve gelişeceklerdir. Bu da onları -kendi özlerinden uzaklaşmalarına neden olacağı gibi- küresel süreçleri etkileme yeteneğinden mahrum bırakacaktır.

57- İslâm dünyasında görülen durağanlığı ya da sizin deyiminizle “donmayı” aşmak için içtihat yolunun kullanılmasına ne dersiniz?

“Külfetli ve meşakkatli bir işi meydana getirmek için bütün güç ve takatin kullanılması manasına gelen içtihat, [deyim olarak, meşru İslâmi kaynaklardan] istinbat (bir söz veya kaynaktan gizli manayı ortaya çıkarmak – DE) yoluyla... ‘müçtehit’[in gerçekleştirdiği mesaidir.] ...Temelde içtihadın iki şartı vardır. Birincisi, ahkâma [ilişkin] umum [meşru İslâmi] delilleri bilmek; diğeri de o [delillerin] ruhuna nüfuz edecek zekâ ve fıkıh mantığına sahip bulunmakt[ır.] ...Bu itibarla ehlinden sadır olan ve [zaman ve mekâna uygun olan] içtihat muteberdir. Aksine ise itibar edilmez. Ayrıca bazılarının zannettiği gibi içtihat yalnız kıyastan ibaret de değildir. Kıyas yoluyla olabileceği gibi şerî nassların (Kurân-ı Kerim veya Hadis-i Şerif’te bir iş ve mesele hakkında açık olan hüküm – DE) delaletinden, ima ve işaretlerinden, [yani] Kitap ve Sünnetin [lafzından ve ruhundan çikarsanabilir.]”²⁹¹

FGH’ye göre bu gereklidir de, çünkü:

“En son ve evrensel bir din olan İslâm[’ın], farklı zaman dilimleri ve değişik coğrafyalarda [yaşayan] insan[ların] karşısına çıkacak problemlere çözüm üretebilmesi için Kitap ve Sünnetin sınırlı naslarından [kalkıp] sınırsız meselelere uzanma[sı]nın farklı bir unvanıdır. Efendimiz döneminde başlayıp, hususiyle de hicrî üçüncü ve dördüncü asırlarda, bu mübarek faaliyet, [yani] içtihat, re’y (görüş, hüküm – DE), istidlal (delil getirmek – DE), kıyas, istinbat (derin tetkik ile gizli anlamları keşfetme – DE) unvanlarıyla hep işletilmiş, dinamik bir sistem olan İslâm’ı ...sürekli canlı tutulabilmiş ve çok bereketli olmuştur.”²⁹²

Bu açıklamayla FGH içtihadın; dinsel kuralların ve meşru dinsel kaynaklardan türetilen yorumların İslâm toplumlarının değişime uymalarını, dinamizmlerini sürdürmelerini ve yeni ihtiyaçları karşılayabilecek esnekliğe kavuşmalarının temel aracı olduğunu savunmaktadır. Nitekim İslâm toplumları bu dinamik değişim aracını ve onun sağladığı esnekliği yitirdikten sonra gerilemenin ve ‘zamanda donmanın’ başladığını ileri sürmektedir:

“İslâm dünyasına has çok zengin ve fevkalâde orijinal ...hukuk kültürü[nün], ...bu aktif sistemin hayattan kısmen d[e] olsa dışlanması, diğer yandan da o eski cevval dimağların ... [feyizli] ruhların ...yerini, bir kısım akletmeyen/edemeyen, muhakemesi kıt, Kur’an ve Sünnet bilgisi [sığ], ilhama kapalı liyakatsizler[in] al[ması neticesinde] içtihadın o velûd (doğurgan- DE) makamı da taklide, ezberciliğe ve şablonculuğa kaldı.”²⁹³

Gülen, içtihat kapısının kapanmasına yol açan başka etkileri de belirtir:

“[S]iyasî baskı, iç çekişmeler, bazı batıl ve sapık cereyanlar ... [İçtihadı] maksat dışı noktalara çek[t]i. [Ya da] eskilerden tevârüs edilen o bereketli mirasa güvenilerek ‘dahasına gerek yok’ den[d]i... [Bir de] sapık cereyanlara karşı uygulanan tehditlerin bazen [parlak] ve kabiliyetli müminlere de uygulanması evvelâ içtihat ruhunun kaybolmasına, sonra da o kapının kapanmasına sebebiyet ver[di.]”

Değişimi ve yenilenmeyi sınırladığı için, içtihat kapısının kapanmasını esefle karşılarken aynı zamanda bunun amaçlanmasa da hayırlı bir sonuç doğurduğuna işaret ediyor:

“Aslında o kapıyı kimse kapamadı, dini heva ve heveslerine göre yorumlayanlara meydan vermemek ve ehliyetsiz kimse-lerin çıkarlarını [doğru yol diye] göstermemeleri için bir kısım hakperest ulemanın o istikamette küçük bir arzuları olsa da o kapı kendi kendine ehil [olmayanların] yüzüne kapandı. İctihat edecek evsafıta insan yetişmeyince içtihadı karşı çıkanlara hak vermemek de mümkün değil. ...[B]ütun bunlara rağmen İslâm dünyasında şimdilerde din ve diyanet adına göze çarpan diriliş[in], ...çok yakın bir gelecekte ehil ve liyakati olanların o kapıyı açmalarıyla noktalanacağı ümidini beslemekteyiz.”²⁹⁴

Yüz yüze konuşmamız sırasında, bu noktada “Siz bir müçtehit misiniz?” diye sorduğumda gülümsedi ve “Değilim, ama gördüğüm zaman bir müçtehidî gözünden tanırım” diye muzip bir yanıt verdi.

İslâm toplumlarının kendi bilim insanlarıyla, düşünür ve teologlarıyla dünyayı ve kendilerini, Batı’nın bilimsel paradigmaları ve

düşünce kalıpları dışında yorumlamalarının vaktinin geldiğini ileri süren FGH, yeniden işletilmeye başlayan içtihadın yepyeni sentezler ve düşünce akımları doğuracağına inanıyor:

“Mevsimi gelince ...ciddi bir sorumluluk duygusuyla kendi aralarında değişik ilim dallarında uzmanlaşmış [insanlardan oluşan] içtihat heyetleri[nin], din şûraları teşkil ederek o boşluğu dolduracaklarına inancım ...tamdır.²⁹⁵

58- İslâm âlemi, dinin birleştirici insancıl özünü unutup inancı siyasetin yedeğine verdiği için mi istikrarsızlık ve gerilik içindedir?

Bu soruyu yanıtlarken sorunun ima ettiği olumsuzluk karşısında FGH'nin duyduğu memnuniyetsizlik çok açıktı. İlk aklına gelenleri, “iman eksikliği” ve “ufuk darlığı” diye sıraladıktan sonra şunları ekledi:

“İslâm dünyası, var olduğu günden bu yana, tarihin hemen hiçbir döneminde, şu andaki [perişanlığı] ölçüsünde bir talihsizlik yaşamamış ve bilebildiğim kadarıyla, bu seviyede asla ufkunun gerisinde kalmamıştır. Bundan daha kötüsü de, ...bugün bulunması gerek[tiği] ...nokta ile durduğu meşûm yer arasındaki mesafeyi görüp değerlendirebilecek durumda ...değil.

[Buna rağmen] olabildiğine rahat, ...ne fikir sancısı, ne yapıcı bir düşünce, ne niyet, ne de gönülden kopan bir heyecana sahip, ...ve yarınlar adına -cismânî arzuları müstesnâ- ne bir emeli var ne de endişesi. [K]imi yerde [zalimlere hizmetkârlık] yapıyor; kimi yerde modern bir dilenci; kimi yerde [yoksulluk] pençesinde kıvrım kıvrım; kimi yerde de cehâlet ve bağnazlıkla sürüm sürüm...

İslâm dini, [inanlarına], faziletli olmayı, onurlu yaşamayı, ilme açık durmayı, varlığı güzel okumayı, kâinat ve eşyâyı didik didik etmeyi, [dini] emirleri [olduğu kadar dünyevi işlerde yaratıcılığı] ...da en mükemmel şekilde yorumlayıp değerlendirmeyi emrediyor. ... [Ama kimin]...umurunda[?]

İnsan, İslâmî dinamiklerin güç ve zenginliğine bakınca, her yanıla mamur iller, cennetlerin izdüşümü kentler, ...köyler-

kasabalar, mutlu ve ümitli insanlar, hakikat aşkıyla gerilmiş araştırmacı ruhlar, ilim sevdasıyla kitaplar ve laboratuvarlar arasında gelip giden [insanlar] ...görmek istiyor. ...[A]ma ne acıdır ki, görülen şeyler, görülmesi arzu edilenlerin tam aksine: Şimdilerde, bu koskoca coğrafyada, ne bir zamanlar cihanı baştan başa imar eden o ruh ve mana mimarlarına denk birkaç düzine entelektüel, ne de yıkık dökük yanlarımızı tamir edecek birkaç çırak göstermek bile mümkün değil.

Oysa bu dinin mensuplarının, imanı, azmi, kararlılığı ve yarımlar adına orijinal projeleriyle âleme rehberlik yapacak ve günümüzün problemlerini çözecek bir konumda ve kıvamda olmaları beklenirdi... Beklerdik ki adalet, hukukun üstünlüğü, inanç ve düşünce hürriyeti telaffuz edildiğinde herkesin hayalinde bu dünya tüllensin; ama, ya şimdi öyle mi?

Hayır, ne gezer! [A]dalet peylenebilen meta gibi... [H]ukuk kaba kuvvetin vesâyetinde ve gücü zayıfları ezmeye yeten bir tahakküm ve tasallut vasıtası; hürriyet, kardeşlik, eşitlik henüz görebilme bahtıyarlığına eremediğimiz ...meçhul[ler]. İnsana, insanî değerlere saygı, konferansların, panellerin bir türlü gün yüzü görmeyen yaldızlı konuları.”²⁹⁶

FGH bu olumsuzlukları yukarıda siyasi ve toplumsal lider yokluğuna, aşağıda da toplumun yenilgiyi kabullenen ruh haline bağlıyor. Kucaklayıcı ve sürükleyici lider yokluğunu, toplumun herkesi içine alacak bir siyasal ve hukuki kimlikten yoksun olmasına bağlıyor. Bugün süren anayasa tartışmalarını ve bir türlü herkesin kendisini içinde bulacağı ve can-ı gönülden benimseyeceği bir anayasa yapamamamızı, asgari müştereklerimizi yitirmemizle ve onların yerine ortak değerler üretemememizle ilişkilendiriyor. Bu nedenle fertleri ve içinde barındırdığı toplulukları temsil eden bir ulus olamayıp paralel topluluklar halinde yaşadığımızı dikkat çekiyor ve bunun sakıncalarını ima ediyor:

“[İ]limde, teknolojiye, sanatta, ticarete gerilerin gerisinde bulunduğu[muz] da ayrı bir gerçek. Dünyadaki itibarımız da onun gibi bir şey, ...bunca olumsuzluklara rağmen bari birbirimizle barışık olsaydık; heyhât! [Üstelik, olumsuz] şeyler üretiyor[uz]: Kin, nefret, [aldatma] iğbirar, birbirini karalama

ve bütün plânlarını düşmanlık üzerine kurma... Evet yıllar var ki ...kendi içimizde hep hasım cepheler oluşturduk; sunî düşmanlıklar, sunî tehlikeler icat ettik; yığınları birbirinin kurdu hâline getirdik ve bir zamanların o mübarek coğrafyasını âdeta gulyabaniler vadisine çevirdik."

Bunları söylerken ne kadar üzüldüğü belli olan FGH, ülke hal-kını bir bütün olarak görmeyip kültürel farklılıkları ayırım veya ayrıcalık konusu olarak algılayan yönetimleri ve dar görüşlü siyasal akımları suçluyor. Ülkemizin insanlarını resmen 'makbul' ve 'sakıncalı' olarak ayırdık ve onlara farklı muamele ettik. Bu yolla adaleti zedeledik, hukukun üstünlüğünü önemsemedik ve keyfiliğin kapılarını hep açık bırakarak otoriter eğilimlerin siyasette etkin olmasını sağladık. Sırf siyasi merkez üzerindeki kontrolün kaybedilmemesi için toplumsal kesitlerin aralarında anlaşıp daha demokratik bir rejim istemelerini engellemek amacıyla nifak tohumlarının atıldığını ibretle izledik.

Merkezi otorite sadece insanları birleştirecek siyasi ve hukuki değerlere değil, inançsal değerlere de mesafeli kalarak demokrasinin gelişmesini engelledi. Tehlikenin dinden veya kültürel taleplerin dile getirilmesinden kaynaklandığına olan inanç, ne dinin toplumsal değişimle paralellik sağlamasına ne de çoğulcu bir rejimin kurulmasına el verdi.

Bugün toplumdaki eziklik ve yeniklik duygusu bir yandan bireyin önünü kesen otoriter yönetimden beslenirken diğer yandan da ekonomik, teknolojik ve hukuki olarak daha ilerde olan Batı'nın toplumsal süreçler üzerindeki yönlendirici ve belirleyici etkisini gösteriyor. Bu durumun yol açtığı 'kuşatılmışlık' ve 'çaresizlik' duygusu şiddetli tepkilere yol açabiliyor:

"Bütün bu olup bitenler karşısında, kim bilir niceleri, 'Artık bu dünyadan hayır gelmez, gelecek bundan daha kötü olacaktır!' diyerek gidip yeis bataklığına gömülü[yo]r; niceleri yaşama ümidini yitiri[yo]r. ...herkes kendi hevâ ve hevesine göre bir dünya kurmaya kalk[tığı]nda... kendi kriterlerine göre ters gördü[kleri] her şeyi yerle bir ede[biliyorlar]... ki bir iki asırdan beri bu talihsiz coğrafyada işler hep böyle cereyan etmektedir."

FGH bu noktada Mehmet Akif Ersoy'un bir mısraına başvuruyor ve "Gazâ namıyla dindaş öldüren biçare dindaşlar"lardan söz ediyor.

Kuşatılmışlık duygusuna karşı dünyanın birçok yerinde görülen şiddet yüklü tepkiyi hiç onaylamamakla birlikte, bunu önlemek için ahlak ve fazilet adına ortaya konan her olumlu hizmeti kuşkuyla karşılayan, bu yolda faaliyet gösterenleri suçlu gibi fişleyen ve "herkesi şakî gören ...tiran bozmaları ve onların şakşakçıları"ndan şikayet ediyor. Onları, "nedense, bir türlü bu koca dünyanın yürekler acısı durumunu görmemek[l]e veya görmezlikten gelmek[l]e" suçluyor ve ekliyor:

"Oysa bu coğrafyada ürperten bir durgunluk var; asırlardır dimağlar bir şey üretmiyor; güç kaynakları [atıl], ...her taraf[ta] işsizlerin, güçsüzlerin [çaresizliği göze çarpıyor.]"²⁹⁷

FGH, çizdiği bu tablodan birlik, dirlik ve istikrar çıkmasının mümkün olmadığını düşünüyor ve bunu aşmak için tek çarenin ortak insani değerler üzerinde uzlaşmak ve söz konusu değerleri yeni bir hukuk ve ahlak sisteminin esası olarak hayata geçirmek olduğuna inanıyor.

Sonra İslâm toplumlarındaki önderliğin zafiyeti ve kanı önderlerinin dünya gerçeklerini izlemede gösterdikleri tembelliği işaret ederek inancın, düşüncenin ve toplum hayatına yön verecek yaratıcı hamlelerin yerleşik düzen ve onun egemen güçlerince engellenmesi sonucu İslâm toplumlarının çağdaş uygarlığa katkı yapacak düzey ve güçten mahrum kaldığını belirtiyor:

"[N]e gariptir ki, O (Peygamber), ümmetine yüzlerce âyet ve hadisle ilmi, hikmeti emredip ısrarla üzerinde durduğu hâlde, birkaç asırdan beri Müslümanlar bunu bir türlü anlayamadı; ilme, mârifete ve sanata karşı hep kapalı kaldılar; kapalı kalmanın da ötesinde, düşünce ve araştırma itibarıyla öylesine kısırlaştı[lar], durgunlaştı[lar] ve kendilerini saldılar ki, gün geldi başkalarının vesâyetine girme bile onları uyarmadı, ... uyanıp göremediler çevrelerinde olup biteni."²⁹⁸

Peki, kurtuluş nerede? Bu karanlık tablo nasıl aydınlanacak? Gülen hareketinin varlık nedeni ve kendisine biçtiği misyon, sanıyorum bu soruya verilmek için hazırlanan yanıtta:

“[B]u karanlık coğrafyada, bizim başka bir şeye değil, yeniden hakikat aşkının, ilim ve araştırma aşkının uyarılmasına, dinin vicdanlara bir kere daha kendi orijiniyle duyurulmasına ihtiyacımız var. Bu dünyayı, şu anda içine düştüğü o korkunç gayyâdan ancak, kendi terbiye sistemimizle yetişmiş zinde dimağlar, aynı iman ve aynı gâyeyi paylaşan Hakk’a adanmış ruhlar; garazsız ivazsız ‘hizmet’ deyip koşan irade erleri ve her türlü gâileyi aşmaya kararlı ilim, mârifet ve azim kahramanları kurtarabilirler; maddî mânevî, dünyevî uhrevî beklentisi olmayan, ilim, mârifet ve azim kahramanları. Bugüne kadar hep onların geleceği ümidiyle yaşadık; sonsuza dek de öyle yaşama niyetindeyiz.”²⁹⁹

Özetle Gülen, kendi düşünce dünyasında, ruhu İslâm ahlakı ile terbiye edilmiş (yani çalmayan, aldatmayan, tüketim alışkanlıklarıyla eşitsizliği büyütmeyen, iltimasla yönetimi çürütmeyen, farklı olana düşmanca bakmayan, çalışan, paylaşan, adil, yeniliklere kapısını kapatmayan), akli bilimin disiplini ile şekillenmiş, araştırmacı ve sürekli keşif peşinde koşan, bu özellikleriyle çağdaş uygarlığa katkı sağlayan ve toplumunun gelişmişlik düzeyini yükselten (uygarlık ortağı yapan) insanlardan oluşan bir toplum düşü kurmaktadır. Bu düşün gerçekleşmesi için yaptığı tavsiyelerin küresel bir dayanışma kümesine (teşkilatlanmaya) yol açtığını henüz daha yaşarken görmesi, seçimlerinin ve benimsediği ilkelerin insanların beklentileriyle örtüştüğünün işaretidir. Gönüllü bir hareket olan Gülen topluluğu, ne yasayla ne de zorla veya siyasi bir zorunluluk sonucu bir araya gelmiştir. Hareketin -tüm baskılara rağmen- gelişmiş ve genişlemiş olması, çeşitli kesimlere mensup insanların Gülen’in teklif ve tavsiyelerinde ortak yararlar bulmalarına ve bu yararların kendi hayatlarına olumlu sonuçlar doğurduğunu görmelerine bağlanabilir.

59- Arap ülkelerinde demokratikleşmeyi ve rejimlerin normalleşmesini engelleyen -en azından bunun mazereti olarak ileri sürülen- İsrail-Filistin sorununu bu kadar çözümsüz kılan sizce nedir? Siz ne gibi çözüm önerileri sunarsınız?

Sayın Gülen bu işin ‘büyük birader’ rolüyle araya giren güçlü devletlerin himmetiyle olmamasını öneriyor. Söz konusu devletler

yeterince tarafsız olmadığı için bu yöntemin şimdiye dek işlemediğini düşünüyor. Ona göre devreye Birleşmiş Milletler girmeli ve meseleye ağırlığını koymalı; her iki taraf da asgari müştereklerde birleşmeli. Mesela Oslo vb. yerlerde kabullendikleri anlaşma şartlarına riayet etmeliler. Daha da önemlisi, bunları sürüncemede bırakmadan hayata geçirmeliler. Aralarında bir mutabakata varmaları da ona sadık kalmaları da kendi başlarına yapmaları gereken bir şeydir ve kalıcı, sürdürülebilir bir barış da ancak böyle sağlanır. Ona göre İsrail-Filistin meselesi dini olmaktan ziyade siyasidir, çözüm yolu da her iki tarafça kabul edilecek siyasi kıstaslar üzerinde uzlaşma sağlanmasıdır.

FGH'ye göre, İsrail-Filistin meselesinin çözümsüz kalmasının bir nedeni de konunun artık ikili bir sorun olmaktan çıkıp bütün bölgeyi, hatta dünya barışını ilgilendirir hale gelmiş olmasıdır. Bir diğer boyut da da bu mücadelede dinin siyasete çekilmesi ve özünden uzaklaştırılmasıdır:

“Filistin’de bazı teşkilatların İslâm’a atfen yaptıkları pek çok eylemi doğrusu kuşkuyla karşılıyorum. Bilhassa FKÖ’nün (Filistin Kurtuluş Örgütü), baştan beri inişli çıkışlı bir çizgi takip ettiği bilinen bir husus. Dolayısıyla bu çizgideki bir mücadelenin Filistin halkına bir şey kazandırdığına/kazandıracağına emin değilim... Bir de ...mesele ...dinî bir meseleymiş gibi ele alınmamalıdır. Çünkü böylesine karışık bir zeminde dinin yanlış anlaşılıp, yanlış alet edilmesi de mümkündür. İkinci olarak, din, hem bölgede hem de dünyada barışa hizmet etmelidir.

Meselenin psikolojik boyutu[nu] da gözden uzak tutmamalıyız. Yani, üzerinde mücadele verilen topraklar hem Müslümanlar, hem Yahudiler, hem de Hristiyanlar için mukaddestir. Tarihte bu bölge, peygamberlerin irşad sahaları olmuştur. Bu peygamberlerin pek çoğu İsrailoğulları içinde gönderilmiş olmakla beraber, onlar dâhil bütün peygamberlere inanmak Müslüman olmanın da gereğidir. Müslümanlar da, Yahudiler ve Hristiyanlar da, bu peygamberleri kabul ederler. Bunun da ötesinde, İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik arasındaki temel ortak noktalar, tartışmalı noktalardan az değildir. Bu sebeple, böyle iç içe geçmiş bir beraberlik, barış içinde bir arada yaşama-

yı gerektirirken, ne yazık ki bazı siyasi faktörler çatışmalara yol açabilmektedir. Bu sebeple, İsrail-Filistin meselesi, beynelmilel hukuk çerçevesinde ele alınıp, bütün tarafları memnun edecek ve temel insanî hakları, hürriyetleri ve [güvenliği] garanti altına alacak şekilde çözüme kavuşturulmalıdır.³⁰⁰

60- Avrupa Birliği ile entegrasyona nasıl bakmaktasınız? “Türk Müslümanlığı” düşüncesi, Türkiye’nin dünyalılılaşması ve Avrupa Birliği üyeliği bağlamında nasıl bir anlam ve önem kazanacaktır?

FGH, AB’nin bir Müslüman ülkeyle ilk kez müzakere sürecine girmesini Avrupa’nın kimliği ve vizyonu açısından önemli bulduğunu söylüyor:

“AB konusunda genelde Türkiye’nin kazançları konuşuldu. Avrupa ülkeleri farkında mı bilemiyorum fakat Türkiye’nin AB’ye ne kazandıracağı çok önemli. Eğer bunun farkında olarak [inat edi]yorlarsa, demek ki inatları salim düşüncenin önüne geçiyor. Aslında bu ilişkide Avrupa’nın, itibarı ve geleceği adına çok önemli kazançları var.

Aydınımız öteden beri Avrupalılaşma peşinde. Tanzimat’la başlayıp Cumhuriyet’le hız kazanmış bir Avrupalılaşma süreci içindeyiz. Bilindiği gibi ilk ciddi anlaşma 1963’te oldu. Akabinde lehte, aleyhte konferanslar verildi. 66-67’li yıllarda dinlediğim çok ciddi insanlar karşı görüşler dile getirdiler. Onların fikirleriyle bugün AB’ye karşı olanların söyledikleri örtüşüyordu. ‘Orası Hristiyan kulübüdür, bize oyun oynarlar, bizi Hristiyanlaştırırlar...

Bugün de bazı Müslümanlar kitap yazdırıp dağıttılar; ‘Gelirlerse, görüntüleriyle, telakkileriyle, din anlayışlarıyla, Allah mülhazalarıyla bize müessir olurlar, gençlerimizi çalarlar’... [dediler]. Avrupalıların da belki fakir olmamız, Müslüman olmamız konularında ciddi endişeleri vardı. Belki kendi dini değerlerine tam güvenleri de yoktu, ama onlar bu endişelerini dışavurmuyorlardı. Bugün aynı endişeleri sürüyor mu bilemeyeceğim, fakat şimdiye kadar bizi alma niyetinde olmadıkları açık.”³⁰¹

Bu noktadan sonra FG analizini sosyolojik boyuta taşıyor:

“Almanya’da asimile (eritilebilir – D.E.) olabilir gibi gördükleri Türk toplumu, orada hem kendi varlığını korudu hem iki üç nesil sonra kendine geldi. Başkalarının tesirinde bir toplumken, şimdi müessir bir toplum olmaya başladı. Çeşitli vesilelerle görüyoruz, dinliyoruz; başka Müslüman toplumlara nazaran hem Avrupa’da hem de Amerika’da Türk toplumuna karşı daha sıcak bir alaka var. Türkleri diğer Müslümanlara göre daha yumuşak buluyorlar. Belki demokrasi, cumhuriyet ve laiklik mülâhazası açısından daha sıcak bakmalarına sebep oluyor, rahatlatıcı bir yanı var. Hatta Amerika ve Avrupa’da Türk Müslümanlığı, Türkiye’dekinden daha çok telaffuz ediliyor.”³⁰²

Tam üyelik sürecinin yavaş ilerlemesine FG şöyle bir yorum getiriyor:

“[AB’ye g]irecek miyiz, ya da ne zaman gireceğiz? Bunlar belli olmasa da tarih verilmesinin Türk toplumunun üzerinde psikolojik etkisi büyük oldu. [Bu h]alihazırdaki hükümetin bir başarısı gibi görünmektedir. Sorgulanacak tarafları elbette vardır, ama politik mülâhazalar şeklinde algılanır diye üzerinde durmak istemiyorum. Aslında bizim AB’ye üyelik adına aldığımız muştudan (müjde) daha ziyade, Avrupalılar bunu bir müjde saymalı, büyük alaka duymalıydılar.

Çünkü [Avrupa’nın etkili olmak istediği bölgelere] hâkim olmak isteyen başka güçler var. Çinliler, ticari rekabet güçleri ve yumuşak davranmalarıyla [buralara] çoktan girdiler. Amerika’nın da, Avrupa’nın da onlarla mücadele etmeye güçleri yetmez. Gelecekte ekonomik [alan]da çok ciddi inkılâpların olacağı muhakkak. Çin o noktada dünyayı tehdit ediyor.

[İşte Türkiye bu noktada Avrupa için] hem Ortadoğu hem de Uzakdoğu’ya köprü vazifesi görebilir. Ortadoğu [konusunda tarihi tecrübesi] çok derin ve zengin olan bir Türkiye’ye Avrupa’nın ihtiyacı var. Kıbrıs’ı AB’ye aldılar, ama Türkiye’nin Kıbrıs’tan çok daha önemli olduğunu değerlendirebilmeleri lazımdı. İşin bir diğer yönü de –mevcut idarelerin başındakiler takdir edemiyor olsa bile– halklara indiğimiz zaman, tarihiyle, toplumdaki psikolojiyle, kredisiyle Türk toplumuna karşı fev-

kalade bir sempati ve alakanın olduğunu görürüz. Geçmişimiz itibariyle de, günümüzde cumhuriyet ve demokrasiyle idare ediliyor olmamız açısından da böyledir. Eğitim faaliyetlerinin olduğu değişik ülkelerde bunu açıkça müşahade ediyoruz. Dolayısıyla AB, ancak Türkiye'yi kazanırsa bölgede bir güç haline gelebilir.

Amerika da bölge[miz]de hâkimiyetini devam ettirmek istiyor. ABD idarecileri, kamuoyuna yansıyan şekliyle Türkiye'nin AB'ye girmesini istiyor gibi görün[uyor]... Bölgede hâkimiyetini sürdürmek isteyen bir ABD, Türkiye gibi bir müttefikini kaybetmek veya onun bir başka güç içinde yerini almasını istemez."³⁰³

FGH, Türkiye-AB ilişkilerini değerlendirirken, ülkesini şu veya bu blogun içinde değil, küresel sistem içindeki çok boyutlu bir konumda incelemek eğiliminde. Ülkesini dünya dengeleri içinde, hatta o dengeleri sağlayan ülkelere biri olarak gördüğünü ileri sürüyor:

"Türkiye, hem [kendine özgü bir] tarih[e], milli ve dini değerler[e] sahiptir, hem de] dini hayat sahasında büyük ölçüde kendi yorumlarını öne çıkaran bir ülkedir. İslâm'ın temel kaynaklarına dayalı esaslar açısından bakılınca da –büyük ölçüde- kendi yorumlarını öne çıkardığı [görülür]. Dolayısıyla [Türkiye'nin] duygu, düşünce, mantık, felsefe ve hayatı yorumlamada kendisine yakın olanlara karşı bir [eğilimi olacaktır] ve kimlerle daha çok ortak değerleri, çıkarları varsa, birtakım büyük hesapları da onlarla gerçekleştirecektir. Bunlar devletlerarası münasebetler açısından çok önemlidir ama bu hakikat, Türkiye'nin AB'ye girmesine, Avrupalılarla bir kısım projeler gerçekleştirmesine mani bir durum teşkil etmez."³⁰⁴

Bu yorumuyla FGH, Türkiye'ye AB üyeliğinden veya herhangi bir ittifak üyeliğinden daha geniş bir ufuk çizmektedir:

"Ufka bakmak ve bazı şeyleri iyi görmek gerekir. Mesela ilim, teknik, sanat ve medeniyet alanlarında ürettiklerini takdirle karşılayıp baştaçı etmek lazım olduğu kadar, Avrupa'nın ihtiyarladığını, hatta Amerika'nın [da] bir ölçüde yaşlandığını görmek lazımdır. Bugün için semada parlayan bir güneş gibi görünüyorsa da bu güneş guruba (batmaya) yaklaşmış-

tır. Türkiye ise şafak emareleri ufkunda parlamaya başlamış, yeniden diriliş süreci yaşayan, dinamik ve genç bir devlettir. Onların göz almakta olan parlaklığına değil, yeni parlamakta olan ve gelecekte parlaması muhtemel şeylere bakmalıdır.

Türkiye istikbal adına daha fazla ümit vericidir. Bunları ezbere konuşmuyorum. Bir Türkiye gerçeği vardır ve gelecekte başkalarının bizimle yarışması mümkün değildir. Çünkü; biz kaç defa... düşmüş ama her seferinde diril[m]iş... bir milletiz. Şimdilerde araştırma aşkı uyanmış ve beyin fırtınaları yaşıyor ülkemizde. Dolayısıyla mevcut durumumuz bir sistem körlüğünü değil, yeni arayışları gösteriyor. Eğer sahip olduğu dinamikleri iyi değerlendirirse, Türkiye, devletlerarası [den-gelerde] layık olduğu yeri mutlaka alacaktır. [Ancak bunun] zamana bağlı olduğunu, birdenbire gerçekleşmeyeceğini göz ardı etmemek gerekir. Bu millet kendi karakterini bir gün mutlaka ortaya koyacaktır. Şairin dediği gibi, gözlerimi yummuş, ben öyle bir Türkiye'yi süzüyorum şimdi."³⁰⁵

FGH, değişen dünyada değişmeyen bir ülkenin, gelişmenin ve güç dengelerinin dışında kalacağını görüyor ve şunları söylüyor:

“Millî istikametini yeniden tayin edilmesi çok önemli bir mesele. Millî duygu, düşünce, örf, âdet, gelenek, kitap, sünnet ve din ile alakamız mahfuzdur (saklı kalacaktır DE). Fakat değişen zaman içerisinde, millî duygu ve düşüncelerimizin, çağın icapları ile uyum sağlayamadığı ve yeterli motivasyonu [ürete]mediği de bir gerçek. Kendi özümüzü, rengimizi, hüviyetimizi korumamız elbette gerekli ama bunun yanı başında küreselleşen bir dünyada değişik devletlerle [ilişkilerde farklı]... politikalar geliştirmek de gerekmez mi? Bilim ve teknoloji alanında yaşanan değişime açık olmak şart. Ama maalesef bugüne kadar, bu [konuda] tam bir fetret (boşluk) dönemi yaşandı... [İnsanlığın ortak birikimi ve] küreselleşme gibi şeyler yeterince düşünülmedi.

Dinamiklerimizin yeniden ele alınarak topluma mal edilmesi lazım. Çağın vaat ettiği şeyleri, çağın [getirilerini, zenginliklerini] işin içine katarak, Anadolu'nun değişik yerlerinde ifade edildiği gibi; 'Herkes evindeki pişmişi getirir ve renkli, zengin bir sofraya olur...' anlayışını yeniden oluşturmaya ihtiyaç var.

Tabii bunun için de zamana ihtiyaç var. Çünkü kabuller çok önemlidir. Bu [türden bir] anlayışın toplum[ca özümsemesi] tıpkı bir din gibi, uzun bir süreç ister...[M]eselelerin yeniden günün şartlarına göre gözden geçirilip, anlatılması lazım.”³⁰⁶

FGH, ancak bu sayede hem kendi içimizde hem de insanlığın geri kalanıyla ortak paydalarda bulaşabileceğimize inanıyor. Bu bağlamda farklılıkların ortak bir yaşama engel olmadığına inanıyor: “Evet, bütün bu farklılıklara rağmen ...çatışma olmayacağı kanaatindeyim.”

İnsanlığın ve ulusların, bilgilerini, birikimlerini ve zenginliklerini paylaşmaları gerektiğine, buradan dayanışma ve adalet ilkelerine dayanan yeni bir ilişki biçimi doğacağına inanıyor. Ancak bu sürecin zaman alacağını söylüyor. Bu anlamda FGH iyimser; geleceğe olumlu bakıyor. Ama aynı zamanda ihtiyatlı ve sabırlı:

“Çünkü bir yönüyle çağla hesaplama, çağı kucaklama ve çağı kabullenme süreciyle karşı karşıyayız. Bazı şeyleri zamanın yorumuna bırakmak daha uygun olacak... Elverir ki içinde bulunduğumuz bu [süreç] kendi hususiyetleriyle kabul edilebilsin. Acele edilmesin ve istikametini tayini, tespiti, niteliği mevzuunda gerekli gayretler gösterilsin.”³⁰⁷

Bu görüşleriyle FGH, edilgin bir bekleyişi değil, zamanı anlamayı ve gelecekle en uygun şartlarda buluşmayı öneriyor. Dolayısıyla gelecekte ve değişimden korkmuyor. Tersine gerek insanların şahsi donanımlarıyla, gerekse toplumların esnek (veya yeni) yasa ve kurumlarıyla geleceğe hazırlıklı olmalarını salık veriyor. Birçok kanı önderinin aksine değişim karşısında çekingen ve dış dünyaya kapalı değil. Örneğin, siyasilerin ve onların etkilediği halk kesimlerinin bir bölümü Avrupa Birliği’ne karşı mesafeli iken FGH şöyle düşünüyor:

“Batılılarla, Batı düşüncesi ile ...gerekli olan noktalarda bir bütünleşmenin gerçekleşmesinde bence bir beis yok. Zaten bu kaçınılmazdır da. Demek ki insanın tabiatında hep iyiyi, güzeli araştırma temayülü var. Eğer biz kendi berliğimizi bulmuşsak, onlardan alacağımız şeyler ancak güzellikler olur. Ve Batı’dan alınacak birçok güzellik var. Mehmet Akif; ‘Alınız Garb’ın

ilmini' diyor. Üstad Bediüzzaman'm bu şekilde yaklaşımları var. Ben bu anlamda bir Garplı, Batılı olmada hiçbir mahzur görmüyorum." ³⁰⁸

Gülen, Batı düşmanlığının İslâm âleminde yaygın olmasını makul ve yararlı görmüyor ve şöyle diyor:

"Mutlak manada, [kayıtsız şartsız] bir Batı düşmanlığı, zannediyorum bizi çağın dışına iter. Ve zaman tarafından elenirsiniz. Kaldı ki onlar bizden alınacak şeyleri almada [tereddüt] etmemişler. Azıcık bilim tarihi okuyanlar bilirler ki Batı'da Rönesans olmadan önce, gerçek manada bir Rönesans, Hicri 5. asırda Asya'da gerçekleşmiş. Biruniler, Harizmiler, İbn-i Sinalar... Endülüs'te, Asya'da seslerini hissettirecek şekilde, gürül gürül bir ses haline gelmiş, büyük bir medeniyetin soluğu olmuşlardır. Ve yine birçok bilim tarihçisinin ifadesine göre, Batı'da gerçekleşen Rönesans'ın temelleri Asya'da atılmıştır. Batılılar'ın bazı mutaassıpları, [yararlandıkları kaynakları] isim değiştirerek almışlardır. Mesela Cabir'e, El-Gabir demişlerdir. İnsaflı Batılı yazarlar bunu itiraf etmiştir. Batılıların alıp geliştirdiği şeyleri bence bizim bugün almamızda hiçbir beis yoktur. Biz de alır, bu meseleleri daha ileri götürürüz." ³⁰⁹

Türkiye'nin bu konudaki şansının ne olduğu sorulunca FGH şunları söylüyor:

"Biz [taze bir gücüz.] ...Sosyologların, sosyal tarih yazarlarının yaklaşımı ile ele alacak olursak, yeryüzünde yirmi küsur medeniyetten on yedisini, bizim gibi, arkadan gelen insanlar kurmuşlardır. Bir yönüyle ...dogmatizme yuvarlanmaya[r]ak, başkalarının koyduğu kayıtlar[a] takılmadan] ...çok orijinal, farklı terkipler meydana getirebiliriz. Bunun dinamikleri de hazırlanıyor gibi. Asya bir dönem bölük pörçük bir hal[deydi]; Özbekistan, Kazakistan, Gürcistan, Doğu Türkistan... Hepsi ayrı ayrı kültürlerin tesirinde, farklı medeniyetlere açıldı. Bence bu düşünce ırmaklarının akabileceği [ummanın] meydana getireceği düşünce derinliği ...bizi çok büyük ufuklara götürecektir. Zengin bir kültür, sarsılmaz bir medeniyet, halihazırdaki bu dinamikler, böyle bir neticeyi vaat ediyor.. Gelecek parlak görünüyor." ³¹⁰

Doğu'ya açılımı bu denli önemseyen FGH, Batı ile ilişkilerin geliştirilmesini de ihmal etmiyor:

"Türk insanının Batı'yla bütünleşmesi, bir entegrasyona girmesi, yaşadığımız çağda kaçınılmazdır. Böyle bir yolda Türkiye; aklıyla, mantığıyla, kendi dinamiklerini, kendi değerlerini gözden geçirerek bu işin içine girerse, hiçbir kaybımız olmayacağı kanaatindeyim... [Bu konuda] hiç kaygılanmıyorum... Bırakalım Avrupa, Amerika endişe etsin. Biz artık bazı şeyleri, duygu, düşünce ve anlayışta ihraç etme durumuna ve mülâhazasına sahibiz. Batı'yı, medeniyet olarak vereceğini vermiş, 50-60 yaşına girmiş... ihtiyar bir kadın gibi görüyorum. Ne [doğurganlığı kalmış], ne [aşı tutmaya] kabiliyeti [var] artık...

[Bunun tersine]...3-5 asırlık yakın tarih itibariyle evlenmemiş, bekâretini koruyan Türk insanının, erkeğiyle, dişisiyle, kalbiyle, fikriyle, çok güçlü bir [doğurganlık ve aşı tutma] kabiliyeti var. Karşı tarafın da bir [aşılama] kabiliyeti var. Aşılanan her şey iyi tutacak ve bundan cins düşünceler doğacaktır. Bizim söyleyeceğimiz, ortaya koyacağımız her düşüncenin çok bakir olduğu kanaatindeyim. Terminolojimizde karşılayamadıkları şeyler var. Basit gibi gelir de bize ait kitapları çevirdiklerinde karıştırdığımızda karşılayamadıkları şeyler var[dır]...

[Biz] üretkenliğimiz ve yaratıcılığımızla...etrafımıza değişik şeyler taşıracaktır. Bunu bir espri olarak alabilirsiniz ama ben bunun gerçek olduğuna inanıyorum. B[ırakınız inanmayanlar]...bunu rüya ve hülya zannetsinler. Ben biliyorum ki eldeki mevcut dinamiklerle, Allah bu rüyayı gerçekleştir[memize yardım ed]ecektir. Bu açıdan benim Batı'ya karşı hiçbir endişem yok. [Ne var ki b]ir millet olarak, hayatı bütün üniteleri ile gözden geçirmek zorundayız. Kendimiz diyebileceğimiz, hayati müessesleri ihya etmeliyiz ki temsil edilen bu süreç... sağlam adımlarla yol alsın ve bir başka [aşamaya] sıçrayabilsin."³¹¹

FGH, açıkça adlandırmasa da bugün 'Gülen hareketi' adını taşıyan oluşumun harcı olan düşünce sistematığından söz ediyor. Ama bunu kendine mal etmiyor. Bizim toplumumuzun tarihinden ve kültüründen damutılmış olduğunu ve Batı uygarlığının artık insanı bütünüyle kavramakta zorlanan ahlak ve hümanizm anlayışının

boşalttığı alanı doldurabilecek bir felsefenin doğduğunu müjde-
liyor. Bundan o kadar emin ki, “Önümüzdeki yıllarda, devletler
maratonunda uzun yolu biz koşacağız, bilimden sanata, spordan
kültüre olimpiyatları biz göğüsleyeceğiz. Söylediklerimi hamasi
bulanlar olabilir... Sosyologlar, psikologlar, felsef[eciler ve] tarih
yazarları tenkit edebilirler” diyor.³¹² Ama bu konuda iddiaya gir-
meye hazır görünüyor.

***61- Sizce Avrupa ve Amerika arasındaki siyasal görüş ayrı-
lıkları bir kopuş noktasına varır mı? Yoksa bu iki güç, aynı
medeniyetin üyeleri olarak önünde sonunda uzlaşırlar mı?***

FGH, ‘ülkeler arasında aşk yoktur, ortak çıkarlar vardır’ tezinden
hareketle şöyle söylüyor:

“Şu anda uzlaşmış görünüyorlar. Uzlaştıkları müddetçe de
aralarındaki ilişki nisbeten sorunsuz devam edecek gibi gö-
rünüyor. Ama menfaatlerde çatışma olursa, zaman zaman
ayrılacaklarının işaretini de vermiyorlar değil. Gelecekte
bu durumu ancak şartlar belirler.”³¹³

Dünya sistemi içinde Amerika’nın yerine ve egemen konumuna
ilişkin görüşleri ise şöyle:

“Amerika, şu andaki konum[u] ve gücüyle bütün dünyaya
kumanda edebilir. Bütün dünyada yapılacak işler buradan
idare edilebilir. ...Amerikalılar istemezlerse, kimseye dünyanın
değişik yerlerinde hiçbir iş yaptırmazlar. ...Amerika, hâlâ bu
dünya gemisinin dümeninde oturan bir milletin adıdır. Her fert
gibi her milletin de bir ömrü; önünde, gidip içine yuvarlanacağı
bir çukur vardır. Amerika da ondan uzak olamaz, müberra (ak-
lanmış – DE) kalamaz. Ama demokratik bir sistemdir, Amerika
düşmeye başladığı andan itibaren yirmi beş–otuz senede, kırk
senede düşer. Çünkü demokrasilerde çökme bir tüyün yerçeki-
mine karşı gidip yere oturması gibi aheste aheste oluyor. Rusya
gibi despot idarelerde dağılma, tüpün patlaması gibi ...bir anda
yaşanır. O sistemin gereğidir. O açıdan, Amerika daha uzun
zaman dünyanın kaderinde çok önemli bir rol oynayacaktır.
Bu realite kabul edilmeli. Amerika göz ardı edilerek şurada
burada bir iş yapılmaya kalkılmamalı. Rusya destekleyebilir

bir işi, fakat Amerika ile iyi geçinmezseniz, işinizi bozarlar. Çünkü Amerika kendi işlerinin aherk içinde gitmesini ister, ... düzeninin bozulmamasını ister. Amerika'daki ahengin devam ve temadisini ister. Ve ben bunu çok yadırgamam. Amerika'nın yerinde Osmanlı Devleti olsaydı, zannediyorum o da aynı şeyi yapacaktı. Yadırgamamak lazım."³¹⁴

62- Dünyada ve ülkemizde yüksek boyutlara varmış olan Amerikan karşıtlığı Amerikan halkına mı yoksa mevcut (o zaman W. Bush) hükümetinin politikalarına mı yöneliktir?

Son yıllarda artan Amerikan düşmanlığı, özellikle Türkiye'de görülen yoğun Amerikan karşıtlığı konusunda FGH önce itidal tavsiye eder: "İnsanlara düşman olmak, ülkelere düşman olmak çok yarar getiren bir şey değildir." Ama ABD'ye gösterilen tepkiyi o ülkenin dış politikasına ve siyasetçilerine yönelik bir duygu olarak yorumluyor. Ekliyor: "Halkların kendi aralarında bir problem olduğunu zannetmiyorum."³¹⁵

FGH'nin söyledikleri, geçmiş yıllarda gerçekleşen olaylar düşünüldüğünde anlamlı geliyor. ABD'nin, 1974'teki Kıbrıs çıkarmasına tepki gösterip ülkesinin Türkiye'ye silah satışına ambargo koyması, yükselen sol düşüncelerle birlikte Türk halkının anti-emperyalist tepkisini kabartmıştı. Yine bu tarihlerde İslâmi hareketler yükseliyordu. Toplumdaki bu psikoloji, Filistinlilere haksızlık ve zulüm yaptığına inanılan İsrail'in ABD tarafından himaye edilmesiyle daha da keskinleşti. Ama asıl kopuş, ABD'nin 'Çekiç Güç' operasyonlarıyla önce Saddam hükümetinin Irak Kürt bölgesi üzerindeki etkisini sınırlaması, sonra da Irak'ı işgal ederek bir Kürt özerk yönetiminin kuruluşuna zemin hazırlamasıyla oldu. Türkiye, bir türlü çözemediği Kürt meselesi yüzünden içeride terörizmle uğraşırken, bir de dışarıda 'Büyük Kürdistan'm ilk özerk birimi olan Kuzey Irak oluşumuyla karşılaştı.

Türkiye önceleri bu gerçekliği benimsemekte çok zorlandı, gelişmelerin kendisini bölünmeye götüreceği endişesine düştü. İşte bu ortamda ABD karşıtlığı Türkiye'de birçok Arap ve İslâm ülkesinde olduğundan daha çok arttı. Gerçi Barack Obama Başkan olduktan

sonra karşıtlık duygusu bir miktar azaldı, ama yine de hâlâ yüksek. Bunların tümü ABD'nin dış siyasetiyle ve Türklerin bu politikayı algılama biçimiyle ilgili.

63– ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" konusunda görüşünüz nedir? Bu proje uygulanabilir mi? Yoksa Irak'taki gelişmeler projeyi rafa mı kaldırmıştır?

"Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), [yakın] zamanlarda dünya gündemini meşgul eden ve üzerinde en çok konuşulan konulardan biri[ydi]. Fakat projenin tarihi tâ 70'li yıllara dayanır. Daha önceden de bu tür projeler hazırlanmış ve uygulanmıştır. Mesela; bir dönemde Devlet-i Âliye'yi bertaraf etme, bölgeden silme, devletlerarası ...dengeyi bozma, o muvazenede ağırlığı bulunan bir devletin yerine başka devletleri geçirme hususunu gerçekleştirmek için kabileler tahrik edilmiş, Araplar Osmanlı'ya karşı kışkırtılmış, Devlet-i Âliye'ye karşı ayaklandırılmıştır. Irkçılık rüzgârlarıyla ve ulusal devletler kurma hülyalarıyla komşu milletler arasına kin ve nefret tohumları atılmıştır ve hâlâ o devletlerin başındaki idarecilerin gönüllerinde ve dillerinde diğerlerine karşı kin vardır, nefret vardır. Dahası, kendi içlerinde Arapçılık oyunu oynayan insanlar arasında bile birbirlerine karşı kin, nefret ve düşmanlık duyguları hâkimdir. Bütün bunlar 1900'lü yılların başında uygulanmaya başlayan bazı projelerin neticeleridir.

Daha 70'li yıllarda, bir mecmuada, Ortadoğu'da ve yakın çevrede 20 devletin bölünme planından bahsediliyordu. ... Daha sonra bu bölgeyle alakalı bazı planlar uygulanmaya başlanınca hiç şaşırmadım. Bunlar daha önce planlanmıştı ve belki 30 senedir fırsat kollanıyordu. Bu bölünmeler, birileri tarafından mutlaka gerçekleştirilecekti. Bölünüp parçalanacak yerler arasında Suriye de vardı, Mısır da Ürdün de vardı, İran ve Irak da vardı. Güneydoğu'yu sürekli kurcalamaları itibarıyla hemen anlaşılacaktır ki aslında orası da perspektifte vardı ve halen vardır.

Şu... var ki... dün bu mevzuda serdedilen mülahazalar farklı farklıdır. Şimdilerde, dile getirdikleri düşüncelerde bölgeyi

kendilerince bir huzur adası haline getirmeyi hedeflediklerini söylüyorlar. Ama dün böyle demiyorlardı. İhtimal bölge veya bölge dışı ülkelerden aldıkları açık-kapalı bir kısım tepkiler bu şekilde yön değiştirmeye zorladı proje sahiplerini. Bölgede huzur ve emniyeti tesis etme, o bölgeye komşu devletlere zarar verilmemesi için uygun bir ortam hazırlama gibi [iddialarla] biraz daha yumuşatarak meseleyi farklı bir üslupla yeniden gündeme getirdiler.

Evet, birileri bu türlü projeleri seslendirirken bölgeyi demokratlaştırma gibi mülahazalara dayanıyorlar. Her şeyden önce, bu ifade ve niyetlerin samimi olup olmadığının bilinmesi lazım. Gerçekten samimiler mi bu mevzuda? 1911’de Bingazi’yi işgal edenlerin başındaki adam da ‘Sizi medenileştirmeye geldik’ diyordu. ...Şimdilerde dillere pelesenk olan iddia: Bölgeyi demokratlaştırma... Demokrasiye kimse bir şey demez ve demokrasi sözü hakikaten arkasından gelecek çok şeyleri de mazur gösterecek kadar yumuşatıcı bir ifade. ‘Demokrasi için insan gerçekten bir kısım fedakârlıklara katlanmalı’ bahanesi de tam şeytanca bir mülahaza.

İkincisi; bazı kimseler, başkalarını da yanlarına alarak ...değişik etnik ve dini gurupları birbirleriyle çatıştırdıktan sonra ‘Bölge kendi kendine huzur ve istikrarını temin edemiyor; bir yerde bir huzursuzluk kaynağı olunca, o şöyle böyle bütün dünyaya da aksediyor, öyleyse, böyle bir huzursuzluğun önünü almak bizim için insanî bir vazifedir, bir vecibedir’ gibi masum görünen düşünce ve mülahazalarla bölgeye girme ve hakemliklerini pekiştirmeye mâtuf olamaz mı? Batı’nın düşüncesi bu olabilir, daha ötekinin ve daha berikinin gaye ve hedefi de...

Bununla beraber, bana göre, ister evvelki isterse son şekli itibarıyla, Büyük Ortadoğu veya Kuzey-Güney Afrika Projesi ya da varsa Uzakdoğu projesi gibi projelere, sadece proje olarak karşı çıkmak doğru değildir. Çünkü burada asıl önemli olan husus, bu projelerin kimler tarafından planlanıp ortaya sürüldüğü ve bu projelerin önünde arkasında ne tür mülahazaların var olduğunun bilinmesidir. Eğer, bu projenin sahipleri Ortadoğu ülkeleri değil de Ortadoğu’ya hükmetme düşüncesinde olan bir kısım süper güçler ise, Amerika, Avrupa, Rusya, hatta Çin

ve Hindistan ise, projenin önünde arkasında, başında sonunda neler düşünöldüğünü bilmediğimiz ve baştan itibaren projenin içinde bulunmadığımız için buna sahip çıkmak doğru değildir. Projenin herhangi bir safhasında işin içine girip sahiplenme, o işin içinde baştan beri olmadığımızdan, oyunun kuralları başkaları tarafından belirlendiğinden dolayı bugün için yararımıza görünse dahi tarih karşısında bizi sorumlu duruma düşürecek şekilde çok kötü neticeler doğurabilir.

Keşke bu projeyi ...o bölgede şuuraltı müktesabâtı itibarıyla yüksek bir krediye sahip olan Türkiye, değişik strateji merkezleriyle, Ortadoğu ölkelerinin de iştirakiyle hazırlasaydı ve ardından o süper güçlere teklif etseydi. Avrupalılara, 'Benim böyle bir planım var, siz terörden korkuyorsunuz, Ortadoğu insanından endişe duyuyorsunuz. Aksine biz burada bir güven, bir teminat kaynağıyız. Burada olduğumuz sürece size kimse ilişmez' deseydi. Nitekim bölge ölkelerinden bazıları Türkiye'nin bu [niyetini] ve nüfuzunu sezdiğinden dolayı ['Keşke] ...Türkiye'nin desteğini al[sam]...' diyor ve münasebetleri iyi tutmaya çalışıyor. Çünkü bu beraberlikle bölgede güçlenmiş olacak. Ne de olsa Türkiye'nin Müslüman bir geçmişi var. Hâlihazırda Müslümanlığa müsamaha ile bakan bir demokrasi anlayışına ve bir rejime sahip. Ortadoğu ölkeleri ile müşterek bir geçmişi var. Bin sene beraber yaşamış bu dünya ile. Dolayısıyla, ölkeler olarak, şuur altlarında çok önemli bir krediye sahibiz. Evet; bizim birkaç bin senelik bir tarihımız, şanlı bir geçmişimiz var. Avrupa'nın yarısına kadar hükmetmiş bir milletiz. Bugün fakir olsak da, ekonomik durumumuz iyi olmasa da, bazı yönlerimiz itibarıyla Batı ölkelerinden çok geride bulunsak da, yine de bölgede itibarlı bir devletiz. Bir manada, bizimle beraber çalışan, bizim vasıtamızla o dünyaya da hükmedebilir. Hatalı yanlarımızı rağmen bölge ölkeleri nezdinde bir [üstünlüğümüz] var. [B]u itibarı kullanmalıyız.

Bazıları, bizim başka devletlerle stratejik ortaklığımız olduğunu ve bu projenin de ortaklık gereği desteklenmesinin lazım geldiğini söyleyebilir. Oysa stratejik ortaklık birileri tarafından planlanan bir şeyi uygulamada onlara iştirak etme demek değildir ki! O projenin hazırlanmasında bizim fikirlerimize neden müracaat edilmedi? Neden, siz ne düşünüyorsunuz bu

mevzuda, denmedi? Neden, bu mevzuda şunları yapalım mı, siz buna evet diyor musunuz, diye sorulmadı? Bundan dolayı, keşke hesap ve plan baştan itibaren bize ait olsaydı. O argümanları biz hazırlasaydık. Oyunun kurallarını biz belirleseydik. O zaman zarar etmezdik. Plan bize ait olduğu için istediğimiz yerde, istediğimiz şekilde tashih etme imkânımız da olurdu.

Diğer taraftan, projeye aceleden ‘hayır’ dememiz de çok yanlış olabilir. Kim bilir, büyük bir zararı önlemeye kalkmadığımızdan, bir yanlış bertaraf etme teşebbüsünde bulunmadığımızdan dolayı hata etmiş de olabiliriz. Meseleye hemencecik ‘hayır’ deyip kenara çekilmek de doğru bir şey değildir. O meselenin çok ciddi anali[z edilmesi] lazımdır. Hâsılı, Türk siyasi hayatını yönlendirenler, devlet kademelerinde bulunanlar, iktidarıyla muhalefetiyle, askeriyle sivilile bu meseleyi çok iyi düşündüler mi, sıcak bakıyorlar mı bilemiyorum. Ama şahsen ben, proje en başından itibaren bizim tarafımızdan gözden geçirilmediği için ve projenin muhtevasını tam bilemediğimizden dolayı [bu] nun bizim hayrımıza olacağı kanaatinde değilim. Türkiye’nin ve bölge halkının faydası düşünülerek ortaya atılmayan, bizim içinde bulunmadığımız ve kuralları bizim tarafımızdan va’z edilmeyen bir projede bizim çıkarlarımızın söz konusu olması düşünülemez.”³¹⁶

Bu tahlil sadece stratejik açıdan sağlıklı değil, zaman içinde doğrulanmış bir değerlendirmedir de. W. Bush yönetiminin sahte gerekçelerle Irak’ı işgal etmesi sonunda yaşanan yıkım ve insanlık dramı yanında uzun süreli bir siyasal istikrarsızlığın kapısının açılması, başkalarının yaptığı planlara gözü kapalı ortak olmamanın doğruluğunu kanıtladı.

Bir başka şey daha oldu: Bu çalışmanın yapıldığı dönemde Türkiye, komşularıyla nispeten ‘sorunsuz’ (‘sıfır sorunlu’ demeyi abartılı buluyorum) ilişkiler geliştirme konusundaki açılımına daha başlamamıştı. Bu süre içinde kendi barış projesini mücavir alana taşıyan Türkiye, bir anda ‘bölgesel aktör’ konumuna yükseldi. Türkiye’nin, kendi girişimi ve kendi şartlarıyla başlattığı bu açılım tam da FGH’nin salık verdiği gibi kimseyi çatıştırmamak ve bölge ülkelerinin çatışması üzerinden kendine çıkar sağlamamak ilkesine dayanıyor. Barışta herkesin kazanacağı anlayışından hareket eden

Türkiye, işlevsizleşen veya ölü doğan yabancı bir proje yerine daha insani ve daha yerel bir girişimin sahibi olarak değer kazanıyor.

Başka bir açıdan bakınca, BOP'un bir iddiası istikrar getirmekse, ikincisi demokrasiyi yerleştirmekti. Görüldü ki demokrasi süngü ucunda gelmiyor. Süngü kan akıtıyor, ama kan demokrasiyi beslemiyor, aksine boğuyor. Şimdilerde Türkiye kendi demokrasisini geliştirerek, demokrasi özürlü bir bölgede, toplumların kendi devlet teşkilatlarını zorlayacakları iyi bir örnek sergilemeye hazırlanıyor. İlginçtir ki FGH, bu tabloyu, ortaya çıkmasından üç yıl önce görmüştü.

64- Hareketin "İslâm devleti" kavramına bakışı nedir? Böyle bir devlet türü olabilir mi?

Bu soru üç ayrı tarzda sorulabilir: İslâm'da devlet anlayışı nedir? Devletin Kur'an'daki yeri nedir? Şariat esaslarına göre bir devlet kurulabilir mi?

FGH bu üç soruyu da olumsuzlayarak özetle şunları söylüyor:

"İslâm'ın siyaset ve devlet görüşü [dendiği zaman] çok defa Kitap ve Sünnet'in ortaya koyduğu İslâm'la, Müslümanların tarihî tecrübeleri ... karıştır[ılı]yor. ... [B]azen bir Kur'ân meali, bazen birkaç seçme hadis, bazen de çağımızın fantastik [teorisyen]lerinden birinin düşünceleri ve önerileriyle İslâm adına değişik değişik şekiller kesip biç[i]liyor. ... İslâm, hiç kimse[nin] kendi düşünce ve önerilerini -günümüz itibarıyla [arzu] ve hevesini- hüda yerine koyarak 'İşte din budur!' demesine izin vermez ve bunu dalâlet sayar.

Bir kere din diye sunulan tasarı şayet Kitap ve Sünnet kaynaklı değilse, bu mevzuda şöyle böyle gayret sarf eden insanlar sayısınca tasarı ve taslak ortaya çıkar ki bu da apaçık meşruiyet krizi demektir. Sunulan taslak, üzerinde ittifak oluşmuş tarihî tecrübelerden referanslı değilse kat'iyen sürekli ve kalıcı olamaz. Şimdilerin ihtiyaçlarını yine öz kaynaklarına müracaat ederek cevaplayamıyorsa o da gerçekçi ve tatmin edici olamaz.

İslâm'da hüküm ve irade Allah'a aittir. Kur'ân, pek çok ayetle hüküm ve emrin Allah'a ait olduğunu vurgular ve 'Kadın

erkek mü'minler, Allah ve Resulü bir konuda hüküm verdiği zaman artık onlara bir seçim hakkı yoktur' (Ahzâb, 33/36) der; böylece ne teokrasilerde olduğu gibi bu hakkın kutsal ve [günahtan ari] ruhanî reislere, ne onların gözetim ve denetimindeki [kilise babalarına] ne de başka şekilde organize olmuş herhangi bir diyanet teşkilatına ait ol[duğunu] ilan eder. Aslında İslâm'da ne [kilise sistemi] ...ne [ruhban sınıfı] ne de hiyerarşik ruhânî reisler sınıfı [vardır]. [İslâm] soy-sop, ırk-aşiret, imtiyazlı sınıf gibi hususların yerine takvayı, liyakati, hakperestlik düşüncesini ve adalet hissini esas alır. Bu açıdan da Kitap ve Sünnet Müslümanlığında ne mutlakıyetçi monarşinin ne Batı'da bilinen şekliyle klasik demokrasinin, ne diktatörlük, ne de totalitarizmin yeri [vardır]. İslâm'da, [Kur'an ve sünnet hükümleri çerçevesinde] yöneten ve yönetilenlerin karşılıklı anlaşmaları demek olan yönetim, meşruiyetini hukuktan ve hukukun üstünlüğü esassından alır. [Bu]na göre hukuk, yönetenin de yönetilenin de üstündedir, Allah'a aittir, değiştirilemez, gasp edilemez; Yaratan'ın emri, Peygamberin tebliğ ve tatbiki çerçevesinde uygulanmaya çalışılır. İslâm hukuk dışı bir yönetimi meşru saymaz, onu tanımayan yönetilenleri de asi kabul eder. İslâmî bir idarede en zirvelerdeki kimseler dahi sıradan bir insan gibi hukukî esaslara riayet etmekle mükelleftirler. Bu esasları kat'iyen ihlâl edemez ve onlara aykırı uygulamada bulunamazlar."³¹⁷

'Peki, bu düzenekte insan iradesi nerede? Yasaları kim yapacak ve uygulayacak? Bunların Kur'an ve sünnet hükümlerine uygunluğuna kim karar verecek? Yasaların ilahi ilhamın/iradenin eseri olduğunu kim belirleyecek? Bu işlemin kendisi dünyevi değil mi; insan unsurunu bu süreçte nereye sığdıracağız?' sorularını karşılamak üzere şunları söylüyor:

"[B]ütün bu [söylenenler], yasama ve yürütme organlarının hiçbir şey yapamayacakları şeklinde de algılanmamalıdır. İslâm'da yasama ve yürütme organları, toplumun kendi içinde ve yabancılarla iktisadî, siyasî, kültürel münasebetlerinde zaruretler, ihtiyaçlar ve maslahatlar çerçevesinde umumî hukuk normlarına uygun olarak her zaman bir kısım yasalar yapıp bunları uygulayabilirler. İdare edilenler de üst hukuk esasları

diyebileceğimiz disiplinlere riayet ettikleri gibi insan eliyle yapılan bu kanunlara da uyma mecburiyetindedirler.

Aslında demokratik bir toplumda hukukun kaynağı, rengi, şivesi çok da önemli değildir. İçtihat, istinbat (dolayısıyla anlama – DE) ve istihraçlar (sonuç çıkarma, çıkarsama – DE), çağdaş dünyanın b[enimsediği] temel insanî hak ve hürriyetlerin, siyasî katılım[ın], azınlık haklarının, fert ve toplumun karar mekanizmaları ...üzerinde ağırlıklarını hissettirmeleri, herkesin bir başkası üzerinde ...baskı kurma[dan] kendini ifade edebilmesi, inandığı gibi yaşaması ve milletlerarası hukukî normlara, sözleşmelere aykırı [yasal] düzenleme... yapılması demekse, İslâm'ın bu hususlardan hiçbirine karşı çıkması söz konusu değildir. Bu itibarla da Kur'ân ve Sünnet'in ortaya koyduğu evrensel değerler görmezlikten gelinerek İslâm'ın demokrasi düşmanı, [karşıtı] gibi gösterilmesi doğru olamaz.

Bir devlet, yukarıdaki çerçevede herkese kendi dinini yaşama fırsatı veriyor ve onları [istedikleri] gibi düşünme, öğrenme ve uygulamada destekliyorsa böyle bir sistem, Kur'ânî öğretilere zıt sayılmaz ve ortada böyle bir devlet varsa, alternatif bir devlet düşüncesine gidilmez. Şayet insanî hak ve hürriyetler tamam değilse –günümüzde ...gelişme[kte olan] demokrasi-lerde olduğu gibi– sistem yeniden yasama ve yürütme organlarınınca gözden geçirilir, evrensel hukuk normlarına göre tashih, tecdid (yenileme - DE) ve tanzime gidilir. Böyle bir nizamama tam teşriif (yasamaya dayalı – DE) denmese de onun [karşıtı] olduğu da söylenemez.

Burada şu hususu belirtmekte de yarar var: Bazıları şeriatı sadece dinî kurallara göre kurulmuş bir devlet olarak düşünmekte ve kelimenin gerçek mana ve muhtevasına bakmadan ona karşı düşmanca bir tavır almaktadırlar. Oysaki şeriat, din kelimesinin bir manada [eşanlamlısıdır] ve Allah'ın emirleri, Peygamber Efendimizin sözleri, tavırları ve icma-ı ümmet (halkoyu - DE) esaslarıyla [doğrulanmış] bir dinî hayattır[. B]unun içinde devlet idaresiyle alâkalı kuralların sayısı ancak yüzde beş nispetindedir. Bunun yüzde doksan beşini ise iman esaslarından İslâmî disiplinlere, ondan da ahlâkî kaidelere kadar diğer hususlar teşkil etmektedir.”³¹⁸

Bu yanıttan anlaşılan şudur: İslâm dini, siyaseti düzenlemek ve devlet tarzını belirlemek konusunda özel bir gayret sarf etmemiştir. Bunu, inananların kendilerine ve içinde bulunulan şartların icabına göre topluluklara bırakmıştır. Ancak Kur'an ve Sünnet, temel ilkeleri belirlemiş ve genel ahlaki bir çerçeve çizmiştir. Eğer insanlar bu ilkelere ve manevi çerçeveye göre yaşarlarsa dini vecibelerini de yerine getirirler. İstemezlerse bu, onların bileceği iştir. Ayrıca bu ilkeler ve manevi çerçeve, çağdaş hukuk ve özgürlükler anlayışıyla da çelişmez. Değişime direnmek ise toplumların tutuculuğundan ve o anda var olan siyasal sistemin ve yöneticilerin katılığından kaynaklanır.

Bir süre öncesine kadar anayasamızın girişinde devlet "kutsal" olarak nitelenmişti. Peki FGH'ye göre devlet kutsal olabilir mi?

"Bazı dönemlerde devletler kutsanmış, mukaddes kabul edilmiştir. Meselâ, 'Kutsal Roma İmparatorluğu' [Bu devlet, ruhban sınıfı] tarafından tesis edilmiş ve asıl teokratik sistemin bir misali haline getirilmiştir. Yani, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun idare sistemi, ilâhî metinlere, ilâhî kaynaklara dayan[ıl]arak tesis edilen bir ilâhî sistem değildir; daha ziyade [kilise teşkilatının] şartlara ve konjonktüre göre ortaya koydu[ğu] içtihatlardan doğan kanunlar mecmuasına dayalı bir sistemdir; farklı bir ifadeyle, ilâhî bir idare değil, kilise babalarının idaresidir. Bu sistemde devlet, ruhban sınıfının siyasî hâkimiyetine bağlıdır ve kilise otoritesinin üstünlüğü esasına dayanır ki bu özellikler tam bir 'teokratik rejim'i hatırlatır. Daha sonraki dönemlerde de devletin kutsandığı vakidir. Hatta farklı coğrafyalarda ve bazı Müslümanların çoğunlukta yaşadığı ülkelerde de devlete ve hükümete karşı saldırılara bir tepki olarak bazı çevrelerce devlet âdeta kutsanmış, takdis edilmiştir.

...İslâm, 'ruhbanîyet'e yer vermediği için ruhanî meclislerin taassubu altına girmeden, halkın doğrudan ve en yüksek seviyede katılımı ile desteklenen bir devlet şekli salık verir. Devlet bir gaye değildir, ...yardımcı bir araçtır. Görevi ise insanların her iki dünyada da huzur ve saadeti bulabilecekleri bir hayat için zemin hazırlamaktır. Onu kutsama, mukaddes sayma gibi bir yanlışlığa düşmeden devlete karşı saygılı olmak bir vatandaşlık vazifesidir.

Devlet, vazifesini her zaman tam yapamayabilir veya vazifesinde kusur edebilir. ...Fakat meseleye umumî prensipler açısından ve [bütüncül] bakmak gerekir.

İslâm'ın hata ve günah gibi konularda genel bir bakışı vardır. İnsan, iman ettiği halde bazen hatalar yapabilir, günahlara girdiği olur. ...Devlete ait meseleler[de]...de bu bakış açısını esas almak gerekir. Yani; devlet, Allah'ın emirlerine, İslâm'ın prensiplerine ve tavsiyelerine tam riayet etmese de saygı duyulmaya ve desteklenmeye layıktır. Zira onu meydana getirenler fert fert bizleriz. Öyleyse niye karşısında olacağız ki? Devletin karşısında olduğumuz zaman kendi kendimizin karşısında olmuşuz demektir. Çünkü onu biz çıkardık. 'Devletin bugünkü halini biz çıkarmadık, böyle olmasını istemedik; her nasılsa geldi, musallat oldu bize!' diyebilirsiniz; ama rica ederim, beğenmediğiniz hâle gelene kadar neredeydiniz? Onun bu hâle gelişinde bizim de ihmallerimiz yok mu?"³¹⁹

65- Hareketin siyasi bir gündemi var mı? Hiç oldu mu?

FGH kendisinin de ilham verdiği hareketin de ideolojik bir amaç taşımadığında ısrarcı. Dolayısıyla hareketin yapılanmasının bir ideolojiye göre şekillenmediğini söylüyor. Ona göre ne siyasi bir ideoloji ne de dine dayandırılan bir ideoloji söz konusu. Bu, "başından beri böyle" diyor. Hele hareketine -son zamanlarda yaygınca kullanılan- "İslâmcı ideoloji" yakıştırmasının yapılmasından hiç hoşlanmıyor.

Her İslâmi akıma veya İslâm dininden beslenen tüm sosyal ve kültürel "yenilenme" hareketlerine (bunları bir Rönesans olarak görüyor) gericilik damgasının vurulmasını, Batı sömürgecilik anlayışından kalan zihinsel tortulara bağlıyor. Batı kültür ve medeniyet havzası dışında kalan bütün kültürlerin "geri kalmış, barbar, egzotik ve üçüncü dünyalı" olarak tanımlanmasını bir "ötekileştirme" olarak değerlendiriyor ve bunu Oryantalizmin hastalığı olarak tanımlıyor. "[Batı] tam iki asır ulus ve kıtalar arası ilişkilerinde bu ideolojiye yaslandı. Oryantalizm, 19. yüzyılda Batı'nın siyasal, askerî ve ekonomik yayılmacılığını kolaylaştıracak kültürel değişimi sağlamak için üretilen bir ideolojydi ve iki asırdan fazla bu vazifeyi gördü" diyor.³²⁰

İslâmi akımları tam da bu perspektife oturtuyor:

“İşte İslâm dünyasındaki klasik İslâmcı ideoloji, bu sömürge[ciliğ]e yönelik muhalif bir siyasal kimlik olarak doğdu. Bugün elbette uluslararası konjoktür, klasik Oryantalizmin ve İslâmcılığın ortaya çıktığı siyasal konjoktürden büyük ölçüde farklılaşmıştır. ...Oryantalizmin tutunduğu ideolojik temellerden kopmuş, giderek daha insanî, ahlakî ve evrensel değerlere yönelmiştir. Bu konjoktürel gelişme İslâm dünyasındaki hareketleri de belli ölçüde değişime ve dönüşüme uğratmıştır. Muhakkak İslâm dünyasında hâlâ klasik İslâmcılığın siyasal ve ideolojik kaygılarıyla hareket eden marjinal gruplar vardır. Ancak bunlar hem dayandı[klar]ı maddi ve kitlesel güç hem de ideolojik örgütlenme bakımından, oldukça zayıf ve dar ufuklu hareketlerdir. Dolayısıyla İslâm dünyasındaki tüm oluşumları, klasik İslâmcılığın siyasal kaygılarıyla hareket eden ve doğrudan uluslararası ilişkilere yönelen bir tehdit olarak algılamak yanlıştır.”³²¹

Kendisinden ilham alan hareketi ise “siyasi ve ideolojik yapılanmadan alabildiğine bağımsız bir dinî, sosyal ve kültürel” dinamik olarak tanımlıyor. Hareketin mensuplarıyla konuşulduğunda genellikle edinilen izlenim, tıpkı FGH’nin telkin ettiği gibi, İslâm’ın siyasal bir ideoloji olarak benimsenmesini ve sunulmasını kabullenmiş oldukları yönünde. Bu durumun kendilerini ve hareketlerini bir “taraf” durumuna getireceğini, taraflı bir akımsa üstlendiği “tebliğ” görevini yürütemeyeceğini ileri sürüyorlar. Zaten FGH de gerek kitlelere hitaplarında, gerekse yazdığı eserlerde bu duruşu sık sık vurguluyor.

Kaldı ki hareket kendisini sadece dini bir cemaat olarak görmüyor. Sosyal ve kültürel bir kimliğe ve misyona sahip olduğunu ileri sürüyor. Bunu yaparken de Batı kaynaklı bir görüşe karşı çıkıyor. Batılı yorumcular dini hareketleri, geleneksel toplumların veya toplumsal kesitlerin modernite karşısı, tepkisel akımları olarak tanıtıyor, bu tür hareketlerin ortaya çıkmasını geleneksel toplumun krizine bağlıyorlar. Oysa Gülen hareketi, tepkisel bir oluşum değil. Moderniteye karşı bir duruşu yok. Sağlanamamış ve yarım kalmış bütünleşme krizinden kaynaklanan bir tepkiselliğin taşıyıcısı değil. Hareketin ana dinamiklerini üstlenmiş fertler, eğitimli ve

toplumun gözde kesimlerinden gelen kişiler; şehirli, yurt içinde ve dışında iyi öğrenim görmüş, çağdaş değerleri özümsemiş, fedakâr bir kadro görünümünde. İdeolojik bir devlet peşinde olmadıkları gibi, hiçbir yerde resmi devlet ideolojilerine karşı herhangi bir tepkisel tavır, dışlama ya da muhalefet geliştirme gibi bir faaliyet içinde de bulunmadıklarını ısrarla vurguluyorlar. Radikal ve tepkisel hareketlerdeki gibi mahrumiyet hisleriyle hareket etmiyorlar. Tam aksine, bütün ilişkileri uzlaşmacı, diyalog ve hoşgörü temelli. Mevcut bireysel ve sosyal ilişkilere yönelik tavırlarında daima müspeti esas almaya önem veriyorlar. İlişkilerini, güç ve zor kullanarak değil, düzeni bozmadan alternatif geliştirerek; daha sağlıklı ve verimli bir temelde kurmaya çalıştıklarını belirtiyorlar. Bütün ilişkilerinde bireye, topluma ve insanlığa hizmet etme idealini öne çıkarıyorlar.³²²

“Devletmiş, hükümetmiş, siyasetmiş... Maksatları bunlar olup bütün hayatlarını bu yolla elde edecekleri menfaate bağlamış bulunanlar, iman adına, Kur’ân adına çekilen ıstırapları da aynı kategoride değerlendiriyorlar.

Bizim hiçbir zaman terörle, anarşiyle, yolsuzlukla, gayr-i kanunî herhangi bir işle alâkamız olmadı. Beni, Türkiye’yi ele geçirmeye çalışmakla suçladılar. Ben dünyevî hiçbir şeye talip değilim; dünyanın sultanlığını teklif etseler, gözümü o tarafa çevirip bakmam. Bu türden suçlamalar karşısında, ‘Yâ Rabbi!’ diyorum, ‘acaba sana kullukta, senin rızan istikametinde bir şeyler yapmaya çalışırken hata mı ettim; ihlâsta kusurum mu oldu da, hayatımda hiç düşünmediğim, rüyalarım bile girmemiş, hülyasını bile kurmadığım gayelerle beni suçluyorlar?!’³²³

Öyle görünüyor ki FGH, ‘siyaset’ tabirinin günümüzde yüklendiği anlamla uyumsuzluk halinde:

“Aslında siyaset, bugünü yarınla, yarını da öbür günle bir arada düşünmek ve halkın hoşnutluğunu Hakk’ın rızasıyla beraber mütalâa etmek gibi geniş perspektifli bir idare sanatıdır; fakat günümüzde siyaset sadece parti, propaganda, seçim ve iktidar mücadelesi şeklinde anlaşılmaktadır.

Servet, şöhret, güç ve kuvvetle elde edilen hâkimiyet gelip geçicidir; bâki olan, hak ve adaletin hâkimiyetidir. Onun içindir ki en büyük siyaset, hak ve adalet taraftarlığında aranmalı-

dır. Heyhât; dünyanın pek çok ülkesine baktığımızda şöyle düşünmekten kendimizi alamıyoruz: Nerede adalet ve hak düşüncesiyle bütünleşen siyaset, nerede çoğu yalan ve tezviriden ibaret olan sokak şarlatanlıkları!...

Maalesef, günümüzde insanların büyük bir bölümü, günlük politika oyunlarını, kitlelerin aldatılıp iğfal edilmesini, iktidar ve menfaat mücadelelerini ve bu uğurda bütün gayrimeşrûların meşrû gösterilmesini siyaset telâkki etmektedir. Bu yanlış yorum ve telakkiden dolayı kalbî hayatım, düşünce istikametim ve Hakk'la münasebetim adına her türlü siyasî hareketten uzak kaldım ve bundan sonra da uzak kalmayı zarûrî görmekteyim."³²⁴

66- Herhangi bir siyasi hareketi veya partiyi yeğliyor musunuz? Hareketin siyasilerle olan ilişkisi ne düzeyde cereyan ediyor?

"Bu ülkenin parti ve hizipçilikten daha çok, îmanla, ümitle donanmış; aşkla, heyecanla dopdolmuş; maddî mânevî, dünyevî uhrevî garazlardan sıyrılabilmiş ilim, ahlâk ve fazilet havârisi babayiğitlere ihtiyacı var. Onlarla buluşup, onlara teslim olacağımız âna kadar, nisbî de olsa, bu iç içe gurbet ve esaretlerimiz devam edeceğe benzer."³²⁵

"Şu hususu da bilhassa belirtmeliyim ki İslâm dini, başka din veya din gibi görünen organizasyonlarda olduğu gibi sadece metafizik mülâhazalarla ilgilenen, dua, teveccüh, konsantasyon veya şahsî bazı ibadetlerle iktifa eden bir din değildir. O, bütün bunlarla beraber ferdin sosyal, siyasî, iktisadî, ahlâkî, hukukî davranışlarını tanzim, tensik etmesinin yanında vaz'ettiği kuralları[n] yaşa[n]masını bilhassa ahirette mükâfatlandırma ve kuralsızlıktan da sakındırma ilkesiyle gelmiştir. Bu itibarla ...dinin sadece inanç ve ferdî ibadete inhisar ettirilmesi onun bölünmesi, parçalanması ve Allah'ın muradına aykırı bir çerçeveye oturtulması demektir. Bu aynı zamanda fertleri neyi, ne zaman, ne ölçüde yaşayıp yaşayacakları konusunda da fikir dağınıklığına, teşettüte, hatta şizofreniye itme demektir. Bir kimse inandığı dinin bütün esaslarını özgürce yaşayamıyorsa, yaşamasına mâni bir kısım

engellerin mevcudiyeti söz konusu ise bu, o kimsenin vicdan hürriyetine, fert olarak inandıklarını uygulamasına mâni bir durumun olduğu anlamına gelir. Bu durumda da bu tür kimselerin temel hak ve özgürlüklerinden söz edilemez.

İslâm dini, müntesiplerinin, dünya ve ukbâ hayatlarını, ebedî mutluluklarını temin ve o istikamette yol göstermek için onların bu hayatı huzur içinde geçirmelerini ve öbür âlemi de teminat altına almalarını sağlayacak esaslarla bir peygamber göndermiştir. O peygamberin mesajlarında dünya-ukbâ yan yana; ferdi sorumluluklar içtimaî mükellefiyetlerle iç içe; ibadet, evrad u ezkar, kalbî ve ruhî hayat, ahlâkî, içtimaî ve idarî meseleler bir vahidin farklı derinlikleri gibi bir bütünlük içindedir. Bütün bunların yanında her Müslüman kendi haklarının şuurunda olduğu kadar başkalarının hak ve hürriyetlerine saygılı, kendi hukukunu müdafaada gösterdiği hassasiyet ölçüsünde onların haklarına riayette fevkalâde titizdir.”³²⁶

“Ben, devleti teşkil eden müesseselerin size bize, falana filana karşı olduğu kanaatinde değilim. Bazı müesseselerde çığırtkan, sürekli sesini yükselten ve başkalarını sese boğan, gürültüleri faaliyetlerinin çok önünde bir kısım kimseler size devlet gibi görünüyor olabilir. Yani, size karşı olan devlet değildir, marjinal bir gruptur. Dolayısıyla, millet için hayatî ehemmiyeti olan çok önemli bir müesseseyi karşınızdaymış gibi görmek büyük bir hatadır. Böyle bir hatadan hareket ederek onu takbih etmek, kötülemek, sürekli tenkitlerde bulunmak, o da ikinci bir hatadır, hem de muzaaf (iki kat) hata; hele bir de ona karşı güveni sarsmak, milletin itimatsızlığına sebep olmak ve böylece onu zaafa uğratmak, bu da mük’ab (kat kat) bir hatadır. O açıdan böyle bir hatalar seline de tutulmamak, yakalanmamak lâzım.”³²⁷

ABD’ye gitmeden önce zaman zaman farklı siyasilerle görüşmelerde bulunduğu hatırlatıldığında şöyle diyor:

“Ben düz bir vatandaşım ve bir vatandaş olarak herkesle görüşme hakkım olduğunu zannediyorum. Siyasîlerle görüşmelerimde, onların bazı siyasî mülâhazaları olabilir, fakat şimdiye kadar benim hiçbir siyasî mülâhazam olmadı. Zaten görüşme teklifleri hep muhataplarımdan gelmiş ve ben de bunu memleket meselelerini anlatmak için bir fırsat kabul

etmiştim. ...Görüştüğüm her insana da, 'Keşke, en sağdakinden en soldakine kadar bütün partiler, memleket meseleleri üzerinde anlaşabilseler, millî meselelerde zıtlasmaya gitmeseler' demişimdir. Bu şekilde fikir alışverişinde bulunmamın da çok normal olduğunu düşünüyorum.

...[A]dalet ve asayişin yara aldığını/alabileceğini zannettiğim hususlarda milletimizin yararına olacak bazı tedbirler alınmasını tavsiye ettiğim zamanlar olmuştur. Görüşmelerde hep günlük siyasetten uzak, umumî ve kalıcı mevzuları dile getirmeye çalışmışımdır. Mesela, bir defasında şunları söylediğimi hatırlıyorum: Bir hükümetin milletine 'Benim milletim' demesinden ziyade, bir milletin başındaki hükümete 'Benim hükümetim' demesi önemlidir ve zannımca her zaman aranan da işte budur. Aksine millet, başındaki hükümeti bünyesine musallat olmuş tırtıl silsilesi olarak görüyorsa, o bünye ile o baş, çoktan birbirinden kopmuş demektir."³²⁸

"Adımı dünden bugüne bazı partilerle birlikte ananlar olmuşsa da, bütün bunlar, bir kasda dayanmıyorsa, mutlaka bir yanlış değerlendirme ve yanlış bilgidir kaynaklanmaktadır. Hizmet felsefem gereği, her türlü iç bölünme ve anarşiye; din, medeniyet ve demokrasi gibi sahalardaki inhisarcılığa; onları memleket içinde menfi kullanmaya ve insanımız arasında bölünmelere vesile kılmaya karşı olduğum ...herkesin malûmudur. Fakat bir zaman Adalet Partisi'ni, bilâhare Anavatan Partisi'ni, daha sonra Doğru Yol Partisi'ni ve [sonra da] DSP'yi desteklediğim gibi bir vehme kapılanlar veya böyle bir vehim üretmekte kendileri açısından yarar görenler olmuştur.

Şu ana kadar ...hiç ama hiç kimseyle siyasî maksatlı görüşmem ve -kullanılması ve bir kelime olarak anılması bile rahatsızlık verici- herhangi bir pazarlığım olmamıştır; olması mümkün değildir ve ileride de olmayacaktır. Ben, şu kadar milletvekili koltuğuna değil, Kur'an-ı Kerim'de, her mü'minin arzusu olan cennet dâhil, her şeyden daha büyük ve daha değerli olduğu ilan edilen Allah'ın rızasına talibim. Şu ana kadar hiçbir partiye doğrudan veya dolaylı, yazılı veya sözlü en küçük bir destek vermediğim gibi, bu konuda ve herhangi bir parti ya da adayın seçim çalışmaları veya seçimde desteklenmesi hususunda en yakınlarıma bile herhangi bir ihsasta bulunmuş değilim.

...Merhum Turgut Bey takdir ettiğim ve saygı duyduğum bir insandı; fakat benim ona oy verilmesi için tavsiyelerde bulunduğum iddiası doğru değildir. Bu meseledeki sır, milletimizin vefasında ve basiretinde gizlidir. Turgut Bey, hayatı boyunca yüksek gayeler arkasında koşmuş, hep ufuklu yaşamıştı. Büyük bir düşünce ve devlet adamıydı. Eğitim adına yapılagelen hayırlı faaliyetlerin de sürekli destekçisi olmuştu. Onu bu şekilde tanıyan halkımız da bir vefa duygusuyla ona destek çıkmıştı.

Sayın Bülent Bey'e oy verilmesi hususunda da kat'iyen bir tavsiye ve teşvikte bulunmadım. Zaten Sayın Ecevit'in böyle bir talep ve beklentisi de olmadı. Münasebetlerinde oy almayı hedef edinmedi. Bülent Bey dürüstlüğü'nün sembolü oldu. Dün farklı, bugün farklı konuşmadı. Solu, Türkiye gerçeklerine göre yeniden şekillendirdi; 'din' iyle, 'ulusal değerleri' yle barışık bir sol kültür oluşturmaya çalıştı. Onun içindir ki her dindarı mürteci görmedi. Solun, samimî dindarlarla barışık olabileceğini gösterdi. Basiretli Türk halkı da dürüst ve tutarlı tavrının karşılığı olarak onu destekledi."³²⁹

"Biz bütün partilere 'eşit yakınlıkta'yız. Daha önce de ifade ettiğim gibi, 'eşit uzaklıkta' demiyorum; 'eşit yakınlıkta'yız; çünkü her partinin müntesipleri, sempatizanları bizim insanımızdır. İnsanların partileri, siyasî anlayışları bizim onlarla dost olmamıza mâni değildir.

Herkesi kucaklayanlar, muhabbet fedailiğine soyunanlar, geçici politik çıkarlar için kimseyi dışlamazlar; kimseyi siyasî anlayışına ve partisine mahkûm etmezler. Kim ne yakıştırırsa yakıştırırsın, kim hangi vehim, beklenti ve sû-i zanlarını seslendirirse seslendirsın onların çizgisi bellidir: Onlar ne herhangi bir partiyi destekleyip diğerlerini bir kenara iter, ne de bir şartlanmışlık ve ön kabulle herhangi bir partiye karşı cephe alır[lar]."³³⁰

Öyle anlaşılıyor ki FGH, izlecilerini tekil olarak değil ama hareketi siyaset dışı tutmaya özen gösteriyor. Bireysel tercihlere ne yön gösteriyor ne de onları engelliyor. Siyasetin yanlı ve ayrıştırıcı ruhunun böylesine dayanışmacı ve herkesi kucaklamaya dönük bir hareketi olumsuz etkileyeceğinin, nifak tohumları atacağı'nın farkında. Telkinleri de bu doğrultuda.

67- *Din ile siyaset iç içe olabilir mi?*

“Din[in] ...mukaddesiyet ifadesinin kabulü, ona bu şekilde yaklaşmanın bir diğer yanı, dini, dünyevî hiçbir şeye alet etmemektir. Maddî manevî herhangi bir tür kazanca alet etmemektir. Din, insanın manevî füyûzat hislerine de alet edilmemelidir. Dinin politize edilmesi, imanın kudsî bir me’haz olarak bir kısım siyasî mülâhazalara esas alınması, meselelere o merceklerle bakılarak, kendi yorumlarımız, kendi idare anlayışlarımıza kudsiyet kazandırmak, onları kutsamak, dini tahkir edecek bir durum olabilir. Saniyen, siyasî düşüncelerimizi, mülâhazamızı, parti anlayışımızı dine bina ettiğimiz zaman, dine bir yönüyle bizim eksikliklerimiz, bizim arzularımız, bizim kusurlarımız da akseder; bize tepki, dolayısıyla, ona da tepki getirir. Diğer bir yaklaşımla, bize nefret duyan insanların nefretinden din de nasibini alır. Din hakikati öyle temsil edilmeli ki bütün siyasî mülâhazaların üzerinde olsun. Halbuki din politize edildiği, onu biz temsil ediyoruz denildiği zaman, başkalarını âdeta işin dışında görmüş oluruz. Dine sahip çıkma gibi görülse bile, ... tavırlarımızla dine gölge ettiğimizden, onu kararttığımızdan ve bize karşı duyulan nefretten din de nasibini aldığından dolayı, zannediyorum dini politize edenler, dine büyük kötülük etmiş olurlar.

Din, Allah’la insan arasında, temeli samimiyete, ihlâsa, Allah’ın rızasını kazanmaya, elden geldiğince insanın dışa bakan yanından daha ziyade kalbî derinliklerine dayanan bir husustur. İnsanın hayatını kalbin zümrüt tepelerinde geçirmesidir. Dinin bu yanını bütün bütün ihmal ederek, onu merasim gibi ve herkese gösterme adına şov yaparcasına uygulamak yanlıştır.”³³¹

FGH’nin İslâm’a yaklaşımında, siyasal teşkilatlanmaya veya partileşmeye yer olmadığı anlaşılıyor. Ortaya konulan hizmetlerin siyasi veya daha başka dünyevi gayelere alet edildiği izleniminin uyanmasından şiddetle kaçınmayı salık veriyor. FGH, İslâm’ın bir din olarak ve onun temel, değişmez prensipleri çerçevesinde ele alınmasını savunuyor.

68- Sizce din toplumsal yaşamın her alanına girmeli midir?

Bu soruya FGH'nin kısa yanıtı, "Din hayatın hemen her alanını kuşatır" şeklindedir. Ona göre dinin, emir, yasak, tavsiye ve benzer formlarda istedikleri vardır.

"İslâm'ın temeli ve [başlangıcı] iman ve izan (anlayış, terbiye -DE), [sonu] da ihsan ve ihlâstır (gönülden sevgi ve doğruluk). Ulûhiyet hakikatine (Allah'ın varlığına -DE) aksine ihtimal vermeyecek şekilde inanıp gönlünü Hakk'a bağlamak; sorumluluklarını O'nu görüyor ve O'nun tarafından görülüyor gibi ...hassasiyetle yerine getirmek ve yaptığı/yapacağı her işini rıza eksenli götürmeye çalışmak İslâm hakikatinin icmâlî (özet - DE) ifadesidir. Esasları Allah'ın mesajlarına dayanan ve Peygamber Efendimiz tarafından tebliğ ve temsil edilip yaşanan ve yaşatılan İslâm semavî bir dindir ...ve bu dini inanarak hayatına hayat kılan da mümin ve Müslim'dir... [İnananlar,] bu dini; 'İnsanları kendi irade ve ihtiyarlarıyla bizzat hayra sevk eden ilâhî kanunlar mecmuası' şeklinde tarif etmişlerdir."³³²

"İslâm, Allah'ın insanlar için seçip onları şerefliendirdiği en son ve en kâmil dindir. Son ve kâmil olmasıyla da geçmiş bütün semavî dinlerin, günümüzün ihtiyaçlarına göre tafsili (açıklaması -DE), açılımı ve seslendirilmesi mesabesindedir (derecesindedir - DE). Ne var ki bu mükemmel sistem şimdilerde, ilk şahitleri ölçüsünde seviyeli temsilcilerden mahrum ve bir kısım vefasızların elinde bulunma bahtsızlığı yaşamaktadır. Bu itibarla da o, onca enginliğine rağmen bugün bir darlığın mahkûmu bulunmakta ve kendini kendi şivesiyle ifade edememektedir. Bu aynı zamanda yeryüzündeki bütün semavî dinlerin de ifade edilememesi demektir. Her şeyden evvel İslâm, bütün peygamberleri kabul ederek, onların mesajlarını, günümüzün insanları[nı] ve onların idraklerini de nazar-ı itibara alarak gelmiş, âdeta hepsinin sesi soluğu mesabesinde câmi (toparlayıcı - DE) bir çağrıdır."³³³

"İslâm, kulun Allah'a teslim olması, O'nun buyruklarına [uyması], ...salim ve emin bir yola girerek selâmete yürümesi, herkese hatta her şeye güven vaat etmesi, elinden-dilinden kimsenin rahatsız olmaması manalarına gelir. ...Bu itibarla dini sadece inançtan ibaret görenler de, onu bütün benliğiyle kabul

edememiş kültür Müslümanları da aldanmış sayılırlar. Her iki zümrenin de, Allah'ın dine, diyanete vaad ettiği dünyevî uhrevî mükâfatlardan mahrum kaldıkları/ kalacakları açıktır.

Ancak bu mütalâalara dayanarak ameli (yaşam pratiklerini – DE) imanın bir parçası saymak da doğru değildir. Amelin farz olduğuna inandığı halde onu tam yerine getiremeyenler günahkâr olsalar da yine mümin kabul edilirler. ...Kurân'a göre iman, olmazsa olmaz bir ...esas; İslâm ise onun, insan tabiatının bir derinliği haline gelmesinin biricik yoludur. İman-sız amel, nifak (iki yüzlülük –DE); imana rağmen amelsizlik de bir fısıktır (hak yolundan sapma –DE). Nifak, gizli bir küfür olması itibarıyla affı kabil olmamasına karşılık, fısık ya da fücür (içki içme, sefahat ve ahlaksızca davranış –DE) tövbe, istiğfar (bağışlanmayı dileme –DE) ve yeniden Hakk'a inâbe (günahlara tövbe edip Hak yoluna dönme –DE) ile her zaman mağfiret edilebilme (bağışlanma – DE) ihtimaline açıktır. Bu itibarla, herhangi bir kimse, amel etmese de onu hafife almadığı veya önemsemezlik etmediği takdirde hakkında hep olumlu düşünülmeli ve hemen onun küfrüne hükmedilmemelidir. ... Burada şu hususu da hatırlatmakta yarar var: İmanın temeli ve [geliştiği yer] kalb ve vicdan olmakla beraber, İslâmiyet adına Allah nezdinde aranan diğer bir önemli esas da, vicdanî böyle bir kabulün yanında salih amel ve [iyi] ahlâk[tır]. Bu açıdan da, hem nazarî hususlarda hem de amelî konularda, herhangi bir zorlama olmadığı sürece müminin, her zaman inanıp kabullendiği şeylerin arkasında durması şarttır.

İşin esası böyle olunca, dini sırf bir vicdanî meseleymiş gibi göstermek, onun ruhuna karşı bir saygısızlık[tır.] ...İman ve İslâm'ın, şahısların [arzu] ve heveslerine göre yorumlanması, onu semavî bir din olmadan çıkarır; beşerî bir sistem haline getirir. Aslında İslâm, insanları hevâ ve heveslerinden kurtarıp Hakk'a ve Hakk'ın hidayetine bağlamak için gönderilmiş ilâhî [bir tebliğdir.] ...[A]kıl ve şuur sahiplerini muhatap alır; onları kendi [karar] ve seçenekleriyle, dünyevî-uhrevî hayra yönlendirir ve icabet edenlere de ebedî saadetler vaat eder. Din ...külli [iradenin], önceden [insanlara] bahşedilmiş cüz'î ihtiyara (kısmi veya şahsi seçim) bir teveccühü ve bir iltifatıdır."³³⁴

Bu değerlendirme de gösteriyor ki FGH'ye göre kâinatı yaratan ve yöneten külli (toptan) bir irade vardır. Bu irade kula/insana seçim yapma ve hayatını bilime göre yönlendirebilme olanağı ve özgürlüğü vermiştir. İnsan bu seçim olanağını ne kadar akla yakın ve ahlaka uygun kullanırsa o ölçüde de dine, ilahi tasavvura ve mutluluğa erecektir.

69- Piyasa ekonomisi konusundaki görüşünüz nedir? Devlete ve özel girişime ekonomide nasıl birer yer biçersiniz?

Bu sorunun yanıtını uzmanlara bırakmak gerektiğini söyleyen FGH, özel girişimciliği her zaman önemseydiğini belirtiyor ve dinin bu konuya nasıl baktığını şu sözlerle dile getiriyor:

“İslâm, kendisine tâbi olanların hem dünya hem de âhret saâdetlerini garanti eden bir dindir. Niyet esas olmak üzere, İslâm için hizmete gönül vermiş her fert; ferdî, ailevî, içtimâî hayatının her ânını ibadet haline getirebileceği gibi, iş hayatını hizmet yörüngesine göre tanzim ettiği takdirde, ömrünü de bütünüyle ibadet haline getirebilir.

Müslümanlar, dünyanın her yerinde ve her zaman hem zengin hem de hakim güç olmalıdırlar. Çünkü günümüzde Müslümanların iktisadî ve ilmî açıdan bir üstünlük sağlamadan cihanla hesaplaşmaları mümkün değildir.

Allah, Kur’ân-ı Kerim’de: ‘Müminlere karşı kâfirlere asla yol vermeyeceğini’ (Nisa/141) ifade buyurur. Yani kâfirlerin müminler üzerinde hakimiyet kurmalarına razı olmadığını, hem de kudsî bir üslupla hatırlatır. Buradan hareketle mümin[ler] in; ister fert ister cemaat olarak, kâfirlerin muvazenelerine tâbi olmalarının bir vebal olduğu söylenebilir.”³³⁵

Burada bir parantez açmamız gerekiyor. Bütün dinleri birer ilahi olgu olarak gören ve inanç sistemlerinin tümüne saygı ve hoşgörüyle yaklaşılmasını öğütleyen FGH için ‘kâfir’ kelimesi ne anlama gelmektedir? Bu kelimeyle, halk arasında yaygın olarak kullanılan ‘Müslüman olmayanları’ mı kastetmektedir? ‘Kâfir’, Allah’ın varlığını ve teklifiğini, âlemin yaratılmışlığını kabul etmeyen anlamına geldiği için bu olamaz. Çünkü Hristiyanlık ve Yahudilik,

tıpkı İslâm gibi bu temel ilkeleri kabul eder. O halde F. Gülen'in lügatçesinde 'kâfir', inançsız ve/veya Allah'ı veya bu dinlerden tümünü inkâr eden anlamına geliyor olmalı. Öyleyse, bu üç dinin dışında kalanlara nasıl bakılmalı? Bu soru(n) Gülen sistematığında açıklanmaya muhtaç görünüyor.

Ekonomi konusuna tekrar dönersek; FGH tembelliğe ve geriliğe çok tepkili çünkü bunları bağımlılık nedeni olarak görüyor:

"[D]ünyadaki iktisadî hayatı hep başkaları belirliyor ve biz yerimizde sayıyorsak ...ve bu fakirlik ve [itibarsızlıktan] kurtulma [çabası], gayreti yoksa, sürekli günah işliyoruz demektir. ...[M]üminlerin, kâfirlerin sultanı altına girerek esaret hayatı yaşadıkları ...hali Kurân'ın haber verdiği [bir] gerçek[tir]. ... Bu açıdan müminin; her alanda kendisini üstünlüğe taşıyabilecek dinamikleri kullanması ve üstünlüğe sıçraması şarttır. ...[D]ünyada her şey ilme bağlıdır. Geçenlerde bunu futurist Toffler de söylemişti. Bu açıdan, cehalete karşı ilim dinamizmini elde edemeyen bir toplum, içinde yaşadığı çağa ve teknik gelişmelere nakavt olacağı gibi, [barış] ve ittifakı yanına alıp [ayrılıkçılığa] karşı savaşmayan bir toplum da muasırlarına yenik düşecektir."³³⁶

Dünyada Avrupa Birliği gibi uluslar-üstü birlikler; bunun yanında Asya devletlerinin kendi aralarında ya da iki Amerika kıtası devletlerinin kendi aralarında uluslararası ekonomik birlikler kurduklarına dikkat çeken FGH, hiçbir ülkenin bu birliklerin dışında kalarak varlığını sürdürmeyeceği konusunda:

"Bir diğer taraftan, fakirlik ve zarurete karşı zenginlik yollarını araştırmayan bir millet, er geç başkalarının sultanı altına düşmeye mahkûmdur. Böyle bir mahkûmiyete düşmüş Müslüman bir millet, kâfirlerin sultanı altına girdiğinden dolayı Allah indinde de mesul ve günahkâr sayılır. Bu temel düşünceden hareketle her mümin, -meşru dairede olmak şartıyla- mutlaka bir yolunu bulmalı ve mutlaka zengin olmalıdır. Gerekğinde sermayeler birleştirilmeli, yurtdışında, yurtiçinde, yatırımın geçerli ve rekabete açık olan türlerinde mutlaka yatırıma gidilmelidir.

Müspet ve dinî ilimlerle yetişmiş insanlar vasıtasıyla gelecek asırları kucaklamak ve zamanı her yönüyle bizim lehimize

çevirmek için ekonominin bu mevzudaki [etkisi] unutulmamalı ve şimdilerde iktisadî güç, ona sahip olan ellerden mutlaka alınmalıdır. Allah, Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzünün salih insanlara miras kılındığını haber vermektedir (Enbiya/105). O halde müminler, kendi bilgisizlikleri ve koordineli çalışmamaları sebebiyle başkalarına kaptırdıkları [dengede] yerlerini geri almak mecburiyetindedirler. Bu açıdan müminlerin yurt içinde ve yurtdışındaki servet yollarını keşfedip, zengin olmaları şarttır. Zira her şeyleriyle hizmete kilitlenmiş bu insanların ticarete çalışmaları, parayı [kazanıp] koruma[ları] ...birev sevap vesilesi olabilir. Çünkü hayır yolunda, bazen kötü gibi görülen işler bile hayır olabilir.

Öyleyse bu ülkenin ekonomi ve eğitim açısından kalkındırılması, birlik ve beraberliğimizin temin edilmesi, Müslümanların devletler [arası dengede] önemli [bir] yer [edinmeleri] mülâhazasıyla yapılan sınaî, iktisadî her teşebbüs bir ibadet hükmündedir."³³⁷

Dünya kapitalizmine (serbest piyasa ekonomisine) hayat veren manevi ruh; 'Protestan ahlakı', sanki din değiştirmiştir ve bir Müslüman vaizin ağzından başka bir zamanda, başka bir mekânda ve başka bir topluma vaaz edilmektedir. Bu topraklarda, iktisadi kalkınmanın, sermaye ve yatırım hareketlerinin mekanik olgular olmadığını, bu faaliyetlerin bireylerin ve toplumların hayat kalitesini yükselterek kendilerine daha fazla saygı duymalarını, başka ulusların da onlara daha fazla itibar etmesini sağladığı için iyi olduğunu söyleyen bir doktrine ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacı bir Müslüman din adamı, dindaşları için seslendirince, onun inandırıcılığı doğrultusunda mesajı bir hayli yol aldı ve bugün milyarlarla ifade edilen portföyler ortaya çıktı. Bu da Türkiye'nin ve yurttaşlarının gücünü ve itibarını arttırdı.

"Burada hatırlatılması gereken bir diğer mesele de meslekî kuruluşların ciddi organizasyon ile birbirleri arasında dayanışmalarıdır. Evet, her bir meslek erbabı, kendi aralarında birleşmeli, [örgütlü] çalışmaya gitmeli ve -Allah'ın izniyle- aşılamayacak bir güç haline gelmelidirler. Gerçi bizim hiç kimseyle rekabet etme gibi bir niyetimiz yoktur. Fakat birbirini seven ve kendi kazandığı kadar kardeşinin de kazanmasını arzu eden, aynı

düşünceye sahip insanların bir araya gelmesi çok önemlidir. ...Japonya'da olduğu gibi ülkemizde de genç, olgun ve ihtiyar işadamları bir araya gelebilir, kamplar ve seminerler tertip edip işleriyle alâkalı meseleleri derinlemesine müzakere edebilirler. Yapılacak bu müzakereler neticesinde, içte ve dışta gerçekleştirecekleri bütün ekonomik hamlelerde birbirlerine destek olabilir ve ferdî teşebbüslerin yerine kolektif şuuru hakim kılarak onun rehberliğinde zirvelere yürüyebilirler.”³³⁸

70- “İslâm Ortak Pazarı” ya da “İslâm Ülkeleri Birliği” gibi tasarılar nasıl bakıyorsunuz?

Dünyaya kendi dini perspektifinden bakan bir şahsın, söz konusu birlikteliklere olumlu yaklaşacağı beklenebilir. Ama FGH'nin tavrı farklıydı:

“Globalleşen bir dünyada ister dini, isterse ırki ortak paydalardan hareketle birlikteliklerin kurulması artık günümüz dünyasında hoş karşılanmayan, karşılanmaması gereken yapılanmalardır. Dini ve etnik ayrım gözetmeyen [ve] cepheleşmelere asla sebebiyet vermeyen ortaklıklar kurulmalıdır. İslâm ve Hıristiyanlık, ya da ‘İslâm âlemi’ ve ‘Batı’ türünden cepheleşmelere asla meydan verilmemelidir.

Globalleşen bir dünyada güç dengesinde söz sahibi olabilm[nin] yolu, önce komşularla, sonra arada ortak noktaların daha fazla bulunduğu ülkelerle, ama başka hiçbir ülkeyi düşman hale getirmeksizin, ittifaklar teşkilinden geçer. ‘Tabii’ ittifaklar teşkil etmek ve düşmanlar yerine dostlarla sarılı bulunmak, her ülkenin gayesi haline getirilmeli ve bu mutlaka gerçekleştirilmelidir.”³³⁹

Beş altı yıl önce yapılan bu öneri tanıdık geliyor mu? Fikirlerin politika haline gelmiş olması, sadece onları ileri sürenlerin akıllı olmalarından kaynaklanmaz, bu fikirlerin gerçekleşeceği zamanın gelmekte olduğunu görmekle de ilgilidir. Bu da bir öngörü meselesidir. Ayrıca, kurulacak ittifakların, onların içinde yer alan ülkelerin yararına işlemesi ne kadar normalse, başka ülkelerin zararına olmaması ve gerilimler yaratılmamasına dikkat edilmesi de o kadar gereklidir. FGH bunu şu sözlerle dile getiriyor:

“İttifak ve barış için illa da değişik organizasyonlar şart değildir; karşı kutuplar oluşturmamaya azami dikkat edilmelidir; buna bütün insanlığın ihtiyacı vardır.”³⁴⁰

FGH Avrupa Birliği ile bütünleşme perspektifinin yitirilmemesini ama aynı zamanda Asya’daki Türki Cumhuriyetlerle ilişkilerin geliştirilmesini salık veriyor:

“Avrupa’yla bütünleşmemiz çok önemli ama Asya’ya açılmamız, Türk işadamlarına, girişimcilerine bir köprü olacaktır; dünya ile rekabetini kolaylaştıracaktır. Belki müşterek bazı şeyler yapılacak ve bunlar, Avrupa ile olan münasebetlerimiz açısından bize [güç katacaktır]... Tabii, Pasifik için de aynı şeyler söz konusu olabilir. Biz kimseye halatla bağlı değiliz, Pasifik’i de kullanırız, Asya’yı da, Avrupa’yı da. Ayrı ayrı alternatiflerin olması bize daha geniş bir zeminde pazarlık imkânı verirdi. Politikacılarımız, ...hariciyemiz bunu bilemediler... Asya ... [g]eleceğin ...önemli bir teminatı...

[Biz bu nedenle] uzun vadedeki fırsatlar kaçırılmasın diye, benim gibi düşünen arkadaşlarla, aydınlarımızı aynı çatı altında yetiştirecek ilim, irfan yuvalarını kurduk. [Daha önce] kaçırılmış ...fırsat[lar]ı acaba yirmi beş yıl sonra yeniden elde eder miyiz ya da şartlar daha hızlı seyrederse, on beş sene sonra bir daha idrak eder miyiz diye uğraşıyoruz.”³⁴¹

Refahyol hükümeti sırasında zamanın iktidarının bir Müslüman ülkeler ekonomik ve askeri ittifakı (D8 olarak adlandırılmıştı –DE) kurmak istemesine nasıl baktığı sorulduğunda FGH şunları söyledi:

“Ben, şahsen D8’i bir kısım çevrelere çok ucuz bir mesaj olarak görüyorum. Riski çok olan bir mesele bu... Onlar D8’in bir şey getireceğine ciddi olarak inanıyorlar mı[ydı] bilmiyorum. Bir kere, dünyadaki konjonktür buna uygun değil. İslâm ülkeleri olarak her biri bir Batılı’nın elindedir. Suudi Arabistan da böyledir, İran da böyledir. Dümendeki insanların izni olmadan sizle böyle bir anlaşmanın gerçekleşmesine kimse izin vermez. Bir de, İslâm dünyasının size bir bakışı var. İslâm dünyası ...dinin kaynağı [bizdedir] ...diye bize tepeden bakmışlardır. ...Hatta Asya’da okullar açmaya çalışırken, aynı maksatla kendilerine başvurduğumuzda, ‘Bunu daha sonra düşünelim’ diy[erek işi sürüncemede bırakmış, bize] saygısız[ca] davran[mışlardır].”³⁴²

71- Bireye bakışınız nasıldır? Size göre bireyin din ve devlet karşısında özgürlüğü nereye kadardır?

FGH'nin bu soruya verdiği yanıtları kendi sözleriyle aşağıda bulacaksınız. Ancak konuyu, görüşmelerimiz boyunca çizdiği çerçevenin içinde değerlendirmek için iki noktaya dikkat çekmekte yarar var:

Öncelikle FGH'nin 'insan'ı, kendi iradesi dışında bir otoriteye körü körüne baş eğmeyen kişidir. Bu otoritenin illa siyasal veya idari olması gerekli değildir. İradenin kökeni sosyal, yani bağlı bulunulan grupta olabilir ya da gelenek olabilir. Bunların her ikisi de bireye tahakküm edebilir. Ama insanın bu baskıcı otoritelere direnebilmesi için bir dayanağa ve manevi sığınağa ihtiyacı vardır. FGH için bu sığınak, dindir. Dine (FGH'ye göre tabii ki İslâm'a) sığınan ve inancından aldığı destekle her türlü tiranlığa/zorbalığa direnen birey, özgürlüğünü de koruyabilir. Peki ya dinin bağlayıcı hükümleri, dinden kaynaklanan bir baskı yok mudur? FGH'ye göre din benimsenen bir değerler bütünüdür. Zorla benimsetilmek veya uymak söz konusu değildir, tam tersine bir dine mensubiyet rızaya bağlıdır.

İnananların birliği, bireyleri yalnızlıktan ve güçsüzlükten kurtaracaktır. Ortak hareket etmeleri, tek başlarına yapamayacakları şeyleri sinerji ile yapmalarını sağlarken dışsal veya siyasi baskılardan onları koruyacaktır. Dinin bir diğer faydası, yönsüze yön, umutsuza umut, ahlak arayana ahlak ve diğer insanlarla ilişkilerinde ölçü (norm) arayana da ölçü sunabilmesidir. FGH'nin sözleriyle:

"Modern dünya[da] ...çağdaş düşünce sistemleri, tarihte ilk defa siyasette ferdin ...aktif bir özne haline geldiğini ve[/ veya] getirildiğini iddia ederler. Onlara göre fert, atalarından görüp duyduğu, mensup olduğu grup, klik ve cemaatin öngördüğü hususlara bağlı kalmış ve adeta bu anlayış içine hapsolmuş gibidir. Bu grup ve cemaat telakkisini değiştirme imkânı da [kolay] olmadığına göre [referansları çeşitlenmeyen] ...grup ve cemaat [üyelerinin] kaderi [pek değişmez]. Fertler ...modern çağla bu [referans] darlı[ğın]dan kurtulmuş ve tam 'birey' olma yoluna girmiştir. Bu döneme kadar o[nlar], gerçek manada hür

olmadığı gibi birey de değildir[ler]. Bu mülahazalar, dünyanın bir kesimi ve bazı kültürler itibariyle böyle olsa da her din, her düşünce ve her cemaat için doğru olduğu söylenemez.

İslâm'ın en temel ilkelerinden biri sayılan tevhid akidesi açısından bir manada mutlak bireylik mümkün değildir; zira insan, ya serâzad, hiçbir değer kabul etmeyen kriterlessiz bir asi veya Allah'a bağılı, onun emirlerine ciddî inkiyad şuuruyula riayet eden bir kuldur. Bu öyle bir kulluktur ki bu sayede o, Allah'tan başka hiçbir güç ve hiçbir kuvvet karşısında 'pes' etmez ve kat'iyen hürriyetinin bir santiminden dahi vazgeçmez.

Böyle birini ne mal, mülk, servet ne de netice itibariyle basitleşmeye, sefilleşmeye sürükleyen ve ruhu felç eden yozlaşmış gelenekler, akla pranga vuran, her şeyi daraltan cemaat ilişkileri, değişik çıkar ve menfaat mülahazaları, ahlâkîliği dinamitleyen hırs ve kazanç tutkusu, kaba kuvveti akıl ve mantığın önüne çıkaran istibdat düşüncesi, şehvet, nefret, haset ...gibi nefsânîyetin tezahürleri sayılan mesavî-i ahlak katiyyen Allah'tan koparamaz ve köleleştiremez. Bir mümin ...günde 30-40 defa 'Ey Rab, sadece Sana ibadet eder ve sadece Senden yardım isteriz' (Fatiha, 4) diyerek kendi hürriyet ve ferdiyetine pranga sayılan bütün bu zincirleri kırar ve Cenab-ı Hakk'ın her şeye yeten o muhteşem gücüne sığınır. Bu ölçüde bir sığınmayı gerçekleştiremeyen bir fert hakikî manada ideal insan olma görevini de tamamlamış sayılmaz.

Ne var ki İslâm, ferdin Allah'tan başka herşeye karşı hür ve bağımsız olmasını isterken, onun bir aile, bir cemaat, bir millet, hatta bütün insanlık topluluğunun bir üyesi olmasını da ihtiyaçlara bağılı bir kural olarak kabul eder. Zira insan içtimaîdir, medenîdir; diğer insanlarla birlikte yaşama mecburiyetindedir. Her şahıs bu ihtiyaç dairesi içinde birbirinin uzvu [gibidir] ve katiyyen biri birisiz olamaz.

Zaruret, ihtiyaç, hatta tekmiliyata bağılı böyle bir beraberlik ferden halledilemeyen pek çok meseleyi halletme ve bir kısım baskıcı güçlere karşı bir sera vazifesi görme adına fevkalâde önemlidir. İşte bizim günümüzün mutlak hürriyetçilerinden ayrıldığıımız nokta budur. Onlar insanları ananevî bağlardan ve bağılılıklardan kurtarma bahanesiyle ...yapayalnız, desteksiz

ve her zaman kaba kuvvetin tesirine girebilecek şekilde dayanaksız bıraktılar. O da bu yalnızlığın bedelini bazen bir kısım tiranların eline düşerek, bazen toplum despotizması altında ezilerek acı acı ödedi. Ve 'bireysellik' yolunda hürriyetinden de, haysiyetinden de oldu.

Şu hususu da bilhassa belirtmeliyim ki İslâm dini, başka din veya din gibi görünen sistemlerde olduğu gibi sadece metafizik mülâhazalarla ilgilenen, dua, teveccüh, konsantrasyon (yoğunlaşma – DE) veya şahsî bazı ibadetlerle iktifa eden bir din değildir. O, bütün bunlarla beraber ferdin sosyal, siyasî, iktisadî, ahlakî, hukukî davranışlarını tanzim, ...etmesinin yanında vaz'ettiği kuralları yaşamasını bilhassa ahirette mükâfatlandırma ve [dünyada] kuralızsızlıktan da sakındırma ilkesiyle gelmiştir. Bu itibarla da dinin sadece inanç ve ferdî ibadete ihtisar ettirilmesi onun bölünmesi, parçalanması ve Allah'ın muradına aykırı bir çerçeveye oturtulması demektir. Bu aynı zamanda fertleri neyi, ne zaman, ne ölçüde yaşayıp yaşamayacakları konusunda da fikir dağınıklığına ...itme demektir. Hatta bu tarz bir bölümlendirmenin zihni karışıklığa sebep olabileceğini dahi iddia etmek çok zor olmasa gerek. Bir kimse inandığı dinin bütün esaslarını özgürce yaşayamıyorsa, yaşamasına mani bir kısım engellerin mevcudiyeti söz konusu ise bu, o kimsenin vicdan hürriyetine, fert olarak inandıklarını uygulamasına mani var demektir. Bu durumda da bu tür kimselerin temel hak ve özgürlüklerinden söz edilemez."³⁴³

72– Çevreye ve doğal yaşama ilişkin temel görüşleriniz nedir?

Bu soruyu sorarken yazar, FGH'nin yaşadığı yukarı Pennsylvania'da, kentin hayhuyundan uzak, 'kırsal' diyebileceğimiz bir doğal cennetin etkisi altındaydı. İçinde başta kırık dökük bir iki yapı bulunan, bakımsız, ama büyük ağaçların ve zengin bir bitki örtüsünün bezediği bu doğal mekân seneler içinde ıslah edilmiş. FGH'nin hem kalabileceği ve izleyicileri ile bulaşabileceği, hem öğrencileriyle ders yapacağı bir ana bina inşa edilmiş. Sonra da seneler içinde ziyaretçilerin kalacağı müstakil evler yapılmış, arazinin peyzajı elden geçirilmiş ve aşağıdaki dereye kadar yürüme yolları açılmış. Alan, bir kolej yerleşkesine (kampüse) benzetilirken doğal

görüntüsü bozulmadan daha da güzelleştirilmiş. Kısacası, FGH ve ekibi, daha soru sorulmadan ekolojiye duyarlılıklarını sergilemiş bulunuyorlardı. Ama yine de soru yöneltildi ve FGH tarafından şöyle yanıtlandı:

“Avrupa’da kendilerine ‘Yeşiller’ adı veren çevreci bir grup ortaya çıktı. Siyasî parti kurmanın yanı sıra, değişik ad ve unvanlarla organize olarak, bu konuda çalışmalar başlattılar. Hatta bu çalışmalar vesilesiyle, dünyanın kaderine hâkim güçler ile temasa geçip onlarla bütünleştiler.

Bize gelince; bizde Müslümanları bu işe uyarmak bir hayli zor. Bu konuda 5-6 yıllık gayretimiz içinde ciddî bir mesafe alındığı söylenemez. Okullar, yurtlar seviyesinde sahip çıkma olmadı bu işe. Zaten devletin de bu işi ciddî anlamda sahiplendiği söylenemez. Yanan ormanları yeniden ikame için kaç defa müracaat ettiğimiz hâlde, pek çoğunda müspet cevap alamadık.

Evet, çevreye sahip çıkmak, ekolojik dengeyi korumak ve kollamak Müslüman’ın aslî görevleri arasındadır. İnşallah, başta arkadaşlarımız bu hakikate uyanır, sonra da bunu dinî, millî, vatanî bir görev telakki ederek, etraflarına anlatarak yemyeşil ve dengeli bir dünya kurmayı başarırlar.”³⁴⁴

İlginçtir, FGH doğayı korumayı bir dinsel görev olarak da görüyor. Bu görüşünü de şöyle temellendiriyor:

“İnsanoğlu, [başlangıç] itibarıyla cennette yaratılmış, sonra İlâhi emre uymama, (oradaki umumî âhenge de denebilir) sebebiyle cennetten çıkarılmış ve bu yeni âleme gönderilmiştir. Bu itibarla da o, dünyada yaşadığı sürece, hep çıkarılmış olduğu cenneti arzu etmiş ve edecektir. Evet, âyet ve hadislerde binbir güzelliğiyle tasvir edilen bu yer, sürekli insanların rüyalarına girmiş, hülyalarını süslemiş, destanlarına konu olmuş ve hep ulaşılması gerekli bir hedef gibi resmedilmiştir. O kadar ki bizler çoğu zaman, müşahade ettiğimiz güzel bir yerin tasavvurlar üstü güzelliğine dikkat çekmek için, ‘cennet gibi’ tabirini kullanarak, bu iç tutkumuzu vurgulamaya çalışırız.

Aslında insanoğlunun üzerinde neşet edip hayata uyandığı yer de, işte böyle ‘cennet’ gibi bir yerdir. Kim bilir belki de onun izdüşümüdür. Ama ne acıdır ki bilerek veya bilmeye-

rek talihsiz bir devreden sonra insanoğlu, içinde yaşadığı bu cenneti kendi elleriyle tahrip etmiş, içinde yaşanılmaz hale getirmiş ve şimdilerde ‘yitirilmiş cennet’ tasvirleri yaparak yeni bir arayışa girmiştir.

Türkiye içinde bulunduğumuz bu zaman diliminde bahsettiğimiz talihsizliği yaşamıştır. Bugün sadece Türkiye değil, onunla beraber aynı kaderi paylaşan bütün batı–doğu ülkeleri aynı hicran ve aynı arayış içinde[dir]ler.”³⁴⁵

Bunları söyledikten sonra, konuya ilişkin dini kaynaklara yöneliyor:

“Efendimiz (s.a.s)’in dünyayı teşrif buyurduğu mekân, çöllere kaplı bir alandı. [O] çölle çevrili olan bu mekânı dünyevî anlamda bir cennete çevirmek için, Kur’ân’ın işârî [işaret yoluyla bildirilmiş – DE] ve sarîh beyanlarının yanında birçok fiilleri, sözleri ve [bildiri]leriyle ısrarla üzerinde durmuş[tur]. O’nun tabiatı koruma adına ...‘Medine’yi harem bölge ilan ediyorum’ [sözü] ...bugünün anlayışıyla izah ed[il]ecek olursa, [bu] geniş alanı[n] ‘millî park’ [ilan edilmesidir] denebilir. Zira [Hz. Muhammed] bunu izah ve şerh eden beyanlarında ‘Otları koparılmaz, ağaçları kesilmez, hayvanları öldürülmez’ buyurmuşlardır.

[Peygamberimiz] ...Savaş[lar]da ...mancınuklarla kale içini dövmekten başka çarenin kalmadığı bir anda, ağaçların kesilmesi ve kütükler halinde kaleye atılması noktasında yine beklentiye girmiş ve tereddüt geçirmiştir. Aynı endişeyi ... ekinlerin yakılması hususunda da göstermiştir. Hâlbuki bugün galibiyet ya da mağlûbiyetin bahis mevzuu olduğu böyle bir yerde ekinlerin yakılması[na] da, ağaçların kesilmesi[nr] de tereddütsüz [başvurulur].

Ayrıca hac veya umre için ihrama giren kimselerin, Harem dâhilinde hayvan öldürmesi, ağaçları kesmesi, otları koparması yasak edilmiştir. ...[Ş]u beyan O’na aittir: ‘Kimin elinde bir fide varsa, kıyamet kopacak da olsa, onu dikmeye gücü yeterse mutlak diksini!’

Hâsılı, tabiatı koruma, onu muhafaza etme düşüncesinin topluma mal olması çok önemlidir. ...Ve kim bilir belki de işte o zaman insanoğlu ‘yitirilmiş cennetlere’ tekrar kavuşabilir.”³⁴⁶

Farklı İslâmi kaynaklara (örneğin Buhari, Müslim ve Hz. Ömer'in uygulamalarına) dayanarak başka sonuçlara da varıyor. "Hayvan türleri yok edilmemelidir, çünkü tabiattaki denge bozulur" diyor. Hz. Ömer'in tabiattaki dengenin bozulmaması için tedbirler aldığını söylüyor. Ekolojik dengeyi koruma mevzuunda Peygamber ve onun ilk halifelerinin benimsediği ilkeyi şöyle yorumluyor: "Kıyamet koparken ağaç dikeceksen dünyadan ümidini kesmemiş[i]n [demektir.]"

FGH, bugün Batılı ülkelerin öncülüğünü yaptığı doğayı kirletmeme, ekolojik dengeyi koruma konularını önemsiyor ama bu konudaki çifte standarda da işaret ediyor. Batı doğayı kirletti, ekolojik dengeyi bozdu. Bu sadece onun dizginlenemez tüketim iştahından kaynaklanmadı, dengeleri, yaşamı bu denli tehlikeye atacak kadar sınaîleşmenin zararlı olabileceğini görmedi diye düşünüyor. Şimdi Batı bu hatalarını hızla düzeltirken gelişmekte olan ülkelere yol gösterilmeli kanısında.

Çevre konusundaki duyarlılığını sergilerken ilginç bir yorumda bulunuyor. Her şeyin merkezinde insanın olduğunu hatırlattıktan sonra, "En çok korunması gereken doğal varlık insandır. Çünkü o en güzeldir" diyor.

İnsan, "bütün bu güzelliklerde âdeta son nokta gibidir; [yaradılışın en büyük eseridir]... Hz. Ali'nin dediği gibi, 'Avâlim onda pinhandır (kefaletim onda gizlidir – DE), cihanlar onda matvîdir (dünyalar onun içinde saklıdır – DE) ve onun mahiyeti meleklerden de ulvîdir.' Zerrede güneşi göstermek, damlada deryayı duyurmak, çamurdan, balçıktan yaratılmış bir varlığı meleklerin mihrabı haline getirmek hangi hikmete bağlanırsa bağlansın, insanın, ilâhî sırları çözmek üzere bir şifre, bir anahtar olarak yaratıldığı açıktır."³⁴⁷

Madem insan böyle bir mucizedir ve âlemlerin sırrını, yaradılışın şifresini nefsinde taşımaktadır, o Yaradan ile yaratılanın, düşünce ile üretilenin, sanat ürünü ile tabiat varlıklarının bir bileşimidir. Bu haliyle tevhidin (varlıksal bütünlüğün) de hem taşıyıcısı hem icracısıdır. İnsan tevhide ilişkin eylemi sanatla gerçekleştirir. Onun sözleriyle:

“Tabiat baştanbaşa bir harikalar [sergisidir,] biz ona bir ‘kitap’ demeyi daha uygun buluruz. Zira onu bir kitap gibi duyar, bir kitap gibi okur ve bir kitabın rengârenk canlı, yaldızlı nakışlarını [seyre]diyor gibi hayran hayran seyrederiz. Onu, her sabah yeniden boyanmış, süslenmiş o göz kamaştırıcı endamıyla, bir ruh, bir hayat kaynağı olarak karşımıza dikilmiş görür ve kendimizden geçeriz.”³⁴⁸

FGH için tabiat, estetiğin birincil kaynağıdır. İnsan güzelliğin şifrelerini tabiatı alır ve kendi eserini şekillendirirken ondan yararlanır. Bu nedenle her güzel sanat eseri aynı zamanda bir tabiat harikasıdır. FGH bu ilişkiyi şöyle açıklar:

“Nasıl ki, bir köşk[ün], bir yalının mimarîsi, mimarîsindeki incelik ve zarafet, köşkün ve yalının ötesinde, bizlere başka şeyler fısıldar, ...[bir] tabiat [harikası] ...da varlığının ötesinde [anımlar taşır. Onu] var edip gün yüzüne çıkaran, ...ortaya koyduğu her eseriyle kendisini hissettiren, fakat azametiyle bir türlü sezilmeyen, insan idrak ve ihâtasının üstünde bütün nizam ve güzelliklerin hakiki kaynağını ...duyurur.

[Ne yazık ki] Cennet’e benzeyen bu güzel dünyâyı cehenne me çevirmekle yazık ettik kendi kendimize! Şayet insanlar, nizamını bozup kirlettikleri bu dünyayı, yeniden imâr edip eski güzellik ve ihtişamına ulaştırmazlarsa, Nuh Tufanı gibi hâdiselerle bu güzel dünyâ[nın], enkaz yığınları halinde bamızdan aşağı dökülmesi kaçınılmaz olacaktır.”³⁴⁹

FGH doğa ve onun parçası olan insanın yanında estetik değerlerin de korunması gerektiğini kendi mantık çerçevesinde vurguladıktan sonra, doğal alanlara çirkin yerleşim birimleri kurmamızdan yakınıyor:

“...[Ş]ehirciliğimiz kumlarla, ağıllarla atbaşı, mimarîmiz kunduzları güldürecek kadar estetikten mahrum ve derme-çatma. Köylerimiz, kasabalarımız, şehirlerimiz o baş döndürücü büyümenin, genişlemenin yanında, tabiatı tahrip yarışına başarılı birer misal teşkil edecek [sakillikte]. Ovalarımız obalarımız kupkuru ve korkunç bir çölleşmenin pençesinde... Sokaklarımız karın karına girmiş binalar arasında daracak birer tünel... Doğrusu bu evlere ev demek, bu beton yığınlarını mesken say-

mak, bu kasabaları bu şehirleri belde kabul etmek kelimelere saygısızlık, [kavramlara] da hakarettir. ...[Oysa eskiden] bu ev ve bu binalardaki incelik, güzellik ve sanat o kadar derin ve tabiat kitabıyla o kadar uyum içindeydi ki.”³⁵⁰

73– *Sanata ilişkin görüşünüz nedir?*

FGH, sanatı kültürün bir parçası olarak görüyor. O nedenle her toplumun, her ulusun kültürünü geliştirmesini; ülke içinden kaynaklanan veya dünyada meydana gelen gelişmelere uyum sağlayarak yeni tarzlar, yeni ifade biçimleri üretmesini kültürel serpilme olarak değerlendiriyor. Bunu da toplumsal gelişmeden ayrı düşünmüyor. Yani gelişmiş bir ülkenin kültürü de gelişmiş olur fikrindedir. Kendi sözleriyle:

“Kendi kültürünü olgunlaştıramamış veya kaybetmiş milletler, meyve verememiş veya meyveleri dökülmüş ağaçlara benzerler. Bugün olmasa da yarın kesilip odun olarak kullanılmaları mukadderdir.”³⁵¹

FGH’ye göre sanat, ilerlemenin ruhu; insanın duygu ve keşfetme kapasitesini geliştiren bir olgudur. Sanat yoluyla insan sadece kendi içindeki yetenekleri ve anlama kapasitesini geliştirmez, aynı zamanda hayatı ve dünyayı da yeniden düzenler. Hayal gücü ile yeni dünyalar kurar. Zamanı ve mekânı aşabilir, eserleriyle ebedileşebilir. Sanatla imanın (dinin) birleşmesiyle ortaya çıkacak sonsuz enerjinin, insanın düş gücünde ve yaratıcı melekelerinde coşku yaratarak güzellikler pınarı olacağına inanıyor FGH:

“Sanatın imana refakati sayesinde değil miydi ki bu muhteşem dünya şaha kalkmış mabetleri, şahadet parmakları gibi ötelere gösteren minareleri, her biri başlı başına birer mesaj sayılan, mermerlerin alınlarındaki mübarek desen ve motifleri, çeşit çeşit hat sanatları, pırl pırl tezhipleri, solmayan işlemleri ve kelebek kanatları kadar güzel nakışlarıyla seyrine doyumlayan bir güzellikler galerisi haline gelmişti.”³⁵²

Sanatın sadece coşkuyla kemale ermeyeceğini, ilmin ona eşlik etmesiyle daha da kalıcı ve olgun eserler verileceğini söylüyor. İlmin, kendini en iyi sanatla ifade edebileceğine dikkat çeken Gülen,

sanat adına ortaya herhangi bir eser koyamamış birinin, çok fazla bir şey bildiğini söylemenin zor olduğunu belirtiyor.

FGH insanın maddi varlığında gördüğü güzelliği, onun vücuduna bağlamaz. Meseleyi bir sanatkârın yapıtı gibi görüyor:

“[İ]nsanın ...boyu, posu, endamı ve uzuvları arasındaki [uyum ve geometri], herkeste hayranlık uyandıracak kadar güzeldir, mükemmeldir. Bunu, Romalıların sanat dehaları çok iyi kavramıştır ama tevhide yönelemediklerinden dolayı, bu duygularını [somutun] daraltan [geometri]sine hapsedmişlerdir. Fakir, insana olan bu hayranlığımı değişik zaman ve zeminlerde, ‘Eğer Allah’[tan] ...başka[sına] secde etme müsaadesi olsaydı, insana secde edilmelidir’ şeklindeki sözlerimle ifade edegelmişimdir. Bu espriyi, bir yönüyle, meleklerin, Hz. Âdem’e secde etme[lerinin] emr[edilmesi de] destekliyor gibidir.”³⁵³

“Sanatçı bizim iç duygularımızın varlıkla münasebetini yakın takibe alma ve köpürüp duran his, heyecan ve [bunalımlarını] yorumlayıp seslendirme, seslendirdikten sonra da bunları uygun kombinezonlar içinde bize sunarak benliğimizde sürekli, her şeyin, kendi asıl kaynağına karşı çırpınıp durduğunu resmetmektir. Değişik bir ifade ile sanatkâr; eşyadan herhangi bir unsur ve kâinattan herhangi bir [renk] karşısında, duygularına akan ve ruhunu saran ilhamları birbirine bağlayarak, kaynaştırarak ve bütün nomen ve fenomenleri bir araya getirip, her şeyi bir kül (bütünlük – DE) hâlinde bize takdim edebilen bir metafizik kahramanıdır.”³⁵⁴

Ama sanatçı da bilimden nasibini almalıdır:

“Çünkü parçadan hareket e[tt]liğinde, gerçek bir ilmî düşünce referansı olmadığı [takdirde], hakikî bir sanat ufku ilham etmekten mahrumdur. Yakın tarihimiz itibarıyla sanat düşünce-sindeki ‘kem-kümler’imiz, tutarsızlığımız, bir türlü ‘biz’ olmayışımız, monotonluğumuz, dolayısıyla da tatminsizliğimiz böyle bir perspektif darlığından kaynaklansa gerek.

...Bu itibarla da diyebiliriz ki ruh ufku olmayan, dolayısıyla da kendi metafizik düşünce sistemini kuramamış milletler, katiyen şablonculuktan kurtulamaz; kendileri olamaz ve hiçbir zaman kendi aidiyetlerini hissedemezler.”³⁵⁵

74- İzleyicilerinizi sanata teşvik ediyor musunuz? Siz hangi sanat dallarına daha çok ilgi duyuyorsunuz?

FGH sanatı teşvik konusu açıldığında, “Bir kısım çevreler bizim kriterlerimiz içinde henüz böyle bir yolculuğa hazır değiller” yanıtını verip paralel bir konuyu işlemeye yöneliyor.³⁵⁶ Toplumların gerek bilim, gerek sanat ve metafizik konularında bütünsel bir yaklaşım benimsememesinin olumsuz sonuçlar doğurduğunu, bunun da aslında bir ‘medeniyet projesi’ne sahip olmamaktan kaynaklandığını ileri sürüyor. FGH’ye göre insanın kendisini ve kâinatı anlamak için varoluşa ve varlıklar âlemine bütünsel yaklaşması gerekir. Bu da bir medeniyet projesini içerir. Prof. Dr. Faruk Beşer’in anlatımıyla “hiçbir medeniyet, mensuplarının ...her türlü ihtiyaçlarını, kendi dünya görüşüne uygun biçimde karşılamadan medeniyet olamaz. Müzik ...edebiyat ve diğer bedii sanatlar eğer insanoğlunun fıtratında (tabiatında – DE) ve hayatında bir şekilde varsa, bir medeniyetin müntesipleri bunları kendi medeniyetlerine uygun ve mütecanis biçimde bulabilmelidirler. Aksi takdirde başka medeniyetlerin kültür ürünleri olan sanatlarına özenilirse bu bir medeniyetin bağrında gedik açılması demek olur ve o medeniyet su almaya başlayan gemi durumuna düşer.”³⁵⁷

FGH bu konuda musikiyi örnek gösterir ve felsefi bir yorum sunar:

“Mûsikînin esas unsurları olan ses, enstrüman ve söz (tema) bir bütün halinde olunca insan üzerinde [daha etkili olur. Ama] tema-ses-saz bütünlüğü sağlanamadığı takdirde, insan his dünyasında boşluklardan kurtulamaz. Öyle ki bazen birtakım eserlerde söz ahenge, muhteva ritme isyan eder. Musiki de bir yol, bir sanat ve bir ihtiyaçtır. Öyleyse ihtiyaç diye nitelendirdiğimiz ve zaten toplumun içinde [var olan bu olgu] kendi düşünce çizgimiz içinde ele alınmalı[dır ki o bizim olsun]. Öyle inanıyorum ki, yakın bir gelecekte bu ülkede, genç ihtiyar bizim insanımız, mutlaka kendi mûsikî anlayışımız, mûsikî zevkimizle bütünleşecek[tir,] ...ama, bizim sistemli gayretlerimizle... İhtimal işte o zaman, ülkemiz bu alandaki işgalden kurtulmuş olacak ve tekrar İtrî, Dede Efendi, Hacı Arif Bey, Sadettin Kaynak, Münir Nurettin Selçuk gibi dâhi musikişinaslara kavuşacaktır. Unutmayalım, [müzik] bir ihtiyaçtır.”³⁵⁸

Peki FGH müzik dinler mi, en çok kimin müziğini beğenir?

“[Ç]ocukluk dönemimde ...Erzurum’da ...bir kısım tasavvuf [ehli] kimselerle temasım vardı. ...Tasavvuf musikisi, ...klasik musiki tekkede doğmuştur, zaviyede doğmuştur. O yönüyle de ilahiler gibi, gazeller gibi şeyler beni klasik musikiye çekti. Mesela İtrî’yi, ...Dede Efendi’yi sevdim dinledim. Hacı Arif Bey’i sevdim, saygı duydum. Günümüze doğru gelirken Ahmet Özhan’ı da böyle severek dinledim. ...[K]endi musikimizi çok severim. Diğerlerine karşı tavrım, bir yönüyle belki anlamadığımdan dolayıdır. Daha çok da ben tasavvuf musikisini dinledim. Onu sevdim... Türk Halk musikisini de severim, kendi musikimizdir. Mesela Reşit Muhtar’la çok yakın [tanışıklığımız] vardır. Eski bestekârlarla [dostluğumuz] vardır. Tenezzül edip ...benden bazı şeyler bestelediler. [Sanatçılar arasında] yakın dostlarım var. Hepsini sıralamam mümkün değil. Aslında sanatın değişik dallarına karşı sevgim vardır, alakam vardır.”³⁵⁹

FGH’nin bizzat karşılaşp kaynaştığı müzisyenlerden çok sevdikleri arasında Cem Karaca ve Burhan Çaçan var. FGH, onlarla “sarmaş dolaş olduk” diyor. Hüseyin Efendi’yi, o içli eserleri ve icrasıyla çok sevdiğini; Bekir Sıtkı Bey’le tanışıklığı olduğunu söylüyor ve müziğe verdiği önemi şöyle belirtiyor:

“Müziğe yakın olan bir dimağ, dünyada her şeye yatkın olur. Zira müzik incelik ister, esneklik ister, oynaklık ister, duyarlılık ve mükemmel bir his yapısı ister. Bu açıdan herkesin yapabileceği bir şey değildir. Hatta diyebilirim [ki] o, heykeltıraşlıktan, ressamlıktan çok çok ileridir. Onun için sanat kabiliyeti olmayan bir insanın müziğe uyum sağlayabilmesi, müzik yapabilmesi âdeta imkânsızdır.”³⁶⁰

Bu arada kadın duyarlılığının müzik alanında avantajlar sağladığını da düşünüyor:

“[K]adının fıtraten duyarlı, hassas olması mûsikî adına bir avantajdır. Belki bu sebeple bayanlarda müzik kabiliyet oranı erkeklerden daha fazladır.”³⁶¹

“Pop müziğinin gençler arasında çok yaygın olması ve medyanın sürekli ona destek vermesi, stadyumların popla inim inim

inlemesi, onun Michael Jackson gibi şarkıcılarla daha büyümlü bir hâl alması vs. gibi oldukça yoğun ve organizeli faaliyetler yanında, mûsikîmize sahip çıkmamanın zorluğu meydandadır. Ama bütün bu zorluklara göğüs gererek bu uğurda mutlaka olağanüstü bir gayret gösterilmelidir.”³⁶²

Bu arayış sırasında ifrata kaçılmasının sakıncalı olduğunu düşünen FGH şöyle diyor:

“TV ve radyo programlarında bugün dinlenen, kabul edilen müzik türlerine yer vermede toplumun bütününü objektif olarak düşünme ve değerlendirme mecburiyetindesiniz. Ne TV’leri, ne radyoları bu işten tecrit ede[bilir]siniz. Aksine davranacak olursanız kendinizi toplumdan tecrit etmiş ve sadece sizin gibi düşünen üç beş insanla baş başa kalmış olursunuz. Onun için toplumun kabul ettiği müzik türlerinden zararsız olan veya daha az zararlı eserleri icra ederek, onların ihtiyacını karşılayacak ve böylece, bu alanda da mesajınızı vermiş olacaksınız. Unutmayalım, bu sahada emin eller toplumun bu ihtiyacını karşılamazsa, emin olmayan ellerde toplum dejenerasyona uğrar.

Toplumun bütün kesimlerini[n] veya milletin her ferdini[n] kendiniz gibi olmasını bekleyemezsiniz. Kur’ân dinlemekle tatmin olan, ilahilerle bu ihtiyacını karşılayanlar olduğu gibi, daha farklı mülâhazaları paylaşanlar da vardır. Öyleyse, kendi öz mûsikîmizle, ...‘heavymetal’lerle, ‘rock’larla tatmin peşinde koşan gençlerimizin imdadına yetişme mecburiyetindeyiz.”³⁶³

Müzik konusundaki kendi tercihini saklamıyor; klasik Türk müziğini diğer formlara tercih ediyor.

“Klasik Türk sanat mûsikîsinin insanlara belli bir seviye kazandırdığı çoklarının kabul ettiği gerçeklerdendir. İcra edilen mûsikînin derinliklerine inebilen, ondaki incelikleri kavrayabilen şahıs, bir müddet sonra belli bir inceliğe ulaşabilir ve üzerindeki bedevîliklerden uzaklaşabilir. ...Yani mûsikî inceliği, zarafeti, hatta estetiği, bu hususlar da mûsikîyi gerektirir... [M]ûsikîyle ...uğraşma[k] ve hakikî mûsikîşinaslarla oturup kalkma[k], sözden sazdan ziyade ruha manaya yönelmeye bağlıdır. Klasik Türk san’at mûsikîsinin bu ruhu insana kazan-

dırdığı her zaman söylenebilir. Ancak şu da unutulmamalı ki, bu işin kaynağı tek ve zaviyelerdi. Bu müesseseler gerçek misyonlarından uzaklaşıp, miskinler otağı haline gelince, san'at müziği çok önemli bir kaynağını kaybetmiş oldu. Bundan sonra da millet, tekrar bedevîliğe dönerek davul zurnadan zevk almaya başladı. Bir diğer ifadeyle davul zurnanın temsil ettiği ruh halini yaşayan insanlar etrafı doldurdu. Davul zurna ile kaba duyguların gürültülü dünyalarını kastediyorum. Şimdilerde de aynı şey söz konusu ama ben şahsen bütün bütün ümitsiz değilim.”³⁶⁴

Bu tahliliyle FGH, toplumdaki sosyal değişim sonrasında zevklerin de değiştiğine dikkat çekiyor. Gerçekten de toplumsal işbölümü geliştikçe yeni sosyal tabakalar ortaya çıktı. Bunlar, kendi yaşam tarzlarından kaynaklanan kültürel alışkanlıkları ve zevkleri kamu alanına (ortak yaşam alanına) taşıdılar. Son yarım asırda kırsaldan kentlere yönelik yoğun göç sonrası, eğitim, siyaset ve sermayenin yükselttiği kır ve kasaba kökenli kesitler toplumda etkinlik kazandı. Onların sanat ve musiki anlayışları, yerleşik kentli ve dünyayla daha önce temas etmiş sosyal kesitlerden daha farklıydı. Denebilir ki bu kesitler aynı mekânda yaşıyor, ama aynı zamanı yaşamıyorlar, farklı zamanların ve sosyal gerçeklerin zevklerini taşıyorlar. Dolayısıyla, dünya veya yaşam tasavvurları ve ona uygun sanat telakkileri de farklı.

Bu farklılığın bilincinde olan FGH, söz konusu durumun geçici olduğuna inanıyor:

“Mûsikîdeki bu keyfiyet bunalımının, bir gün mutlaka sona ereceğine inanıyorum. Zira sosyolojik ve tarihî bir gerçektir ki başta İslâm ve daha sonraki dönemlerde Osmanlı olmak üzere, dünyanın kaderinde hâkim olmuş bütün milletler böyle bir bunalımın peşi sıra doğmuştur. Tıpkı karanlığın son perdesinin aydınlığa [yol açması] gibi...”

Şu anda, birçok medeniyete beşiklik yapmış Anadolu topraklarında, hızla öze dönüşün yaşandığı yeni bir diriliş döneminde sayılırız. Bu diriliş, toplumun bütün ünitelerinde birlikte yürüyor. Mûsikînin de bundan nasibini aldığı ve alacağı muhakkaktır. Nitekim sanat müziği alanında yapılan çalışmalar

da bunun bir göstergesidir. İnşallah buna, bugünkünden daha fazla seviye kazandıracağımız günler de gelir ve bizim olan bu mûsikî ile akıl, kalb, ruh [birliği] geliştirilir. [İ]ç ve dış derinliğine ulaşmış seviyeli insanlar yetiştirilir.”³⁶⁵

Sonra başka sanat dallarına geçiyor ve şaşırtıcı bir şey söylüyor:

“[G]ünümüzde modern birini... çok öne çık[ra]caksam, Picasso’ya alaka duyarım.”³⁶⁶

Oradan edebiyata geçiyor:

“[E]debiyat olmasaydı, ne hikmet o debdebeli yerini alabilir, ne felsefe gelip bugünlere ulaşabilir, ne de hitabet kendinden bekleneni verebilirdi. Bununla birlikte, karşılıklı bir etkileşim ve hizmet içinde hikmet, felsefe, hitabet de, kendi sahalarıyla alâkalı zengin malûmatı, bitmeyen bir sermaye olarak edebiyatın önüne sermiş ve ona ölümsüzlük kazandırmışlardır.”³⁶⁷

Sonra roman, hikâye, tiyatro ve sinema konularına giriyor ve bunlar hakkındaki görüşlerini sergiliyor:

“Roman, hikâye, tiyatro ve sinema, Batı’ya göre bizde çok geridir. Bunda, önceleri İslâm’ın bu mevzudaki tavrı rol oynasa bile, bize ait ihmalin rolü daha büyük olmuştur. Burada ‘İslâm’ın tavrı’ ifadesini bilhassa kullanıyorum. Zira bu konularla ilgili İslâm’ın kesin yasağı söz konusu değildir. Ancak açık kapalı bazı ifadelerden, karşı bir tavır sezmek ...mümkündür. [Kanaatimce] ...hikaye, tiyatro ve sinema türü eserleri bir çırpıda alıp atmak ve onlara ‘yasaktır’ etiketi yapıştırmak da doğru bir davranış olmasa gerek. ...Üzerinde durulması gereken husus, bunların ihtiva ettikleri konuların neler olup neler olmaması gerektiği hususudur. ...İslâm’ın kesin haram dediği meseleleri [övmek] veya teşvik manasına gelecek her türlü tasvir, anlatış ve görüntüleme ...kesinlikle kabul edilemez. Yoksa temelde ne romana, ne hikâyeye, ne de diğerlerine karşı çıkma doğru değildir.”³⁶⁸

Peki ne yapılmalıdır kendi öz edebiyatımızı yaratabilmek için?

“Bunun için de evvelâ, hem Batı hem de Doğu edebiyatı iyi bilinmelidir. İkinci olarak, anlatımda renkli[lik] ve zenginlik sağlanmalıdır” der.³⁶⁹

Fethullah Gülen'in edebiyata bu kadar önem vermesi, onun din telakkisine de uygundur. Gülen'e göre ilk yaratılış anı, yokluğun bağrına atılan iki harften oluşmuştur: "Kün (Ol)!" Bu muhteşem an sözle başlamış ve tekten çoğa, birlikten çokluğa uzayıp giden bir süreci başlatmıştır. Her şey varlığını söze muhtaçtır, FGH'ye göre:

"Söz olmasaydı, bizler, ezele ait hiçbir şeyi duyamaz ve Yüce Yaratıcı'nın gönlümüzü, gözümüzü dolduracak esrarını anlayamazdık. Söz sayesinde kâinat bir [sergi], Hak'tan gelen kitaplar da birer [duyuru] kesildi, ...varlığın manası ayan oldu."³⁷⁰

Şiirin de FGH'nin sanat algısında özel bir yeri vardır. Şiiri, sözlerle yapılan musikisi olarak görür. Onun için şiir:

"[K]âinatın ruhunda saklı bulunan güzellik ve tenasübün, varlığın çehresindeki tebessüm ve [gönül açıcı] keyfiyetin ... ifade edilmesi[dir]."³⁷¹

İslâm'ın sanat anlayışında varlığı olduğu gibi değil, soyutlayarak resmetmek olduğuna işaret eden FGH, bu tercihi inancın düşüncesi etkilemesi olarak görür. Bunu da teşhiste zorlandığımızda başvurduğumuz bir yöntem olarak belirtir:

"İslâm sanatı ...tevhidi vurgularken, teşbih ve tecsime (cisimlendirmeye –DE) karşı açıkça tavrını ortaya koyar ve her zaman yorum kapısının açık bırakılması esprisiyle damlada deryayı göstermeye, zerrede güneşi resmetmeye ve bir kelimedede kitapları ifadeye çalışır."³⁷²

FGH, belirli parlak dönemler dışında İslâm ülkelerinde sanatın pek gelişmemiş olmasını, düşüncenin (bilimin) güdük kalmasına bağlıyor ve medreseler çağdan kopunca bilimin gerilediğini söylüyor. Ona göre "büyük düşüncelerin, sanat eserlerinin meydana gelmesi", yani yeşermesi için saksının izin vermesi gerekir. Başka bir deyişle taban buna elverişli olmalıdır. FGH tahmin edilebileceği gibi Sünni İslâm'dan söz ediyor ve yorumlarını bu perspektiften yapıyor. Ona göre:

"Sünni İslâm'ın, estetiğe, sanata, güzelliğe, güzelliğin ifadesine karşı olması düşünülemez. Öyle bir şey olsaydı Asya'daki ümranlar teşekkül etmezdi ki o dönem en ileri seviyede hadis, tefsirin, fıkıhın [derlendiği] dönemdir. Sanatın, özgür

düşüncenin ayağına zincir vuracak bir düşünce sistemi varsa, olsa olsa o da fıkıh yoluyla olur. Fakat azıcık tarih kitaplarını karıştırdığınızda fıkıhın en ileri seviyede [derlendiği] dönemin, estetik ve hür düşünce adına en yoğun, en ileri seviyede olduğunu göreceksiniz. Endülüs bu yönüyle harikalar ülkesidir. Şimdilerde İslâm Bilim Tarihi yazarları, hayranlıklarını, hatta şaşkınlıklarını ifadeden geri duramıyorlar. Seyyid Hüseyin Nasr'dan, Garodî'ye bu hayranlıklar belki elli defa ifade edildi. Bir medeniyet kurulmuş; estetiğin, hür düşüncenin ve inancın bağrında yoğrulan, hoşgörü, barış ve muhabbetin temsil edildiği bir medeniyet"³⁷³

Bu yorumuyla FGH, İslâm âlemindeki geriliğin dinden değil, toplumun ve dinin yönetiliş biçiminden kaynaklandığını vurguluyor. Kendisine göre, İslâm her türlü özgürlüğe ve ifade biçimine açıktır, onun ufkunu karartan otoriter ve bağınaz anlayışlar ve İslâm'ı bir yönetim biçimi haline getiren hükümetler ve hükümdarlardır.

75- Kültür kavramına bakışınız nasıldır? Kültür mirasımızın temel kaynakları sizce nelerdir?

FGH kültürü, "bir milletin tarih içinde üretilip ortaya koyduğu, ... zamanla millî varlığın bir [boyutu] haline getirdiği veya şuuraltı müktesebata dönüştürdüğü sosyal ve ahlâkî davranış disiplinlerinin bütünü ol[arak]" gördüğünü ifade ediyor.

"Bu anlayışa göre, bazı temel husûsiyetleri itibarıyla evrensel bir görünüm arz etse de her toplum ve her sosyal coğrafyada farklı bir kültürün hâkim olduğu açıktır. Tabii bu farklılık, büyük ölçüde düşünce sistemlerinde de [etkili] bir faktördür. Bu açıdan bir ferdin, belli bir kültüre bağlı düşüncesini, belli bir referans çerçevesi aracılığıyla kendini ifade etmesi [olarak görebiliriz].

Kültürü... herhangi bir milletin kendi ahlâkî değerlerini, mezhep mülâhazalarını, varlık, kâinat ve insanla alâkalı düşüncelerini, sosyal ve siyasal tavırlarını ve davranış disiplinlerini ifade yollarının bütünüyle veya büyük bir kısmıyla ortaya koyması ve millî duyuş, millî düşünüş esasına bağlılık çerçevesinde, tarih içinde meydana gelen topyekün fikir, sanat, örf, âdet ve teâmül [olarak tanımlamak mümkündür.]

Bizim kültür sistemimizde, insan-kâinat-Allah münasebeti ...en temel esaslardandır ve bütün zihnî, fikrî, amelî faaliyetlerimiz bu münasebete bağlı cereyan eder. Modern Avrupa mantığı -ki bu, tamamen bir Yunan mirasıdır- bütün mülâhazalarını insan, eşya ve hâdiselere bağlar; dolayısıyla da Ulûhiyet hakikatini ya hiç nazara almaz veya onu tâlî bir mevzû gibi mütalâa eder. ...[Olguların] sadece pratikteki neticeleri üzerinde durur ve her şeyi tamamen eşya ve hâdiselere bağlar.”³⁷⁴

FGH bunları söylerken, İslâm toplumları genelinde ve Türkiye özelinde, toplumun Rönesans ve Reform süreçlerinden geçmesi yoluyla aşağıdan (yumuşak) bir sekülerleşme olgusu yaşanmadığının farkında olmalıdır. Böyle bir tarihsel süreç yaşanmasaydı Gülen’in sözünü ettiği bakış, Hıristiyan düşüncesinde de Ortaçağdan günümüze taşınabilecekti. Tersî olsaydı da FGH’nin Batı düşünce tarzı için söyledikleri bizim için geçerli olacaktı. Bu da inanç sistemleriyle sosyal hayatın etkileşiminin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu. Bu değerlendirmeye FGH de katılıyor olmalı ki şöyle diyor:

“[B]iz, kendi kültürümüzü, sadece kendi coğrafyamız açısından değil, bizimle medenî dünya arasında kalıcı ve sağlam bir köprü teşkil etmesi [açısından da] iyi yorumlama, dikkatli değerlendirme ve düşünce hayatımızda açılma türünden yeni bir kültür zamanına ortam hazırlama mecburiyetindeyiz. Değişik bir ifadeyle, milletimiz adına daha sağlam, daha tutarlı, daha kalıcı bir kültür anlayışının inşâsı için -geleceğin önceliği mahfuz- dün, bugün ve yarına ait değerleri birbirine feda etme[den]” dinamik bir bütünlük halinde sentezlemeliyiz.”³⁷⁵

FGH’ye göre bu sentez, ilerlemeyi hedef edinirken gelişme içinde sürekliliği de güvence altına almalıdır. İlginç bir deyiş olan “kültürel zaman”, “bizim bildiğimiz zaman anlayışından farklı, ona ‘zaman üstü’ demek daha uygun” diyor FGH. Bununla, çeşitli referans çevrelerinden yararlanan, sürekli değişen ama içinde sürekliliği de taşıyan bir kavramsallaştırmayı teklif ediyor. Bu da onun yaklaşımını diğerlerinden özerk ve özgün kılıyor. Öyle olduğu içindir ki FG düşüncesi farklı kavramları, değişik düşünce yollarını, bakış açılarını, sanat anlayışlarını ve ahlaki değerleri içinde taşıyabiliyor ve onlardan yeni sentezler üretebiliyor.

Peki, onun yapmaya çalıştığını biz toplumca yapabildik mi?

FGH'nin hükmü kesin ve tarafsız:

“Biz, bir iki asırdan beri millet olarak onca yenilik teşebbüslerimizin yanında, kendi millî kültürümüze dayanarak kendi ahlâk sistemimizi kuramamış; kendi metafizik mülâhazalarımızı geliştirip sistemleştirememiş; Allah, kâinat ve insan gerçekleri açısından kendi iç dünyamızı aksettirecek bir sanat telâkkisi ortaya koyamamış ve mana köklerimize göre bir talim ve terbiye sistemi geliştirememiş bir milletiz.

[Maalesef] millet olarak tarih boyu bizi besleyen o ... bereketli ... hayat kaynaklarımızı kendi ellerimizle kuruttuk, ...ithalâta yöneldik. Öyle ki dünyanın dört bir yanından getirip dayatmalarla herkese kabul ettirmeye çalıştığımız o tuhaf milliyet telâkkisi, o acayip hayat felsefesi ve ruhumuzu yaralayan o garip sanat anlayışıyla topyekün milletin hafızasını karıştırdık, birkaç bin seneden beri par[layarak] yanan kendi [kültür] meşalelerimizi söndürerek yarasalar gibi âdeta karanlığa teslim olduk.”³⁷⁶

FGH'nin bu yargısını, onun bir ‘uygarlık projemiz’ olmadığı için sürükleniyoruz, tutunamıyoruz değerlendirmesiyle birlikte düşününce geri kalmamamızın şifrelerine ulaşabiliriz sanırım.

Ancak, acımasız yargılarına karşın umudu ve çareyi de sunuyor FGH:

“Şimdi bizim, şuna buna değil, şu felsefe bu felsefeye de değil, bize kaybettiğimiz kendi ruhumuzu kazandıracak; bizi belirsizliğin anaforlarından kurtarıp kendi ahlâk, kendi anlayış ve kendi törelerimiz çerçevesinde yeni bir hakikat aşkına, ilim telakkisine ve düşünce derinliğine ulaştıracak sihirli bir reçeteye ihtiyacımız var. Bu reçete, yüzlerce senelik millî hayatımızdan süzülüp gelen kendi metafizik mülâhazalarımız, ...hayat felsefemiz ve Allah-kâinat-insan gerçeğiyle alâkalı ... kendi sesimiz, kendi soluklarımızdır. Öyle zannediyorum ki yitirdiğimiz değerleri elde edeceğimiz güne kadar da kendi üslûbümüzü bulabilmemiz, kendi konumumuzu belirleyebilmemiz ve düşünce kaymalarından kurtulmamız mümkün olmayacaktır.”³⁷⁷

Özlediği büyük sıçramayı, başka deyişle medeniyet projesini nasıl inşa etmek gerekir? Bunun için önerisi, dili Türkçe olan bir ulusal Rönesans'ın gerçekleştirilmesidir. Ona göre:

“Türkiye’nin Türk dünyası ve Batı ile kaynaşması, ...Avrupa, Amerika, Avustralya’da yetişen Türk nesilleri [aracılığıyla] ... Türkçenin bir dünya dili haline getirilmesi[yle olacaktır.]”³⁷⁸

Dil, kültürün bir boyutunu oluşturduğu için zaten birçok yerde konuşulan Türkçe, evrensel bir ilim dili haline getirilmelidir. Gülen’e göre, çoktan işaretleri ortaya çıkmış bir vakıa olarak gelecek, ilim ve beyan çağı olacaktır. Bu bakımdan, milletlerin geleceğinde, kalkınmasında, çok hızla küreselleşen dünyada kendine yer edinmesinde ilim kadar dilin de önemi vardır. Türkçe’nin böylesine önemli bir misyonu taşıyacak dil olabilmesi için başta edebiyatçılar olmak üzere, öncelikle bilginlere, herkese ciddi sorumluluklar düşmektedir.

76-İlgi duyduğunuz spor dalları var mı? Mesela TV’de maç izler misiniz? Sporu teşvik eder misiniz? Okullarınızdan ve hareketinizden hiç tanınmış sporcu çıktı mı?

FGH, öncelikle sporun kendisi için ne anlama geldiğini anlatmak ihtiyacını duyuyor. Sporu insanlar ve kümeler arasında iletişimin ve paylaşmanın bir aracı olarak görüyor. Bu konuda şöyle düşünüyor:

“Dünyada iletişim ağlarının genişlemesiyle beraber demokrasi, barış, diyalog, hoşgörü ve müsamaha kavramları... yaygınlaşma[ktadır.] ...[T]opluma tesir edebilecek ...iletişim vasıtalarından biri de hiç şüphesiz spordur. Sporla ilgili her şey, dünyanın bir ucundan diğer ucuna anında intikal edebilmektedir. Ülkemizin bekası ve yarını adına mutlaka lüzumuna inandığımız diyalog ve müsamaha düşüncesi, diğer vasıtaların yanında bu yolla da herkese duyurulmalıdır.”³⁷⁹

Spor neden iyi bir iletişim ve etkileşim aracıdır? Örneğin futbolda sahada geçirilecek 90 dakika insanların zevkli anları paylaşmasını, aynı heyecanları duymasını ve birbirine yakınlaşmasını sağlar. Oyun içinde sergilenen centilmence mücadele, rakibi düşman gibi görmeden, onunla kurallar dahilinde yarışmayı özendirir. ‘Kazanmak kaba güce değil, profesyonelliğe, işini iyi yapmaya ve hazırlıklı

olmaya bağlıdır' anlayışı yaygınlaşır. Spor karşılaşmaları, rakibi yok etmek için değil, boy ölçüşmek, yani kimin daha iyi olduğunu sınamak için yapılır. Bir yarışmacı veya takım, kendini sınarken seyirciyi de yarışmaya katarak büyük bir paydaşlık ve duygudaşlık kümesi yaratabilir. İşte o anda aynı coşkuyu ve kaygıları duyan kalabalıklar, insani duygularda ve sporun ilkelerinde (sportmenlikte) ortak olduklarını anlarlar. Bir başka deyişle, karşılaşmalarda insanlıklarını bir kez daha keşfederler.

FGH bu konudaki görüşlerini şöyle ifade ediyor:

"Bir karşılaşmada genellikle yenen ve yenilen bulunur. Karşılaşmanın bitiminde taraflar birbirlerine sarılıp centilmence aynı gayeyi güttüklerini sergiledikleri ölçüde bu dostluk ve sportmenlik havası seyirciye, oradan da tüm topluma yayılabilir. Bu da yer yer sandalyeleri ateşe veren, birbirlerine sövüp sayan, zaman zaman kanlı bıçaklı birbirine giren ve sporu bu şekilde duygudan, düşünceden tecrid edilmiş bir meslek olarak görmek, göstermek isteyenlere önemli bir ders olacaktır. Evet, taraftarların, kavga dövüş yerine karşılıklı sevgiyle el sıkışıp stadyumdan ayrılmaları bugün küçük görülse de bununla kin, nefret ...hiç olmazsa belli ölçüde [engel]le[ne]cektir ki, dünyanın buna şu anda çok ihtiyacı var.

...Ayrıca her mesleğin hakkı verilmeli, o mesleğin gereklerine göre davranılmalıdır. Bir imam camide sesini kullanır; fakat bir sinema ve tiyatro sanatçısı, bir fikir kitabının yazarı öyle davranmaz. O, vücut dilini, rol kabiliyetini, yazarsa kalemını ön plana çıkarır ve söyleyeceğini sanatın, edebiyatın diliyle söylemiş olur. Bunun böyle yapılmasında fayda vardır. Yoksa o mesajların çarpıcılığı ve tesiri kırılır ve böyle mesajlardan herhangi bir fayda da sağlanamaz. Sporda da aynı şeyler geçerlidir. Meselâ, atılan bir gol sonunda, 'Bunu imanım ile yaptım, Allah'ın izniyle böyle oldu...' gibi sözler sarf etme[k] yerinde olmasa gerek. Bunun yerine, sporcu, başarısı, efendiliği ve hayatıyla kendini anlatmalıdır."³⁸⁰

Sözün tam burasında FGH, insanları sadece 'bekleyen', 'tevekkül eden' bireyler değil, arzuladıklarının peşine düşen ve onları gerçekleştirmek için çalışan kişiler olmaya davet ediyor. Sporcuyu da

bu konuda örnek görüyor ve gösteriyor:

"[M]aalesef günümüzde, bazı değerlerin önemi kavranamıyor. Dine, dinin va'dettiği huzur ve güvene ...herkesin ekmekten, sudan daha fazla ihtiyacı var ve bütün bunların, usulünce sunulduğunda mutlaka kabul göreceği inancındayım. Hemen bütün dünyada Müslümanlık adına bir şeyler yapmak isteyen pek çok kimse, bu önemli meseleye kaba bir üslupla yaklaştığından, sevdirmekten ziyade maalesef nefret ettiriyor ve insanlar arasında aşılmaz uçurumlar meydana getiriyorlar. Oysa Müslümanlığın insanlar arasında köprü olması, yol olması ve uçurumları kapatan bir unsur olması bekleniyor. Hülâsa olarak diyebiliriz ki spor gibi önemli bir faktörün toplumda diyalog ve hoşgörüyü gerçekleştirmede mutlaka çok iyi değerlendirilmesi gerekir."³⁸¹

Bu yanıtlardan FGH'nin spora önemli bir toplumsal rol atfettiği ve onun ilhamıyla kurulan okullarda sporun teşvik edildiği anlaşılıyor. FGH, futbol ve güreşin tercih ettiği spor dalları olduğunu ima ediyor ama "Maç seyredersiniz?" sorusu karşılıksız kalıyor.

Bu soru yumağının, "Okullarınızdan ve hareketinizden hiç tanınmış sporcu çıktı mı?" bölümünde FGH, Gürcistan'daki okuldan NBA'de oynayan Zaza'nın çıktığını belirttikten sonra hareketin kurduğu okullardan özellikle futbol ve güreş dallarında pek çok sporcunun yetişmiş olduğunu söyledi. Ama bunları, "isim isim tespit etmek ayrı bir çalışma konusu" diye ilave etti.

77- Hareket, eğitimi neden bu kadar çok önemsiyor? Neden bir eğitim seferberliği yürütüyor?

FGH'nin ilham verdiği hareketin dünya yüzüne yayılan eğitim seferberliğinin ardında, "güçlü toplum, kendine yeterli, başkalarına yararlı insanla mümkündür" anlayışı yatıyor. Bu noktayı açalım:

Birey bilgili olmazsa, ne kendisini ne de içinde yaşadığı dünyayı anlayabilir. Yeteneklerini keşfedip harekete geçiremez. Bu durumda kendisine yetmez. Yeterli donanma sahip olmayan insan, başkasının 'yanaşması' olur. Ağasına, aşiret reisine, patronuna, parti başkanına ve daha üst otoritelere tabi bir insan, sürü psiko-

lojisinden kurtulup bağımsızlaşamaz. Sürüden, güçlü ve saygın bir ulus da çıkmaz.

Kendine yeterli olmak, ortak yaşama katkıda bulunmak ancak bilgi ile mümkündür. Bu da iyi bir eğitimle sağlanabilir. O halde eğitim, ibadet kadar önemlidir; çünkü yaratılanın kendine yeterli olması, iyi şeyler yapması, Yaradan'ın rızasını almasına vesile olur.

Bu felsefeyi temel alan Gülen Hareketi, önce Türkiye'de üniversiteye hazırlık kursları açarak eğitim faaliyetlerine girişti. Daha sonra dünya yüzüne yayıldı ve bugün 100'e yakın ülkede açtığı okullarda 100 binden fazla Türk ve yabancı öğrenciyi eğitiyor.

1970'li yılların sonunda eğitim alanında faaliyet göstermeye başlayan hareket, 30 yıllık bir süre içinde beş kıtaya yayıldı. Gülen'in izleyicileri, okullar ve üniversiteler yanında değişik ülkelerde pek çok kültür merkezi ve dil okulu açtı.

Faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki benzerlerinden daha kaliteli bir eğitim vermeye çalışan bu okullardaki eğitimci kadrosunun nitelikleri de hayli yüksek. Öğretmenlerin çoğu Türkiye'nin İngilizce eğitim veren Boğaziçi, ODTÜ ve Marmara gibi üniversitelerinden mezun.

Müfredat veya ders programı, faaliyet gösterilen ülkelerin eğitim bakanlığından onaylı ve İngilizce ağırlıklı. Tabii o ülkenin dili öğretiliyor, ancak bunun yanında sunulan Türkçe dersleri, öğrencileri mezuniyetlerinde Türkçeyi konuşup yazacak düzeye getiriyor.

Ders programının ikinci ağırlık odağı matematik, fizik, kimya gibi pozitif bilim dersleri. Öğrenciler bu derslerde ulusal ve uluslararası başarılar elde ediyorlar. Örneğin Filipinlerin en ücra kentlerinden Zamboanga'da bulunan okuldaki öğrencilerden biri Güney Asya'daki uluslararası matematik yarışmasında üçüncülük elde etmiş. Güney Afrika'daki okullardan biriye 30 bin kişinin katıldığı matematik yarışmasında ilk 100'e üç öğrenci sokmuş. Kenya'da biyoloji ve fizik dallarında yapılan yarışmaya katılacak milli takımı kurma görevi Gülen hareketinin oradaki okuluna verilmiş.

Bu başarılar nedeniyle okulların olduğu ülkelerde pek çok veli –ki bunlar arasında kalburüstü aileler de var- çocuklarını Gülen okul-

larına gönderiyor. Örneğin Kenya Yargıtay Başkanı Muhammed Emin Amin'in, Malavi Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Muhammed Kuleysi'nin çocukları bu okullarda okuyup Türkçe öğreniyor. Orta Asya'daki yöneticilerin çocukları da Türk okullarını tercih etmekte. Birçok bakan ve bakan yardımcısının çocukları Gülen okullarında okuyor. Şimdilerde çoğu mezun oldu ve ülkelerinde önemli mevkilere tırmanıyorlar. Okulların büyük bölümü paralı. Ama yine de öğrenci bulmakta güçlük çekmiyorlar. Yoksul ama zeki ve yetenekli öğrencilere burs sağlanıyor.

Fethullah Gülen, okullar sayesinde sadece kültürel değil, ekonomik ve ticari köprüler de kurulduğunu söylüyor. Türk okullarının eğitici kadrosu, çalıştıkları ülkelerin toplumsal dokusuna nüfuz edip dostluklar kuruyor. Öğrencilerinin ebeveyni devlet hizmetindeyse onların aracılığı ile Türk işadamlarını ülkeye yatırıma özendiriyorlar. Bu okullar sayesinde kültür ihracı ile sermaye ihracı at başı gidiyor ve Türkiye'nin nüfuzu sivil aktörler aracılığıyla dünyaya yayılıyor. Bu gayriresmi diploması ve ekonomik ilişkiler resmi kanallarla birleşince Türkiye, nüfuz alanını tarihinde olmadığı kadar çok genişletiyor.

Türkler birçok alanında etkinliği ellerine alıyorlar, örneğin Türk müteahhitler milyonlarca dolarlık ihaleler alıyor. Yine son yıllarda Türkiye turizmine büyük girdi sağlayan Rus turistlerinin büyük gruplar halinde gelmelerini, o ülkedeki Gülen okullarının olumlu etkisine bağlayanlar var.

Peki, önce Türkiye'de başlayan, sonra dünyaya yayılan okul açma serüveni nasıl gelişti? FGH, "Okul seferberliği camide başladı" diyor. Bu fikrin benimsenmesi 1970'lerde onun camilerde verdiği vaazlarla başlamış ve dalga dalga yayılmış. FGH'nin yaptığı, tavsiyede bulunmak. Bu girişimin önemine ve erdemine inananlar ya hizmetleriyle ya da maddi katkılarıyla beş kıtaya yayılan bir eğitim seferberliği başlatmışlar. Yardım edenler başkalarına el vermek ve onların kimseye yanaşma olmadan yaşamaları için girişime omuz vermişler. Tabii bir de Türkiye'nin kendileri için önemli olan kültürel değerlerinin dünyaya yayılması için... Eğitimciler de inançlarına uygun çağdaş bir misyonu gerçekleştirdiklerini düşünerek

işe koyulmuşlar. Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret ederek İslâm inancını yayması gibi onlar da başka ülkelere 'hicret ederek' kendi kültürlerini taşımayı önemsemiş, bunu hayatlarının gayesi haline getirmişler. Zaten öğretmenlerin büyük çoğunluğu hareketin daha önce okuttuğu gençler. O nedenle bir kültür misyonerliği fikrine yakın insanlar.

Bugün Gülen okulları, Orta Asya'dan Japonya'ya, Uzak Doğu'dan ABD'ye uzanan geniş bir coğrafyada faaliyet gösteriyor. Geriye bakınca, Gülen ve izleyenlerinin eğitim alanına ilgi göstermeye başlamasının üzerinden 35 yıl geçtiği görülüyor. Sebat, doğru adam seçimi, kaliteli müfredat, gidilen farklı ülkelerde yerel kültür ve siyasi yapı ile uyumlu çalışma ve oralardaki ailelerinin istediği düzeyde eğitim sağlama sonucu göz doldurucu bir başarı kazanılmış. Gülen okulları bugün Türkiye'nin en önemli 'ihraç malzemesi.'

Bu okullar niçin kuruldu?

FGH ile yaptığım görüşmelerin sonunda dünya çapında bir eğitim ağı kurulmasını neden teşvik ettiğine ilişkin bir dizi yargıya vardım. Bunları sıralayayım:

1) Söz konusu okulların kurulmasında ve işletilmesinde emeği geçenler, dini ve insani bir görev yaptıklarına inanmaktadırlar. Bu fedakârlıklar ancak adanmış bir ruhu gerektirir ki o da kişinin dinine duyduğu bağlılıktan kaynaklanır. FGH'nin kendi sözleriyle, "[B]u dünyada ...bugün Müslümanlık adına yapılacak tek iş budur. Bu da yaşama zevkini, yaşatma zevki adına terk eden diğergâm (başkasının iyiliğini düşünen - DE) kişilerle olur."

2) 'Büyük Türkiye hayali' ikinci şevk kaynağıdır. Söz konusu büyüklük, bir toprak birliği düşüncesine dayanmaz. Bir kültür ve etkileşim havzası oluşturmaktır murat edilen.

"[Türk] ...millet[i] tarih boyunca özellikle kendi coğrafyasında [daha sonra dünyada] cereyan eden olaylar karşısında hiç bu kadar zaaf ve acz yaşamamış, tarihin hiçbir döneminde bu kadar devre dışında bırakılmamıştır. Bu onur kırıcı durum aşılmalı[dır]. Şanlı mazimizde [kazandığımız] konumu tekrar elde etmek zaman[ı gelmiştir.]"³⁸²

FGH, bu hedeften hareketle şöyle diyor:

“Bizler Türkiye sevdalılarıyız. Onu yine güçlendirmek ve itibar kazandırmak, dünya çapında ağırlığını hissettirmek boynumuzun borcudur. Eğer ben ülkeme, vatanıma, milletime, din ve diyanetime, kültürüme hizmet edemeyeceksem yaşamayı abes sayıyorum. Bu gayeler uğrunda yaşıyorsam yaşamamın bir manası var.”³⁸³

3- Bu okullar sayesinde, “Bugün dünyanın dört bir yanında pek çok kardeş ve dostumuz var...[Kritik] karar aşamasında tercihini [Türkiye] ile... dostluk ve işbirliği istikametinde kullanacak birçok insan var. Bunlar, geleceğin dünyasında, geleceğin Türkiyesi için çok önemli kaideler, yani yapı taşlarıdır.”³⁸⁴

Bu noktada FGH, Balkanlı bir bilim adamının değerlendirmesine atıf yapıyor:

“O, Osmanlılarla günümüzdeki eğitim faaliyetlerini mukayese etmiş ve demiş ki, ‘Osmanlılar devşirme usulüyle bizim çocuklarımızı aldı, kendi kültürleriyle onları yetiştirdi ve nihayet onlarla bizi vurdular. Bizim ülkemizi bizim çocuklarımızla fethettiler. Size gelince, sizler bizim çocuklarımıza yine bizim adımıza günümüzün yükselen değerlerini talim ediyor ve onlara seviye kazandırılıyorsunuz.’ Bu zatın ...günümüz adına söylediği şeyler akli başında her insanın bir gün mutlaka kavrayacağı bir farklılıktır.

Unutmayın, artık dünyadan tecrit edilmiş bir Türkiye’nin istikbal vaat etmesi, hatta varlığını sürdürmesi mümkün değildir. İşte bu eğitim faaliyetleri bu manada Türkiye’nin geleceğini teminat altına almaktadır. Kim bilir bu vesile ile kazanılan nice dostlar, gelecekte çok güçlü lobiler oluşturacak. Katolik, Ortodoks, Protestan, Budist, Hindu, kadın-erkek, zenci-beyaz, fakir-zengin, entelektüel-halk her seviyede [bizim] için fahrî çalışan dostları[m]ız olacak.”³⁸⁵

4- FGH çok açık söylemese de şöyle bir anlayışa yakın duruyor: Tüm ilahi dinlerin benzerlikleri, farklarından çok daha fazla. Eğer siyaset ve maddi çıkarlar farklı toplumları ayrıntılar üzerinde çatıştırmazsa, bu ortak değerler üzerinden yeni bir inanç felsefesi oluşacak. Bu felsefe, tek-tanrılı dinlerin mensuplarına

yabancı gelmeyecek. Giderek, aynı İlah'ın kulları olduğumuz konusundaki mutabakat gelişecek. Bu da dünya barışı ve toplumlar arası dayanışmanın temelini oluşturacak.

Gülen'in kuvvetle inandığı tevhit anlayışı bundan başka bir şey değil. O bir bakıma "artık maddî kılıç kınına girmiştir" dediği zaman, ortak anlayışların yaklaştırdığı bir dünyayı ima ediyor:

"Medenîlere galebe ikna iledir. Güç ve kuvvet ile insanları bir yere yönlendiremezsiniz. Süper gücünüzle gider bir yeri işgal eder, yakar yıkar, insanları öldürürsünüz; ama bütün dünyanın tepkisini alırsınız. Öte yandan akıl, mantık, muhakeme ile, evrensel insanî değerlerle girerseniz, gönüllere sultan olursunuz."³⁸⁶

İşte bu dört düşünce FGH'yi, dünya çapında bir eğitim seferberliği başlatmaya sevk etmiş. Ama bir kişinin 'fikrinin ince gülü' ile gülistan oluşmuyor. Onu anlayan, onun telkin ve tavsiyelerinin kendi önlerini açacağını kavrayan, verdikleri destekle manevi bir görev ifa ettiklerine inanan izleyiciler gerekiyor. "Zamanı gelmiş bir fikirden daha güçlü bir şey yoktur" denir. Buna, "İnanmış bir insandan ve kendisine yeni bir dünya arayan yükselen sınıftan daha güçlü bir şey yoktur" önermelerini de ekleyelim. O zaman ortaya müthiş bir güç çıkıyor. Üstelik bu sivil bir güç ve tüm imkânlarını kendisi üretiyor, tüm kararlarını kendi iradesi ile alıyor.

Hep devlet vesayetinde olduğu için inisiyatif gösteremeyen bir toplum nedeniyle ülkemizin yeterince gelişemediğini söyleriz. Gülen hareketi varlığı ve eylemiyle sivil toplum adına artık bu kadar kesin bir yargıda bulunmamak gerektiğini gösteriyor. Şimdi artık bu hareket gibi ama farklı dünya görüşleri olan, güçlü sivil toplum örgütlenmelerine ve girişimlere ihtiyaç var. İşte o zaman egemenlik, onu millet adına kullanırken kendine daha fazla pay biçenlerden gerçek sahibine geçecek.

78- Okullar açmak ve yeni bir kuşak yetiştirmek fikrinin kaynağı nedir? Bu fikri izleyicilerinize nasıl benimsettiniz? Onları ikna için dayandığınız gerekçeler ne idi?

Bu konu açıldığında FGH'nin söylediklerinden, söz konusu eğitim kurumlarının -yaygın kanunun aksine- bir din yayma ağı veya İmam Hatip Lisesi (İHL) türü okullar olmadığı sonucu çıktı. Ama yine de çokça merak edilen iki soruyu sormak gerekiyordu. 'Bu okulları neden açıyorsunuz?' ve 'Okulları açmak için gereken maddi kaynağı nereden buluyorsunuz?'

FGH'nin bu sorulara yanıtları şöyle:

"[G]ençliğimden bu yana, '[B]izden insan çıkmaz, bizden anlayışlı insan, bizden kaşif, bizden mucit, bizden dâhi çıkmaz gibi bir psikolojik ruh haleti ile bir fanusun içine konduğumuz[u] düşündüm.] ...[K]eşke bu fanusu kırsak, bu zincirleri ...koparıp atsak, ...kendimizi dünyaya bir göstersek [diyordum.] ...Son zamanlar itibarıyla ...bir yönüyle bu fanusu ...kırdık. Eskiden bu yana ...eğitim ve öğretime şahsen çok önem verdim. Kendi şahsi hayatım[da bu eksiği]... telafi etmeye çalıştım. ... [B]elli bir dönem geldi, Türkiye'de özel okullar açılmasına fırsat verildi. Bu 70'li yıllardan evvel de olmuştu ...Fakat o zaman, ben ...küçük bir vaizdim, ...o ölçüde halka müessir ol[amaz] dım, [ama] o zaman da aynı şeyi yapardım ve derdim, eğitim. Mutlaka eğitim derdim. Okul açın derdim. ...Düşünce insanı yetiştirin, fikir işçisi yetiştirin, fikir mimarı yetiştirin. İnsanın kabiliyetini ortaya koyma mecburiyetindeyiz, derdim. O zaman bu fırsat yoktu. Ne ben o kadar müessirdim, ne de teşvik dairem içine giren öyle insanlar vardı."³⁸⁷

Bu yanıt üzerine merak edilen ikinci soruyu, halk arasında dolaştığı biçimde sordum: 'Amiyane tabirle, bu değirmenin suyu nereden geliyor?' Sadece bu değil; 'Tanımadıkları çocuklara eğitim vermek için dünyanın ücra köşelerine giden insanlar, bu fedakârlığa neden bu kadar şevkle katlanıyorlar? Bu soruların ardında şöyle bir endişe var: 'Acaba laik cumhuriyeti yıkıp yerine kurmak istedikleri İslâmi düzenin kadrolarını mı yetiştiriyorlar?'

FGH her şeyden önce, başarının bir kişiye, yani kendisine ait olmadığını belirtiyor. O sadece bu büyük misyonu tanımlayan ve harekete katılmak isteyenlerin yardım arzularını kamçılaman bir kanı önderi. Gerisi, hareketi oluşturanların işi. Benzetme yerindeyse; FGH, ezgiyi yazıyor, yandaşları onu çalışıyor ve söylüyorlar.

O, ilhamı verip kolektif akli ve eylemi harekete geçiren rolünü oynuyor. Ondan sonrası 'eşyanın tabiatına' uygun olarak ilerliyor.

Eğitim konusunda FGH'nin Said-i Nursi'nin düşüncelerinden çok etkilendiği biliniyor. Ancak o, Nursi'nin fikirlerini yeni çağa, değişen zamana uygun yorumlara kavuşturuyor. Said-i Nursi de ülke için büyük tehdit arz eden üç büyük kötülük üzerinde duruyordu: 1-Fakirlik, 2-Cehalet, 3-İhtilaf (uzlaşmazlık). Bütün bunların şiddet dışı yöntemlerle ve uzlaşma ile çözülmesi gereğini vurguluyordu.

FGH'nin, sermaye yoğunlaşmasını (küçük tasarrufların birleştirilmesini), yatırımı ve ticareti teşvik etmesinin, eğitime önem vermesinin ve hoşgörü ikliminin yayılmasını ısrarla savunmasının altında, memleketi güdük bırakan bu üç bela ile mücadele etme arzusu yatıyor. Ama unutmamak gerekir ki aynı yıllarda toplum da bu belalardan kurtulmak için bir yol aramaktaydı. Bir kanı önderliği, inandırıcı bir yönlendiricilik eksikliği duyuluyordu. İşte Fethullah Gülen bu boşluğu doldurdu. Eğer onun teşvikleriyle oluşan ve adına onun hoşlanmadığı biçimde 'imparatorluk' denilen yapı doğmuşsa bu, ihtiyaç-çare veya arz-talep buluşmasının 'kaçınılmaz uygunluğu'ndandır. Kısaca FGH'nin "Ticaret yapın ki ülke zenginleşsin; eğitimi yaygınlaştıralım ki cehalet sona ersin; herkese müsamaha gösterelim ki tefrika (ayrılık, ayrışma - DE) ve ihtilaf ortadan kalksın"; "Dövene elsiz, sövene dilsiz olun" çağrıları doğru zamanda, doğru mekânda ve doğru insanlara yapılmış önerilerdir ve karşılığını bulmuş görünmektedir. Bu hareket Türkiye'de sivil toplumun kendi girişimiyle başlattığı ve sürdürdüğü en geniş çaplı ve en geniş katılımlı projedir. Etkileri de aynı oranda olmuştur.

Neden bu kadar çok okul açılmasını teşvik ettiği ve yabancı çocukların da eğitilmesini istediği sorulunca FGH iki değişik yanıt veriyor. Biri tam bir din adamının cevabı, diğeri de çağdaş bir toplum veya kanı önderinin yanıtı:

"Netice itibariyle her şey bilgiye bağlıdır. Bilgisiz hiçbir şey olmaz. Öyle ki dünyada ve Türkiye'de bugün, hatta her zaman için görülen boşluklar ve problemlerin ana kaynağı gerçekçi ve sağlam zemine oturmuş bir eğitimin ihmalidir. Batı,

Rönesans'ı gerçekleştirirken biz uyukluyorduk. Bilim ve teknoloji inkılâbını yaparken [de] uyuyorduk. Bunlar, üzerlerinde önemle durulması gereken hususlardır. Bu noktada devlet de gerekeni yapabilir; mutlaka yaptığı da olmuştur. Fakat seviye [kapasite] önemlidir.”³⁸⁸

Bir de dünyayla bütünleşmek için onu anlamak, değişimi algılamak ve uyum sağlamak gereksinimine dikkat çekiyor. FGH bu konuda şunları söylüyor:

“İçinde yaşadığımız çağın tam duyulması, çok iyi idrak edilmesi, şartların çok iyi kavranması gerek. Sonra eğitim; dünya ile entegrasyonda çok önemlidir. Bugün hiçbir ülke tek başına olmaz. Dünya ile entegrasyonun yolu da çağdaş eğitimden geçer.

Eğer bu dostlarımızla bir entegrasyon (örneğin Avrupa Birliği ile – DE) düşünüyorsak, bu eğitim yuvaları bu hususta çok önemli birer platform teşkil edebilir. ...Bu eğitim kurumları sayesinde Batı ile birbirimizi daha yakından tanıyacağımıza ve daha iyi ve köklü, kalıcı münasebetlere girebileceğimize inanıyorum. Bu açıdan ...şimdiye kadar yaptığım teşvik ve tavsiyeleri, devletimiz resmen yasaklamadığı sürece, yapmaya devam edeceğim. Kendi devletimle zıtlasmaya girmek istemem. Devletimle uyum içinde olmayı düşünürüm hep... Eğer devletimiz, ‘Artık senin yaptığın kâfi’ derse, o zaman, şimdilerde çok sık düşündüğüm gibi bir köşeye çekilir, hayatımın kalan kısmını inzivada, insanlardan uzak bir köşede geçiririm.”³⁸⁹

Okulların varlığı ve amacı FGH'nin Türkiye için biçtiği stratejik rolle de ilintili:

“[B]ir millet[in d]ünya muvazenesinde önemli bir yeri olması lazım. Fakat şu anda bir yönüyle gemiyi kaçırmış bir millet duygusu ve düşüncesi [ile] ...tıpkı bir ağacın bünyesinde bir kurdun kelebeğe metamorfozla dönüşmesi gibi bu millet de kabuğunu kırarak, yeniden ...dünyanın dört bir yanına dal budak salacak, ...ihtişamla kendisini hissettirecektir diye [ümit ediyorum.] ... [M]illetimiz dünyanın dört bir yanına dervişleriyle açılsın, o ruh ve manayı götürsün. Kendisini değişik platformlarda ifade etsin ve biz kaybettiğimiz devletler muvazenesindeki o yerimizi bir kere daha ihraz mı edelim. ...[B]ir bakıma Avrasya'nın

hemen hemen her devletinde gerçekleştirdiği[m]iz okullar projesinin bir [amacı da] bu.”³⁹⁰

Söz konusu amaca ek olarak, giderek artan siyasal radikalizmde din istismarı yoluyla meşruiyet sağlamak ve üye derlemek arayışlarının önünü kesecek, barışçı ve insani bir din (İslâm) anlayışının yaygınlaştırılması da önem arz ediyor. Gülen felsefesi ve terminolojisi bu anlamda radikalizme karşı tam bir tezat teşkil ediyor.

“[B]iz, insanlık için bir ışık olmalıyız; bir mum kadar da olsa, etrafımızı iman nuruyla aydınlatmaya bakmalıyız. Karanlığı aydınlatmak ancak iyi bir Müslümanlıkla mümkündür.”³⁹¹

İşte bu noktada eğitimin FGH için diğer önemli özelliği ortaya çıkıyor: Bütün bu gayret, iyi bir Müslüman olmak ve İslâm’ın yüksek değerlerini her inançtan ve milliyetten insanlarla paylaşmak için. Bu düşüncesini şöyle açıklıyor:

“Bizim okumadan maksadımız ...insanlığa dinimizin güzelliklerini anlatmaktır. Biz bütün siyasî kavga ve gayelerden uzak kalarak, dinimizi sadece ve sadece Allah’ın rızası için öğrenecek ve sonra da dünyevî hiçbir beklentiye girmeden, gerekirse taş kırıp alnımızın teriyle ekmeğimizi yiyecek; ama her halükârda O’nu anlatacak, muhtaç sinelere Hz. Muhammed’in adını taşıyacağız! [Var oluşumuzun] gayesi Allah’ı tanımak ve başkalarına tanıtip sevdirmektir[. V]arlığımızın hikmeti budur; bunu yapmıyorsak yeryüzünde durmamızın, nefes alıp vermemizin de bir manası yoktur.”³⁹²

79- Okullar ilk nerede, ne zaman ve nasıl kurulmaya başlanmıştır?

FGH’nin 1970’ler boyunca sürdürdüğü telkin ve tavsiyelerin ilk meyvesi, 1979 yılında İzmir’de Akyazılı Orta ve Yüksek Eğitim Vakfı’nın idaresinde bir üniversite hazırlık kursunun açılması oldu. Bunu İzmir’de açılan öğrenci yurtları izledi. On yıllık bir süre içinde kurslar ve yurtlar tüm Türkiye’ye yayıldı.

İlk okul girişimi olan İzmir Yamanlar Koleji binası okul olmadan önce, 1975–1978 yılları arasında ücretsiz öğrenci yurdu olarak

hizmet verdi. Bina 1978 yılında derslane oldu. 15 Kasım 1982 tarihinde eğitim öğretime başlayan kolej, Gülen okullarının öncü kurumudur.

Zamanla hareketin eğitim faaliyeti daha da genişledi. Fatih, Yamanlar, Aziziye, Samanyolu gibi bir dizi okul açıldı. Hepsi paralı olan bu okullar özellikle muhafazakâr ve liberal sağın elit aileleri için çekim merkezi haline geldi.

1991’de Sovyetler Birliği dağıldığında Gülen hareketi eğitim konusunda 10 yıllık bir deneyime sahipti. Ayrıca daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce Gülen’e yakın bazı isimler Orta Asya’da okul açmanın yollarını araştırmaya başlamıştı bile. Gülen’in kendisi de İzmir ve İstanbul’daki çeşitli camilerde verdiği vaazlarda Orta Asya’dan söz ediyordu.

FGH, eğitim hizmetlerinin Orta Asya’ya taşınması konusundaki ilhamı Atatürk’ten aldığını söyler. Nazlı Ilıcak’tan bir aktarımla:

“Atatürk, bundan yıllarca önce, bugün neler yapılması gerektiğini bize söylemişti: ‘Bugün, Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını bugünden kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya Macaristan gibi parçalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilir. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte Türkiye o zaman ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde, dini bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz var. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, susup yalnız o günü beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.”³⁹³

FGH, bu tarihsel yargıyı kuvveden fiile geçirmek için kendi üslubuna uygun bir başlama işareti verdi: “Ve nihayet uzun bir kış gecesinin ardından karlar erimeğe, kar çiçekleri görünmeğe ve güller açmağa başladı.” Özetle FGH, Sovyetler Birliği’nin çözülmesini bir fırsat olarak görmüş ve yandaşlarına yön göstermiştir.

FGH, vaazlarında Orta Asya'daki soydaşlarının yardımına koşmaktan söz ediyor; Hicret olayını anlattıktan sonra işadamları ve öğretmenleri bu bölgeye gitmeye teşvik ediyordu. Orta Asya konusundaki en büyük çıkışını 1989 yılının Kasım ayında Süleymaniye Camii'nde verdiği bir vaazda yaptı ve kalabalık bir topluluğa dünyadaki yeni süreci anlattı.

Gülen'in telkinleri ilk meyvesini Ocak 1990'da verdi. 11 kişilik bir işadamı grubu Gürcistan'ın Batum kentini ziyaret etti. Aynı yılın Mayıs ayında bu kez 37 kişilik bir grup Batum'a, sonra da Azerbaycan'a gitti. Bu grup hem seyahat ediyor hem de okul açmak ve Türkiye'ye öğrenci transfer etmek için gerekli mevzuatı araştırıyordu. Gezinin ardından Türkiye'nin her yanında, isimleri yurtdışındaki okullarla anılacak şirketler kuruldu. Büyük 'seferberlik' başlamıştı. Orta Asya'nın pek çok ülkesinde okullar açıldı. Bunları üniversiteler izledi.

Hareket, gerçekleştirdikleriyle Türkiye'yi dünyaya taşıırken dünyayı da Türkiye'ye taşıyordu. Artık Türkiye, şu veya bu güç tarafından dünyadan koparılıp içine kapatılamayacak kadar merkezi bir güç oluyordu. Bu olguyu FGH şöyle ifade ediyor:

"Türkiye dünyadan koparılamaz, koparılınca ağaçtan kopmuş bir dal gibi canlı kalamaz, kurur. Türkiye'nin dünyayla entegrasyon içinde olması lazım. Böyle bir entegrasyonda bizimle yürekten bağlantı kurabilecek, içli dışlı olabilecek en başta Asya milletleri vardır. Yani, bir nevi Asya birliği vardır. Biz aynı sürgünün dalıyız bir yönüyle. Arkadaşlarımı bu sebeple Asya'ya yönlendirdim. Belki bu bir hayalperestlikti. Başkalarının Asya'ya gelip okul açmaları için hiç boşluk kalmamalıydı. Avrupalılara bile boşluk kalmamalıydı... Vefalı Türk insanı destekledi ve Orta Asya'daki okullar açıldı. Bazıları şimdi kendi yağıyla kavruluyor. Bugüne kadar onlara omuz verilmeseydi, bu işi orada götürmek mümkün olamayacaktı. Elimize bir fırsat geçti, bunu inanarak ve sorumluluk şuuru içinde değerlendirmeye çalıştık..."³⁹⁴

Türk okullarıyla bizzat ilgilenenlerden biri de eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dı. Özal, Özbek ve Kazak liderlerle kişisel olarak te-

masa geçmekten çekinmedi. FGH, 1997 yılında başlayan 28 Şubat sürecinde de yurtdışındaki okullara yönelik bir baskı hissedilmediğini söylüyor. Hatta dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'ye yazdığı bir mektupla okulları şahsen desteklediğini belirtmiştir.

Bugün 'Türk okulları' dendiğinde ilk akla gelen yer, Orta Asya. Oysa Türkiye'de ve Orta Asya'da edindikleri deneyim sayesinde Gülen hareketi, eğitim alanında artık küresel bir oyuncu konumuna geldi. Yine de FGH'nin gözdesi Orta Asya ülkeleri. Bu bölgede eğitim seferberliğinin en başarılı olduğu ülkeyse Kazakistan. 1992 yılında bu ülkeye giden Türkler tarafından iki yıl içinde 29 lise açıldı. Dört yıl sonra da Süleyman Demirel Üniversitesi faaliyete geçti. 1992 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, Kazak lider Nursultan Nazarbayev'e tavsiye mektubu yazmasından sonra Fethullah Gülen'i izleyenler bu ülkede daha rahat çalışma olanağı buldular.

Okullar Afrika'da da faaliyette. Türkiye, Osmanlı'dan sonra Afrika'ya ilk kez devlet dışı kurumlarla, Gülen okullarıyla geri döndü. Şu anda hareketin okulları Afrika kıtasını baştan başa kaplamış durumda. Bu okullarda yerel nüfusun en yetenekli ve zeki çocukları kendilerine yer buluyorlar. Bazen seçilerek, bazen sınavla Gülen okullarına alınan çocuklar, başvuruların kimi yerde yirmide biri, kimi yerde kırkta biri oranında. Üstelik okullar paralı. Bedel, ülkedeki ekonomik koşullara göre belirleniyor.

80- Okulların götüğü gaye nedir? Başlangıçta neydi, şimdi nedir?

Bu konuların ısrarlı sorularla sorgulanıyor olmasına rağmen sabırsızlık belirtisi göstermeyen FGH, okulların götüğü ana gayeyi şu sözlerle açıklıyor:

"Sevgi, barış, hoşgörü ve kültürler arası diyalogu esas almış, kendi milli ve manevi değerlerine saygılı, dünyayı güzel okuyabilen nesiller yetiştirerek bu ülkelerle Türkiye arasında olduğu kadar kendi aralarında da köprüler kurarak dünya barışına katkı sağlayan nesiller meydana getirmek. ...Okulların açılış

amacı; devletin sırtındaki eğitim yükünü hafifletmek, aynı zamanda milli ve manevi değerleri ön planda tutan, evrensel değerlere sahip çıkan bilinçli gençler yetiştirmektir. Bu amaç, okullar açıldığında da böyleydi, şimdi de bu şekilde devam etmektedir.”³⁹⁵

Bu sözlerde dikkate değer iki nokta var. Birincisi, eğitilen gençlerin kendi ulusal kültürlerine ve değerlerine sahip çıkmaları isteği; ikincisi ise çeşitli ülkelerle Türkiye arasında manevi ve kültürel bağlar geliştirerek, geleceğin Türkiye’si’ni, oluşacak büyük bir ittifak sisteminin merkezine oturtmak. Her iki amaç da global bir vizyon içinde bağdaştırılabilirse 21. yüzyılın bir ‘Türkiye Yüzyılı’ olmaması için hiçbir ciddi engel görünmüyor.

Bu amaç doğrultusunda yolu açacak insanların niteliği ve seçilen araçların isabeti önemli. İleri sürülen ülküyü gerçekleştirecek insanların inançlı olması ve fedakârlıktan kaçınmaması gereğini vurguluyor. O nedenle FGH, hizmette bulunan insanların iman sahibi olmalarını önemsiyor.

Yurtdışı okullarında devreye sokulan öğretim araçların en etkilisinin dil olduğuna inanıyor. Gidilen ülkelerde çeşitli dinler var olduğu için kültürü taşıyacak esas köprüünün dil, yani Türkçe olmasını savunuyor. O nedenle bütün ‘Gülen okulları’ Türkçe öğretimine özel bir önem atfediyor. Nitekim her yıl düzenlenen Türkçe Olimpiyatları’nda renkleri, dinleri, milliyetleri farklı gençlerin konuştuğu Türkçe, kendi ülkemizin az gelişmiş kırsal yörelerinde konuşulan Türkçeden daha ileri düzeyde.

Gülen meseleyi “[B]in yıllık kültürünü tanıtma [işini], ancak gönüllü kahramanlar ...Türk dilini bir dünya dili haline getir[erek] yapabilirler” diye özetler. Sonra hemen ilave eder, “[Ş]ayet, ilerde idareye ve siyasete talip olma, bağımlı hale gelme gibi şeyler [işin içine girerse] bu, meseleyi kırar, çürütür. Meselenin özü budur.”³⁹⁶

Bu ihtarla, hareketteki arkadaşlarının önüne, bugün güdülen amaçtan ve gerçekleştirilenlerden sapmamaları için bir sınır koyuyor.

Bu vizyona Cumhuriyet hükümetlerinin sahip çıkması, Gülen hareketinin, Türkiye’yi dünyadan koparıp İslâm dünyası içine

kapatması endişesinden ne zaman ve ne oranda kurtulacaklarına bağlı görünüyor. Ama daha sıcak bir resmi yaklaşımın uç verdiği ileri sürülebilir.

Gülen'e göre: "[H]erşey bilgiye bağlıdır. Bilgisiz hiçbir şey olmaz. Öyle ki dünyada ve Türkiye'de bugün, hattâ her zaman ...görülen ...problemlerin ana kaynağı gerçekçi ve sağlam zemine oturmuş bir eğitimin ihmalidir."³⁹⁷

Bu nedenle Gülen okulları verdikleri eğitimin üst düzeyde olmasına itina gösteriyor. Ama tabii, uyguladıkları programın yerel veya milli mevzuata uygun olması kaçınılmaz bir zorunluluk. Bu konu açıldığında FGH şunları söylüyor:

"Eğer gittiğiniz ülkenin eğitim müfredat programı ne ise onu uygulamazsanız, sizin yapacağınız şeylere müsaade ederler mi? Türkçe derslerini bazı yerlerde seçmeli olarak, bazı yerlerde de mecburi ders olarak koymanıza izin verirler mi? Diyalog ve hoşgörü diyoruz –o da sorgulanıyor gerçi ama- eğer siz onlara doğru bir adım atmazsanız, başkalarının konumuna [ve kanunlarına] saygılı olmazsanız, onlarla bazı şeyleri paylaşabilecek olgunlukta davranmazsanız, onlar da size yaklaşmazlar.

Bunlar kendimize ait değerleri anlatma adına işi kolaylaştıracak şeylerdir; aksi takdirde, meselenin organiz[asyon] yönü size ait olsa bile, siz davranışlarınızdaki katılığı sürdürürseniz başkalarına bir şey anlatmanız mümkün olmaz. Kendimizi ifade etme, dünyadaki yeni oluşumlara katkıda bulunma, ...Huntington gibilerin işaret ettiği herç ü mercin (katliamların) önünü alma adına elimizden gelen çabayı sarf etmek için yapılıyor."³⁹⁸

"Ayrıca eğitim, her zaman için ülkemize hizmetin en önemli yolu olmasının yanı sıra, bütün insanlığa hizmet ve dünyanın küçülüp adeta bir köy halini aldığı çağımızda, bütün insanlarla ...diyalog yolunun en önemli vasıtasıydı[r]. Sonra eğitim, her şeyden önce bir insanî hizmetti[r]. Çünkü insan, yeryüzüne öğretim ve eğitim yoluyla mükemmelleşmek için gönderilmişti[r]."³⁹⁹ önermesinden hareketle Mevlana'ya gönderme yapmaktadır. Çünkü Mevlana, 'Bir ayağım merkezde, diğer ayağım pergel gibi 72 âlemin içinde' diyerek, duyarlı olan herkesle diyalog kapılarını açabilmiştir.

81- Söz konusu okullar eğitim ve öğretim kalitelerini hangi seviyede tutmaktadırlar?

“Bu okullar, her şeyden önce çok iyi ve kaliteli bir eğitim vermektedirler. Bu husus, okullardan mezun olan öğrencilerin hemen hepsinin üniversitelere girme şansı bulmalarının yanı sıra çok kısa zamanda bölgede ve dünyada gerçekleştirilen bilim olimpiyatlarında en üst dereceleri ve madalyaları almalarıyla ispatlanmıştır. ...[B]ilim olimpiyatlarında bu okullar, Türkiye’deki emsallerine rakip olmuşlar ve birbirleriyle yarışmaktadırlar.”⁴⁰⁰

Söz konusu okullar, bulundukları ülkelerde oldukça başarılı bulunuyorlar. O nedenle, çalıştıkları ülkelerdeki yabancı misyon temsilcileri, çocukları için genellikle bu okulları tercih ediyor. Mesela Romanya’da görev yapan Çekoslovakya, Endonezya, Kongo, Güney Afrika, Hindistan, İran ve daha başka ülkelerin diplomatlarının ve işadamlarının çocukları, Bükreş’teki okulda okuyor.

Okullardaki ders programı, İslâm’ı veya Türkiye’yi incelemiyor. Zaten çalışılan ülke kanunlarına göre de bu mümkün değil. Laik bir eğitim veriliyor. Din eğitimi yok, sadece dinler tarihi dersi var. Bu bakımdan, iddia edildiği gibi okulların cemaat değerlerini yaymaları pek mümkün değil. Benimsenen eğitim modeli, laik öğretimle inanç-akıl, modernite-gelenek arasındaki çatışmacı yaklaşımları uzlaştırma amacını taşıyor.

Ana eğitim dilinin İngilizce olmasına karşın FGH’nin telkinleriyle kuvvetli bir Türkçe öğretimiyle Türkçenin uluslararası bir iletişim dili haline getirilmesi için çalışılıyor. Bütün Gülen okullarında ve üniversitelerinde yoğun bir Türkçe öğretimi sürdürülüyor. FGH, dili bir kültür köprüsü olarak görüyor ve sağlam inşa edilmesini istiyor. Bu misyonu Türkiye’den giden ve yaptıkları işi gerçekten bir ibadet gibi gören, 22–35 yaşları arasındaki özverili öğretmenler üstleniyor. Hepsi, iyi derecede eğitim görmüş ve gayet iyi İngilizce bilen insanlar. Genellikle taşra kentlerinden ve dar gelirli ailelerden gelen, zekâ ve yetenekleri sayesinde görece iyi üniversitelerde okuma fırsatını bulmuş delikanlılar. Çoğuna bu fırsatı Gülen hareketi vermiş. Dolayısıyla bu hareketin içinde bulunmakla insani bir görev

yaptıkları kadar bir manevi borcu da ödediklerine inanıyorlar. Günlerinin büyük kısmını öğrencilerine hasrediyorlar. Aylık gelirleri 400–600 dolar arasında değişiyor. Onları bu görevi yüklenmeye iten, maddi kazanç değil, içten gelen bir tercih ve idealizm. Onlar, eskinin misyonerlerinin çağdaş benzerleri...

Gülen okulları için söylenen şeylerden biri de bu okulların, sadece üst düzeyde öğretim vermekle kalmayıp ayrıca sosyal ilişkiler ve insani değerler konusunda da iyi bir eğitim veriyor olması. Bu okullarda okuyan yabancı ülke çocuklarıyla görüşüldüğünde, kimileri daha önce aralarının açık olduğu ana babalarıyla daha iyi ilişkiler kurduklarını; kimileri sigara, alkol ve diğer zararlı alışkanlıkları terk ettiklerini ve genel olarak sadece kendilerini düşünmekten vazgeçip başkalarına karşı daha duyarlı hale geldiklerini söylüyorlar. FGH, bu olguyu öğrencilerin “ananevi Türk terbiyesiyle yetiş[mesine]” bağlıyor.

Bu eğitimde amaç, din bilgisi vermek veya dini bir düzen kurma bilinci kazandırmak değil. Amaç, öğrencilere evrensel insani değerler üzerine oturan ahlaki bir dünya görüşü kazandırmak. Tabii bu değerlerin İslâm’ın temel değerleriyle uyumlu olmasına özen gösteriliyor. Ancak bu değerler, bir kültür ögesi olarak aktarılıyor, siyasal bir projenin alt yapısı olarak değil.

Verilen eğitimde özen gösterilen konulardan biri de bulunulan yerlerde bir uzlaşma, toplumsal barış, hoşgörü ve huzur ortamı oluşturmak. Öğrenciler edindikleri insani değerleri kendi topluluklarına yayarken, onların başarıları ile herkes gururlanıyor ve bu okullarda yetişenler başka gençlere örnek oluyor. Bu durum, okullara giremedikleri takdirde ortamın radikal havasından etkilenip aşırı örgütlere meyledcek gençlerin kazanılmasını sağlıyor. Örneğin Doğu Anadolu’da Gülen okullarının çoğu yatılı olduğu için aileler çocuklarının nerede olduğunu, ne yaptığını biliyor ve huzur duyuyorlar. Orta Asya ülkelerinin çoğunda öğrenci velileri, öğretmen ve okul yöneticileriyle sürekli görüşerek çocuklarının gelişimini yakından izleyebiliyorlar.

Dünyanın pek çok ülkesine yayılmış Türk okullarının ahlaklı birey ve iyi insan olma değerlerini vermek dışında dolaylı etkilerinin de

olduğu anlaşıyor. Mesela, Sovyet sistemi dağıldıktan sonra ortaya çıkan belirsizlik ortamında Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan'da İran Şiiliğine has köktencililiğin etkileri görülmeye başlanmıştı. Hareketin okulları ve vakıflarıyla devreye girmesiyle, inanç alanında aşırılığa gidişin önü önemli ölçüde kesildi. İran etkisi dengelendi.

Filipinler'de hükümet güçlerine karşı silahlı mücadele veren Morreau hareketinin etkili olduğu bir yerde bulunan, nüfusun yarısını Müslümanların, yarısını da Hristiyanların oluşturduğu Zamboanga kentinde bir Türk okulu var. Adı Filipin-Türk Tolerans Lisesi. Sürekli istikrarsızlık ve iç savaş durumunda bulunan bu yörede okul, öğrencilerini hem Müslüman hem de Hristiyanlardan seçmiş. Binin üstünde öğrenciye eğitimin yanı sıra tolerans ve birlikte yaşama kültürü aşılanıyor. Böylece okul, kararsız bir bölgede kararın, huzurun ve ortak yaşam kültürünün kaynağı olmuş. Toplum da bu "barış yapıcı" okulu benimsemiş, destekliyor.

Gözlemciler, çok-kültürlü ve çok-etnili (birden fazla etnik grubun yaşadığı) ülke ve bölgelerde söz konusu okulların toplumsal uzlaşmaya büyük katkı yaptığını söylüyor ve yazıyorlar. Nitekim İran ve Suudi Arabistan, ilki Şiilikle, ikincisi Vahhabilikle Balkanlara nüfuz edip Bulgaristan'da ve Romanya'da hareketin önünü kesmeye kalkmışlar.

Gülen'in telkinleri, kurulmasına vesile olduğu okullarda öğrencilere aktarılmaya çalışılan ortak yaşam kültürüne yansımış: Militan laikliğin ve maddeci modernist ideolojinin insanı yalnız bırakan ve manevi temellerden uzaklaştıran ahlak anlayışını İslâm dininden türetilen çağdaş bir ahlak anlayışıyla ikame etmek düşüncesi hâkim. Sonra da bunu, klasik din kurumlarında yitirilen güncel teknoloji ve bilimsel düşünceyle uyulaştırarak bir bilimsellikte evlendirmek... Bu başarılamazsa, hem ulusal bütünlüğümüzün bozulabileceğini hem de insanların mutlu olmayacağını düşünüyor FGH.

Sözü edilen proje, iddia edildiği gibi gerici değil. Gerçi Gülen geçmişte 'altın bir çağ' olduğuna ve bunun Hz. Muhammed ve onun Dört Halifesi dönemi olduğuna inanıyor. Toplumun kendi kendini yönettiği, ahlak ve adalet anlayışı ile bireysel faziletin dinin ortak yorumundan türetildiği ve siyasetle kirletilmediği dönemi referans

alıyor. Ancak bu referans o dönemde egemen olan ahlak ve adalet anlayışıyla sınırlı. Ne ‘geriye gidelim’ ne de o zamana ‘benzer bir siyasal sistem kuralım’ diyor. Bu anlayışta olan köktencileri de şiddetle eleştiriyor.

Sıkça kullandığı ‘maneviyat’ veya ‘manevi değerler’ kavramlarının kimilerinin düşündüğü gibi laik toplumlarda dini hâkim kılma özlemi olmadığını vurguluyor. Maneviyat, onun için dar anlamda dini bir olgu değil; ahlak, mantık, ruhi denge, empati ve açık gönüllülük gibi hasletleri de içeriyor. Dolayısıyla maneviyatın içinde adalet ve barışseverlik de var. Gerçek Müslüman’ı eliyle, yani davranışlarıyla ve diliyle insanlara zararı dokunmayan biri olarak tarif ediyor. Eğitimin işlevi de buna göre belirleniyor; hem öğrenciyi hayatta kendisine gerekecek bilgi ve beceri ile donatmak hem de sözü edilen hasletleri “ikinci tabiat haline getirmek.”

Öğretmenlerden beklediği, öğrenciye şahsiyet kazandırmaları, derslerinin ötesinde dünyaya bir bütün olarak bakabilmesini sağlamaları. Karakter inşasında önerdikleri ise öğrencinin, ‘diğerini’ de düşünmesini (empati yapmasını) sağlamak; hoşgörölü, yardımsever, iştahlarında aşırıya kaçmayan (nefsini terbiye etmiş) birey olmasına çalışılmaları. FGH, öğrencilerin karakter oluşumuna ilgi duymayıp sadece maaş karşılığı öğretmenlik yapanlara, “körlerin körleri gütmesi” olarak bakıyor.

Kısacası FGH’nin teşvikiyle kurulan okullar, yine onun telkinleri doğrultusunda laik kurumlarla inanç arasındaki kopuk ilişkileri onarmaya çalışıyor. Bu anlamda FGH, Türk Müslümanlığı’nın modern ve milli bir örneğini temsil ediyor.

82– Hangi ülkelerde okul vardır? Kaç tanedir? Bunların kaç üniversitedir?

Bir anlık tereddütten sonra FGH bu soruyu şöyle yanıtladı: “Aslında, okulların sayısını net olarak söylemek zordur. Zira aralarında ciddi gönül birliği olsa da pek çok ülkedeki [Türk] şirketler[i] birbirinden bağımsız hareket etmektedir ve mutlaka hemen her ay bir iki yerde [yeni] okul[ar] açılmaktadır. Şimdiye kadar okulların sayısına dair bir liste tutulmamış, genel toplama dair bir çalışma

yapılmamıştır. Fakat bazı gazeteler tahminlerle bazı rakamlar vermişlerdir. Şu andaki sayıyı kimse bilmiyor desem yalan olmaz.” (Doğu Ergil’in FGH ile söyleşi)

Bununla birlikte Gülen hareketi mensuplarından yurtdışı okullar hakkında şu bilgileri derledik:

Kuzey Amerika

Kanada: Dil kursları.

ABD: 5 özel okul, 50’nin üzerinde kültür merkezi.

Meksika: 1 okul ve kültür merkezi.

Güney Amerika

Kolombiya: Kültür merkezi.

Şili: Kültür merkezi.

Arjantin: Kültür merkezi.

Brezilya: Kültür merkezi.

Afrika

Fas: 4 okul.

Cezayir: Dil okulu.

Mısır: Dil okulu ve öğrenci evleri.

Moritanya: 1 okul.

Mali: 1 okul.

Nijer: 1 okul.

Çad: 1 okul.

Sudan: 2 okul.

Etiyopya: 1 okul.

Senegal: 1 okul.

Gambiya: 1 okul.

Gine Bissau: 1 okul.

Gine: 1 okul.

Burkina Faso: 1 okul.

Gana: 1 okul.

Togo: 1 okul.

Nijerya: 4 okul, 1 kültür merkezi.

Kamerun: 1 okul.

Orta Afrika Cumhuriyeti: 1 okul.

Kongo: 1 okul.

Uganda: 1 okul.

Kenya: 4 okul.

Tanzanya: Eğitim kompleksi (Dispanserleri, spor alanları olan kompleks ilköğretim okulu ve liseyi kapsıyor)

Malavi: 1 okul.

Mozambik: 1 okul.

Madagaskar: 1 okul, 1 kültür merkezi.

Güney Afrika: 4 okul.

Okyanusya

Avustralya: 7 okul.

Endonezya: 4 okul.

Filipinler: 4 okul.

Asya

Kazakistan: 29 okul.

Tacikistan: 13 okul.

Kırgızistan: 12 okul.

Türkmenistan: 20 okul.

Özbekistan: 1 okul.

Afganistan: 4 okul.

Pakistan: 6 okul, 1 kültür merkezi.

Hindistan: 3 okul, 1 dil okulu.

Nepal: 1 okul.

Bangladeş: 4 okul.

Moğolistan: 4 okul.

Japonya: 1 okul, 5 dil okulu, kültür merkezleri.

Güney Kore: 1 kültür merkezi.

Malezya: 1 okul.

Vietnam: 1 okul.

Kamboçya: 2 okul.

Burma: 2 okul.

Tayland: 3 okul.

Irak: 4 kolej.

İsrail: 1 kültür merkezi.

Yemen: 1 okul.

Avrupa

Rusya Federasyonu: 6 okul.

Azerbaycan: 12 okul

Gürcistan: 3 okul.

Ukrayna: 2 okul.

Moldova: 2 okul.

Litvanya: 1 kültür merkezi.

Letonya: 1 kültür merkezi.

Estonya: 1 kültür merkezi.

Romanya: 4 okul.

Bulgaristan: 3 okul.

Makedonya: 4 okul.

Arnavutluk: 4 okul.

Bosna-Hersek: 2 okul.

Macaristan: 1 dil okulu, 1 kültür merkezi.

Slovakya: 1 kültür merkezi.

Çek Cumhuriyeti: 1 kültür merkezi.

Polonya: 1 kültür merkezi.

Almanya: 3 okul, dil okulları ve kültür merkezleri.

Avusturya: 1 dil okulu.

İtalya: 1 kültür merkezi.

İsviçre: Öğrenci yurdu ve kültür merkezi.

Hollanda: Öğrenci yurdu ve kültür merkezi.

Belçika: 1 okul, öğrenci yurdu, dil okulu ve kültür merkezi.

Fransa: Kültür merkezi ve dil kursu.

Danimarka: Dil kursu ve kültür merkezi.

Norveç: Dil kursu ve kültür merkezi.

İsveç: Dil kursu ve kültür merkezi.

Finlandiya: 1 kolej, dil kursu ve kültür merkezi.

İngiltere: Öğrenci yurdu, dil okulu, kültür merkezi.

Portekiz: 1 kültür merkezi.

İspanya: Kültür merkezi ve dil kursu.

ÜNİVERSİTELER

Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Gürcistan ve Azerbaycan.

83- Okullar, dini eğitim mi vermektedir, yoksa laik eğitimi mi benimsemişlerdir?

FGH bu soruya hiç tereddüt etmeden şu yanıtı verdi:

“Okullarda din eğitimi verilmemektedir. İlköğretim ve lise müfredatında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi işlenmektedir. Devlet okulları ile bu okullardaki ders saati aynıdır. Tabii ki bu okullar laik eğitim sistemini benimsemişlerdir ve Milli Eğitim’in temel esasları doğrultusunda hizmet etmektedirler... Bu okullar, ders programları, üstün teknik donanımları ve laboratuvarlarıyla bildik Anadolu Lisesi modelinde kurulmuş durumdalar... Her ülke[deki okullar] oranın mevzuatının ve eğitim felsefesinin çerçevesinde faaliyet gösteriyor.”⁴⁰¹

Gülen okullarını gezenler, Türkiye’de tesettürlü öğrenciye rastlamadıklarını söylüyorlar. Yurtdışında (İslâm ülkelerinde) ise sadece yerel âdet gerektiriyorsa, yani öğrenci dışarıda da başını örtüyorsa onun başörtüsüne karışılmadığı ifade ediliyor.

Gülen okullarında din, bir dizi sembolden oluşan şer’i bir düzen bilinci geliştirmenin aracı olarak değil; İslâm dininden ilham alan bir ahlak ve dayanışma kültürünün ana kaynağı olarak görülüyor. Bu kültür, bireysel düzeyde saygı, sevgi, yardımlaşma ve ortak çaba terbiyesi; sosyal düzeyde de aşırılığa kaçmama, şiddete başvurmama, farklılıklara tahammül ve tüketimin cazibesinden kaçınıp tutumlu olma ve yatırımlarla değer üretme ilkelerini içeriyor.

FGH, bu değerlerin Anadolu’ya özgü İslâmi ve milli geleneklerde bulunduğunu, o yüzden de toplumda çok kolay kabul gördüğünü ve onlar üzerinden bir ‘sivil toplum inisiyatifi’ geliştirilebildiğini söylüyor. Bu anlayış, devletçe dine yüklenen siyasal işlevden (sistemi tahkim etmek) oldukça farklı. Gülen’e göre bu bir ‘sivil seferberlik’; ne siyasal bir niteliği var ne de amacı. FGH, dini kültürel bir olgu ve insanı yönlendiren bir değer sistemi olarak görüyor, dinin, toplumu yönetecek bir siyasal gündeme kaynaklık yapmasına karşı çıkıyor. Bu nedenle din ile devlet arasındaki ilişkinin organik değil, paralel alanlarda özerk olgular olarak ‘yaşa ve yaşat’ ilkesi çerçevesinde olmasını/kurulmasını savunuyor. Modern filozofların ve siyaset bilimcilerin, ‘laik toplum-dine saygılı devlet’ formülasyonunun kaynağı da bu anlayış. Dolayısıyla, kimilerinin iddia ettiği gibi, bu okulların açılmasındaki gaye, mevcut eğitim sistemine alternatif bir başka sistem kurmak değil.

FGH şöyle diyor:

“Şu kadarını söyleyebilirim ki, okullarda tek yönlü formalist ve belli kalıplara dayalı bir eğitimden çok, düşünmeye, araştırmaya yönelik bir eğitimin verildiğini zannediyorum. Eğitimi hiçbir zaman öğrenciye üniforma giydirmek şeklinde algılamadığımızı, tam tersine, ferdi farklılıkların önemine her zaman önem verildiğini, hatta bu farklılıkların teşvik edildiğini belirtmek isterim. Şu kadar ki hiçbir zaman okulların değil, günümüzün şartlarının belirlediği şekilde, bugünkü öğrenci daha çok fen derslerine ilgi duymakta, o tarafa yönelmekte ve dolayısıyla ... ferdi farklılıklarını sanat ve edebiyat yoluyla tam olarak ortaya koyma imkanı ve fırsatını yeterince bulamamaktadır. Bunun da sebebi, okullar ve uyguladıkları eğitim değil, günün dikte ettiği şartlardır. Bununla birlikte, kendileriyle temas kuruldu-

ğunda, zannederim öğrenciler içinde düşünce, zevk, sanat ve edebiyat alanlarında da çok renklerin ...ve tonların olduğu görülecektir.”⁴⁰²

84– Okullarda hangi dilde eğitim verilmektedir? Ana dil dışında hangi diller öğretilmektedir? Arapça bunlardan biri midir?

“Öncelikle o ülkenin yerel dilinde eğitim verilmektedir. Matematik, fizik, kimya, biyoloji ve bilgisayar dersleri İngilizce verilmektedir. Ayrıca ikinci dil olarak da Türkçe öğretilmektedir. Ana dili Arapça olan ülkeler dışında Arapça eğitim verilmektedir. Bunlar, Fas, Cezayir, Sudan gibi ülkelerdir... [Bu okullarda] Türkçe de İngilizce de [iyi derecede öğretilmektedir.] ...Türkçe, [b]azı yerlerde ikinci dil, bazı yerlerde de seçmeli olarak okutul[maktadı]r.”⁴⁰³

85–Yurtdışındaki okullarda Türkçe öğretmenin ne faydası vardır?

“[Türkçe öğretmenin ve bu dilde düşünmenin] Türkiye’ye çok geniş bir dairede dostluk kazandıracağı kanaatini taşıyorum. ...Türkçeyi gelecekte dünya dili haline getirmeye mecburuz. Türkiye’nin yeni bir Türk dünyası ile tanışıp kaynaşması; Avrupa, Amerika, Avustralya’da yetişen Türk nesillerinin mevcudiyeti, Türkçenin bir dünya dili haline geleceğinin emareleri sayılır. Ayrıca dilin, kültürle yakın münasebetlerinin olduğu, hattâ onun bir b[oyut]unu teşkil ettiği düşünülecek olursa, Türkçenin ...[geniş] topraklar üzerinde ...ortak değerlerin taşınmasında [işe yaracağı aşıkardır. Bu nedenle] ...Türkçenin geliştirilmesi geleceğimiz adına çok önemlidir. Diğer taraftan, Batı ile entegrasyonun sağlanması, meselâ teknolojinin gelişmesi ile elde edilen yeniliklerden haberdar olma, yani bilgi ve teknoloji transferi ile çağın bütün vâridâtının [Türkçeleştirilerek] benimsenmesi de ...Türkçenin ortak dil olmasına [hizmet edecektir.]”⁴⁰⁴

“Dil, insanın eşya ve hâdiselere bakış açısını belirleyen en önemli bir unsurdur. Bir milletin dili, onun kültürüne ve değer öl-

çülerine bekçilik yapacak kadar güçlü değilse, o milleti teşkil eden fertlerin başka kültürlerin işgaline uğramaları ve zamanla da özlerini yitirip tamamıyla başka topluluklara benzemeleri kaçınılmaz olur. İnsan okuduğu kitaplar, zihnine yerleştirdiği bilgiler ve bildiği kelimeler vesilesiyle belli bir düşünce sistemine sahip olur. Fransızca ya da İngilizce gibi bir yabancı dile âşinâ olan kimseler, eğer ana dillerini çok iyi bilmiyorlarsa, zamanla yazılı ya da görüntülü vasıtalar sayesinde o dillerden süzülüp gelen düşüncelerin tesirine girer; Fransız ve İngilizler gibi duymaya, düşünmeye ve anlamaya başlarlar. Dolayısıyla, özümüzü muhafaza etmemizin ve kendimiz olarak kalmamızın şartlarından biri, dilimizi kendine has özellikleriyle öğrenmemiz, onu düzgün kullanmamız ve korumamızdır. ...[D]inimiz ...yanı[nda] dilimizi de korumak mecburiyetindeyiz. Dinî ve millî değerlerimizi dilimiz vesilesiyle tanıtıyor, dinimizi onunla anlatıyoruz. Öyleyse, evvelâ tek tek her birimiz bu mevzuda hassas olmalı, bu güzel dili her yerde ve her zaman güzel kullanmaya çalışmalıyız.”⁴⁰⁵

İlginçtir ki FGH sadece bir dil eğitiminden bahsetmiyor, bir uygarlık projesinin temel iletişim aracını tartışıyor. Eğer 21. yüzyıldan itibaren bir Türk Rönesansı yaşanacak, bundan da bir uygarlık çizgisi türetilecekse, bu çizginin oluşturulmasında Türkçenin hem bir kaldıraç, hem de bir taşıyıcı olması gerektiğini düşünüyor. Ama bunun için önce Türkçenin geliştirilmesi, bilim ve teknolojiye kaydedilen en son gelişmeleri kavrayacak/taşıyacak kıvama gelmesi gerek. FGH’nin bu konudaki önerileri şöyle:

“Günümüzde, koskocaman bir Türk dünyası [vardır], bütün bu fonksiyonları eda edebilmek için yarım yamalak bir Farsça, bir Arapça veya İngilizce ile bir şeyler yapma ve hedefe ulaşmamız oldukça zordur. Bu itibarla, Türkçenin böylesi önem arz etmesi, başta edebiyatçılar olmak üzere, herkese ciddi sorumluluklar yüklemektedir. Bu açıdan sadece mevcudu öğrenip öğretmekle kalmayıp; büyük istidatlar yetiştirerek onlara ciddi sorumluluklar yüklememiz ve dilimizin gelecekte çok ileri bir seviyede temsil edilmesini sağlamamız gerekmektedir. Bunun için de bir taraftan dilin kendi kurallarına uygun kelime üretirken, diğer taraftan da asırlardan beri kullanıla kullanıla dilimize mâl olmuş kelimelerin muhafazasının zarureti inaniyorum.

Evet, millete mâlolmuş bu kelimeler artık bizimdir ve dil zenginliğimizin bir b[oyut]udur.

Milletimizin kendini bütün dünyaya anlatabilmesi, yeniden [kendini kanıtlaya]bilmesi, bir açıdan Türkçenin 'dünya dili' haline getirilmesine bağlıdır.

Son olarak sübjektif bir değerlendirmemi de arz etmek istiyorum: Benim eskiden beri Türkçeye karşı ayrı bir sevgim, hatta özlemim vardır. Meselâ bana Arapça -ki Kur'an dilidir- ile Türkçe arasında, her iki dilde de aynı ölçüde yazı yazma kabiliyeti verilseydi, ben Türkçeyi seçer[dim.] ...Hâsılı, geleceğe emin adımlarla yürüyen Türkiye ve Orta Asya dünyası, Türkçeyi mutlaka dünya dili haline getirme mecburiyetindedir."⁴⁰⁶

86–Okulların öğretmen ve idareci ihtiyacı nasıl karşılanmaktadır?

"Okulların bağlı bulunduğu eğitim şirketleri internet ve basın yoluyla öğretmen ihtiyaçlarını duyurmakta, başvuran kişiler arasından bu harekete sempati duyanlar mülakatla seçilmektedir. Bir diğer yol da çalışan öğretmenlerin üniversiteden tanıdıkları arkadaşlarından tavsiye ettikleri arasından seçmektir. Ayrıca bu kolejlerden mezun öğrencilerden üniversiteyi bitirmiş, eğitim [formasyonu olan] adaylar bir vefa borcu olarak bu okullarda çalışmayı istemektedirler. Seçilen yeni öğretmen adaylarına kurumdaki eski öğretmenler seminerler vererek [onları işe] hazırl[ar]lar."⁴⁰⁷

Bu okullarda görev alan öğretmenlerin maaşları mütevazı düzeydedir ve ihtiyaçlarının çoğunu kendi emekleriyle karşılamaktadırlar.

87–Öğretmenlerin ve yöneticilerin atanmasında aranan nitelikler nedir?

"Öğretmen ve yöneticilerin atamaları [eğitim] şirket[lerinin] yönetim kurulları tarafından yapılmaktadır. Her şirketin bir temsilcisi eğitim faaliyetlerini takip etmekle görevli olup okullarda şirketi temsilen bir oda... bulunur. Kurucu temsilcisi olarak görev yapan şirket yetkilisinin teklifi ile müdür belirlenir.

Ardından da müdürün araştırma ve incelemeleri doğrultusunda müracaat eden öğretmen adayları seçilir ve görevlendirilir. Aranılan temel kriterler şunlardır: Başarı, özveri, dürüstlük, iyi ahlak, zararlı alışkanlıkların olmaması vs. gibi değerler.”⁴⁰⁸

FGH’ye göre, göreve talip olma bir fedakârlık belirtisidir, öğretmenlerin göreve gitmesi, bir tür ‘hicret’ gibi görülmektedir. Bu benimsenmiş hicreti gerçekleştirecek insanların inançlı ve kuvvetli milli duygulara sahip olması beklenir. Bu özellikler, öğretmen seçiminde önemli rol oynamaktadır.

88–Okullarda ders dışında ne tür faaliyetler yapılmaktadır?

“Okullarda ders dışında Milli Eğitim Bakanlığı’nın belirlediği eğitsel kol ve kulüp etkinlikleri, uzman öğretmenler tarafından [gerçekleştiril]mektedir. Bu etkinlikler, ilköğretim okulları ile liselerde bazı farklılıklar göstermektedir.

Spor etkinlikleri [önemsen]mektedir. Hem okul takımları, hem de okullar tarafından kurulan kulüpler ile geniş bir şekilde spor etkinlikleri yapılmaktadır. Kulüp faaliyetleri (yüzme, futbol, basketbol, voleybol, edebiyat, fotoğrafçılık, gezi) sportif ve kültürel faaliyetler (tiyatro, sinema), gazete ve dergi çıkarma, [toplumsal] proje[ler] ve olimpiyat çalışmaları yapılmaktadır.”⁴⁰⁹

Dışardan bir gözlemci, Gülen hareketinin düzenlediği yıllık Türkçe olimpiyatlarının birini veya birkaçını izlemişse şu gerçekleri görmeden geçemeyecektir: Farklı ırklardan, dinlerden, uluslardan gelen çocuklar, ülkemizdeki kimi ses ve tiyatro sanatçıları ses tonları ve mimikleriyle taklit edecek kadar iyi Türkçe konuşmakta ve çeşitli sanatsal yetenekler sergilemektedirler. Bu da söz konusu okullardaki ‘kol faaliyetleri’nin Türkiye’deki başarılı okullardan geri kalmadığını göstermektedir.

89–Okullarda verilemeyen dini ve ahlaki öğretim, nüfusu Müslüman olan ülkelerde nasıl ve ne şekilde verilmektedir? Müslüman olmayan ülkelerde din eğitimi nasıl verilmektedir?

FGH'nin bu soruya yanıtı kısa ve kesin:

"Okullarda dini eğitim verilmemektedir."

Bu yanıt, adına atfedilen okulların Türkiye'de mevcut eğitim sistemine alternatif bir model olmadığını söylemekten usanan bir insanın ifadesiyle veriliyor:

"Bu müesseselerin hepsinde tamamen benzeri resmî eğitim müesseselerinde uygulanan program ve müfredat uygulanmaktadır. Başka türlü olması zaten mümkün de değildir... Bahsi geçen okullar sürekli teftiş altında. Yurtdışındakilerin de açıldıkları günden bu yana, bazıları itibarıyla 9-10 yıldır, her ülkenin hem haber-alma teşkilatları, hem de millî eğitim bakanlıkları tarafından kontrol ve teftiş edildikleri kesin.

Sonra, bu ülkelerin hepsi irtica konusunda en az Türkiye kadar hassas. Ayrıca bu okullara Türkiye'den her seviyeden insan gitti, gördü, gezdi ve pek çok gazeteci intibalarını günlerce yazdı. Şu ana kadar herhangi bir okulda irtica eğitimi verildiğini gösteren tek bir müşahhas delil bulunmuş mudur? Teftişler bir yana, bu okullarda, cemiyetin her kesiminden talebeler var. Şimdi, bunların hiçbirinden bu hususta şikâyet olmamışsa, velilerden bu hususta şikâyet gelmemişse, hangi gerekçe ile bu müesseselerde irticaî eğitimden bahsediliyor?

Davranışlarla dinin telkin edildiği iddiasına gelince: Evrensel ahlâkî kriterler var, eğitimin gerektirdiği davranış şekilleri var. Öğrenciye iyi davranmak, güler yüzlü olmak, büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermek, insanlara her işlerinde yardımcı olmak, cömertlik, affedici olmak, kısaca bunlar gibi pek çok ahlâkî kriter çerçevesinde davranmak neden dinî eğitim olsun? Başka türlü mü davranılsın, ahlâksızlık mı teşvik edilsin? Siyasal İslâm gibi hiçbir davamız da olmadı. Aksine, benim kullandığım 'Türkiye Müslümanlığı' tabirini, işin uzmanları kültürel İslâm olarak tavsif ettiler."⁴¹⁰

Bu değerlendirme, devletin inanç alanına girmesinin sakınca taşıdığı tezine gönderme yapıyor. Bunu FGH yapmıyor ama dünyadaki yaygın tartışma bu doğrultuda. Devletin dinsel alana müdahale etmesi sonucunda şu sonuçlar doğabiliyor:

1) Kültürel alanın önemli bir parçası olan din, toplumla olan organik bağını kaybediyor ve siyasal bir kurumla mekanik ilişkiye giriyor. Onun tarafından kullanılabilir (manipüle ediliyor). Buna kısaca dinin siyasallaş(tırıl)ması deniyor.

2) Siyasallaşan din ile siyasetin ana kurumu olan devlet gerilimli bir ilişkiye giriyor. Birbirleri üzerinde egemenlik kurma çabası toplumu istikrarsızlaştırıyor.

3) Din (daha geniş bir anlamda, kültür) özerkliğini koruyabilse, toplumun çağa uyumu sürecinde güncel gerçeklerle daha sağlıklı bir ilişki kurabilir ve yeni yorumlarla günün ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilir. Oysa siyasetin, başka bir deyişle devletin etki alanına girince din de donup kalıyor, toplumdaki ve dünyadaki değişimle ilintisi kopuyor. Kendi nasları ile devletin direktifleri arasında sıkışıp kalıyor. Gelişemiyor, geliştirilemiyor; mevcut siyasi düzenin savunulması gibi kendi doğasına aykırı bir rol üstlenmek zorunda kalıyor. Ya da devlet dışı güçler tarafından yerleşik siyasal düzene başkaldırının ideolojik aracı haline getiriliyor. Bu nedenle FGH, din (ve tabii kültür) ile siyasetin iki özerk alanda yan yana yaşamasını ısrarla öneriyor.

90- Okullar ücretli midir?

“Evet, okullar genel itibariyle ücretlidir. [Yurt içinde] her ilde o ilin ekonomik seviyesine göre Yönetim Kurullarınca belirlenen ve ilan edilen ücretler ile öğrenci kaydedilir. Ücret belirlemede enflasyon oranları dikkate alınır. [Yurt dışındaki] Türk okullarının ücretleriyse bulundukları ülkedeki koşullara göre belirleniyor. Afrika ölçütlerine göre zengin sayılabilecek Kenya’da lise bölümü için [yıllık] 1500 dolar ücret talep edilirken daha fakir bir ülke olan Malavi’de bir yıl için 700 dolar [ist]leniyor.

Okullar kurulurken yerel veya ulusal düzeyde bir dizi destek de geliyor. Kimi yerde ...binaları onlar (ev sahibi ülkeler-DE) veriyorlar. ...Bazı yerlerde kendileri restore ediyorlar. St. Petesburg’da ...binayı onlar verdiler. Belli bir ölçüde destek de oldular, İstanbul’da bir iki zengin de orayı finanse edelim dediler. ...Bu okullar açılırken [kimi] din adamları ...bazen [eski binalarda] restorasyonu ...yapıyorlar.

...[Başta] parasız ola[n] ...okullar yavaş yavaş kendi yağıyla kavrulacak ...bir yapıya dönüyor. [O]nlar da bunu kabulleniyorlar. Diyorlar ki: 'Türkiye'ye yük olmasın bu ...okullar. [S]eviyeli eğitim verdiklerinden dolayı ...dünya olimpiyatlarında dereceye girdi çocuklar[ımız.]' ⁴¹¹

Okulların bu aşamaya gelmesi kolay olmamış. Bunda hem okulların eğitsel yetkinliklerinin, hem toplumda uyandırdıkları olumlu imajın, hem de bulundukları ülke yönetimleri nezdinde kazandıkları güvenin payı var.

91-Okulların finansman ihtiyacı veya açığı nasıl karşılanmaktadır?

"Genel itibariyle okullar paralı eğitim vermektedir. ...Okulların finansman ihtiyacı öğrenci gelirlerinden karşılanmaktadır. Finansman açığı oluştuğunda [kurucu] şirket ortakları tarafından takviyeler yapılarak bu açıklar kapatılır. Müşterek (evsahibi devletle ortaklaşa) açılan okulların belirli masrafları yerel idare tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca durumu müsait olan velilerden yardım alınmaktadır. Bunun yanında eksik finansman açığı orada iş yapan ve Gülen felsefesine sempati duyan hayırsever Türk işadamları tarafından karşılanmaktadır." ⁴¹²

Yabancı ülkelerde okul kurmak kolay bir şey değil elbette. Bir başka konu da 'Gülen okulları' denen eğitim kurumlarının kime ait olduğu. FGH bu soruya şu yanıtı veriyor:

"Okullar bir şahsa ait değildir, bu eğitim müesseseleri bu millettir. ...Allah'ın rızasını kazanmak ve tarihî birikimlerimizi dünya insanlarıyla paylaşarak kanlı bir coğrafyada sulh adacıkları oluşturmaktan başka bir sevdamız yok bizim. Biz, millet olarak, kendimizde çok güzel şeylerin bulunduğuna inanıyoruz. Bu güzellikleri teşhir etmemiz ve bu iş için sergiler açmamız hem hakkımız hem de vazifemizdir bizim. İşte günümüzde bu türlü sergilerin açıldığı yerler de eğitim yuvalarıdır, okullardır, kültür lokalleridir, hatta ticaret mülahazasıyla yurtdışına giden insanımızın açtığı işyerleridir. Çünkü onların tavır ve davranışlarından dökülen şeyler de yine bizim mazimiz, bedîî (güzel -DE) zevklerimiz, dinî telakkilerimiz ve ahlakî

mülâhazalarımız olacaktır ve bizim bu değerlerimiz başka medeniyetlerin insanlarına çok mana ifade edecektir.

Hâlâ şüpheniz varsa, gidin bakın, işin içindeki insanlara sorun. Değirmenin suyunun nereden geldiğini samimi olarak öğrenmek istiyorsanız, suyu çıktığı yerden itibaren takip edin; kanalında, çarkları döndürdüğü yerde izleyin. Eğer önyargılı değilseniz siz de göreceksiniz: Bir dönemde milletimize yeniden istiklalini kazandıran güç ne ise bu eğitim faaliyetlerinin arkasındaki güç de odur. Bunlar, İstiklâl Harbi'ndeki fedakârlığı, bugün bir başka şekilde ortaya koyan milletimizin hizmetleridir ve kaynağı da onların yürekleridir."⁴¹³

Özetle, başta Türkiye'deki himmet sahibi insanların (kimi varlıklı, kimi dini ve ahlaki bir vecibeyi yerine getirdiğine inanan orta halli insanlar) desteğiyle, öğretmen ve idarecilerin gayret ve fedakârlıklarıyla kurulan okullar giderek kendi ayakları üzerinde duracak hale gelmişler. Her şeyin öncelikle gönüllüler tarafından gerçekleştirilmesi ve devletten bir şey beklenmemesi bu noktada önem taşıyor. Bu tutum, hem hareketin hem okulların bağımsız kalmasını sağlamış. Bağımsızlığa önem veren 'hareket' kimseye borçlu kalmamak için dış kaynak arayışına girmemiş. Kendi kaynaklarını yaratma çabası, giderek büyüyen bir sınai ve ticari imparatorluk doğurmuş. FGH "imparatorluk" tabirini hiç sevmese de dışardan görünen gerçek bu. Tek farkı bir 'imparator'un olmaması, sorumluluğun kolektif (ortaklaşa) üstlenilmesi.

92-Yurtdışındaki okulların ulusal ve yerel yönetimlerle ilişkisi ne düzeydedir?

"Okullar bulunulan ülkenin eğitim[e ilişkin] kanunlarına bağlı olarak faaliyet göstermekte ...ve teftiş görmektedir. Bun[ları]n ...müsaade ettiği ölçüde Türkiye Cumhuriyeti MEB Anadolu Lisesi müfredatı karşılıklı mutabakatla uygulanmaktadır. ...Her ülkede hem eğitim [teşkilatının] yöneticileri hem de diğer yöneticiler tarafından kabul ve teşvik görmektedir[ler. H]atta [yöneticiler,] kendi yakınlarını[n] bu okullarda eğitim görme[s]ini istemektedirler."⁴¹⁴

Gülen okullarının öğretmen ve yöneticileri, başlangıçta hiç tanımadıkları ülke halklarına ve yöneticilerine kendilerini tanıtmak, güven sorununu aşmak durumunda kalmışlar. Bu aşama geçildikten sonra okulların binaları, ders programları, yerel öğretmenlerin bulunması ve geçerli yasalara uygun bir yapılanmaya gidilmesi için yerel ve ulusal yöneticilerle çok iyi ilişkiler kurmak gerekmiş. Okullar ancak bunlardan sonra faaliyete geçebilmişler. Bu nedenle okulların personeli her düzeydeki yönetim ve yöneticilerle iyi ilişki içinde olmuş. Olmak da zorunda.

Okullar kurulduktan sonra öğretmenler ve yöneticiler, Türkiye'den gelen yatırımcıları, evsahibi ülkenin devlet erkânı ve iş âleminin önde gelenleri ile tanıştırmak ihtiyacıyla geniş bir çevre edinmişler. İş alanındaki başarılar güven ve işbirliği arzusunu daha da artırmış. Bu durum, Gülen okullarını bulundukları ülkelerde merkezi bir konuma getirmiş. Nitekim kimi öğretmen ve yöneticilere ev sahibi ülke hükümeti veya liderliğince ödüller ve unvanlar verilmiş, verilmeye de devam ediliyor.

93– Daha çok hangi kesimler, çocuklarını bu okullara gönderiyor?

“[Başvuran h]er kesimden, her başarı seviyesinde[n] öğrenci bu okullar[a] alınmaktadır]. Öğrenci seçiminde herhangi bir kesim, sınıf, seviye gözetilmemektedir.”⁴¹⁵

Kapılarının her kesime açık oluşunu FGH, ayrımcılıktan ve önyargılardan uzak olmalarına bağlıyor. Bu da hem dini inançlarının hem de hareketin felsefesinin “ilerlemeci ve içerici” olmasını sağlıyor.

Diğer bir nokta da faydacı: 15–20 yıl sonra Orta Asya'yı Gülen cemaatinden girişimcilerin kurduğu okullardan mezun olmuş, Türkçe ve İngilizceyi iyi konuşan, Batılı anlamda iyi eğitim almış insanların yöneteceğini düşünmek hülyası. Bu hülyanın yarın gerçek olacağını görmek için insanın kendisini zorlaması gerekmiyor. Çünkü bu okullarda o ülkelerin kaymak tabakası okuyor.

Afrikalı yöneticilerin bir bölümü de çocuklarını Türk okullarına gönderiyor. Bu ilgi, okulların kurulması aşamasında başlamış.

Tanzanya'nın bağımsızlığına öncülük eden Julius Kambarage Nyerere'nin mesai arkadaşı ve ülkenin önde gelen kamu görevlilerinden biri olan Ali Tambwe, bu ülkedeki Türk okulunun bağlı olduğu vakfın kurucuları arasında. Okul kurmak için Türkleri Tanzanya'ya davet eden ise 90'ların ilk yarısında Cumhurbaşkanlığı yapan Ali Hassan Mwingi. Mozambik'teki okulun kurucusu Sezai Kara'nın yakın olduğu isimlerden biriyse bir dönem Cumhurbaşkanı olması beklenen Amade Camal. Sezai Kara başkent Maputo'daki camide cuma namazı kılan tek beyaz olması sayesinde Camal ile tanışmış.

94– Okulların müfredatı ne şekilde ve hangi kriterler gözetilerek hazırlanıyor?

Bu soruya başka başlıklar altında daha önce de cevap veren FGH bir daha vurguluyor:

“Okullar, bulunulan ülkenin eğitim müfredatına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bulunulan ülkenin kanunlarının müsaade ettiği ölçüde Türkiye Cumhuriyeti MEB Anadolu Lisesi müfredatı karşılıklı mutabakatla uygulanmaktadır. ...International School'larda (uluslararası okullar –DE) yerel müfredatın yanında, bağlı bulun[ulan] okullar zincirinin (ECIS gibi) tespit etmiş olduğu müfredat [da] uygulanmaktadır.

[B]urada (Türkiye'de) Milli Eğitim'in evet dediği, Talim Terbiye'den geçen kitaplar [okutulmaktadır]... Bunlar kendimize ait değerleri anlatma adına işi kolaylaştıracak şeylerdir... Bunun dışında okulların kendileri tarafından hazırlanan özel müfredatları yoktur. Ancak kaliteyi artırma adına bazı okullar ders saatlerinde Milli Eğitim Müdürlükleri'nden izin alarak artırmaya gidebilmektedir.”⁴¹⁶

95– Öğrencilerin yıl içinde ya da yaz tatillerinde yapmaları gereken mecburi projeler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

“Böyle bir mecburiyet yoktur. Ancak özellikle ilköğretim okullarında sınıf öğretmenleri tarafından hazırlanan, 'Yaz Çantası'

denilen ve öğrencilerin yaz aylarında derslerden kopmamaları [için] takip edecekleri bir program verilmektedir.

Mecburi bir yönlendirme olmadan öğrencinin kabiliyetine, isteğine göre eğitim müfredatına uygun projeler hazırlanmaktadır; çevre projeleri, bilgisayar projeleri, spor takımları, bilim fuarları, kent kültürü, bir arada yaşama kültürü gibi..."⁴¹⁷

96- Orta öğretim okullarından mezun olan öğrenciler, öğrenimlerine genellikle nerelerde devam etmektedirler?

"Bu konuda bir genelleme yapmak mümkün değil. Ancak tabii ki çoğunluk itibari ile mezun olan öğrenciler ülkenin çeşitli şehirlerindeki üniversitelerde okumaktalar. Bir kısım öğrenciler de yurtdışındaki üniversiteleri tercih etmekte. Başta kendi ülkeleri olmak üzere Türkiye ve dünyanın seçkin ...üniversitelerinde lisans eğitimi alıp, yüksek lisans ve doktoralarını yapabilenler daha sonra kendi ülkelerine geri dönmekte."⁴¹⁸

FGH'nin 'ülkeye' geri dönüş olgusunu vurgulamasında özel bir maksat olduğu seziliyor. Yurtdışında okuyan pek çok öğrenci, eğer imkân bulursa, okuduğu ülkede kalmayı tercih ediyor. Ama cemaatin, okuttuğu gençleri ülkeye dönüp kendi toplumlarına yararlı olmaları konusunda özendirdiği akla yakın. Bunların bir bölümünün, sayıları ve hacimleri giderek artan topluluk okullarında, iş yerlerinde ve yatırım alanlarında istihdam edildiğini düşünmek mümkün. Cemaatin gücünün, çocukluğundan kariyer sahibi olana kadar yetenekli gençlere destek verip sonra onları bünyesinde tutabilme kabiliyetinden geldiği söylenebilir.

97- Türk Dışişleri (büyükkelçilik ve konsolosluk) görevlilerinin ve Türk hükümetinin okullara bakışı ne yöndedir? Ya da herhangi bir katkıları var mıdır? Varsa ne ölçüdedir?

"Her yerde [kontrol] var. Hem bizim devletimiz kontrol ediyor, hem de bulundukları ülkelerin devletleri, resmî makamları kontrol ediyor. Sonra, Türk Millî Eğitim Bakanlığı, değişik ülkelerde eğitim veren bu okulların müdürlerini, genel müdürlerini her sene Türkiye'ye çağırıp, kendilerine seminer veriyor."⁴¹⁹

“Ayrıca, Türkiye’de değişik sivil kuruluşlar var, iktisadî, siyasî, kültürel kuruluşlar var. [Bunlar gelip bakıyorlar:] ‘Acaba bunlarla devlete alternatif bir şeyler mi oluşturmaya çalışıyorlar?’ [Ben de onlara şunu diyorum:] ‘Öğretmenler gönderin dünyanın dört bir yanına, okullar açın dünyanın dört bir yanında, kültür lokaller[i] açın, Türk dilini bir dünya dili haline getirin, herkes Türkçe’yi sevsin, Türkleri de sevsin ve gelecekte kendi rollerini oynadıkları zaman da, aynı zaman da destek bulsun. Siz yapın bunu.’

Hatta bir adım daha ileri atarak, o hizmeti yapan arkadaşlara rağmen diyorum, o hasbî, o fedakar, o sivil kuruluşları[n] temsilcisi olan, finansörü olan, işadamı olan o arkadaşlara rağmen söylüyorum; gücüm yetse benim, ünüm ulaşsa diyeceğim ki: Eğer o bir kısım kimseler, ‘Bunları verin, biz idare edelim’ diyorlarsa, siz de verin idare etsinler; görelim, idare oluyor mu, olmuyor mu? O bir fedakârlığa bağlı. O aç durarak hizmet etmeye bağlı. O bir şey almadan vermeye bağlı. O yaşadığı sürece, bir vazife gördüğü sürece, sultanlar gibi, krallar gibi yaşamanın yanında, emekli olduğu zaman da villalara konan insanın yapacağı şey değildir.

...Kimsenin devlete alternatif gibi bir şey üretme, o mevzuda bir cehd ve gayretinin bulunması söz konusu değil; devleti destekleme ...gayreti vardır. Gelecekte o devletin başında kim olursa olsun, onlar çok rahatlıkla kullanabilecekleri bir kısım şeylere, dinamiklere sahip olacak ve [bu olanakları] ...daha ileriye götüreceklerdir. ...[B]u da meselerin bir diğer yanıdır.

Bence, bulunmuş bir yol vardır. Cenab-ı Hakk’ın, insanımızı sevkettiği bir hizmet zemini vardır. Bu hizmet inşallah sonsuza kadar devam edecektir. Biz ölüp gideceğiz, arkadan gelenler daha ciddi bir aşkla, bir iştiaqla sahip çıkacak ve götüreceklerdir. Götürsünler inşallah. ...Bunların hepsi milletimiz ve devletimiz adına yapılması gerekli olan şeyler[dir].

...Bir başka husus [da şudur]: Devletin yaptığı güzel, büyük şeyler vardır ki biz yapamayız onları... Ama bazı şeyler de vardır ki, onu devlet yapamayabilir. Devletin bazı yerlerde okul açması, kültür lokalleri açması, ...bunlar, biraz da devletler arası münasebetlere bağlı şeylerdir. Sizin belli bir dönemde

bir devletle münasebetleriniz çok iyidir. Ticarî, sinâî, iktisadî, kültürel münasebetleriniz çok iyidir. Fakat, dünyada sosyal coğrafyada sürekli değişimler oluyor, değişimler yaşanıyor. Bir bakıyorsunuz Fransa sizin yanınızda, bir de bakıyorsunuz karşınızda. Bir bakıyorsunuz Hollanda yanınızda, bir de bakıyorsunuz karşınızda. Devlet bir yerde üniversite açıyor, bir yerde, diyelim, lise açıyor; bir yerde bir lisan kursu açıyor. Sizin böyle bir şey yapmanız devletler arası münasebete bağlı olunca, münasebetler bozulduğu an, onu da kapatırlar orada. Bence akıllı bir devlet, bu mevzuda alternatifli hareket eder. Sivil kuruluşları harekete geçirir. Kendi bazı şeyler yapmaya çalışır, devlet büyüklüğünde, devletin şanına yakışır şekilde. Ama bu arada alternatifleri de olur onun. Sivil kuruluşlara der ki 'Siz de yapın bir şey. Ezkaza bizimle münasebetler bozulunca siz bu işi devam ettirirsiniz.' Ve öyle olmuştur; bazı yerlerde -bağışlayın- fiyaskoların yaşanması iki devlet arasındaki münasebetlerin olumlu gitmemesinden kaynaklanmıştır. Asya'da bir devletle Türkiye arasındaki münasebetlerin bozuk gitmesinden ötürü, orada o eğitim faaliyetlerinin önü kesilmiştir. Akıllı bir devlet bence çok alternatifli olur. Hatta sadece, eğitim, okullar, kültür lokalleri, lisan kursları ...filan demez; sanat aktiviteleri gibi topluma mal olabilecek şeyler, bir tiyatro grubu, bir sinema grubu kurar orada; birilerine 'çık' dedikleri zaman da orada kalabilecek insanlar yine oradaki bakiye olur, o düşünceyi devam ettirirler, o hareketi devam ettirirler. Çok alternatifli olmak lazım. Çok kanallardan farklı sürgünler gibi, dünyanın dört bir yanına uzayıp gitmek lazım.

Ama unutmamak lazım ki biz ne yapıyorsak hepsini milletimiz adına yapıyoruz, hepsi devletimiz içindir. Devlet bir gün gelse bize dese ki, siviliyle, askeriyle 'Siz şimdilik elinizi çekin bu işten; biz bu işe vaziyet ediyoruz.' Biz, 'Baş göz üstüne' der, elimizi eteğimizi çekeriz o işten. O iş nasıl olsa yapılıyor, diye düşünürüz. Yiğitçe, yüreğimizi ortaya koyarak buna hazır olduğumuzu bütün arkadaşlarımız her yerde söyleyebilirler.

Hiçbir sivil kuruluş, hiçbir ekip, hiçbir hareket, hiçbir grup kendisini devletin yerine koymamalı; aksine devlete destek olmalı; devletin şöyle böyle belli durumlardan ötürü boşluk bıraktığı yerleri doldurmaya çalışmalı. Bunu yaparken, 'Ben

devletimin buradaki bir elemanıyım. Devletim hesabına yapıyorum' mülâhazalarından da uzaklaşmamalı. Hep devletin arkasında olmalı, hep devlete dayanmalı, her şeyini hep devlet için yapmalı."⁴²⁰

Bu aşırı devletçi veya devlete dayanan söylem FGH'nin ve izleyicilerinin kayıtsız şartsız devletçi olduklarını düşündürebilir. Ancak bu kolay bir yorum olur. Evet, Gülen ve hareketi devletle bir karşıtlık içinde olmak düşüncesinde değildir. Ama 'kuruluş felsefesi' olarak sunulan, devletin din ve inançlar üzerindeki tek taraflı kontrolünü meşrulaştıran anlayışın Gülen ve diğer dinsel temelli oluşumlarla sorunlu bir ilişkisi vardır. Onları laik rejime bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu algıya uygun refleksler göstermiştir, göstermektedir.

Diğer yandan Gülen topluluğu bir sivil toplum örgütlenmesidir. Gönüllüdür ve kendine biçtiği ve değerine inandığı bir misyon duygusuyla hareket etmektedir. Faaliyetleri, devlete karşı değil, devletin yanında yürütülmektedir. FGH de bu olguya özellikle ve ısrarla dikkat çekmektedir. Bir güç birliği anlayışı ve işbölümü önermektedir. Ancak bizim siyasal kültürümüzde böyle bir gelenek yoktur. Şimdiye dek devletin kadir-i mutlaklığı esas olmuştur. Devlet, toplumun hizmetkârı değil, efendisidir zihniyeti egemendir. Bu ortamda sivil topluma ve faaliyetlerine kuşku ile bakılmıştır. O nedenle FGH, kendisinin ve ilham verdiği topluluğun bütün kuruluşlarını devlete devretmekte sakınca görmediğini belirtmektedir. Tabii bir şartla: Devletin bunları şimdi olduğu gibi coşku, fedakârlık ve verimlilikle yönetip sürdürmesi koşuluyla...

98– Okul açılacak ülkeler için herhangi bir kıstas gözetilmekte midir?

"Herhangi bir kıstas gözetilmemektedir. Bazı ülkelerin mevzuatı uygun olmadığı için okul açılamamaktadır. Okul açılabilmesi için bazı şartların bir araya gelmesi gerekir. Öncelikle yurtdışında açılacak okulların sponsorluğunu sahiplenecek insanlar ve şirketler bulunmalıdır. Sonra, Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı izin[i] gerekmektedir]. Daha sonra okul açılmak istenen ülkenin hükümeti[nin] bu teşebbüse yeşil ışık yak[ması] gerek]... Bina-

yı, okul açılacak ülke tahsis ederken, öğretmenlerin bir kısmı Türkiye'den, bir kısmı da söz konusu ülkeden atanıyor."⁴²¹

99– Sınırları içinde okul açılmasına izin vermeyen ülkeler var mıdır, varsa hangileridir? Sorunlu bölgelerde, mesela Afganistan, Irak, Filipinler, Bosna-Hersek gibi ülkelerde okullar var mıdır? Varsa bunların barış adına somut katkıları olmuş mudur? Nasıl?

"Afganistan, Irak, Filipinler, Bosna-Hersek'te okullar vardır. Bu okulların barış adına katkısının en somut örneği, babaları dışarıda savaşan çocukların aynı sıralarda barış içinde okumalarıdır. Okul açmaya izin vermeyen ülkeler: İran, Suudi Arabistan gibi ülkeler[dir. Bunlar,] şu anda izin vermemektedirler."⁴²²

Bu aşamada FGH, İran otoritelerinin karşı tutumuna değinmek ihtiyacı duyuyor:

"[İranlılar, b]izi hiç istemediler. Orada doktora yapmış arkadaşlarımız var. Bizim üniversitelerimizde hoca bunlar. Hatta son bir kere daha arkadaş gönderdik... Türkiye'nin komşuları ile iyi geçinme mülahazası[nın öne çıktığı son dönemde], 'Biz okullar açmak istiyoruz' [dedik]. Yarının aydınlarını, düşünce mimarlarını müşterek[en] yetiştirelim...' d[edik.] ...[Cevaben d]ediler ki: 'Siz illa da burada bir eğitim faaliyetinde bulunmak istiyorsanız bize maddeten destek olun bunu biz yapalım.' Evet kendi açılarından akıllıca bir şey."⁴²³

Ama sonuç olarak İran, hep dışarıdan bir müdahale ile yürürlükte olan teokratik yönetimin devrileceği kuşkusunu taşıdığı için İslâm'ın başka bir yorumunun taşıyıcısı olan bir hareketin önünü açmayı sakıncalı görmüş:

"Bizim giremediğimiz birkaç yer var okul adına çevremizde. Suriye o fırsatı vermedi bize, Suudi Arabistan hiç insafli davranmadı, İran hiç insafli davranmadı, Güney Irak hiç insafli davranmadı ama Kuzey Irak'ta Etrak (Türkler – DE) olduğu için orada Türkler içinde bir okul açalım dedik... [B]u mevzuda devletin mülahazaları nedir, sonra değişik yorumlara sebebiyet verilmesin diye Sayın Cumhurbaşkanına sordurdum bu

meseleyi. Dedim burada böyle bir şey yapmazsak başkaları yapar bunu... [O] insanların içine Amerikalı [ve başka ülke] ajanlar[ı] sokuluyor, o millet birbirine düşürülüyor. Biz oraya girersek denge oluruz... Kuzey Irak bizim komşumuzdur. Problem olmaması için bizim oraya girmemiz lazım. Kendi kültürümüzle, kendi anlayışımızla girmemiz lazım. Geleceğe ikisi birbirine yabancı dünyalar olarak gitmeyelim. Onlar bizi tanısin, biz onları tanıyalım... Sayın Cumhurbaşkanı... siz okul açabilirsiniz demişti. Biz de Erbil’de bir okul açtık. Onlar ikincisini teklif ettiler, açın dediler. Ne Barzani’den, ne Talabani’den ciddi bir [itiraz] da gelmedi... Ama İran o konuda fırsat vermedi bize.”⁴²⁴

Bu sözler, İslâm dininin hoşgörülü, her türlü düşünceye açık olduğu önkabulünün, tıpkı Gülen Hoca’nın söylediği gibi yeniden düşünülmesini gerektiriyor. Mesele inançta değil; o inancı taşıyanların kendi iktidarlarına ilişkin endişelerinde odaklanıyor. İran’ın devlet yönetimini ele geçiren kadrolar, dinlerinin esaslarından çok iktidarlarının sürekliliği kaygısından hareket ediyorlar. Bu açıdan bakılınca dini ilkelere saklı olan hoşgörü, anlayış ve farklılıklara saygının, siyasal rejimin hukuku ile beslenmesi gereği ortaya çıkıyor. Kuvvetler ayrılığı, demokratik katılma ve hukukun üstünlüğü ile desteklenmeyen en toleranslı inanç bile, bir din adamları rejiminde bağnazlığın ve dikta rejiminin meşruiyet zemini haline getirilebilir. Bütün mülakatı boyunca FGH’nin bu gerçeğin farkında olduğunu ima ettiğini görmek, Türkiye İslâmı ile başka İslâmi anlayış ve yorumların farkını ortaya koyması bağlamında anlamlıydı.

100– Fethullah Gülen hareketinin açtığı okulların ulusal ve uluslararası düzeyde başarıları var mıdır?

FGH’nin talimatı ile yardımcıları uzun bir liste sundular. Bu listede öğrencilerin spor dallarındaki başarılardan bilim olimpiyatlarına kadar uzanan geniş bir yelpaze var. Uzunluğu ve konu açıdan pek de önemli olmaması sebebiyle listeyi değil, FGH’nin ona eşlik eden açıklamasını sunuyorum:

“[Yurtdışındaki okullarımızın öğrencileri,] ülkelerinde ulusal düzeyde yapılan sınav ve yarışmalarda birincilikler kazan-

manın yanında uluslararası birçok bilim olimpiyatlarında da sayısız başarılar [elde etmişlerdir]. Tarihlerinde ilk defa Irak ve Afganistan, bilim olimpiyatlarında madalyayı, bu okullar sayesinde kazanmışlardır. Halkın bu okullara teveccühü çok yüksek seviyededir. Kırgızistan'da 2006 yılında okullara alınacak 900 kişilik kontenjan için 55 bin kişi başvuruda bulunmuştur."⁴²⁵

Okullar genellikle bulundukları şehirlerin en başarılı okullarıdır. Bu nedenle halkın teveccühü üst düzeydedir. Özellikle öğretmenlerin mesai anlayışlarında öğrenciye her zaman ve her koşulda yardımcı olma mantığı olduğu için eğitimlerine sürekli destek sağlanmakta, evlerinde ödev yapıp yapmadıkları ve ders çalışıp çalışmadıkları da takip edildiği için veliler bu ilgiden memnun olmaktadır. Öğretmenler her bir öğrenciyi kendi evlatları gibi düşünerek onların gelecekte iyi bir meslek sahibi olmaları ve hayata gereği gibi hazırlanmaları adına sorumluluk almaktadırlar. Bu sorumluluk duygusunu öğrencilerine de aşıladıkları için onların başarısı artmaktadır. Kısacası, okulların ulusal ve uluslararası düzeyde çok ciddi başarıları bulunmaktadır. Ancak bu başarı sadece akademik ölçütlerle değil, insani ölçütlerle de değerlendirildiğinde anlam taşımaktadır. Gülen okullarının amacının da bu olduğu anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki karşımızda ilginç ve önemli bir tablo, uluslararasılaşan bir Türkiye gerçeği var. Bu gerçek sadece sorular ve yanıtlar parantezinde kalmakla anlaşılamaz. Onu hem ülkemiz hem de dünya ölçeğinde sosyolojik bir tahlille zenginleştirmek lazım. 'Sonuç' bölümü bu amaçla kaleme alınmıştır.

SONSÖZ

CEMAAT, CEMAATLEŞME VE GÜLEN TOPLULUĞUNUN TARİHSEL PERSPEKTİF İÇİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Fethullah Gülen ve onun düşünce, yorum ve telkinlerinin etkisiyle “cemaatleşen” insanlar gerçeği, artık bir merak konusu olmaktan çıktı, uluslararası bir olgu haline geldi. Öyle olmasına rağmen ülkemizde bu olgu, günlük siyasal çekişmeler ve onlara zemin oluşturan endişeler ve kuşkular boyutunu aşarak kapsamlı bir tahlile tabi tutulmadı.

“Gülen hareketi” adı verilen ve Fethullah Gülen’i, kendilerine ilham veren kanaat önderi olarak gören kesim nasıl incelenebilirdi? Ya grubun içine girilir ve yeterli bir süre onlarla yaşanır. (Buna “katılımcı gözlemcilik” deniyor.) Ya da dışarıdan sistematik gözlem yapılır, topluluğun faaliyetleri izlenir, değerlendirilir ve hareketin içinde yer alan kişilerle görüşülürdü. Bunların hepsi yapıldı. Ama hareketin merkezindeki kişi ile görüşülmeden doyurucu bir inceleme yapılamazdı. Bu nedenle, bu kitabın yazarı, Fethullah Hoca ile iki kez, onun son yıllarda yaşadığı ABD’nin yukarı Pennsylvania eyaletindeki ikametinde buluşup görüştü. Kendisine düşünceleri, amaçları, umutları ve nasıl bir insan ve toplum özlemi içinde olduğuna ilişkin sorular sordu. Aldığı yanıtlar bu kitabın içeriğini oluşturuyor.

Gülen hareketi, bugün için Türkiye'nin en önemli ihraç olgusu. Hareketin, ülke içinde de eğitim, finans, sanayi, ticaret ve yayıncılık girişimleriyle sağladığı önemli bir ağırlık var. Nasıl oluyor da kent kökenli olmayan bir imam, böylesine kapsamlı bir harekete ilham verebiliyor ve hareket bu kadar etkili sonuçlar doğuran bir uluslar-ötesi örgütlenme haline gelebiliyor? Bu soruların yanıtları, Fethullah Gülen Hoca'nın düşüncelerinde ve bu düşüncelerin karşılık bulduğu kitle ile onun ihtiyaçlarında gizli. İşte bu kitap, bu olguların şifrelerini bulmak amacıyla kaleme alındı.

Tahlilimize cemaat veya topluluk (community) tanımıyla başlayalım: Cemaat veya topluluk, içinde yer aldığı daha geniş bir örgütlenmenin, adıyla söylersek toplumun, bir alt birimidir. Cemaatler, geleneksel ve modern toplumların her ikisinde de bulunur. Geleneksel cemaatlerde ilişkileri eskiden gelen değerler, âdetler, alışkanlıklar düzenler. Bu topluluklarda bireyleri bir arada tutan, ya alışkanlıklardır ya da cemaatin birlikte gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Geleneksel cemaatlerde gönüllü bir birliktelik değil, içine doğulmuş bir mekân ve sosyal ilişkiler ağı söz konusudur.

Bir başka açıdan bakıldığında geleneksel cemaat, toplumsal hayatın doğal akışı içerisinde şekillenen, insanların herhangi bir zorlamaya tabi olmaksızın katıldıkları, birtakım temel gereksinimlerin karşılanmasını kolaylaştıran, meşruiyetini gelenekten alan, iletişimin yüz yüze olduğu, sözlü kültürün etkin bulunduğu bir oluşumdur. Bu tanımlar, tarihsel akışa ve toplumsal süreçlere bağlı olarak farklı yapısal biçimler alsalar bile cemaatin bir şekilde varlığını sürdürdüğünü ima etmektedirler. Nitekim insanoğlunun toprağa bağımlılığının azalması, cemaat yapılanmasının sonunu getirmemiştir. Modernite ve inançsızlığa giden aşırı sekülerleşme ile dayanışma duygusunun kaybolması karşısında bunalan insanlar, zaten var olan cemaatlerin yanında farklılaşan sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak yenilerinin gereğini duydular. Yeni cemaatleşme, gelenekselliğin bir gereği değil, modernitenin doğurduğu bir olgudur.

Her iki cemaatleşme olgusunu karşılaştırdığımızda bunları sadece tarihsel olarak değil, güncel bir sosyal-kültürel olgu olarak değerlendirmek durumundayız. Bu açıdan bakıldığında, cemaatleri anlamaya çalışmak, verili bir dönemde toplumu ve insan ilişkilerini anlamakla eşdeğerdir. Birçok insanın tercihiyle oluşan cemaatler, içlerinde barındırdıkları karmaşık dinamiklerle ve bünyesinde yer aldıkları toplumlarla kurdukları ilişkiyle ciddiyetle incelenmeyi gerektiriyor. Benimseyeceğimiz yaklaşım, cemaatlere ilişkin kişisel duygu ve tutumlarımızdan bağımsız, bilimsel bir merakın ürünü olmalıdır. Konu, ucuz klişelerden, gündelik politik kaygılardan uzak, yargılamadan çok çözümlemeye dönük bir sosyolojik dil ve metodolojiyi hak etmektedir.

Modernleşme ve onun ekonomik alt-yapısı olan pazar ekonomisi, insanları, var olan geleneksel yapılardan, önceki çağlarla karşılaştırılamayacak ölçüde koparmış ve kişileri hayatlarını anlamlandıran toplumsal değerlerden uzaklara savurmuştur. Oluşan yeni yapıların ve onları anlamlandıran/meşrulaştıran sosyal değerlerin yerleşmesi zaman almış, bu süreç ne kadar gecikmişse insanların yitiklik duygusu o kadar uzun sürmüş ve derinleşmiştir. Bu durum, sürekli değişim yaşayan dünyamızda tekrarlanarak devam edegelmiştir.

Değişimin belirsizleştirdiği yapılar (kurumlar), etkisini yitiren ilişkiler ve silikleşen değerler, hatta değişen fiziksel mekân, insanlara aşamayacakları büyük bir belirsizlik, dolduramayacakları büyük bir boşluk olarak görünmüştür. Bu durumda sığınılacak korunaklı bir sosyal 'koza'; bildik bir dünyaya veya ilişki biçimine eş düşen değer sistemi; katıldığında bireyi kavrayacak, anlayacak ve destekleyecek bir grup; bireyin, yetersiz gücünü diğer üyelerinle çarparak çoğaltacağı bir topluluk arayışı zaman üstüdür. Bir insanlık durumudur ve normatif değerlendirmelerden (iyi-kötü) bağımsızdır.

Türkiye'de günümüzde görülen cemaat yapılanması; hızlı sosyo-kültürel değişimin de etkisiyle, geniş aile kurumunun çekirdek

aileye dönüşmesi, akrabalık ilişkilerinin eski gücünü yitirmesi ve resmi kurumların yetersizliği yüzünden ortaya çıkan boşluğu doldurmaya talip olmuştur. Farklı bir sosyal ve fiziksel mekânda (kentlerde) değişen ihtiyaçlarını karşılamak konusunda ailelerinden ve akrabalarından yeterli desteği göremeyen insanlar, bu dar 'kozalar'dan çıkıp daha geniş ve işlevsel ilişki ağlarına yönelmişlerdir. Bir cemaate mensup olmak biçiminde gerçekleşen bu geçiş, yeni aidiyet biçimleri, dayanışma, ortak çalışma ve korunma tarzlarının gelişmesine neden olmuştur, olmaktadır. Bunlar da toplumun genel yapısını ve değer sistemini etkilemektedir. Örneğin, daha çoğulcu ve kültürel farklılıklara daha duyarlı (hoşgörülü) bir yönetim tarzına ihtiyaç duyulmaktadır.

Cemaatleşme muhakkak dinle ilişkili bir olgu değildir. Ama din, benimsenen ortak ilke, uygulama, ritüel ve geleneklere sahip olduğundan ve yaygın bir kabul alanı bulduğundan cemaatleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de dini hayatın, ağırlıklı olarak cemaatler üzerinden sürdürülmekte olduğu söylenebilir. Tekke ve zaviyeler kapatılmış olsa da insanların bir topluluğa ait olma ihtiyacı sürdüğü için bu yapılar, ülkenin ücra köşelerine çekilerek (mesela kırsal alana) faaliyetlerini büyük ölçüde sürdürmüşlerdir. Ancak deyim uygunsu, 'yer altına' çekildikleri için meşruiyetlerini ve toplum katında cazibelerini sağlayan tasavvuftan uzaklaşmışlar, öğreti kaliteleri toplumun daha aydın kesimlerince denetlenmeyen geleneksel yapılar olarak kalmışlardır. Bugün Türkiye'de farklı adlar altında yüzlerce tarikat topluluğu vardır. Bunlardan üye sayısı fazla olanlar ve kent nüfusu ile ilintili olanlar toplumsal değişmeden etkilenecek kendilerini yenileyebilmektedirler. Yenileyebildikleri oranda da kentsel mekânlardaki görünürlüklerini kamusal alana taşımakta ve etkinliğe dönüştürmektedirler. Böylece kamusal alanı da dönüştürmektedirler. İşte eski iktidar bloğunun 'rejim için tehlikeli' bulduğu da bu kamu alanında görünürlük ve etkinliktir.

Bu endişedeki ana temalardan biri, iktidarı paylaşmak veya kaybetmektir. Diğer de bireyin cemaatçe yutulması veya öğütülme-

sidir. Bu haklı bir endişedir. Ancak, yeni cemaatlerin en önemli özelliklerinden birisi, 'bireyselleşme' olanağı bulmayan fertlere kimlik kazandırmalarıdır. Birey olarak taşınamayan veya taşınması yasaklanan etnik, dini ve kültürel kimlikler cemaatleşerek kamusal alanda görünür kılınmıştır. Bu anlamda cemaat, geleneksel topluluklardaki gibi içe doğulan ve hayat boyu içinde kalınan bir yapı değil; modern toplumda içine girilen ve çıkılan, zaman içinde kurulan, bozulan ve yeniden inşa edilen bir hareketlilik, eylemlilik alanıdır. Yeni cemaatler, oluşum esnasında eski cemaatlerle etkileşmekte, aralarında geçişlilikler olmakta ve bireysel (üyelerin) kimlikler(i) yeni cemaatler tarafından kısmen veya bütünüyle şekillenmekte, kurgulanmaktadır.

Türkiye'nin bütünü gibi cemaatler de modernleşmenin tüm dinamiklerinden ve tabii ki çelişkilerinden derin bir şekilde etkilenmektedir. Bu değişim sürecinde sekülerleşme ile metafizik algıyı, laik olan ile kutsala ait olanı karşı karşıya olmaktan çok yan yana, iç içe, üst üste görmekteyiz. Nasıl bir ruhani öz (özel hakikat) etrafında bir araya gelme ve dünyayı algılama (özdeşlik) mümkün oluyorsa, insanlar birbirlerini hiç görmeseler de belirli kodlar, semboller ve algılar (tarihsel yorumlar veya siyasal tercihler) üzerinden kitle iletişiminin sağladığı bilişsel mekânda laik cemaatler oluşabiliyor.

Bu bağlamda seküler, kendisini laik ve dünyayı anlayış biçimini pozitivist olarak tanımlayan kesimlerde bir oranda ruhanileşme (ya da Batılı deyişle spiritüalizm) eğilimi gözlenirken, dini cemaatlerde de laikleşmeye ve dünyevileşmeye doğru ciddi bir eğilim görülmektedir, özellikle de sosyal ve ekonomik 'çevre'ye hapsolup kalmamışlarsa. Bu da toplumun bütünü kadar cemaatlerin de durağan ve hep eskiye ait oluşumlar olmadığını, değişime duyarlı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu makro ve mikro değişimlerin birbirlerini etkileyerek (tekil olarak her ikisinden de görece farklı) bir dinamik yarattığını kabul etmek gerekir. Söz konusu değişim sürecinde (kentleşme, sanayileşme, eğitim seviyesinin yükselmesi, modernleşme gibi) ulusal etmenler yanında (teknoloji, ekonomik dönüşümler, savaşlar, köktenci ideolojiler gibi) küresel etmenler

de en hızlı değişen ve toplumsal statü haritasında yer değiştiren taşralı nüfus kesitlerinin siyasette, ticaretle ve sanayide, hatta bürokraside kazandıkları pratik tecrübeye çok önemli bir rol oynadı. Bilinmeyen şeyler öğrenildi, yaşanmayan şeyler yaşandı, olamaz denen şeyler oldu ve artık geleneksel kesimler ('eski geleneksel kesimler' demek daha doğru) değişim karşısında eskisi kadar endişeli değil. Buna mukabil, eskiden değişimin öncüsü olan ama bunu sivil yollarla ve aşağıdan değil, resmen ve yukarıdan (devlet eliyle), kendi dünya görüşlerine ve çıkarlarına uygun olarak gerçekleştiren kesitler aşağıdan ve dışarıdan (dünyadan) gelen değişim dalgalarına karşı direnmeye ve artık geride kalmış olan bir 'altın çağ'a (1930'lar) dönüş hayaliyle değişimi önlemeye çalışıyorlar.

Bu durumda ortaya ilginç bir tezat çıkıyor: Yerleşik yönetici elit, değişime direniyor, değişimi isteyenler (yükselen ve kentlileşen tabakalar) ise henüz elit değil. Bu nedenle sadece müthiş bir siyasal gerilim değil, değerler alanında da derin bir kültürel çatışma yaşanıyor.

Modern cemaatlerde/topluluklarda gönüllü ilişkiler esastır, o yüzden topluluk, ortak karara dayanan kurallarca yönlendirilir. Hem geleneksel hem modern cemaatlerde ilişkiler yüz yüze ve yakındır. Ama modern cemaatlerde üyeler toplumun farklı kesimlerinden gelir. Önemli olan, onları bir araya getiren amaç ve bu amaca uygun bir dizi etkinliktir. Geleneksel cemaatlerde kültürel türdeşlik (homojenlik) vardır. Bu anlamda Gülen cemaati geleneksel bir topluluk karakteri arz eder, ama aslında tam bir ara kategoridir. Bir mekâna ve sınırlı işlevlere bağlı değildir. Değer sisteminin merkezinde dinsel kaynaklar vardır. Ama topluluğun manevi önderi, bu geleneksel kaynakları modern bir yoruma tabi tutarak, geleneksel değerlerle modern dünyanın yaşam ve çalışma hayatı arasında köprü kurabilmektedir. İşte Gülen cemaatinin benzerlerinden en önemli farkı budur.

Toplum veya cemiyet, gelişmiş bir işbölümü sayesinde işlevleri ayrılmış sosyo-ekonomik tabakalardan oluşan bir bütündür. Sosyal

tabakalar arasındaki ilişkilerin süreklilik kazanarak kurumlaşması, kurumlar ve tabakalar arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların yasalar olarak belirginleşmesi ve toplumsal ilişkileri yönetecek merkezi bir yönetim biriminin (devlet) oluşması, toplumu (cemi-yeti), topluluktan (cemaatten) ayıran en temel farktır. Gülen cema-ati, cemaatle cemiyetin örtüştüğü ortak alanda var olan bir yapı konumundadır. Geçmiş geleneksel yapılarda olan sosyal kesitleri modern topluma entegre etmektedir. Bu entegrasyonu sağlayan araçlar eğitim, cemaat dayanışması, sermaye ve girişimdir. Her ce-maatte olan yakın ilişkiler ve bunları yaşatan ortak değerler Gülen cemaatinde Fethullah Gülen Hoca'nın dinden türettiği modernite ile uyumlu yorumlardır. Bu yorumlar, evrensel insani değerlerle uyumlu olduğu kadar üyelerinin değişime ayak uydurmasını sağlayacak öneriler de taşımaktadır.

Diğer yandan Gülen topluluğu -modern cemaatlerin tanımına gi-ren- resmi otorite karşısında sivil toplumun talep ve beklentilerini, eleştirilerini ve değişim arzusunu dillendirmektedir. Topluluk, sürdürülebilir ekonomik refahı, sosyal ve kültürel hakları ve öz-gürlükleri savunan sivil oluşumlardan biridir. Hareketin yaygın ve kalabalık olması onun etkinliğini artırmaktadır. Topluluğa yönelik en büyük kuşku (buna eleştiri de denebilir), bireyselliği, cemaat ruhu içinde eritmektir. Türk milli(yetçilik) tezi bunu açıkça savunur ve hayata geçirmeye çalışırken bu eleştiri görelî bir anlam ifade etmektedir.

Gülen topluluğunun yalnızca bir 'cemaat' değil, hareket olarak adlandırılması, onun klasik cemaatlerin yerleşik ve 'yerinden-lik' özelliklerini çok aşan eylemsel ve mekânsal hareketliliği ile açıklanabilir. Bu hareketlilik, aynı zamanda topluluğun merkezi bir otoriteye körü körüne bağlı olmasını da önlemektedir. Bu-gün resmi siyasi merkeze karşı görünen özerkliği, yarın cemaatin kendi içinde doğabilecek merkeziyetçiliğe karşı bir direnci tetik-leyebilir. Bu yargının kaynağı, Gülen cemaatinin kendine has bir özelliği değil; sözü edilen yapının dünya sathına dağılması, pek çok alanda faaliyet göstermesi ve giderek eğitim düzeyi ve kali-

tesi artan mensuplarının aynı kalıba dökülüp dondurulmasının (tek tipleştirilmesinin) çok zor olduğu varsayımdır. Ancak onları bağlayan bir şey her zaman olacaktır. Aksi halde cemaat olamazlar. Bu da duygusal beraberliği ve ideal birlikteliğini sürdürecektir olan 'manevi bağlar'dır. Bu bağların kaynağı din ve onun taşıyıcısı FGH'dir; FGH'nin yorumlarındaki çağdaş ve modern dünya ile çatışmayan İslâm'dır.

Bugün, modern toplumu, dev örgütlenmeler karşısında kendisini yalnız, güvensiz, güvencesiz ve çaresiz hisseden insanların birlik-teliği olarak tanımlayan sosyal bilimciler çoğunluktadır. O nedenle bazı sosyal bilimciler atomize olmuş (ufalanmış) topluma yeni bir hüviyet kazandırmak gereğini savunmaktadırlar. Bir bölümü, çare olarak "cemaatler cemaati" tezini işlemektedir. Böylece günümüzün modern toplumunun merkeziyetçi karakterinin kırılacağını düşünmektedirler.

Mesela cemaatçi paradigmanın savunucularından sosyolog Amitai Etzioni, 'iyi toplumun' bir cemaatler federasyonu olduğunu ileri sürer. 'Kurucu topluluklar/ cemaatler', değişik kültürlerin, değerlerin, hatta bazen dillerin taşıyıcısı olarak bir araya gelirler ve cemiyet veya toplumu oluştururlar. Onları bir arada tutan; ortak hukuk (toplumsal ortaklığın çekirdek değerleri), ekonomi ve insani-siyasi (demokratik) değerlerdir. Bu model -demokrasi dışında- Osmanlı milletler sistemini anımsatmaktadır. Osmanlı Devleti, tebaası olan milletlerden vergi ve saltanata veya onun yasalarına bağlılıktan başka bir şey istememiştir. Bunlar modern toplumun da özellikleridir. Ancak modern toplumun geçmiş toplumlardan en büyük farkı demokrasidir. Yani, herkesin yasa önünde eşit olduğu, siyasete (karar verme sürecine) katıldığı, toplumsal iradenin verdiği yetkiyi kullanan merkezi otoriteyi denetleyebildiği ve sistemin sunabileceği (şimdiki ve daha ilerdeki) fırsatlardan yararlanabilme ve iyi muamele görme hakkının bulunması durumudur.

Her düzen gibi demokrasinin de bir yasal çerçevesi vardır. Bu çerçeveyi anayasa sağlar. Toplamlar değıştikçe, yeni ihtiyaçlar kar-

şısında yasalar da değişir. Demokratikleşen ve gelişen toplumlarda, yeni ile geleneksel olan yeniden karılır ve normatif bir çerçeve olan anayasalar yeniden yapılır. Sivil toplum geliştikçe, onu oluşturan toplumsal-kültürel birimler arasında özerklik alanları oluşur. Tek, otoriter ve her şeyi belirleyen merkezi yönetim, yerini daha esnek, daha duyarlı ve gönüllü yerel birimlerle daha uyumlu çalışan, kuvvetler ayrılığını benimsemiş bir yönetim tarzına bırakır.

Sivil toplumun güçlendiği ve merkezi otoritenin engellenemez/ sorgulanamaz şekillendirici gücünü dengeleyebildiği oranda yasa önünde eşitlenen bireyler, mensup oldukları gruplarla ve onların kimlik şemsiyeleri altında siyasete ve siyasal hayata katılırlar. Farklılıklardan birlik bu şekilde kurulur. Yoksa hepsi birbirine benzeyen veya benzeştirilmeye çalışılan bireylerden ancak yığın olur. Bu (yığınlaştırma) da çoğulculuğa dayanan demokrasinin ruhuyla çelişir.

Bireyler kendileri gibi olan, düşünen, duyan ve gereksinen insanlarla yasalarca korunan gönüllü kuruluşlar oluştururlar; toplum yaşamına, yerel ve ulusal siyasete onlar aracılığıyla müdahil olurlar. Onların arasındaki ilişkilerden konsensüs (oydaşma) kadar rekabet ve kontrollü çatışma da çıkar. Çatışma, yasalarla ve her yeni dönemde şekillenen hukuksal sistemle kontrol altında tutulmaya; rekabet, işbirliği yoluyla pozitif enerjiye dönüştürülmeye çalışılır. Toplumsal ahlak, dinle günlük yaşamın pratiğinden kaynaklanan uzlaşmalardan doğan ilkelerin karmasından oluşur. Din, soy ve kültür kümeleri arasında varılan uzlaşma ve oydaşmaya megalog (büyük söyleşi veya toplumsal söyleşi) diyebiliriz. Bu ancak varlıkların (devlete ve birbirlerine karşı) korunduğu sivil, gönüllü ve özerk sosyal örgütlenmeler aracılığı ile mümkündür. Bireyle devlet arasında bu gönüllü oluşumlar olmazsa, resmi toplum bireyi yutar ve demokrasi, örgütlü altyapısından mahrum kalır.

Gülen topluluğu burada anlatılan türde bir sivil toplum örgütlenmesidir. Ama bu tür örgütlenmeleri sadece modern seküler birey ve grupların oluşturabileceği düşünüldüğünden, geleneksel ve dindar

olan insanların oluşturduğu örgütlere örtülü siyasi amaçlar atfediliyor. Bu nedenle, söz konusu anlayış, Gülen hareketinin yapısını ve evrimini kavramakta zorluk çekiyor. Oysa Gülen hareketinin bir benzeri Batı'da köklü tahlillerin konusu olmuştur.

Max Weber, *Quaker*, *Baptist* ve *Methodists* gibi Protestan mezhebi 'tarikatlarının', dini değerleri ve onlardan türettikleri yaşama ilişkin ilkeleri, çalışma hayatına ve ticari faaliyetlere uyarladıklarından söz etmiştir. Düşüncelerini 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu' adlı çalışmasında açıklamıştır. Gülen grubu da üyelerinin ticari faaliyetlerini dinin ilkeleriyle uyumlu hale getirerek ekonomik faaliyetleri ile dini inançları arasında çelişki duymamalarına çalışmıştır.

Bu çabaların sonunda ticari hayatta büyük ölçüde yitirilmiş olan ahlaki değerler ve güven, grup üyeleri arasında kısa sürede kurulmuş, aralarındaki alışverişi kolaylaştırmış ve grubu diğer ticari aktörler karşısında daha güçlü kılmıştır. Dinsel değerleri temel alan bir örgütlenme, güveni kurumsallaştırarak grubun ticari faaliyetlerinin hem yurt içinde hem de yurt dışında hızla gelişmesini sağlamıştır.

Çok açık ki tarikatlar, modern çağın gereksinmelerine doyurucu yanıtlar verebilecek örgütlenmeler değildir. İfade ve örgütlenme özgürlüğü, dinin koruyucu kalkanı dışında yasal yollarla otoriteye veya düzene muhalefet edebilme olanakları, tarikatların işlevlerini büyük ölçüde azaltmıştır. Ancak modernleşmeci-merkeziyetçi otoritenin 'yukarıdan' değişim ve yönetim anlayışının dışarıda bıraktığı muhafazakâr, dindar ve 'taşralı' sosyal kesitler, aradıkları statü, etkinlik ve ekonomik olanakları elde etmek için örgütsel araçlara ihtiyaç duymaya devam ediyorlardı. Bu nedenle her türlü gücü ve imkânı elinde tutan 'resmi topluma' paralel bir alternatif toplum oluşturma eğilimine girdiler. Oluşturdukları dayanışmacı ve paylaşımcı 'cemaatler' aracılığıyla aradıklarını elde edebileceklerini keşfettiler. Bu cemaatler, söz konusu kesitlerin sisteme katılım araçlarıdır.

Bu örgütlenme türünün tarihimizde önemli örnekleri vardır; örneğin lonca sistemi ve Türk-İslâm kolonizasyonunun öncüsü olan

derviş teşkilatları. Lonca geleneklerinin çoğu dinsel temel olarak sufizmden türetilmiştir. Ömer Lütfi Barkan'a göre dervişler de akıncılarla birlikte fütuhâtı dinsel amaçlı bir eyleme dönüştürme işlevini görmüş ve yağmayı disipline edici bir rol oynamışlardır.

Bugünün yükselen taşra orta sınıfı ve kırsal alandan kentlere intikal eden ve durağanlaşmış kent sosyal yapısında kendisine yer arayan geleneksel tabakaların mensupları, sosyal hayata büyük bir dinamizm getirmişlerdir. Siyasetin ve ekonominin dayandığı sosyal zemini (katılmayı) genişleten bu katılma, kendilerini 'âlemin kralı' olarak gören eski kentli (genellikle bürokratik) orta sınıfa bir 'müdahale' olarak algılanmış ve tedirgin edici bulunmuştur. Sahip oldukları ayrıcalıkların ve denetleyegeldikleri sosyal-siyasal alanının daraldığını görmek, onları sert tepkilere yöneltmiştir. Cumhuriyet'in tehlikede olduğu, ülke bütünlüğünün yok olduğu ama her şeyden çok modern yaşam tarzının tehdit altında olduğu korkusuna kapılmışlardır. Gülen hareketinin eğitim, ticaret ve toplum hayatındaki etkinliğini bir iç dinamik olarak değil, dışarıdan Türkiye'ye yönelik bir komplonun sonucu olarak yorumlamışlardır.

Oysa olan, dışlanan ve horlanan 'çevre'nin merkeze doğru hareketlenmesi ve merkezin kadir-i mutlak bürokratlarının ve onların destekleriyle servet yapmış olan kentli zenginlerin denetleyici ve yönlendirici etkisinin azalmasıdır. Tedirginlik içinde olan kesitler sadece bunlardan ibaret değildir. Devletin kültür, siyaset ve ekonominin merkez gücü olmasını 'iyi yönetim', kendisini de modernleştirici bir güç sanan eski orta sınıf, etkisini ve dünya ile irtibatını yitirdiği ölçüde tüm dünyayı ülkedeki yıkıcı(!) değişimin 'faili' olarak görmeye başlamış, tüm Batılı değerlere ve süreçlere sırtını dönmüştür.

Anlaşılmayan başka bir şey daha var: Etkinliğini ve kontrol gücünü giderek yitiren eski elit hem söylemini hem de eylemini sertleştirirken, Gülen hareketi gibi dinsel cemaatler, olmayan sosyal demokrasinin işlevini yüklenmiş görünüyorlar. Söylemleri çatışmacı

değil, yumuşak. Diğer yandan kendi üyeleri kadar, toplumda ihtiyaç sahibi farklı kesitlere de yaptıkları sosyal yardımlar devletin yetersiz kaldığı birçok alanda sosyal dayanışma ve yardımlaşma ihtiyacını karşılıyor. Örgütlenemeyen sol ve çağdaş bir program geliştiremeyen sosyal demokratların yerini, onların bir tehlike gibi gördükleri dinsel cemaatler alıyor. İşin ilginç yanı, bu cemaatlerin karşıladığı ihtiyaçlar dinsel olmaktan çok maddi. Dinsellik, cemaat-içi ilişkilerde önemliyen; cemaatin dışarıdaki gruplarla, hele yurtdışındaki ilişkileri tamamen dünyevi ve pragmatik.

Belki bir çelişki gibi görünecek ama dinsel cemaatlerin yardım-laşma ve dayanışma işlevlerini iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) bir ölçüde zayıflattı. Aynı gelenekten gelen bu parti, devletin türlü imkânlarını da devreye sokarak, cemaatlerin etki alanını daralttı çünkü. Bu önermenin başta gelen kanıtı 'yeşil kart' uygulamasıdır. Hiçbir cemaat, devletin yurt çapında sunduğu sağlık hizmetiyle rekabet edecek durumda ve güçte değildir.

Özetleyecek olursak, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra tek ve içinde farklılıklar barındırmayan bir ulus yaratma anlayışı ile yok edilmek istenen her türlü topluluk (etnik ve dinsel cemaatler dâhil), tarihsel ve sosyal gerçeklerle bağdaşmayan bu projenin başarısız-lığa uğramasından sonra tekrar kamu alanında zuhur etti. Üstelik 'sakıncalı hayaletler' olarak. Resmen, olmamaları gerekiyordu; olmadıkları söylenmiş, eğitimde kuşaklar boyu böyle öğretilmişti. Söz konusu sürece 'irtica' dendi ve Türkiye, özellikle 1980'lerden sonra kendi içinde kavga etmeye başladı. Resmen olması gereken ile fiilen olan arasındaki uzlaşmaz fark siyasal ve kültürel kurumları savaş alanına dönüştürdü.

Resmi yurttaş ve millet tanımı içinde olmayan topluluklar, zan-nedildiği gibi ayrılma veya ayrışma istemiyorlar. Onlar katılmak ve sayılmak istiyorlar. Ama bu talep, bozgunculuk ve bölücülük olarak yorumlanıyor. Yukarıdan aşağıya, yani dikey olarak sunulan tek resmi kimlik yanında toplumda yatay olarak birçok sivil kim-liğin bulunması gerçeği, ezberleri bozuyor, kafaları karıştırıyor ve

gerçeklerle uyumlu yeni bir toplum felsefesine, siyasal kurumlara ve hukuksal çerçeveye olan ihtiyaca işaret ediyor.

Artık açık bir ihtiyaç haline gelen yeni hukuki ve kültürel yapılanmada, siyasal alan ile kültürel ve ekonomik alanların birbirinden ayrılması ve özerkleşmesi gerekiyor, ki birbirlerinin alanına müdahale edemesinler ve paralel olarak gelişebilsinler. Bu şu demek: Her kültür kümesi, kendi kültürünü özerk olarak geliştirebilsin; ne diğer kültür kümelerine müdahale etsin ne de onların müdahalesine maruz kalsın; devlet de hepsinin üzerinde ve tarafsız kalarak onların gelişmeleri için gereken şartları oluştursun.

Ancak o zaman kültürel alan siyasetin müdahalesinden kurtulur; kültür kümeleri, varlıkları ve gelişmeleri için siyasal alanda mücadele vermek ihtiyacını duymaz; kültür bir siyasal çekişme alanı olmaktan çıkar. Maalesef, Türkiye’de yönetim anlayışı kültürel kümeler arasında bir tercih sıralaması yaptığı ve kimini ‘sakıncalı’ olarak gördüğü için, kültür hep siyasal bir perspektiften değerlendirildi ve kültürel gruplar arasında barış sağlanamadı. Ülkenin enerjisi ve kaynakları, bu iç çekişmelerle heba edildi. Demokrasimiz çağdaş ölçülere kavuşturulamadı.

Dindar, muhafazakâr ‘çevre’yi oluşturan kesitler, korunma, dayanışma ve yardımlaşma yanında güç birliği yapmak için dinsel cemaatler oluşturdular veya onlara sığındılar. Yani yukarıdan sekülerleşme ve otoriter-merkeziyetçi siyasal düzen, farkında olmadan, dışladığı kesitler üzerinden kendi anti-tezini yarattı. Bunu fark ettiği zaman da rejimin ne kadar büyük bir tehdit altında olduğunu, Türkiye’nin nasıl bir iç-dış ihanet çemberiyle kısıkaç altına alındığı inancını yaymaya çalıştı. Bunda ciddi ölçüde de başarılı oldu. Şimdi Türkiye toplumu büyük bir belirsizlik ve gelecek endişesine düşmüş bulunuyor. İronik olan, bu durumun, dinsel cemaatleri biraz daha fazla sakin ve güvenilir limanlar haline getirmesi veya öyle algılanmalarına neden olması. Çünkü modern toplumun/ yönetimin sağlayamadığı aidiyet duygusu, dayanışma, güvenlik ve yardımlaşma (iş, aş) daha ziyade cemaatlerce sağlanıyor.

Öte yandan kimi Sünni cemaatlerde, dinin cemaat üzerinden yorumlanması, yani cemaat tekeline alınması gibi bir eğilim görülmektedir. 'Hakikate' ve 'kurtuluşa' ermenin ancak bu yorum üzerinden olacağı anlayışı çeşitli sakıncalar taşımaktadır: Önce, bundan din zarar görmekte ve asli kaynaklardan uzaklaşmaktadır. Sonra, insanlar cemaat içine kapatılmakta ve toplumun diğer kesimleriyle irtibatları büyük ölçüde kesilmektedir. Son olarak da başka cemaatlerin mensuplarına veya 'dışarıda kalanlara' hidayete erdirilecek 'kayıp insanlar' olarak bakılmasına neden olunmaktadır.

Bunun yanında kendi kimliğini, mensubu olduğu toplumun ve güncel yaşamın ilişkileri ve özellikleri üzerinden değil de cemaat üyeliği üzerinden üreten kişiler, bu kimliği çıkar, ün ve mevki elde etmek veya birilerinden öç almak veya hesaplaşmak için kullanırlarsa toplumda oydaşma ve uzlaşma –ortak yaşam ilkelere ve ortamı- oluşturmak mümkün olmaz. Zor olan, zamanın ve toplumun çapraz baskıları karşısında bireysel seçimler yapabilmek, karar verebilmek, verilen kararların sonuçlarına katlanabilmek ve başarı için yarışabilmektir. Geleneksel toplum ve topluluklarda bu değerler yerine bireyi değil, topluluğu (cemaati) ileri çıkartan, itaati yücelten, çıkar veya korunmak amacıyla otoriteye baş eğmeyi vurgulayan bir alışkanlık (kültür) egemendir. Cemaatler bu kültürel alt-yapıdan yararlanırlar.

Sadece cemaatler değil, otoriteye biat ve bireyselliği bastırma tutumu ('sürüden ayrılanı kurt kapar' mantığı), ülkemizde modern ve demokrat olmaları beklenen siyasal partiler için de söz konusudur. Parti üyeliği cemaat üyeliğine dönüşmüştür. İster dindar, ister laik ideolojilerin taşıyıcısı olsunlar siyasal partiler, giderek kendi içlerine kapanmışlar, diğerleriyle her türlü ilişki ve uzlaşma kapısını kapatmışlardır. Bugün için var olan manzara budur. O nedenle, kimi dinsel cemaatler kendilerine yakın partilerle organik ilişkiler geliştirirken, toplumun bütününden kopan laik kesim de kendi içinde cemaatleşerek hem modern dünyayla hem de diğer partilerle sorunlu ve çatışmalı bir konuma oturmuştur. Bu tür cemaatsel örgütlenmelerde (gerek laik, gerek dinsel) liderlik,

sorgulanabilen, tartışılabilen bir mevki değildir. Çünkü dünyayı algılama tarzını belirleme ya da 'hakikati' (o grup için kutsal olanı) yorumlama yetkisine sahiptir. Cemaat ne kadar hiyerarşikse, bu olgu o kadar geçerlidir. Bireye yer açan, bireysel girişimi teşvik eden cemaatlerde örgütlenme daha yatay olduğundan bu sakınca daha görünmez niteliktedir.

Toplum modernleştikçe, işbölümü geliştikçe, profesyonelleşme arttıkça, cemaatleşme gerileyecek midir? Belki geleneksel cemaatler gerileyecek ve gittikçe işlevlerini yitireceklerdir. Ama onların yerini modern dünya ile tek başına baş etmek zorluğu çeken, kendine sığınacak bir yer bulmak ve bireysel gücünü başkalarınıninkiyle çoğaltmak isteyen insanların oluşturacağı gönüllü kümeleşmeler alacaktır. Bu kümeleşmelerin en yoğun olduğu mekânlar kentlerdir. Modern ile geleneksel; kentsel ile kırsal; varıl ile yoksul; Doğu ile Batı kültürleri arasında sıkışıp kalmış insanların yeni cemaatler araması sosyolojik olarak açıklanabilir bir olgudur.

Bu sivil ve gönüllü örgütlerde değer yargıları, dünya görüşleri ve sosyal-ekonomik-kültürel ihtiyaçları benzer insanların birbirlerini arayıp bulmaları son derece olağandır. Bu anlamda cemaatler, modern toplumun dehlizlerinde yitip gitmek istemeyen, benzer durumda olan insanların dayanıştığı ve birbirlerine omuz verdiği güvenli kozalardır.

İşin bir de günah-sevap boyutu vardır. Bir toplumun 'doğru' ve 'yanlış' kategorileri üzerinde düşünebilecek olgunluğa varması, yüksek bir gelişme, eğitim ve profesyonelleşme düzeyi ile mümkündür. 'İyi' ile 'kötü' kategorileri görelidir ve öznel (sübjektiftir). Ama 'sevap' ve 'günah' kategorileri uzun bir geleneğe sahip dinsel inanışla içselleştirilmiş, kutsal kaynaklara dayandırılmış değer yargılarıdır. İnsanların, davranışlarını ve seçimlerini bu kategoriler aracılığıyla yönlendirmeleri çok daha kolaydır. Hele bu tanımlamayı bireyler için yapan (üye oldukları) bir cemaat varsa, onları yönlendirmek daha da kolaylaşır. Sunulan bu 'rota' cemaat mensuplarını günah işlemekten alıkoyabilir inancı önemlidir. Ce-

maat üyelerinin birbirleri üzerindeki sıkı gözetimi (cemaat ruhu) onların günah addedilen fiilleri işlemlerini engellediği için cemaat mensubiyeti birçok insan için anlamlıdır. Pek çok geleneksel ebeveynin çocuklarını Kur'an kurslarına ya da cemaat yurtlarına ve okullarına göndermekten maksadı, onların 'şer odakları'nın eline düşmelerini engellemektir. Devlet bu işlevi ne kadar yerine getiremiyorsa, cemaatler o oranda etkinlik ve yaygınlık kazanmaktadırlar.

Buraya kadar genel olarak cemaatlerden, özel olarak da Gülen hareketinden söz edildi. Gülen cemaatinin benzerleri arasında modern dünya ile en uyumlu ve uluslararası nitelik kazanmış bir sivil örgütlenme örneği olduğu belirtildi. Bu nitelikleriyle hareketin, grup kimliği ve ruhu içinde bireyselliğe alan açan, yerelliği aşır ulusallık üzerinden dünyalı olmaya açık bir esnekliğe sahip olduğuna dikkat çekildi. Bunda, hareketin manevi önderinin düşünceleri (yorumları) kadar, izleyicilerin 'yükselmekte olan', kendilerine modern dünyada saygın ve etkin bir yer arayan dinamik sosyal kesitlerden oluşmasının etkisi vurgulandı.

Ancak tüm dinsel cemaatlerin bu özellikleri taşımayabileceğine işaret etmek gerekir. Bireyselliği, grup psikolojisi içinde eriten, üyelerini başarı ve çalışmaları ile değil, yalnızca günden sakınma ve suçluluk korkusuyla hareket edip etmedikleriyle değerlendiren, bu nedenle dünyevi bir ahlak anlayışının gelişmesini engelleyen cemaatler daha yaygındır. Bu tür yapılarda cemaat liderinin yorumunu/ telkinini veya cemaat uygulamalarını aşan her davranış veya söylem, sanki dinin sınırlarını aşıyormuş gibi karşılanmaktadır. Yeni fikirler ve teklifler bir sapma, buna karşın, benimsenmiş yorum ve uygulamalar bir hikmet ve hakikatin ta kendisi kabul edilerek, bireyler itaate ve durağanlığa teşvik edilmektedir. Bu durum, ne başka insan ve kümelerle ortak bir zeminde buluşmaya, ne de demokrasi kültürünün gelişmesine olanak sağlayabilir. Otoriter olduğu için eleştirilen merkezi yönetim yerine gönüllü başlayıp otoriterleşen sivil merkezlerin oluşması hem sivilleşme hem de

demokrasi için bir talihsizliktir. Üstelik bu otoriterlik eğiliminin kırılması oldukça zordur, çünkü dinsel cemaat kültürü sözeeldir. Dolayısıyla cemaat önderinin veya ileri gelenlerinin yorumları esas alındığından, bunların ana kaynaklarla karşılaştırılıp söylenenlerin eleştirilmesi neredeyse imkânsızdır.

Cemaat oluşumlarında imanın, akıl ve bilimin karşıtı (veya alternatif) gibi konumlandırıldığı görülmüştür. Bu durumda aklın ve bilimin dışlanması söz konusu olabilir. Akıl ve iman birbirinin alternatifi olarak konumlandırıldığında, iman kanıt gerektirmedığından, cemaat üyelerinden mutlak itaat talep edilebilir. Dinin esasıyla ilgisi olmayan birçok şeyin cemaat içinde kabul görmesi, din karşıtı bir durum doğmasına neden olabilir. Oysa İslâm'da Kur'an dışında her bilgi ve öneri sorgulanabilir. Çünkü onlar bu dünyaya ilişkin yorumlardır ve hiçbir kutsallıkları yoktur. Ancak soran ve sorgulayan, sosyal sınırlılıkları akılları ile aşabilen insanlar kendilerinin olduğu kadar toplumlarının ve dindaşlarının yaşam kalitesini yükseltebilirler. Yoksa mutlak itaate koşullanmış, sorgulamayı günah sayan, cemaatinin korunaklı kozasını toplumun taleplerine kalkan olarak gören, edilgenliği 'iyi davranış' sayan insanların ne kendilerini ne de içinde bulundukları sosyal ve dinsel toplulukları 'kurtarmaları' mümkündür.

Gülen cemaatinde birey, gerek iman gerekse sorumluluk ve 'iyi davranış' açısından seçendir. Karar verendir, çünkü Allah ona akıl ve irade vermiştir. Bu kapı açık kaldığı sürece 'sürü psikolojisi' baskın bir karakter kazanamaz. Ancak bu kapı (bireysel seçim ve akıl yürütme kapısı) kapandığı takdirde Gülen cemaatinin de diğer dinsel oluşumlardan bir farkı kalmayabilir. Bu yorumun Kur'an'da da bir karşılığı vardır: "Bir topluluk kendisini değıştirmedikçe, Allah onların durumunu değıştirmmez." (Ra'd/11). Görüldüğü gibi Kur'an da edilgin bir bekleyiş yerine insanın kendisi kadar başkalarına da yarayacak eylemini övmektedir.

Cemaatlerin ve cemaatleşmenin, hızlı değışme ve küreselleşme etkisiyle bütün dünyada yaşanan kimlik kriziyle de ilgisi vardır.

Eski ilişkiler, yerleşik sosyal yapılar ve onları meşrulaştıran değerler silikleşmektedir. Yerlerine ya yenileri gelmekte ya da boşluklar oluşmaktadır. İnsanlar ruhsal olarak bu boşluklara 'düşüklerini' hissetmektedirler. Böyle bir kriz ortamında eğer sosyal-ekonomik-siyasal sistem hızla yeni değerler ve yapılar/kurumlar üretmiyorsa insanlar endişeye kapılmakta, sistemle gerilimli bir ilişkiye girmektedirler. Krizdeki veya oluşmakta olan bir sistemle çatışan kümeler, hızla saflaşmakta ve bir yanda eskiyi geri getirmeye veya korumaya çalışan, diğer yanda yeniyi arayan ve savunan kamplar oluşmaktadır. Türkiye bugün bu manzarayı yansıtmaktadır.

Eğer bu kriz ve çatışma ortamı kısa bir sürede sonlandırılmaz ve farklı toplumsal kesitleri çatışmadan bir arada yaşatacak asgari müşterekler üzerinde uzlaşma sağlanamazsa, siyasi ve hukuki bir olgu olan ulusun zaafa düşmesi ve paralel cemaatlerden oluşan istikrarsız bir toplum olma durumunu aşamamamız kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu krizden tek çıkış yolu, topluma ne olması gerektiğini dayatan buyurgan bir devlet yapısından, toplumun sosyolojik gerçekleriyle uyumlu ve onun iradesiyle hareket eden bir devlet yapısına geçiştir. Kısaca, 'devletin toplumu' olmak dönemini kapatıp 'toplumun devleti' olmak aşamasına geçmek zorundayız. Ancak bu nitelikteki bir devlet, toplumun paralel topluluklardan oluşan parçalı yapısını hukuki ve siyasi temelli bir aidiyet duygusuyla kuşatabilir.

Aksi halde çatışmalı ve ulusal bütünlük duygusu kaybolmuş bir toplumda cemaatler, toplumsal fay hatları üzerinde yerlerini alır ve süren çatışmanın tarafları olurlar. O zaman da ne işlevsel bir hukukun ne de toplumsal ahlakın oluşumuna katkıda bulunabilirler. "Her koyun kendi bacağından asılır" felsefesini benimserlerse, toplumsal ufalanmayı engellenmek bir yana, buna katkıda bulunurlar. Nitekim birçok cemaat, dinsel kadar ırkçılık boyutunda milliyetçilik de yapmaktadır, etnik kümeler arasında taraf tutmaktadır. Oysa böyle bir ayrımcılık İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Bu görüşlerin cemaatler aracılığıyla yaygınlaşması, dine de zarar vermekte, onun birleştirici karakterini karartmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında düşünüldüğünde karşımıza çıkan soru şu: Ne oldu da Türkiye modernleştikçe cemaatler –azalacağına– güçlendi ve önemsenecek bir toplumsal gerçek olarak karşımıza çıktı? Kimileri için bu soru, “Nerede hata yaptık?”la eşdeğer.

Cumhuriyet’in kurucuları geri kalmış ülkelerini, eğitimsiz milletlerini kalkındırmak için iki çare düşündüler. Bunlardan ilki, 1920’lerin başında nüfusun neredeyse yüzde doksanını oluşturan köylüleri eğitmekti. Hasan oğlanla, Fadik kız köye götürülen okullarda okuyacaklar, daha bilinçli ve üretken olacaklar, kalkınma da köyden başlayacaktı. On yıllar sonra aynı yöntemi Mao da Çin’de deneyecek, kırsal kültüründen daha yüksek bir uygarlığın taşıyıcısı olan kentli orta sınıfı ‘Kültür Devrimi’ adı altında tasfiye ederek ülkenin bilimsel ve sanatsal birikimini neredeyse sıfırlayacaktı. Amacı, toplumun bilgi ve gelişme düzeyini kırsal nüfusu düzeyinde eşitlemek ve kalkınmayı çok daha kalabalık olan kırdan başlatarak eşit bir tempoda tüm topluma yaymaktı.

Türkiye’de hiçbir zaman böyle radikal ve acımasız bir kalkınma modeli denenmedi. Ama kırsal nüfusunun eğitimiyle daha bilgili ve üretken hale gelecek köylülerin, yaşadıkları yerlerde kalarak köylerini kalkındıracakları öngörüldü. Köy Enstitüleri bu düşüncenin bir ürünüdür. Bu güzel girişimin eksik bir yanı vardı: Eğitilen köylülerin çok daha üretken ve yaratıcı olabilecekleri ortam, yani toplumsal kalkınma hamlesi başlatılmadan köylülerin eğitimine girilmişti.

Köy ortamında yetişecek ve orada kalması düşünülen -benzetme uygunsa- Mozart’ların veya Einstein’ların sanatlarını/bilgilerini hayat geçirecekleri ne konser salonları ve üniversiteler vardı ne de fabrikalar. Bu altyapı oluşturulmadan köyde eğitilip köyde bırakılan kesim, kırsalın yoksulluğunda ve aczinde yitip gitti. Kentlerde kendilerine yer bulanların çoğu da ‘komünizm’den takibe uğradı. Çünkü toplum uyanmadan önce onlar uyanmışlardı; ‘erken öten horoz’ misali...

Ya eğitilen kentli nüfus? Onlardan resmen (resmi söylemde) ‘vicdanı hür, fikri hür’ ve girişimci olmaları beklendi. Ama bunlar için gerekli olan özgürlük hiçbir zaman sağlanmadı. Bireysel girişimcilik (teşebbüs) ise devletçiliğin demir kafesinde hapsolup kaldı. Devletçiliğin ‘medenileştirici soluğu’ ve ürettiği ekonomik değer de ancak kent yaşamına yetti. Kırsal toplum yoksul, yoksun, hem kentlerden hem de dünyadan kopuk olarak yaşamını sürdürdü.

Cumhuriyet yönetimi bir de ‘özgür vatandaş’tan korktu. “Biz sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz” anlayışı ile toplumla devletin bir ve bütün olduğu inancını yaydı. Tüm eğitim kurumları, toplumun ayrıışmamış, sınıflaşmamış, aralarında sadece işbölümü ve dayanışma olan gruplardan oluşan korporatist bir yapı olduğunu öğretti. Yasalar aksi söylemi yasakladı. Bugünün “biz bir ordu milletiz” söylemi, söz konusu anlayışın devamıdır ve özgürleşmek, demokratikleşmek, uygarlaşmak isteyen toplumun önüne sürülen en büyük ideolojik engeldir.

Söz konusu bilişsel ve sosyo-ekonomik durağanlık, 1950’lere kadar sürdü. Bu tarihten sonra başlayan toplumsal hareketlilik ve ekonomik kımıldanma onu yönetecek bir siyasal akılla desteklenmediği için hızlı cereyan eden sosyal ve ekonomik değişim, askeri darbelerle yavaşlatılmaya ve kontrol altına alınmaya çalışıldı. Sadece devletle toplumun arası değil, devletin makbul saydığı toplumsal kesitlerle sakıncalı gördüklerinin de arası açıldı. İşte cemaatleşmenin bereketli bir alan bularak yeşerdiği ortam budur.

Benzer yapılar gibi Gülen cemaati de bu ortamda doğdu ve korporatizme cephe aldı. Çünkü doğası gereği sivildi, devlete muhtaç değildi ve gönüllü bir hareketti. Toplumun kendisi gibi o da resmi kuralların dar dünyasına sığmıyordu. Ne var ki hem devlet hem de devletin merkezietçi zihniyetini taşıyan ve moderniteyi sadece kendilerinin temsil ettiği iddiasında olan kesitler, Gülen topluluğu ve benzerlerini kırsal/geri toplumun cemaatleri gibi algıladılar. Oysa karşılarındaki, modernleşen toplumda kendine yeni bir yer (statü ve işlev) arayan grupların oluşturduğu yeni bir topluluk tipiydi.

Resmi toplum (devlet) bu yapıları/toplulukları içine alarak yeni ve farklı bir birlik (isterseniz ulus) yaratacağına, onları dışlayarak ve onlarla kavga ederek toplumsal farklılıklardan bir bütünlük yaratma şansını da tepti. Oysa Osmanlı modeli tam da buydu.

İmparatorluk, doğası gereği bir topluluklar (cemaatler) bileşimiydi. Böyle çok parçalı bir yapıyı bir arada ve denetim altında tutmak için cemaatlere özerklik tanımak işlevseldi. Devlet, her biri kendi önderliği altında kendi kültürüyle yaşayan cemaatleri, cemaat önderleri üzerinden yönetiyordu. Oysa Cumhuriyet, imparatorluktan devraldığı topluluklara ne var olma hakkı ne kültürel özerklik ne de onların organik önderliklerine hayat hakkı tanıdı. Tümünü öğütüp benzeştirerek, hukuk ve siyaset yoluyla sağlayacağı birliği, tek tipleştirmeyeyle sağlayacağını sandı. Bu nedenle kendi tarihi mirasıyla ve sosyolojik gerçeklerle hep kavga etti.

Bugün vardığımız noktada devlet ile toplum arasındaki kopukluğun nedeni olan üniformist (herkesi benzeştiren) ulus ve otoriter yönetim anlayışının değişmesi gerekiyor. Bu da tarihi ve sosyolojik gerçeklerimizle yüzleşmekle ve onları dışlamayan çoğulcu ve demokratik bir yönetim felsefesini benimsemekle mümkün. Aksi halde korporatizmde ısrar eden merkezi yönetim, toplumu yönetmekte artan oranda zorluk çekecek.

Dinden ilham alan bir cemaat olmasına rağmen geleneksel bir topluluk yapılanmasını çoktan aşan ve artık onun dar kalıplarına sığmayan Gülen hareketi ve onun kadar hızlı olmasa da diğer dinsel cemaatler dünyaya uyum sağlıyorlar. Sağladıkça da 'gerici bir düzen getirecekler' endişesine uymayan nitelikler kazanıyorlar. Gülen topluluğunun mensupları, yirmi yıla yakın bir süredir açıldıkları yüzü aşkın ülkenin halkları ve kültürleriyle haşır neşirler. Uzak ve birbirinden çok farklı ülkelerde okuyorlar, oralara yerleşiyorlar, evleniyorlar, iş kuruyorlar. Bu on binleri eski yerel düşünce ve davranış kalıplarına sokmak artık mümkün değil. Gülen cemaati mensupları, her geçen gün tek-tipçiliğin kalıplarını zorlarken merkezi otorite, devlet ve top-

lum ilişkilerinde bir değişikliğe gitmeyi sakıncalı buluyor, buna direniyor. Gülen cemaati gibi modern topluluklar çoğulculuk, farklılıklara hoşgörü ve bireyin aklını ve ruhunu esir almayan bir toplumsal sorumluluk bilincini gerçekten geliştirebilirlerse, modern toplumun ve küreselleşmenin geleneksel değerleri ve kurumları tahrip eden etkisini dengeleyip yeni bir toplumsallaşmaya öncülük edebilirler. Bu sürecin öncülleri de 'öteki'ni de içeren bir ahlak anlayışı, bireysel özgürlüğü ve girişimciliği dışlamayan bir dayanışma (cemaat) ruhu, devletin resmi alanı dışında sivil bir sorumluluk ve örgütlenme alanı ve farklı kümelerle uzlaşma üzerinden geliştirilecek demokrasi ve hukuk (sözleşme kültürü) olmalı.

Bu söylenenler, sosyolojide sık sık başvuru alan ideal-tipik bir kurgudan mı ibaret, yoksa tarihimizde bunun bir benzeri var mı sorusunu davet ediyor. Tarihsel dönem ve ortaya çıkış şartları çok farklı olsa da evet, Gülen hareketine benzer bir örgütlenme var: AHİLİK.

Ahilik, Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilmiş bir lonca teşkilatlanmasıdır. Kuralları 'fütüvvetname' adı verilen tüzüklerde açık seçik belirtilmiş esnaf ve sanatkâr (zanaatkâr) teşkilatlanmasıdır. İlk fütüvvetnamenin 12. yüzyılda Abdullah es Sühreverdi tarafından kaleme alındığı iddia edilir. Bu belgeye can veren felsefenin tasavvuf inancı olduğu açıkça belirtilir.

Eldeki ilk Türkçe fütüvvetnameninin yazarı Çobanoğlu olarak kaydedilmiştir. Bu belgeye göre ahi teşkilatına girmek için bir sanat veya ticaretle uğraşmak veya bunların dışında bir meslek sahibi olmak gerekiyordu. Yani aylakların ve iyi ahlak sahibi olmayanların teşkilatta yeri yoktu. Ahilik dergâhlarında tarih, edebiyat, tasavvuf, önemli kişilerin hayatı, Türkçe, Arapça ve Farsça öğretilirdi. Daha sonra, çalışma zorunluluğu dışında ahiliğe katılmak için meslek veya iş kolu sınırlaması kaldırıldı.

Çobanoğlu fütüvvetnamesinden anladığımız kadarıyla, 'yola girme' yani fütüvveye katılma (şed kuşanma veya kuşak bağlama) teşkilat önderlerinin icazetiyle olur. Ahilik teşkilatına kötü söz söyletebilecek olanlar üyeliğe kabul edilmez. Cana verilen değeri

göstermek üzere, insan ve hayvan öldürenler (kasaplar), hırsızlar, zina yaptığı ispat edilmiş olanlar ahi olamazlar. Dinsizler örgüte alınmaz, ama aşırı sofuluk da kabul görmez. Üyelerin tüm insanlara sevgi ve saygıyla davranması, bilginin peşinde koşması, sabır, hoşgörü, dostluk, dayanışma anlayışına sahip olması ve dünyevi hazların esiri haline gelmemesi beklenir. Tabii örgüte bağlılık ve ketumiyet de her esoterik hareketin niteliklerindendir.

Ahilik felsefesinin altı temel ilkesi vardır:

1-Elini açık tut (paylaş)

2-Sofranı açık tut (cömert ol)

3-Kapını açık tut (konuksever ol)

4-Gözünü bağlı tut (başkalarının hatalarını görmezden gel, arsız olma)

5-Beline sahip ol (namuslu ol)

6-Diline sahip ol (iftira etme, kimseye hakaret etme, terbiyeli ol)

Bu ahlak anlayışı ve bireysel terbiye ile hareket eden insanların çevrelerinde güven uyandırmaları kaçınılmazdır. Öte yandan ahililere duyulan güven sadece bireysel nedenlere dayanmaz. Yaptıkları işe saygı duymaları, işlerinin hakkını vermeleri (mesleki özenleri) ve toplumsal faydayı gözetmelerinin de bu teşkilata ve mensuplarına duyulan güvende önemli bir payı vardır.

Ahilik sadece bireysel bir yaşam felsefesi içermez, toplumsal örgütlenme ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesi konusunda da ahiliğin rolü vardır. Ahiliğin ortaya çıktığı çağda Anadolu'ya göç eden Türkmen boyları, göçerlikten kent yaşamına geçiyorlardı. Ancak kentler, yerli ve genellikle Müslüman olmayan halkların yaşadığı yerlerdi. Türk ve Müslüman nüfus, yerleştikleri ve kendilerine yabancı olan kentlerde ancak dayanışarak ve ekonomik güvence sağlayarak tutunabilirdi. Bunun için yerleşik kentli nüfusla rekabet etmeleri gerekiyordu. Ahilik, bu rekabette örgütlülük, mesleki hazırlık ve ilkelilik ihtiyaçlarını karşılamak için devreye girdi. Böylece hem ticaret ve zanaatlar gelişti hem de kentlere yerleşen Türkler,

bu alanlardaki faaliyetleriyle kent ortamına uyum sağladılar ve bir güç haline geldiler. Bu anlamda ahilik bir kent kültürü, daha doğrusu, kentle bütünleşme kültürüdür.

Gülen hareketinde de kırsal alandan göç edenlerin kent kültürüne uyumu, eğitim ve ekonomik girişimler sayesinde etkinleşmeleri olgusunu gözlemliyoruz. Ahilik, bu benzerliğin yanı sıra felsefesi ve temel ilkeleri açısından da Gülen fikriyatına yakınlık arz etmektedir. Bir Anadolu Türk olgusu olan Ahiliğe Arap Yarımadası'nda ve İran'da rastlanmaz. Sufizmi veya tasavvuf felsefesini benimseyen bir dayanışma kümesi olan Ahiler, ekonomik güçleri, yaydıkları güven duygusu ve ahlakı öne çıkaran bir meslek örgütlenmesi olmaya gösterdikleri özenle Anadolu'da büyük bir sivil teşkilatlanma gerçekleştirmişlerdir. İşin ilginç yanı, bu örgütlenme devlet dışında ve bir devlete dayanmadan oluşturulmuştur. Bu özelliği ile de Gülen topluluğu ve Ahilik birbirine çok benzemektedir.

Her iki örgütlenmenin bir başka özelliği de uyulması gereken ritüelleri, çiğnenmemesi gereken kuralları, aşılması gereken (ke-male ermek için) mertebeleri olmasına rağmen bürokratik karakter taşıyan hiyerarşik örgütler olmamalarıdır. İkisi de merkezi bir otoriteden çok manevi otoritenin etkili olduğu yatay örgütlenmelerdir. Hatta bu konuda Ahilik çok daha şekilcidir. Üç aşamalı ve dokuz kapılı bir yükselme ve kâmilleşme programı vardır. Tabii ki o çağda teşkilatı bir arada tutmak ve mesleki formasyonu korumak için bu gerekiyordu. Bugün Gülen topluluğuna katılanlardan dünya ve ahiret açısından belirli bir anlayışı özümsemeleri, temel dinsel kaynakları bilmeleri ve FGH'nin yorumlarını benimsemelerinin ötesinde pek bir şey istenmiyor.

Ahilikte teşkilat içinde gerçekleşen mesleki eğitim, Gülen topluluğunda teşkilat dışında gerçekleşiyor. Topluluk üyeleri dünyanın dört bir yanında çeşitli görevler üstleniyorlar. Bunlardan bir bölümü eğitsel, bir bölümü ekonomik görevler alıyor. Ama bu iki işlev arasında geçişlilik var. Bir de eşgüdümü sağlayan yöneticiler kümesi var. Dünyaya yayılmak dışında Gülen hareketi ve Ahilik teşkilatlanması benzerlik arz ediyor.

Ahilikte cemaat liderliğine denk olan 'Ahi Baba', seçimle iş başına gelirdi. Onun buyruklarına, fütüvvetnamede belirtilen ilkelere uygun olduğu için kesinlikle uyulurdu. Padişah'tan veya yerel Emir'den gelen doğrudan bir emir yoksa veya kimi zaman savaşlarda olduğu gibi merkezi otorite dağılmış veya kaçmışsa (Moğol istilaları döneminde olduğu gibi), Ahiler bulundukları yörenin yönetim işlerini de üstlenirlerdi. Hatta bu görevi üstlenmeleri, bulundukları mahali fiilen istilacılara karşı korumak biçiminde de olurdu.

Ahiler, 'yaran odaları' denilen yardım kuruluşları ile köylere kadar nüfuz etmişlerdi. Vakıflar kurarak yoksul, yoksun ve yardıma muhtaç olanların imdadına yetişiyor, onların çocuklarının meslek edinmesine vesile oluyordı. Bu hizmetlerin aynısının Gülen topluluğunda da yerine getirildiğini görüyoruz.

Ahilikte geçerli olan yükselme (mertebe alma) törenlerinde tekrarlanan sözlerle FGH'nin bu kitapta alıntılanan öğütleri arasındaki benzerlik de ilgi çekicidir: Ticarete sadakat ve doğruluk, esnafa ve müşteriye saygı, malına hile karıştırmamak, malındaki ve hizmetindeki kusuru ve eksiği müşteriye bildirmek ve kimsenin zararına çalışmamak, muhtaçlara veya darda olanlara yardım etmek, âlimlere saygı, küçüklere sevgi, halka şefkat, güçsüze merhamet, kimseye eziyet etmemek, kalfa ve çıraklara kendi çocuğu gibi muamele etmek ve son olarak Ahilikte padişaha, Gülen'de devlete itaat etmek.

Yönetici otoriteye itaat etmek, her iki teşkilatta da ilke düzeyinde esastır ama her ikisi de varlıkları ve faaliyetleri açısından merkezi otoriteye muhtaç değildir ve varlıklarını onun teşkilat şeması dışında sürdürmüşlerdir. Ama toplumsal istikrarı önemsedikleri için merkezi otoriteyle çatışmaktan özenle uzak durmuşlardır.

Özetle, hem Ahilik hem de Gülen topluluğu, Anadolu'nun 'dışarıda kalmış' kümelerine, merkezde yer alma, yükselme, kendilerine güvenme, toplumda yer ve statü elde etme imkânı sağlamıştır. Ahilik, güçlü Bizans meslek örgütlerine veya yerleşik gayrimüslim sanatkârlara ve tüccarlara karşı Müslüman Türkleri öne çıkarmış,

korumuş ve rekabet etmelerine olanak tanımıştır. FGH hareketi de Anadolu'nun köy ve kasabalarından gelen ve statü kazanma imkânı çok sınırlı olan gençlere, kentlerde kendilerine şans arayan mütevazı işadamlarına ülkelerinde ve dünyada rekabet edebilecekleri ve saygınlık kazanacakları eğitsel ve ticari imkânlar sunmuştur.

Tıpkı Ahilik gibi Gülen hareketi de bir 'çevre' hareketidir. 'Çevre grupları' merkeze katma ve merkezi genişletme işlevini yerine getirmektedir. Bu sayede sisteme (ve merkeze) karşı bir duruş sergileyebilecek olan sosyal kesitleri sözü edilen yapıya dâhil ederek sistemi hem çoğulculuk doğrultusunda dönüştürmekte hem de ona dinamizm kazandırmaktadır.

KAYNAKLAR.

- 1 Latif Erdoğan, *Küçük Dünyam, Fethullah Gülen*, Talebelik, Ufuk Kitapları.
- 2 Latif Erdoğan, *age*, Talebelik, Ufuk Kitapları.
- 3 Ali Ünal, *Bir Portre Denemesi, "İnsanlardan Bir İnsan" Olarak Fethullah Gülen*, Nil Yayınları, s.509.
- 4 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları s.73.
- 5 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.72-74.
- 6 *Yeni Ümit*, Kültür Problemimiz ya da Kendimiz Olma-2, Ekim-Kasım-Aralık 1998.
- 7 DE'nin FGH ile yaptığı özel röportaj.
- 8 *Terbiye ve Kavramlar; Kavramlar*, Toplumda Kültür Etkileşimi.
- 9 *Terbiye ve Kavramlar; age*.
- 10 *Terbiye ve Kavramlar; age*.
- 11 *Yeni Ümit*, İslâm Düşüncesinin Ana Karakteristiği, Nisan-Mayıs-Haziran 1999.
- 12 *Yeni Ümit, age*, Nisan-Mayıs- Haziran 1999.
- 13 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.73.
- 14 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.73.
- 15 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Düşünce Atlası, s.172.
- 16 M. Enes Ergene, *Gülen Hareketinin Analizi*, Kendi Değerlerini Kendisi Üreten Hareket, Yeni Akademi Yayınları.
- 17 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları.
- 18 Ali Ünal, *age*, Nil Yayınları.
- 19 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Mümince Görüntü ve Hal Dili, Nil Yayınları, s.88-89.
- 20 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Mümince Görüntü ve Hal Dili, s.92.

- 21 *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Gaye ve Vasıta, Nil Yayınları, s.213.
- 22 *Çağ ve Nesil Serisi; Yitirilmiş Cennete Doğru*, Izdırapla Bütünleşen Ruhlar, Nil Yayınları .
- 23 *Işığın Görüldüğü Ufuk*, Mefkûre İnsanı, Nil Yayınları.
- 24 *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Nil Yayınları, s.121.
- 25 *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Nil Yayınları.
- 26 *Çağ ve Nesil 8; Örnekleri Kendinden Bir Hareket*, Hakka Adanmış Ruhlar, Nil Yayınları.
- 27 *İrşad Ekseni*, Fedakârlık, Nil Yayınları, s.226.
- 28 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen ve Dünyaya Yayılan Türk Okulları, Nil Yayınları, s.269.
- 29 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 30 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.62.
- 31 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.63.
- 32 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.63-64.
- 33 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Meçhul Kahramanlar, Seleflerin Yolunda, Nil Yayınları, s.231-232.
- 34 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Meçhul Kahramanlar, Seleflerin Yolunda, Nil Yayınları, s.232-233.
- 35 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Meçhul Kahramanlar, Seleflerin Yolunda, Nil Yayınları, s.233.
- 36 Eyüp Can, *Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu*, Dogmalar Savaşı Yaşıyoruz, Milliyet Yayınları.
- 37 Eyüp Can, *age*, Dogmalar Savaşı Yaşıyoruz, Milliyet Yayınları.
- 38 Eyüp Can, *age*, Dogmalar Savaşı Yaşıyoruz, Milliyet Yayınları.
- 39 Eyüp Can, *age*, Dogmalar Savaşı Yaşıyoruz, Milliyet Yayınları.
- 40 Eyüp Can, *age*, Dogmalar Savaşı Yaşıyoruz, Milliyet Yayınları.
- 41 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı, Nil Yayınları.
- 42 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı, Nil Yayınları.
- 43 Ali Ünal, *Bir Portre Denemesi*, Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı, Nil Yayınları, s.151.
- 44 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı, Nil Yayınları, s.151.
- 45 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı, Nil Yayınları, s.152.
- 46 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı, Nil Yayınları, s.152-153.

- 47 Popescu Ciocanel, "La Crise de O'rien", Paris 1907, nakl. Ünal:79.
- 48 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı, Nil Yayınları, s.155.
- 49 Ali Ünal, *age*, İslâm Fetihleri ve Müslüman-Türk'ün Hoşgörüsü, Nil Yayınları, s.156.
- 50 *Fasıldan Fasıla 4*, Perspektif, Nil Yayınları, s.125-126.
- 51 *Fasıldan Fasıla 4*, Perspektif, Nil Yayınları, s.126.
- 52 *Kırık Testi*, Canlı ve Zinde Kalabilmek, Zaman Kitap, s.199.
- 53 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 54 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 55 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 56 Enes Ergene, *Geleniğin Modern Çağa Tanıklığı*, Yeni Akademi Yayınları, 2005.
- 57 FGH'nin Doğu Ergil'e verdiği özel röportaj.
- 58 *Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994.
- 59 Ali Ünal, *age*, Fethullah Gülen'in Aksiyonunda Temel İlkeler, Kolektif Puur ve Meşveret, Nil Yayınları.
- 60 *Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994.
- 61 *Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994.
- 62 *Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994.
- 63 *Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994.
- 64 *Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994.
- 65 *Yeni Ümit*, Şûrâ, Nisan-Mayıs-Haziran 1994.
- 66 *Fasıldan Fasıla 4*, Perspektif, Hasret Solukları, Nil Yayınları.
- 67 *Fasıldan Fasıla 4*, Perspektif, Bilge İnsanlar, Nil Yayınları, s.129, 130.
- 68 Nuriye Akman, *Gurbette Fethullah Gülen*, Kendi Kararlarımı da Sorguluyorum, Zaman Kitap, s.77.
- 69 Nuriye Akman, *age*, Kendi Kararlarımı da Sorguluyorum, Zaman Kitap, s.78. .
- 70 *Sızıntı*, Sükûtun Çılgınlıkları, Ekim 2003.
- 71 Anayasanın 24.maddesinin gerekçesi, ayrıca Bihterin Vural Dinçkol, 1982 Anayasası çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi kararlarında Laiklik, s. 67, İstanbul 1992.
- 72 *Asrın Getirdiği Tereddütler 4*, Nil Yayınları.
- 73 Yalçın Doğan'la Güncel Programı, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.

- 74 Yalçın Doğan'la Güncel Programı, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.
- 75 Hulusi Turgut'a verilen mülakat, *Sabah*, 25 Ocak 1997.
- 76 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 77 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 78 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 79 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 80 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 81 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 82 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 83 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 84 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 85 Yalçın Doğan'la Güncel Programı, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.
- 86 Yalçın Doğan'la Güncel Programı, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.
- 87 Yalçın Doğan'la Güncel Programı, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.
- 88 Nuriye Akman, Fethullah Hoca'yı Anlatıyor, *Sabah*, 27 Ocak 1995.
- 89 Ateş Hattı Programında Reha Muhtar'a Verdiği Mülakat, *TRT 1*, 3 Temmuz 1995.
- 90 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.190.
- 91 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.190-191.
- 92 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.191.
- 93 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.194.
- 94 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.100.
- 95 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.100.
- 96 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.101.
- 97 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.102-103.
- 98 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.103.
- 99 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.105.
- 100 *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Din, Nil Yayınları, s.30.
- 101 *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Din, Nil Yayınları, s.31.
- 102 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.195.

- 103 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Demokrasi Yokuşu, Türkiye Demokrasi Yokuşunda, Nil Yayınları, s. 155.
- 104 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.197.
- 105 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.198.
- 106 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.200.
- 107 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Terör Kanunu ve Yorumlar, Nil Yayınları, s. 204.
- 108 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Devlet Düzeni ve Derin Devlet, Nil Yayınları, s.204.
- 109 Eyüp Can, *age*, İslâm Dini Zatında Kolaydır, Milliyet Yayınları.
- 110 Eyüp Can, *age*, İslâm Dini Zatında Kolaydır, Milliyet Yayınları.
- 111 *Buhranlar Anaforunda İnsan*, İmtihan, Nil Yayınları, s.31.
- 112 *Işığın Görüldüğü Ufuk*, İslâm'ın Büyüsü, Nil Yayınları, s.4.
- 113 *Işığın Görüldüğü Ufuk*, Fanteziler ve İhtiyaçlar, Nil Yayınları, s. 231.
- 114 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Düşmanların Gadri ve Dostların Vefasızlığı, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.158.
- 115 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Düşmanların Gadri ve Dostların Vefasızlığı, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.158-159.
- 116 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Sulh Adaları, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.159-160.
- 117 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Sulh Adaları, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.160.
- 118 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Sulh Adaları, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.160.
- 119 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Vefa Umarken Candan, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.162.
- 120 *Asrın Getirdiği Tereddütler*, Hakka Adanmış Ruhlar, Nil Yayınları.
- 121 *Düşünce Kaymaları*, Sızıntı, Temmuz 1998.
- 122 *Asrın Getirdiği Tereddütler*, Muhakemesiz İnsanların Toplumda Yol Açtığı Tahripler, Nil Yayınları.
- 123 *Çağ ve Nesil 7; Işığın Görüldüğü Ufuk*, Düşünce Kaymaları, Nil Yayınları, s.155-156.

- 124 *Çağ ve Nesil 7; Işığın Görüldüğü Ufuk*, Buhranlar Ufku ve Beklentilerimiz, Nil Yayınları, s.71-76.
- 125 *Kırık Testi; Ümit Burcu*, Allahım Bizi Taklitten Kurtar, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.203.
- 126 *Kırık Testi; Ümit Burcu*, Kan Seylâpları, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.207.
- 127 *Kırık Testi; Ümit Burcu*, Faili Meçhul Cinayetler, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.207-208.
- 128 Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbetleri*, Terör İslâmi Gayede Vasıta Olamaz, Timaş Yayınları, s.28-29 .
- 129 *İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad*, *Asrın Getirdiği Tereddütler 3*, nakl. Ali Ünal, *Bir Portre Denemesi*, Fethullah Gülen'in Aksiyonunda Cihad ve/veya Tebliğ, s.192-193.
- 130 Nuriye Akman, *age* Bugün İslâm Dünyası Diye Bir Dünya Yok, Zaman Kitap, s.20.
- 131 Nuriye Akman, *age*, Bugün İslâm Dünyası Diye Bir Dünya Yok, Zaman Kitap, s.20.
- 132 Nuriye Akman, *age*, Bugün İslâm Dünyası Diye Bir Dünya Yok, Zaman Kitap, s. 21.
- 133 Nuriye Akman, *age*, Bugün İslâm Dünyası Diye Bir Dünya Yok, Zaman Kitap, s. 21.
- 134 Nuriye Akman, *age*, Bugün İslâm Dünyası Diye Bir Dünya Yok, Zaman Kitap, s. 21-22.
- 135 Nuriye Akman, *age*, Teröre Girmiş İnsanın Müslüman Kalması Zor, Zaman Kitap, s.25.
- 136 Nuriye Akman, *age*, Teröre Girmiş İnsanın Müslüman Kalması Zor, Zaman Kitap, s.26-27.
- 137 Nuriye Akman, *age*, Teröre Girmiş İnsanın Müslüman Kalması Zor, Zaman Kitap, s.27-28.
- 138 Nuriye Akman, *age*, Teröre Girmiş İnsanın Müslüman Kalması Zor, Zaman Kitap, s. 28.
- 139 Nuriye Akman, *age*, Zaman Kitap, s.29.
- 140 Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbetleri*, Terör İslâmi Gayede Vasıta Olamaz, Timaş Yayınları, s.29.
- 141 *Kırık Testi 3; Gurbet Ufukları*, Bir Demet Sosyal Mesele, Filistin ve İntihar Saldırıları, Nil Yayınları, s. 156-157.

- 142 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s.111-113.
- 143 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s. 109-116.
- 144 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 145 *Muslim World Dergisi Röportaj ve Makaleler; Sağduyu Çağrısı*, Işık Yayınları.
- 146 *Muslim World Dergisi Röportaj ve Makaleler; Sağduyu Çağrısı*, Işık Yayınları.
- 147 İnsanlık 'Barış İçin Orta Paydalar'da Buluşabilmeli, *Kenya Daily Nation*, 30 Temmuz 2004.
- 148 Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbetleri*, Terör İslâmi Gayede Vasıta Olmaz, Timaş Yayınları, s.29.
- 149 Nevval Sevindi, *age*, İslâm Dünyasının Sorunları, Timaş Yayınları, s.29.
- 150 İnsanlık 'Barış İçin Orta Paydalar'da Buluşabilmeli, *Kenya Daily Nation*, 30 Temmuz 2004.
- 151 FGH'nin DE'ye verdiği özel röportaj.
- 152 Yağmur, Nisan-Mayıs-Haziran 2000, nakl. Ali Ünal, *Bir Portre Denemesi*, Kadının Toplumdaki Yeri ve Kadın-Erkek Eşitliği Meselesi, s.445.
- 153 Yağmur, Nisan-Mayıs-Haziran 2000, nakl. Ali Ünal, *Bir Portre Denemesi*, Kadının Toplumdaki Yeri ve Kadın-Erkek Eşitliği Meselesi, s.443.
- 154 Yağmur, Nisan-Mayıs-Haziran 2000, nakl. Ali Ünal, *Bir Portre Denemesi*, Kadının Toplumdaki Yeri ve Kadın-Erkek Eşitliği Meselesi, s.441-442.
- 155 Dar Bir Çerçeve de Kadın, *Yağmur*, Nisan-Mayıs-Haziran 2000.
- 156 Dar Bir Çerçeve de Kadın, *Yağmur*, Nisan-Mayıs- Haziran 2000.
- 157 Dar Bir Çerçeve de Kadın, *Yağmur*, Nisan-Mayıs-Haziran 2000.
- 158 Dar Bir Çerçeve de Kadın, *Yağmur*, Nisan-Mayıs-Haziran 2000.
- 159 *Fasıldan Fasıla 2*, Cihangirleri Anneler Yetiştirir, Nil Yayınları.
- 160 *Fasıldan Fasıla 2*, Cihangirleri Anneler Yetiştirir, Nil Yayınları.
- 161 *Fasıldan Fasıla 2*, Cihangirleri Anneler Yetiştirir, Nil Yayınları.
- 162 *Fasıldan Fasıla 2*, Cihangirleri Anneler Yetiştirir, Nil Yayınları.
- 163 Hollanda TV'si ile röportaj, Küresel Barışa Doğru.
- 164 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.

- 165 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 166 *Muslim World Dergisi Röportaj ve Makaleler; Sağduyu Çağrısı*, Işık Yayınları, s.170-180.
- 167 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 168 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s. 174.
- 169 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s. 177-178.
- 170 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s. 175.
- 171 Mehmet Gündem, *age*, Alfa Yayınları, s. 176-177.
- 172 Eyüp Can, *age*, Hoşgörü ve Diyalog, Milliyet Yayınları.
- 173 *İnancın Gölgesinde*, Hoşgöründe Denge, Nil Yayınları.
- 174 Püf Noktası Programında Taha Akyol ve Cengiz Çandar'a Verilen Cevaplardan, NTV, 27ubat 1998.
- 175 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 176 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 177 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 178 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 179 Eyüp Can, *age*, Hoşgörü ve Diyalog, Milliyet Yayınları.
- 180 Eyüp Can, *age*, Hoşgörü ve Diyalog, Milliyet Yayınları.
- 181 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 182 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 183 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 184 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 185 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 186 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 187 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, En Önemli Vazife, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı.
- 188 *İnancın Gölgesinde*, Bir Çeşit Muhtıra, Nil Yayınları.
- 189 Işık-Karanlık, Devr-i Dâimi, *Sızıntı*, Ağustos 2009.
- 190 Işık-Karanlık, Devr-i Dâimi, *Sızıntı*, Ağustos 2009.
- 191 *Fasıldan Fasıla 4*, İslâm'da İnsan Hakları, Nil Yayınları, s.92-93.
- 192 *Fasıldan Fasıla 4*, İslâm'da İnsan Hakları, Nil Yayınları, s.94.

- 193 Hak Kelimesi ve Ötesi, *Yeni Ümit*, Ocak-Mart 2004.
- 194 *Prizma*, İnsanın Yanında Yer Almak, Nil Yayınları.
- 195 *Prizma*, İnsanın Yanında Yer Almak, Nil Yayınları.
- 196 *Prizma*, İnsanın Yanında Yer Almak, Nil Yayınları.
- 197 *Prizma*, İnsanın Yanında Yer Almak, Nil Yayınları.
- 198 *Prizma*, İnsanın Yanında Yer Almak.
- 199 Hak Kelimesi ve Ötesi, *Yeni Ümit*, Ocak-Mart 2004.
- 200 *Prizma 2*, Kalbin Zümrüt Tepelerine Ulaşmak İçin, Nil Yayınları.
- 201 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 202 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 203 Eyüp Can, *age*, Demokrasi Beşeri Bir Realitedir, Milliyet Yayınları.
- 204 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 205 Ertuğrul Özkök'e Verilen Röportaj, *Hürriyet*, 23 Ocak 1995.
- 206 Ertuğrul Özkök'e Verilen Röportaj, *Hürriyet*, 23 Ocak 1995.
- 207 Ertuğrul Özkök'e Verilen Röportaj, *Hürriyet*, 23 Ocak 1995.
- 208 Ertuğrul Özkök'e Verilen Röportaj, *Hürriyet*, 27 Ocak 1995.
- 209 *Prizma*, Usûl, Furu ve Tesettür, Nil Yayınları.
- 210 Avni Özgürel'e Verilen Röportaj, *Radikal*, 21 Haziran 1998.
- 211 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s. 176.
- 212 Doğu Ergil'e verilen özel cevap.
- 213 Eyüp Can, *age*, Kalbimiz Dünyanın Her Yeri İçin Atıyor, Milliyet Yayınları.
- 214 Eyüp Can, *age*, Ateş Böceklerinin Yanıp Sönen Işıklarına Aldanmayınız, Milliyet Yayınları.
- 215 FGH'nin Doğu Ergil'e verdiği özel röportaj.
- 216 FGH'nin Doğu Ergil'e verdiği özel röportaj.
- 217 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 218 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 219 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 220 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 221 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 222 *Kırık Testi*, Ufkumu Tutan Tek Pey Biricik Sevdam, Zaman Kitap, s.213-214.

- 223 *Kırık Testi*, Ufkumu Tutan Tek Pey Biricik Sevdam, Zaman Kitap, s. 217-218.
- 224 *Kırık Testi*, Ufkumu Tutan Tek Pey Biricik Sevdam, Zaman Kitap, s.220.
- 225 Doğu Ergil'e iletilen özel cevap.
- 226 *Kırık Testi*, Tenkit Hastalığı ve Sevgi Okulları, Zaman Kitap.
- 227 *Kırık Testi*, Tenkit Hastalığı ve Sevgi Okulları, Zaman Kitap.
- 228 *Kırık Testi*, Tenkit Hastalığı ve Sevgi Okulları, Zaman Kitap.
- 229 *Kırık Testi*, Tenkit Hastalığı ve Sevgi Okulları, Zaman Kitap.
- 230 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Biri Mübalağa Diğeri İftira, Nil Yayınları, s.174.
- 231 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Biri Mübalağa Diğeri İftira, Nil Yayınları, s.174.
- 232 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Biri Mübalağa Diğeri İftira, Nil Yayınları, s.175-176.
- 233 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Meçhul Kahramanlar, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.227-233.
- 234 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Meçhul Kahramanlar, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.233.
- 235 *Kırık Testi*, Bir Damla Ülke Kalmış Zaten, Yazık Etmeyelim, Zaman Kitap.
- 236 *Kırık Testi*, Bir Damla Ülke Kalmış Zaten, Yazık Etmeyelim, Zaman Kitap.
- 237 *Kırık Testi*, Bir Damla Ülke Kalmış Zaten, Yazık Etmeyelim, Zaman Kitap.
- 238 *Kırık Testi*, Bir Damla Ülke Kalmış Zaten, Yazık Etmeyelim, Zaman Kitap.
- 239 *Kırık Testi*, Bir Damla Ülke Kalmış Zaten, Yazık Etmeyelim, Zaman Kitap.
- 240 *Kırık Testi*, Bir Damla Ülke Kalmış Zaten, Yazık Etmeyelim, Zaman Kitap.
- 241 *Fasıldan Fasıla 3, Bir Demet Sosyal Mesele*, Türkiye ve Konumu, Nil Yayınları.
- 242 *Fasıldan Fasıla 3, Bir Demet Sosyal Mesele*, Türkiye ve Konumu, Nil Yayınları.
- 243 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Gönüllüler Hareketi ve Sevgi Mahrumları, Nil Yayınları, s.93.

- 244 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Gönüllüler Hareketi ve Sevgi Mahrumları, Nil Yayınları, s.94-95.
- 245 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi, Zaman Kitap.
- 246 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 247 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 248 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi? Zaman Kitap.
- 249 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 250 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 251 *Kırık Testi*, Gönüllüler Hareketi, Nil Yayınları.
- 252 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 253 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 254 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 255 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 256 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 257 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 258 Huzur Topluluğu, *Sızıntı*, Ağustos 1979 .
- 259 Huzur Topluluğu, *Sızıntı*, Ağustos 1979.
- 260 Huzur Topluluğu, *Sızıntı*, Ağustos 1979, .
- 261 İdeal Nesiller, *Yeni Ümit*, Temmuz-Ağustos-Eylül 1996.
- 262 İdeal Nesiller, *Yeni Ümit*, Temmuz-Ağustos-Eylül 1996.
- 263 *Fasıldan Fasıla 3*, Finansal Kaynaklarımız, Nil Yayınları.
- 264 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s. 137-138.
- 265 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s. 139.
- 266 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Gönüllüler Hareketi ve Sevgi Mahrumları, Nil Yayınları, s.95.
- 267 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s. 139.
- 268 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s.139.
- 269 Yalçın Doğan'la Güncel Programına Verilen Mülakat, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.
- 270 Doğu Ergil'e iletilen özel cevap.
- 271 *Kırık Testi*, Bağımsız Hareket ve Diyalog ve Hoşgörü, Zaman Kitap.
- 272 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Hür Yaşadım Hür Yaşarım, Nil Yayınları, s. 87.

- 273 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Hür Yaşadım Hür Yaşarım, Nil Yayınları, s.90.
- 274 *Kırık Testi 5; İkinci Yağmurları*, Hür Yaşadım Hür Yaşarım, Nil Yayınları, s. 91.
- 275 *Kırık Testi*, Bağımsız Hareket ve Diyalog ve Hoşgörü, Zaman Kitap.
- 276 FGH'nin Doğu Ergil'e verdiği özel röportaj.
- 277 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Gönüllüler Hareketi ve Sevgi Mahrumları, Nil Yayınları, s.94.
- 278 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Hayret Ediyorum ve Kırgınım, Nil Yayınları, s.96.
- 279 Fethullah Gülen'in Aksiyon Dergisine Verdiği Röportaj, 6 Haziran 1998.
- 280 Fethullah Gülen'in Aksiyon Dergisine Verdiği Röportaj, 6 Haziran 1998.
- 281 Fethullah Gülen'in Aksiyon Dergisine Verdiği Röportaj, 6 Haziran 1998.
- 282 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 283 *Prizma 1-2-3-4*, Bilgi Çağı ve Medeniyetler Çatışmasına Dair, Nil Yayınları.
- 284 Papa Görüşmesi Üzerine Fethullah Gülen'le Röportaj, *Aksiyon*, 14 Pubat 1998.
- 285 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 286 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 287 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 288 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 289 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 290 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 291 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 292 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.

- 293 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 294 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 295 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 296 *Çağ ve Nesil Serisi; Sükûnun Çılgınlıkları*, İslâm Dünyası, Nil Yayınları.
- 297 *Çağ ve Nesil Serisi; Sükûnun Çılgınlıkları*, İslâm Dünyası, Nil Yayınları.
- 298 *Çağ ve Nesil Serisi; Sükûnun Çılgınlıkları*, İslâm Dünyası, Nil Yayınları.
- 299 *Çağ ve Nesil Serisi; Sükûnun Çılgınlıkları*, İslâm Dünyası, Nil Yayınları.
- 300 İnsanlık 'Barış İçin Orta Paydalar'da Buluşabilmeli, *Kenya Daily Nation*, 30 Temmuz 2004.
- 301 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s.3-4.
- 302 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s.4.
- 303 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s.5-6.
- 304 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s.74.
- 305 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s.74.
- 306 Eyüp Can, *age*, Milliyet Yayınları.
- 307 Eyüp Can, *age*, Milliyet Yayınları.
- 308 Eyüp Can, *age*, Milliyet Yayınları.
- 309 Eyüp Can, *age*, Milliyet Yayınları.
- 310 Eyüp Can, *age*, Milliyet Yayınları.
- 311 Eyüp Can, *age*, Milliyet Yayınları.
- 312 Eyüp Can, *age*, Milliyet Yayınları.
- 313 Doğu Ergil'e iletilen özel cevap.
- 314 Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbeti*, Timaş Yayınları, s.100.
- 315 Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbeti*, Timaş Yayınları, s.100.
- 316 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Büyük Ortadoğu Projesi, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.213-216.
- 317 *Çağdaş Türkiye'de İslâm: Fethullah Gülen'in Katkıları*, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 318 *Çağdaş Türkiye'de İslâm: Fethullah Gülen'in Katkıları*, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.

- 319 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Devlet Kutsanmamalı ama..., Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.51-53.
- 320 M. Enes Ergene, *Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı; Gülen Hareketinin Analizi*, M. Fethullah Gülen ve Misyonuna Genel Bir Bakış, Yeni Akademi Yayınları.
- 321 M. Enes Ergene, *Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı; Gülen Hareketinin Analizi*, M. Fethullah Gülen ve Misyonuna Genel Bir Bakış, Yeni Akademi Yayınları.
- 322 M. Enes Ergene, *Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı; Gülen Hareketinin Analizi*, Yeni Akademi Yayınları.
- 323 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Adanmışlık Ruhu, Nil Yayınları, s.96.
- 324 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Adanmışlık Ruhu, Nil Yayınları, s.105-106.
- 325 Milletimizin Ana Davası, *Yeni Ümit*, Nisan-Mayıs-Haziran 1996.
- 326 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Sarıtoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 327 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Devlet Kutsanmamalı ama..., Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.58.
- 328 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Hangi Parti?, Nil Yayınları, s.106-107.
- 329 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Hangi Parti?, Nil Yayınları, s.108-109.
- 330 *Kırık Testi 2; Sohbet-i Canan*, Hangi Parti?, Nil Yayınları, s.110.
- 331 Yalçın Doğan'la Güncel Programına Verilen Mülakat, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.
- 332 İslâm'a İcmâli Bir Bakış-1, *Yeni Ümit*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2003.
- 333 İslâm'a İcmâli Bir Bakış-1, *Yeni Ümit*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2003.
- 334 İslâm'a İcmâli Bir Bakış-1, *Yeni Ümit*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2003.
- 335 *Prizma 2*, Bir Kalkınma Modeli, Nil Yayınları.
- 336 *Prizma 2*, Bir Kalkınma Modeli, M. Fethullah Gülen, Nil Yayınları.
- 337 *Prizma 2*, Bir Kalkınma Modeli, Nil Yayınları.
- 338 *Prizma 2*, Bir Kalkınma Modeli, Nil Yayınları.
- 339 İnsanlık 'Barış İçin Orta Paydalar'da Buluşabilmeli, *Kenya Daily Nation*, 30 Temmuz 2004.
- 340 İnsanlık 'Barış İçin Orta Paydalar'da Buluşabilmeli, *Kenya Daily Nation*, 30 Temmuz 2004.
- 341 Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbetleri*, Timaş Yayınları, s. 93-94.

- 342 Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbetleri*, Timaş Yayınları, s. 93.
- 343 Fethullah Gülen'le Röportaj, Zeki Santoprak-Ali Ünal, *The Muslim World*, Temmuz 2005.
- 344 *Fasıldan Fasıla 3*, Ekoloji, Nil Yayınları.
- 345 *Fasıldan Fasıla 3*, Tabiatı Koruma Bir Vecibedir, Nil Yayınları.
- 346 *Fasıldan Fasıla 3*, Tabiatı Korumak Bir Vecibedir, Nil Yayınları.
- 347 Güzel ve Güzellik, *Yeni Ümit*, Ocak-Şubat-Mart 2002.
- 348 Tahrîb Edilen Tabiat, *Sızıntı*, Ocak 1990.
- 349 Tahrîb Edilen Tabiat, *Sızıntı*, Ocak 1990.
- 350 Geçmişin Hülyalı Dünyası, *Sızıntı*, Kasım 1993.
- 351 Ölçü veya Yoldaki Işıklar, Kültür, Nil Yayınları.
- 352 Sanat ve İlahi Güzellik, *Sızıntı*, Şubat 1994.
- 353 *Prizma*, Namaz... Namaz... Namaz, Nil Yayınları.
- 354 Sanat Düşüncesi ve Metafizik, *Sızıntı*, Kasım 1996.
- 355 Sanat Düşüncesi ve Metafizik, *Sızıntı*, Kasım 1996.
- 356 Ali Osman Dönmez, Hocaefendi'nin Edebiyata Dair Fikirlerini Anlama Yolculuğu-2, *Yağmur*, Ekim-Kasım-Aralık 2009.
- 357 Prof. Dr. Faruk Beşer, *Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Fıkhnı Anlamak*, Ufuk Kitap.
- 358 Müzik; İnceliği, Zerafeti, Estetiği ve Mükemmel Bir His Yapısını Gerektirir, *Kürsü*, 17 Haziran 2002.
- 359 Ertuğrul Özkök'e verilen röportaj, Müslümanlığı Her Yarıyla Bilmeliyiz, *Hürriyet*, 28 Ocak 1995.
- 360 Müzik; İnceliği, Zerafeti, Estetiği ve Mükemmel Bir His Yapısını Gerektirir, *Kürsü*, 17 Haziran 2002.
- 361 Müzik; İnceliği, Zerafeti, Estetiği ve Mükemmel Bir His Yapısını Gerektirir, *Kürsü*, 17 Haziran 2002.
- 362 Müzik; İnceliği, Zerafeti, Estetiği ve Mükemmel Bir His Yapısını Gerektirir, *Kürsü*, 17 Haziran 2002.
- 363 *Fasıldan Fasıla 3*, Bir Demet Sosyal Mesele, Mûsikî Üzerine Düşünceler, Nil Yayınları.
- 364 *Fasıldan Fasıla 3*, Bir Demet Sosyal Mesele, Mûsikî Üzerine Düşünceler, Nil Yayınları.
- 365 Müzik; İnceliği, Zerafeti, Estetiği ve Mükemmel Bir His Yapısını Gerektirir, *Kürsü*, 17 Haziran 2002.

- 366 Ertuğrul Özkök'e verilen röportaj, Müslümanlığı Her Yanıyla Bilmiyoruz, *Hürriyet*, 28 Ocak 1995.
- 367 Ölçü veya Yoldaki Işıklar, Edebiyat, Nil Yayınları, s.51-52.
- 368 Fasıldan Fasıla 2, Roman, Hikâye ve Tiyatro ve Sinema Üzerine, Nil Yayınları, s.330-31.
- 369 Fasıldan Fasıla Serisi; Fikir Atlası, Düşüncenin Edebiyatla Sunulması, Nil Yayınları.
- 370 Söz, Sızıntı, Mart 1990.
- 371 Kırık Mızrap, Nil Yayınları .
- 372 İslâm Düşüncesinin Ana Karakteristiği, *Yeni Ümit*, Nisan-Mayıs-Haziran 1999.
- 373 Eyüp Can, , Endülüs Harikalar Ülkesi, Milliyet Yayınları.
- 374 Kültür Mirasımızın Temel Kaynakları 1, *Yeni Ümit*, Ekim-Kasım-Aralık 1999.
- 375 Kültür Mirasımızın Temel Kaynakları 1, *Yeni Ümit*, Ekim-Kasım-Aralık 1999.
- 376 Düşünce Kaymaları, *Sızıntı*, Temmuz 1998.
- 377 Düşünce Kaymaları, *Sızıntı*, Temmuz 1998.
- 378 *Prizma 2*, Nil Yayınları.
- 379 Fasıldan Fasıla 3, Spor ve Diyalog Süreci, Nil Yayınları.
- 380 Fasıldan Fasıla 3, Spor ve Diyalog Süreci, Nil Yayınları.
- 381 Fasıldan Fasıla 3, Spor ve Diyalog Süreci, Nil Yayınları.
- 382 Büyük Türkiye Hayali, *Zaman*, 25 Nisan 2008.
- 383 Kırık Testi 3; Gurbet Ufukları, Türkiye Sevdalıları, Nil Yayınları, s.60.
- 384 Kırık Testi 3; Gurbet Ufukları, Türkiye Sevdalıları, Nil Yayınları, s.61.
- 385 Kırık Testi 3; Gurbet Ufukları, Türkiye Sevdalıları, Nil Yayınları, s.61-62.
- 386 Kırık Testi 3; Gurbet Ufukları, Türkiye Sevdalıları, Nil Yayınları.
- 387 Yalçın Doğan'la Güncel Programı, *Kanal D*, 16 Nisan 1997.
- 388 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 389 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 390 Taha Akyol ve Cengiz Çandar'a Verilen Mülakat, 27 Pubat 1998.
- 391 Kırık Testi, Hedef ve İstikamet, Zaman Kitap, s.84.
- 392 Kırık Testi, Eğitimden Beklenen Gaye, Zaman Kitap, s.408.
- 393 Nazlı Ilıcak, 21. Yüzyıla Yeni Bir Ses: Fethullah Gülen, *Akşam*, 12 Mart 1998.

- 394 Hulusi Turgut, Fethullah Gülen ve Okullar, *Yeni Yüzyıl*, 15 Ocak 1998.
- 395 FGH'nin Doğu Ergil'e Verdiği Mülakat.
- 396 *Kırık Testi*; Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 397 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 398 Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları, s. 139.
- 399 *İnsanın Özündeki Sevgi*, Niçin Öncelikle Asya, Ufuk Kitap.
- 400 FGH'nin Doğu Ergil'e verdiği mülakat.
- 401 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 402 Hakan Yavuz'a Verilen Mülakat, Okullar ve Eğitim, *Milliyet*, 11 Ağustos 1997.
- 403 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 404 *Prizma 2*, Dünya Dili Olma Yolunda Türkçe, Nil Yayınları.
- 405 *Kırık Testi*, Türkçe ve Gökteki Mahkeme, Zaman Kitap.
- 406 *Prizma 2*, Dünya Dili Olma Yolunda Türkçe, Nil Yayınları.
- 407 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 408 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 409 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 410 Aksiyon'a Verilen Röportaj, 6 Haziran 1998.
- 411 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 412 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 413 *Kırık Testi 4; Ümit Burcu*, Tenkit Hastalığı ve Sevgi Okulları, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, s.257-258.
- 414 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 415 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 416 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 417 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 418 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 419 Nicole Pope'a Verilen Mülakat, *Le Monde*, 28 Nisan 1998.
- 420 *Kırık Testi*, Bu Hareket Devlete Alternatif mi?, Zaman Kitap.
- 421 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 422 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 423 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.
- 424 FGH'nin Doğu Ergil'e Verdiği Mülakat.
- 425 Doğu Ergil'e İletilen Özel Cevap.

100 soruda fethullah gülen ve hareketi

İsmi ilk kez 1970'lerde duyulmaya başlandı. Ege'deki çeşitli il ve ilçelerde vaazlar veriyordu. Türkiye'nin yüzde yüze varan enflasyonlarda, iç çatışmalarla, gerginliklerle sarsıldığı zamanlardı. Ülkedeki geniş bir kesimse hem modern dünyaya entegre olmak, evrensel ölçülerde iş yapmak hem de manevi değerlerini muhafaza etmek istiyordu. İşte bu noktada Fethullah Gülen'in yorumları yükselmekte olan kesimlere bir çıkış kapısı açtı.

Fethullah Gülen bir Türk Rönesansı önermekteydi. Bunun için önce toplumun kendi içinde barışa ve huzura kavuşması gerekiyordu. Uzlaşmacıydı, diyalog yanlısıydı, ancak dinsel değerlerden de ödün vermiyordu. Dayatmaya değil, kabule yaslanan bir yurttaşlık hukuku; zora değil, benimsemeye dayanan bir ahlak anlayışı ve lütuf beklemeye değil, üretip paylaşmaya bağlı bir dayanışma düşüncesi sunuyordu. O, artık yorumlarıyla geniş bir kitleye yol gösteren, büyük bir dayanışma hareketine ilham veren Fethullah Gülen Hocaefendi olmuştu.

Prof. Dr. Doğu Ergil, Fethullah Gülen'in kendi ağzından verdiği cevaplar ve daha önce yayımlanmış beyanları üzerinden derinlikli bir toplumbilim analizi yaptı: 100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi.

ISBN 978-605-114-224-1

9 786051 142241

16,50 TL

timas.com.tr